

REI RVFICA
Scriptores.

15

IHS

BIBLIOTECA DE LOYOLA.

Sala

1

Estante

42

Plúteo

4

*et P. Arevalo a la Provin-
cia de Castilla*

REI RVSTICAE
AVCTORES LATINI
VETERES,

M. CATO M. VARRO
L. COLVMELLA PALLADIVS:

Priores tres, e vetustiss. editionibus; quartus, e veteribus
membranis aliquam multis in locis
emendatiores:

*Cum tribus Indicibus, Capitulo, Auctorum, & Rerum
ac Verborum memorabilium.*

Criticorum & Expositorum in eosdem atque Geoponicos
Graecos Notationes seorsum dabuntur.

Ex Hier. Commelini typographio,
ANNO MDXCV.

Clarissimo & amplissimo viro
PETRO DENAISIO
Iurisconsulto
Supremæ Imperii Curiae Adfessori
Musarum & hortorum
cultori eximio

SCRIPTORES HOS REI RVSTICÆ
pro studio suo & obseruantia
HIER. COMMELINVS TYPOGRAPHVS
ELECTORIS HAIDEL.
L M D D

HIER. COMMELINVS
LECTORI S.

Ei rusticæ scriptores vetustiores tum
Græcos tum Latinos tibi, polite Le-
ctor, simul iunctos dare decreueram.
verum hoc inceptum ob alia maioris
momenti ad tempus differre coactus,
non ingratum tibi fore existimaui si Latinos hosce
(interea dum Græci ad tres m. s. Palatinos collati,
cum interpretatione Latina excudantur) præmitte-
rem. Nudos porro hic auctores habes; sed, quan-
tum in nobis fuit, emendatissime expressos: quibus
Indices tres Fr. Sylburgius noster, qua solet diligen-
tia conscriptos, addidit. Criticorum Notationes
in præsens consulto omisi, quod ad eas, collatione
Græcorum Geoponicorum facta, non exiguum
emendationum numerum accedere posse reipsa
compererim. ita ut hæc mora tibi nequaquam
fraudi sit futura. Vale, & nostris
laboribus faue.

IN REI RVST. AVCT.

REI RVSTICÆ CAPITA,
EX RHEGIENSI EDITIONE
anni 1482.

M. P. CATONIS.	pestiua sit	17
Quomodo agrum emi parari que oporteat, cap. 1.	Torcularium quomodo edificet	18
Patriasfamilias officia 2	Quot vasa vinaria, quibus st-	19
Quomodo agrum in adolescen-	pitibus & qualiter facias 19	
tia conferere oporteat 3	Trapeti columnella quo sit con-	20
Bubilia vti bene edificata habe-	cinnanda modo	20
antur, & vicinia bona 4	Cuppa trapeti quomodo fabre	21
Villici officia 5	fiat	21
Quibus locis agrum conseri oporteat 6	Quomodo faber trapetum ac-	22
Quo in loco arbuta & virga se-	commodet	22
rantur 7	Quo ad vindemiam in tempore	23
Ficos plurium generum quo loco	parari opus sit	23
serere oporteat 8	Vinum Gracum & helueolum	24
Vti salicta locis aquis ferantur	quo fiat modo	24
9	Vinum coctum quo fiat modo	25
Quot conseruos, quot boues as-	Quod vindemia facta, vasa re-	26
nosq; & ministros atq; uten-	ponantur	26
silia villicum habere oporteat	Sementem vti facias	27
10	Oleas, vites, ficos, ceterasque ar-	28
Alia institutio, quot & quibus	bores cum seres, quomodo se-	28
conseruis atque operis instrui	ras	28
villicum oporteat 11	Stercus ad arbores colendas vti	29
Quot & qua in torculari parari	diuidas	29
vasa oporteat 12	Quomodo bubus & ouibus fron-	30
Quomodo torcularium & cel-	dem des	30
lam oleariam parare oportea-	Ad oleam cogendam qua opus	31
at 13	fiat	31
Villam adificandam fabro quo-	Vti matura arbores putentur	32
modo locaueris 14	Vinea quomodo curetur, & ve-	33
Maceria quomodo adificentur 15	tus vti renouetur	33
Calx quo pacto locetur 16	De sementi faciunda & quo lo-	34
Materies qui tempore anni tem-	co	34

Quis

INDEX CAPITVM.

Quis locis faba, siligo & horde-	Vestimenta familia	59
um seri debeat 35	Bubus cibaria	60
Quod stercus prestantius ad se-	Quomodo ager colatur	61
getem 36	Quot plostra habere oporteat	62
Qua mala in segete sunt 37	Funem quam longum esse oporteat	63
De fornace calcaria 38	De olea legenda	64
Quid confici per tempestatē de-	Oleum viride quomodo fiat	65
beat 39	Custodis & capulatoris officia	66
Quid veris tempore fiat 40	Custodis in torculari officia	67
Viris insitio, pivorumq; & ma-	Vasa olearia & vinaria extol-	68
lorum, quali modo fiat 41	lert	68
Ficorum & olearum insitio alio	Dolia quomodo imbuantur	69
modo 42	Bubus medicamentum	70
Vites & olea quomodo insodi-	Bos si egrotare coeperit	71
antur 43	Boues ne pedes subterant	72
Oliuetum quo tempore putetur	Quomodo bubus medicamentū	73
44	detur	73
Quantam taleam oleaginā de-	Panem depsticum vti facias	74
cidas 45	Libum vti facias	75
Seminarium quo fiat modo 46	Placentam vti facias	76
Arundinetum & vitiarium	Spiram vti facias	77
viti feratur 47	Scribitam vti facias	78
Semina cupressi, piri, nucis, &	Globulos vti facias	79
pini, ceterarumque arborum	Encitum vti facias	80
qualiter serantur ac fouean-	Herneum vti facias	81
tur 48	Sphericam vti facias	82
Vti vinea vetus de loco transfe-	Votum pro bubus	83
ratur 49	Sauillum vti facias	84
Prata quomodo serantur 50	Pulrem Punicam vti facias	85
Propagatio olea pomorumq; 51	Graneam triticeam vti facias	86
Qua diligentius propagari voles	Amylum vti facias	87
52	Salem candidum vti facias	88
De fenificio 53	Gallinas & anseres vti facias	89
Bubus pabulum 54		
De lignis domini 55		
Familia cibaria quanta dentur		
56		
Vinum familia quantum detur		
57		
Pulmentarium familia quan-		
tum detur 58		

† 3

IN REI RVST. AVCT.

Palumbum recentem uti far-	90	Lentim quomodo seruari oportet	116
Aream uti facias	91	Olea alba quomodo condiantur	117
Frumento ne noceat gurgulio	92	Oleam albam secundum vindemiam qua utaris	118
Olea si fructum non ferat	93	Epithyrum album, nigrum, & varium	119
Fici uti grossos teneant	94	Mustum si voles totum annum habere	120
Conuoluuulus in vinea ne fiat	95	Mustaceos uti facias	121
Oues ne scabra fiant	96	Vinum concinnare ad lotium	122
Amurca unguentum	97	Vinum ad ischiacos	123
Vestimenta ne timea tangant	98	Vt interdum canes clausos habent	124
Fici arida ut integra sint	99	Vinum myrteum uti facias	125
Oleum in metretam ut induas	100	Ad tormina, & si alius non consistat, & si timea ac lumbrici molesti existant	126
Virgas myrteas uti serues, item aliud genus	101	Ad dyspepsiam & stranguriam	127
Si boue aliamve quadrupedem serpens momorderit	102	Habitationem delutare	128
Bones uti valeant	103	Area frumentaria uti fiat	129
Vinum familia per hyemem	104	Ligna amurca aspargantur	130
Si ager a mari longe aberit, uti vinum Gracum ibi facias	105	Dapem pro bubus	131
Aqua marina concinnatio	106	Dapem quomodo facias	132
Quomodo labra doliorum circumlinias, odorata ut sint, & ne quid vitii in vinum accedat	107	Propagatio pomorum ceterarumq; arborum	133
Vinum si voles experiri duraturum sit, nec ne	108	Antequam messem incipias, uti porcum praedaneum facias	134
Vinum asperum uti lenes fiat	109	Tunica & centones, ferramenta & reliqua utensilia ubi emantur	135
Odorem deteriore uti vino demas	110	Pollitionem quo pacto dari oporteat	136
Si voles scire in vinum aqua addita sit, nec ne	111	Vineam redemptori partiaris quomodo des	137
Vinum Coum si facere voles	112	Bones quomodo feris coniungere liceat	138
Vt bene odoratum sit	113		
Vinum si voles concinnare ad alium	114		
Vinum ad alium mouendam	115		

Quum

INDEX CAPITVM.

Quemadmodum lucum collucare debeas	139	scripserunt	1
Si fodere velis altero piculo quid facere debeas	140	Qua diuulgenda sunt ab agri cultura	2
Si agrum lustraueris, quid tunc facere debeas	141	Uti ars sit agricultura	3
Villici officia	142	Qua agricultura sint principia & fines	4
Villica officia	143	Quot partes habeat disciplina cultura	5
Lex olea legenda	144	De solo fundi qua & quot sint videnda	6
Lex olea faciunda	145	Quis sit ager optimus, quis ei proximus, & quis deinceps	7
Lex olea pendentis	146	Quod species vitis plurima sint	8
Lex vini pendentis	147	Quod tribus modis terra dicatur bona, aut non bona, aut communis	9
Lex vino in dolis	148	Quot modis metiantur rura	10
Lex pabulo	149	Quo sit villa statuenda modo, & qua in villa	11
Fructus onium qua lege venient	150	Quo sit loco potissimum statuenda villa	12
Quo pacto cupresseta seri oporteat	151	Quod in villa primitus faciunda sint bubilia & ouilia, & cella, vasag, vinaria, olearia, & alia	13
Qua Memius & M. Manlius de vino emptoribus admetiendone monstrauerint	152	De septis qua tutandi fundi causa fieri debeant, & qualiter	14
De vino facato	153	Ad quid inuenta sepes	15
Vinum emptoribus quomodo admetiaris	154	De eis qua extra fundum commoda fiant aut, incommoda	16
Per hyemem de agro aquam pelere	155	Quibus rebus agri colantur	17
Medicamenta brassica	156	De numero familia rusticalis, quot operis quisque ager colli possit, & de modo cuiusque	18
Quot brassica genera, & quana-tura	157	Quot iuga bouum singulis iuge-	
Aluum delicere quo modo oporteat	158		
Ad intertriginem remedia	159		
Luxum ut excantes	160		
Asparagus quomodo seratur	161		
Salsura pernarum & offella Pu-teolana	162		

M. T. VARRONIS,

L. B. I.

Graci & Latini qui de re rustica

† 4

IN REI RVST. AVCT.

ribus satis sint, quod instru-
mentum agreste semiocale,
nuncupetur 19
De eligendis bubus, de modo pro-
bandi & edomandi nouellos
iuuencos 20
De canibus: sine quibus utique
villa parum tuta sit 21
Qualiter vniversus instrumen-
torum fundi apparatus insti-
tuatur 22
Qua & quo quidq; loco maxime
serere oporteat 23
Olea in quo agro serunda sit, qua
parte, quo ordine 24
Vinea quo agro serunda sit 25
Quo in loco ridica in vinea figi
debeant, & ad quam partem
26
Quot diuidatur mensibus &
temporibus annus, & in
quibus quid feri oporteat,
ac colligi de agro seminata
27
Quot dies habeat qualibet quar-
ta pars anni, & in quibus ca-
li signis intrent 28
Quid inter fauonium & equi-
noctium vernum fieri oportea-
at 29
Qua inter equinoctium vernum
& Vergiliarum exortum fie-
ri debeant 30
Qua inter Vergiliarum exor-
tum ad solstitium fieri oportea-
teat 31
Quid inter solstitium & canicu-
lam faciundum sit 32
Quinto interuallo inter canicu-
lam & equinoctium auctun-
ni qua fieri oporteat 33

Sexto interuallo ab equinoctio
auctumnali quid fieri oportea-
at usq; ad brumam 34
Septimo interuallo inter Vergi-
liarum occasum & brumam
qua fieri oporteat 35
Octauo interuallo inter brumam
& fauonium qua fieri oportea-
teat 36
De lunaribus diebus 37
De stercore & sterquilinio 38
Quattuor esse genera seminum,
& qua quo tempore ac loco
feri debeant 39
Qua sint genera seminum, quem
admodum propagari debeant,
quibus & quo loco feri debe-
ant 40
De temporib. transferendorum
surculorum, & qua post sasi-
onem obseruanda sint 41
De Melica seu Medica 42
De cytho 43
Quot modis serantur faba, triti-
ci, hordei, farris 44
Sata quoto quaque die de terra
prodeant 45
Ex quibus foliis cognosci possint
anni tempora 46
Quemadmodum sata tuenda
sint 47
Qua in spica sint vocabula, &
causa eorum 48
De fructibus maturis capiondis,
de foeniscio & sicilitione
pratorum 49
De messe, & causa huius vo-
cabuli, quare messis appella-
ta, quare palea ac stramen-
ta 50
Arcam qualem esse oporteat 51
10

INDEX CAPITVM.

In semen quemadmodum spices
secerui oporteat, & de tritu-
ra 52
De stipula 53
De vindemia facienda 54
De olea legenda 55
De fano condendo 56
De tritico condendo 57
De faba & leguminibus & viuis
condendis 58
De pomis condendis 59
De olea condenda 60
De amurca condenda 61
De promendis frugibus tuendi
causa 62
Quemadmodum frumentum sit
promendum 63
De amurca tuenda ac promen-
da 64
De vino promendo 65
De olea promenda 66
De nucis & palmula 67
De viuis, malis, & sorbis pensili-
bus promendis 68
De farre promendo vel ad ciba-
ria, vel ad sationem, vel ad
vendendum 69
LIBRI II.
De origine ac dignitate rei pe-
cuariae 1
De pecudibus, arietibus & agnis
2
De capris, hircis, & hadis 3
De suc 4
De bubus & vaccis 5
De asinis 6
De equis & equabus 7
De mulis & hinulis 8
De canibus 9
De pastoribus 10
De lacte, caseo, lana 11

LIBRI III.

De villaticis pastionibus 1
De villa perfecta 2
Qua in villa circumue cam ali-
vel pasci possint 3
De aubus in genere 4
De turdis 5
De pauonibus 6
De columbis 7
De turturibus 8
De gallinis 9
De anseribus 10
De anatis 11
De leporibus 12
De apris 13
De cochleis 14
De gliribus 15
De apibus 16
De piscinis 17.

L. I. M. COLVMELLÆ.

LIB. I.

Præcepta qua sequantur qui ru-
sticari velint 1
Qualiter dispositus fundus ma-
xime probetur 2
Qua precipue inspiciendo agro,
antequam ematur, notanda
sint 3
De salubritate regionum 4
De aqua 5
De positione villa 6
De officis patris familias 7
De pecore & pecorum magistris 8
Qualis corporatura mancipia
cuiq; operi contribuenda sint 9.
II LIBRI.
Terram nec senescere nec fatiga-
ri si stercoretur 1
Quot sint genera terreni 2

IN REI RVST. AVCT.

III LIBRI.

Qua cura adhibenda sit bubus ab opere diuinctis	3	In rectionibus editionibus hic liber loco motus scorsum post xii ponitur.	1
Quo anni tempore campi aran- di sint, & quomodo	4	De vituario faciendo	1
Exilis terra quomodo stercore- tur	5	Qualia semina & quando lega- re	2
De generibus seminum	6	Quemadmodum semina eligas, & de habitu terra	3
De generibus leguminum	7	De generibus vinearum	4
Quod seminandi tempus sit	8	Quemadmodum vites coli de- beant	5
Quot seminum modios ingerum pestulet, & medicina semi- num	9	De refecanda vinea veteri & propaganda	6
Quod solum cuiq; legumini con- ueniat	10	De propagatione	7
De genere pabulorum, & de Medica, vicia, farragine, aue- na, fœnograce, eruo, & cicera	11	De insitionibus fructuosis quæ vites fecundas faciunt	8
Quemadmodum & quot operis vnumquodq; frumentum ac legumen colatur	12	Vt vna complura genera acino- rum habeat	9
Promodo cuiusq; agri quot ope- ra designentur	13	Vindemiam quomodo putes	10
Quæ legumina aruis noceant, quæq; prosint	14	De pampinatione	11
De generibus stercoreis	15	De fœtura	12
Quibus temporibus agri sterco- randi sint	16	Nerubigo vineam vexet	13
Quemadmodum ex aruo prata fiant	17	Ne formica vitem ascendat	14
Quemadmodum facta prata colantur	18	Ne sorices aut volucra vitem ladent	15
Quemadmodum succisum fœ- num tractari & condi debeat	19	De arbutis	16
De area constituenda	20	De oliuetis	17
De messe facienda, & de tritu- ra	21	De pomario constituendo	18
Quæ per ferias liceat agricola, & quæ non liceat facere	22	De scrobibus faciendis	19
		Quomodo semina legas	20
		Quando ficus ferenda sit	21
		De nuce ferenda	22
		De malo Punica ferenda	23
		De piro	24
		De malis ferendis	25
		De insitione arborum	26
		Quod omnium generum surculi omnib. arborib. inseri possint	27
		De cytho	28
		De salice, genesta, & arūidine	29

INDEX CAPITVM.

De viola & rosa	30.	Quot genera vitium ponenda sint	20
III LIBRI.		Vtrum distinctis generibus viti- um horti conferendi sint	21.
Quod genus vitis conueniat cuiq; solo & statui cali	1	V LIBRI.	
Quæ vites suburbanis regionibus ad escam conferenda sint	2	Contra opinionem Attici & Celsi, non esse satis altos scro- bes bipedaneos vineaticis se- minibus	1
Nibil magis rusticis conuenire quam vitem colere	3	Non oportere viuiradicis duos palos vestire, sed singula se- mina singulis admiculis esse contribuenda	2
Quæ obseruare debeat qui vine- as instituit	4	Novam consitionem vinea, ni- si magna & assidua cultura adiuuetur, celeriter interire	3
Quali solo & quomodo vitari- um faciundum sit	5	Prosterni vitem in serobem & recuruatam usq; ab imo solo rectam calamo applicari o- portere	4
Qualis & ex quib. partibus vi- tis maleolus legendus sit	6	A consitione omnibus mensibus fodiendum, & curandum ne herba nascantur, & viuira- dices ad vnā materiam re- digendas	5
Quomodo fecunditatem vitis explores	7	Pampinationem maleolis adhi- bendam	6
Quæ spectanda sit qualitas in eo solo quod vineis destinaueris	8	Tempestiuam esse pampinatio- nem qua palmites digito de- iiciuntur	7
Quomodo Aminaas feraces fa- cias	9	Non oportere per æstatem pam- pino abnodare	8
Ex qua vitis parte semina eli- gentia sint	10	Per autūnum ablaqueandam esse vineam	9
Quæ spectanda qualitates in eo solo quod vinea destinaueris	11	Quemadmodū ablaqueata vi- nea putetur	10
Quæ Iulius Gracinus tradiderit de terra vineali	12	Quod sit optimum tempus pu- tandi	11
Quomodo terra pastinetur	13	Quomodo maleolus refecandus sit	12
Quot modis vitis ponatur aut in prouinciis aut in Italia	14		
Meliorem esse positionem passi- nato solo quam nouali	15		
Quæ mensura pastinandi soli ab- unde sit vineis	16		
Quemadmodum & qua tempo- re vitis ferenda sit	17		
Quæ obseruare debeat qui vi- tem ponit	18		
Quam longus esse debeat ma- leolus	19		

IN REI RVST. AVCT.

Quemadmodum pedanda sit vinea, & de canterio	13	De castaneis & castanetis	33
Quomodo vitis alliganda sit	14	VI LIBRI.	
Maleolis iugum imponendum, & quam alte canterius alleuandus sit	15	Quemadmodum datas agrorum formas metiri debeas	1
Quemadmodum nouella vinea frequentanda, & propagines faciendae sint	16	Quotena semina iugerum in terenos pedes, ac deinde usque in denos pedes disposita recipiat	2
Quo tempore vitiradix transferenda sit	17	De cultura prouincialium vinearum	3
Quomodo ex arundinib. iugum faciendum	18	De vlmariis faciendis	4
Quomodo in hortulos vinea diuidenda sint	19	De arbusto Gallico	5
De positione iugi, & quatenus a terra leuandum	20	De generibus olearum	6
Nouella vinea quomodo putanda sit	21	De seminariis oliuarum faciendis	7
Quemadmodum veterana vinea restituantur	22	De arboribus pomiferis	8
Quemadmodum eadem putentur	23	De tribus insitionum generibus	9
Qua bonus vititor in constituta iam vinea vitare aut sequi debeat	24	De cytiso	10
Figura falsis	25	VII LIBRI.	
De cura adminiculanda iugandaq. vinea	26	De bubus parandis atque emendis, earumq. forma	1
Qua bonus vititor in constituta iam vinea vitare aut sequi debeat	27	De bubus domandis	2
Quomodo pampinari & quot fossuris excoli vinea debeat	28	De boum cura & cibariis	3
De inferendis vitibus, & insitione tuenda	29	De vitis boum & medicinis	4
De ratione pedaminum ac vitiminum, & de salicto	30	Vbi gregibus pestilentia ingruit, qua remedia adhibenda sint	5
De genesta	31	Quod remedium adhibeatur bovi cruditate laboranti	6
De arundinetis	32	Quo remedio sedetur dolor ventris & intestinorum pecoris	7
		De vitiosis incrementis lingu	8
		De tussi boum	9
		Suppurationis remedia	10
		Claudicanti boui quod remedium adhibeatur	11
		Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis vel lupi, nec non	

INDEX CAPITVM.

non & ad coriaginem	12	De ouibus emendis tuendisq.	2
Ad exulcerationem pulmonis, & ad tumorem palati	13	De arietibus eligendis	3
Ad tumorem cervicis	14	De ouibus relictis	4
Ad conuulsos artus, & cornua praeacta	15	Medicina pecoris ouili	5
Ad ictus serpentis & noxiorum animalium	16	De caprino pecore	6
Remedia ad haustam hirsutinem	17	De medicina caprarum	7
De machina faciendae qua clausura cumentur	18	Casei faciendi ratio	8
De tauri forma	19	De subus & eorum medicinis	9
De forma vaccae	20	De medicina suum	10
Quotannis delectus faciendus	21	De castratione suum	11
De conseptis & stabulis faciendis	22	De canibus	12
Qua atas idonea ad admissuram	23	De morib. & medicinis canum	13
Remedia ad lumbricos vitulorum	24	IX LIBRI.	
De castrandis vitulis	25	De villaticis passionibus	1
De equis	26	De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis & nutriendis	2
De atate admissarii, & quis pulus generetur	27	De gallinariis constituendis	3
De indole & forma equi	28	De cibariis gallinarum	4
De cura & medicina equorum	29	De seruandis & supponendis ouis	5
Ad tussim	30	De ouis	6
Ad intertriginem & scabiem	31	De gallinis farciendis	7
Ad muscas & oculorum dolores	32	De palumbis & columbis farciendis, & columbariis constituendis	8
Ad fastidia ciborum & labem pestiferam remedia	33	De alendis turturibus	9
De equarum rabie	34	De turdis educandis	10
De mulis	35	De pauonibus educandis	11
Ad temperandam sanitiā admissarii in libidinem furentis	36	De Numidicarū & rusticarum gallinarum educatione	12
De medicinis eorum	37	De anibus quas Graeci ἀμφίβητες & Latini duplicis vitae appellant	13
VIII LIBRI.		De anseribus educandis, & anserario constituendo	14
De asello	1	De anatibus, querquedula & smilibus	15
		De piscinis & piscib. alendis	16
		De positione piscinae	17

IN REI RVST. AVCT.

X LIBRI.

- De viuaris faciendis, & inclu-
dendis pecudibus feris 1
De apibus 2
Quot genera sint apum, & quod
ex his optimum 3
Quales pastiones & qui situs
pastionum apum esse debeat 4
De sedibus apum eligendis 5
De vasis alucorum probandis 6
Quemadmodum alaci collocan-
di sint 7
De comparandis apibus, &
quemadmodum siluestria ex-
amina capiantur 8
Quemadmodum vernacula ex-
amina obseruentur, & in al-
nos condantur 9
Qua sit forma regis apum 10
Quomodo apum paucitas emen-
detur 11
De condendo examine, & eius
fuga inhibenda 12
Remedia apum morbo laboran-
tium 13
Quid quoque tempore faciant
apes, & quid earum curator
facere debeat 14
De melle conficiendo, & quando
castrari debeant alui 15
De cera faciendi 16

XI LIBER

Carmina continet de cultu Hor-
torum.

XII LIBRI.

- Qua intra villam agi debeant
ab homine officio villicationis
preposito 1
Quid quoque mense faciendum sit,
temporib. accommodando opera 2

Prosa de cultu hortorum, & her-
bis hortensibus 3

XIII LIBRI.

- Cura rei domestica, & precepta
qua villica exsequi debeat 1
Quemadmodum tractare debe-
at penora siue cellaria 2
Distributio instrumenti & su-
pellectilis 3
Qua vasa parare debeat penori-
bus & salgamis condiendis 4
Quemadmodum ex vino vapi-
do acetum fiat 5
Quomodo muria dura fiat 6
Qua per quatuor anni tempora
herba, & quomodo condian-
tur 7
Oxygala quomodo fiat 8
Conditura lactuca 9
Cape, pitorum, & malorum ce-
terorumq. pomorum compo-
sicio 10
Aqua dulcis compositio qua in
condituris vtuntur 11
De aqua mulla faciendi 12
De caseo seruando, & de quibus-
dam herbis condiendis 13
De malis & piris in sole siccan-
dis 14
De vnus passis faciendis & sorbis
seruandis 15
De ficis aridis 16
De aceto ficulneo faciendi 17
Qua pparanda sint vindemia 18
De plurib. generib. conditurarū,
quibus vinū confirmatur 19
De sapa coquenda 20
De defruto quod quidam Nea-
politani vocant 21
De defruto quod adicitur in vi-
num ad vetustatem 22

Picis

INDEX CAPITVM.

- Picis liquida alterum medica-
men quo mustum condias 23
Depice qua vtuntur Allobroges
ad condituram vini picati
24
Depice Nemeturica ad conditu-
ras 25
De aqua salsa vel muria ad vi-
na condienda 26
Remedia acefcentis vini 27
De vino dulci faciendi 28
Quemadmodum mustum sem-
per dulce tamquam recens
permaneat 29
Optima vini curatio, & reme-
dia languentis vini 30
Si quod animal in mustum ceci-
derit & interierit, remedia 31
Vinum ex marubio 32
Vinum scilliten vt cond. op. 33
De aceto scillitico 34
Vinum absinthiten, hyssopiten,
abrotoniten & reliquarum
notarum quomodo condire
oporteat 35
De musto tortino 36
Vinum simile Graco facere 37
Vinum myrtiten quomodo fa-
cias 38
Passum quemadmodum fiat 39
Lora optima quomodo fiat 40
Mustum lixiuum quomodo fiat
41
De caseo condendo 42
Vae ollares quemadmodū com-
ponantur & seruentur 43
Mala granata quemadmodum
seruentur 44
Mala orbiculata, Sestiana, me-
limela, & alia genera quo-
modo seruentur 45

- De oliuarum albarum conditu-
ra 46
Nigra oliua conditura 47
Sirapa quomodo fiat 48
Oleum quemadmodum fiat 49
De oleo gleucino 50
Oleum ad vnguenta quemad-
modum facias 51
De salsa suilla carnis 52
Rapa & napos quemadmodum
condias 53
Sinapin quemadmodū facias 54
Oleris atrii & siferis radices
quemadmodum condias 55
Moretum oxyporum vel (vt
alii) oxyporum quemadmo-
dum componas 56

PALLADII RVILI

Tauri Emilianii.

TITVLII LIBRI I.

Ex membranis mss.

- De preceptis rei rusticae 1
De quatuor rebus quibus agri-
cultura consistit 2
De aeris probatione 3
De aqua probanda 4
De qualitate terrarum 5
De industria, & necessariis ad
rura sentiis 6
De agri electione vel situ 7
De adificio 8
De hibernis & astiis mansioni-
bus, & pauimentis 9
De calce & arena 10
De latericis parietibus 11
De lumine & altitudine 12
De cameris & canniciis 13
De opere albario 14
De tectoriis 15
De vitanda valle qua propter

IN REI RVST. AVCT.

De aquis diligi solet	16	De vicia serenda, non ad pabulum secundum, sed ad seminandum redigenda, cum disciplina sua	6
De cisternis & maltha frigida	17	De fuenograco serendo legendis	7
De colla vinaria	18	De seminis causa, cum disciplina sua	8
De horreo	19	De herbo serendo	8
De olei factorio	20	De faciendis frumentis & leguminibus	9
De stabulis equorum & bouum	21	De pastinandi generibus & scribis vitium	10
De curte	22	De tabulis vinearum	10
De alutariis	23	De mensura pastini Italica	11
De columbario	24	De solo & calo & loco pangendi	11
De turturario	25	De vitiis congruenti, & ea quae illuc pertinet disciplina	12
De turdis	26	De hortis: in eo de lactuca serenda cum disciplina sua, item nasturcio, similiter & vrucis, item caulibus, allio & vlpico	13
De pavonibus	28	De pomis: in eo de sorbo, de amygdalo, de nuce iuglandi, cum disciplinis suis; & de ceteris pomis quorum disciplina suis mensibus continetur	14
De fasianis	29	De signandis animalibus, de latrodici & pernarum confectione & echinis & rapis	15
De anseribus	30	De oleo myrtino	16
De piscinis	31	De vino myrtino	16
De fuenilis, paleario, & lignario	32	De oleo laurino	17
De sterquilino	33	De oleo lentiscino	18
De locis orti, & pomario, & sepibus, & serendo	34	De gallinarum pastu	19
De arena	35	De cadenda materie	20
De apium castris	36	De horis	21
De apibus emendis	37	Tituli mensis Februarii.	
De balneis	38	De pratis seruandis & lataminis saturandis	22
De malthis calida & frigida	39		
De pistino	40		
De instrumentis agrestium	41		
Tituli mensis Ianuarii.			
De ablaqueandis vitibus	1		
De pratis abstinendis in locis macris	2		
De prosciendendis agris, & iungendis bubus, vel arandi disciplina	3		
De hordeo Galatico serendo	4		
De cicercula serenda cum disciplina sua	5		

INDEX CAPITVM.

De prosciendendis collibus	2	colliandro, papauere, alio, vlpico: de satorea cum sua disciplina: item de cepulis: similiter de anetho, sinapi: de caulibus, cum disciplina sua: & de asparagis, de malua, menta, faeniculo, pastinaca, cumela, cerefolio, beta, porro, cum disciplina sua: de inula & colocasis similiter	24
De satore trimestri	3	De pomis: in eo de piro, de melo, cydoneo, siliqua, moro, auellana, myrra, & de disciplinis suis	25
De serenda lenticula cum disciplina sua; item de cicercula	4	De educatione porcorum	26
De serendo cannabo	5	De vino myrtite aliter	27
De agris Medica parandis	6	De vite theriaca	28
De herbo serendo	7	De vna sine granis	29
De curandis vitibus & arboribus, & hordeo Galatico serendo	8	De vite nimis lacrymosa	30
De ponendis vineis pastino vel serobibus aut sulcis, & omnium qua illuc pertinet disciplina	9	Myrtitis alia coëctio secundum Gracos	31
De arbusstis, vitibus, & plantis arborum vitiferarum	10	Vt propomata sponte nascantur	32
De vineis prouincialibus	11	Vt vitis botriones varios ferat	33
De putandis vineis communibus, aliis vel humilibus	12	De horis	34
De putatione arbussti	13	Tituli mensis Martii.	
De prouincialibus vineis putandis	14	De putandis vineis & inferendis, & pangendis vitibus	1
De nouella putatione	15	De pratis purgandis in locis frigidis, & prosciendendis agris	2
De propagimibus	16	De panicio & milio serendo, cum disciplina	3
De institutionibus	17	De cicere serendo cum ordine suo	4
De instituendis oliuetis	18	De cannabo	5
De pomiferis & spaciis earum generale praeceptum	19	De cicera	6
De fodiendis, palandis & ligandis vineis, vel latandis arboribus, & plantis circumfodiendis	20	De nouellis vitibus puluerandis & fodiendis, palandis ac latandis	7
De rosis, lilis, croco, violis conserendis	21		
De lini semine serendo	22		
De canetis & asparagis & plantis salicum vel genesta, & seminariis myrti & lauri	23		
De horis: in eo de sepiis, de lactuca, cardano, nasturcio,			

IN REI RVST. AVCT.

gandis, & veteranis vineis
restituendis, & agris & lasis

De oleis amurca saginandis, &
cetera earum cura: item de
seminariis & rosariis facien-
dis vel colendis, & sariendis
frumentis

De hortis: in eo de carduis,
cum disciplina: de vlpico, al-
lio, & cepulla, cunela, ane-
tho, sinapi, caulibus, maluis,
armoracea, origano, lactu-
ca, beta, porro, cappari, colo-
casia, satueria, nasturcio, in-
tibus, rasanis, & melonibus
& cucumerum cum disciplina
sua: item de asparagis &
spongii eorum: similiter &
ruta & colliandro cum disci-
plina sua, & cucurbita: simi-
liter & blito: item de aniso &
cymino.

De pomis: in eo de melo Punico
cum disciplina, & vini sui
confectione: de citreo: si-
militer de mespilo, & de
fico, cum disciplinis suis, &
aliis pomis quorum disci-
plina suis mensibus continetur

De comparandis bubus, tauris,
vaccis
De domandis bubus
De equis, equabus, & pullis, &
atate eorum
De mulino genere & asinis
De apibus
De horis

Tituli mensis Aprilis.

De Medica serenda & discipli-
na
De inferenda olea vel oleastrum
de vineis & seminariis fodi-
endis, & inferendis vitibus
& agris humidis & pingui-
bus proscindendis

De ortis: in eo de caulibus
item de apio, de atriplice
de ocimo, cum disciplinis su-
is: item de melone, cucumere,
porro, cappari, serpyllis,
colocasia, lactucis, betis, et
pullis, colliandro, intibus, eu-
curbitis ac menta

De pomis: in eo de xizypho
cum disciplina sua, & de
aliis pomis, quorum suis men-
sibus disciplina descripta est

De oleo violacio & vino
De armentis: in eo de vitulis nu-
trientibus, de consuris & signa-
turis

De apibus: in eo de vestigandis
apibus, & purgandis alueari-
is

De horis

Tituli mensis Maii.

De panicio & milio, de flore
tibus satis, de recidendo faeno

De nouella sarmentis relinque-
dis, & pampinandis vitibus

De proscindendis & aperientis
nouis agris

De occandis vitibus arboribus-
que, & rude cadenda, fodi-
endis

INDEX CAPITVM.

dis seminariis, putandis oleis,
ac lupino vertendo

De ortis: in eo de spatiis, de a-
pio, coriandro, melone, cu-
curbita, carduo, radice, ruta

De pomis, de flore mali Punici,
persico implastrando, citro in-
serendo, & ficu plantanda
vel inferenda: de xizypha &
palma plantanda

De armentis: in eo de castrandis
bubus

De consuris ouium
De caseo faciendo

De apibus
De pauimentis & solariis

De lateribus faciendis
De rosato

De oleo liliacio
De oleo roseo

De rodomeilli
De rosis viridibus seruandis

De horis

Tituli mensis Iunii.

De area paranda
De messibus

De agris proscindendis, de vineis
occandis, fodiendis, vicia, fæ-
nograco, lenticula, faba, lu-
pino colligendis

De ortis: in eo de brassica, apio,
betis, radicibus, lactucis, co-
riandro

De pomis: in eo de flore Punici,
de piro, de melo xizypho, fico
de implastratione

De armentis: in eo de castratu-
ra, de casto, consurris

De apibus: in eo de legendis &

consciendo melle vel cera, de
seruandis examinibus & si-
gnis eorum ac regibus, de ino-
pia examinum, de supplendis
alueariis

De pauimentis & lateribus
Qualiter fructuum venturorum
experimenta sumantur

De oleo chamamelo
De cenanthe

De asfita
De horis

Tituli mensis Iulii.

De iterandis agris, de messe
triticea, de exstirpandis ve-
pribus & filectis, de arbori-
bus operiendis, puluerandis

nouellis
De ortis: in eo de cepullis, ra-
dicibus, atriplice, ocimo,

malua, beta, lactuca, porro,
item naps & rapis, cum di-
sciplina sua

De pomis: in eo de implastratio-
ne, de piro, melo citreo, ficu,
palma

De armentis & gregibus: in eo
de admittendis tauris & a-
rietibus

De exstirpando gramine
De vino scillitico

De hydromelli
De aceto scillitico

De sinapi
De horis

Tituli mensis Augusti.

De agris exilibus arandis, de ap-
paranda vindemia, de occa-
sione vinearum locis frigidis

IN REI RVST. AVCT.

De exili & misera vinea rescien- enda	2	De vindemia celebranda	11
De pampinandis & obumbran- dis vitibus, & extirpandis carectis atq; filectis	3	De panico & milio metendis, & faselo ad escam ferendo, & apparandis aucupis	12
De vrendis pascuus	4	De ortis: in eo de papauere, braf- fica, thymo, origano, cappari, cum disciplinis: item de na- stureio, anetho, radicebus, pa- stinacis, cerasolio, lactuca, betis, coriandro, rapis & na- pis	13
De ortis: in eo de rapa & na- po, de radice cum disciplina sua, de pastinaca	5	De pomis: in eo de tubere	14
De pomis	6	De pauimentis solariorum & la- teribus	15
De apibus	7	De diamorano	16
De aqua inuenienda	8	De seruandis vnus	17
De puteis	9	De vite cuius fructus humor putrescit	18
De aqua probanda	10	De horis	19
De aqua dulcibus	11		
De mensuris & ponderibus	12		
De confecto melle	13		
De horis	14		

Tituli mensis Septembris.

De agris pinguibus tertian- dis vel implendis exilibus, & de stercorando	1	De adoreo & tritico, de hordei canterino, de herbo, lupino, piso, sisamo & faselo ferendis	2
De ferendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis	2	De lini semine ferendo	3
De remedio falsi humoris, de se- minum mensuris & diuersis remediis ad sationem perti- nentibus	3	De notanda vitium fertilitat qua prouidebimus panctioni	4
De ferendo hordeo canterino	4	De ponendis vineis, vel propa- gandis, reparandis, putandis, & arbutis	5
De lupino ferendo	5	De ablaqueanda nouella	6
De piso ferendo	6	De utilitate propaganda nunt vineae	7
De sisamo ferendo, & proscinden- dis agris ad Medicam	7	De inferendis arboribus vel vi- tibus	8
De vicia & Gracofeno & far- ragine ferendis	8	De oliuetis instituendis, & co- lendis, latandis, & remedii eorum: de oliuis condiendis: de fossis riuusq; purgandis	9
De lupino ferendo, qui natus e- uertatur & loca fecundet exilia	9		
De pratis nouellis formandis, vel veteribus excolendis	10		

Tituli mensis Octobris.

INDEX CAPITVM.

De remedio si vna compluta est	9	De oliuetis & oliuetis & facienda oleo	4
De oleo viridi faciendo & lau- rino	10	De oliuetis ponendis, & curan- dis agris arboribus, corbibus, palis, radicis faciendis, oleo laurino faciendo	5
De ortis: in eo de intibus, de car- dus, de sinapi, Medica, cum disciplinis: item de anetho, cepulla, menta, pastinaca, thymo, origano, cappari, beta, armoracea, porro transferen- do, & ocimo	11	De ortis: in eo de allio, vlpico, cum disciplinis: de cepullis, & plantis carduorum: de armo- racea & cunela	6
De pomis: in eo de palma, pista- ciis, cerasis, & aliis pomis: quorum per menses suos disci- plina digesta est: item de con- diendis pomis	12	De pomis: in eo de persico, de pi- nu, de prunis, de castaneis, cum omni disciplina, & po- mis aliorum mensium	7
De apibus	13	De apibus: in eo de mundandis ac muniendis castris earum	8
Qua Graci vel alii super vna condienda curandaque dixe- runt	14	Remedium vitibus qua sine fru- ge luxuriant	9
De rosato sinerose fieri	15	Remedium sterili viti	10
De vinis pomorum	16	De rosario ex paucis virgulis in- stituendo	11
De hydromelli	17	De vna vt vsq; ad ver referue- tur in vite	12
De passo	18	De gregibus ouili generis & ca- prini, & pasendi ordine	13
De cydonite	19	De glandibus legendis	14
De fermento musteorum seruan- do	20	De materie cadenda	15
De horis	21	De transferendis arboribus ma- ioris atatis	16
		De oleo faciendo secundū Gracos & emendando	17
Tituli mensis Nouembris.		De oleo vt Liburnico simile fieri possit	18
De satione tritici, farris, hordei, faba, cum disciplina: de lenti- cula mature ferenda, de lini semine	1	Vt oleum sordidum purges	19
De pratis nouis instituendis, po- nendis vitibus & propagan- dis, & circumfodiendis no- uellis, ac recidendis mergis	2	De oleo odoris orrendi	20
De vinea veteri in ingo vel per- gula reparanda	3	De oleo rancido curando	21
De putandis vitibus & arbori- bus	4	De condiendis oliuis	22
		De horis	23
		Tituli mensis Decembris.	
		De ferendis frumentis & faba	

IN REI RVST. AVCT.

De lini semine	1	De vite
De fodiendis pastinis & cadenda materie, palis & ridicis, de oleo laurino, myrtino, lentiscino, & vino myrtico	2	De malo Punico
De hortis: in eo de lactuca, allio, ulpico, cepulla, senapi, & eu-nela	3	De malo Cydonio
De pomis: in eo de hypomelidibus & aliorum mensum pomis	4	De malo citrino
De rapis condiendis	5	De prunis
De echinis & pernis & lardo salendi, & autum laqueis disponendis	6	De siliqua
De horis	7	De ficibus
Tituli libri xiiii, De institutione, ex impressis libris.		De moro
Præfatio, prosa	1	De sorbis
Proœmium carminis	2	De ceraso
		De amygdalo
		De pistaciis
		De castanea
		De nuce

AVCTORES HIC CITANTVR.

L. Ælius	Euthronius, seu Euphronius.	Plato phil.
L. Albucius	Gargilius Mart.	M. Porcius Cato
M. Ambivius	Hamilcar Pœn.	Pythagoras
Anaxagoras	Heraclitus	M. Terentius Varro
Apuleius	Hesiodus	Terentius com.
Archelaus	Hipparchus	Thales
Aristomachus	Homerus	Theophrastus
Aristoteles	Iulius Atticus	Timæus hist.
Attilius Hisp.	Iulius Græcin.	Tremellius Scrofa
Cæcilius poeta	Iulius Hygin.	M. Tullius Cic.
Cassius Dionysius	Licinius Menas	Virgilius
Cornelius Celsus	Licinius Stolo	Xenophon
Democritus	Mago Pœn.	Zeno.
Dicæarchus	Mamilius	
Dionysius Cass.	C. Marius	
Diophanes Bith.	Menecrates	
Dolus Mendesium	Meto astrolog.	
Ennius p.	Mnaseas	
Epicharmus	Nicander	
Elatosthenes	Pacuvius	
Eudoxus	Paxamius	
Eucnemius		

Cognomine citati.

Atticus
Cæso
Cato
Celsus
Cicero
Columella

Græ

INDEX AVCTORVM.

Græci	Nominati tantum Rei rustice auctores	Euphraniscus
Græci		Euphron
Æschrio		Euthronius
Agathocles		Hegesias
Amphilochus		Hiero
Anaxipolis		Lyfimachus
Androtio		Menander
Antigonus		Menestratus
Apollodorus		Nicestius
Apollonius		Perlis
Archytas		Pleusiphanes
Aristander		Pythio
Aristomene		Theophilus.
Aristophanes		
Athenagoras		
Attalus		
Bacchius		
Bio		
Chareas		
Chæreus seu Chrestus		
Cleobulus seu Eubulus		
Crates		
Dadis		
Dio		
Diodorus		
Epigenes		
Euagon		
Eubulus		
Euphyro		
Euphotio		

Interlocutores apud Varronem.

P. Agrasius
C. Agrius
Q. Axius
Ap. Claudius aug.
Cornelius Merula
Cossinius
Fircellius Pauo
C. Fundanius
Q. Lucienus
Minucius Pica
Murrius
Pantuleius Parra
Petronius Passer
Pomponius Atticus
Vaccius.
Quo autem loco quisq. citatur, docet Index.

MAR. CATO DE RE
R V S T I C A.

*

EST interdum præstare mercaturis rem quærere, ni tam periculosum fiet; & item scenerari, si tam honestum fiet. Maiores enim nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, sceneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem existimarint sceneratorem, quam furem, hinc licet existimari. Et virum bonum cum laudabant, ita laudabant, Bonum agricolam, bonumque colonum. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorem autem strenuum studiosumque rei quærendæ existimo; verum (vt supra dixi) periculosum & calamitosum. At ex agricolis & viri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur, maximeque pius quæstus, stabilissimusque consequitur, minimeque inuidiosus: minimeque male cogitantes sunt, qui in eo studio occupati sunt. Nunc (vt ad rem redeam) quod promisi institutum principium hoc erit.

Quomodo agrum emi, parareque oporteat.

PRAEDIVM quum parare cogitabis, sic in animo habeto, vti ne cupide emas, neue opera tua parcas visere, & ne satis habeas semel circumire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonum erit. Vicini quo pacto niteant, id animum aduertito. In bona regione bene nitere oportebit, & vti eo cum introcas, circumspicias, vti inde exiri possit, vti bonum calum habeat, ne calamitosum fiet. solo bono, sua virtute valeat. Si poteris, sub radice montis fiet, in meridiem spectet, loco salubri, operariorum copia fiet, bonumque aquarium, oppidum validum prope fiet, aut mare, aut amnis, qua naues ambulant, aut via bona, celebrisque. Siet in iis agris, qui non sepe dominos mutant, qui in his agris prædia vendiderint, quos pigeat vendidisse, vti bene ædificatum fiet. Caueto alienam disciplinam temere contempnas. De domino bono colono, bonoque ædificatore melius emetur. Ad villam cum venies, videto vasa torcula & dolia multa ne sient. vbi non erunt, scito pro ratione fructuum esse. Instrumenti ne magni

A

M. CATO

siet, loco bono siet. Videto quam minimi instrumenti, sumptuosusque ager ne siet. Scito idem agrum quod hominem, quantum questuosus siet, si sumptuosus erit, relinqui non multum. Prædium quod primum siet, si me rogabis, sic dicam. De omnibus agris, optimoque loco si emeris iugera agri centum, vinea est prima, si vino multo siet; secundo loco hortus irriguus, tertio salicium, quarto oletum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo silua cædua, octauo arbutum, nono glandaria silua.

Patrisfamilia officia.

PATERFAMILIAS vbi ad villam venit, vbi larem familiarem salutauit, fundum eodem die, si potest, circumeat: si non eo die, at postridie. vbi cognouit quomodo fundus cultus siet, operaque quæ facta infectaque sient, postridie eius diei vilicem vocet, roget quid operis siet factum, quid restet, satisne tempori opera sient confecta, possintne quæ reliqua sient conficere, & quid factum vini, frumenti, aliarumque rerum omnium. Vbi ea cognouit, rationem inire oportet operarum, dierum. Si ei opus non apparet, dicit vilicus sedulo se fecisse, seruos non valuisse, tempestates malas fuisse, seruos aufigisse, opus publicum effecisse. Vbi eas aliasque causas multas dixerit, ad rationem operum operarumque vilicem reuoca. Cum tempestates pluuia fuerint, videto quot dies, quæue opera per imbrem fieri potuerint, dolia lauare, picari, villam purgari, frumentum transferri, stercus foras efferri, sterquilinum fieri, semen purgari, funes veteres sarciri, nouosque fieri: centones, cuculiones familiam oportuisse sibi sarcire. Per ferias potuisse fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, spinas runcari, expinxi sar, mundicias fieri. Cum agrotarint, cibaria tanta dari non oportuisse. Vbi hæc cognita æquo animo sient, quæue reliqua opera sient, curare vti perficiantur. rationem putare argentariam, frumentariam, pabuli causa quæ parata sunt, rationem vinariam, oleariam, quid venierit, quid exeat, quid siet, quid reliquum siet, quid siet quod veneat, quæ satis accipienda sient, satis accipiantur. Reliqua quæ sient, compareant. Siquid desit in annum, vti paretur, quæ super sint, vti veneant: quæ opus sient locato, locentur: quæ operi fieri velit, & quæ locare velit, vti imperet, & ea scripta reliquat: pecus consideret.

Aucti

DE RE RVSTICA

Auctionem vti faciat.

AUCTIONEM vti faciat. Vendat oleum, si precium habeat, vinum frumentumque quod super sit. Vendat boues vetulos, armenta delicula, oues deliculas, lanam, pelles, ploverum verus, ferramenta vetera, seruum serrem, seruum morbosum, & si quid aliud super sit, vendat. patremfamilias vendacem, non emacem esse oportet.

Prima adolescentia agrum conferere oportet.

PRIMA adolescentia patremfamilias agrum conferere studere oportet, ædificare diu cogitare oportet; conferere cogitare non oportet, sed facere oportet. vbi ætas accessit ad annos xxxvi, tum ædificare oportet, si agrum confectum habeas. Ita ædifices, ne villa fundum quærat, neue fundus villam.

Villam rusticam vti ædificatam habeat.

PATERFAMILIAS villam rusticam bene ædificatam habere expedit, cellam oleariam, vinariam, dolia multa, vti lubeat caritatem expectare, & rei & virtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet vti opus bene effici possit. Olea vbi lecta siet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. Cogitato quotannis tempestates magnas venire, & oleam delicere solere. Si cito sustuleris, & vasa parata erunt, damni nihil erit ex tempestate, & oleum viridius & melius siet. Si in terra & tabulato olea nimium diu erit, putrescet, oleum foetidum siet, ex quauis olea oleum viridius & bonum fieri potest, si tæpori facies. In iugera oleti cxx. vasa bina esse oportet. Si oletum bonum beneque frequens, cultumque erit, trapetos bonos, priuos, impares esse oportet: si orbes contriti sient, vti commutare possis, funes loreos, priuos, vepres senos, fibulas duodenas, medipontos, priuos, loreos, trocleas Græcicas binas, quæ funibus sparteis ducantur. Orbiculis superioribus octonis, inferioribus senis citius duces. Si rotas volēs facere, tardius ducuntur, sed minore labore.

Bubilia vti bene ædificata habeas.

BVBILIA bona, bonas præsepis, faliscas clatratas. Clatros interessere oportet pede. Si ita feceris, pabulum boues non efficiet. Villam vrbani pro copia ædificato. In bono prædio si bene ædificaueris, beneque posueris: ruri si recte habitaueris, libentius & sapius venies, fundus melius erit, minus pec-

M. CATO

cabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior est. Vicini bonus esto. Familiam ne srueris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si edificabis, operis, iumentis, materia adiunabunt. Siquid (bona salute) vltus venerit, benigne descendit.

Vilici officia.

5.

Hæc erunt vilici officia. Disciplina bona vtatur. Ferie seruentur. Alieno manum absteineat. Sua seruet diligenter. Litibus familia supersedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo vindicet. Familiæ male ne sit, ne algeat, ne efuriat, opere bene exerceat, facilius malo & alieno prohibebit. Vilicus si nolet male facere, non faciet. Si passus erit, dominus impune ne sinat esse. Pro beneficio gratiam referat, vt aliis recte facere libeat. Vilicus ne sit ambulator, sobrius fiet semper. Ad cenam nequo eat. Familiam exerceat: consideret, quæ dominus imperauerit, fiant. Ne plus censeat sapere se, quam dominum. Amicos domini, eos habeat sibi amicos. Cui iussus fiet, auscultet. Rem diuinam nisi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. In iussu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui semen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini. Duas aut tres familias habeat, vnde vtenda roget, & quibus det: præterea nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, politorem diutius eundem ne habeat die. Nequid emisse velit insciente domino, neu quid dominum celauisse velit. Parasitum ne quem habeat. Haruspitem, Augurem, Hariolum, Chaldaum ne quem consuluisse velit. Segetem ne defrudet, nam id infelix est. Opus rusticum omne curet vti sciat facere, & id faciat saepe, dum ne lassus fiat. Si fecerit, scribit in mente familiæ quid fiet, & illi animo æquiore facient. Si hoc faciet minus libebit ambulare, & valebit rectius, & dormibit libentius. Primus cubitu surgat: postremus cubitum eat. prius villam videat clausa vti fiet, & vti suo quisque loco cubet, & vti iumenta pabulum habeant. Boues maxima diligentia curatos habeto. Bubulcis obsequitor, partim quo libentius boues curent. Aratra vomeresque facito vti bonos habeas. terram cariosam caueto ne ares, neu plostum, neu pecus impellas. Si ita non caueris, quo impuleris, triennii fructum amittes. Pecori & bubus diligenter substernatur, ungulae curantur.

DE RE RVSTICA.

3

rentur. Scabiem pecori & iumentis caueto, id ex fame, & si impluit, fieri solet. Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic est, si vnam rem sero feceris, omnia opera sero facies. Stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ouibus bubusque. Sterquilinum magnum stude vt habeas. Stercus sedulo conserua, cum exportabis purgato & comminuito. Per autumnum euehito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & sterco addito, frondem populneam, vimeam, querneam cadito, per tempus eam condito, non per aridam, pabulum ouibus. Item scenum, cordu, sicilimenta de prato, ea arida condito. Post imbrem autumnii rapinam, pabulum, lupinumque serito.

Agrum quibus locis conseras.

6.

AGRUM quibus locis conseras, sic obseruari oportet: Vbi ager crassus, & latus est sine arboribus, eum agrum frumentarium esse oportet. Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum id maxime seri oportet, in agro crasso, & caldo oleam conditiuam, radium maiorem, salentinam, orchitem, poseam, sergianam, colminianam, albicerem; quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito. Hoc genus oleæ in xxv. aut in xxx. pedes conserito. Ager olecto conserundo, qui in ventum Fauonium spectabit, & soli ostentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior & maior erit, ibi oleam licinianam seri oportet. Sin in loco crasso aut calido seueris, hostus nequam erit, & serundo arbor peribit, & muscus ruber molestus erit. Circum coronas, & circum vltas vltimos serito, & partim populos, vti frondem ouibus & bubus habeas, & materia, siquæ opus sit, parata erit. Sicubi in his locis ripæ, aut locus humectus erit, ibi cacumina populorum serito & arundinetum. Id hoc modo serito: bipalio vortito, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio serito. Ibi corrudam serito, vnde asparagi fiant. Nam conuenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, & inceditur, & vmbra per tempus habet. Salicem Græcam circum arundinetum serito, vti fiet qui vineam alliges. Vineam quo in agro conseri oportet, sic obseruato. Qui locus vino optimus dicetur esse, & ostentus soli, ibi aminæum minusculum, & geminum eugeneum, heluicolum minusculum conserito. Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi aminæum maius, aut murgentiolum, apicium, lucanum serito. Cæteræ vites, miscellæ ma-

M. CATO

xime, in quemuis agrum conueniunt.

De Fundo suburbano.

FVNDVM suburbanum arbutum maxime conuenit habere, & ligna & virgæ venire possunt, & domino erit, qui vtratur. In eodem fundo suum quidquid conseri oportet, arbutoque vitem copulari. Aminneum minuscolum, & maiusculum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in vinaceis conduntur, eadem in sapa: in musso, in lora recte conduntur, quas suspēdas duracinas, aminneas maiores, & scantianas opportunissimas esse, vel ad fabrum ferrarium pro passis ex recte seruantur. Poma mala struthæa, cotonea, scantiana, quiriniana, item alia conditiua mala mustea, & punica, eo lotium suillum aut stercus ad radicem addere oportet, vti stabilia mala fiant. Pira volena, anicianæ, & sementiua. Hæc conditiua in sapa bonæ erant, tarentina, mustea, & cucurbitina. Item alia genera quæ plurima serito, aut inserito, oleas orchites, posias, ex optima conduntur vel virides in muria, vel in lentisco contusæ. Orchites vbi nigræ erunt & siccæ, sale confricato dies v. postea sale excutito, in solem ponito biduum, vel sine sale in defrutum condito. Sorba in sapa condere, vel siccare arida facias, item pira eodem modo facias.

Ficos quo loco seras.

FICOS mariscas in loco cretoso & aperto serito: africanas, & herculanas, saguntinas, hibernas, telanas, atras pediculo longo, eas in loco crasso, aut stercoreato serito. Pratum si irriguum habebis, scenum non deficiet. si non erit, siccum ne scenum desiet summittito. Sub vrbe hortu omne genus, coronamenta omne genus, bulbos megaricos, myrtum coniungulum & album & nigrum, laurum delphicam, & cypricam, & syluaticam, nuces caluas, auellanas, prænestinas, & græcas hæc facito vti serantur. fundum vrbani, & qui cum fundum solum habebit, ita paret, itaque conserat, vti quam fertissimum habeat.

Salicta locis aquis.

SALICTA locis aquis, humectis, vmbrosis, propter omnes ibi seriri oportet. Et id videto, vti aut domum opus fieri aut vt venire possint. Prata irrigua, si aquam habebis, portissimum facito: si aquam non habebis, sicca quam plurima facito. Hoc est prædium quod vbi vis expedit facere.

Quomodo

DE RE RVSTICA.

Quomodo oleum agri iugera CCXL. instruere oporteat.

20.

VILICVM, vilicam, operarios v. bubulcos III. subuleu i. asinarium i. opilionem i. Summa hominum xiii. boues trinos, asinos ornatos clitellarios, qui sterces veſtent, III. asinum vnu, oues c. vasa olearia instructa iuga v. ahenū quod capiat quadrantalia xxx. operculum aheni, vncos ferreos III. vncos aquarios III. infidibula II. ahenum quod capiat quadrantalia v. aheni operculum, vncos III. labellum polulum, amphoras olearias II. vnam quinquagenariam vnam, trullas III. situlum aquarium vnum, peluim vnam, matellionem, trullium, scutiscum, matellam, nasiternam, candela-brum, sextarium, plostra maiora III. aratra cum vomeribus v. iuga cum loris ornata III. ornamenta bubus v. vrpicem vnum, crates stercorearias III. sirpeas stercorearias III. semuncias III. instrata asinis III. ferramenta, ferreas v. sarcularia III. palas III. ruta v. rastros quadridentes II. falces fecnarias III. stramentarias v. arborarias v. secures III. cuneos III. fistulam farrariam i. forpicis II. rutabulum i. foculos II. dolia olearia c. labra xii. dolia quo vinaceos condant x. amurcaria x. vinaria x. frumentaria xx. labrum lupinarium vnum, serias v. labrum eluacrum vnum, solium vnum, labra aquaria II. opercula doliis, seriis priua plura, molas asinarias vnas, & trusatiles vnas, hispanientes vnas, molilia III. abacum i. orbes aheneos II. mensas II. scamna magna III. scamnum in cubiculo vnum, scabilla III. sellas III. folia II. lectum in cubiculo i. lectos loris subtentos III. & lectos tres, pilam ligneam vnam, sullonicam vnam, telam iogalem vnam, pilas duas, pilum fabarium vnum, sartarium vnum, seminarium vnum, qui nucleos succernat vnum, modium vnum, semodium vnum, culcitas v. instragula v. puluinos xv. operimenta x. mappas III. centones pueris v.

Quomodo vineam iugum C. instituere oporteat.

VILICVM, vilicam, operarios x. bubulcum i. asinarium i. salictarium i. subuleum i. Summa homines xvi. boues II. asinos plostrarios i. asinum molarium i. vasa torcula instructa III. dolia v. vbi vindemiæ esse possint, culleum dccc. dolia vbi vinaceos condant, xx. frumentaria xx. opercula doliis, & tectoria priua, vnas sparteas v. amphoras sparteas

A. iiii

M. CATO

1111. infundibula 11. cola vitilia 11. cola, qui florem demant, tria. vrceos mustarios decem. plostra duo. aratra duo. iugum plostrarium 1. iugum vinarium 1. iugum afinarium 1. orbem aheneum 1. molile 1. aheneum, quod capit culleum, vnum. operculum aheni vnum, vncos ferreos 111. ahenum coculum, quod capiat culleum, vrceos aquarios 11. amphoram nasiternam 1. peluim 1. matellionem 1. trullium 1. situlum aquarii 1. scutiscum, trullam, candelabrum, matellam, lectos 1111. scamnum 1. mensas 11. abacum 1. arcam vestiariam 1. armarium promptuarium 1. scamna longa v1. rotam aquariam 1. modium praeferratum 1. semodium 1. labrum eluacrum 1. solium. labrum lupinarium 1. serias x. ornamenta bubus, ornamenta asinis instrata 111. semuncias 111. sportas saecarias 111. molas afinarias 111. trufatiles vnas. ferramenta, falces vineaticas v1. scirpiculas v. falces siluaticas v. arborarias 111. secureres v. & cuneos 1111. vomeres ferreos x. palas v1. rutra quatuor, rastros quadridentes 11. crates stercorarias 1111. sirpam stercorariam 1. faculas vineaticas x1. faculas ruscarias x. foculos 11. forpices 11. rutabulum, corbula amerinas xx. quala sataria v11. alueos x1. palas ligneas x1. lintres 11. culcitra 1111. instragula 1111. puluinos v1. operimenta v1. mappas 111. centones pueris v1.

Quomodo vasa torcula v. iugerum instruere oporteat.

12.

IN torcularium quæ opus sunt vasis quinis prela temperata v. superuacanea 111. fuculas v. superuacaneam 1. funes loreos v. subductarios v. medipontos v. trocleas v. capistra v. asfercula v. vbi prela sita sūt v. serias 111. vectes x1. fibulas x1. confibulas ligneas, qui arbores comprimat, si dishiascent, & cuneos v1. trapetos v. cupas minuscultas x. alueos x. palas ligneas x. rutra ferrea v.

Quomodo torcularium & cellam oleariam parare oporteat.

13.

IN torcularium in vsu quod opus est. Vrceum aheneum 1. quod capiat quadrantalia quinque, vncos ferreos tres, orbem aheneum vnum, molas vnas, cribrum vnum, incerniculum vnum, securim vnam, scamnum vnum, seriam vinariam vnam, clauam torcularii vnam, lectum stratum, vbi duo custodes liberi cubent, & tertius seruus vna cum factoribus vti cubet.

DE RE RVSTICA.

9

cubet. fiscinas novas veteres. epidromum, puluinum, corium vnum, lucernas craticulas duas, carnarium vnum, scas vnas. In cellam oleariam hæc opus sunt. Dolia olearia opercula, labra olearia x1111. conchas maiores duas, & minores duas, trullas aheneas tres, amphoras olearias duas, vrceum aquarium vnum, vnam quinquagenariam vnam, sextarium olearium vnum, labellum vnum, infundibula duo, spongiae duas, vrceos fictiles 11. vnales 11. trullas ligneas duas, clauum clostris 111. cellas duas, trutinam vnam, centumpondium incertum vnum, & pondera certa.

Villam adificandam si locabis.

14.

VILLAM ædificandam si locabis nouam ab solo, faber hæc faciat oportet. Parietes omnes (vti iussitur) calce & cementis, pilas ex lapide angulari, tigna omnia quæ opus sunt, limina, postes, iugumenta, asseres, fulmentas, præsepis bubus hibernas, & æstiuas falsicas, equile, cellas familie, carnaria 111. orbem, ahena 11. haras x. focum, ianuam maximam, & alteram quam volet dominus, fenestras, clatros in fenestras maiores, & minores bipedales x. lumina v1. scamna 111. sellas v. telas iogales duas, luminaria v1. paullulam pilam, vbi triticum pinsant, vnam, fullonicam vnam, antepagmenta, vasa torcula duo. Hæ rei materiem, & quæ opus sunt dominus præbebit, & ad opus dabit: succidet, dolabit. ferram 1. lineam 1. materiam duntaxat secabit, facietque. Conductor lapidē, calcem, arenam, aquam, paleas, terram, vnde lutum fiat. Si de celo villa tacta fiet, de ea re verba vti fiant. Huic operi precium ab domino bono, qui bene præbeat quæ opus sunt, & numos si de bona soluat. In tegulas singulas 11. In testum sic numerabitur tegula, integra quæ non erit, vnde quarta pars aberit, due pro vna conciliare quæ erunt, pro binis putabuntur: in aliis quot erunt, in singulas quaternę numerabuntur. Villa lapide calce fundamēta supra terram pede, cæteros parietes ex latere, iugumenta, & antepagmenta, quæ opus erunt, indito. Cætera lex vti villa ex calce, cementis pretium in tegulas singulas N. S. loco salubri bono domino hæc, quæ supra precia posita sunt, ex signo manupretium erit: pestilenti, vbi æstare fieri non potest, bono domino pars quarta precii accedat.

De maceris adificandis.

15.

Macerias ex calce, cementis, silice vti dominus omnia ad

M. CATO

opus præbeat, altam p. v. facito, & columnen p. i. crassam p. i. s. longam p. xiv. & uti sublinat locari oportet. Parietes vil-
la si locet in pedes C. id est, p. x. quoquo uersum, libellis in
pedes v. & perticam vnam p. vic. n. x. Sequipedalem parietem
dominus fundamenta faciat, & ad opus præbeat calcis in p.
singulos longitudinem opus est modium vnum, arenæ mo-
dios duos.

Calcem partiario locandam.

16.

CALCEM partiario coquendam qui dant, ita dant. Perfi-
cit, & coquit, & ex fornace calcem eximit calcarius, & ligna con-
ficit ad fornacem. Dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod
opus fiet, præbet.

Materies quid anni tempestiua est.

17.

ROBVS, materies item pro ridica, vbi solstitium fuerit ad
brumam semper tempestiua est. Cætera materies quæ semen
habet, cum semen maturum habet, tum tempestiua est. Quæ
materies semen non habet, cum glubebit, tum tempestiua
est. Ea quæ semen viride & maturum habet, uti semen de cu-
presso, de pino, quiduis anni legere possis. Item quiduis anni
matura est, & tempestiua, ibi dum sunt nuces bimæ, inde se-
men excidet, & anniculæ vbi primum incipiunt hiascere,
tum legi oportet, per sementim primum incipiunt maturæ
esse. Postea usque adeo sunt plus menses viii. Hornotina
nucis virides sunt. Vlmus, cum folia cadunt, tum iterum
tempestiua est.

Torcularium si adificare voles.

18.

TORCVLARIVM si adificare voles, quadrariis vasis, uti
contra ora sient. ad hunc modum vasa componito: arbores
crassas p. ii. altas p. viii. cum cardinibus, foramina longa
p. iii. s. — exculpta digitos vi. Ab solo foramen primum,
p. i. s. inter arbores & arbores, & parietes p. ii. in ii. arbores
p. i. — arbores ad stipitem primum directos p. xvi. stipites
crassi p. ii. alti cum cardinibus p. x. fucula præter cardines p.
viii. prelum longum p. xxv. inibi lingulam p. ii. s. pau-
mentum binis vasis cum canalibus duobus p. xxxiiii. tra-
petibus locum dextra, sinistra, pauimentum p. xx. inter bi-
nos stipites vestibibus locum p. xxi. Alteris vasis ex aduersum
ab stipite extremo ad parietem, qui pone arbores est, p. xx.

Summa

DE RE RVSTICA.

11

Summa torculario, vasis quadrariis latitudine p. lxxvi. longi-
tudine p. l. ii. Inter parietes arbores vbi statues, fundamen-
ta bona facito alta p. v. inibi lapides silices totum forum lon-
gum p. v. latum p. ii. s. crassum p. i. s. Ibi foramen pedicinis
duobus facito. ibi arbores pedicino in lapide statuito. Inter
duas arbores, quod loci supererit, robore expleto, eo plum-
bum infundito, superiorem partem arborum digitos sex altâ
facito fiet, eo capitulum robustum indito, uti fiet stipites vbi
sient. Fundamenta p. v. facito. ibi silicem longum p. ii. s. la-
tum p. ii. s. crassum p. ii. s. planum statuito, ibi stipites statui-
to. Item alterum stipitem statuito: insuper arbores stipitesq;
trabem planam imposito, latam p. ii. crassam p. i. longam
p. xxxvii. Vel duplices indito, si solidas non habebis, sub
eas trabes inter canales, & parietes extremos, vbi trapei sient,
trabeculam pedum xxxiii. s. imposito selsquipedalem, aut
binas pro singulis eo supposito. In iis trabeculis trabes, quæ
insuper arbores stipites stant, collocato. In iis tignis parietes
extruito, iungitoque materiæ, uti oneris satis habeat. Aream
vbi facies, p. v. fundamenta alta facito, lata p. vi. aream, &
canalem rotundam facito latam p. iii. s. — Cæterum pa-
uimentum totum fundamenta pedum duorum facito. Fun-
damenta primum festucato, postea cementis minutis, & calce
arenato semipedem vnumquodque corium struito. Pauimē-
ta ad hunc modum facito, vbi libraueris, de glareæ, & calce a-
renato primum corium facito; id pilis subigito, idem alterum
corium facito. eo calcem cribro succretam indito alte digitos
duo. ibi de testa arida pauimentum struito. vbi structum erit,
pauito, fricatoque, uti pauimentum bonum fiet. Arbores,
stipitesque robustas facito, aut pineas. Si trabes minores fa-
cere voles, canales extra columnam expolito. si ita feceris, tra-
bes pedum xxxi. longæ opus erunt. Orbem olearium latum
pedibus iii. punicanis coagmentis facito, crassum digitos
vi. facito, subscudes iligneas adindito. Eas vbi confixeris, cla-
uis corneis ocludito. In eum orbem tris cathenas indito. Eas
cathenas cum orbibus clavis ferreis corrigito. Orbem ex vl-
mo, aut ex corylo facito. Si vtrumq; habebis, alternas indito.

In vasa vinaria stipites.

19.

IN vasa vinaria stipites arboresque binis pedibus altiores
facito, supra foramina arborum pedem quæque uti absient
vna fibulæ locum facito. semipedem quoquo uersum, in su,

M. CATO

culam sena foramina indito. foramen, quod primum facies, semipedem ab cardine facito, cætera diuidito quam rectissime. Porculum in media fucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediam collibrato, vbi porculum figere oportebit. vti in medio prelum recte situm fiet. Lingulam cum facies, de medio prelo collibrato: vt inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxamenti facito. Vestes longissimos pedum x l i x. secundos pedum x v i. tertios pedum x v. remissarios pedum x l i. alteros pedum x. tertios pedum v i i i.

Trapetum quomodo concinnare oporteat 20.

COLUMELLAM ferream, quæ in miliario stat, eam rectam stare oportet in medio ad perpendicularum, cuneis salignis circumfigi oportet bene. eo plumbum effundere caueat, ni labet columella. Si mouebitur, eximito; denuo eodem modo facito, ne se moueat. Modiolos in orbis, oleaginos ex orchite olea facito, & eos circumplumbato; caueto ne laxi fient. Si autem labent, in cupam eos indito. tunicas solidas, & latas digitum pollicem facito. labeam bifariam faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant.

Cupam quomodo adifices. 21.

CUPAM facito p. x. tam crassam, quam modioli postulant, mediam inter orbis, quæ conueniat, tam crassam quam columella ferrea erit. Eam mediam pertundito, vti in columella indere possis. Eo fistulam ferream indito, quæ in columellam conueniat, & in cupam. Inter cupam dextra, sinistra pertundito late digitos primoris l i i i. alte digitos primoris tres, sub cupa tabulam ferream lata cupa media erit, pertusam figito, quæ in columellam conueniat dextra, sinistra. foramina vbi feceris, laminis circumplectito, replicato in inferiorem partem cupæ omnis quatuor laminas: dextra sinistra foramina vtrunque secus laminas. Sublaminas pollulas minutas supponito, eas inter sese configito, ne foramina maiora fiant, quo cupulæ minuscule indentur. Cupam, qua fini in modiolos erit, vtrunque secus imbricibus ferreis quatuor desues, ibi vtrunque secus facito, qui figas imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinsecus cupam pertundito, qua clauus eat qui orbem cludat. Insuper foramen librarium ferreum digitos sex latum indito, pertusum vtrunque secus qua clauus eat. Hæc omnia eius rei causa fiunt, vti ne cupa in lapide coneratur. Ar-

DE RE RVSTICA.

19

tur. Armillas l i i i. facito, quas circum orbem indas, ne cupæ & clauus conerantur. Intrinsecus cupam materia vlmea aut faginea facito. Ferrum factum, quod opus erit, vti idem faber figat. †. l x. opus sunt, cum plumbum cupam emitto †. l i i i. cupam qui concinnet, & modiolos qui indat, & plumbet operas fabri duntaxat †. v l i i. Idem trapetum oportet accommodet. Summa sumpti †. l x x i i. præter adiutores.

Trapetum quomodo adifices. 22.

TRAPETVM hoc modo accommodare oportet, librator vti statuatur pariter: ab labris digitum minimū orbem abesse oportet. ab solo mortarii orbis cauere oportet, ne quid mortarium terant. Inter orbem, & miliarium vnum digitum interesse oportet. si plus intererit, atq; orbis nimium aberunt, funi circumligato miliarium arte crebro, vti expleas quod nimium interest. Si orbis altiores erunt, atque nimium mortarium deorsum teret, orbiculos ligneos pertusos in miliariū, in columellam supponito, eo altitudinem temperato. Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis, aut armillis ferreis temperato, vsque dum recte temperabitur. Trapetus emptus est in Sueffano †. c c c c. & olei p. l. composture †. l x. vectura boum, operas sex homines v l. cum bubulcis †. l x l i. cupam ornata †. l x x i i. pro oleo †. x x v. s. s. †. d c x x i x. Pompeiis emptus ornatus †. c c c x x c i i i i. vectura †. c c x x c. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo sumpti opus est. †. l x. Summa, †. d c c x x i i i i. Si orbis in veteres trapetos parabis medios crassos p. l. digitos l i i. altos p. l. foramen semipedem quoquoersum. eos cum adueris, ex trapeto temperato. li emuntur ad Rufri macerias †. c x x c. temperantur †. x x x. tantidem Pompeiis emitur.

Ad vindemiam qua opus sunt vt parentur. 23.

FACE ad vindemiam, quæ opus sunt, vti parentur. vasa lauentur: coibulæ sarciantur: picentur dolia: quæ opus sunt, picentur. cum pluet, quala parentur, sarciantur. far molatur. Benna emanatur. oleæ caducæ falliantur. Vuas miscellas ad vinum præligancum, quod operarii bibant, vbi tempus erit, legito. siccum puriter omnium dierum pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutum indito in mustum, de musto lixiuo coctum, partem quadragesimā addito defruti, vel salis sesqui-

M. CATO

libram in culleum. Marmor si indes in culleum, libram indito. id indito in urna, misceto cum musto. id indito in dolium resina si indes, in culleum musti. p. 111. bene comminuito, indito in fscellam & facito vti in dolio musti pendeat. eam quassato crebro, vti resina cōdeliqueat. Indideris defrutum, aut marmor, aut resina, dies xx. permisceto crebro, tribulato quotidie. Tortium mustum circumcidaneum suo cuique dolio diuidito, additoque pariter.

Vinum Græcum quomodo fiat. 24.

VINUM Græcū hoc modo fieri oportet: Vuas Apicias percoctas bene legito. vbi delegeris, in eius musti culleum aquæ marinæ veteris quadrantalia 11. vel salis puri modium. Eum in fscella suspendito, finitoque cum musto distabescat. Si helueolum vinum facere voles, dimidiū helueoli, dimidium apicii vini indito, defruti veteris partem trigesimā addito. Quicquid vini defrudabis, partem trigesimam defruti addito.

Vna cocta vti seruetur. 25.

QUVM vinum coctum erit, & quū legetur, facito vti seruetur familiæ primum suisque, facitoque studeas bene percoctum sicumque legere, ne vinum nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes succernito, lecto retibus subtento cribrum illius rei parato, eos conculcato in dolia picata, vel in lacum vinarium picatum. id bene operito, iubeto oblini, quod des bubus per hiemem. Indidem, si voles, lauito. paulatim erit lorea familiaria, quod bibat.

Vindemia facta vti vasa torcula subligentur. 26.

VINDEMIA facta vasa torcula, corbula, fscinas, funes, patibula, fibulas iubeto suo quidquid loco cōdi. Dolia cum vino bis in die face extergeantur. Priusque scopulas in dolia facito habeas illi rei, qui labra doliolum circumfrices. Vbi erit lectus dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, oblinito. Si voles de fecē demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus.

Sementim vti facias. 27.

SEMENTIM facito, ocinū, viciam, scenum Græcum, sabā, eruum, pabulū bubus. Alteram, & tertiā pabuli sationem facito. Deinde alias fruges serito. Scrobis in veruato oleis, vlmis vitibus, ficis, simul cum semine serito. Si erit locus siccus, tuam oleam

DE RE RVSTICA.

13

oleas per sementim serito, & quæ ante satæ erunt, teneras tum supputato, & arbores ablaqueato.

Oleas & reliqua semina cum seres, quomodo seras. 28.

OLEAS, vlmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terrâ suâ quā plurima, circumligatoque vti ferre possis. in alueo aut in corbula ferri iubeto. Caueto cum ventus fiet aut imber, effodias, aut seras. nam id maxime cauendum est. In scrobe cum pones, summam terram subdito. postea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde festucis vestibusque calcato quam optime poteris. Id erit ei rei primum. Arbores crassiores digitis v. quæ erunt, eas præcisas serito, oblinitoque fimo summas, & foliis alligato.

Stercus vti diuidas. 29.

STERCUS diuidito sic. Partem dimidiam in segetem, vbi pabulum seras, inuehit. Et si ibi olea erit, simul oblaqueato, stercusque addito. Postea pabulum serito, partem quartam circum oleas ablaqueatas, qua maxime opus erit, addito, terraque stercus operito. Alteram quartam partem in pratium reseruato, idque tum maxime opus erit, vbi fauonius stabit. Euchito luna silenti.

Bubus frondem. 30.

BUBUS frondem vlmæam, populneam, querneam, ficulneam vsquedum habebis, dato. Ombus frondem viridem, vsquedum habebis, præbeto. Vbi sementim facturum eris, ibi oues delectato, & frondem vsque ad pabula matura. Pabulum aridum quod condideris in hieme, quam maxime conseruato, cogitatoque hiems quam longa fiet.

Ad oleam cogendam qua pares. 31.

AD oleam cogendam quæ opus erunt, parentur. Vimina matura, salix per tempus legatur, vti fiet vnde corbulæ fiant, & veteres sarciantur. Fibulæ vnde fiant aridæ iligneæ, vlmæ, nucæ, ficulneæ, face vti in stercus, aut in aquam conciliantur. inde vbi opus erit, fibulas facito. vestes iligneas, arufolios, laureos, vlmæcos facito, vti fiet parati. Prelum de carpino atra potissimū facito. vlmæam, pineam, nucæ, hanc atque aliam materiæ omnem cum effodias, luna decrefcente, eximito.

post meridiem, sine vento austro. Tum erit tempestiua, cum semen suum maturum erit. Cauetoque per rorem trahas, aut doles. Quæ materies semen non habebit, cum glubet, tempestiua erit. Vento austro caueto, ne quam materiem, neue vinû tractes, nisi necessario.

Vinea arboreſq; ut mature putentur.

32.

VINEAS, arboreſque mature face incipias putare. Vites propages fulcos, sursum vorſum, quo ad eius facere poteris, vitis facito uti ducas. Arbores hoc modo putentur, rami ut diuarentur, quos relinques, & uti recte cædantur, & ne nimium crebri relinquantur. vites bene nodentur per omnes ramos. diligenter caueto ne vitem præcipites, & ne nimium perstringas. Arbores facito uti bene maritæ sint, vitesque uti satis multæ afferantur, & sicubi opus erit, de arbore deiiciantur, & in terram depri mantur, & biennio post præcidito viteres.

Vinea ut curetur.

33.

VINEAM sic facito, uti curetur: Vitem bene enodatam deligato recte, flexuosa uti ne fiet, sursum vorſum, semper ducito, quoad eius poteris, vinarios, custodesque recte relinquito. Quam altissimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium cõstringas, hoc modo eam curato. Capita vitium per sementim ablaqueato. Vineam putatam circumfodito. arare incipito, vltro citroque sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quamprimum propagato, sic occato veteres, quam minimum castrato; potius, si opus erit, deiicito, biennioque post præcidito. Vitem nouellam refecari tum erit tempus, vbi valebit. Si vinea a vite calua erit, sulcos interponito, ibique viradicem serito, vmbra ab sulcis remoueto crebroque fõdito. In vinea vetere serito ocinum. Si macra erit, quod grandis capiat ne serito, & circum capita addito stercus, paleas, vineas, aliquid horum, quo rectius valeat. Vbi vinea frondere cõperit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules perfringantur. Et quæ iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter, corrigitoque, uti recte spectent. Vbi vna varia fieri cõperit, vites subligato, pampinato, vualque expellito, circum capita sarito.

Salictum ut suo tempore cadatur.

SALICTVM suo tempore cædito, glubito, arteque alligato.

to. Librum conseruato, cum opus erit in vinea ex eo in aqua conicito, alligato. Vimina vnde corbulæ fiant, conseruato.

De sementi faciendâ.

34.

REDEO ad sementiam. vbi quisque locus frigidissimus, aquosissimusque erit, ibi primum serito. In calidissimis locis semetim postremum fieri oportet. terrâ caue cariosam tractes.

De agro rubricoso.

AGER rubricosus & terra pulla, materina, rudecta, arena: item quæ aquosa non erit, ibi lupinum bonum fiet. In creta, & vligine, & rubrica, & agro qui aquosus erit, semen adreum potissimum serito, quæ loca sicca & non herbosa erunt, aperta ab vmbra, ibi triticum serito.

De faba, & vicia, siligine, hordeo, vbi serantur.

35.

FABAM in locis validis non calamitosus serito. Viciam & fennum græcum quam minime herbosis locis serito. Siliginem, triticum in loco aperto, celso, vbi sol quam diutissime fiet, serito. Lentum in rudecto & rubricoso loco, qui herbosus non fiet, serito. Hordeum qui locus nouus erit, aut qui restibilis fieri poterit, serito. trimestrem quo in loco sementim maturam facere non poteris, & qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, serito oportet. Rapinam & coles rapicii vnde fiant, & raphanum in loco stercorato bene aut in loco crasso serito.

Qua segetem stercorent.

36.

QUAE segetem stercorant. Stercus columbinum spargere oportet in pratium, vel in hortum, vel in segetem. Caprinum, ouillum, bubulum, item ceterum stercus omne sedulo conseruato. Amurcam spargas, vel irriges ad arbores, circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquæ dimidio addito, ablaqueato prius non alte.

Qua mala in segete sint.

37.

SI cariosa terra tractes, cicer quod vellitur, & quod salsum est, eo malum est. Hordeum, fennum græcum, eruum, hæc omnia segete exsugunt, & omnia quæ velluntur. nucleos in segetem ne indideris.

Qua segetem stercorent fruges.

LUPINVM, faba, vicia. Stercus vnde facias. stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, querneam.

Ex segeti vellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam altam, vluamque. eā subternito ouibus, bubusq; si odem putridam. partem de nucleis succernito & in lacum cōiicito; eo quam addito, permisceto rutro bene. Inde lutū circum oleas adlaqueatas addito, nucleos cōbustos itē addito. Vitis si macra erit, sarmenta sua concidito minute, & ibidem inarato, aut infodito. Per hiemē lucubratione hāc facito. Ridicas & palos quos pridie in tecto posueras, siccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, nisi intermestri, lunaq; dimidiata. tum ne tangas. Materiam quā effodies aut praecides, abs terra diebus septem proximis quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Omnis no caueo, ne quam materiam doles, neu cadas, neu tangas si potes, nisi siccam, neu gelidam, neu rorulentam. Frumenta face bis sarias runcesque, auenamque destringas.

De vinea & arboribus putatis.

De vinea & arboribus putatis sarmenta degere, & fisci nam facere, & vitis, & ligna in caminum ficulna, & codicillos domo no in acernum componeto.

De fornace calcaria.

FORNACEM calcariam pedes latam x. facito, altam pedes xx. vsque ad pedes lll. summam latam redigito. Si vbi praefurnio coques, lacunam intus magnam facito, vti facit, vbi cinerem concipiat ne foras sit educendus. Fornacemque bene struito. facito fortax totam fornacem infimā complectatur. Si duobus praefurniis coques, lacuna nihil opus erit. Cum cinere eruto opus erit, altero praefurnio cruuto, altero ignis erit. Ignem caueo ne intermittas, quin semper fiet, neue noctu, neue vilo tempore intermittatur, caueo. Lapidem bonum, in fornacem, quam candidissimum, quam minime varium indito. Cum fornacem facies, fauces praepites deorsum facito. Vbi satis foderis, tum fornaci locum facito, vti quam altissima, & quam minime ventosa fiet. Si praefurnium altam fornacem habebis, vbi facias lateres summam struito, aut cementis cum luto summum extrinsecus oblinito. Cum ignem subdideris, si qua flamma exhibit, nisi per orbem summum luto oblinito. Ventus ad praefurnium caueo ne cedat. Inibi austrum caueo maxime. Hoc signi erit, vbi calx cocta erit, summos lapides costos esse oportebit. item infimi lapides costi cadent, & flamma minus fumosa exhibit. ligna & virgas non poteris vendere, neque lapidem habebis

Vnde calcem coquas, de lignis carbones coquito, virgas & sarmenta, quae tibi vsioni supererunt, in segete comburito. Vbi eas combusseris, ibi papauer serito.

Vbi tempestates mala erunt quid fieri possit.

39.

VBI tempestates mala erunt, cum opus fieri non poterit, sterus in sterquilinum egerito. Bubile, ouile, cortem, villam bene purgato. Dolia plumbo vincito, vel materie querneae, viri sicca alligato. Si bene sarferis, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentum indideris, beneque picaueris quoduis dolium, vinarium facere poteris. Medicamentum in dolium hoc modo facito: Cerae p. i. resinae p. i. sulfuris p. i. Hae omnia in calcem nouum indito. eo addito gypsum contritum, vti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. Vbi sarferis, qui colorem eundem facias, cretae crudae partes duas, calcis tertia commisceto: inde laterculos facito, coquito in fornacem, cum conterito, idque inducito. Per imbrem in villam querito quid fieri possit. Ne cessetur munditias facito. Cogitato, si nihil fiet, nihilo minus sumptum futurum.

Per ver quae fiant.

40.

PER VER hae fieri oportet. Sulcos & scrobes fieri seminariis. Vitiariis locum verti. vites propagari. In locis crassis & humectis vltimos, ficos, poma, oleas feri oportet. Ficos, oleas, mala, pira, vites inferi oportet luna silenti post meridiem, sine vento austro. Oleas, ficos, pira, mala hoc modo inferito. Quem ramum insiturus eris, praecidito, inclinato aliquantum, vti aqua desinat. Cum praecides, caueo ne librum conuellas. Summito tibi surculum durum, eum praecuito, salicem Graecam discindito, argillam, vel cretam coaddito, arenae paululum, & finum bubulum. Hae vna bene condepsito, quam maxime vti lentum fiat, capito tibi scissam salicem, ea stirpem praecisum circumligato, ne liber frangatur. Vbi id feceris, surculum aridum praecutum inter librum & stirpem artito primores digitos duos, postea capito tibi surculum. quod genus inferere voles, eum primorem praecuito obliquum primores digitos duos. Surculum aridum quem artiueras, eximito, eo artito surculum: quem inferere voles librum ad librum vortum facito, artito vsque adeo quo praecueris. Idem alterum surculum tertium, quartum facito. Quot genera voles, tot indito. salicem Graecam amplius circumligato, luto depso stirpem oblinito, digitos crassos lili. Insuper lingua bubula obregito,

si pluat, ne aqua in librum permanet. eam linguam insuper librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.

Insitio vitis aliarumque rerum.

41.

VITIS insitio vna est per ver, altera est cum vva floret, optimam est. Pirorum ac malorum insitio per ver, & per solstitium dies quinquaginta, & per vindemiam. Oleæ & ficorum insitio est per ver. Vitem sic inserito, præcideo quam inferes eam mediam diffindito per medullam. eo furculos præcuto artito. Quos inferes, medullam cum medulla componito. Altera insitio est: Si vitis vitem contingeret, vtriusque vitem teneram præcuto, obliquo inter sese medullam cum medulla libro colligato. Tertia insitio est: Terebra vitem quam inferes pertundito, eo duos furculos vitigineos, quod genus esse viles, insectos obliquos artito ad medullam. facito iis medullam cum medulla coniungas, artitoque ea qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos furculos facito sint longi pedes binos. eos in terram dimittito, replicatoque ad vitis caput, medias vitis vinclis in terram defigito, terraque operito. Hæc omni luto depsto oblinito, alligato, integitoque ad eundem modum, tanquam oleas.

Ficos & oleas alio modo.

42.

FICOS & oleas altero modo, quod genus aut ficum, oleam esse viles, inde librum scalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse viles, eximito apponito in eum locum, unde excaveris in alterum genus facitoque vti conueniat. Librum longum facito digitos 11. s. latum digitos tres. ad eundem modum oblinito, integitoque vti cætera.

Sulcos quomodo facias.

43.

SULCOS, si locus aquosus erit, alueatos esse oportet. latissimos pedes 111. altos pedes 1111. infimum latum pedes vnum, & palmum, eos lapide consternito. si lapis non erit, petris saligneis viridibus controuersis collaris consternito: si petrica non erit, sarmentis colligatis. Postea scrobes facito altos pedes 111. s. latos pedes 1111. & facito de scrobe aqua in sulcos defluat, ita oleas serito.

Vitis sulcos propagationesque.

VITIBVS sulcos & propagationes, ne minus pedibus

quoquouersus facito. Si viles vinea cito crescat, & olea quam seueris, semel in mense sulcos, & circum capita oleagina quot mensibus usque donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato.

Olea quo tempore putetur.

44.

OLIVETVM diebus xv. ante æquinoctium vernum incipito putare. Ex eo die dies xlv. recte putabis. Id hoc modo putato, qua locus recte ferax erit, qua arida erunt. & si quid ventus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque bene enodato, stirpesque leues facito.

De taleis oleagineis.

45.

TALEAS oleagineas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterque tractato, ne liber laboreat. cum dolabis aut secabis, quas in seminario saturus eris, pedalis facito, eas sic inserito. Locus bipalis subactus fiet, beneque terra tenera fiet, beneque glutus fiet. Cum taleam demittes, pede taleam opprimito. si parum descendet, malleolo aut matcola adigito, cauetoque ne librum scindas cum adiges. Palo prius locum ne feceris, quo taleam demittas: si ita seueris vti fiet talea, melius viuet. Taleæ vbi trimæ sunt, tum denique mature sunt, vbi liber sese vertet. Si in scrobibus aut in sulcis seres, ternas taleas ponito, easque diuicato supra terram, ne plus 1111. digitos transversos emineant, vel oculos serito.

Seminarium quomodo fiat.

46.

SEMINARIUM ad hunc modum facito: Locum quam optimum & apertissimum & stercoreosissimum poteris, & quam simillimum genus terræ eæ, vbi semina positurus eris, & vti ne nimis longe semina ex seminario ferantur, cum locum bipalis vortito, delapidato, circumque sepito bene, & in ordine serito, in sesquipedem quoquouersum taleam demittito, opprimitoque pede. Si parum deprimere poteris, malleo aut matcola adigito. Digitum supra terram facito semina emineant, summoque bubulo summam taleam oblinito, signumque apud taleam apponito, crebroque sarito. Si viles cito semina crescant, ad eundem modum alia semina serito.

Harundo quomodo seratur.

47.

HARVNDINEM sic serito. ternos pedes oculos disponito. vitiarium eodem modo facito, seritoque. vbi vitis bima erit,

M. CATO

22
refecato. vbi trima erit, eximito, si pecus pascetur. vbi vitem
serere voles, ter prius refecato, quam ad arborem ponas. vbi
Vnodos veteres habebit, tum ad arborem ponito. quotannis
portinam inserito, quotannis habebis quod eximas.

Pomarium seminarium.

48.

POMARIUM seminarium ad eundem modum, atque olea-
gineum facito. Suum quidquid genus talearum serito. Semen
cupressi vbi seres, bipalio vortito. vere primo serito. porcas pe-
des quinos latas facito: eo sterco minutum addito, confarito.
glebasque comminuito. Porcam planam facito, paulum con-
cauam. Tum semen serito, cribro tanquam linum, eo terram
cribro incernito, altam digitum transversum. Eam terram
tabula aut pedibus complanato, furcas circum offigito. eo per-
ricas intendito. eo farmenta aut erates ficarias imponito, quae
frigus defendant, & solem. vti subtus homo ambulare possit.
facito: crebro runcato: simul herbae inceperint nasci, eximito.
Nam si herbam duram velles, cupressos simul euelles. Ad eun-
dem modum semen pirorum, malorum serito, tegitoque. Nuc-
pincas ad eundem modum, nisi tanquam alium serito.

De vinea veteri.

49.

VINEAM veterem si in alium locum transferre voles, dum
taxat brachium crassam licebit. Primum deputato, binas gen-
mas, ne amplius relinquo. Ex radicibus bene effodito, vsque
radices persequitor, & caueto ne radices faucies. ita vti fuerit
ponito in scrobe, aut in sulco, operitoque, & bene occulcato.
Eodemque modo vineam statuio, alligato, flexatoque
fuerit, crebroque fodito.

Prata quomodo stercorentur.

50.

PRATA primo vere stercoreto luna silenti. Quae irrigua
non erunt, vbi fauonius flare coeperit. Cum prata defendere
depurgato, herbasque malas omnes radicibus effodito. Vbi
vineam deputauis, acernum lignorum virgarumque facito.
Ficos interputato, & in vinea ficos subradito alte, ne eas vinea
scandat. Seminaria facito, & vetera refarcito. Hoc facito ante
quam vineam fodere incipias.

Vbi daps profanata erit, quid fiat.

VBI daps profanata comestaque erit, verno arare incipito
& loca primum arato quae siccissima erunt: & quae crassissima
& aquo-

DE RE RVSTICA.

23

& aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius ob-
durescant.

Propagatio oleae pomorumque.

51.

PROPAGATIO pomorum, aliarum arborum. Ab arbo-
re abs terra pulli qui nascuntur, eos in terram deprimito, ex-
tollitoque primorem partem, vti radicem capiat: inde bien-
nio post effodito, seritoque. Ficum, oleam, malum punicum,
eponeum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces praen-
nestinas, platanum. Haec omnia a capite propagari eximique,
serique eodem modo oportet.

Qua diligentius propagari voles.

52.

QUAE diligentius propagari voles, in aulas, aut in qua-
los pertusos propagari oportet, & cum iis in scrobem deferri
oportet. In arboribus, vbi radices capiant, calicem pertundi-
to per fundum, aut qualum, ramum, quem radicem capere
voles, traicito. Eum qualum, aut calicem terra impleto, cal-
catoque bene, in arborem relinquo. Vbi ita fuerit, ramum
sub qualo praecido. Qualum incido ex vna parte per-
petuum. Si vero calix erit, conuassato. cum eo qualo, aut
calice in scrobem ponito. Eodem modo vitem facito, eam
anno post praecido, seritoque cum qualo. Hoc modo quod
genus vis propagabis.

De faeniscia.

53.

FOENVM, vbi tempus erit, secato, cauetoque ne sero seces.
Prius quam semen maturum siet, secato, & quod optimum
foenum erit, seorsum condito. Per vet cum arbutant antequam
ocinum, des quod edunt.

Bubus pabulum.

54.

BVBVS pabulum hoc modo parari darique oportet. Vbi
sementim patraueris, glandem parari legique oportet, &
in aquam coniici. Inde semodios, singulis bubus in dies
dari oportet, & si non laborabunt, pascantur, satius erit.
aut modium vinaciorum quos in dolium condideris. In-
terdiu pascito, noctu foeni pondo xxv. vni boui dato. Si foen-
num non erit, frondem iligneam & ederaceam dato. Palcas
triticeas, & ordeaceas, acus fabaginum, viciam, vel de lupino:
item de ceteris frugibus omnia condito. Cum stramenta con-
des, quae herbosissima erunt, in tecto condito, & sale spargito.

deinde ea pro fœno dato. Vbi verno dare cœperis, modium glandis aut vinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondus xv. Vbi ocinum tempestiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renascetur. quod falcula securis, non renascetur. Vsq̃ue ocinum dato, donec areseat, ita temperato, postea viciam dato, postea panicum dato, secundum panicum frondem vlmeam dato. Si populneam habebis, admisceto, vt vlmea satis fiet. Vbi vlmeam non habebis, querneam & ficulneam dato. Nihil est quod magis expediat, quam boues bene curare. Boues nisi per hiemem, cum non arabunt, pasci non oportet. Nam viride cum edunt, semper id expectant. & fiscellas habere oportet, ne herbam secentur cum arabunt.

De lignis domini.

55.

LIGNA domino in tabulato condito, codicillos oleaginosos, radices in aceruo sub dio metas facito.

Familia cibaria quanta dentur.

56.

FAMILIÆ cibaria qui opus facient per hiemem, tritici modios iiii. per æstatem modios iiii. s. vilico, vilicæ epistatæ, opilioni modios iiii. Compeditis per hiemem panis p. iiii. Vbi vinea fodere cœperint, panis p. v. vsque adeo dum ficus esse cœperint, deinde ad p. iiii. redito.

Vinum familia quantum detur.

57.

VINUM familiae, vbi vindemia facta erit, loram bibant menses iiii. Mense quarto heminas in dies, id est, in mense congios ii. s. Mense quinto, sexto, septimo, octauo, in dies sextarios, id est, in mense congios quinque. nono, decimo, undecimo, in dies heminas ternas: id est amphoram. Hoc amplius Saturnalibus, & Compitalibus in singulos homines congios. Summa vini in homines singulos inter annum cum compeditis vti quicquid operis facient pro portione addito. Eos non est nimium in annos singulos vini quadrantalia x. cibere.

Pulmentarium familia quantum detur.

58.

PULMENTARIUM familiae, oleæ caducæ quam plurimum condito. Postea oleas tempestiuas, vnde minimum olei fieri poterit, eas condito, parito, vti quamdiutissime durent. vbi oleæ comestæ erunt, hulecem & acetum dato. Oleum dato

dato in menses vniciue sextarium i. Salis vniciue in anno modium satis est.

Vestimenta familia.

59.

VESTIMENTA familiae tunicam p. iiii. s. saga alternis annis. Quoties cuique tunicam aut sagum dabis, prius veterem accipito, vnde centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet.

Bubus cibaria.

60.

BVBVS cibaria annua in iuga singula lupini modios cxx. aut glandis modios ccxl. fœni pondus, ixxxv. ocini. fabæ modios xx. viciæ modios xxx. Præterea granatui videto vti satis viciæ seras. Pabulum cum seres, multas fationes facito.

Quomodo ager colatur.

61.

QVID est agrum bene colere? bene arare. Quid secundum? Arare. tertio, Stercorare. Qui oletum sapissime & altissime miscbit, is tenuissimas radices exarabit. si male arabit, radices sursum adibunt, crassiores fient, & in radices vires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cum ares, bene & tempestiue ares, sulco vario ne ares. Cætera cultura est multum ferere, & diligenter eximere semina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. vbi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. Siquis quærat, quod tempus oleæ serendæ fiet, agro sicco per sementim, agro læto per ver.

Quot plostra habere oportet.

62.

QVOT iuga bouum, mulorum, asinorum habebis, totidem plostra esse oportet.

Funem quam longum esse oporteat.

63.

FVNEM torculum esse oportet extentum p. lv. Funem loreum in plostrum p. lx. lorea retinacula longa p. xxvi. subiugia in plostrum p. xviii. funiculum p. xv. in aratrum subiugia lorum p. xvi. funiculum p. viii.

De olea colligenda.

64.

OLEA vbi matura erit, quamprimum cogi oportet, quam minimum in terra & in tabulato esse oportet. In terra & in tabulato putescit. Leguli volunt, vti olea caduca quamplurima sit, quo plus legatur. Factores, vt in tabulato diu sit, vt fracida sit, quo facilius efficiat. Nolito credere oleum in tabulato posse

26
crescere. Quam citissime conficies, tam maxime expediet. Et toridem modius collecta plus olei efficient, & melius. Olea que diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet & deterius. Oleum si poteris, bis in die depleto. Nam oleum quamdiutissime in amurca & in fracibus erit, tam deterius erit.

Oleum viride quomodo fiat.

65.

OLEVM viride sic facito: Oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, a foliis & stercore purgato. Postridie aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. Oleam ubi nigra erit, stringito. Quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quadriduum post oleum facito. Eam oleam, si voles, sale inspergito. Quam calidissimum torcularium & cellam habeto.

Custodis & capulatoris officia.

66.

SERVET diligenter cellam & torcularium. Caueat quam minimum in torcularium & in cellam introeatur. Quam mundissime purissimeque fiat, vaso aheneo, neque nucleis ad oleum ne vtatur. nam si vtetur, oleum male sapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat. ubi factores vestibus prement, continuo capulator concha oleum, quam diligentissime poterit, tollat, nec cesset. Amurcam caueat ne tollat, Oleum in labrum primum indito. Inde in alterum dolium indito. De iis labris fraces, amurcamque semper subtrahito. Cum oleum sustuleris de cortina, amurcam dehorito.

Item custodis officia.

67.

QUI in torculario erunt, vasa pura habeant, curentque uti olea bene perficiatur, beneque siccetur. Ligna in torculario ne cadant. Oleum frequenter capiant. Factoribus det in singulos factus, olei sextarios, & in lucernam quod opus fiet. Fraces quotidie reiciat. amurcam eommutet usque adeo, donec in lacum, qui in cella est, postremum peruenerit, fuscinas spongia effingat. Quotidie oleo lacum commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario & in cella caueat diligenter, ne quid olei furripiatur.

Vasa olearia & vinaria extollere.

68.

UBI vindemia & oleitas facta erit, prela extollito, funes torcularum

culos, medipostos, subductarios in carnario, aut in prelo suspendito. orbes, fibulas, vectes, scutulas, fuscinas, corbular, quala, scalas, patibula omnia, queis usus erit, in suo quidque loco reponito.

Dolia quomodo imbuantur.

69.

DOLIA olearia noua sic imbuito. Amurca impleto dies vii. Facito ut amurcam quotidie suppleas. Postea amurcam eximito & arfacito. ubi arebit, cummim pridie in aquam infundito, Ea postridie diluito. Postea dolium calfacito. Minus quam si picare velis tepeat, satis est. Lenibus lignis facito caleseat. ubi temperate tepebit, tum cummim indito, postea linito. Si recte liueris, in dolium quinquagenarium cummim p. 1111. satis erit.

Bubus medicamentum.

70.

SI morbum metues, sanis dato salis micas 111. folia laureae 111. porri fibras 111. vlpici spicas 111. alii spicas 111. thuris grana 111. herbae sabinae plantas 111. rutae folia 111. vitis albae caules 111. fabulos albos 111. carbones viuos 111. vini s. 111. Haec omnia sublimiter legi, teri, darique oportet. Ieiunus fiet qui dabit. Ter triduum de ea potione vnicuique boni dato. Ita diuidito, cum ter vnicuique dederis, omnem absumas. Bosque ipse, & qui dabit, facito ut vterque sublimiter sent. vase ligneo dato.

Bos si agrotare coeperit.

71.

BOS si agrotare coeperit, dato continuo ei vnum ouum gallinaceum crudum, integrum facito deuoret. Postridie caput vlpici conterito, cum hemina vini: facitoque ebibat, sublimiter terat & vaso ligneo det. Bosque ipse, & qui dabit, sublimiter fiet. Ieiunus ieiuno boni dato.

Boues ne pedes subterant.

72.

BOVES ne pedes subterant, priusquam in viam quoquam ages, piceliquida cornua infima vnguito.

Quomodo bubus medicamentum detur.

73.

UBI vnae variae coeperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis, uti valeat. Pellem anguinam ubi videris, tollito & condito, ne queras cum opus fiet. Eam pellem, & far, & salelem, & serpullum, haec omnia vna conterito, cuius vino dato bubus bibant omnibus. per aestatem boues aquam bonam & liquidam bibant, semper curatos, ut valeant refert.

Panem de pstricium sic facito.

74.

PANEM de pstricium sic facito. Manus, mortariumque bene la-

M. CATO

uato. Farinam in mortarium indito, aquæ paulatim addito, subigitoque pulchre. vbi bene subegeris, defingito, coquitoque sub testu.

Libum hoc modo facito.

75.

LIBVM hoc modo facito. Casei p. ii. bene distērat in mortario. vbi bene distriuerit, farinæ siliginæ libram, aut si voles tenerius esse, selibram similaginis solum eodem indito, permiscetoque cum caseo bene, ouum l. addito, & vna permisceto bene. Inde panem facito. Folia subdito, in foco calido sub testu coquito leniter.

Placentam sic facito.

76.

PLACENTAM sic facito. Farinæ siliginæ l. ii. unde solum facias in tracta, farinæ l. iiii. & alicæ primæ l. i. alicæ in aquam infundito. vbi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoque bene. Deinde manibus depsito. vbi bene subactum erit, farinæ l. iiii. paulatim addito, id vtrumque tracta facito. In qualo, vbi arefcent, componito. vbi arebunt, componito puriter, tum facies in singula tracta. Vbi de pueris, panno oleo vncto tangito, & circuntergeto, vnguitoque vbi tracta erunt. focum, vbi coquas, calfacito bene, & testum. Postea farinæ l. ii. conspergito, condepsitoque. Inde facito solum tenue casei ouilli p. xiiii. ne acidum fiet, & bene recens in aquam indito; ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, siccatoque bene paulatim manibus, siccum bene in mortarium imponito. Vbi omne caseum bene siccaueris, in mortarium purum manibus condepsito, comminuitoque quam maxime. Deinde cribrum farinarium purum sumito, caseumque per cribrum facito transeat in mortarium. Postea indito mellis boni p. iiii. s. id vna bene commisceto cum caseo. Postea in tabula pura, quæ pateat p. l. ibi balteum ponito, folia laurea vncta supponito, placentam fingito. Tracta singula in totum solum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito vsque adeo, donec omne caseum cum melle adusus eris. In summum tracta singula indito, postea solum contrahito, ornatoque focum. * de ue primo, tēperatoque. Tunc placentam imponito, texto calido operito, pruna insuper, & circum operito. Videto, vt bene, & otiose percoquas. aperito, dum inspicias bis, aut ter. vbi cocta erit, eximito, & melle vnguito: hæc erit placenta semodialis.

Spiram

DE RE RVSTICA.

29

Spiram sic facito.

77.

SPIRAM sic facito. Quantum voles pro ratione, ita vti placenta sit, eadem omnia facito, nisi alio modo fingito in solo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam restim tractes facito, ita imponito in solo, simplicibus completo bene arcte. Cætera omnia quasi placentam facias, facito, coquitoque.

Scriblitam sic facito.

78.

SCRIBLITAM sic facito. In balteo tractes caseo, ad eundem modum facito, vti placentam sine melle.

Globulos sic facito.

79.

GLOBOS sic facito. Caseum cum alicæ ad eundem modum misceto. inde quantos voles facere facito, in ahenum caldum vnguen indito. Singulos aut binos coquito, versatoque crebro duabus rudibus; coctos eximito. Eos melle vnguio, papauer infriato, ita ponito.

Encytum sic facito.

80.

ENCYTVM ad eundem modum facito, vti globos, nisi calicem pertusum cauum habeat. ita in vnguen caldum fundito. honestum quasi spiram facito. idque duabus rudibus vortato, prestatoque. item vnguio, coloratoque, caldum ne nimium, id cum melle, aut cum mulso apponito.

Erneum sic facito.

81.

ERNEVM tanquam placentam, eadem omnia indito quæ in placentam, id permisceto, in alueo. Indito in hirneam fistilem, eam demittito in aulam aheneam aquæ calidæ plenâ. ita coquito ad ignem. Vbi coctum erit, hirneam confringito, ita ponito.

Sparitam sic facito.

82.

SPARITAM sic facito, ita vti spiram, nisi sic fingito de tractis caseo, melle, sphaeras pugnum altas facito. Eas in solo componito, densas eodem modo componito atque spiram, itemque coquito.

Votum pro bubus.

83.

VOTVM pro bubus, vt valeant, sic facito. Marti Siluano in silua interdus, in capita singula bouum votum facito farris adorei libras iiii. & lardi p. iiii. s. & pulpæ p. iiii. s. vini sextarios tres. Id in vnum vas liceto conlicere, & vinum item

M. CATO

in vnum vas liceto conicere. Eam rem diuinā vel seruū, vel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, statim ibidem consumito. Mulier ad eam rem diuinā ne adsit, neue videat quomodo fiat. Hoc votū in annos singulos, si voles, licebit vouere.

Sauillum sic facito.

84.

SAVILLVM hoc modo facito. Farinā selibram, casei p. 11. s. vna commisceto quasi libum mellis p. 7. & ouum vnum. Catinum fistile oleo vnguito. Vbi omnia bene commiscueris, in catinum indito. Catinū textū operito. videro vt bene percoquas medium, vbi altissimum est. vbi coctum erit, catinum eximito, melle vnguito, papauer infriato, sub textum subde paulisper, postea eximito. ita pone eum catillo, & lingulis.

Pultem punicam sic facito.

85.

PVLTEM punicam sic coquito. Libram alie in aquam indito, facito vt bene madeat. Id infundito in alueum purum, eo casei recentis p. 111. mellis. p. s. ouum vnum, omnia vna permisceto bene. Ita insipito in aulam nouam.

Graneam triticeam sic facito.

86.

GRANEAM triticeam sic facito. Selibram tritici puri in mortarium purum indat, lauet bene, corticemque deterat bene, eluatque bene. Postea in aulam indat, & aquam puram coquatque. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim vsque adeo, donec cremor crassus erit factus.

Amulum sic facito.

87.

AMVLVM sic facito. Siliginem purgato bene, postea in alueum indat, eo addat aquam bis in die. Die decimo aquam exsiccat, exurgeto bene, in alueo puro misceto bene, facito tamen quam fax fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouā, aut in mortariū. id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in sole ponito, arefcat. vbi arebit, in aulam nouam indito, inde facito eum lacte coquat.

Salem candidum sic facito.

88.

SALEM candidum sic facito. Amphoram defracto collo puram impleto aqua pura, in sole ponito: ibi fiscellam cū sale populari suspendito, & quassato, suppletoque identidem. Id aliquoties in die quotidie facito, vsque adeo donec sal defuerit tabescere biduum. Id signi erit, manam aridam, vel ouum demittito: si natabit, ea muries erit. vel carnem. vel caseos. vel fassamenta quo cōdias. Eam muriam in labella, vel in patinas in sole

DE RE RVSTICA.

88.

in sole ponito. Vsque adeo in sole habeto, donec concreuerit. inde flos salis fiet. Vbi nubilabitur, & noctu sub tecto ponito. Quotidie, cum sol erit, in sole ponito.

Gallinas & anseres sic facito.

89.

GALLINAS & anseres sic facito. Gallinas teneras, quę primum patient, concludat, polline, vel farina ordeacea cōspersa turundas faciat. eas in aquam intingat, in os indat. paulatim quotidie addat. ex gula cōsideret, quod satis fiet. Bis in die faciat, & meridie bibere dato, nec plus aqua sita fiet horam vnam. Eodem modo anserem alito, nisi prius dato bibere, & bis in die, bis escam.

Palumbum recentem sic facito.

90.

PALVMEVM recentem vt prensus erit, ei fabā coctam tostā primū dato. ex ore in eius os inflato item aquā. hoc dies vii. facito. Postea fabā fream puram, & far purum facito, & fabā tertia pars vt inferueat. cum far insipiat, puriter facito, & coquito bene. id vbi excoxeris depsto bene, oleo manū vnguito. primum pusillum, postea magis depses, oleo tagito depstiq. dum poteris facere turundas, ex aqua dato, escam temperato.

Aream sic facito.

91.

AREAM sic facito. Locum vbi facies confodito, postea amurca conspergito bene, finitoque combibat. Postea comminuito glebas bene. Deinde coæquato, & pauculis verberato. Postea denuo amurca cōspersito, finitoque arefcat. Si ita feceris, neque formicę nocebunt, neque herbę nascentur.

Fruento ne curculio noceat.

92.

FRUMENTO ne noceat curculio, neu mures tangant, lutū de amurca facito, palearum paulum addito, finito macrescat bene, & subigito bene, eo granarium totum oblinito crasso luto, postea conspergito amurca omne quod lutaueris. Vbi areuerit, eo frumentū refrigeratum cōdito, curculio nō nocebit.

Olea si fructum non fert.

93.

OLEA si fructum non feret, ablaqueato. Postea stramenta circumponito. Postea amurcam cum aqua commisceto equas partes. Deinde ad oleā circumfundito, ad arborem maximam vnam commixti sat est. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc si facies ad arbores feraces, ex quoque meliores fient. Ad eas stramenta ne addideris.

Fici uti grossos teneant.

94.

FICI uti grossos teneant, facito omnia, quo modo oleæ, & hoc amplius, cum veradpeter, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & grossi non cadent, & fici scabræ non fient, & multo feraciores erunt.

Conuoluulus in vinea ne fiet.

95.

CONVOLVULVS in vinea ne fiet, amurcā condito, puram bene facito, in vas ahenum indito congios 11. postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, vsque adeo, dum fiat tam crassum, quam mel. Postea sumito bituminis tertiarium, & sulfuris quartarium. Conterito in mortario seorsum ytrumque. Postea infriato quam minutissime in amurcam caldā, & simul rudicula misceto, & denuo coquito sub dio. Nam si in tecto coquas, cum bitumen & sulfur additum est, excandescet. Vbi erit tam crassum, quam viscum, finito frigescat. Hoc vitem circum caput, & sub brachia vnguito, conuoluulus non nascetur.

Oves ne scabræ fiant.

96.

OVES ne scabræ fiant, amurcam condito, puram bene facito, aquam vbi lupinus deferuerit, & facem de vino bono inter se omnia commisceto pariter. Postea cum detonderis, vnguito totas, finito biduum aut triduum confident. Deinde lauito in mari: si aquam marinam nō habebis, facito aquam salſam, ea lauito. Si hæc sic feceris, neque scabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt molesti. Eodem in omnes quadrupedes vtito, si scabræ erunt.

Amurca axem vnguito.

97.

AMURCA decocta axem vnguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia meliora facies.

Vestimenta ne tinea tangant.

98.

VESTIMENTA ne tinea tangant, amurcam decoquito ad dimidium; ea vnguito fundum aræ, & extrinsecus, & pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, vestimenta condito. Si ita feceris, tinea non nocebunt. Et item ligneam supellectilem omnem si vngues, non putrescet: & cum ea terferis, splendidior fiet. Item ahenea omnia vnguito, sed prius extergeto bene. Postea cum vnxeris, cum vti voles, extergeto, splendidior erit, & ærugo non erit molesta.

Fili

Fici arida ut integræ sint.

99.

FICI aridæ si voles ut integræ sint, in vas fictile condito. Id amurca decocta vnguito.

Oleum si in metreta addes.

100.

OLEVM si in metreta nouam inditurus eris, amurca ita vti est cruda prius colluito, agitatoque diu, ut bene combibat. Id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius faciet, & ipsa metreta firmior erit.

Virgas murteas uti serues, item aliud genus.

101.

VIRGAS murteas si voles cum bacis seruare, & item aliud genus quod vis, & si ramulos ficulneos voles cum foliis, inter se alligato, fasciculos facito, eos in amurcam demitto, supra stet amurca facito. Sed ea quæ demissurus eris, sumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito plane.

Si bouem aut aliā quadrupedem serpens mororderit.

102.

SI bouem, aut aliam quamuis quadrupedem serpens mororderit, Melanthii catapulū, quod medici vocant symrneum, conterito in vini veteris hemina. Id per nares indito, & ad ipsum morsum stercus suillum apponito. Et idem hoc (si vsus venerit) homini facito.

Boues uti valeant.

103.

BOVES uti valeant, & curati bene fient, & qui fastidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, amurca spatgito, primo paululum, dum consuescant, postea magis, & dato rarenter bibere commixtam cū aqua æquabiliter quarto quinto quoque die. hoc sic facies, ita boues & corpore curatiores erunt, & morbus aberit.

Vinum familia per hiemem qui vtatur.

104.

VINVM familiæ per hiemem qui vtatur. Multi quadrantalia x. in dolium indito, aceti acris quadrantalia 11. Eodem infundito sapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia 1. Hæc rude misceto ter in die, dies v. continuos. Eo addito aquæ marinæ veteris sextarios 1 x 11 11. & operculum in dolium imposito, & oblinito dies x. Hoc vinum durabit tibi vsq; ad solstitium. Siquid superfuert post solstitium, acetum acerrimum & pulcherrimum erit.

Qui ager a mari aberit, ibi vinum Græcum sic facito.

105.

Qui ager lōge a mari aberit, ibi vinum Græcum sic facito.

G

Musti quadrantalia x x. in aheneum, aut plumbeum infundito, ignem subdito, vbi bullabit vinum, ignem subducito. Vbi id vinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito, seorsum in vas aquæ dulcis quadrantal i. infundito. salis m. i. finito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnum, & calamum in pila contundito, quod fiet sextarium vnum eodem in dolium infundito, vt odoratum fiet. Post dies x x. doliū oblinito. Ad ver diffundito in amphoras. Biennium in sole finito positum esse. Deinde in testum conferto. Hoc vinum deterius non erit, quam cōm-

Aqua marina concinnatio.

106.

AQUAE marinæ quadrantal i. ex alto sumito, quo aqua dulcis non accedit, sesquilibrium salis frigit, eodem indito, & rude misceto vsque adeo, donec ouum gallinaceum coctū natabit, definito miscere. Eodem vini veteris, vel aminii, vel miscelli albi congios i. i. infundito, misceto probe. Postea in vas picatum confundito, & oblinito. Siquis plus voles aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito.

Quo labra doliorum circumlinas, vt bene odorata sient, & nequid vitii in vinum accedat.

107.

SAPAE congios vi. quamoptime infundito in aheneum, aut in plumbeum. & iris aridæ contusæ heminam, & fertam campanicam p. v. bene odoratam, vna cum iri contundas, quam minutissime per cribrum cernas, & vna cum sapa coquas sarmentis, & leui flamma commoueto. Videto, ne ad aras. vsque coquito, dum dimidium excoquas. Vbi refrixerit, confundito in vas picatum bene odoratū, & oblinito, & vitit in labra doliorum.

Vinum si voles experiri.

108.

VINUM si voles experiri duraturum sit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito, & vini sextarium de eo vino quod voles experiri, eodem infundito, & imposito in carbones, facito bis, aut ter inferueat. Tū id percolato, polentam adicieto. Vinum posito sub dio. Post pridie mane gustato. Si id sapiet, quod in dolio est, scito duraturum. Si subacidum erit, non durabit.

Vinum asperum lenē fieri.

109.

VINUM asperum quod erit, lenē & suaue si voles facere sic facito. De eruo farinam facito lib. iiii. & vini cyathos iiii. conpergito sapa. Postea facito laterculos. Sinito combu-

bant nō

bant noctem & diem. postea commisceto cum eo vino in doliō, & oblinito dies l x. Id vinum erit lenē, & suaue, & bono colore, & bene odoratum.

Odorem deteriozem demere vino.

110.

TESTAM de regula crassam puram calfacito in igni bene, vbi calebit, eam picato, resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, finito biduum oblitum doliū: si demptus erit odor deterior, id optimesi non, sapius facito, vsque dum odorem malum dempseris.

Si voles scire vinum aquam habeat, nec ne.

111.

Si voles scire in vinum aqua addita sit, nec ne, vasculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. Nam non continet vinum vas ederaceum.

Vinum cōm si voles facere.

112.

VINUM cōm si voles facere, aquam ex alto marinam sumito, mari tranquillo, cum ventus non erit, dies l x x. antē vindemiam, quo aqua dulcis non perueniet. Vbi hauseris de mari, in dolium fundito, nolito implere, quadrantalibus v. minus sit, quam plenum. operculum imposito, relinquito quā interspiret vbi dies x x x. præterierint, trāsfundito in alterum dolium puriter, & leuiter. relinquito in imo quod defederit: post dies x x. in alterum dolium itē trāsfundito, ita relinquito vsque ad vindemiam. Vnde vinum cōm facere volēs, vvas relinquito in vinea, finito bene coquantur. & vbi pluerit, & siccauerit, tum deligito. & posito in sole biduum, aut triduum sub dio, si pluiæ nō erunt. si pluuia erit, in testō in cratibus composito, & si qua acina corrupta erunt, depurgato. Tum sumito aquam marinā q. s. s. E. in dolium quinquagenarium infundito aquæ marinæ q. x. Tum acina de vuis miscellis decerpito, de scopio, in idem dolium vsque dum impleueris, manu comprimito, vt combibant aquam marinam: vbi impleueris doliū, operculo operito, relinquito quā interspiret. Vbi triduum præterierit, eximito de doliō, calcato in torculario, & id vinum condito in doliā lauta, & pura, & sicca.

Vt odoratum bene fiet.

113.

Vt odoratum bene fiet, sic facito: sumito testam picatam, eo prunā lenem indito, suffito ferta, & schœno, & palma, quā habent vnguentarii, posito in doliō, & operito, ne odor exeat, ante quā vinū indas. Hoc facito pridie quam vinū infundere

Voles, de lacu quāprimum vinū in dolia indito, finito dies xv. operta ante quam oblinas, relinquo qua interspiret vinum. postea oblinito. Post dies xl. diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras sapæ sextarium vnum. Amphoras nōlito implere nimium ansarum infimarum fini. & amphoras in sole ponito, vbi herba non siet. & amphoras operito, ne aqua accedat, & ne plus quatrimum in sole siueris. Post quatrimum in culleum componito, & instipato.

Vinum si voles concinnare vt aluum bonam faciat. 114.

VINUM si voles concinnare, vt aluum bonam faciat, secundum vindemiam, vbi vites ablaqueantur, quantum putabis ei rei satis esse vini, tot vites ablaqueato, & signato. eorum radices circumsicato, & purgato. Veratri radices contundito in pila, eas radices dato circum vitem. & sterus vetus, & cinerem veterem, & duas partes terre circumdato radices vitis terram insuper iniicito. Hoc vinum seorsum legito. Si voles seruare in vetustatem, ad aluum mouendam seruato, ne commisceas cum cætero vino. De eo vino cyathum sumito & misceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit.

In vinum mustum veratri atri.

IN vinum mustum veratri atri manipulum coniecit in amphoram. vbi satis efferuerit, de vino manipulum eiicito. vinum seruato ad aluum mouendam.

Vinum ad aluum mouendam. 115.

VINUM ad aluum mouendam concinnare si voles: Vinum cum ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cætero vino. Treis fasciculos veratri atri circumponito circum radices, & terram insuper iniicito. Per vindemiam de iis viti-
tibus, quod delegeris, seorsum seruato, cyathum in cætera-
ram potionem indito, aluum mouebit, & postmodum perper-
gabit sine periculo.

Lentim quomodo serues. 116.

LENTIM quomodo seruari oporteat. Laferpitium acced-
diluito, permisceto lentim aceto laferpitato, & ponito in ale-
le. Postea lentim oleo perfricato, finito arefeat, ita integra ser-
uabitur recte.

Olea alba quomodo condiantur. 117.

OLEAE albae quemadmodum condiantur. Ante quam gra-
græ fiant

græ fiant contundantur, & in aquam deiciantur, crebro aquam mutet. Deinde vbi satis macerata erunt, exprimant, & in acetum cociant, & oleum addat, salis selibram. in modium olearum sceniculum. & lentiscum seorsum condant in acetum. Si vna admiscere voles, cito vititor, in orculam calcaro manibus siccis. cum vti voles, sumito.

Oleam albam secundum vindemiam quam vitaris. 118.

OLEAM albam quam secundum vindemiam vti voles, sic condito. Musti tantundem addito, quantum acetum. Cætera item condito ita, vti supra scriptum est.

Epityrum album, nigrum, varium quemadmodum ex oliis facias. 119.

EPITYRUM album, nigrum, variumque sic facito. Ex oleis albis, nigris variisque nucleos eiicito. Sic condito. Conci-
dito ipsas. addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, fœ-
niculum, rutam, mentam, in orculam condito, oleum supra
siet, ita vititor.

Mustum si voles totum annum habere. 120.

MYSTUM si voles totum annum habere, in amphoram mustum indito, & corticem oppicato, demistrito in piscinam. post xxx. diem eximito, totum annum mustum erit.

Mustaceos sic facito. 121.

MYSTACEOS sic facito. Farinæ filiginæ modium vnum musto conspergito. Anisum, cuminum, adipis p. ii. casei li-
bram, & de virga lauri deradito, eodem addito. Et vbi desin-
xeris, lauri folia subtilius addito, cum coques.

Vinum concinnare ad lotium. 122.

VINUM concinnare, si lotium difficilius transibit. Caprei-
dam, vel inniperum contundito in pila, libram indito in duo-
bus congiis vini veteris in vase alieo, vel in plumbeo defer-
uefacito. vbi refrixerit, in lagenam indito, id mane ieiunus
cyathum sumito, proderit.

Vinum ad ischiacos concinnare. 123.

VINUM ad ischiacos sic facito. De innipero materiam sem-
ipedem crassam cœcidito minutim. Eam inferuefacito cum
congio vini veteris: vbi refrixerit, in lagenam confundito: &
postea id vitito. vini cyathum mane ieiunus. proderit.

M. CATO

Vt canes interdiu conclusos habeas.

124.

CANES interdiu clausos esse oportet, vt noctu acriorēs & vigilantiores sint.

Vinum murteum q. a. m. facere debeas.

125.

VINUM murteum sic facito: Murram nigram arfacito in umbra. vbi iam passa erit, seruato ad vindemiam, in vnam musti contundito murtæ semodium, id oblinito: Vbi defuerit feruere mustum, murtā eximito. Id est ad alium crudam, & ad lateris dolorem, & ad coeliacum.

Ad tormina & si alius non consistat.

126.

Ad tormina, & si alius non consistat, & si tineæ, & lumbrici molesti erunt, xxx. mala punica acerba sumito, contundito, indito in vtrum, & vini nigri austeri congios tres vas oblinito, post dies xxx. aperito, & vitto: ieiunus heminam bibito.

Ad dyspepsiam & stranguriam.

127.

Ad dyspepsiam & stranguriam mederi malum puniceum vbi florebit, colligito. Tris minas in amphoram infundito vini q. i. veteris addito, & fœniculi radicem puram contritam minam. Oblinito amphoram, & post dies xxx. aperito & vitto. Vbi voles cibum concoquere, & lotium facere, hinc bibito quantum voles sine periculo. Idem vinum tinias per purgat, & lumbricos, si sic concinnes. Inccenatum iube esse posttridie thuris drachmam i. conterito, & mel coctum drachmam vnam, & vini sextarium organiti, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolum, & vini heminam. Supra pilam ascendant, & saliat decies, & deambulet.

Habitationem delutare.

128.

Si habitationem delutare vis, terram quam maxime cretosam, vel rubricosam sumito, eo amurcam infundito, paleam indito. finito quadriduum fracescat. vbi bene fræuerit, rursus concidito. vbi concideris, delutato. Ita neque aspergo nocet, neque murescaua facient, neque herba nascetur, neque lutamenta scindente.

Area quomodo fiat.

129.

AREAM vbi frumentum teratur, sic facito: Confodiat minute terra, amurca bene conspergatur, vt combibatur quantum plurimum. comminuta terram, & cylindro aut paucula cog-

quato

DE RE RVSTICA.

39

quato. vbi coequata erit, neque formicæ molestæ erunt, & cum pluerit, lutum non erit.

Vt ligna amurca spargantur.

130.

CODICILLOS oleaginos, & cætera ligna amurca cruda perspergito, & in sole ponito, perbibat bene. Ita neque fumosa erunt, & ardebunt bene.

Piro florente dapem pro bubus fieri.

131.

DAPEM pro bubus piro florente facito. Postea verno arare incipito. Ea loca primum arato quæ rudeata arenosaque erunt. Postea vti quæque grauissima atq; aquosissima erunt, ita postremo arato.

Dapem quomodo facias.

132.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam vini quantum vis polluceto. Eo die seriat bubus & bubuleis, & qui dapem facient. Cum pollucere oportebit, sic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familia mea culignam vini dapi eius rei ergo. Maeste hac illace dape pollucenda esto. Manus interluito. Postea vinum sumito. Iupiter dapalis, maeste istace dape pollucenda esto. Maeste vino inferiori esto. Vestæ si voles dato. daps Ioui assaria pecuina, vna vini Ioui caste. Profanato sine contagione. Postea dape facta serito, milium, panicum, alium, lentum.

Propagatio pomorum.

133.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumque arborum. Arboribus ab terra pulli qui nati erunt, eos in terram deprimito, extollito vti radicem capere possint. Inde vbi tempus erit, effodito, seritoque recte. Ficum, oleam, malum puniceum, mala struthæa, coronea, aliaque mala omnia, laurum cypriam, delphicam, prunum, myrtum coniugulum, & myrtum album & nigrum, nuces auellanas, prænestinas, platanum, hæc omnia genera a capitibus propagari eximique ad hunc modum oportebit. Quæ diligentius feri voles, in calicibus feri oportet. In arboribus radices vti capiant, calicem pertusum sumito tibi, aut quasillum, per eum ramulum transferito, eum quasillum terra impleto calcatoque, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramum tenerum infra præcidito, eum quasillo serito. Eo modo quod vis genus arborum facere poteris, vti radices bene habeat. Item vitem i quasillum propagato terraque bene operito, anno post præcisis, cum qualo serito.

Antequam messim incipias, ut porcam præcidaneam facias

134.

PRIVSQVAM messim facies, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porco fœminâ, priusquam hæc fruges condantur, far, triticum, ordeum, fabam, semen rapicium, thure, vino, lano, Ioui, Iunoni præfacto. Priusquam porcum fœminam immolabis, lano struem commoueto sic: Iane pater, te hac strue commouenda bonas preces precor, uti sis volens propitius mihi, liberisque meis, domo familiarique meæ. Ferctum Ioui moueto & mactato sic: Iupiter te hoc fercto obmouendo bonas preces precor, uti sis volens propitius mihi liberisque meis, domo familiarique meæ mactus hoc fercto. Postea lano vinum dato sic: Iane pater, uti te strue commouenda bonas preces bene precatus sum, eiusdem rei ergo macte vino inferiori esto. Postea Ioui sic: Iupiter macte fercto esto, macte vino inferiori esto. Postea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta profecta erunt, lano struem commoueto, mactatoque item uti prius obmoueris. Ioui ferctum obmoueto, mactatoque item uti prius feceras. Item lano vinum dato, & Ioui vinum dato, ita uti prius datum obstruem obmouendam, & ferctum libandum, postea Cereri exta, & vinum dato.

Quemadmodum tunicas, ceterasque res et ubi emas. 135.

ROMAE tunicas, togas, saga, centones, sculponeas: Calibus & Minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, secures, ornamenta, murices, catellas: Venafro, palas: Sueſſæ & in Lucanis ploſtra, treblæ Albæ: Romæ dolia, labra: regula ex Venafro. Aratra in terram validam romanica bona erunt in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt. Vomis indutiles optimus erit. Trapeti Pompeiis. Nolæ ad Rusſi maceriam clauus. Cloſtra Romæ. Hamæ, vrnæ oleariæ vicei aquarii, vrnæ vinariæ, alia vasa ahenea Capuæ. Nolæ fiſcinæ campanicæ. Hæ hamæ vtilis sunt. Funis subduſtarius ſpartum omne Capuæ. Fiſcinas romanicas Sueſſæ, Caſino. Eæ optimæ erunt Romæ. funem torculum ſiquis faciet Caſino. L. Tûnius. Venafri C. Mennius L. F. eo uidere oportet coria bona vili. noſtratia recentia quæ depſta ſient, quamminimū ſalis habeant, ea depſere & vnguere vnguine prius oportet, tum ſiccare: Funem exordiri oportet longum pedes LXXII. toros III. habeat lora in toros ſingulos IX, lata digitos

gitos II. Cum tortus erit longus pedes XLIX. In commiſſura abibunt pedes III, reliquum erit pedes XLVI. Vbi extensus erit, accedent P. V. longus erit P. LI. Funem torculum extensum longum esse oportet pedes LV, maximis vasis: minoribus pedes LI. Funem lorcum in ploſtrum iustum pedes LX. ſemifunium pedes XLV. lora retinacula in ploſtrum ped. XXVI, ad aratrum ped. XXVI. lora præductoria ped. XXVII. s. subingia in iustum lora ped. XIX. funiculum P. XV. in aratrum subingia lora P. XII. funiculum ped. XII. Trapetos latos maximos ped. IIII. s. orbis altos ped. III. s. orbis medios ex lapidinis cum eximet crassos pedem, & palmum inter miliarium, & labrum ped. II. digitos II. labra crassa digitum. Secundarium trapetum latum ped. IIII. & palmum inter miliarium, & labrum pes vnus, digitus vnus, labra crassa digitos V. orbis altos ped. III. & digitos V. crassos ped. I. & digitos III. Foramen in orbis semiped. quoquoersum facito. Tertium trapetum latum ped. IIII. inter miliarium, & labrum ped. I. labrum dig. V. orbis altus ped. III. digitos III. crassos ped. I. digitos II. Trapetum ubi aruectum erit, ubi statues, ibi & commodato, concinnatoque.

Politionem quo pacto dari oporteat.

136.

In agro Casinate & Venafro in loco bono parte octaua corbi diuidat, satis bona septima, tertio loco sexta, si granum medio diuidet, parti quinta in Venafro ager optimus IX. parti corbi diuidat. Si communiter pisunt, qua ex parte politori pars est, eam partem in pistinum politor ordeum quinta modio fabam quinta modio diuidat.

Vineam redemptori partiario ut des.

137.

VINEAM curandam partiario, bene curet fundum, arbutum, agrum frumentarium. Partiario scenum, & pabulum, quod bubus satis fiet, qui illic fiet. Cetera omnia pro indiuſo.

Ut boues feriis iungere tibi liceat.

138.

Boues feriis coniungere licet. Hoc licet facere, aruechant ligna, fabalia, frumentum quod non daturus erit. Mulis, equis, asinis feriae nullæ, nisi si in familia sunt.

Quemadmodum lucum conlucare debeat.

139.

LVCVM conlucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito: Si deus, si deas, quoum illud sacrum est, uti tibi ius fiet porco piaculo facere, illiſce ſa-

cricoercendi ergo. Harumce rerum ergo, siue ego siue quis iussu meo fecerit, uti id recte factum fiet. Eius rei ergo ne hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti si es volens propitius mihi, domo familiæque meæ, liberisq; meis. Harumce rerum ergo maeste hoc porco piaculo immolando esto.

Si fodere velis altero piaculo quid facere debeas. 140.

Si fodere velis altero piaculo, eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciendi causa: cum opus, quotidie per partes facito. si intermiseris, aut feriæ publicæ aut familiares intercesserint, altero piaculo facito.

Si agrum lustrare vis, quid facere debeas. 141.

AGRUM lustrare sic oportet. Impera suouitaurilia circumagi cum diuis volentibus, quodque bene eueniat mando tibi Mani, uti illæ suouitaurilia fundum, agrum, terramq; meam quora ex parte siue circumagi, siue circumferenda censeat, uti cures lustrare. Ianum, Iouemque vino præfamino, sic dicito: Mars pater te precor, quæsoque uti si es volens propitius mihi, domo, familiæque nostræ, quous rei ergo agrum, terram, fundumque meum suouitaurilia circumagi iussi. uti tu morbos visos, inuisosque, viduertatem, vastitudinemque calamitates, intemperiasque prohibeas, defendas, auerruncesque. utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaq; grandire, beneque euenire sinas. pastores, pecuaque salua seruassis, duique bonam salutem valetudinemque mihi, domo, familiæque nostræ. Harumce rerum ergo fundi, terræ agrique spei lustrandi, lustrique faciendi ergo sicuti dixi maeste hisce suouitaurilibus lactentibus immolandis esto. Mars pater eiusdem rei ergo, maeste hisce suouitaurilibus lactentibus esto. Item cultro facito struem, & fertum uti adsiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnum, vitulumque sic oportet. Eiusque rei ergo maeste hisce suouitaurilibus immolandis esto nominare verat Martem, neque agnum, vitulumque. Si minus in omnes litabit, sic verba concipito: Mars pater, si quid tibi in illisce suouitaurilibus lactentibus, neque satisfactum est, te hisce suouitaurilibus piaculo. Si vno, duobusue dubitauerit, sic verba concipito: Mars pater, quod tibi illuc porco, neque satisfactum est, te hoc porco piaculo.

Vilici officia.

142.

VILICI officia quæ sunt, quæ dominus præcepit, ea omnia quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi parariq; oportet, quomo

quomodoque cibaria, vestimenta familiæ dari oportet, eadem uti curet, faciatque monco, dominoque dicto audies sit. Hoc amplius, quomodo vilicam uti oportet, & quomodo eæ imperari oportet, uti aduentu domini, quæ opus sunt, parentur, curenturque diligenter.

Vilicæ officia.

143.

VILICÆ quæ sunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus uxorem, ea esto contentus. Ea te metuat. Facito ne nimium luxuriosa fiet. Vicinas, aliasq; mulieres quam minimum vtatur. Neue domum, neue ad sese recipiat ad coenam nequo eat, neue ambulatrix fiet. rem diuinam ni faciat, neue mandet, qui pro ea faciat iniussu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda fiet. Villam conuersam mundamque habeat. Focum purum circumuersum quotidie, priusquam cubitum eat, habeat. Calendis, Idibus, Nonis festus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eosdemque dies Lari familiari pro copia supplicet. Cibum tibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, & oua uti habeat. Pira arida, forba, ficos, vuas passas, forba in sapa, & pira, & vuas in doliis, & mala struthæa. Vuas in vinaceis, & in vrcis, in terra obrutas. Et nuces prænestinas recentes in vrcio in terra obrutas habeat. Mala; scantiana in doliis, & alia quæ condi solent, & siluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & far subtile sciat facere.

Lex olea legenda.

144.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit. Oleam ne stringito, neue verberato iniussu domini aut custodis. Si aduersus ea quis fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo soluet, neque debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad custodem, sese oleam non surripuisse, neque quenquam suo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlij. Qui eorum non ita iurauerit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit, neque debebitur. oleam cogi recte, satis dato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, nisi quæ vetustate fractæ erunt. Si non erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducetur. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, resoluit. Id viri boni arbitratu deducetur. Legulos quot

opus erunt, præbeto, & strictores. Si non præbuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur. tanto minus debetur. De fundo ligna & oleam ne deportato. Qui oleam legerit, qui deportarit, in singulas deportationes ss. n. i. l. deducuntur, neque id debetur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario assiduos homines quinquaginta præbeto, duas partes strictorum præbeto. Nequis concedat, quo olea legunda & faciunda carius locetur. Extra quam si quem socium impræsentiarum dixerit, si quis aduersum ea fecerit, si dominus aut custos volent, iurent omnes socii. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neque debetur ei, qui non ita iurauerit. Accessiones in $\frac{1}{2}$ co c. c. accedit oleæ falsæ $\frac{1}{2}$ v. olei puri p. i. x. in tota oleitate ss. v. aceti quadrantaliam v. Quod oleæ falsæ non acceperint, dum oleam legent, in modios singulos ss. s. s. dabuntur.

Lex oleæ faciunda.

145.

OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu domini, aut custodis. Qui id negotium curabit si sex iugis vasis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut custodi, aut quis eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarii conducti erunt, aut faciunda locata erit, pro eo resolutum, aut deducetur. Oleum ne tangito vtendi causa, neque furandi causa, nisi quod custos dederit, aut dominus. Si sumperit, in singulas sumpciones ss. n. x. l. deducuntur, neque debetur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad custodem, sese de fundo l. Manlii, neque alium quenquam suo dolo malo, oleum, neque oleam surripuisse. Qui eorum non ita iurauerit, quæ eius pars erit, omne deducetur, neque debetur. Socium nequē habeto, nisi quem dominus iusserit, aut custos. Siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur. Si viride oleum opus fiet, facito accedere oleum, & sal suæ vitionis quod satis fiet, vasarium vict. i. l.

Lex oleæ pendens.

146.

OLEAM pendentem hac lege venire oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit. Qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit: omnis pecuniæ centesima accedet. Præconium præsens ss. l. & oleum romanici pondo g d. turridis p. c. c. oleæ caducæ $\frac{1}{2}$ l. strictiuz $\frac{1}{2}$ x. Modio oleario mensum dato vnguinis pondo x. Ponderibus modisq; do-

mini

mini dato * iri primæ cotulas duas. Dies argento ex x. Nou. mensium x. oleæ legendæ faciundæ quæque locata est, & si emptor locarit Idibus soluito. Recte hæc dari, fierique, satisq; dari domino, aut cui iusserit, promittito, satisq; dato arbitratu domini. Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri sunt. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini esto. Vasa, toreula, funes, scalas, trapetos, liquid & aliud datum erit, salua recte reddito, nisi quæ vetustate fracta erunt. Si non reddet, æquum soluito. Si emptor legulis & factoribus qui illic opus fecerint, non soluerit, cui dari oportebit, si dominus volet. soluat. Emptor domino debeto, & id satisdato, proque ea re ita, vt i. s. s. e. item pigneri sunt.

Lex vini pendens.

147.

HAC lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos illatos, & sæcem relinquo. Locus vinis ad x. Octob. primas dabitur. si non ante ea exportaueris, dominus vino, quid volet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

Lex vino in doliis.

148.

VINUM in doliis hoc modo venire oportet. Vini in culcos singulos quadragenæ, & singulæ vrnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat. Id dabitur in triduo proximo, viri boni arbitratu degustato. Si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante x. Ian. primas. Si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. Quod ad mensum erit, pro eo dominus resolutum. Si emptor postularit, dominus iusiurandum dabit, verum fecisse. Locus vinis ad x. Octobres primas dabitur. Si ante non deportauerit, dominus vino quid volet faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti.

Lex pabulo.

149.

QUA lege pabulum hybernium venire oporteat. Qua vendas finis dicito. Pabulum frui occipito ex Kalend. Septembris. prato sicco decedat, vbi prius florere cæperit, prato irriguo, vbi super inferque vicinus permittet, tum decedito, vel diem certam vtrique facito. Cætero pabulo Kalend. Martiis edito. Bubus domitis binis, canterio vni, cum emptor pascet, domino pascere recipitur. Oleris, asparagis, lignis, a-

qua, itinere, actu domini visioni recipitur. Siquid emptor, aut pastores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri arbitrato resoluat. Siquid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitrato resolvetur. donicum pecuniam satisfecerit, aut delegarit, pecus & familia, quæ illic erit, pigneri sunt. Siquid de iis rebus controuersia erit, Romæ iudicium fiat.

Fructus ouium qua lege veniat.

150.

FRUCTUM ouium hac lege venire oportet. In singulas cæsei p. i. s. dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium & præterea lactis vnam r. Hisce legibus agnus diem & noctem qui vixerit, in fructum, & Kal. lun. emptor fructu cedat. Si interkalatum erit k Maiis agnos xxx, ne amplius promittat. Oues quæ non pepererint, binæ pro singulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos vendat. Menses x, ab coactore releget porcos ferarios. In oues denas singulos pascat. Conductor i i. menses pastorem præbeat, donec domino satisfecerit, aut soluerit, pigneri esto.

Cupressum quomodo seras.

151.

SEMEM cupressi quando legi, seri, propagarique oporteat & quo pacto cupresseta seri oporteat. Manius Percennius Nolanus ad hunc modum monstrauit. Semen cupressi tarentinæ per ver legi oportet: materiem vbi hordeum flauescit. id vbi legeris in sole ponito, semen purgato, id aridum condito: vti aridum expositum fiet, per ver serito in loco vbi terra tenerissima erit, quam pullam vocant, vbi aqua propter fiet. cum locum stercoreato primum bene stercore caprino, aut ouillotum vortito bipalio, terram cum stercore bene permisceto, depurgato ab herba graminibusque. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos: subcauas facito, vti aquam continere possint. inter eas sulcos facito, qua herbas de areas purgare possis. vbi area facta erunt, semen serito crebrum, ita vti linum seri solet. eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam succernito. id bene tabulas aut manibus, aut pedibus complanato. Si quando non pluet, vti terra sitiat, aquam irrigato leniter in areas. Si non habebis unde irriges, gerito, inditoque leniter. Quotiescunque opus erit, facito vti aquam addas. Si herbae natae erunt, facito vti ab herbis purges quam tenerissimis herbis, & quoties opus erit purges per altatem, ita vti dictum est, fieri oportet, & vbi semen

semen satum fiet, stramentis operiri oportet, vbi germen nascere coeperit, tum demi.

De scopis virgæ.

152.

Q. A. M. Manlii monstrauerunt, in diebus xxx, quibus vinum legeris, aliquoties facito scopas virgeas vimeas aridas, in asserculo alligato, eabus latera doliis intrinsecus vsque bene perficito, ne sax in lateribus adhærescat.

De vino facito.

153.

VINUM facatum sic facito. Fiscinas olearias campanicas duas illæ rei habeto. eas facis impleto, sub prelumque subdito, exprimitoque.

Vinum emptoribus quomodo admetiaris.

154.

VINUM emptoribus sine molestia quomodo admetiaris. Labrum culleare illæ rei facito. id habeat ad summum anfas iiii. vii transferri possit. Id imum pertundito. Ea fistulam subdito vti obturari recte possit. & ad summum, qua fini culleum capiet, pertundito. id in suggestu, inter dolia positum habeto. vti in culleum, de quo vinum salire possit. id impleto. postea obturato.

Per hiemem aquam de agro depellere.

155.

PER hiemem aquam de agro depelli oportet. In monte fossas inciles puras habere oportet. Prima autumnitate cum pulvis est, tum maxime ab aqua periculum est. Cum plueret incipiet, familiam cum ferreis, sarculisque exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in vias, & segetem curare oportet, vti fluat. In villa cum pluet, circumire oportet, sicubi perpluat, & signare carbone, cum desierit plueret, vti tegula mutetur. Per segetem in frumentis, aut in segete, aut in fossis sicubi aqua constat, aut aliquid aquæ obstat: id emittere, patefieri, remoueri que oportet.

Brassica quot medicamenta in se habent.

156.

DE brassica quod concoquit. Brassica est, quæ omnibus moribus antistat. eam esto vel coctam, vel crudam. crudam si edes, in acetum intingito, mirifice concoquit. aluum bonam facit, lotiumque ad omnes res salubre est. Si voles in conuiuium multum bibere, cœnareque libenter, ante cœnam esto crudam quantum voles ex aceto. & item, vbi cœnaueris, comesto aliqua v. folia, reddent te quasi nihil edideris, biberisque, bibesque quantum voles. Aluum si voles deicere superiorem,

43
Sumito brassicæ quæ leuissima erit, p. 1111. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoque. postea ollam statuito cum aqua, vbi occipiet feruere paulisper, dimittito vnum manipulum, feruere desistat. Postea vbi occipiet feruere, paulisper dimittito vsque admodum dum quinquies quinque nameretum eximito. Item facito alterum manipulum, item tertium, postea conuicito & contundito, item eximito, in linteū exugeto succum, quasi heminam, in pocillum fistile. Eo indito salu micam quasi eruum, & cumini fricti tātum quod oleat. Postea ponito pocillum in sereno noctu. qui poturus erit, lance calida, bibat aquam mulsam, cubet incenatus. Postea mane bibat sucum, deambuletque horas 1111. agat, negotii siquid habebit. Vbi libido veniet nausæ, eumque apprehendet, decumbat, purgetque sese. Tantum bilis, pituitæque eiiciet, vbi ipse miretur, vnde tātum fiet. Postea vbi deorsum versus ibit, heminam, aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, sumito farinam minutæ conchas duas, infriet in aquam, paulum bibat, consistet. Verum quibus tormina molesta erunt, brassicam in aquam macerare oportet. vbi macerata erit, conuicito in aquam calidam, coquito vsque donec ea commadebit bene. aquam defundito. postea sale addito, & cumini paululum, & polle nem polentæ. eodem addito & oleum, postea feruefacito. Infundito in cātinum, vti frigeat. eo interito. quod volet, tibi postea edit. sed si poterit solam brassicam esse, edit. Et si sine febre erit, dato vini attri duri. Aquæ tum bibat quam minimum. Si febris erit, aquam. Id facito quotidie mane. Nolito multum dare, ne pertædescat, vti possit porro libenter esse. Ad eundem modum viro & mulieri, & puero dato. Nunc de illis quibus ægre lotium it, quibusque substillum est. Sumito brassicam, conuicito in aquam feruentem, coquito paulisper, vti suberueda fiet. postea aquam defundito non omnem. eo addito olei bene, & sale, & cumini paululum. inferuefacito paulisper, postea inde iusculum frigidum sorbere, & ipsam brassicam esse oportet, vti quam primum excoquat, quotidie id facito.

De brassica pythagorea, quid in ea boni sit, salubritatisq. 117.

PRINCIPIVM te cognoscere oportet, quæ genera brassicæ sint, & cuiusmodi naturam habeant omnia. Ad salutem temperat, comutatq; sese semper cum calore, arido, simul humido & dulci, & amaro, & acri. Sed quæ vocatur* septē bona in comixturam, natura omnia hæc habet brassica. Nunc vti cognoscas naturam earum, prima est, leuis quæ nominatur. ea est græc.

est grandis, latis foliis, caule magno: validam habet naturam, & vim magnā habet. Altera est crispā, apiacon vocatur. hæc est natura & aspectu bona ad curationem: validior est, quam quæ superscripta est. Item est tertia, quæ lenis vocatur, minutis caulis, tenera, & acerrima omnium est istarum, tenui succo vehementissima. Et primum scito, de omnibus brassicis nulla est illiusmodi medicamento sior. Ad omnia vulnera, tumores eā contritam imponito. Hæc omnia vlcera purgabit, sanasque faciet sine dolore. Eadem tumida concoquit, eadem erumpit, eadem vulnera putida, canceresque purgabit, sanosque faciet, quod medicamentum aliud facere non potest. Verū prius quā id imponas, aqua calida multa lauato. Postea bis in die contritam imponito. Ea omnem putorem adimet. cancer ater, is olet, & saniem spurcam mittit, albus purulentus est. sed fistulosus, subtus suppurat sub carne. In ea vulnera huiusmodi teras brassicam, sanū faciet. optima est ad huiusmodi vulnera. Et luxatū siquod est, bis die aqua calida foueto, brassicam tritam opponito, cito sanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet: & siquid contusum est erumpet. si brassicam tritā apposueris, & sanum faciet: & siquid in mammis vlcis natū, & carcinoma, brassicam tritam opponito, sanum faciet. Et si vlcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeacā misceto, ita opponito. Huiusmodi vlcera omnia hæc sana faciet: quod aliud medicamentum facere non potest, neque purgare. Et puero, & puellæ si vlcus erit huiusmodi, farinā hordeacā addito. Et si voles eam confectam, lautam, siccam, sale, acetato sparsam esse, salubrius nihil erit. Quo libentius edas, acetato multo spargito, mentam siccam, & rutam, coriandrum sectam, sale sparsam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil sinet in corpore consistere, & aluū bonam faciet. Siquid antea mali intus erit, omnia sana faciet. De capite, & de oculis omnia deducet, & sanum faciet. Hanc mane esse oportet ieiunum. Et si bilis atra est, & si lienes turgent, & si cor dolet, & si iecur, aut pulmones, aut præcordia, vno verbo omnia sana faciet, intro quæ dolitabunt. eodem silphium inradito, bonū est. nam venæ omnes, vbi sufflata sunt ex cibo, non possunt perspirare in toto corpore, inde aliqui morbus nascitur. vbi ex multo cibo aluns non it, proportionē brassica si vteris, (id vti te moneo) nihil istorum vsu veniet morbis: Verum morbum articularium nulla res tantum purgat, quantum brassica cruda, si eam edes cum ruta & coriandro concisam. Sic & la-

serpitium inrasum cum brassica ex aceto oxymelli, & sale spar-
sa. Hac si vteris, omnes articulos poteris experiri. Nullus sum-
ptus est. & si sumptus esset, tamen valetudinis causa experiri.
hanc oportet mane ieiunum esse. Omnis qui insomniosus est
hac eadem curatione sanum facies. Verum assam brassicam
& vinctam caldam salis paulum dato homini ieiuno. Quam-
plurimum ederit, tam citissime sanus fiet ex eo morbo. Tor-
mina quibus molesta erunt, sic facito. Brassicam macerato be-
ne, postea in aulam coniecito, deferuefacito bene. Vbi cocta
erit bene, aquam defundito. eo addito oleum bene, & salis pau-
lulum, & cuminum, & pollinem polentæ. Postea ferue bene
facito. vbi feruerit, in catinum indito. Dato edat, si poterit
sine pane. si non, panis parum ibidem madesfaciat. Et si febrim
non habebit, dato vinum atrum bibat. cito sanus fiet. Et hoc
si quando usus venerit, qui debilis erit, hac res sanum facere
potest. brassicam edit ita, uti S.S.F. & hoc amplius. lotium con-
seruato eius, qui brassicam esitarit. id calfacito. eo hominem
demittito, cito sanum faciet hac cura. expertum hoc est. Item
pueros pusillos, si laues eo lotio, nunquam debiles fient. &
quibus oculi parum clari sunt, eo lotio inungito, plus vide-
bunt. Si caput aut ceruices dolent, eo lotio calido lauito, des-
inent dolore. Et si mulier eo lotio locos fouebit, nunquam
virosi fient. Et fouere sic oportet. Vbi in scutra seruefeceris, sub
fellam supponito pertusam. eo mulier assidat, operito circum
vestimenta eam dato. Brassica erraticam maximam vini ha-
bet. eam arfacere, & conterere oportet bene minutam, si qui-
dem purgare voles, pridie ne cœnet, mane ieiuno dato brassi-
cam tritam aquæ cyathos 1111. Nulla res tam bene purgabit
neque elleborum, neque scamoneum, & sine periculo. & scito
salubrem esse corpori. Quos diffidas sanos facere, facies. Qui
hac purgatione purgandus erit, sic eum curato: Sorbitione lo-
quida hoc per dies v 11. dato. vbi esse volet, carnem assam da-
to. Si esse non volet, dato brassicam coctam, & panem, & bi-
bat vinum lene dilutum, lauet raro, utatur vñctione. Qui sic
purgatus erit, diutina valetudine utetur, neque vllus morbus
veniet nisi sua culpa. Ea si quis vlcus tetrum, vel recens habe-
bit, hanc brassicam erraticam aqua spargito. opponito, sanum
facies. Et si fistula erit, turunda intro tridito: si turundam nō
recipiet, diluito, indito in vesicam, eo calammum alligato, ita
premito, in fistulam introeat. Ea res sanum faciet cito. Et ad
omnia vlcera vetera & noua contritam cum melle opponito.
sanum

sanum faciet. Et si polypus in naso introierit, brassicam erra-
ticam aridam tritam in malum coniecito, & ad nasum admo-
ueto. Ita subducito susum animam quamplurimum poteris:
in triduo polypus excidet. & vbi exciderit, tamen aliquot dies
idem facito, ut radices polypi persanas facias. Auribus si pa-
rum audies, terito cum vino brassicam, fucum exprimito,
in aurem intro tepidum instillato. cito te intelliges plus au-
dire: Deinde petigini parce brassicam opponito, sanam faciet,
& vicus non faciet.

Aluum si voles deicere.

158.

ALVUM deicere hoc modo oportet, si vis bene tibi dei-
cere, sume tibi ollam, addito eo aquæ sextarios v. i. & eo addi-
to vngulam de perna. Si vngulam non habebis, addito de per-
na frustum. p. s. quam minime pingue. vbi iam coctum in-
cipit esse, eo addito brassicæ coliculos 11. betæ coliculos 11.
cum radice sua, felicula paulum, herbæ mercurialis nō mul-
tum, mutulorum L. 11. piscem capitonem, & scorpionem
cochleas v. i. & lentis pugillum. Hæc omnia decoquito vs-
que ad sextarios tres iuris. oleum ne addideris. indidem sume
tibi sextarium vnum tepidum. adde vini coi cyathum vnum.
bibe, interquiesce. deinde iterum eodem modo, deinde ter-
tum. Purgabis te bene. Et si voles insuper vinum eorum mix-
tum bibere, licebit bibas. Ex iis tot rebus, quod scriptum est,
vnum, quod eorum vis, aluum deicere potest. Verū ea re tot
res sunt, uti bene deiicias, & suaue est.

Interrigini, si via ibis, remedium.

159.

INTERRIGINI remedium, in viam cum ibis, absinthii
pontici furculum sub anulo habeto.

Luxum ut excantes.

160.

LUXUM si quod est, hac cantione sanum fiet. harundi-
nem prende tibi viridem p. 1111, aut v. longam. Mediam dis-
funde, & duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare
in alio. s. f. motas vata daries dardaries astataries dissunapi-
tes, vsque dum coeant. Ferrum insuper iactato. vbi coierint,
& altera alteram tetigerit: id manu prende, & dextra sinistra
precide. Ad luxum, aut ad fracturam alliga, sanum fiet, & ta-
men quotidie cantato in alio, s. f. vel luxato. Vel hoc modo,
huat banat huat ista pista sista, domiabo damnaustra. & luxa-
to. Vel hoc modo, huat haut haut ista sis tar sis ardannabon
dunnaustra.

Asparagus quomodo feratur.

161.

LOCVM subigere oportet bene, qui habeat humorem, aut loco crasso: vbi erit subactus, areas facito, vt possis dextra sinistraque sarire, runcare, ne calcetur. Cum areas deformabis, interuallum facito inter eas semipedem latū in omnes partes. Deinde serito. Ad lineā palo grana bina aut terna demittito. Et eodem palo cauum terra operito. Deinde supra areas stercus spargito, bene serito. Secundum æquinoctium vernum, vbi erit natum, herbas crebro purgato, cauetoque ne asparagus vna cum herba vellatur. Quo anno feueris, subitramentis per hiemem operito, ne peruratur. Deinde primo vere aperito, sarito, runcatoque. Post annum tertium, quam feueris, incedito vere primo. Deinde ne ante sarueris, quam asparagus natus erit, ne in sariendo radices kedas. Tertio, aut quarto anno asparagum vellito ab radice. Nam si defringes, stirpes fient, & intermorientur. Vsq̃ue licebit vellas, donicum in semen videris ire. Semen maturum sit ad autumnum. Ita cum sumptueris semen, incendito, & cum coeperit asparagus nasci, sarito, & stercorato. Post annos vii, aut ix, cum iam est vetus, digerito, & in quo loco positurus eris, terram bene subigito, & stercorato. Deinde fossulas facito, qua radices asparagi demittas. Interuallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi vellito, sic circumfodito, vt facile euellere possis. Cauteo ne frangatur. Stercus ouillū quamplurimū fac ingeras. id est optimum ad eam rem. aliud stercus herbas creat.

Salsura pernarum, ofella Puteolana.

162.

PERNAS sallire sic oportet, in dolio, aut in seria. Cum pernas emeris, ungulas earum psacidito. Salis romanienfis mitti in singulas semodius. In fundo dolij, aut seriae sale munito. Deinde pernam ponito. Cutis deorsum spectet. Sale obruito totam. Deinde alteram insuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito, vbi iam omnes composueris, sale insuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi iam dies vi, in sale fuerint, eximito omnes cum suo sale. Quæ tum summx fuerint, imas facito. Eodemque modo obruito, & componito. Post diem octiduo decimum pernas eximito, & sale omnem detergeto, & suspendito in vento biduum. Die tertio extergeto spongia bene, perunguito oleo. Suspendito in fumo biduum. Tertio die demito. Perunguito oleo & aceto commixto: suspendito in carnario. nec tinea, nec vermes tangent.

M. T.

M. TERENTII VARRONIS RERV
RVSTICARVM DE AGRICVL
TVRA LIBER I.

Qui Græci de agricultura scripserint.

Caput i.

OTIVM si essem consecutus, Fundania, commodius tibi hæc scriberem, quæ nunc, vt potero, exponam, cogitans esse properandum, quod (vt dicitur) si est homo bulla, eo magis senex. annus enim octogesimus admonet me, vt sarcinas colligam ante quam proficiscar e vita. Quare, quoniam emisti fundum quem bene colendo, fructuosum conficere velis, meque vt id mihi habeam curare roges, experiar, & non solum, vt ipse quoad viuam quid fieri oporteat vt te moneam, sed etiam post mortem. Neque patiar Sibyllam non solum cecinisse, quæ, dum viueret, prodesse hominibus, sed etiam quæ cū perisset ipsa, & id etiam ignotissimis quoque hominibus, ad cuius libros tot annis post publice solemus redire, cum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento, me, nedum viuo quidem, necessariis meis quod prosit facere. Quo circa scribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, si qua in re quæres, quemadmodum quidque te in colendo oporteat facere. Et quoniam (vt aiunt) Dei facientes adiuvant, prius inuocabo eos; nec, vt Homerus, & Ennius, Musas, sed xii. deos consentis: neque tamen eos urbanos, quorum imagines ad forum auratæ stant, sex mares, & foeminae toridem, sed illos xii. deos, qui maxime agricolarum duces sunt. Primum, qui omnes fructus agriculturæ caelo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. itaque quod ij parentes, magni dicuntur, Iuppiter pater appellatur, Tellus terra mater. Secundo Solem & Lunam, quorum tempora obseruantur, cū quædam feruntur & conduntur. Tertio Cererem. Liberū, quod horum fructus maxime necessarij ad victum. Ab his enim cibis & potio venit e fundo. Quarto Robigū ac Floram, quibus propitiis, neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestiue florent. Itaq; publicæ Robigo

D iii

feriae robigalia; Florae, ludi floralia instituti. Item aduenerat Minervam & Venerem, quarum vnus procuratio oliueti, alterius hortorum, quo nomine rustica vinalia instituta. Nec non etiam precor Lympham, ac Bonum euentum, quoniam sine aqua omnis arida ac misera agricultura, sine successu ac bono euentu, frustratio est, non cultura. Iis igitur deis ad venerationem aduocatis, ego referam sermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris. in quibus quae non inerunt & quares, indicabo a quibus scriptoribus reperiās, & Graecis, & nostris. Qui Graece scripserūt dispersim alius de alia re, sunt plus quingenta. Hi sunt, quos tu habere in consilio poteris, cum quid consulere voles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor: & philosophis, Democritus physicus, Xenophon Socraticus, Aristoteles & Theophrastus peripaterici, Archytas pythagoreus, item Amphilocheus atheniensis, Anaxipolis thasius, Apollodorus lemnus, Aristophanes maleotes, Antigonus cymaeus, Agathocles chiensis, Apollonius pergameneus, Aristandrus atheniensis, Baechius milesius, Bion soleus, Charesteus & Chereas athenienses, Diodorus priennaeus, Dion colophonius, Diophanes niceensis, Epigenes rhodius, Enagon thasius, Euphranii duo, vnus atheniensis, alter amphipolites, Aegestius maronites, Menandri duo, vnus priennaeus, alter heracleotes, Niceus maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorum quae fuerit patria non accepi, sunt Androtion, Aeschion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius, Euphron, Euphorion, Eubolus, Lyfimachus, Mnaseas, Menestratus, Pleurhiphanes, Persis, Theophilus. Ii, quos dixi, omnes soluta oratione scripserunt. eadem res etiam quidam versibus, ut Hesiodus aetraeus, Menecrates ephesius. Hos nobilitate Mago Carthaginensis praeteriit poenica lingua, quod res dispersas comprehendit libris xxix. quos Cassius Dionysius vticensis, vertit libris xx. ac Graeca lingua Sextilio praetori misit: in quae volumina de Graecis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, & de Magonis dempsit instar librorum viii. Hosce ipsos vtiliter ad vi. libros redegit Diophanes in Bithynia, & misit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis passionibus. Hoc libro circuncis rebus, quae non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaque prius ostendam, quae secerui oporteat ab ea. Tum de his rebus

rebus dicam, sequens naturales diuisiones. Ea erunt ex radicibus trinis, & quae ipse in meis fundis colendo animaduerti. & quae legi, & quae a peritis audii.

Quae diuigenda sunt ab agricultura.

2.

SEMENTIVIS feriis in aedem Telluris veneram rogatus ab aeditimo, ut dicere didicimus a patribus nostris: ut corrigimur a recentibus urbanis, ab aedituo. Offendi ibi C. Fundanium socerum meum, & C. Agrium equitem R. socraticum, & P. Agrasium publicanum, spectantes in parietepictam Italiam. Quid vos hic, inquam, num feriae sementinae otiosos huc adduxerunt, ut patres, & auos solebant nostros? Nos vero (inquit Agrius) ut arbitror, eadem causa, quae te, rogatio aeditimi. Itaque si ita est, ut annuis, morere oportet nobiscum, dum ille reuertatur. Nam accersitus ab aedile, cuius procuratio huius templi est, nondum rediit, & nos, ut expectaremus se, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbiū, quod est, Romanus sededo vincit, usurpemus, dum ille venit? Sane, inquit Agrius, & simul cogitans, portam itineri dici longissimam esse, ad subellia sequentibus nobis procedit. Cum cōsedissemus, Agrasius, Vos, qui multas perambulastis terras, ecquam cultiorem Italia vidistis, inquit? Ego vero, Agrius, nullam arbitror esse, quae tam tota sit culta. Primum cum orbis terrae diuisus sit in duas partes ab Eratosthene, maxime secundum naturam ad meridiem versus, & ad septentriones. Et sine dubio quoniam salubrior pars septentrionalis est, quam meridiana: & quae salubriora, illa fructuosiora, dicendum magis eam fuisse opportunam ad colendum quam Asiam, ibique Italiam. primum quod est in Europa: secundo, quod haec temperatior pars est, quam interior: nam intus pene sempiternae hyemes. Neque mirum, quod sunt regiones inter circulum septentrionalem, & inter cardinem caeli, ubi sol etiam sex mensibus continuis non videtur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem posse dicunt propter mare congelatum. Fundanius, Em ibi tu quicquam nasci putas posse, aut coli natum? Verum enim est illud Pacuui, Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo vapore, aut frigore, terrae fructus omnes interire. Ego hic, ubi nox & dies modice redit, & abit, tamen aestiuo die, si non disanderem meo institio somno meridie, viuere non possem.

illic in semestri die, aut nocte, quemadmodum quicquam feri, aut alescere, aut meti possit? Contra quid in Italia vtile non modo non nascitur, sed etiam non egregium sit? quod far conferam campano? quod triticum appulo? quod vinum falerno? quod oleum venafro? Non arboribus confita Italia est, ut tota pomarium videatur? An Phrygia magis vitibus coopta, quam Homerus appellat *ἀμπέλυσσαν*, quam hæc aut Argos, quod idem poeta *πολύπυρον*. in qua terra iugerum vnum denos, & quinos denos culleos fert vini, quot quædam in Italia regiones? An non M. Cato scribit in libro Originum sic ager gallicus Romanus vocatur, qui viritim eis Ariminum datus est ultra agrum Picentium. In eo agro aliquotfarum in singula iugera dena cullea vini fiunt. Nonne item in agro fauentino, a quo ibi tricenariæ appellantur vites, quod iugerum tricenas amphoras reddat? Simul aspicit me, Certe, inquit, L. Martius præfectus fabrum tuus in fundo suo Fauentia hanc multitudinem dicebat suas reddere vites. Duo in primis spectasse videntur Italici homines colendo, possentne fructus pro impensa ac labore redire, & vtrum saluber locus esset an non: quorum si alterutrum decollat, & nihilominus quis vult colere, mente est captus, atque ad agnatos & gentiles est deducendus. Nemo enim sanus debet velle impensam ac sumptum facere in culturam, si videt non posse refici. Nec si potest reficere fructus, si videt eos fore, ut pestilentia dispareant. Sed opinor qui hæc commodius ostendere possint, adsunt. Nam C. Licinium Stolonem, & Cn. Tremelium Scrofam video venire, vnum cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus D. iugera habere ciuem R. & qui propter diligentiam culturæ Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores, & radicibus, quæ nascerentur esolo, quos stolones appellabant. eiusdem gentis C. Licinius tribunus pleb. cum esset post reges exactos annis CCC LXV. primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forensia, e comitio eduxit. Alterum collegam tuum, xx. vir qui fuit, ad agros diuidendos campanos, video huc venire Cn. Tremelium Scrofam, virum omnibus virtutibus politum, qui de agricultura romanus peritissimus existimatur. An non iure inquam? Eddi enim eius propter culturam iucundiore spectaculo sunt multis, quam regie polita ædificia aliorum, cū huius spectant

veniant

veniant villas, non ut apud Lucullum, ut videant pinacothecas, sed oporothecas. Huiusce inquam pomaria summa sacra via, ubi poma veneunt, contra auream imaginem. Illi interea, ad nos. Et Stolo, Num cœna comesta inquit venimus? nam non L. videmus Fundilium, qui nos aduocauit. Bono animo este inquit Agrius: Nam non modo ouum illud sublatum est, quod ludis circensibus nouissimi curriculi finem facit quadrigis, sed ne illud quidem ouum vidimus, quod in ceriali pompa solet esse primum. Itaque dum id nobiscum vna videatis, ac venit æditimus, docete nos agricultura quam summam habeat, vtilitatemne, an voluptatem, an vtrunque. ad te enim rudem esse agriculturæ nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt, Scrofa. Prius inquit discernendum, vtrum quæ serantur in agro ea sola sint in cultura, an etiam quæ inducantur in rura, ut oues, & armenta. Video enim qui de agricultura scripserunt, & Pœnice, & Græce, & Latine, latius vagatos, quam oportuerit. Ego vero, inquit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius fecisse quosdam, qui minore pomerio finierunt, exclusis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem. quare tota pastio, quæ cōiungitur a plerisque cum agricultura, magis ad pastorem, quam ad agricolam pertinere videtur. Quocirca principes, qui vtrique rei præponuntur, vocabulis quoque sunt diuersi, quod vnus vocatur vilicus, alter magister pecoris. Vilicus agri colendi causa constitutus, atque appellatus a villa, quod ab eo in eam conuehantur fructus, & euehantur, cum veneunt. A quo rustici etiam nunc quoque viam, veam appellant, propter vecturas: & vellem non villam, quo vehunt, & vnde vehunt. Item dicuntur, qui vecturis viuunt, vellaturam facere. Certe, inquit Fundanius, aliud pastio, & aliud agricultura, sed affinis. Et ut dextera tibia alia, quæ sinistra, ita ut tamen sit quodammodo coniuncta, quod est altera eiusdem carminis modorum incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adicias, inquam, pastorum vitam esse incentiuam, agricolarum succentiuiam auctore doctissimo homine Dicæarcho, qui Græciæ vita qualis fuerit, ab initio nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoritiam vitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut ferere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca & succinit pastoralis, quod est inferior, ut tibia sinistra a dextre foraminibus. Agrius, Tu, inquit, tibicen non solum adimis

domino pecus, sed etiam seruis peculium, quibus domini dāt, ut pascant, atque etiam leges colonicas tollis, in quibus scribimus, Colonus in agro surculario ne capra natū pascat, quas etiam astrologia in cælum recepit, non longe ab Tauro. Cui Fundanius, Vide, inquit, ne agri istuc sit ab hoc, cum in legibus etiam scribatur, pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ, ac veneno, ut illæ, quas dixisti, capræ enim omnia nouella fata carpando corrumpunt, non minimum vites, atque oleas. Itaque propterea institutum diuersa de causa, ut ex caprino genere ad alii dei aram hostia adduceretur, ad alii non sacrificaretur, cum ab eodem odio alter videre noller, alter etiam videre pereuntem vellet. Sic factum, ut Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent poenas. Contra, ut Mineræ capri generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam, quam læserit, fieri dicunt sterilem. Eius enim saluam esse fructus venenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi, præterquam semel ad necessarium sacrificium, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, a capra tangi possit. Nec vllæ, inquam, pecudes agriculturæ sunt propriæ, nisi quæ agrum operæ, quo cultior sit, adiunare, ut eæ, quæ iunctæ arare possunt. Agrasius, Si istucita est, inquit, quomodo pecus remoueri potest ab agro, cum sterco, quod plurimum prodesset, greges pecorum ministrant? Sic, inquit Agrius, venalium greges dicemus agriculturam esse, si propter istam rem habendum statuerimus. Sed error hinc, quod pecus in agro esse potest, & fructus non in agro ferre, quod non sequendum. Nam sic etiam res aliæ diuersæ ab agro erunt assimende: ut si habeas plures in fundo textores, atque institutos histonas, sic alios artifices. Scrofa, Diungamus igitur, inquit, pastionem a cultura, & si quis quid vult aliud. Anne ego, inquam, sequar Sæfarnarum patris & filii libros? ac magis putem pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, quæ argenti fodinas, aut alia & alia metalla, quæ sine dubio in aliquo agro fiunt? Sed ut neque lapicidinæ, neque arenariæ ad agriculturam pertinent, sic figlinæ, neque ideo non in quo agro idoneæ possunt esse, non exercendæ, atque ex eis capiendi fructus, ut etiam si ager, secundum viam, & opportunus viatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuersoriæ, quæ tamen quanuis sint fructuosæ, nihilo magis sunt agriculturæ partes. Non enim si quis propter agrum, aut etiam in agro profectus

profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, sed id modo, quod ex satione terra sit natum ad fruendum. Suscipit Stolo, Tu inquit inuides tanto scriptori, & obstrigillandic causa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, præmittas, quæ ad agriculturam vehementer pertinent. Cum subrilisset Scrofa, quod non ignorabat libros, & despiciebat, & Agrasius se scire modo putaret, ac Stolonem rogasset, ut diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his verbis. Cucumerem anguinum condito in aquam, eamque infundito quo voles, nulli accedent. vel sel bubulum cum aceto mixtum, vnguito lectum. Fundanius aspicit ad Scrofam, Et tamen verum dicit, inquit, hic, ut hoc scripserit in agricultura. Ille, Tam hercle, quam hoc, si quem glabrum facere velis, quod iubet, ranam luridam conuicere in aquam, vsquequo ad tertiam partem decoxeris, eoque vnguere corpus. Ego quod magis inquam pertineat ad Fundanii valerudinem, & in eo libro est, satis dicam: nam huiusce pedes solent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic sodes, inquit Fundanius: nam malo de meis pedibus audire, quam quemadmodum pedes beatacos feri oporteat. Stolo subridens, Dicam, inquit, eisdem, quibus ille verbis scripsit, vel Tarquennam audiui: Cum homini pedes dolere cœpissent, qui tui meminisset, ei mederi posse. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra pestem teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet, terram tangere, despuere, ieiunum cantare. Multa inquam item alia miracula apud Sæfarnas inuenies, quæ omnia sunt diuersa ab agricultura, & ideo repudianda. quasi vero, inquam, non apud cæteros quoque scriptores, talia reperiantur. An non in magni illius Catonis libro, qui de agricultura est editus, scripta sunt permulta similia ut hæc? quemadmodum placentam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas fallire. Illud nō dicis, inquit Agrius, quod scribit, si velis in conuiuio multum bibere, cenareque libenter, ante esse oportet brassicam crudam ex aceto, & post, aliqua folia v.

Artem esse agriculturam.

3.

IGITUR, inquit Agrasius, quæ diiungenda essent a cultura cuiusmodi sint, quoniam discretum, de iis rebus dicendū, quæ scientia sit, & quid in colendo nos docet, ars an sit, an quid

aliud, & a quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aspexisset Scrofam, Tu, inquit, & ætate, & honore, & scientia quod præstas, dicere debes. Ille non grauatus, Primū, inquit, non modo est ars, sed etiam necessaria ac magna. eaque est scientia, quæ docet, quæ sint in quoquo agro seruanda ac faciunda, quæque terra maximos perpetuo reddat fructus.

Agricultura quod sit initium, & quis finis.

ETVS principia sunt eadem, quæ mundi esse Ennius scribit, aqua, terra, anima, & sol. Hæc enim cognoscenda prius, quam iacias semina, quod initium fructuū oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad utilitatem & voluptatem. Utilitas quærit fructum, voluptas delectationē. Priores partes agit, quod vtile est, quam quod delectat, necnō ea quæ faciunt cultura honestiorem agrū: pleraque nō solum fructuosiores eundem faciunt, vt cum in ordinem sunt confita arbuta atque oliueta, sed etiam vendibiliorem, atque adiiciunt ad fundi pretium. nemo enim eadem utilitate nō formosius quod est, emere mauult pluris, quam si est fructuosius turpis. Vtilissimus autem is ager qui salubrior est, quam alius, quod ibi fructus certus. contra quod in pestilenti, calamitas, quantus in feraci agro, colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim vbi ratio cum orco habetur, ibi non modo fructus est incertus, sed etiam colentium vita. Quare vbi salubritas non est, cultura non aliud est, atque alea domini vitæ, ac rei familiaris. Nec hæc non diminuitur scientia. ita enim salubritas, quæ ducitur e cælo ac terra, non est in nostra potestate, sed in nature: vt tamen multum sit in nobis, quod grauiora quæ sunt, ea diligentia leuiora facere possumus. Etenim si propter terram aut aquam, odoremue, quem aliquo loco cretat, pestilentior est fundus, aut propter cæli regionem ager calidior sit, aut ventus non bonus flet: hæc vitia emendari solent domini scientia ac sumptus, quod permagni interest, vbi sint positæ villæ, quantæ sint, quo spectent, porticibus, ostiis ac fenestris. An nō ille Hippocrates medicus in magna pestilentia, non vnum agrum, sed multa oppida, scientia seruauit? Sed quid ego illum voco ad testimonium? Non hic Varro nosset, cum Corcyræ esset exercitus ac classis, & omnes domus repletæ essent ægrotis ac funcribus, immisso fenestris nouis aquilone, & obstructis pestilentibus, ianuæque permutata, cætera quæ eius generis diligentia, suos comites, ac familiam, incolumes reduxit?

Quot partes habeat disciplina cultura agri.

5.

SED quoniam agricultura, quod esset initium & finis dixi, relinquitur quot partes ea disciplina habeat, vt sit videndum. Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cum lego libros Theophrasti complures, qui inferibuntur, *ἑνὶ τῷ ἀγρῷ*, & alteri *ἑνὶ τῷ ἀγρῷ*. Stolo, Isti, inquit, libri non tam idonei iis qui agrum colere volunt, quam qui scholas philosophorum. neque eo dico, quod non habeant & vtilia, & cōmunia quædam. quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scropha, Agricultura, inquit, quatuor sunt partes summæ: e quibus prima cognitio fundi, solum, partesque eius quales sint. secunda, quæ in eo fundo opus sunt, ac debeant esse culturæ causa. tertia, quæ in eo prædio colendi causa sint faciunda. quarta, quo quicque tempore in eo fundo fieri conueniat. De his quatuor generibus singulæ minimum in binas diuiduntur species. quod habet prima ea, quæ ad solum pertinent terræ, & quæ ad villas, & stabula. secunda pars quæ moueatur, atque in fundo debeant esse culturæ causa, est item bipartita: de hominibus, per quos colendum, & de reliquo instrumento. tertia pars quæ de rebus, diuiditur: quæ ad quamque rem sint preparanda, & vbi quæque faciunda. quarta pars de temporibus, quæ ad solis circumitum annum sine referenda, & quæ ad Lunæ menstruū cursum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde subtilius de octo secundis.

De solo fundi quæ sint videnda.

6.

IGITUR primum de solo fundi videndum hæc quatuor, Quæ sit forma, quo in genere terræ, quantus, quam per se tutus. Formæ cum duo genera sint, vna quam natura dat: altera quam sationes imponunt: prior, quod alius ager bene natus, alius male: posterior, quod alius fundus bene constitus est, alius male: dicā prius de naturali. Igitur cum tria genera sint a specie simplicia agrorum, campestre, collinum, & montanum, est ex iis tribus quartum, vt in eo fundo, in quo hæc duo vel tria sunt, vt multis locis licet videri. E quibus tribus fastigiis simplicibus, sine dubio in finis alia cultura aptior, quam summis, quod hæc calidiora quam summa: sic collinis, quod ea tepidiora quam infima, aut summa. Hæc apparent magis ita esse in latioribus regionibus, simplicia cum sunt. Itaque vbi lati campi, ibi magis æstus. Et eo in Apulia loca calidiora ac grauiora. Et vbi montana, vt in Vesulio, quod leuiora, & ideo

salubriora. Qui colunt deorsum, magis aestate laborant: qui sursum, magis hieme: verno tempore in campestribus maturius eadem illa feruntur, quam in superioribus: & celerius hinc quam illie coguntur. necnon sursum, quam deorsum tardius feruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur ac firmiora, propter frigus, ut abietes ac sappini. Hinc quod tepidiora, populi ac salices: sursum fertiliora, ut arbutus ac quereus: deorsum, ut nuces Græcæ ac mariscæ fici. In collibus humilibus societas maior cum campestri fructu, quam cum montano: in altis contra. Propter hæc tria fastigia formæ, discrimina quædam sunt sationum, quod segetes meliores existimantur esse campestris, vineæ collinæ, sylvæ montanæ: plerunque hiberna his esse meliora, qui colunt campestria, quod tunc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior. Contra æstiva montanis locis commodiora, quod ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret: ac cultura arborum aptior, quod tum illie frigidior aer. Campester locus is melior, qui totus æquabiliter in vnam partem vergit, quam is qui est ad libellam æquus, quod is, cum aquæ non habent delapsum, fieri solet vliginosus. eo magis si quis est inæquabilis, eo deterior, quod fit propter lacunas aquosus. Hæc atque huiuscemodi tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.

Qui sit ager optimus, & quis ab eo proximus, & qui deinceps

7.

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato videtur dicere, cum scribit optimum agrum esse, qui sub radice montis situs sit, & spectet ad meridianam cæli partem. Subiicit Scrofa, De formæ cultura hoc dico: quæ specie fiant venustiora, sequi, ut maiore quoque fructu sint: ut qui habent arbuta, si sata sunt in quincuncem, propter ordines, atque interualla modica. Itaque maiores nostri ex aruo æque magno, sed male consito, & minus multum, & minus bonum faciebant vinum & frumentum, quod quæ suo quicquæ loco sunt posita, ea minus loci occupant, & minus officio aliud alii ab sole, ac luna, & vento. Hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas vno modio comprehendere possis, quod putamina suo loco quæque habet natura composita, cum eadem si fregeris, vix sesquimodio concipere possis. Præterea quæ arbores in ordinem sata sunt, eas æquabiliter ex omnibus partibus sol ac luna coquant, ut yvaz

ut yvaz & oleæ plures nascantur, & ut celerius coquantur, quas res duas sequuntur altera illa duo, ut plus reddant musti & olei, & pretii pluris. Sequitur secundum illud, quali terra solū sit fundi, a qua parte vel maxime bonus, aut non bonus appelleretur. Refert enim, quæ res in eo feri nascique, & cuiusmodi possint. Non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt. Nam ut aliud est ad vitem appositus, aliud ad frumentū, si de cæteris alius ad aliam rem. Itaque Cretæ ad Cortyniam dicitur platanus esse, quæ folia hieme non amittat. Itemque in Cypro, ut Theophrastus ait, vna. Itæ Sybari qui nunc Thuri dicuntur, quercus simili esse natura, quæ est in oppidi conspectu. Item contra atque apud nos fieri ad Elephantinen, ut neque ficus neque vites amittant folia. Propter eandem causam multa sunt biferæ, ut vites apud mare Smyrnæ: malus biferæ, ut in agro Consentino. Idem ostendit, quod in locis fertilis plura ferunt: in iis quæ sunt culta, meliora. eadem de causis sunt, quæ non possunt vivere nisi in loco aquoso, aut etiam aqua: & id discriminatum, ut alia in lacubus, ut arundines in Reatinis; alia in fluminibus, ut in Epeiro arbores alni; alia in mari, ut scribit Theophrastus, palmas & squillas. In Gallia transalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur, ubi agros stercorearent candida fossicia creta: ubi saleem nec fossicium, nec maritimum haberent, sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salis pro eo vterentur. Stolo, Cato quidem, inquit, gradatim præponens, alium alio agrum meliorem dicit esse in nouem discriminibus, quod sit primus, ubi vineæ possint esse bono vino & multo. secundus, ubi hortus irriguus. tertius, ubi salicta. quartus, ubi oliueta. quintus, ubi pratium. sextus, ubi campus frumentarius. septimus, ubi cædua silua. octauus, ubi arbutum. nonus, ubi glandaria silua. Scrofa, Scio, inquit, scribere illum, sed de hoc non consentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque: a quo antiqui prata parata appellarunt. Cæsar Vopiscus ædificans, causam cum ageret apud Censores, campos Rosæ Italiæ dixit esse sumen, in quo relicta pertica postridie non appareat propter herbam.

De vineis.

8.

CONTRA vineam sunt qui putent sumptu fructum deorare. Refert, inquit, quod genus vineæ sit, quod sunt multæ

species eius. alię enim humiles ac sine ridicis, vt in Hispania alię sublimes, vt quę appellantur iugata, vt pleręque in Italia. quarum nomina duo pedamenta, & iuga. quibus stat rectis vinea, dicuntur pedamenta. quę transuersa iunguntur, iugata ab eo quoque vinea iugata. Iugorum genera fere quatuor, pertica, arundo, restes, vites. pertica, vt in Falerno. arundo, vt in Arpino. restes, vt in Brundisino. vites, vt in Mediolanensi. Iugationis species duę, vna directa, vt in agro Canusino: altera compluiata in longitudinem & latitudinem iugata, vt in Italia pleręque. Hęc vbi domo nascuntur, vinea non meruit sumptum; vbi multa ex propinqua villa, non valde. Primum genus quod dixi, maxime querit salicta. secundum, arundinetum. tertium iunceta, aut eius generis rem aliquam. quartum arbuta, vbi traduces possint fieri vitium, vt Mediolanenses faciunt in arboribus, quas vocant opulos: Canusini in harundulatione in ficis. Pedamentum item fere quatuor generum. vnum robustum, quod optimum solet afferri in vinea & quercu ac iunipero, & vocatur ridica. alterum palus e pertica, melior e dura, quod diuturnior: quem cum infimum terra voluit, puter euertitur, & fit solum summum. tertium quod horum inopia subsidio misit arundinetum, inde enim aliquot colligatas libris dimittunt in tubulos fictiles, cum fundo peritusto, quos cuspides appellant, qua humor aduenticius transire possit. quartum est pedamentum natium eius generis, vbi ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quos traduces quidam rumpos appellant. Vineę altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorum, qua boues iuncti arare possint. Ea minus sumptuosa vinea, quę sine iugo ministrata cratophoro vinum. Huius genera duo, vnum in quo terra cubilia prębet vuis, vt in Asia multis locis, quę sepe vulpibus & hominibus fit communis. nec non si parit humus mures, minor fit vindemia: nisi totas vineas oppleas muscipulis, quod in insula Pandararia faciunt. Alterum genus vineti, vbi ea modo remouetur a terra vitis, quę ostendit se afferre vnam. Sub eam, vbi nascitur vua, subiiciuntur circiter bipedales e furculis furcillę, ne vindemia percat, & vindemia facta denique discat pendere in palmam, aut funiculo, aut vinctu, quod antiqui vocabant cestum. Ibi domus simul ac vidit occipitium vindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in tecta, vt sine sumptu earum opera altero anno vti possit. Hac consuetudine in Italia vtuntur Reatini. *Hęc idē*

ideo varietas maxime, quod terra cuiusmodi sit, refert. vbi enim natura humida, ibi altius vitis tollenda, quod in partu, & alimonio vinum non vt in calice querit aquam, sed solem. itaque ideo (vt arbitror) primum e vinea in arbores ascendit vitis.

De modis agrorum.

9.

TERRAM, inquā, cuiusmodi sit refert, & ad quam rem bona, aut nō bona sit. ea tribus modis dicitur, cōmuni, proprio & mixto. Comuni, vt cum dicimus orbē terre, & terram Italiā, aut quam aliā. in ea enim & lapis, & arena, & cetera eius generis sunt in nominādo cōprehensa. Altero modo dicitur terrę proprio nomine, quę nullo alio vocabulo, neque cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terrę quę est mixta in qua seri potest quid, & nasci, vt argillosa, aut lapidosa, sic alię, cum in hac species nō minus sunt multę, quam in illa cōmuni propter admixtiones. in illa enim, cum sit dissimili vi ac potestate, partes permultę, in queis, lapis, marmor, rudus, arena, sabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glareā, carbunculos, id est, quę sole perferue ita sit, vt radices satorum comburant. Abiis, quę proprio nomine dicitur terra, cum est admixta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretosa, aut glareosa, & sic ab aliis generum discriminibus mixta, & vti horum varietates, ita genera hęc, vt pręterea subtiliora sunt alia. nam minimum in singula facies terna, quod alia terra est valde lapidosa, alia mediocriter, alia prope pura. Si de aliis generibus reliquis admixte terrę tres gradus ascendunt eosdem. Pręterea hęc ipsę ternę species ternas in se habent alias, quod partim sunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neque non hęc discrimina pertinent ad fructus vehementer. Itaque periti in loco humidiorē far adoreū potius serunt, quam triticum. contra in aridiorē hordentū potius, quam far. in mediocri vtrunque. Pręterea etiam discrimina omnium horum generum subtiliora alia, vt in sabulosa terra, quod ibi refert, sabulo albus sit, an rubicundus: quod subalbus ad serendos furculos alienus, contra rubicundior appositus. Sic magna tria discrimina terrę, quod refert vtrum sit macra, an pinguis, an mediocris. quo ad culturā pinguis fecundior ad multa, macra contra. Itaque in iis, vt in Pupinia, neque arbores prolihas, neque vites feraces neque stramenta videre crassa possis, neque ficum mariscam, & arbores pleraque, ac prata retorrida, & muscosa. Contra in agro pingui, vt in Hetruria, licet videre

segetes fructuosas, acrescibiles, & arbores prolixas, & omnia sine musco. In mediocri autem terra, vt in Tiburri, quod propius accedit, vt non sit macra, quam vt sit ieiuna, eo ad omnes res commodior, quam si inclinauit ad illud quod deterius. Stolo, Non male, inquit, quæ sit idonea terra ad colendum, aut non. Diophanes bithynius scribit signa fumi posse aut ex ipsa, aut ex iis quæ nascuntur ex ea. ex ipsa, si sit terra alba, si nigra, si lenis, quæ cum fodiat, facile frietur, naturaque non sit cineritia, neue vehementer densa. Ex iis autem, quæ enata sunt fera, si sunt prolixa, atque ea quæ ex iis nasci debent, earum rerum feracia. Sed quod sequitur, tertium illud de modis dice.

Hæredium, & Centuria, & Salus, quare sint his vocabulis appellata.

ILLE, Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. Nam in Hispania vltiore metiuntur iugis, in Campania versibus, apud nos in agro Romano ac Latino iugis. Iugum vocant, quod iuncti boues vno die exarare possint. Versum dicunt centum pedes quoquoersum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratum, qui & latus est pedes cxx. & longus totidem. is modus Aena Latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur Scrupulum, id est, decem pedes in longitudinem & latitudinem quadratum. Ab hoc principio mentores nonnunquam dicunt in subsicium esse vnciam agri, aut sextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum peruenerunt: id habet scrupula cclxxviii. quantum as. Antiquus noster ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuisa dicebantur viritum, quæ quod hæredem sequerentur, Hæredium appellarunt. Hæc postea a centum, Centuria dicta. Centuria est quadrata in omnes quatuor partes, vt habeat latera longa pedum 800. Hæc porro quatuor centuriæ coniunctæ, vt sint in vtranque partem binæ, appellantur in agris diuisis viritum publice Salus.

De villa, & aqua villa.

IN modo fundi non animaduerso lapsi sunt multi, quod alii villam minus magnam fecerunt quam modus postulat, alii maiorem, cum vtrunque sit contra rem familiarem ac fructum. maiora enim tecta & ædificamus pluris, & tuemus sumptu maiore. minora cum sunt quam postulat fundus, fructus solent disperire. Licinius, Dubium enim non est, quia

cella vinaria maior sit faciunda in eo agro, vbi vineta sint ampliora: vt horrea, si frumentarius ager est. Villam ædificandam potissimum, vt intra septa villæ habeat aquam: si non, quam proxime. Primum, quæ ibi sit nata: secundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non est viua, cisternæ faciundæ sub tectis, & lacus sub dio, ex altero loco vt homines, ex altero vt pecus vti possit.

De loco, & in quam partem cali villa ponenda sit.

DANDAM operam, vt potissimum sub radicibus montis fluestris villam ponas, vbi pastiones sint laxæ, ita vt contra ventos, qui saluberrimi in agro stabunt. Quæ posita est ad exortus æquinoctiales, aptissima, quod æstate habet umbram, hieme solem. Sin cogare secundum flumen ædificare, curandum ne aduersum eum ponas. hieme enim fiet vehementer frigida, & æstate non salubris. Aduertendum etiam si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt, crescant animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aera intus in corpus per os ac nares perueniunt, atque efficiunt difficilis morbos. Fundanius, Quid poterit, inquit, facere, si istiusmodi mi fundus hæreditate obuenerit, quo minus pestilentia noceat? Istuc vel ego possum respondere, inquit Agrius. Vendas quot assibus possis: aut si nequeas, relinquo. At Serosa, Vitandum, inquit, ne in eas partes spectet villa, ex quibus ventus grauior afflare soleat: neue in conualli caua, & vt potius in sublimi loco ædifices. qui quod perflatur, si quod est quod aduersarium inferatur, facilius discutitur. Præterea, quod ab solē toto die illustratur, salubrior est, quod & bestiolæ si quæ prope nascuntur & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbis repentinis, ac torrentes flumini, periculosi illis, qui in humilibus ac cauis locis ædificia habent, & repentinæ prædonum manus, quod improuisos facilius opprimere possunt. Ab hoc vtroque superiora loca tutiora.

De villa rustica descriptione.

IN villa faciunda stabula, ita vt bubilia sint ibi, hieme, quæ possint esse caldiora. Fructus, vt est vinum, & oleum, loco plano in cellis, item vt vasa vinaria, & olearia potius faciundum. Aridus, vt est faba & fœnum in tabulatis. Familia vbi versetur prouidendum, si fœlli opere, aut frigore, aut calore, vbi commodissime possint se quiere recipere. Vilici primum ianuam cellam esse oportet: cumque scire, qui introeat

aut exeat noctu, quidue ferat: præsertim si ostiarius est nemo. In primis culina videnda, ut sit admota, quod ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur, ac capitur. Faciendum etiam plaustris, ac cætero instrumentis omni, quibus cælum pluvium inimicum, in cohorte ut satis magna sint tecta. hæc enim si intra clausum in confpectu, & sub dio, furem modo non metuunt, aduersus tempestatem nocentem non resistunt. Cohortes in fundo magno duæ aptiores, una, ut interius compluvium habeat lacum, ubi aqua saliat, qui intra stylobatas cum venit, sit semipiscina. Boues enim ex aruo arstate reducti hic bibunt, hic perfunduntur. nec minus e pabulo dum redierunt anseres, fues, porci. In chorte exteriore lacum esse oportet, ubi maceretur lupinum: item alia, quæ demissa in aquam ad usum aptiora sunt. Cohors exterior crebro operata stramentis ac palea, oculcata pedibus pecudum, sit ministra fundo, ex ea quod euehatur. Secundum villam duo habere oportet sterquilinia, aut unum bifarium diuisum, alteram enim partem ferri oportet e villa nouam, alteram veterem tolli in agrum. quod enim infertur recens, minus bonum. id cum flacuit, melius, necnon sterquilinium melius illud, cuius latera, & summum virgis ac fronde vindicari ab sole. Non enim sucum quem quatit terra, solem ante exurgere oportet. Itaque periti (qui possint) ut eo aqua influat, eo nomine faciunt. Sic enim maxime retinetur succus. in coque quidam sellas familiaricas ponunt. Edificium facere oportet, sub quod tectum totam fundi subiacere possis messenti, quod vocant quidam hubilarium. Id secundum aream faciendum, ubi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex una parti apertum, & id ab area, quo & in triturationem prouere facile possis, & si nubilare cœperit, inde ut rursus celeriter reticere. Fenestras habere oportet ex ea parti unde commodissime persilari possit. Fundanius, Fructuosior, inquit, est certe fundus propter ædificia, si potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villæ rusticæ erant maioris quam urbanæ, quæ nunc sunt pleræque contra. illic laudabatur villa, si habebat culinam rusticam bonam, præsepas laxas, cellam vinariam & oleariam ad modum agri aptam, & pavimento proclui in lacum, quod sapere, ubi conditum nouum vinum, oræ in Hispania feruore multum

ruptæ, neque non & dolia in Italia. item cætera ut essent in villa huiusmodi, quæ cultura quæreret, prouidebant. Nunc contra villam urbanam quammaximam ac politissimam habeant, dant operam: accum Metelli, ac Luculli villis pessimo publico ædificatis certant. quo hi laborant, ut specent sua æstiuæ triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad solem occidentem, potius quam, ut antiqui, in quam partem cella vinaria, aut olearia fenestras haberet, cum fructus in eo vinarius quærat ad dolia aera frigidior, ita olearia calidior. Item videre oportet, si est collis (nisi quid impedit) ut ibi potissimum ponatur villa.

De septis, quæ fundi tutandi causa fiunt.

14.

NUNC de septis, quæ tutandi causa fundi, aut partis fiunt, dicam. Earum tutelarum genera IIII. vnum naturale, alterum agreste, tertium militare, quartum fabile. Horum vnumquodque species habet plures. Primum naturale sepimentum, quod obseri solet virgultis aut spinis, quod habet radices, ac viuæ sepi, prætereuntis lasciui non met iet faciem ardentem. Secunda sepes est ex agresti ligno, sed non viuut. Fit aut palis statutis crebris, e virgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longuriis fere binis aut ternis: aut ex arboribus truncis demissis in terram, deinceps constitutis. Tertium militare sepimentum est fossa, & terrens agger, sed fossa ita idonea, si omnem aquam, quæ e caelo venit, recipere potest, aut fastigium habet, ut exeat e fundo. Agger is bonus, qui intrinsecus iunctus fossa, aut ita arduus, ut eum transcendere non sit facile. Hoc genus sepes fieri secundum vias publicas solent, & secundum amnes. Ad viam salariam, in agro Crustumino videlicet locis aliquot coniunctos aggeres cum fossis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, ut in agro Reatino. Quartum fabile sepimentum est nouissimum, maceria. Huius fere species quatuor: quod fiunt e lapide, ut in agro Thusculano: quod e lateribus costilibus, ut in agro Gallico: quod e lateribus crudis, ut in agro Sabino: quod ex terra, & lapillis compositis in formis, ut in Hispania, & agro Tarentino.

De finibus tuendis.

15.

PRÆTEREA sine septis fines prædii, stationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familiarixentur cum vicinis, ac limites ex

litibus iudicem quærant. Serunt alii circum pinos, ut habet vxor in Sabinis. alii cupressos, ut ego habui in Vesuuii. alii vltimos, ut multi habent in Crustumino: quod vbi id potest, ut ibi: quod est campus, nulla potior serenda, quod maxime fructuosa, quod & sustinet sepem, ac colit aliquot corbularum, & frondem incūdissimam ministrat ouibus ac bubus, ac virgas præbet sepibus, & foco, ac furno. Scrofa, Igitur primum hæc quæ dixi, quatuor videnda agricolæ, De fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

De eis quæ extra fundum commoda sunt, aut incommoda.

RELINQUITUR altera pars, quæ est extra fundum. Cuius appendices vehementer pertinent ad culturam, propter affinitatem. Eius species totidem: Si vicina regio est infesta, si quo neque fructus nostros exportare expediat, neque inde quæ opus sunt, apportare. tertium, si viæ, aut fluiui quæ potentur, aut non sunt, aut idonei non sunt. quartum, si quid ita est in confinibus fundis, ut nostris agris prosit aut noccat, equeis quatuor, quod est primum: refert infesta regio sit, necne. Multos enim agros egregios colere non expedit, propter latrocinia vicinorum, ut in Sardinia quosdam qui sunt prope Celiem, & in Hispania prope Lusitaniam, quæ vicinitatis inuectos habent idoneos, quæ ibi nascuntur vbi vendant, & illinc inuectos opportunos ad ea quæ in fundo opus sunt, quod propterea sunt fructuosa. Multi enim habent in prædiis, quibus frumentum, aut vinum, aliudque quid desit importandum. contra, non pauci, quibus aliquid sit exportandum. Itaque sub vrbe colere hortos late expedit, sic violaria, ac rosaria. Item multa, quæ vrbs recipit, cum eadem in longinquo prædio, vbi non sit quo deferri possit venale, non expedit colere. tertium est item, si ea oppida aut vicinæ, aut etiam diuturni copiosi agri ac villæ, unde non care emere possis, quæ opus sunt in fundum, quibusque quæ superflue venire possint: ut quibusdam pedamentâ, aut perticæ, aut arundo, fructuosior sit fundus, quam si longe sint importanda, nonnunquam etiam quam si colendo in tuo ea parare possis. Itaque in hoc genus coloni potius annuëntarios habent vicinos, quibus imperant medicos, fullones, fabros, quam in villa suos habeant: quorum nonnunquâ vnius artificis mors tollit fundi fructum. quam partem latifundii diuites domesticæ copię mandare solent.

Si enim

Si enim ab fundo longius absint oppida aut vici, fabros parer, quos habeant in villa. sic ceteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab opere discedat, ac profectis diebus ambulet feriatâ potius, quam opere faciundo agrum fructuosiorē reddat. Itaque ideo Sæternæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter vilicum, & promum, & vnum quem vilicus legat. si quis contra exierit, ne impune abeat. si abierit, ut in vilicum animaduertatur. Quod potius ita præcipiendū fuit, nequis iniussu vilici exierit, neque vilicus iniussu domini longius, quam ut eodem die redierit, neque id crebrius, quam opus esset fundo. Quarto eundem fundum fructuosiorē faciunt vecturæ, si viæ sunt, quæ plaustra agi facile possint: aut flumina propinqua, quæ nauigari possit. quibus vtrisque rebus euchi atque inuchi, ad multa prædia scimus. Refert etiam ad fundi fructus, quemadmodum vicinus in cōfinio cōstrum agrum habeat. si enim ad limitem quercetum habet, non possis recte secundum eam siluam serere oleam, quod vsque eo est contrarium natura, ut arbores non solum minus ferant, sed etiam fugiant, ut introsum in fundum se reclinent: ut vitis ad sita ad olus facere solet. ut quercus, sic iuglandes magnæ & crebræ finitimæ, fundi oram faciunt sterilem.

Agri quibus rebus colantur.

17.

De Fundi partibus, quæ cum solo hærent, & alteris partibus, quæ extra fundum sunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicā agri quibus rebus colantur. quas res alii diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominum, sine quibus rebus colere non possunt. Alii in tres partes, instrumenti genus vocale, & semiuocale, & mutum. Vocale, in quo sunt serui. Semiuocale, in quo sunt boues. Mutum, in quo sunt plaustra. Omnes agri coluntur hominibus seruis aut liberis, aut vtrisque. Liberis, aut cum ipsi colunt, ut plerique pauperculi cum sua progenie: aut mercenariis, cum conducticiis liberorum operis res maiores, ut vindemias, ac foeniscia administrant: iique quos obæratos nostri vocitarunt, & etiam nunc sunt in Asia, atque Ægypto, & in Illyrico cōplures. De quibus vniuersis hoc dico: Grauiora loca vilius esse mercenariis colere, quam seruis, & in salubribus quoque locis opera rustica maiora, ut sunt in cōdendis fructibus vindemiæ, aut messis. De his cuiusmodi esse oporteat, Cassius scribit hæc: Operarios parandos esse, qui laborem ferre possint, ne minores annorum xxi. &

E iiii

ad agriculturam dociles. Eam coniecturam fieri posse ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum e nouitiis requisito ad priorem dominum quid facitarent. Mancipia esse oportere neque formidolosa, neque animosa. Qui praesint esse oportere, qui literis, aliqua sint humanitate imbuti, frugitatem maiore, quam operarios, quos dixi. Facilius enim his quam minoribus natu sunt dicto audientes. Praeterea potissimum eos praesint oportet, qui periti sint rerum rusticarum. non solum enim debere imperare, sed etiam facere, ut facientem imitentur, & ut animaduertant eum cum causa sibi praesint, quod scientia praestet & vsu. Neque illi concedendum, ita imperare, ut verberibus coerceat potius quam verbis, si modo idem efficere possis. neque eiusdem nationis plures parandos esse. ex eo enim potissimum solere offensiones domesticas fieri. Praefectos alacriores faciendum praemiis: dandaque opera, ut habeant peculium, & coniunctas conseruas, & quibus habeant filios. eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaque propter has cognationes epiroticae familiaris sunt illustriores ac cariore. Ad iniciendam voluptatem his praefecturae honore aliquo habendi sunt: & de operariis, qui praestabunt aliqui, communicandum quoque cum iis, quae faciunda sunt opera. quod ita cum sit, minus se putant despici, atque aliquo numero haberi a domino. Studiosiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis, aut vestitu largiore, aut remissione operis, concessioneue, ut peculiare aliquid in fundo pascere liceat, aut huiusmodi rerum aliis, ut quibus quid grauius sit imperatum, aut animaduersum, qui consolando eorum restituant voluntatem, ac beneuolentiam in dominum.

De numero rusticorum, quot operis quisque agri modus coli possit.

De familia: Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus sationis, scribens de oliuetis, & vinetis, ut duas formulas vnā, in qua praecipit quomodo oliuetum & agri iugerū c c x l. instruere oporteat. Dicit enim in eo modo haec, mancipia x l i i i habenda, vilicum, vilicam, operarios v, bubulcos i i i, asinarium i, subulcum i, opilionem i. Alteram formulam scribit de vinearum iugeribus centum, ut dicat haberi oportere haec, x v mancipia, vilicum, vilicam, operarios x, bubulcum, asinarium, subulcum. Saferna scribit satis esse ad iugera v i i i. hominem vnum: ea debere eum confodere

confodere diebus x l v, tamen si quaternis operis singula iugera possit. sed relinquere se operas x l i i, valetudini, tempestati, inertiae, indulgentiae. Lucinius, Horum neuter satis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato si voluit (ut debuit) uti proportionem, ad maiorem fundum vel minorem adderemus, vel demeremus, extra familiam debuit dicere vilicum & vilicam. Neque enim si minus c c x l iugera oliueti colas, non possis minus vno vilico habere: nec si bis tanto ampliore fundum, aut eo plus colas, ideo duo vilici, aut tres habendi fuere. Operarii modo, & bubulci pro portione demendi, vel addendi, ad minores, maioresue modos fundorum. hi quoque si similis est ager. sin est ita dissimilis. ut totus arari non possit, ut si sit confragosus, atque arduus cliuis, minus multi opus sunt boues, & bubulci. Mitto illud, quod modum, neque vnum, nec modicum proposuit c c x l iugerum. Modius enim centuria, & ea c c iugerum, e quo quum sexta pars sit ea x l, quae de c c x l demuntur, non video quemadmodum ex eius praecepto demam sextam partem: & de x l i i mancipiis nihilo magis si vilicum, & vilicam remouero, quemadmodum ex x l i. sextam partem demam. Quod autem ait in c iugeribus vinearum opus esse x v mancipia, si quis habebit centuriam, quae sit dimidium vineti, dimidium oliueti, sequetur, ut duo vilicos, & duas vilicas habeat: quod est deridiculum. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim est animaduertendus, & magis in hoc Saferna probandus, qui ait singula iugera quaternis operis vno operario ad conficiendum satis esse. Sed si hoc in Safernae fundo in Gallia satis fuit, non continuo idem in agro ligustico montano. Itaque de familiae magnitudine, & reliquo instrumento commodissime scies, quantum pares, si tria animaduertis diligenter. In vicinitate praedia cuiusmodi sint, & quanta, & quot quaeque hominibus colantur: & quot additis operis aut demptis melius, aut deterius habeas cultum. Binium enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam, & imitationem. Antiquissimi agricolae tentando pleraque constituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos vtrumque facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus experientia tentare quaedam: sequentes non aleam, sed rationem aliquam: ut si altius repastinauerimus, aut minus, quam alii, quod momētū ea res habeat. ut fecerant ii, in faciundo iterū, & tertio, & qui insitiones ficulnas ex verno tempore in aestiuum contulerunt.

Quot iugis bouum quisque agri modus coli possit. 19.

DE reliqua parte instrumenti, quod semiuocale appellatur, Saferna ad iugera c. c. arui, boui iuga duo satis esse scribit. Cato in oliuetis c. c. xl. iugerum, boues trinos. ita sit, vt Saferna dicat verum ad centum iugera, iugum opus esse, si Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad omnem agrum conuenire puto, & vtrunq; ad aliquem. alia enim terra facilius aut difficilius est alia. Terram boues proscindere nisi magnis viribus non possunt, & saepe fracta bura relinquunt vomerem in aruo. Quo sequendum nobis in singulis fundis, dum sumus nouicii, triplici regula, superioris domini instituto, & vicinorum, & experientia quadam. Quod addit asinos, qui stercores vellent, treis, asinum molarium, in vinea iugerum c. iugum bouum, asinorum iugum, asinum molarium: in hoc genere semiuocalem, adiiciendum de pecore, ea sola, quae agri colendi causa erunt, vt solent esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia, quae solent se tueri, & assidua esse possint. In eo numero non modo qui prata habent, vt potius oues quam sues habeant, curant, sed etiam qui prata non habent, quia non solum pratorum causa habere debent, sed etiam propter stercores.

De bubus.

20.

IGITUR de omnibus quadrupedibus prima est probatio, qui idonei sint boues, qui arandi causa emuntur, quos rudius neque minoris trinos, neque maioris quadrimos parandum: vt viribus magnis sint, ac pares, ne in opere firmior imbecillioem faciat: amplis cornibus, & nigris potius quam albis. vt sint lata fronte, naribus simis, lato pectore, crassis cornuendicibus. Hos veteranos ex campestribus locis emendum, non in dura ac montana: nec non, ita si incidit, vt sit vitandum. Nouellos cum quis emerit iuuenecos, si eorum colla in furcas destitutas incluserit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt mansueti, & ad domandum prouini. Tum ita subigendum, vt minutatim assuefaciant, & vt tironem cum veterano adiungant. imitando enim facilius domatur. & primo in aequo loco, & sine aratro, tum eo leui, & principio per arenam, aut molliorem terram. Quos ad vecturas, item institutum, vt inania primum ducant plaustra, & si possis, per vicum aut oppidum creber crepitus, ac varietas rerum celeritate facit ad vtilitatem adducit. Neq; pertinaciter, quia

quem feceris dexterum, in eo manendum. Quod si alternis sit sinister, sit laboranti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, vt in Campania, ibi non bulbus grauibus, sed vaccis aut asinis quod arant, eo facilius ad aratrum leue adduci possunt, ad molas, & ad ea, si quae sunt, quae in fundo conuoluntur. In qua re alii asellis, alii vaccis ac mulis vtuntur, exinde vt pabuli facultas est. nam facilius asellus, quam vacca alitur, sed fructuosior haec. In eo agricolae hoc spectandum, quo fastigio sit fundus. in confragoso enim ac difficili haec valentiora parandum, & potius ea quae plus fructum reddere possint, cum idem operis faciant.

De canibus.

21.

CANES potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quam multos. quos consuefacias potius noctu vigilare, & interdum clausos dormire. De indomitis quadrupedibus, ac pecore faciendum. Si prata sunt in fundo, neque pecus habet, danda opera vt pabulo vendito, alienum pecus in suo fundo pascat, ac stabulet.

Si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciendum.

De muto instrumento.

22.

DE reliquo instrumento muto, in quo sunt corbulae, & dolia, sic alia, haec praecipienda. Quae nasci in fundo, ac fieri a domesticis poterunt, eorum nequid ematur, vt fere sunt, quae ex viminibus, & materia rustica fiunt, vt corbes, fuscinae, tribula, mallei, rastelli. Sic quae fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, scirpo, vt funes, restes, tegetes. Quae ex fundo sumi non poterunt, ea si emptae erunt potius ad vtilitatem, quam ob speciem, sumptu fructum non extenuabunt. eo magis, si inde emptae erunt potissimum, ubi ea & bona, & proxime, & vilissimo emi poterunt. Cuius instrumenti varia discrimina ac multitudo agri magnitudine finitur, quod plura opus sunt, si fines distant late. Itaque Stolo inquit, Proposita magnitudine fundi, de eo genere Cato scribit, Oliueti iugera c. c. xl. qui coleret, eum instruere ita oportere, vt faceret vasa olearia iuga v. quae membratim enumerat. vt ex aere aeneae, vireos, nassiternae: item alia, sic e ligno, & ferro, vt plostra maiora tria, aratra cum vomeribus sex, crates stercorearias quatuor, item alia, sic de ferramentis quae sint, & quot opus ad multitudinem, vt ferreas octo, furcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item altera formula instrumenti fundi,

vinarii fecit, in qua scribit, si sit centum iugerum, habere oportere vasa torcularia instructa tridna, dolia cum operculis culleorum octingentorum, acinaria xx, frumentaria xx. Item eiusmodi alia, quae minus multa quidem alii, sed tantum numerum culleorum scripsisse puto, ne cogere quotannis vendere vinum. Vetera enim quam noua, & eadem alio tempore, quam alio pluris. Item sic de ferramentorum varietate scribit permulta, & genere, & multitudine qua sint, ut falces, palas, rastros. Sic alia quorum nonnulla genera species habet plures, ut falces. nam dicuntur ab eodem scriptore vineariae opus esse sex, sirpiculae v, siluaticae v, arborariae iii, & rusticae x. Hic haec. At Scrofa, instrumentum, & suppellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in vrbis & rure dominum. vilicium contra ea ruri omnia certo suo quoque loco ad villam debent esse posita. Quae non possunt esse sub clauis, quam maxime facere ut sint in conspectu oportet eo magis ea, quae in rariore sunt usu, ut quibus in vindemia tuntur, ut corbulae, & sic alia, quae enim res quotidie videntur minus metuunt furem.

Qua, & quo quidque loco maxime expediat serere. 23.

Suscipit Agrasius. Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuisione quadripartita, de fundo, & de instrumento, quo coli solet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum, inquit, arbitror esse fundi eum, qui ex eo satius nascitur utilis ad aliquam rem, duo consideranda, quae, & quo quidque loco maxime expediat serere. alia enim loca apposita sunt ad forum, alia ad frumentum, alia ad vinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quae pertinent, in quo est ocimum, farrago, vicia, medica, cyrtisum, lupinum. Neque in pingui terra omnia feruntur recte, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea quae non multo indigent succo, ut cyrtisum & legumina, praeter cicer: hoc enim quoque legumen, ut caetera, quae velluntur e terra, non subsecantur: quae quod ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quae cibi sunt maioris, ut holus, triticum, siligo, linum. Quaedam etiam serenda non tam propter praesentem fructum, quam in annum prospiciunt, quod ibi subsecta atque relicta terram faciunt meliorem. Itaque lupinum cum necdum siliculam cepit, & nonnunquam fabalia, si ad siliquas non ita peruenit ut fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solent. Nec minus

ea discriminanda in conferendo, quae sunt fructuosa, propter voluptatem, ut quae pomaria ac floralia appellantur. Item illa quae ad hominum victum ac sensum, delectationemque non pertinent, neque ab agri utilitate sunt diiuncta. Idoneus locus eligendus ubi facias salictum & arundinetum, sic alia quae humidum locum quaerunt. Contra ubi segetes frumentarias, ibi fabam potissimum seras. Item alia, quae arida loca sequuntur: sicut vmbrosis locis alia seras, ut corruda, quod ita petit asparagus: & apricis, ut ibi seras violam, & hortos facias, quod ea sole nutricantur. Sic alia & alio loco serunda, ut habeas vimina, unde vtendo quid facias, ut sirpeas, vallos, crates. Alio loco ut seras ac colas siluam caeduum, alio ubi aucupare. Sic ubi cannabim, linum, iuncum, spartum, unde neccas bubus paleas, lineas, restes, funes. quaedam loca eadem, alia ad serendum idonea. Nam & in recentibus pomariis desitis seminibus, in ordinemque arbusculis positis primis annis ante quam radices longius procedere possint, alii cōserunt hortos, alii quid aliud, neque cum conualuerunt arbores, idem faciunt, ne violent radices. Stolo, Quod ad haec pertinet, Cato non male quod scribit de sationibus, Ager crassus & latus, si sit sine arboribus, cum agrum frumentarium fieri oportere. idem ager si nebulosus sit, rapa, raphanos, milium, panicum.

Olea in quali agro serenda sit.

24.

In agro crasso & calido oleam conditaneam, radium maiorem, sallentinam, orchitem, poseam, sergianam, colminiā, albicerem: quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serere. Agrum oliueto conferendo, nisi qui in ventum fauonium spectet, & soli ostentus sit, alium bonum nullum esse. Qui ager frigidior, & macrior sit, ibi oleam liciniā seri oportere. Si in loco crasso, aut calido posueris, hostum nequam fieri, & serendo arborem perire, & muscum rubrum molestum esse. Hostum vocant, quod ex vno facto olei refectitur. Factum dicunt, quod vno tempore conficiunt. quem alii cix. aiunt esse modiorum, alii ita minus magnum, ut ad cxx. descendat & exinde, ut vasa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait circum fundum vltimos & populos, unde frons ouibus & bubus sit, & materies, seri oportere. Sed hoc neque in omnibus fundis opus est, neque in quibus est opus, propter frondem maxime, sine detrimento ponuntur ab septentrionali plaga, quod non officit

foli. Ille adicit ab eodem scriptore, Si locus humectus sit, ibi cacumina populorum serunda, & arundinetum. id prius bipalio verti, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ferri, ibi quoque corrudam, unde alparagi fiant, aptam esse vitæque eandem fere culturam. salicem Græcam circum arundinetum feri oportere, ut sit qui vitis alligari possit.

Vinea in quo agro serenda sit.

25.

VINEA quo in agro serunda sit, sic obseruandū. Qui locus optimus vino sit, & ostentus soli, aminæum minusculū, & geminum eugeneum, heluæolum minusculū feri oportere. Qui locus crassior sit, aut nebulosus, ibi aminæū maius, aut murægentinum, apicium, lucanum feri. Cæteras vites, & de his niscellas maxime, in omne genus agri conuenire.

Quo loco ridica in vinea figi debeant.

26.

IN omni vinea diligenter obseruant, ut ridica vitis ab septrione versus tegatur. & si cupressos viuas pro ridicis inserunt, alternos ordines imponunt: neque eas crescere altius, quæ ridicas patiuntur, neque propter eas adserunt vites, quod inter se hæc inimica. Agrius Fundanio, Vereor, inquit, ne ante æditimus veniat huc, quam hic ad quartum actum. vindemiam enim expecto. Bono animo es, inquit Scrofa: ac siscinam expedi, & vnam.

De solis cursu descripto in partes anni quatuor & octo, & quo eis quaque parte in agro debeant fieri.

27.

ET quoniam tempora duorum generum sunt, vnum annuale, quod sol circuitu suo finit: alterum menstruum, quod luna circumiens comprehendit: prius dicam de sole. Eius cursus annalis primum fere circiter ternis mēlibus ad fructus est diuisus in 1111 partes, & idem subrilis sequimēnsibus in 1111. In quatuor, quod diuiditur in ver, & æstatem, & autumnum, & hiemem. Vere stationes quædam sunt: terram rudem proscindere oportet: quæ sunt ex ea enata, prius quam ex iis quid seminis cadat, ut sint extradicata. & simul glæbis ab sole percalefactis aptiores facere ad accipiendum imbrem, & ad opus faciliores, relaxatas: neque ea minus bis arandum, & melius. Æstate fieri menses oportere. Autumno siccis temporibus vindemias, ac siluas excoli commodissime: tunc præcidi arbores oportere secundum terram. Radices autem prioribus imbris ut effodiatur, nequid ex his nasci possit.

putari

putari arbores duntaxat his temporibus cum gelu cortices, & imbris careant, & glacie.

Quoties dies habent quodque tempus anni descripti in quatuor partes.

28.

DIES primus est veris in Aquario, æstatis in Tauro, autumnus in Leone, hiemis in Scorpione. Cum vniuscuiusque horum quatuor signorum dies tertius & vicesimus, quatuor temporum sit primus, efficitur ut ver dies habeat xci. æstas xciv, autumnus xci, hyems xxci. Quæ redacta ad dies civiles nostros, qui nunc sunt primi verni temporis ex a. d. vii. Id. Feb. æstiu ex a. d. vii. Idib. Maii. autumnales ex a. d. vii. Idib. Sext. hiberni ex a. d. iv. Id. Nouemb. Subtilius discretis temporibus, obseruanda quædam sunt, ea quæ in partes viii diuiduntur. Primum a fauonio ad æquinoctium vernum dies xl. hinc ad Vergiliarum exortum dies xlii. ab hoc ad solstitium dies xlii. inde ad Caniculæ signum dies xxxix. dein ad æquinoctium autumnale dies lxxv. exin ad Vergiliarum occasum dies xxxii. ab hoc ad brumam dies lvi. inde ad fauonium dies xlv.

Primo intervallo inter Fauonium & Æquinoctium verum qua fieri oporteat.

29.

IN primo intervallo inter fauonium, & æquinoctium vernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut serantur. putari in primis, circum vites ablaqueari: radices, quæ in summa terra sunt, præcidi: prata purgari: salicta feri, segetes sariri. Seges dicitur, quod aratum satum est: Arum, quod aratum, nec dum satum est. Noualis, ubi satum fuit ante, quam secunda aratione renouetur. Rursum terram cum primum arant, proscindere appellant: cum iterum, offringere dicunt: quod prima aratione glæbæ grandes solent excitari, cum iteratur, offringere vocant. tertio cum arant iacto semine, boues ligare dicuntur: id est, cum tabellis additis ad vomerem simul, & satum frumentum operiunt in porcis, & sulcant fossas, quo pluuia aqua delabatur. nonnulli postea, qui segetes non tam late habent (ut in Appulia) id genus prædii per saritores occare solent, siquæ in porcis relicte grandiores sunt glæbæ. Quæ aratum vomere lacunam striam fecit, sulcus vocatur. Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod ea seges frumentum porricit. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.

Secundo intervallo inter Vernal æquinoctium, quod est viii. Kal. Aprilis, & Vergiliarum exortum, qui est vi. Idus Maias, quæ fieri oporteat. 30.

SECUNDO intervallo inter vernal æquinoctium, & vergiliarum exortum hæc fieri: Segetes runcari, herbam & segetibus expurgari, boues terram proscindere, salicam cædis prata defendi. quæ superiore tempore fieri oportuerit, & non sunt absoluta ante quam gemmas agant ac florescere incipiant, fieri. Quod si quæ folia amittere solent, ante frondere inciperint, statim ad serendum idoneæ non sunt. Oleam serui interpretarique oportet.

Tertio intervallo inter Vergiliarum exortum, qui est vi. Idus Maias ad solstitium, quod est vi. Kal. Iul. quæ fieri oporteat: ubi De vineis nouellis, De pampinatione. Qualis sit capreolus in vite, De pabulo secando, De irrigatione. 31.

TERTIO intervallo inter vergiliarum exortum & solstitium hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare, & postea occare, id est comminuere, ne sit glæba. quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, sed a sciente. nam id, quam putare maius, neque in arbusculo, sed in vinea fieri. Pampinare est ex farmento coles, qui nati sunt, de iis, qui plurimum valent, primum, ac secundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus farmentum nequeat ministrare fucum. Ideo in vitario primitus cum exit vitis, tota rescari solet, ut firmiore farmento e terra exeat, atque in pariendis colibus vires habeat maiores. Eiuñdum enim farmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest eicere vitem, quam vocant minorem flagellum, maiorem etiam unde vix nascuntur, palmam. prior litera una mutata declinata a ventis statu, similiter flagellum ac flagellum. posterior quo ea vitis immittitur ad vuas pariendas, dicta primo videtur a pariendo parilema: exin mutatis literis ut in multis, dici coepta palma. Ex altera parte caprea dicta, quod parit capreolum. is est coliculus viteus intortus, ut circinnus. is enim vites ut teneat, serpit ad locum capiundum. ex quo a capiundo capreolus dictus. Omne pabulum, primum ocimum, farraginem, viciam, nouissime scœnum secari. Ocimum dictum a Græco verbo *ωκίμος*, quod valet cito. Similiter quo ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocimum, quod citat

citatalium bubus, & ideo ius datur ut purgentur, id ex pabuli segete viride sectum ante quam genat siliquas. Contra, ex segete, ubi fata admixta ordeum & vicia, & legumina pabuli causa viridia. quod far ferro cæsa, farrago dicta, aut nisi quod primum in farracia segete feri ceptum. Ea equi, & iumenta cætera verno tempore purgantur, ac saginantur. Vicia dicta a vinciendo, quod item capreolos habet ut vitis, quibuscum sursum vorsum serpit ad scapum lupini, aliumue quem; ut hæreat, id solet vincire. Si prata irrigua habebis, simulac fecum sustuleris, irrigare. In poma, quæ insita erunt, siccitatibus aquam addi quotidie. a quo, quod indigent potu, poma dicta esse possunt.

Quarto intervallo, inter solstitium, quod est ex vi. Kal. Iul. in a. d. iiii. Idus Augustas, & Caniculam, quæ est ex a. d. iiii. Idus Augustas in a. d. Kal. Octobres quæ fiant. Item, de eis quæ fieri oporteat, & quare Legumina appellantur. 32.

QUARTO intervallo inter solstitium, & caniculam plerique messem faciunt, quod frumentum dicant quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum. Arationes absolui, quæ eo fructuosiores sunt, quo calidior terra aratur. Cum proscideris, offringi oportet, id est iterare, ut frangantur glæbæ. prima enim aratione grandes glæbæ ex terra scinduntur. Serendum viciam, lentem, cicerculam, eruilam, cæteraque, quæ alii legumina, alii (ut Gallicani quidam) legaria appellant, utraque dicta a legendo, quod ea non secantur, sed vellendo leguntur. Vineas veteres iterum occare, nouellas etiam tertio, si sunt etiam tum glæbæ.

Quinto intervallo, inter Caniculam quæ a. d. iiii. Idus Augustas, & Æquinoctium autumnale, quod est a. d. v. Kal. Octobres, quæ fieri oporteat. 33.

QUINTO intervallo inter caniculam, & æquinoctium autumnale oportet stramenta desecari, & acervos construere, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum secari.

Sexto intervallo, ab Æquinoctio autumnali serere oportere usque ad brumam. medii sunt dies xxi. nec ante æquinoctium neque post brumam serere oportere. Fabam optime.

seri in Vergiliarum occasu vi. Idus Nouembres. Vindemiam fieri oportere inter Aequinoctium autumnale, v. Kal. Octobres, & Vergiliarum occasum vi. Idus Nouembres: deinde vites putari, & propagari, & seri poma frigidis locis vere.

^{34.}SEXTO interuallo ab æquinoctio autumnali incipere scribunt oportere serere, vtque ad diem xci. post brumam, nisi quæ necessaria causa coegerit, non serere: quod tantum interfit, vt ante brumam sata, septimo die: quæ a bruma sata, xi. die vix exsistant. neque ante æquinoctium incipi oportere putant. quod si minus idoneæ tempestates sint consecutæ, putescere semina soleant. Fabam optime feri in vergiliarum occasu. Vuas autem legere, & vindemiam facere inter æquinoctium autumnale, & vergiliarum occasum. Dein vites putare incipere, & propagare, & serere poma. Hæc aliquot regionibus, vbi maturius frigora fiunt alperiora, melius vetere tempore.

Septimo interuallo, inter Vergiliarum occasum v. Idus Nouembres, & brumam viii. Kal. Ianuarias quæ fieri oporteat.

^{35.}SEPTIMO interuallo inter vergiliarum occasum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, & crocum, quod iam egit radicem: rosam. ea conciditur radicitus in virgulas palmates, & obruitur. hæc eadem postea transfertur facta viuiradix. Violaria in fundo facere non est vtile, ideo quod necesse est e terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ tempestates abluunt, & agrum faciunt maiorem. Ab fauonio vsque ad arsturi exortum recte serpulli e seminario transferri: quod dictum ab eo quod serpit. Fossas novas fodere, veteres tergere, vineas arbutumque putandum in xv. diebus ante & post brumam, vt pleraque ne faciant nec non tum aliquid recte seritur, vt vlmī.

Octauo interuallo, inter brumam viii. Kal. Ianuarias, & Fauonium v. Idus Febr. quæ fieri oporteat.

^{36.}OCTAVO interuallo inter brumam & fauonium hæc fieri oportet. de segetibus, si qua est aqua, deduci: sin siccitates sunt, & terra teneritudinem habet, sarire. vineas, arbutaque putare. Cū in agris opus fieri nō potest, quæ sub tecto possunt, tunc conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi scripta, & posita habere in villa oportet, maxime vt villicus norit.

DE

De lunariis diebus: De altera temporum diuisione, coniuncta cum Sole & Luna eaq. habente sex partes. 37.

DIES lunares quoque obseruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod a noua luna crescit ad plenam, & inde rursus ad nouam lunam decrescit, quod veniat ad intermetrum, e quo die dicitur luna esse extrema, & prima; a quo eum diem Athenis appellant *ἐνν καὶ νύκτα*, & *πριανδία* alii. quædam facitida in agris potius crescente luna quam senescente. quædā contra, quæ metas vt frumenta, & cæduam syluam. Ego ista etiam, inquit Agrasius, non solum in ouibus tondendis, sed in meo capillo a patre acceptum seruo, ni decrescit luna tondens caluus fiam. Agrius, Quemadmodum, inquit, luna quadripartita? & quid ea diuisio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audisti, inquit, octauo ianiam lunam & crescentem, & contra senescentem, & quæ crescente luna fieri oportet, & tamen quædam melius fieri post octauo ianiam lunā, quam ante? & si quæ senescente fieri conueniret, melius quāto minus haberet ignis id astrum? Dixi de quadripartita forma culturæ agri. Stolo, Est altera, inquit, temporum diuisio coniuncta quodammodo cum sole & luna, quæ in sex partita, quod omnis fere fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac videt in villa dolium, ac modium. vnde sexto prodit ad vsum. Primo præparandum, secundo serendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum. Ad alia in præparando, faciendi serobes, aut repastinandum, aut sulcandum, vt si arbutum aut pomarium facere velis. Ad alia arandum, aut fodiendum vt si segetes instituas. Ad quædam bipalio vertenda terra, plus aut minus. aliæ enim radices angustius diffundunt, vt eupressi, alia latius, vt platani, vsque eo, vt Theophrastus scribat, Athenis in Lyceo, cum etiam tunc platanus nouella esset, radices trium & triginta cubitorum egisse. Quædam si bubus, & aratro proscideris: & iterandum ante, quam semen iactes. Item præparatio si quæ sit in pratis, id est, vt defendantur a passione, quod fere obseruant a piro florente, si irrigua sunt, vt tempestiue irrigentur.

De stercore: sterquilinum quo loco faciendum sit, in quo medio, si robusta materia sit depacta, non nasci serpentem.

38.

Quæ loca in agro stercoranda videndum, & qui, & quo genere potissimum facias: nam discrimina eius aliquot. Stercus optimum scribit esse Cassius volucrum, præter palustrum, ac nantium. De hisce præstare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermentare possit terram. Id ut semen aspergi oportere in agro, non ut de pecore aceruatim poni. Ego arbitror præstare ex auariis turdorum ac merularum, quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita bubus ac suibus, ut fiant pingues. Itaque qui auaria cōducunt, si caueat dominus, sterces ut in fundo maneat, minoris conducunt quam ii, quibus id accedit. Cassius secundum columbinum scribit esse hominis. Tertio caprinum, & ouillum, & asininum. Minime bonum equinum, sed in segetes. in prata enim vel optimum ut ceterarum veterinarum, quæ ordeo pascuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinum secundum villam facere oportet, ut quam paucissimis operis egeratur. In eo si in medio robusta aliqua materia sit depacta, negant serpentem nasci.

Quatuor esse genera seminum, & quæ quo tempore, loco, ut debeant feri.

39.

SATIONIS autem gradus secundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiusque seminis apta sit ad ferendum. Nam refert in agro ad quam partem cæli quisque locus spectet, sic ad quod quæque tempus res facillime crescat. Nonne videmus alia florere verno tempore, alia æstiuo: neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque alia feruntur, atque inferuntur, & metuntur ante, aut post, quam alia. & cum pleraque vere melius, quam autumno inferantur, circiter solstitium inferi ficos, nec non brumalibus diebus cerasos. Quare cum semina fere quatuor sint generum, quæ transferuntur e terra in terram, viuiradices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inferuntur ex arboribus in arbores, de singulis rebus videndum, quæ quoque tempore locoque facias.

Quæ sint genera seminum, & quemadmodum propagari debeant: & quibus temporibus, quoque loco ponenda sint.

40.

PRIMUM semen quod est principium genendi, id duplex. vnum, quod latet nostrum sensum: alterum, quod apertum. Latet, si sunt semina in acre, ut ait physicus Anaxagoras: & si aqua

si aqua quæ influit in agrum inferre solet, ut scribit Theophrastus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter. quædam enim ad genendum propterea vique adeo parua, ut sint obscura: ut cupressi. non enim galbuli, qui nascuntur, id est tanquam pilæ parvæ corticæ, id semen, sed in iis intus primigenia semina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, quæ sine colono, priusquam lata, nata? Secunda, quæ ex iis collecta, neque priusquam lata, nata. Prima semina videre oportet, ne vetustate sint exsucta, aut ne sint admixta, aut ne propter similitudinem sint adulterina. Semen vetus tantum valet in quibusdam rebus, ut naturam commutet. nam ex semine brassicæ vetere lato nasci aut rapa, & contra ex raporum brassicam. Secunda semina videre oportet, ne unde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enim idoneum, quod scribit Theophrastus, vere, & autumno, & caniculæ exortu: neque omnibus locis ac generibus idem. In sicco & macro loco, & argilloso, vernū tempus idoneum quo minus habet humoris. In terra bona ac pingui, autumno, quod vere multus humor, quam saturationem quidam meriuntur fere diebus xxx. Tertium genus seminis, quod ex arbore per furculos deferitur in terram, sic in humum demittitur, ut in quibusdam tamen sit videndum, ut eo tempore sit deplantatum quo oportet. Id enim sit ante quam gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore transferas, ut ea deplantes potius quam defringas: quod plantæ solum stabilis, quo latius, ut radices facilius mittat. ea celeriter antequam lucus exarescat, in terram demittunt. Demum in oleagineis seminibus arbores videndum, ut sit de tenero ramo ex utraque parte æquabiliter præcisum, quas alii clauolas, alii taleas appellant, ac faciunt circiter pedales. Quartum genus seminis, quod transit ex arbore in aliam. Videndum, quæ ex arbore in quam transferatur, & quo tempore, & quemadmodum obligetur. non enim pirum recipit quercus: neque enim si malus pirum. Hoc sequuntur multi, qui aruspices audiunt multum, a quibus proditum in siagulis arboribus quot genera insita sint, vno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmen concepit. si in pirum siluaticam in seueris pirum quamuis bonam, non fore tam iucundum, quam si in eam, quæ siluestris non sit. In quamcunque arborem inferas, si eiusdem generis est duntaxat, ut sit utraque malus, ita inferere oportet, referentem ad fructum, meliori genere ut sit furculus, quam est quo

veniat arbor. Est altera species ex arbore in arborem inferendi nuper animaduersa in arboribus propinquis. Ex arbore, e qua quis vult habere surculum, in eam, quam inferere vult, ramulum tradit, & in eius ramo præciso, ac disillis implicat, eum locum qui cõtingit ex vtraque parte, quod intro est falce extenuatur, ita vt ex vna parte, quod cælum visurum est, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius ramuli, quem infereret cacumen vt directum sit ad cælum, curat. Postero anno cum comprehendit, vnde propagatum est, ab altera arbore præcidit.

De temporibus transferendorum surculorum, & quæ sint postulationem obseruanda.

41.

Quo tempore quæque transferas, hæc in primis videnda, quod quæ prius verno tempore inferebantur, nunc etiam solstitiali, vt ficus, quod densa materia non est, & ideo sequitur calidorem. A quo fit, vt in locis frigidis ficeta fieri non possint. Aqua recenti insto inimica. tenellum enim cito facit petre. Itaque quod inseritur caniculæ signo, commodissime existimatur inseri. quæ autem natura minus sunt mollia, vas aliquod supra alligant, vnde stillent lente aqua ne prius exarescat surculus, quam coalescat. cuius surculi corticem integrum seruandum, & cum sic exacuendum, vt non denudes medullam. ne extrinsecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. Itaque vitem triduo antequam inferant, desecant, vt qui in ea nimius est humor dissipuet ante, quam inferatur. at in qua inferunt, in ea paulo infra, quam instum est, incidunt: vnde humor adueticus effluere possit. contra in fico, & malo punica, & siqua etiam horum natura aridiora, continuo. In aliis translationibus videndum, vt quod transferat in cacumen, habeat gemmam, vt in ficis. De his primis quatuor generibus seminum, quedam quod tardiora, surculis potius vtendum, vt in ficetis faciunt. Fici enim semen naturale intus in ea fico, quam edimus. quæ sunt minuta grana, e quibus paruis, quod enasci coliculi vix queunt. Omnia enim minuta & arida, ad crescendum tarda, ea quæ laxiora & fecundiora, vt scemina, quam mas, ex proportionem in virgultis item. itaque ficus, malus punica, & vitis, propter scemineam molliem ad crescendum prona. Contra palma, & cupressus & olea, in crescendo tarda. Ceterum humidiora quam aridiora. quare ex terra potius in seminariis

minariis surculos de ficeto, quam grana de fico expedit obruere: præter si aliter nequeas: vt si quando quis trans mare semina mittere, aut inde petere vult. tum enim resticulas per ficos, quas edimus, maturas perferunt, & eas cum inaruerunt, complicant, ac quo volunt mittunt, vbi obrutæ in seminario pariant. Sic genera ficorum, Chia, ac Chalcidica, & Lydia, & Africana: item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de causa oleæ semen cum sit nucleus, quod ex eo tardius enascebatur colis, quam e taleis, ideo potius in seminariis taleas, quas dixi, serimus.

De medica.

42.

De medica in primis obserues, ne in terram nimium aridam, aut variam, sed temperatam semen demittas. in iugerum vnum, si est natura temperata terra, semibunt opus esse medicæ sesquimodium. id seritur ita, vt semen iactatur, quemadmodum scilicet cum pabulum, & frumentum seritur.

De cytiso.

43.

CYTISVM seritur in terra bene subacta tanquam semen brassicæ: inde differtur, & in sesquipodem ponitur. aut etiam de cytiso duriore virgulæ deplantantur, & ita pangitur in serendo.

Quotem modii serantur in iugero, fabæ, tritici, hordei, farris.

44.

SERVNTVR fabæ modii IIII in iugero, tritici v, ordei vi, farris x. Sed nonnullis locis paulo amplius, aut minus. si enim locus crassus, plus: si macer, minus. quare obseruabis quantum in ea regione consuetudo erit serendi: vt tantum facias, quantum valet regio, ac genus terræ. vt ex eodem semine aliubi, cum decimo redeat, aliubi cum quintodecimo, vt in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad Byzacium item ex modio nasci centum. Illud quoque multum interest in rudi terra, an in ea seras, quæ quotannis obfita sit, quæ vocatur restibilis: an in veruasto, quæ interdum requirit. Cui Agrius, In Olynthia quotannis restibilia esse dicunt, sed ita vt tertio quoque anno vberiores ferant fructus. Licinius, Agrum alternis annis relinquere oportet, aut paulo leuioribus sationibus serere, id est, quæ minus sugunt terram. Dicitur, inquit Agrius, de tertio gradu. De nutritionibus, atque alimoniis eorum. Licinius, Quæ nata sunt, inquit, in fundo alescunt, adulta cõcipiunt,

F IIII

prægnantia cum sunt, matura pariunt poma, aut spicam: sic alia. simile ei, a quo profectum, redit semen. Itaque si florem, æcerbumue pirum, aliudue quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno, nihil renascitur, quod prægnationis idem his habere non potest. ut enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores ac fruges.

Sata quoto quaque die prodeant de terra.

45.

PRIMUM plerumque terra exit ordeum diebus VII. nec multo post triticum. Legumina fere quadrado, aut quinque diebus, præterquam faba. ea enim serius aliquanto prodit seges. Ostendit idem milium, & sesama, & cætera similiter æquis fere diebus, præterquam si quid regio, aut tempestas vitii attulit, quominus ita fiat. Quæ in seminario nata, si loca erunt frigidiora, quæ molli natura sunt, per brumalia tempora tegere oportet frõde, aut stramentis: si erunt imbres secuti, videndum necubi aqua consistat. venenum enim gelum radicibus tenellis sub terra, & supra virgultis, quæ nec eodem tempore æque crescunt. nam radices autumno, aut hieme magis sub terra, quam supra adolefcunt, quod tædæ terræ tepore propagantur, supra terram aere frigidiore tinguntur. idque ita esse docent siluestria, ad quæ sator non accedit. nam prius radices, quam ea quæ ex iis solent nasci, crescunt. neque radices longius procedunt, nisi quo tempore venit sol. his duplex causa, quod & radicum materiam aliam, quam aliam longius proiicit natura: & quod alia terra, alia facilius yam dat.

Ex quibus foliis cognosci possint anni tempora.

46.

PROPTER eiusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia, quod ex quibusdam foliis propter eorum versuram, quod sit anni tempus dici possit, ut olea, & populus alba, & salix. Horum enim folia, cum conuerterunt se, solstitium dicitur fuisse. nec minus admirandum, quod sit in floribus quos vocant heliotropia, ab eo quod ad solis ortum mane spectant, & eius iter ita sequuntur ad occasum, ut ad eum semper spectent.

Quemadmodum sata sint tuenda.

47.

IN seminario quæ surculis consista, & eorum molliora erunt natura cacumina, ut olea ac ficus. Ea summa integenda binis tabellis dextra & sinistra deligatis, herbæque elidendæ, & dum teneræ sunt vellendæ. prius enim aridæ siccantur.

nixantur, ac celerius rumpuntur, quam sequuntur. Contra herba in pratis ad spem scenificiæ nata, non modo non euclenda in nutricatu, sed etiam non calcanda. quo & pecus a prato ablegandum, & omne iumentum, ac etiam homines. solum enim hominis exitium herbæ, & semitæ fundamentum.

Quæ in spica sint vocabula, & causa eorum.

48.

IN segetibus autem frumentum, quod culmus extulit. Spica ea, quæ mutilata non est, in ordeo, & tritico tria habet continentia, granum, glumam, aristam: & etiam primitus spica cum oritur, vaginam. Granum dictum, quod est intrinsum solidum. Gluma, qui est folliculus eius. Arista, quæ ut acus tenuis longa eminet e gluma. Proinde ut grani theca sit gluma, & apex arista. Arista & granum omnibus fere notum: gluma paucis. Itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris versis. videtur vocabulum etymon habere a glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem vocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. Arista dicta, quod arefcit prima, granum a gerendo. id enim feritur, ut spica gerat frumentum, non ut glumam aut aristam gerat: ut vitis feritur, non ut pampinum serat, sed uiam. Spica autem, quam rustici, ut acceperunt antiquitus, vocant specam, a spe videtur nominata. ram enim quod sperant fore, ferunt. Spica mutica dicitur, quæ non habet aristam: cæ enim quasi cornua sunt spicarum, quæ primitus cum oriuntur, neque plane apparent, qua sublatent herbæ, ea vocatur vagina, uti qua latet cõditum gladium. Illud autem summa in spica iam matura, quod est minus quam granum, vocatur srit. quod in infima spica, ad culmum stramenti summum, item minus quam granum est, appellatur vrruncum.

De fructibus maturis capiendis, De scenificio, & scilitione pratorum.

49.

CUM conticuisset nec interrogaretur de nutricatu, credens nihil desiderari, Dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis. Et ille. Primum de pratis summis, herba cum crescere desiit, & æstu arefcit, subsecari falceibus debet: & quoad perarefcit, surcillis versari. cum peraruit, de his manipulos fieri, ac vehi ad villam. tum de pratis stipulam rastellis eradi, atque addere scenificiæ cumulum. Quo facto scilitione prata, id est, falceibus confectanda, quæ scenifices præterierunt, ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum. A qua sectione arbitror dictum scilire pratum.

De messe, & causa huius vocabuli, quare messis appellata sit, quarese palea appellata sint.

MESIS proprio nomine dicitur in iis que metimur, maxime in frumento, & ab eo esse vocabulo declinata. Frumentaria genera sunt messionis, vnum, ut in Umbria, ubi falce secundum terram succidunt stramentum: & manipulum, ut quicque subsecuerunt, ponunt in terra, ubi eos fecerunt multos, iterum eos percensent, ac de singulis secant inter spicas & stramentum: spicas coniiciunt in corbem, atque in aream mittunt. stramenta relinquunt in segete, unde tollantur in acernum. Altero modo metunt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incurvum batillum, in quo sit extremo ferrula ferrea, hec cum comprehendit falce spicarum defecat, & stramenta stantia in segete relinquit, ut postea subsecantur. Tercio modo metitur, ut sub vibe Roma, & locis plerisque, ut stramentum medium subsecant, quod manu sinistra summumprehendunt: a quo medio messim dictam puto. Infra manum stramentum, quod terrae haeret, postea subsecatur. Contra quod, cum spica stramentum haeret, corbis in aream deferretur. ubi discedit in aperto loco palam: a quo potest nominata esse palea. Alii stramentum a stando, ut stamen dictum putant. Alii ab stratu, quod id subternatur pecori. Cum est matura seges, merendum, cum in ea iugerum fere vna opera propemodum in facili agro satis esse dicatur: messas spicas corbis in aream deferre debent.

Aream qualem esse oporteat.

AREAM esse oportet in agro, sublimiori loco, quam perflare possit ventus. Hanc esse modicam pro magnitudine segetis, potissimum rotundam, & mediam paulo extumidam, (ut si pluerit, non consistat aqua, & quam breuissimo itinere extra aream defluere possit. Omne porro breuissimum in rotundo & medio ad extremum) solida terra pautam, maxime si est argilla, ne aestu paminosa, in rimis eius grana oblescant, & recipient aquam, & ostia aperiant muribus ac formicis. Itaque amurca solent perfundere. ea enim herbarum est inimica, & formicarum: & talparum venenum. Quidam aream ut habeant solidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pavimentum. Nonnulli etiam tegunt areas, ut in Bagiennis, quod ibi saepe id temporis anni oriuntur nimbi. ubi ea resecta, & loca calida, prope aream faciendum umbracula, quo succedat homines in aestu tempore meridiano.

In semen

In semen quemadmodum spicas secerni oporteat: Trituræ quemadmodum fieri oporteat.

QUAE seges grandissima atque optima fuerit, scorium in aream secerni oportet spicas, ut semine optimi habeat. E spicis in aream excuti grana, quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo, id fit e tabula lapidibus, aut ferro asperata, quo imposito auriga, aut pōdere grandi trahitur iumentis iunctis, ut discutiat e spica grana: aut ex assibus detatis cum orbiculis, quod vocant plostellum poenicum. In eo quis sedeat atque agitet, quae trahant iumenta, ut in Hispania citeriore, & aliis locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod ungulis e spica exteruntur grana. Iis tritis, oportet e terra subiaceri vallis, aut ventilabris, cum ventus spirat lenis: ita fit, ut quod leuissimum est in eo, atque appellatur acus, euannatur foras extra aream, ac frumentum quod est ponderosum, purum veniat ad corbem.

De stipula.

MESSE facta spicilegium venire oportet, aut domi legere stipulam: aut si sunt spicae raræ, & operæ caræ, compalci. Summa enim spectanda, ne in ea re sumptus fructum superet.

De vindemia facienda.

IN vinetis vua cum erit matura, vindemiam ita fieri oportet, ut videas a quo genere vuarum, & a quo loco vineti incipias legere. nam & præcox, & miscella, quam vocant nigram, multo ante coquitur: quo prior legenda: & quæ pars arbuti, ac vineæ magis aprica, prius debet descendere de vite. In vindemiam diligentius vua non solum legitur ad bibendum, sed eligitur ad edendum. Itaque lectius deferretur in forum vinarium, unde in dolium inane veniat: electa in secretam corbulam, unde in ollulas addatur, & in dolia plena vinaceorum contrudatur. alia, quæ in piscinam in amphoram picatam descendat. alia, quæ in aram, ut in carinarium ascendat. Quæ calcatae vuae erunt, earum scopi cum solliculis subiiciendi sub prelum, ut siquid reliqui habeant musti exprimatur in eundem lacum. Cum defuit sub prelo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rursus premunt: & rursus, cum expressum, circuncisum appellant, ac scorium, quod expressum est, seruant, quod resipit ferrum. expressi acinorum solliculi in dolia coniiciuntur, eoque aqua addatur: ea vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.

De olea legenda.

DE oliueto, oleam quam manu tangere possis et terra, ac scalis, legere oportet potius quam quater, quod ea, quæ vapulauit, maccescit, nec dat tantum olei. quæ manu stricta, melior ea quæ digitis nudis legitur, quam illa quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non solum stringit bacam, sed etiam ramum glubrit, ac relinquit ad gelicidium relictos. qui manu tangi non poterunt, ita quati debent, ut arundine potius quam perica feriantur. Grauior enim plaga medicum querit, qui quatiet, ne aduersam cedat: saepe enim ita percussa olea secum defert de ramulo plantam. quo facto, fructum amittunt posteri anni. nec hæc non minima causa, quod oliueta dicant alternis annis non ferre fructus, aut non æque magnos. Olea ut vna per idem biuium redit in villam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliquescat, ac non solum corpus intus vnguat, sed etiam extrinsecus. Itaque dominum & balneas, & gymnasium sequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri solet acruatim per dies singulos in tabulata, ut ibi mediocriter fracescat, ac primus quisque acruus demittatur per serias, ac vasa olearia ad trapeza, in quæ eam terent molæ oleariae et duro & aspero lapide. Olea lecta si nimium diu fuit in acruis, calore fracescit, & oleum foetidum fit: itaque si nequeas mature conficere, in acruis iactando ventilare oportet. Ex olea fructus duplex, oleum, quod omnibus notum, & amurca, cuius utilitatem quod ignorant plerique, licet videre et torculis oleariis fluere in agros, ac non solum denigrare terram, sed multitudine facere sterilem: cum is humor modicus, cum ad multas res, tum ad agriculturam pertineat vehementer, quod circum arborum radices infundi solet, maxime ad oleam, & ubicunque in agro herba nocet.

De feno condendo.

AGRVS, iamdudum, inquit, in villa sedens expecto cum elauit te Stolo, dum fructus in villam referas. Ille, Em quin adsum, venio, inquit, ad limen, fores aperi. primum fœnifici conduntur melius sub tecto, quam in acruis. quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus utroque posito libentius est.

De tritico condendo.

AT triticum condi oportet in granaria sublimia, quæ perflentur vento ab exortu, ac septentrionum regione, ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adspiret. parietes & solum

solum opere tectorio marmorato loricandi: si minus, ex argilla mixto acere et frumeto, & amurca, quod murem & vermem non patitur esse, & grana facit solidiora, ac firmiora. quidam ipsum triticum conspergunt, cum addat in circiter mille modium quadrantal amurcæ. Item alius aliud adfariat, aut aspergit, ut chalcidicam aut caricam cretam, aut absinthium. item huius generis alia. Quidam granaria habent sub terris, speculneas, quas vocant *seipus*, ut in Cappadocia, ac Thracia. alii, ut in Hispania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginensi, & Oscensi. Horum solum paleis substernunt: & curant ne humor, aut aer tangere possit, nisi cum promitur ad usum. quo enim spiritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet vel annos quinquaginta: milium vero plus annos centum. Supra terram granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, & in Appulia. Quidam quæ non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a solo ventus regere possit.

De faba, & leguminibus condendis: De viuis condendis.

FABA, legumina in oleariis vasis oblita cinere per diu incolumia seruatur. Cato ait, vnam aminneam minusculam, & maiorem, & apiciam in ollis commodissime condi. eadem in fapa, & musto recte. quas suspendas opportunissimas esse duracinas, & aminneas, & scantianas.

De pomis condendis.

DE pomis: conditiua mala struthæa, cotonea, scantiana, quiriniana, orbiculata, & quæ antea mustea vocabant, nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido, & frigido supra paleas posita seruari recte putant. Et ideo oporothecas qui faciunt, ad aquilonem ut fenestras habeant, atque ut ex persilentur, curant. neque tamen sine foriculis: ne cum humorem amiserint, pertinaci vento vieta fiant. Ideoque in iis, camaras marmorato, & parietes, pavimenta quoque laudabiliter faciunt, quo frigidius sit: in quo etiam quidam triclinium sternere solent coenandi causa. Etenim in quibus luxuria concesserit, ut in pinacothecæ faciunt, quod spectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum vntur in venustate disposita porum? præsertim quidem, cum id non sit faciendum, quod quidam fecerunt, ut Romæ coempta poma rus intulerint in oporothecem instruendam conuiuii causa. In oporothecæ mala manere putant satis commode: alii in tabulis, ut in opere

marmorato, alii substrata palea, vel etiam floccis. Mala punica demissis suis furculis in dolio arenæ. Mala cotonea, struthæa in pensilibus iunctis. Contra in sapa condita manere piræ aniciana, & sementiua. Sorba quidam dissecta, & in sole macerata, ut pira, & sorba per se vbicunque sint posita in arido facile durare. Seruare rapa confecta in sinape, nuces iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, ut dixi, & etiam immatura cum hærent in sua virga, si demiseris in ollam sine fundo, eamque si conieceris in terram, & obteris circum ramum, si extrinsecus spiritus afflet, ea non modo integra eximi, sed etiam maiora, quam in arbore vquam pependerit.

De oleæ condenda.

60.

DE oliuitate: Oleas esui optime cōdi scribit Cato, orchites & pauseas aridas, vel virides in muria, vel lentisco contusas. Orchites nigras, sale si sint confricatæ dies quinque, & tum sale excusso, biduum si in sole positæ fuerint, manere idoneas solere: easdem sine sale in defrutum condire.

De amurcæ condenda.

61.

RECTE amurcam periti agricolæ tam in dollis condunt, quam oleum, aut vinum. Eius conditio, cum expressa effluxit, quod statim de ea decoquuntur duæ partes, & refrigeratum conditur in vasa. Sunt item aliæ cōditiones, ut ea, in qua adicitur mustum.

De promendis frugibus tuendi causa.

62.

QUOD nemo fructus condit, nisi ut promat, de eo quoque vel sexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita aut propterea, quod sint tuenda, aut quod vtenda, aut quod vendenda. Ea quæ dissimilia sunt inter se, aliud alio tempore tuendum, & vtendum.

Quemadmodum frumentum promendum sit.

63.

TVENDI causa promendum id frumentum, quod curculiones exesse incipiunt. id enim cum promptum est, in sole ponere oportet aquæ catinos, quod eo conueniunt, ut ipsi se necent, curculiones. sub terra qui habent frumentum in his quos vocant *sepias*, quod cum periculo introitur recenti apertione, ita ut quibusdam sit interclusa anima, aliquanto post promere, quam aperueris, oportet. Far, quod in spicis condideris per messem, & ad vsus cibatus expedire velis, promendum hieme, ut in pistrino pisetur, ac torreatur.

De 4.

De amurcæ tuenda & promenda.

64.

AMURCA cum ex olea expressa, qui est humor aquatilis, ac termentum conditum in vas fictile, id quidam sic solent tueri diebus xv, eo, quod est leuissimum, ac summum deflatum, ut traiciant in alia vasa, & hoc idem interuallis duodecies, sex mensibus proximis item faciant. Cum id nouissime potissimum traiciant, cum senescit luna, tunc decoquant in ahenis leui igni duas partes quoad regerunt, tum denique ad vsum recte promitur.

De vino promendo.

65.

QUOD mustum conditur in dolium, ut habeamus vinum, non promendum, dum feruet, neque etiam cum processit ita, ut sit vinum factum. Si vetus bibere velis, quod non fit ante, quam accesserit annus, tum, cum fuerit anniculum, prodit. Si vero est ex eo genere vna, quod mature coacescat, ante vindemiam consumi, aut venire oportet. Genera sunt vini, in quo salerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cum prompta sunt, fructuosiora.

De oleæ promenda.

66.

OLEAS albas, quas condideris nouas, si celeriter promas, nisi condideris, propter amaritudinem illas respuit palatum. Item nigras, nisi prius eas sale maceraris, ut libenter in ostre-
cipiantur.

De nucæ, & palmulæ, & ficæ promendo.

67.

NYCEM iuglandem, & palmulâ, & ficum sabinam quanto citius promas, iucundiore vtare, quod vetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior.

De nucæ, & malicæ, & sorbis pensilibus promendis.

68.

PENSILIA, ut vna, mala, & sorba, ipsa ostendunt, quando ad vsum oporteat promi, quod colore mutato & contractu ascensurum se minuantur. Sorbum maturum mure conditum citius promi oportet: acerbum enim suspensum lentius est. Quod prius domi maturitatem assequi vult, quam nequit in arbore quam mitecat.

De farre promendo, aut ad cibatum, aut ad sationem, aut ad vendendum.

69.

MESSVM far promendum hieme in pistrino ad torrendû, quod ad cibatum expeditum esse velis. Quod ad sationem, tum promendum, cum segetes maturæ sunt ad accipiendum. Item, quæ pertinent ad sationem, suo quoque tempore promenda.

Quæ vendenda, videndum, quæ quoque tempore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non possunt, ante quam se commutent, vt celeriter promas, ac vendas. Alia quæ seruari possunt, vt tum vendas, cum caritas est. Sæpe enim diutius seruata non modo vsuram adiiciunt, sed etiam fructum duplicant, si tempore promas. Cum hæc diceret Stolo, venit libertus æditumi ad nos flēs, & rogat vt ignoscamus quod sumus retenti, & vt ei in funus postredie prodeamus. Omnes consurgimus, ac simul exclamamus, Quid in funus? quod funus? quid est factum? Ille flens narrat, ab nescio quo percussus cultello conceidisse, quem qui esset, animaduertere in turba non potuisse, sed tantummodo exaudisse vocem, perperam fecisse. Ipse, cum patronum domum sustulisset, & pueros demisisset vt medicum requirerent, ac mature adducerent: quod potius illud administrasset, quam ad nos venisset, æquum esse sibi ignosci. Nec si eum seruare non potuisset, quin non multo post animam efflaret, tamen putare se fecisse recte. Non moleste ferentes descendimus de æde, & de casu humano magis querentes, quam admirantes id Romæ factum, discedimus omnes.

M. TERENTII VARRONIS
RERV RVSTICARVM
DE RE PECVARIA
LIBER II.

VIRI magni nostri maiores non sine causa præponebant rusticos Romanos vrbani. vt ruri enim, qui in villa viuunt ignauiores, quā qui in agro versantur in aliquo opere faciundo: sic qui in oppido sederent, quam qui rura colerēt, desidiosiores putabant. Itaque annum ita diuiserunt, vt nonis modo diebus vrbanas res vsurparent, reliquis VII, vt rura colerent. Quod dum seruauerunt institutum, vtrunque sunt consecuti, vt & cultura agros fecundissimos haberent, & ipsi valetudine firmiores essent: ac ne Græcorum vrbana desiderarent gymnasia, quæ nunc vix satis singula sunt: nec putant se habere villam, si non multis vocabulis retineāt Græcis, quum vocent particulatim loca, ἀρχοντίον, πύλαι, ἄγρον, ὄπισθεν, ὑπὸ τῷ αἵματι.

ἐπὶ τοῖς ἀγροῖς, ὁ πρὸς τὸν αἵματι, ὁ πρὸς τὸν ἄγρον. Igitur quod nunc intra murum fere patres familiarum correperunt relictis falce & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinetis, frumentum locamus, qui nobis aduehat, qui saturi sumus ex Africa, & Sardinia: & nauibus vindemiam condimus ex insula Coa, & Chia. Itaque in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suam qui condiderunt urbem, ibi contra progenies eorum, propter avaritiam, contra leges, ex segetibus fecit prata, ignorantes non idem esse agriculturam, & pastionem. alius enim opilio, & a-bulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, sed tollit de arboribus. contra, bos domitus causa fit, vt commo-dius nascatur frumentum in segete, & pabulum in nouali. alia inquam ratio ac sciētia coloni, alia pastoris. Coloni, vt ea quæ in agricultura nascantur, e terra fructum faciant. contra pastoris, vt ea quæ nata ex pecore. quarum quoniam societas inter se magna, propterea quod pabulum in fundo compescere, quam vendere plerunque magis expedit domino fundi, & stercoratio ad fructus terrestres aptissima, & maxime ad id pecus appositum: qui habet prædium, habere vtramque debet disciplinam & agriculturæ, & pecoris pascendi, & etiam villaticæ pastionis. Ex ea enim quoque fructus tolli possunt non mediocres, ex ornithonibus, ac leporariis, & piscinis. Equeis quoniam de agricultura librum Fundaniæ vxori propter eius fundum feci: tibi Niger Turrani noster, qui vehementer delectaris pecore, propterea quod te empturientem in campos macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministras. quod eo facilius faciā, quod & ipse pecuarias habui grandes, in Appulia ouarias, & in Reatino equarias. Quæ de re pecuaria breuiter ac summatim percurram, ex sermonibus nostris collatis cum iis, qui pecuarias habuerūt in Epeiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum, & Siciliam Græciæ classibus præessem. incipiam hinc.

De origine ac dignitate rei pecuaria.

Caput I.

CVM Menates discessisset, Cossinius mihi, Nos te non dimitemus, inquit, ante quam tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum sumus interpellati. Quæ tria, inquit Murrus? An ea, quæ mihi heri dixisti de pastoricia re? Ista, inquit ille, quæ cœperat hic differere, quæ esset origo, quæ dignitas.

quæ ars: cum Petam fessum visere venissemus, ni medicaduentus nos interrupisset. Ego vero, inquam, dicam duntaxat, quod est *ἰσχυρὸν*, de duabus rebus primis, quæ accepi, de origipe, & dignitate, de tertia parte, ubi est de arte, Scrofa suscipiet: ut semigræcis pastoribus dicam Græce, --- *ὁσπὴρ μὲν ποιμὸν ἀμεινών*. Nam is magister C. Lucilii Hipri generi tui, cuius nobiles pecuarias in Brutiis habentur. Sed hæc ita a nobis accipietis, inquit Scrofa, ut vos, qui estis Epirotici, pecuarii athleræ, remuneremini nos, ac quæ scitis, proferatis in medium. nemo enim omnia potest scire. Cum accepissem conditionem, ut meæ partes essent primæ, non quo non ego pecuarias in Italia habeam, sed non omnes qui habent citharam, sunt citharædi. Igitur inquam & homines & pecua cum semper fuisse sit necesse, natura (siue enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putauit Thales Milesius, & Zeno Cittieus: siue contra, principium horum extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius, & Aristoteles Stagiritæ) necesse est humanæ vitæ summa memoria gradum descendisse ad hanc ætatem, ut scribit Dicæarchus: & summum gradum fuisse naturalem, cum viuerent homines exis rebus, quæ inuiolata vltro ferret terra. ex hac vita in secundam descendisse pastoriciam e feris atque agrestibus, ut ex arboribus ac virgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaque colligerent ad usum: sic ex animalibus, cum propter eandem utilitatem quæ possent siluestria deprehenderent, ac concluderent, & manifestarent. In quæ primam non sine causa putant oues assumptas, & propter utilitatem, & propter placiditatem. maxime enim hæc natura quæta, & aptissima ad vitam hominum. Ad cibum enim lacte & caseum adhibitum, ad corpus vestitum & pelles attulerunt. Tertio denique gradu a vita pastorali ad agriculturam descendunt. in qua ex duobus gradibus superioribus tenuerunt multa, & quo descenderant, ibi processerunt longe, dum ad nos perueniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudum ferarum sunt aliquot, ut in Phrygia ex ouibus ubi greges videntur complures: ut in Samothrace caprarum, quas Latine rotas appellant. Sunt enim in Italia circum Fiscellum & Terricam montes, multæ. De suis nemini ignotum, nisi qui apros non putat sues vocari. Boues perferunt etiam nunc sunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Asini feri in Phrygia, & Lycaonia. Equi feri in Hispania circenoci.

tioris regionibus aliquot. Origo, quam dixi dignitas, quam dicam. De antiquis illustrissimus quisque pastor erat, ut ostendit Græca & Latina lingua, & veteres poætæ, qui alios vocant *παλαιοί*, alios *πολυμήδεις*, alios *πολυβούτους*, qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam sibi Thyestem subduxerit: ut in Colchide Æeta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ: ut in Libya ad Hesperidas, unde aurea mala, id est, secundum antiquam consuetudinem, capras & oues, quas Hercules ex Africa in Græciam exportauit. Ea enim sua voce Græci appellant *μῆλας*. Nec multo secus nostri ab eadem voce, sed ab alia litera. vox earum non me, sed beconare videtur. oues beclare vocem efferentes: a quobelare dicunt, extrita litera, ut in multis. Quod si apud antiquos non magnæ dignitatis pecus esset, in cælo describendo astrologi non appellassent eorum vocabulis signa, quæ non modo non dubitarunt ponere, sed etiam ab his principibus *xxi*. signa multi numerant: ut ab ariete & tauro, cum ea præponerent Apollini, & Herculi. ii enim dii ea sequuntur, sed appellantur Gemini. Nec satis putarunt de *xxi*. signis sextam partem obtinere pecudum nomina, nisi adiecissent, ut quartam tenerent capricornum. Præterea a pecuariis addiderunt capram, hædos, canes. An non etiam item in mari terraque ab his regionum notæ? a pecore in mari, quod nominauerunt a capris Ægeum pelagus: ad Syriam montem Taurum: in Sabinis Canterium montem: Bosphorum vnum Thraciam, alterum Cimerium. Nonne interris multa, ut oppidum in Græcia *ἰππιον ἄρρεν*? Denique Italia a vitulis, ut scribit Piso. Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium, qui Romulum & Remum educauit? non ipsos quoque fuisse pastores obtinebit, quod parilibus potissimum condidere urbem? nõ idem, quod multa etiam nunc ex vetere instituto bubus & ouibus dicitur? Et quod æs antiquissimum, quod est statum pecore, pecore est notatum? Et quod urbs cum condita est, tauro, & vacca, qui essent muri & portæ definitum? Et quod pop. Rom. cum lustratur, suouiraurilibus circum aguntur verres, aries, taurus? Et quod nomina multa habemus ab utroque pecore: a maiore, & a minore: A minor, Porcius, Ouinius, Caprilus: sic a maiore Equitius, Taurus cognomina adsignificari, quod dicuntur

vt Annii Capræ, Statilii Tauri, Pomponii Vituli: sic pecudibus alii multi. Reliquum est de scientia pastoralis, de qua est dicendum, quod Scrofa noster, cui hæc ætas defert rerum rusticarum omnium palmam, quo melius potest dici, cum conuertissent in eum ora omnes. Scrofa, Igitur, inquit, est scientia pecoris parandi, ac pascendi, vt fructus quam possint maximi capiantur ex ea, a quibus ipsa pecunia nominata est: nam omnis pecuniæ, pecus fundamentum. Ea partes habet noue discretas ter ternas: vt sit vna de minoribus pecudibus: cuius genera tria, ouis, capra, sus. altera de pecore maiore, in qua sunt item ad tres species natura discreti, boues, asini, equi: tertia pars est in pecuaria, quæ non paratur, vt ex iis capiatur fructus, sed propter eam, aut ex ea sint, muli, canes, pastores. Harum vnaquæque in se generales partes habet nouenas, quarum in pecore parando necessariae quatuor: alteræ in pascendo totidem. præterea communis vna. Ita sunt omnes partes minimæ octoginta & vna, & quidem necessariae, nec parua. Primum vt bonum pares pecus, vnum scire oportet, quæ ætate quamque pecudem parare, habereque expediat. Itaque in bubulo pecore minoris emitis anniculum & supra decem annorum, quod a bima, aut trinia fructum ferre incipit, neque longius post decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, sterilis. E quatuor altera pars, et cognitio formæ vniuscuiusque pecudis qualis sit. Magni enim interest, cuiusmodi quæque sit ad fructum. Ita potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quam albis: capram amplam, quam parua: sues procero corpore, capitibus vt sint paruis. Tertia pars est, quo sint seminio quærendum. Hoc nomine enim asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, vsque, vt mea memoria asinus venierit sextertiis millibus x. & vnæ quadrigæ Romæ constiterint quadringentis millibus. Quarta pars est de iure in parando, quemadmodum quantique pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id vt fiat meum, necesse est aliquid intercedere. Neque in omnibus satis est stipulatio, aut solutio numerorum ad mutationem domini. In emptione alias stipulandum statim esse & valerario, alias & sano pecore, alias & neutro. Alteræ partes quatuor sunt, cum iam emeris, obseruandæ: de pastione, de fœtura, de nutritu, de sanitate. Pascendi primus locus qui est, eius ratio triplex. In qua regione quæque potissimum pascas, & quædo, & queis, vt capras in montosis potius locis & fruticibus quam

quam in herbidis campis: equas contra neque eadem loca, æstiuæ & hiberna idonea omnibus ad pascendū. Itaque greges ouium longe abiguntur ex Appulia in Samnium ætiuatum, atque ad publicanum profitentur, ne si inscriptum pecus paucint, lege censoria committant. muli & Rosea campestri, æstate exiuntur in Gurgures altos montes. Qui potissimum quæque pecudem pascatur habenda ratio: nec solum quod fœno sit futura equa, aut bos, cum sues hoc vitent, & quærant glandem: sed quod ordeum, & faba interdum sit quibusdam obiciendum: & dandum bubus lupinum, & lactariis medica, & cytisum. præterea quod ante admissuram diebus xxx arietibus, ac tauris datur plus cibi, vt vires habeant: fœminis bubus demitur, quod macescentes melius concipere dicuntur. Secunda pars est de fœtura. Nunc appello fœturam a conceptu ad partum: hi enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primum videndum de admissione, quo quæque tempore vt incant facere oporteat. Nam, vt suillo pecori a fauonio ad æquinoctium vernum putant aptum, sic ouilli ab æturi occasu, vsque ad aquilæ occasum. Præterea habenda ratio, quanto ante quam incipiat admissura fieri, mares a fœminis secretos habeant: quod fere in omnibus binis mensibus ante faciunt & armentarii, & opiliones. Altera pars est in fœtura, quæ sint obseruanda, quod alia alio tempore parere solet. Equæ enim ventrem fert x i i menses, vacca decem, ouis & capra quinos, sus quatuor. In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad oceanum in ea regione vbi est oppidum Olyssippo monte Tagro, quædam e vento concipiunt certo tempore equæ, vt hic gallinæ quoque solent, quarum oua *omphalæ* appellantur. Sed ex his equis, qui nati pulchri, non plus triennium viuunt. Quæ nata sunt matura, & chorda, vt pure & molliter stent, videndum, & ne obterantur. Dicuntur agni chordi, qui post tempus nascuntur, ac remanescunt in voluis intimis. vocant *χορδον*, a quo chordi appellati. Tertia res est de nutritu quid obseruari oporteat. in quo, quot diebus matris sugant mamam, & id quo tempore, & vbi, & si parum habet lactis mater, vt subiciat sub alterius mām, qui appellatur subrumi, id est sub mamma. antiquo enim vocabulo mamma rumis, vt opinor. Fere ad quatuor menses a mamma non diiunguntur agni: hædi tres, porci duo. & queis, quoniam puri sunt ad sacrificium, vt immolentur, olim appellati sacres, quos appellat Plautus, cū ait, Quæti sunt porci sacres?

hic boues atiles, ad sacrificia publica saginari, dicuntur optimi. Quarta pars est de sanitate: res multiplex, ac necessaria, quod morbosum pecus, & vitiosum, & quando non valet, sæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius scientiæ genera duo: vnum ut in hominem, ad quem adhibendi medici: alterum quo ipse etiam pastor diligens mederi possit. Eius partes sunt tres: nam animaduertendum, quæ cuiusque morbi sint causæ, quæque signa earum causarum sunt, & quæ quæque morbum ratio curandi sequi debeat. Fere morborum causæ erunt, quod laborant propter æstus, aut propter frigora, nec non etiam propter nimium laborem, aut contra, propter nullam exercitationem, aut si cum exercueris, statim sine intervallo cibum aut potionem dederis. Signa autem sunt, ut eorum, qui sine ex æstu, siue labore febrem habent, ad apertum os humido spiritu cerebro, & corpore calido. Curatio autem, cum hic est morbus, hæc: perfunditur aqua, & perungitur oleo & vino reperfato, & item cibo sustinetur, & iniicitur aliquid ne frigus cedat, si tienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur sanguis, maxime e capite. Item ad alios morbos alia causæ, etiam alia signa in omni pecore, quæ scripta habere oportet magistrum pecoris. Relinquitur nonnum, quod dixi de numero utriusque partis commune. Nam & qui parat pecus, necesse est constituat numerum, quot greges, & quanto sit pasturus, ne aut saltus desint, aut super sint, & indeo fructus dispareant. Præterea scire oportet in grege quot feminas habeat, quæ parere possunt, quot arietes, quot utriusque generis soboles, quot reiculæ sint alienandæ. In ælimoniis si sunt plures nati, ut quidam faciunt, sequendum, ut quosdam subducas, quæ res facere solet, ut reliqui melius crescant. Vide, inquit Atticus, ne te fallat, & nouenæ istæ partes non exeat extra pecoris minoris ac maioris nomen. Quæ pacto enim erunt in mulis & pastoribus nouenæ partes, vbi nec admissuræ, nec foeturæ observantur? In canibus enim video posse dici. Sed de etiam in hominibus posse nouenarium retineri numerum, quod in hybernis habent in villis mulieres, quidam etiam in æstiuis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges pastores retineant, & puerperio familiam faciant maiorem, & rem pecuariam fructuosiorem. Si inquam numerus non est, ut sit ad amissum, ut non est, cum dicimus mille naues fuisse ad Troiam, ceterum iudicium Romæ: deme (si vis) duas res de mulis, admissuram, & partur-

tam.

ram. Vaccius, Parturam, inquit? proinde ut non aliquoties dicatur Romæ peperisse mulam. Cui ego ut succinerem subiticio, Magonem, & Dionysium scribere mulam, & equam, cum conceperint, duodecimo mense parere. Quare non, si hic in Italia cum peperit mula sit portetum, ad sentiri omnes terras. Neque enim hirundines, & cicontæ, quæ in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Non scitis palmulas, caryotas in Syria parere in Iudæa, in Italia non posse? Sed Serosa, si exigere manus sine mularum foetura & nutricatu numerum octoginta & vnum, est qui expleas duplicem istam lacunam: quod extraordinariæ fructuum species duæ accedunt magnæ: quarum vna est tonsura, quod oves ac capras detondent, aut vellunt: altera, quæ latius patet, est de lacte, & caseo, quam scriptores Græci separatim *τυγγομαι* appellauerunt, ac scripserunt de ea re permulta.

De pecudibus, arietibus, & agnis.

2.

SED quoniam nos nostrum pensum absoluimus, ac similita est pecuaria quæstio: nunc rursus vos reddite nobis O. Epeirotæ, de vna quaque re, ut videamus, quid pastores a Pergamide, Maledove portis sint. Atticus, qui tunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius cognomine eodem, Ego opinor, inquit, incipiam primas, quoniam in me videre coniexisse oculos: & dicam de primigenia pecuaria. E feris enim pecudibus primum dicis oves comprehensas ab hominibus, ac mansuetas. has primum oportet bonas emere: quæ ita ab ætate, si neque vetulæ sunt, neque imæ agnæ: quod alteræ iam nondum, alteræ iam non possunt dare fructum, sed ea melior ætas quam sequitur spes, quam ea quam mors. De forma, ouem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit & molli, villis altis & densis toto corpore, maxime circum ceruicem & collum, ventrem quoque ut habeat pilosum. itaque quæ id non haberent, maiores nostri apicæ appellabant, ac reiciebāt. esse oportet cruribus humilibus, caudis observare, ut sint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis videndum, ut boni seminis pecus habeas, id fere ex duab. rebus potest animaduerti, ex forma, & progenie. Ex forma, si arietes sint fronte lana vestiti bene, tortis cornibus pronis ad rostrum, raris oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore & scapulis, & clunibus latis, cauda lata & longa. animaduertendum quoque linguæ nigra, aut varia sit, quod fere qui ea habent, nigros, aut varios procreant agnos. Ex progenie autem animaduertitur, si

G iij

agnos procreant formosos. In emptionibus iure utimur eo quod lex præscripsit. in ea enim alii plura, alii pauciora expiunt. quidam enim pretio facto in singulas oues, ut agni chordi duo pro vna oue annumerentur, & si cui vetustate dentes absint, item binæ pro singulis ut procedant. de reliquo antiqua fere formula utuntur. cum emptor dixit, Tanti sunt mi emptor & ille respondit, Sunt, & expromisit numos: emptor stipulatur prisca formula sic, Illasce oues, qua de re agitur, lanas recte esse, uti pecus ouillum, quod recte sanum est extra luseam, surdam, minam, id est, ventre glabro, neque de pecore morbofo esse, habereque recte licere. hæc sic recte fieri spondes? Nec cum id factum est, tamen grex dominum non mutauit, nisi sit æs adnumeratum. Nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non traderet, quanuis non soluerit numos: ut ille emptorem simili iudicio, si non reddidit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, De pastione, foetura, nutritu, sanitate. Primum prouidendum, ut totum annum recte pascantur intus, & foris. stabula idoneo loco ut sint: ne ventosa: quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus. ubi stent, solum oportet esse eruderatum, & proclium, ut euerri facile possit, ac fieri purum: non enim solum ea vligo lanam corrumpit ouium, sed etiam ungulas, ac scabras fieri cogit. Cum aliquot dies steterunt, subiicere oportet virgulta alia, quo mollius requiescant, purioresque sint: libentius enim ita pascuntur. Faciendum quoque septa secreta ab aliis, quo incientes secludere possis, item quo corpore agro. hæc magis ad villaticos greges animaduertenda. Contra illæ, in saltibus que pascuntur, & a rectis absint longe, portant secum crates, aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant, cæteraque utensilia. longe enim, & late in diuersis locis pasci solent, ut multa millia absint sæpe hybernæ pastiones ab æstiuis. Ego vero scio, inquam: nam mihi greges in Appulia hybernabāt, qui in Reatinis montibus æstiuabant. Cum inter hæc bina loca, ut iugum continet serpiculos, sic calles publice distantes pastiones, eoque ibi, ubi pascuntur in eadem regione: tamen temporibus distinguunt, ut æstate quod tum prima luce exeunt pastum, propterea quod tunc herba rosida, meridianā, quæ est aridior, iucunditate præstat. Sole exorto puto propellunt, ut redintegantes rursus ad pastum alacriores faciant. Circiter meridianos æstus, dum descreuescant, sub ymbriferas rupes, & arbores patulas subiiciunt, quoad

quoad refrigerato aere vespertino, rursus pascant ad solis occasum. ita pascere pecus oportet, ut aduerso sole agat. caput enim maxime ouis molle est. Ab occasu paruo intervallo interposito ad bibendum appellant, & rursus pascunt quoad contenebrauit. iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit. hæc ab vergiliari exortu ad æquinoctium autumnale maxime obseruant. Quibus in locis messes sunt factæ, interest utile duplici de causa, quod & caduca spica saturantur, & obtritistramentis, & stercoreatione faciunt in annum segetes meliores. Reliquæ pastiones hiberno ac verno tempore hoc mutant, quod pruina iam exhalata propellunt in pabulum, & pascunt diem totum, ac meridiano tempore semel agere potum satis habent. Quod ad pastiones attinet, hæc fere sunt: quod ad foeturam, quæ dicam. Arietes, quibus sis vsurus ad foeturam, bimelstri tempore ante secernendum, & largius pabulo explendum. Cum redierunt ad stabula e pastu, ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum. Tempus optimum ad admittendum, ab ærturi occasu ad aquilæ occasum, quod quæ postea concipiunt, fiunt vegrandes, atque imbecillæ. Ovis prægnans est diebus c. l. itaque sit partus exitu autumnali, cum aer est modice temperatus, & primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quamdiu admissura sit, eadem aqua uti oportet, quod commutatio & lanam facit variam, & corrumpit vterum. Cum omnes conceperunt, rursus arietes secernendi. Ita factis prægnantibus, quod sunt molles, obsunt. Neque pati oportet minores, quam bimas saliri, quod neque natum ex his idoneum est, neque non ipsæ fiunt etiam deteriores & non meliores quam trimæ admissæ. deterrēt ab saliēdo fiseellis e iunco, aliaue qua re, quod alligāt ad naturam. Commodius seruantur, si secretas pascunt. In nutritu cum parere cœperunt, inigunt in stabula ea, quæ habent ad eam rem seclusa, ibique nata recentia ad ignem proponeunt, quoad conualuerunt. biduum aut triduum retinent, dum agnoscant matrem agni, & pabulo se saturent. deinde dam matres cum grege pastum prodeunt, retinent agnos, ad quos cum reductæ ad vespertum, aluntur lacte, & rursus discernuntur, ne noctu a matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane ante quam matres in pabulum exeant, ut agni satulli fiant lacte. Circiter decem dies cum præterierunt, palos offigunt, & ad eos alligant libro, aut qua alia re leui distantes, ætoto die cursantes inter se teneri, delibent aliquid mem-

brorum. Si ad matris mamam non accedet, admouere oportet. & labra agni vngere butyro aut adipe suilla, & olfacere labra lacte. Diebus post paucis obicere his viciam molliam, aut herbam teneram, ante quam exeunt pastum. & cum reuerterunt. Et sic nutricantur quoad facti sunt quadrimestres. interea matres eorum his temporibus non mulgent quidam, qui ut melius, omnino perpetuo, quod & lana plus ferunt, & agnos plures. Cum depulsi sunt agni a matribus, diligentia adhibenda est, ne desiderio senescant. itaque delinendum in nutricatu pabuli bonitate: & a frigore, & aestu, ne quid laborent, curandum. Cum obliuione iam lactis non desiderant matrem, tum denique compellendum in gregem ouium. Castrare oportet agnum non minorem quinque mensium, neque ante quam calores, aut frigora se frigerunt. Quos arietes submittere volunt, potissimum eligant ex matribus, quae geminos parere solent. pleraque similiter faciendum in ouibus pellitis, quae propter lanae bonitatem, ut sunt Tarentinae & Atticae, pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte possit, vel lauari, ac parari. Horum praesepia ac stabula, ut sint pura, maiorem adhibeant diligentiam quam hirtis. Itaque faciunt lapide strata, ut vrina necubi in stabulo consistat. his quaecunque iubentur, vescuntur, ut folia ficulnea, & palea, & vinacea: fursures obiciuntur modice, ne parum, aut nimium saurentur. vtrunque enim ad corpus alendum inimicum. at maxime amicum cytisum, & medicam. nam & pingues facit facillime, & genit lac. De sanitate sunt multa, sed ea (ut dixi) in libro scripta magister pecoris habet: & quae opus ad medendum, portat secum. Relinquitur de numero, quem faciunt alii maiorem, alii minorem. nulli enim huiusmodi naturales. Illud fere omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas singulos homines: in pellitis binos.

De capris, hircis, & hœdi.

Cvi. Cossinius, Quoniam satis balasti, inquit, o Faustule noster, accipe a me cum Homero Melanthio chordo de capellis, & quemadmodum oporteat breuiter dicere, discas. Qui caprinum gregem constituere vult, in eligendo animaduertat oportet, primum aetatem: ut eam pariet, quae iam ferre possit fructum: & de his eam potius, quae diutius: nouella enim quam vetus utilior. De forma videndum, ut sint firmæ, magnæ, corpulente ut habeant, crebro pilo, nisi si glabrae sunt. duo enim genera

genera earum. sub rostra duas ut mammulas penfiles habeant: quod ea fecundiores sunt: vbera sint grandiore, ut & lac multum, & pingue habeant pro portione. Hircus molliori & potissimum pilo albo, ac ceruice & collo breue, gurgulione longiore. Melior sit grex, si non est ex collectis comparatus, sed ex consuetis vna. De seminio dico eadem, quae Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium semen tardius esse, quo haec sint placidiores. contra caprile mobilius esse, de quarum velocitate in Originum libro Cato scribit hæc: In Sauracti Fiscoello, caprae feræ sunt, quae saluæ saxo pedes plus sexagenos. Oves enim, quas pascimus, ortæ sunt ab ouibus feris: sic caprae, quas alimus, a capris feris sunt ortæ: a quibus propter Italiam Caprasia insula est nominata. De capris quod meliore semine ea, quae bis pariant, ex his potissimum mares solent summitti ad admittendas. quidam etiā dant operam, ut ex insula media capras habeant, quod ibi maximi ac pulcherrimi existimantur fieri hœdi. De emptione aliter dico atque sit, quod capras sanas sanas nemopro mittit. nunquam enim sine febris sunt. itaque stipulantur paucis exceptis verbis: ac Mamilius scriptum reliquit sic, Illas capras hodie recte esse, & bibere posse, habereque recte licere, hæc spondescit? De quibus admirandum illud, quod etiam Atchelaus scribit, non ut reliqua animalia nariibus, sed auribus spiritum ducere solere. Pastores curiosiores aliquot dicunt. De alteris quatuor, quod est de pastu hoc dico. stabularum pecus melius ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum. Id ut pleraque lapide, aut testa substerni oportet, caprile quo minus sit vliginosum, ac lutulentum. Foris cum est pernoctandum, item in eandem partem caeli, quae spectent, septa oportet substerni virgultis, ne oblinantur. nec multo aliter tuendum hoc pecus in pastu, atque omnium, quod tamen habet sua propria quaedam, quod potius siluestribus saltibus delectantur, quam pratis. Studiose enim de agrestibus fruticibus pascuntur, atque in locis cultis, virgula carpunt: itaque a carpendo caprae nominatae. ob hoc in lege locationis fundi excipi solet, ne colonus capra natum in fundo pascat. Harum enim dentes inimici satiationis, quas etiam astrologi ita receperunt in eorum, ut extra limbum xii. signorum excluderint. Sunt duo hœdi, & capra non longe a tauro. Quod ad foeturam pertinet, desistente autumno exigunt a grege in campos hircos in caprilia. Item ut in arietibus dictum, quae concepit post quartum mensem, reddat

tempore verno. In nutricatu hœdi trimestres cum sint facti, tum submittuntur, & in grege incipiunt esse. Quid dicam de earum sanitate, quæ nunquam sunt sanæ? nisi tamen illud vnum, quædam scripta habere magistros pecoris, quibus remediis utantur ad morbos quosdam earum, ac vulneratum corpus, quod vsu venit iis sæpe, quod inter se cornibus pugnant, atque in spinosis locis pascuntur. Relinquitur de numero, qui in gregibus est minor caprino, quam in ouillo, quod capræ lasciuæ, & quæ dispergant se, contra oues quæ se congregant, ac condensent in locum vnum. Itaque in agro gallico greges plures potius faciunt, quàm magnos, quod in magnis cito exultat pestilentia, quæ ad perniciem eum perducit. Satis magnum gregem putant esse circiter quinquagenas, quibus assentiri putant id, quod vsu venit Gaberio equiti R. Is enim cum in suburbano mille iugerum haberet, & a caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem x, sibi in dies singulos denarios singulos dare audisset, coegit mille caprarum, sperans se capturum de prædio in dies singulos denarium mille. Tantum enim sefellere, ut breui omnes amiserit morbo. Contra in Sallentinis & in Calsinari ad centenas pascunt. De maribus & fœminis idem fere discrimen, ut alii ad denas capras singulos parent hircos, ut ego: alii etiam ad xv, ut Menas: nonnulli etiam, ut Murrius, ad viginti.

De suis.

SEB quis e portu post Italico prœdit, ac de suillo pecore expedit? tametsi Scrofa potissimum de ea re dicere oportere, cognomen eius significat. Cui Tremellius, Ignorare inquit videre, cur appeller Scrofa. Itaque ut etiam hi propter te sciât, cognosce meam gentem suillum cognomen non habere, nec me esse ab Eumæo ortum. Auus meus primum appellatus est Scrofa, qui quæstor cum esset Licinio Neruæ Prætori in Macedonia provincia relictus, qui præfesset exercitui, dum prætor rediret, hostes arbitrari occasionem se habere victoriæ, impressionem facere cœperunt in castra. Auus, cum cohortaretur milites, ut caperent arma, atque exirent contra, dixit celeriter se illos (ut Scrofa porcos) disiecturū, id quod fecit, nam eo prælio hostes ita fudit, ac fugauit, ut eo Neruæ prætor Imperator sit appellatus, auus cognomen inuenerit, ut diceretur Scrofa, itaque proauus, ac superiores, de Tremelliis nemo appellatus Scrofa. Nec minus septimus sum deinceps prætorius in gente nostra. Nec tamen defugio quin dicam quæ scio de suillo

suillo pecore. Agri enim cultura ab initio sui studiosus: nec de pecore suillo mihi & vobis magnis pecuariis ea res nō est communis. Quis enim fundum colit nostrum, quin sues habeat, & qui non audierit patres nostros dicere, ignauum, & sumptuosum esse, qui succidiam in carnario suspendit potius ab lanuario, quam ex domestico fundo? Ergo qui suum gregem vult habere idoneum, eligere oportet primum bona ætate, secundo bona forma. Ea est, cum amplitudine membrorum, præterquam pedibus, capite, vnicoloris potius quam varias. Cum hæc eadem ut habeant verres videndum, tum utique sint certis amplis, boni seminis. Sues animaduertuntur a facie, & progenie, & regione celi. A facie, si formosi sint verres, & scrofa. A progenie, si porcos multos pariunt. A regione, si potius ex his locis, ubi nascuntur, amplas quam exilis paratis. Emi solent sic, illas sces sues sanas esse, habereque recte licere, noxisque præstare, neque de pecore morbofo esse, spondesne? Quidam adiiciunt perfumetas esse a febri, & a foria. In pastu locus huic pecori aptus vliginosus, quod delectatur nō solum aqua, sed etiam luto. itaque ob eam rem aiunt lupos cum sint nati sues, trahere vsque ad aquam, quod dentes feruorem carnis ferre nequeant. Hoc pecus alitur maxime glande, deinde faba, & ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundum saporem. Pastum exigunt æstate mane, & antequam æstus incipiat, subigunt in vmbrosus locū, maxime ubi aqua sit. Post meridiem rursus lenito feruore pascunt. Hiberno tēpore nō prius exigunt pastum, quam pruina euasuit, ac colliquefacta est glacies.

Ad fecuram verres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus a fauonio ad æquinoctium veranum: ita enim contingit, ut æstate pariat, quatuor enim menses est prægnans: & tunc parit, cum pabulo abundat terra, neque minores admittenda quam anniculæ. Melius xx. menses expectare, ut bimæ pariant. Cum cœperunt, id facere dicuntur vsque ad septimum annum recte. Admissuras cum faciunt, prodigunt in lutosos limites ac lustra, ut volutentur in luto, quæ est illorum requies, ut lauatio hominis. Cum omnes conceperunt, rursus segregant verres. Verris octo mensium incipit salire: permanet, ut id recte facere possit, ad primum. deinde it retro, quoad perueniat ad lanium. Hic enim conciliator suillæ carnis datus populo. Sus Græce dicitur *ὄστρον*, lim thyfus dictus, ab illo verbo quod dicunt *ὄστρον*, quod est im-

molare. Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum videtur, cuius vestigia, quod initiis Cerens porci immolantur, & quod initiis pacis foedus cum fecitur, porcus occiditur, & quod nuptiarum initio antiqui reges, ac sublimis viri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant. Prisci quoque Latini, & etiam Graeci in Italia idem fecitasse videntur. Nam & nostrae mulieres maxime nutrices, naturam, qua feminæ sunt, in virginibus appellant porcum, & Graecæ *χοίρη*, significantes esse dignum insigni nuptiarum. Suillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum. Itaque iis animam dari esse proinde ac salem, quæ seruet carnem. E quo succidias Galli optimas & maximas facere consueuerunt. Optimarum signum, quod etiam nunc quotannis e Gallia apportantur Romam pernae tomacinae, & taniacæ, & petasiones. De magnitudine Gallicarum succidiarum Cato scribit his verbis: In Italia in serobes terna atque quaterna millia aulia succidia. Vere sus usque adeo pinguitudine crescere solet, ut se ipsa stis sustinere non possit, neque progredi usquam. Itaque eas si quis quo transire vult, in plostrum imponit. In Hispania vltiorie in Lusitania sus cum esset occisus, Atilius Hispaniensis minime mendax, & multarum rerum peritus in doctrina, dicebat L. Voluminio Senatori missam esse ossulam cum duabus costis quæ penderet *lvi* & *xx* pondo: eiusque suis a cute ad os pedem & *iii* digitos fuisse. Cui ego, Non minus res admiranda, quam mihi esset dicta, in Arcadia scio me esse spectatum suum, quæ præ pinguitudine carnis non modo surgere non posset, sed etiam ut in eius corpore forex exesa carne nidum fecisset, & peperisset mures. Hoc etiam in ** vineta* factum accepit. Sus ad foeturam quæ sit fecunda animaduertunt fere ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat. In nutrimento quam porcationem appellabant, binis mēsis porcos sinunt cum matribus. sed eos, cum iam pasci possunt, secerunt. Porci qui nati hieme, sunt exiles propter frigora, & quod matres aspernantur, propter exiguitatem lactis, & quod dentibus lauciantur, propterea mammae. scrofa in sua quæque hara suos alit oportet porcos, quo alienos aspernantur: & ideo si conturbati sunt in foetura, fit deterius. Natura diuisus earum annus bifariam, quod bis parit in anno. quaternis mensibus fert ventrem: binis, nutrit. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulo

paulo: ea altitudine abs terra, ne dum exilire velit prægnans, abortet. Altitudinis modus sit ut subulcus facile circumspicere possit, nequi porcellus a matre opprimatur, & ut facile purgare possit cubile. In havis ostium esse oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, transilire possint. Quotiescunque haras subulcus purgat, toties avenam iniicere oportet, aut quid aliud quod exugar humorem, in singulas iniicere debet: & cum pepererit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare possit. in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare solent, & hoc quoque conduplicant, ut sit mane & vespere, si alia quæ obiciant, non habuerint. Cum porci depulsi sunt a mamma a quibusdam delici appellatur, neque iam lactentes dicuntur. Qui a partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis sacres, quod tum ad sacrificium idonei dicuntur primum. Itaque apud Plautum in Menæchmis, cum insanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, interrogat, Quanti hic porci sunt sacres? Si fundus ministrat, dari solent vineæ, ac scopi ex vuis. Amisso nomine lactentis, dicuntur nescientes, ab eo quod nondum fabam frondere possunt, id est, frangere. Porcus Graecum est nomen antiquum, sed obscuratum, quod nunc cum vocant *χοίρη*. In eorum foetu scrofae bis die ut bibant, curant, lactis causa. Patere tot oportet porcos, quot mammas habeat. si minus pariat, fructuariam idoneam non esse. si plures pariat, esse porteatum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quod sus AEnce Lavinii *xxx* porcos pepererit albos. Itaque quod portenderit, factum *xxx* annis, ut Lavinientes condiderint oppidum Albam. Huius suis, ac porcorum etiam nunc vestigia apparent Lavinii: quod & simulachra eorum aenea etiam nunc in publico posita, & corpus matris ab sacerdotibus, quod in falsura fuerit, demonstratur. Nutricare octonos porcos paruulos primo possunt: incremento facto a peritis dimidia pars remoueri solet, quod mater neque potest sufferre lac, neque congenerati alescendo roborari. A partu decem diebus proximis non producant ex havis matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus sinunt exire pastum in propinquum locum villæ, ut crebro reditu lacte alere possit porcos. Cum creuerunt, cupiunt sequi matrem pastum: domique secerunt a matribus, ac sequuntur paulo

pascunt, ut desiderium ferre possint parentis, quod decem diebus assequuntur. Subulcus debet consuefacere omnia, ut faciant ad bucinam. Primo eum incluserunt, cum bucinatum est, aperiant, ut exire possint in eum locum, ubi ordeum fustum in longitudine. Sic enim minus disperit, quam si in aceruos positum, & plures facilius accedunt, ideo ad xii conuenire dicuntur, ut siluestri loco dispersi, ne dispareant. Castratur verres commodissime anniculi, utique ne minores, quam semestres: quo facto nomen mutant, atque e verribus dicuntur maiales. De sanitate suum vnum modo exempli causa dicam. Porcis lactentibus si scrofa lac non potest suppeditare, triticum frictum dari oportet (crudum enim folgit aluum) vel ordeum obici ex aqua, quo ad fiant trimestres. De numero: in centum sues, decem verres satis esse putant. Quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inaequabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita ut ter quinquagenos habeant. Porcorum gregem alii duplicant, alii etiam maiorem faciunt. Minor grex, quam maior minus sumptuosus, quod comites subulcus pauciores querit. Itaque gregis numerum pastor ab sua utilitate constituit, non ut quot verres habeat: id enim a natura sumendum. Haec hic.

De Bubus, & vaccis.

At Q. Lucienus Senator homo quauis humanus, ac ioculosus, introiens familiaris omnium nostrum, *συνηγεῖται*, inquit, *χαίρειτε*, & Varronem nostrum, inquit, *παινεῖτε*. Scrofam enim mane salutavi. cum alius eum salutasset, alius conuiciatus esset, qui tam sero venisset ad constitutum. Videbo iam vos, inquit, balatrones, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu vero Murri veni mi aduocatus, dum asses soluo Palilibus, si postea a me repetant, ut testimonium perhibere possis. Atticus Murrio, Narra isti, inquit, eadem, qui sermones sint habiti, & quid reliqui sit, ut ad partes paratus veniat: nos interea secundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem, inquit Vaccius, mea partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quam acceperim scientiam: ut si quis quid ignorat, discat: si quis scit, nunc ubi labor obseruet. Vide quid agas, inquam, Vacci. Nam bos in pecuaria, maxima debet esse auctoritate: praesertim in Italia, quae a bubus nomen habere sit existimata. Graecia enim antiqua (ut scribit Timaeus) tauros vocabant *ταυροί*, a quorum multitudine,

multitudine, & pulchritudine, & foetu vitulorum, Italiam dixerunt. Alii scripserunt, quod e Sicilia Hercules persecutus sit eo nobilem taurum, ut diceretur Italus. Hic socius hominum in rustico opere, & Cereris minister. Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. Quia in re testis Attice, testis Peloponnesios. Nam ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus, Argis *ὀνόμας*. Noui, inquit ille, maiestatem bouum, & ab his dici pleraque magna, ut *βούκρη*, *βούκοι*, *βούκοι*, *βούκοι* vnam quoque bumam. Præterea scio hunc esse, in quem potissimum Iuppiter se conuertit, cum exportauit per mare e Phoenice amans Eutopam. Hunc esse, qui filios Neptuni e Menalippa seruarit, ne in stabulo infantes grex bouum obtereret. Denique ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes mellis matres, a quo eas Graeci *βούκοι* appellant, & hinc Plautium locutum esse Latine. Cum Hirrius prætorum renunciatum Romam in Senatum scriptum habere. Sed bono animo es, non minus satisfaciam tibi, quam qui Bugoniam scripsit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima vitulorum, secunda iuencorum, tertia bouum nouellorum, quarta vetulorum. Discernuntur in prima vitulus, & vitula: in secunda iuencus & iuuenca: in tertia & quarta, taurus & vacca. Quæ sterilis est vacca, taura appellata: quæ prægnans, horda. Ab eo in fastis dies hordicalia nominantur, quod tunc hordæ bouea immolantur. Qui gregem armentorum emere vult, obseruare debet primum, ut sint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ, quam iam expertæ: ut sint bene compositæ, ut integris membris, oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis & nigris, pilosis auribus, compressis malis, sublimisue, gibberi spina leuiter remissa, apertis naribus, labris subnigris, ceruicibus crassis ac longis, a collo palearibus demissis, corpore amplo, bene costatis, latis humeris, bonis clunibus, caudam profusam usque ad calces, ut habeant inferiorem partem frequentibus pilis subrispam, cruribus potius minoribus, rectis genibus, eminulis, distantibus inter se, pedibus non latis, neque ingredientibus qui dispendantur, nec cuius ungulæ diuarent, & cuius ungues sint leues & pares, corium attractu non asperum ac durum, colore potissimum nigro, dein rubeo, tertio heluo, quarto albo, mollissimus enim hic, ut durissimus primus. De medietate quibus prior quam posterior melior, utriusque plaris quam

nigri, & albi. Neque non præterea, ut mares seminis boni sint, quorum & forma est spectanda, & qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem: & præterea quibus regionibus nati sunt, refert. Boni enim generis in Italia plerique gallici ad opus: contra iugatorii Iugustici. Transmarini epirotici non solum meliores totius Græciæ, sed etiam Italiæ, tametsi quidam de Italicis quos propter amplitudinem præstare dicunt, ad victimas faciunt, atque ad deorum servant supplicia. qui sine dubio ad res diuinas propter dignitatem amplitudinis & coloris præponendi. Quod eo magis fit, quod albi in Italia non tam frequentes, quam qui in Thracia ad *λαυα ὑγλπον*, ubi alio colore pauci. Eos cum emimus domitos stipulamur, sic, illosce boues sanos esse, noxisque præstari. Cum emimus indomitos, sic, illosce iuuenos sanos esse, deque pecore sano esse, noxisque præstari spondes. Paulo verbosius hæc, qui Mamiliæ actiones sequuntur lanuæ, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solent stipulari. Pascuntur armenta commodissime in nemoribus, ubi virgulta, & frons multa. Hieme cum hibernant secundum mare, æstu abiguntur in montes frondosos. Propter foeturam hæc seruare soleo. ante admissuram tæntem vnum, ne cibo & potione se impleant, quod exiliantur facilius macræ concipere. Contra, tauros duobus mensibus ante admissuram herba, & palea, ac feno facio pleniores, & a feminis secerno. Habeo tauros totidem, quot Atticus, ad matrices *xxx* duo, vnum anniculum, alterum bimum. Hoc, secundum astri exortum facio, quod Græci vocant *λίσαν*, fidem nostri. Tum denique tauros in gregem redigo. Mas an femina sit concepta, significat descensu taurus cum iniit: siquidem, si mas est, in dexteriores partem abit: si femina, in sinisteriores. Cur hoc fiat, vos videritis, inquit mihi, qui Aristotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariant, eo melius si quadrimæ. Pleraque pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Maxime idoneum tempus ad concipiendum a delphini exortu vsque ad dies *x*, aut paulo plus. Quæ enim ita conceperunt, temperatissimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim mensibus decem sunt prægnantes. De quibus admirandum scriptum inueni, exemptis testiculis, si statim admiseris, concipere. Eas pasci oportet in locis viridibus, & aquosis. Cauere oportet, ne aut angustius stent, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quod

tas æstate tabani concitare solent, & bestiolæ quædam minutæ sub cauda, ne concitentur, aliqui solent includere septis. his subterni oportet frondem, aliudue quid in cubilia, quo mollius conquelescant. Aestate ad aquam appellendum bis, hieme semel. Cum parere cœperunt, secundum stabula pabulum seruari oportet integrum, quod egredientes degustare possint: fastidiosæ enim fiunt. Et prouidendum, quo recipiunt se, ne frigidus locus sit: alior enim eas, & famis macrescere cogit. In alimoniis armenticium pecus sic contuendum, lactentes cum matribus ne cubent: obtulerunt enim, ad eas mane adigi oportet, & cum redierunt e pastu. Cum creuerunt vituli, lenandæ matres, pabulo viridi obiciendo in præsepis. Item his, ut fere in omnibus stabulis, lapides substernendi, aut quid item, ne vngulæ putrescant. Ab æquinoctio autumnali vna pascuntur cum matribus. Castrare non oportet ante bimatum, quod difficulter, si aliter feceris, se recipiunt. Qui autem postea castrantur, duri & inutiles fiunt. Item ut in reliquis gregibus pecuariis, delectus quotannis habendus, & reicula reiciundæ, quod locum occupant earum quæ ferre possunt fructus. Si quæ amisit vitulum, ei supponere oportet eos, quibus non satis præbent matres. Semestribus vitulis obiciunt fursures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam: & ut bibant mane & vespere curant. De sanitate sunt complura, quæ exscripta de Magonis libris, armentarium meum crebro ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris & vaccis sic habendus, ut in sexaginta, vnus sit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minorem, aut maiorem numerum gregum. Nam apud eum duo tauri in septuaginta matribus sunt. Numerum gregum alius facit alium. Quidam centenarium modicum putant esse, ut ego. Atticus centumviginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

De asinis.

6.

At Murrius, qui, dum loquitur Vaccius, cum Lucieno redisset, Ego, inquit, de asinis potissimum dicam, quod sum Reatinus, ubi optimi & maximii fiunt, e quo semina ego hic procreavi pullos, & ipsis Arcadibus vendidi aliquoties. Igitur asinorum gregem qui facere vult bonum, primum videndum, ut mares feminasque, bona ætate sumat, utique ut quamdiutissime fructum ferre possit, firmos, omnibus partibus

honestos, corpore amplo, seminio bono: ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt Peloponnesi, cum potissimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro Reatino. Non enim si muræna optima fluita sunt in Sicilia, & ellops ad Rhodon, continuo hi pisces in omni mari similes nascuntur. Horum genera duo: vnum ferum, quos vocant onagros, in Phrygia & Lycæonia sunt greges multi, alterum mansuetum, ut sunt in Italia omnes. Ad seminationem onagrus idoneus, quod efero fit mansuetus facile, & e mansueto serus nunquam. Quod similes parentum genuntur, eligendi & mas & foemina, cum dignitate ut sint. In mercando item (ut ceteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominum mutant, & de sanitate ac noxa solet cauere. Commode pascuntur farre, & surfuribus ordeaceis. Admittuntur ante solstitium, ut eodem tempore alterius anni pariant. Duodecimo enim mense conceptum semen reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim labore, nationem reddit deteriore. Marem non diiungunt ab opere, quod remissione laboris fit deterior. In pastu eadem fere obseruant, quæ in equis. Secundum partum pullos anno non remouent a matre. Proximo anno noctibus pariantur esse cum his, & leniter capistris, aliaue qua re habent victos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quisque eos vult habere in usu. Relinquitur de numero, quorum greges non sane fiunt, nisi ii, qui onera portant. ideo quod plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, ubi quid vehendum est; aut etiam ad arandum, ubi leuis est terra, ut in Campania. Greges sunt fere mercatorum, ut eorum qui e Brundisino, aut Appulia a sellis dosuariis comportant ad mare oleum, aut vinum, itemque frumentum, aut quid aliud.

De equis & equabus.

7.

LVCIVS, Ego quoque adueniens aperiam carceres, inquit, & equos emittere incipiam, nec solum mares, quos admissarios habeo, ut Atticus, singulos in foeminas denas, & quædam foeminas Q. Modius Equiculus vir fortissimus etiam patre militari iuxta ac mares habere solebat. Horum equorum, & equarum greges qui habere voluerunt, ut habent aliqui in Peloponneso, & in Appulia, primum spectare oportet ætatem, quam præcipiunt. Videndum ne sint minores trimæ, maiores decem annorum. Aetas cognoscitur equorum, & fere omnium qui ungulas indiuisas habent, & etiam cornutarum, quod

quod equus triginta mensium primum dentes medios dicitur amittere: duo superiores, totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eiciunt, & totidem proximos totum quos amiserunt, & incipiunt nasci quos vocant columellares. Quinto anno incipienti item eodem modo amittere binos, quos caninos habent: tum renascentes eis, sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent renatos, & completos. His maiores qui sunt, intelligi negant posse. præterquam cum dentes sint facti brocchi, & supercilia cana, & sub ea lacunæ, ex obseruatu dicunt eum equum habere annos sedecim. Forma esse oportet magnitudine modica, quod nec vastos, nec minutos decet esse. Equas elunibus ac ventribus latis. Equos ad admissuram quos velis habere, legere oportet amplo corpore, formosos, nulla parte corporis inter se non congruenti. Qualis futurus sit equus, e pullo coniectari potest, si caput habet non magnum, nec membris confusis: si est oculis nigris, naribus non angustis, auribus applicatis, non angusta iuba, crebra, fusca, subcrispa, subtenuibus setis implicata in dexteriores partem ceruicis, pectus latum & plenum, humeris latis, ventre modico, lumbis deorsum versus pressis, scapulis latis, spina maxime duplici: sin minus, non extant. coda ampla subcrispa: cruribus rectis & æqualibus, genibus rotundis, ne magnis, nec introitus spectantibus: ungulis duris: toto corpore ut habeat venas, quæ animaduerti possint, quod qui huiusmodi sit, & cum est æger, ad medendum est appositus, corpore multo. De stirpe magni interest qua sint, quod genera sunt multa. Itaque ad hoc nobiles a regionibus dicuntur. In Græcia Thessalici equi, a terra Appuli, ab Rosca roscani. Equi boni futuri signa sunt, si cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo, aliaue qua re, quo potior sit: si cum flumen trauchundum est, gregi in primis prægreditur, ac non respectat alios. Emptio equina similis fere ac bouum, & asinorum, quod eisdem rebus in emptione dominum mutant, ut in Mamiliæ actionibus sunt perscripta. Equinum pecus pascendum in pratis potissimum herba: in stabulis, ac præsepibus, arido fœno. Cum pepererunt, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum foeturæ initium admissionis facere oportet, ab æquinoctio verno ad solstitium, ut partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim mense, die decimo aut nasci. Quæ post tempus nascuntur, fere vitiosa, atque inutilia existunt. Admittere oportet, cum tempus anni venerit, bis in die,

H iii

mane

mane & vespere. Peroriga enim appellatur quisquis admittit eo enim adiutante equæ alligatæ celerius admittuntur, neque equi frustra cupiditate impulsæ semen eiiciunt. Quod satis sit admitti ipsæ significant, quod se defendunt. Si fastidium faciendi est, scillæ medium conterunt cum aqua ad mellis crassitudinem: tum ea re naturam equæ, cum menses ferunt, tangunt. contra, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametsi incredibile, quod vsu venit, memoriæ mandandum: Cum equus matrem ut saliret adduci non posset, & eum capite obuoluto peroriga adduxisset, & coegisset matrem intro, cum descendenti demississet ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cum conceperunt equæ, videndum ne aut laborent plusculum, aut ne frigidis locis sint, quod algor maxime prægnantibus obest. Itaque in stabulis ab humore prohibere oportet humum, clausa habere ostia, ac fenestras, & inter singulas præsepibus interuicere longuiosque eas discernant, ne inter se pugnare possint. Prægnantem neque implere cibo, neque esurie oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos, & molliores pullos fieri dicunt. Itaque ut restibiles segetes essent exuiores, sic quotannis quæ prægnantes fiant. In decem diebus secundum partum cum matribus in pabulum prodigendum. Ne ungulas comburat stercore cauendum. Quinquemestribus pullis factis, cum redacti sunt in stabulum, obliciendum farinam ordeaceam molitam cum fursibus, & siquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandum ordeum, & fursures vsque quo ad erunt lactentes. Neque prius biennio confecto a lacte remouendum. Eosque cum sint cum matribus, interdum tractandum, ne cum sint diiuncti, exerceantur. Eademque causa ibi frenos suspendendum, ut equuli consuecant & videre eorum faciem, & e motu audire crepitum. Cum iam ad manus accedere consuerint, interdum imponere iis puerum bis aut ter primum in ventrem, postea iam sedentem. hæc facere cum sit trimus: tum enim maxime crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant post annum & sex menses equulum domari posse, sed melius post trimum, a quo tempore farrago dari solet. Hæc enim purgatio maxime necessaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet. nec pati alium vllum cibum gustare. Ab undecimo die vsque ad quartumdecimum dandum ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximum manendum, ab eo tempore mediocriter

diocriter exercendum: & cum sudarit, perungendum oleo. Si frigus erit, in equis faciendus ignis. Equi quod alii sunt ad rem militarem idonei, alii ad vecturam, alii ad admissuram, alii ad cursuram, non item sunt spectandi atque habendi. Itaque peritus belli alios eligit, atque alit, ac docet: aliter quadrigarius, ac defultor. neque idem, qui vectarios facere vult, ad ephippium, aut ad prædam: quod ut ad rem militarem, quod ibi ad castra habere volunt acres. Sic contra in viis habere malunt placidos. propter quod discrimen maxime institutum, ut castrantur equi. demptis enim testiculis fiunt quietiores, & ideo quod semine carēt, ii canterii appellati, ut in suis maiales; gallis gallinaceis, capi. De medicina: vel plurima sunt in equis & signa morborum, & genera curationum, quæ pastorem scripta habere oportet. Itaque ob hoc in Græcia potissimum medici pecorum *ἰπποτροποι* appellati.

De mulis & hinnulis.

8.

Cum hæc loqueremur, venit a Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse, & rem diuinam paratam; si vellent, venient illuc, & ipsi pro se sacrificarentur. Ego vero, inquam, vos ire non patiar ante, quam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de pastoribus. Brevis oratio de istis, inquit Mutrius. nam muli & hinni bigeneri, atque inficti, non suo genere ab radicibus. ex equa enim & asino fit mulus. Contra ex equo & asina hinnus. Vterque eorum ad vsum vilis, partu fructus neuter. Pullum asininum a partu recentem subiiciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quod id laetæ quam asininum, ac alia omnia dicunt esse melius. Præterea educant cum paleis, sceno, ordeo. Matri suppositiciæ quoque inseruiunt, quo equa ad ministerium lactis cibum pullo præbere possit. Hic ita eductus a primo, potest admitti. neque enim aspernantur propter consuetudinem equinam. Hunc minorem si admiseris, & ipse citius senescit, & quæ ex eo concipiuntur sunt deteriora. Qui non habent cum asinū quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere volunt, de asinis quem amplissimum formosissimumque possunt, eligunt. quique seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti sumus, Reatino: ubi tricenis ac quadrigenis millibus admissarii aliquot venerunt. quos emimus item ut equos, stipulamurque in emendo, ac facimus in accipiendo idem quod dictum est in equis. Hos pascimus præcipue feno atque ordeo, & id ante admissuram

Jargius facimus, ut cibo suffundamus vires ad foetura. Eodem tempore, quo equos adducunt, iidemque ut ineant & quas per origas curamus. Cum peperit equa mulum, aut mulam, nutricantes educamus. Hi, si in palustribus locis, atque vliginosis nati, habent ungulas molles. Iidem si exacti sunt aestivo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, durissimis ungulis fiunt. In grege mulorum parando, spectanda aetas, & forma. alterum, ut vecturis sufferre labores possint: alterum ut oculo aspectu delectare queant. Hisce enim bisis coniunctis omnia vehicula in viis ducuntur. Haec me Reatino auctore probares mihi, inquit, nisi tu ipse domi equarum greges haberes, ac mulorum greges vendidisses. Hinnus, qui appellatur, est ex equo & asina, minor quam mulus corpore, perunque rubicundior, auribus ut equinis, iubam, & caudam similem asini. Item in ventre est (vtequus) menses duodecim. Hosce item ut equulos & educant, & alunt, & aetatem eorum ex dentibus cognoscunt.

De canibus.

RELINQUITUR, inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, qui pecus pascimus lanare. Canis enim ira custos pecoris, ut eius, quod eo comite ingerat ad se defendendum. In quo genere sunt maxime oves, deinde caprae. Has enim lupo capere solet, cui opponimus canes defensores. In suillo pecore tamen sunt, quae se vindicant sues, verres, maiales, scrofae. prope enim haec apris, qui in silvis saepe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cum sciam mulorum gregem cum pasceretur, coque venisset lupo, ultro mulos circumfluxisse, & ungulis eadendo eum occidisse? & tauros solere diuersos assillere clunibus continuatos, & cornibus facile propullare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, vnum venaticum, & pertinet ad feras bestias, ac siluestres: alterum, quod custodiarum causa paratur, & pertinet ad pastorem: dicam de eo ad formam artis expositam in nouem partes. Primum aetate idonea parandis, quod catuli & vetuli neque sibi, neque ouibus sunt praesidio, & feris bestiis nonnunquam praedae. Facie debent esse formosi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus aut ravis, naribus congruentibus, labris subnigris aut rubicundis, neque resimis superioribus, neque pendulis subtris, mento superpresso, & ex eo enatis duobus dentibus dextra & sinistra, paulo eminulis superioribus, directis potius, quam

brocchiae

brocchis: acutos, quos habeant, labro testos: capitibus, & auribus magnis, ac flaccis: crassissimis ceruicibus, ac collo: internodiis articularum longis: cruribus rectis, & potius variis, quam vitiis: pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei displodantur: digitis discretis: ungulibus duris, ac curuis: solo nec ut corneo, nec nimium duro, sed ut fermentato, ac molli: ac feminibus summis corpore suppresso: spina neque eminula, neque curva: cauda crassa: latratu graui. hiatu magno: colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina. Praeterea foeminas volunt esse mammosas aequalibus papillis. Item videndum, ut boni semini sint. Itaque a regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallentini. Videndum ne a venatoribus, aut laniis canes emas. alteri, quod ad pecus sequendum inertes. alteri, si viderint leporem, aut ceruum, quod cum potius, quam oues sequuntur. Quare aut a pastoribus empti melior, quae oues sequi consuevit: aut sine vlla consuetudine quae fuerit. canis enim facilius quid assuescit, eaque consuetudo firmior, quae sit ad pastores, quam quae ad pecudes. P. Aufidius Pontianus Amiterminus, cum greges ouium emisisset in Umbria vltima, quibus gregibus sine pastoribus canes accessissent: pastores ut deducerent in Metapontinos saltus, & Heiaeleaemporium: inde cum domum redissent, qui ad locum deduxerant, e desiderio hominum diebus paucis postea canes sua sponte, cum dierum multorum via interesset, sibi ex agris cibaria praebuerunt, atque in Umbriam ad pastores redierunt. neque eorum quisquam fecerat quod in agricultura Saferna precepit. Qui vellet se a cane sectari, uti ranam obiciat costam. Magni interest ex semine esse canes eodem, quod cognati maxime inter se sunt praesidio. Sequitur quartum de emptione: sit alterius, cum a priore domino secundo traditum est. De sanitate & noxa stipulationes fiunt eadem quae in pecore: nisi quod hic vtiliter exceptum est. Alij praeium faciunt in singula capita canum. Alij ut catuli sequantur matrem. Alij ut bini catuli vnius canis numerum obtineant, ut solent bini agni ouis. Plerique ut accedant canes, qui consueverunt esse vna. Cibatus canis propior hominis, quam ouis. Pascitur enim e culina & ossibus, non herbis aut frondibus. Diligenter ut habeant cibaria providendum. fames enim hos ad querendum cibum ducet, si non praebetur, & a pecore abducet. Nisi si (ut quidam putant) etiam illuc peruenerint, proverbium ut tollunt antiquum: vel etiam ut aperiant de Aetone, atque in dominum afferant.

dentes. Necnon ita panem ordeaceum dandum, vt non potius eum in lacte des intritum, quod eo consueti cibo vti, a pecore non cito desciscunt. Morticinæ ouis non patiuntur vesci carne, ne ducti sapore minus se abstineant. Dant etiam ius ex ossibus, & ea ipsa ossa contusa. dentes enim facit firmiores, & os magis parulū. Propterea quod vehementius diducuntur malar, acrioresq; fiunt propter medullarum saporem. Cibum capere consuecunt interdū, vbi pascuntur: vesperi, vbi stabulantur. De fœtura, principium admittendi faciunt veris principio: tunc enim dicuntur catulire, id est, ostendere velle se maritari. Quæ cum admixtæ, pariunt circiter solstitio, prægnantes enim solent esse ternos menses. In fœtura dandum potius ordeaceos quam triticeos panes. magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutritu secundū partum si plures sunt, statim eligere oportet quos habere velis, reliquos abicere. Quam paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Substernitur eis acus, aut quid item aliud, quod molliore cubili facilius educantur. catuli diebus xx videre incipiunt. Duobus mensibus primis a partu non diiunguntur a matre, sed minutatim desuescunt. Educunt eos plures in vnum locum, & irritant ad pugandum, quo fiant aciores, neque defatigari patiuntur, quo fiant segniores. Consue quoque faciunt vt alligari possint, primum leuibus vindis: quæ si abrodere conantur, ne id consuecant facere, verberibus eos deterere solent. Pluuīs diebus cubilia substernenda fronde aut pabulo, duabus de causis, vt ne obliuantur, aut perfrigescant. Quidam eos castrant, quod eo minus putant relinquere gregem. quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri. quidam nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos: quod muscæ, & ricini, & pulices soleant (si hoc vnguine non sis vsus) ea exulcerare. Ne vulnerentur a bestiis, imponuntur his collaria, quæ vocantur mælium, id est, cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita insunt pelliculis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod si lupus, aliusve quis his vulneratus est, reliquas quoque canes facit, quæ id non habent, vt sint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine solet parari. Fere modicum esse putant, vt singuli sequantur singulos opiliones: de quo numero aliū alium modum constituit. Quod si sunt regiones vbi bestię sint multæ, debent esse plures. quod accidit iis qui per calles siluestres longin-

longinuos solent comitari in æstiuā, & hibernā. Villatio vero gregi in fundum satis esse duo, & id marem, & sceminā. Ita enim sunt assiduiore, quod cum altero idem sit actor, & si alter indefinenter æger est, ne sine cane grex sit. * Cum circumspiceret Atticus nequid præterisset, Hoc silentium, inquā, vocat alium ad partes.

De pastoribus.

10.

RELIVVM enim in hoc actu, quot, & quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad maiores pecudes ætate superiores, ad minores etiā pueros, & vtroque horum firmiores, qui in callibus versentur, quam eos, qui in fundo quotidie ad villam redeant. Itaque in saltibus licet videre iuuentutem, & eam fere armatam, cum in fundis non modo pueri, sed etiam puellæ pascant. Qui pascunt eos, cogere oportet, in pascione diem totum esse, pascere communiter. Contra, pernoscere ad suum quenque gregem, esse omnes sub vno magistro pecoris: eum esse maiorem natu potius quam alios, & peritiorum quam reliquos: quod iis, qui ætate & scientia præstant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamen oportet ætate præstare, vt ne propter senectutem minus sustinere possit labores. Neque enim senes, neque pueri callium difficultatem, ac mortium arduum, atque asperitatem facile ferunt: quod patiendum illis, qui greges sequuntur, præsertim armenticios, accaprinis, quibus rupes ac siluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum legende, vt sint firmæ, ac veloces, mobiles, expeditis membris: qui non solum pecus sequi possint, sed etiam a bestiis ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta possint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neque basculus, neq; turdulus idonei: Galli appositissimi, maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimū sex fere res perficiunt: si hæreditatem iustam adiit: si, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit: aut si in iure cessit cui potuit cedere, & id vbi oportuit: aut si vsu cepit: aut si e præda sub corona emit: tumve cum in bonis fectio, neue cuius publice venit. In horū emptione solet accedere peculiū, aut si excipiet stipulatio, intercedere sanum cum esse, furtis noxisq; solutum. Aut si mancipio non datur, dupla promitti: aut si ita pacti, simpla. Cibus eorū debet esse interdū separatim vniuscuiusque gregis: Vespertinus in cœna, qui sunt sub vno magistro, communis. Magistrū providere oportet, vt omnia sequantur instrumenta, quæ pecori

& pastoribus opus sunt, maxime ad victum hominum, & ad medicinam pecudum: ad quam rem habent iumenta dissuaria domini, alii equas: alii pro his quid aliud, quod onus dorso ferre possit. Quod ad foeturam humanam pertinet pastorum, qui in fundo perpetuo manent, facile est, quod habeant conferuam in villa. nec hac venus pastoralis longius quid querit. Quia autem sunt in saltibus, & siluestribus locis pascunt, & non villa, sed casis repentinis imbres vitant: his mulieres adiungere, quæ sequantur greges, ac cibaria pastoribus expediant, eosque assiduiore faciant, utile arbitrati multi. Sed eas mulieres esse oportet firmas, non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus, non cedant viris, ut in Illyrico passim videre licet, quod vel pascere pecus, vel ad focum asferre ligna, ac cibum coquere, vel ad casâs instrumentum seruare possunt. De nutricatu hoc dico, easdem fere & nutrices, & matres. Tremellius, simul aspexit ad me, & Ut te audii dicere, inquit, cum in Liburniam venisses, te vidisse matres familias eorum, asferre ligna, & simul pueros, quos alerent, alias singulos, alias binos, quæ ostenderent foetas nostras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, esse * leuuncidas, ac cõtemnendas. Cui ego. Certe inquam. nam in Illyrico hoc amplius, prænantem sæpe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere discedere, ibique enixam puerum referre, quem non peperisse, sed inuenisse putes. nec non etiam hoc quas virgines ibi appellant, nonnunquã annorum xx, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias ut succumberent quibus vellent, & incommitatis ut vagari liceret, & filios habere. Quæ ad valetudinem pertinent hominum, ad pecoris, ut sine medico curari possint, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine literis idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias cõficere nequiquam recte potest. De numero pastorum alii angustius, alii laxius constituere solent. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui, Atricius in centenas. In gregibus ouium, sed magnis quos milliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrahere possunt, quam de minoribus, ut sunt & Attici & mei. Septingenarii enim mei: tu opinor, octingenarios habuisti. Nec tamen nõ ut nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines, utique vterque horum ut secum habeat equas domitas singulas in his regionibus, in quibus stabulari solent equas abigere, ut in Appulia, & in Lucanis accidit sæpe.

QUONIAM promissa absoluius, inquit, camus. Siquidem, inquam, adieceritis de extraordinario pecudum fructu, ut prædictum est de lacte in eo, & tonsura lanæ. Est omnium rerum, quas cibi causa capimus, liquentium maxime alibilis, & id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurgetur est equinum, tum asininum, dein bubulum, tum caprinum. Sed horum sunt discrimina quædam, & a pastionibus, & a pecudum natura, & a multu. A pastionibus, quod sit ab ordeo, & stipula, & omnino arido, & firmo cibo pecude passa, id alibile. * ad perpurgandum, id quod ab viridi pascuo, & eo magis fluxe ex herba, quæ ipsa sumpta perpurigare corpora nostra solet. A pecudum natura, quod lac melius est a valentibus, & ab his quæ nondum veteres sunt, quam si est contra. A mulgendo, atque ortu optimum est id quod neque emunctum longe abest a mulso, neque a partu continuo est sumptum. Ex hoc lacte casei qui sunt maximi cibi, sunt bubuli, & qui difficillime transeant sumpti. Secundo ouilli minimi cibi: & qui facillime deiciantur, caprini. Est etiam discrimen, utrum casei molles ac recentes sint, an aridi, & veteres. Cum molles sunt, magis alibiles, in corpore non resides: veteres & aridi contra. Caseum facere incipiunt a vergiliis vernis exortis ad æstiuas vergilias. Mulgent vere ad caseum faciendum mane, aliis temporibus, meridianis horis, tametsi propter loca, & pabulum disparile, non vsquequaque idem sit. In lactis duos congios addit coagulum magnitudine oleæ, ut coeat. quod melius leporinum, & hædinum quam agninum. Alii pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum. aspergunt item aliis aliquot rebus, quod Græci appellant alii *ἰσχυρὸν*, alii *δύσχυρον*. Non negarim, inquam, ideo apud diuæ Rumæ sacellum a pastoribus latam sicum. Ibi enim solent sacrificari lacte pro vino, & pro lactentibus. mammæ enim rumis, siue rumæ, ut ante dicebant, a rumi; & inde dicuntur subrumi agni: lactentes, a lacte. Quin aspergi solent sales: melior fossilis quam marinus. De tonsura ouium primunt animaduerto ante quam incipiam facere, num scabiem aut vlcera habeant, ut, si opus est, ante curentur, quam tondeantur. Tonsuræ tempus inter æquinoctium vernum, & solstitium, cum sudare incœperunt oues, a quo sudore recens lana tonsa fucida appellata est. Tonsas recentes eodem die perungunt vino, & oleo: non nemo admixta cera alba, & adipe suillo. Et si ea recta solet esse, quæ ha-

buīt pellem iniectam, eam intrinsecus eadem re perinungunt
& regunt rursus. Siqua in tonsura plagam accepit, eum locum
oblinunt pice liquida. Oues hirtas tondent circiter ordi-
ceam mensem in aliis locis ante scœnificia. Quidam has in an-
no bis tondent, vt in Hispania citeriore, ac semestres faciunt
tonsuras. duplicem impendunt operam, quod sic plus pu-
tant fieri lanæ: quo nomine quidam bis secant prata. Diligen-
tiores tegeticulis subiectis oues tondere solent, neque flocci
intereant. Dies ad eam rem sumuntur sereni, & iis id faciunt
fere a quarta ad decimam horam: quoniam sole calidiore ton-
sa, ex sudore eius lana fit mollior, & pōderosior, & colore me-
liore. Quam demptam, ac conglobatam, alii vellera, alii velu-
mina appellant. ex quorum vocabulo animaduerti licet, prius
lanæ vulsuram quam tonsuram inuentam. Qui etiam nunc
vellunt, ante triduo habent ieiunas, quod languidæ minus
radices lanæ retinent. Omnino tonsores in Italia primum ve-
nisse ex Sicilia dicuntur post R. C. A. CCCCLIII, vt scripsum
in publico Ardeæ in literis extat, eosq; adduxisse P. Ticinium
Menam. Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum
statuæ, quod plæræque habent capillum, & barbam magnam.
Suscepit Cossinius, Vt fructum ouis e lana ad vestimentum,
sic capra pilos ministrat ad vsum nauticum, & ad bellica to-
menta, & fabrilia vasa. Neque non quædam nationes harum
pellibus sunt vestitæ, vt in Getulia, & in Sardinia. cuius vsum
apud antiquos quoque Græcos fuisse apparet, quod in tragæ-
diis senes ab hac pelle vocantur *δὲ φθέρει*, & in comædiis, qui
in rustico opere morantur, vt apud Cæcilium in Hypoboli-
mæo habet adolescens, apud Terentium in Heautontimorou-
meno senex. Tondentur, quod magnis villis sunt in magna
parte Phrygiæ: vnde cilicia, & cætera eius generis ferri solent.
Sed quod primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomen
id Cilicias adiecit dicunt. Illi hoc. neque ab hoc, quod muta-
ret Cossinius. & simul Viruli libertus in urbem veniens ex
hortis diuertitur ad nos, Et ego ad te missus, inquit, ibam do-
mum rogatum, ne diem festum faceres breuiorem, & matutæ
venires. Itaque discedimus ego & Scrofa in hortos ad Vitu-
lum. Niger in Turrani nostri. illi partim domum, partim
ad Lenatem.

M. TE

M. TERENTII VARRONIS
RERVM RVSTICARVM
DE VILLATICIS PASTIO-
NIBVS LIBER III.

*De villaticis pastionibus.**Caput I.*

CVM duæ vitæ traditæ sint hominum, rustica, & vrbana,
Q. Pinna, dubium non est, quin hæ non solum locum discre-
tæ sint, sed etiam tempore diuersam originem habeant. anti-
quior enim multo rustica, quod fuit tempus, cum rura cole-
rent homines, neque urbem haberent. Etenim vetustissimum
oppidum cum sit traditum Græcum, Bœotia Thebæ, quod
rex Ogyges ædificauit: in agro Romano Roma, quam Ro-
mulus rex. Nam in hoc nunc denique est, vt dici possit, non
cum Ennius scripsit,

*Septingenti sunt paulo plus aut minus anni.**Augusto augurio postquam inclita condita Roma est.*

Thebæ, quæ ante cataclysmum Ogygi conditæ dicuntur, cæ-
tamē circiter duo millia annorum & centum sunt. quod tem-
pus si referas ad illud principium, quo agri coli sunt cœpti,
atque in casis & tuguriis habitabant, nec murus, nec porta
quid esset sciebant: immani numero annorum vrbanos a-
gricolæ præstant. nec mirum, quod diuina natura dedit a-
gros, ars humana ædificauit vrbes. Cum artes omnes dican-
tur in Græcia intra mille annorum repertæ, agri nunquam nō
fuerint in terris qui coli possint. Neque solum antiquior cul-
tura agri, sed etiam melior. Itaque non sine causa maiores no-
stri ex vrbe in agris redigebant suos ciues, quod & in pace a ru-
sticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec si-
ne causa Terram eandem appellabant matrem, & Cererem, &
que eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Cui consen-
taneum est, quod Initia vocantur potissimum ea, quæ Cereri
sunt sacra. Nec minus oppidi quoque nomen Thebæ indicat
antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non a cōditore
nomen ei est impositū. Nam lingua prisca & in Græcia Æoleis
Bœotii sine afflatu vocāt collis Tebas: & in Sabinis quæ e Græ-
cia venerūt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cuius vestigium in
agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius cliuus

appellatur Thebæ. Cum agriculturam primo propter paupertatem maxime indiscretam haberent, quod a pastoribus, qui erant orti in eodem agro & serebant, & pascebant: qui postea creuerunt, peculia diuiserunt, ac factum ut dicerentur aliiagricolæ, alii pastores. Quæ ipsa pars duplex est, tametsi ab nullo satis discreta, quod altera est villatica pastio, altera agrestis. Hæc nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem aut cōductos, aut emptos habent saltus. Altera villatica, quod humilis videtur, a quibusdam adiecta ad agriculturam, cum esset pastio, neque explicata tota separatum, quod sciam, ab ullo. Itaque cum putarem esse rerum rusticarum, quæ constituta sunt fructus causa tria genera, vnum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis pastionibus: tres libros institui, e quibus duo scripsi. primum ad Fundaniam uxorem de agricultura, secundum de pecuaria ad Turranium Nigrum, qui reliquus est tertius de villaticis fructibus, in hoc ad te mitto, quod visum sum debere pro nostra vicinitate & amore scribere potissimum ad te. Cum enim villam haberes opere tectorio & intestino, ac pauimentis nobilibus lithostrotis spectandam, parum putasses esse, ni tuis quoque literis exornati parietes essent. Ego quoque, quo ornatiores ea esse posset fructu quam factu, quo ad facere possem, hæc ad te misi, recordatus de ea re sermones, quos de villa perfecta habuissemus. de quibus exponendis initium capiam hinc.

Qua dicitur villa.

COMITIUS ædificiis cum sole caldo ego & Q. Axius senator tribulis, suffragium tulissemus, & candidato, cui studebamus, vellemus esse præsto, cum domum redire: Axius, Mihi dum diribentur, inquit, suffragia, vis potius villæ publicæ utamur umbra, quam privati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis? Opinor, inquam, non solum quod dicitur, Malum consilium, consulti est pessimum: sed etiam bonum consilium, qui consulit, & qui consulitur, bonum habendum. itaque inuis, venimus in villam. Ibi Appium Claudium angurem sedentem inuenimus in subselliis, ut consuli, siquid viis poposcisset, esset præsto. Sedebat ad sinistram ei Cornelius Merula consulari familia ortus, & Fircellius Pavo Reatinus ad dextram Minutius Pica, & M. Petronius Passer. Ad quem cum accessimus, Axius Appius subridens, Recipis nos, inquit, in tuum ornithona, ubi sedes inter aues? Ille, Ego vero, inquit, te præ-

te præsertim, cuius aues hospitales etiam nunc rustor, quas mihi apposuisti paucis ante diebus in villa Reatina ad lacum Velini, eunti de cōtrouersis Interamnatum & Reatinorum. Sed non hæc, inquit, villa quanquam ædificauit maiores nostri, frugalior, ac melior est, quam tua illa perpolita in Reatino. Nuncubi hic vides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num quod emblemata aut lithostrotum? quæ illic omnia contra. Et cum hæc sit communis vniuersi populi, illa solius tua: hæc quo succedant e campo ciues, & reliqui omnes, illa quo equæ & asini: præterea cum ad Rempublicam administrandam hæc sit vtilis, ubi cohortes ad delectum consuli adductæ confidunt, ubi arma ostendant, ubi censores censu admittant populum. Tua, inquit, hæc in campo Martio extremo vtilis, & non deliciis sumptuosior, quam omnes omnium Reatinæ: tū & oblita tabulis est pictis, nec minus signis ornata. Ad mea vestigium ubi sit nullum Lysippi, aut Antiphili, sed crebra factoris, & pastoris. & cum villa non sit sine fundo magno, & eo polito cultura, tua ista neque agrum habet vllum, nec bouem, nec equam. Denique quid tua habet simile villæ illius, quam tuus auus & proauus habebat? Nec enim ut illa scenificia viderarida in tabulato, nec vindemiam in cella, neque in granatio messim. Nam quod extra urbem est ædificium, nihilo magis ideo est villa quam eorum ædificia, qui habitant extra portam flumentanam, aut in Emilianis. Appius subridens, Quoniam ego ignoro, inquit, quid sit villa, velim me doceas, ne labar imprudentia, quod volo emere a M. Seio in Ostiensis villam. Quod si ea ædificia villæ non sunt, quæ asinum tuum, quem mihi quadraginta milibus emptum ostendebas apud te, non habent, metuo ne pro villa emam Ostiæ in litore Seganas aedes. Quod ædificium hic me L. Merula impulit ut cuperem habere, cum diceret nullam se accepisse villam qua magis delectatus esset, cum apud eum dies aliquot fuisset. Nec tamen ibi se vidisse tabulam pictam, neque signum aheneum, aut marmoreum vllum: nihilo magis torcula vasa vindemiatoria, aut seras olearias, aut trapetas. Axius aspexit Merulam, Et quid igitur, inquit, est ista villa, si nec vrbana habet ornamenta, neque rustica membra? Cui ille, Non minus villa tua erit ad angulum Velini, quam neque pictor, neque tector videtur vquam, quam in Rosæ, quæ est polita opere tectorio elegantius, quam dominus habes comunem cum auiis. Cum significasset nuntius, nihilo minus esse villam eam, quæ esset

simplex rustica, quam eam in qua esset vtrunque, & ea, & vrbana, & rogasset quid ex his rebus colligeret, Quid, inquit, si propter pastiones tuus fundus in Roſea probandus sit: & quod ibi pascitur pecus, ac stabulatur, recte villa appellatur? Hæc quoque simili de causa debet vocari villa, in qua propter pastiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert vtrum fructus apud te ex bubulo pecore, vnde apes nascuntur, quam ex apibus, quæ ad villam, in alueariis opus faciunt? & num pluri nunc tu e villa illic natos verres lanio vendis, quam hic apros macellario Seius? Qui minus ego, inquit, Axius, istas habere possum in Reatina villa? nisi si apud Seium Siculum sit mel, Corsicum in Reatino: & hic aprum glâs cum pascit empticia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Posse ad te fieri, inquit, Seianas pastiones non negauit Merula: ego non esse ipse vidi. Duo enim genera cum sint pastionum: vnum agreste, in quo pecuaria sunt: alterum villaticum, in quo sunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera quæ in villa solent pasci: de quibus & Pœnus Mago, & Cassius Dionysius, & alii quid separatim ac dispersim in libris reliquerunt, quos Seius legisse videtur, & ideo ex his pastionibus ex vna villa maiores fructus capere, quam alii faciunt ex toto fundo. Certe, inquit Merula. nam ibi vidi greges magnos anserum, gallinarum, columbatum, gruum, pauonum, nec non glirium, piscium, aprorum, & cætera venationis, ex quibus rebus scriba librarius libertus eius, qui apparuit Varroni, & me absente patrono hospitio accipiebat, in annos singulos plus quinquagena millia e villa carpere dicebat. Axio admiranti, Certe nosti, inquam, materteræ meæ fundum in Sabinis, qui est ad quartum & vicesimum lapidem via salaria a Roma. Quidni, inquit? vbi æstate diem meridie diuidere soleam, cum eo Reate ex vrbe, aut cum inde venio hieme noctu ponere castra. Atq; in hac villa qui est ornithon ex eo vno quinquemilia scio venisse turdorum denariis terrenis, vt sexaginta milia ea pars reddiderit eo anno villæ, bis tantum quam tuus fundus ducentū iugerum Reate reddit. Quid sexaginta, inquit Axius? LX, LX derides? Sexaginta inquam, Sed vt ad hūc bolum peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triūphus alicuius, vt tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorū cœnæ, quæ tunc innumerabiles, ex candelæ faciebant annonam macelli. Reliquis annis omnib. & hanc expectabis summam: spero

spero non tibi decoquet non ornithon. Neque hoc accidit his moribus, nisi raro, vt decipiariis. Quotus quisque enim est annus, quo non videas epulum, aut triūphū, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam? Sed propter luxuriam, inquit, quodammodo epulū quotidianum est intra ianuas Romæ. Nonne itē L. Albutius homo (vt scitis) apprimè doctus, cuius Luciliano caractere sunt libelli, dicebat in Albano fundum suum pastionibus semper vinci a villa? agrum enim minus dena millia reddere, villam plus vicena. Idem secundum mare quo loco vellet, si parasset villam, se supra centum millia e villa recepturum. Age non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, e piscinis eius quadraginta milibus sextertiis vendidit pisces? Axius, Merula mi, inquit, recipere me quaeso discipulum villaticæ pastionis. Ille, Quin simulac promiseris minerval, incipiā, inquit, id est cœnam. Ego vero nō recuso, vel hodie ex ista pastione crebro. Appius, Credo simulac primum ex isto villatico pecore mortui erunt anseres, aut pauones. Cui ille, Quid enim interest vtrū morticinas editis volucres, an pisces, quos nisi mortuos estis nunquā? Sed oro te, inquit, induce me in viam disciplinæ villaticæ pastionis, ac vim formæque eius expone Merula non grauare.

Quæ in villa, circumue eam ali ac pasci possint. 3.

PRIMUM, inquit, dominum scientem esse oportet earum rerum quæ in villa, circumue eam ali ac pasci possint, ita vt domino sint fructui, ac delectationi. Eius disciplinæ genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinæ. Nunc ornithonas dico omnium alitum, quæ intra parietes villæ solent pasci. Leporaria te accipere volo, non ea quæ tritauī nostri dicebant, vbi soliti lepores sint, sed omnia sepra afficta villæ quæ sunt, & habent inclusa animalia quæ pascantur. Similiter piscinas dico eas, quæ in aqua dulci aut salsa inclusos habent pisces ad villam. Harum singula genera minimum in binas species diuidi possunt. In prima parte vt sint, quæ terra modo sunt contenta, vt sunt pauones, turtures, turdi. Altera species sunt, quæ non sunt contenta terra solum, sed etiam aquam requirunt, vt sunt anseres, querquedula, anates. Sic alterum genus illud venaticū duas habet diuersas species: Vnam, in qua est aper, capra, lepus. Altera item extra villam quæ sunt, vt apes, cocleæ, glires. Tertiū generis aquatilis item species duæ, parrim quod habet pisces in aqua dulci, partim quod in marina. De his sex partibus adhuc ista tria genera

artificum paranda, aucupes, venatores, piscatores, ut ab his emenda, quæ tuorum seruorum diligentia tuearis in fortura ad partus, & nata nutrire saginareque, in macellum ut perueniant. Neque non etiam quædam assumenda in villam sine retibus aucupis, venatoris, piscatoris, ut glires, cocleæ, & gallinæ. Eorum rerum cultura instituta prima, ea quæ in villa habentur, non enim solum augures Romani ad auspicia primum parant pullos, sed etiam patresfamilie rure. Secunda, quæ macerari ad villam venationis causa cluduntur, & propter alueria, apes enim subter subgrundas ab initio villatico vsæ recto. Tertia piscinæ dulces fieri coepit, & e fluminibus captos recipere ad se pisces. Omnibus tribus his generibus sunt binus gradus, superiores, quos frugalitas antiqua: inferiores, quos luxuria posterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquior maiorum nostrum erat, in quo essent auaria, duo duntaxat in plano cohors, in qua pascebantur gallinæ, & earum fructus erant oua, & pulli. Alter sublimis, in quo erant columbæ in turribus, aut summa villa. Contra, nunc auaria sunt nomine mutata, quod vocantur ornithones, quæ palatum suave domini parauit, ut testia maiora habeant, quam tum habebant, totas villas, in quibus stabulentur turdi ac pauones. Sic in secunda parti, ac leporario pater tuus Axi, praterquam lepuleculum e venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnum id septum, quod nunc ut habeant multos apros ac capreas, complura iugera macerariis concludunt. Non tum, inquit, mihi, cum emisti fundum Thusculanum a M. Pisone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parti quis habebat piscinam, nisi dulcem, & in ea duntaxat squalos, ac mugiles pisces? Quis contra nunc Rhinton non dicit sua nihil interesse, utrum iis piscibus stagnum habeat plenum, an ranis? Non Philippus cum ad Immidium hospitem Casini diuertisset, & ei e tuo flumine lupum piscem formosum apposisset, atque ille gustasset, & expuisset, dixit, Peream ni piscem putauit esse? Sic nostra ætas, inquam, luxuria propagauit leporaria, ac piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piscium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatem ignorat piscinas Philippi, Hortensii, Lucullorum? Quare vnde velis me incipere, Axi, dic.

De auiibus in genere.

ILLE, Ego vero, inquit (ut aiunt) post principia in castris, id est.

id est, ab iis potius temporibus, quam superioribus: quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores, quam e gallinis. Atque adeo non dissimulabo, quod volo, de ornithone primum, quod luci fecerunt hoc nomen turdi, sexaginta enim milia Fircellina ex cande me fecerunt cupiditate. Merula, Duo sunt, inquit, ornithonis genera. vnum delectationis causa, ut Varro hic fecit noster sub Casino, quod amatores inuenit multos, alterum fructus causa, quo genere macellarii, & in vrbe quidam habent loca clausa, & rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertii generis voluit esse Lucullus coniunctum auarium, quod fecit in Tusculano, ut in eodem tecto ornithonis inclusum triclinium haberet, ubi delicate coenitaret, & alios videret in mazonomo positos costos, alios volitare circum fenestras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam non tantum in eo oculos delectant intra fenestras aues volitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares.

De Turdis.

5.

SED quod te malle arbitror Axi, dicam de hoc ornithone, quod fructus causa faciunt, vnde non ubi sumuntur pingues turdi. Igitur testudo (ut peristylum tectum tegulis, aut tere) fit magna, in qua millia aliquot turdorum ac merularum includere possunt. Quidam cum eo adiciunt præterea aues alias quoque quæ pingues veniunt care, ut miliarie, ac coturnices. In hoc tectum aquam venire oportet per fistulam, & eam potius per canales angustas serpere, quæ facile extergeri possint. Si enim late ibi diffusa aqua & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex eis cadauca, quæ abundat, per fistulam exire, ne luto aues laborent. Ostium habere humile, & angustum, & potissimum eius generis, quod cochleam appellant, ut solet esse in cauea, in qua tauri pugnare solent. Fenestras raras, per quas non videantur extrinsecus arbores, aut aues; quod earum aspectus ac desiderium macrescere facit volucres inclusas. Tantum luminis habere oportet, ut aues videre possint ubi assidant, ubi cibis, ubi aqua sit. Tectorio tecta esse leui circum ostia, ac fenestras, ne aqua intrare, mus, aliaue quæ bestia possit. Circum huius ædificii parietes intrinsecus multos esse palos, ubi aues assidere possint. Præterea e perticis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis transversis gradatim modicis interuallis perticis annexis ad speciem cancellorum scenicorum, ac theatri. Deorsum in terram esse

aquam quam bibere possint. Cibatui offas postitas, eae maxime glomerantur ex fideis, & farre mixto. Diebus viginti antequam tollere vult turdos, largius dat cibum, quod plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. In hoc tecto caueaque tabulata habeant aliquot ad perticæ supplementum. Contra hoc auarium est aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi sunt aues, ut domino numerum reddat, curator seruare solet. Cum opus sunt ex hoc auario, ut sumantur idoneæ, excluduntur in minusculum auarium, quod est coniunctum cum maiore ostio, lumine illustriore, quod secluforium appellant. Ibi cum eum numerum habet exclusum, quem sumere vult, omnes occidit. Hoc ideo in secluso clam, ne reliqui, si videant, despondeant animum, atque alieno tempore venditoris moriantur. Non ut aduenæ volucres pullos faciunt, in agro coniciæ, in tecto hirundines, sic aut hic, aut illic turdi, qui cum sunt nomine mares, re vera sceminæ quoque sunt: neque id non secutum ut esset in merulis, quæ nomine sceminino mares quoque sunt. Præterea volucres cum partim aduenæ sint, ut hirundines, & grues: partim vernaculæ, ut gallinæ, accolumbæ: de illo genere sunt turdi aduenticio, ac quotannis in Italiam trans mare aduolant circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad æquinoctium verum. Et alio tempore turtures, ac coturnices immani numero. hoc ita fieri apparet in insulis propinquis Pontiis, Palmaria, Pandataria. Ibi enim in prima volatura cum veniunt, morantur dies paucos requiescendi causa. Idemque faciunt cum ex Italia trans mare remeant. Appius Axio, Si quinque millia huc conieceris, inquit, & erit epulum ac triumphus, sexaginta millia quævis statim in scænis des licebit. Tum mihi, Tu dic illud alterum genus ornithonis, qui animi causa constitutus a te sub Casino fertur, in quo diceris longe vicisse non modo archetypum inuentoris nostri *ὀρνιθον* M. Læni Strabonis, qui Brundisii hospes noster primus in peristylō habuit ex hedera conclusas aues, quas pasceret obiecto rete, sed etiam in Thusculano magno ædificio Luculli. Cui ego. Cum habeam sub oppido Casino flumen, quod per villam fluat liquidum & altum, marginibus lapideis, latum pedes LVI, & villa in villā pontibus transeat, longum p. DCCCCL, directum ab insula ad Musæum, quæ est a Vinio fluuiio, ubi confluit altera amnis ad summum flumen, ubi est Musæum. Circum huius ripas ambulatio sub dio, pedes lata denos. Ab hac ambulatio-

ambulatione in agrū versus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra & sinistra maceris altis conclusus. Inter quas locus, qui est ornithonis, patet in latitudinem p. XLVII, deformatus ad tabulæ literariæ speciem cum capitulo forma quæ est quadrata. patet in longitudinem p. LXXXII, quæ ad capitulum rotundus est p. XXVII. Ad hæc, ita ut in margine quasi infimo tabulæ descripta sit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media sunt caueæ, quæ iter in aream est. In limine in lateribus dextra & sinistra porticus sunt primoribus columnis lapideis intermediis arbusculis humilibus ordinatæ, cum a summa macerie ad epistylum tecta porticus sit rete cannabina: & ab epistylō ad stylobatem hæc sunt auibis omne genus oppleræ, quibus cibus ministratur per retem, & aqua rituulo tenui affluit. Secundum stylobatis interiorem partem dextra & sinistra ad summam aream quadratam e medio diuersæ duæ non latæ, sed oblonge sunt piscine ad porticus versus. Inter eas piscinas tantummodo accessus semita in tholum, qui est ultra rotundus columnatus, ut est in æde Catuli, si pro parietibus feceris columnas. Extra eas columnas est silua manu sata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota septa maceris altis. Intra tholi columnas exteriores lapideas, & totidem interiores ex abierte tenues, locus est P. V latus. Inter columnas exteriores pro pariete reticuli e neruis sunt, ut perspicui in silua possint, & quæ ibi sunt, neque auis eas transire. Intra interiores columnas pro pariete rete auarium est obiectum. Inter has, & exteriores gradatim substructum ut *ὀρνιθον* auium: mutuli crebri omnibus columnis impositi, sedilia auium. Intra retem aues sunt omne genus, maxime cantrices, ut lusciniolæ, ac merulæ, quibus aqua ministratur per canaliculam, cibus obicitur sub retem. Subter columnarum stylobatem est lapis a salere pedem & dodrantem alta: ipsum salere ad duo pedes altum, a stagno latū ad quinque, ut in culcitas & columellas conuiæ pedibus circumire possint. Infimo intra salere est stagnum cum margine pedali, & insula in medio parua. Circum salere & naualia sunt excavata anatiū stabula. In insula est columella, in qua intus axis qui pro mensa sustinet rotam radiatam, ita ut ad extremū ubi orbile solet esse acutum, tabula cauata sit, ut tympanum in latitudinē duo pedes & semipedem, in altitudinem palmū. Hæc ab vno puero, qui ministrat ita vertitur, ut omnia vna ponantur, & ad bibendum, & ad edendum, & ad moueantur ad

omnes conuiuas. Ex suggesto faleris vbi solent esse *αἰεταί*, prodeunt anates in stagnū, ac nant, e quo riuus peruenit in duas, quas dixi, piscinas, ac pisciculi vltro ac citro commeant, cum & aqua calida, & frigida ex orbi ligneo, mensaque, quam dixi, in primis radiis esse epitoniis versis ad vnum quēque factum, sic vt fluat in conuiuiam. Intrinsecus sub tholo stella lucifer interdiu, noctu hesperus, ita circumueit ad infimum hemisphaerium, ac mouentur, vt indicent quot sint horæ. In eodem hemisphaerio medio circum cardinem est orbis ventorum octo, vt Athenis in horologio, quod fecit Cypræstes. Ibiq; eminens radius a cardine ad orbem ita mouetur, vt eum tangat ventum, qui flet, vt intus scire possis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos athletæ comitiorum vna cum id fieri non miraremur propter studia suffragatorum, & tamen scire vellemus quid esset, venit ad nos Pantulæus Parra. Narrat ad tabulam, cum diriberent, quendam deprehensum tesseras cōlicientem in loculum, eum ad consulem tractum a fautoribus competitorum. Pauo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprehensus.

De pauonibus.

AXIVS, De Pauone, inquit, libere licet dicas, quoniam discessit Fircellius, qui secus siquid diceret de iis gētilitatis causa, foras ante eum duceret ferram. Cui Merula. De pauonibus nostra memoria, inquit, greges haberi cœpti, & venire magno. Ex iis M. Aufidius Lurco supra sexagena millia nummum in anno dicitur capere. Si aliquanto pauciores esse debent mares, quam fœminæ, si ad fructum spectes. si ad delectationem, cōtra: formosior enim mas. Pauonum greges agrestes transmarini esse dicuntur in insulis Sami in luo lunonis. Item in Planasia insula M. Pisonis. Hi ad greges constituendos parantur bona ætate, & bona forma. Huic enim natura formæ e volucribus dedit palmam, ad admissuram hæc minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Pascuntur omne genus obiecto frumēto, maxime ordeo. Itaque Seius iis dat in mēses singulos, ordei singulos modios, ita vt in fœtura det vberius, & ante quam salire incipiant. Is a procuratore ternos pullos exigit, eosque, cum creuerunt, quinquagenis denariis vendit, vt nulla ouis hunc assequatur fructum. Præterea oua emit, ac supponit gallinis, ex quibus ex iis excusos pullos refert in testabilem eam, * in qua pauones habet, quod testu pro multitudine pauonum fieri debet, & habere cubilia discretæ, testorio

testorio leuata, quo neque serpens, neque bestia accedere vlla possit. Præterea habere locum ante se, quo pastum exeant diebus apricis. Vtrumque locum purum esse volunt hæc volucres. Itaq; pastorem earum cum batillo circumire oportet, ac sterqus tollere, ac conseruare; quod & ad agriculturam idoneum est, & ad substramen pullorum. Primus hos Q. Hortensius augurali adiuiciali cœna posuisse dicitur. quod protinus factū tam luxuriosi, quam seueri boni viri laudabant. Quem cito secuti multi extulerunt eorum pretia, ita vt oua eorum denariis veneant quinis, ipsi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia sextertia vt reddat, vt quidem Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

De columbis.

7.

INTEREA venit apparitor Appii a consule, & augures ait citari. Ille foras exit e villa. At in villam intro inuolant columbæ. de quibus Merula Axio, Si vnquam *περὶ τὴν τροφὴν* constituisse, has tuas esse putares, quamuis feræ essent. Duo enim genera earum in *περὶ τὴν τροφὴν* esse solent. Vnum agreste, vt alii dicunt, saxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus villæ, a quo appellatæ columbæ, quæ propter timorem naturalem summa loca in testis captant. Quo fit, vt agrestes maxime sequantur turres, in quas ex agro euolant suapte sponte, ac remeant. Alterum genus illud columbarum est clementius, quod cibo domestico contentum intra limina ianue solet pasci. Hoc genus maxime est colore albo. Illud alterum agreste sine albo, vario. Ex his duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fructus causa, atque incedunt in locum vnum, quod alii vocant *περὶ τὴν τροφὴν*, alii *περὶ τὴν τροφὴν*: in quo vno sepe, vel quinque millia sunt inclusa. *περὶ τὴν τροφὴν* fit, vt testudo magna camera testus, vno ostio angusto, fenestris puniceis, aut latioribus, reticulatis vtrinque, vt locus omnis sit illustris, neue quæ serpens, aliudue quid animal maleficum introire queat. Intrinsecus quamleuissimo marmorato toti parietes ac cameræ oblinuntur, & extrinsecus, circum fenestras, ne mus, aut lacerta, qua adrepere ad columbaria possit. Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbariæ sunt rotunda in ordinem crebra. Ordines quamplurimi esse possunt a terra vsque ad cameram. Columbaria singula esse oportet, vt os habeat, quo introire & exire possit. Intus ternorum palmarum ex omnibus partibus sub ordines singulos

tabulae fite, ut sint bipalmes, quo vtantur vestibulo, ac prodeant. Aquam esse oportet, quo influat, vnde & bibere, & vbi lauari possint. permundae enim sunt hae volucres. Itaque patrem columbarium quotquot mensibus crebro oportet euertere, est enim quod eum inquinat locum appositum ad agriculturam, ita ut hoc optimum esse scripserint aliquot: siue quae coluba quid offenderit, ut medeatur: siqua perierit, ut efferratur. Siqui pulli idonei sunt ad vendendum, promat. Item quae sortae sunt, in certum locum ut disclusum ab aliis rete habeant, quod transferantur, e quo foras euocare possint matresque. Quod faciunt duabus de causis: Vna si fastidiunt aut inclusae consenscunt, quo libero aere cum exierint in agros, redintegrentur: Altera de causa propter illicium. ipsae enim propter pullos, quos habent, utique redeunt, nisi a coruo occisae, aut ab accipitre interceptae. Quos columbarii interficere solent, duabus virgis viscaris defixis in terram, inter se curuatis, cum inter eas posuerint obligatum animal, quod item petere soleant accipitres, qui ita decipiuntur, cum se obleuerit visco. Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quod multi in theatro e sinu missas faciunt, atque ad locum redeunt: quae nisi reuerterentur, non emitterentur. Cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinsecus per fistulas supplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piso, falcio, lis, cruo. Item feras has in turribus, ac summis villis, qui habent agrestes columbas, quoad possunt immittendum in matresque etate bona. parandum neque pullos, neque vetulas, totidem mares quot foeminas. Nihil columbis fecundius. Itaque diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat, & educat: & hoc fere totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt a bruma ad equinoctium verum. Pulli nascuntur bini, qui simulac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariunt. Qui solent saginare pullos columbinos, quo pluris vendant, secludunt eos, cum iam pluma sunt tecti. Deinde manducato candido faciunt panem: hieme hoc bis, aestate ter, mane, meridie, vespere. hieme demunt cibum medium. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illis eruribus, & matribus, vberius ut cibo uti possint, obiciunt. Eo enim totum diem se, & pullos pascunt. Qui ita educantur, celerius pinguiore sunt quam alii, & candidiores: parentes eorum Romae, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula vulgo veniunt ducentis numis, nec

nec non eximia singulis millibus numum, quas nuper cum mercator tanti emere vellet a L. Axio equite Ro. minoris quadringentis denariis daturum negavit. Axius, Si possem emere, inquit, *μετ' ἑώρα* factum, quemadmodum in aedibus cum habere vellem, emi fictilia columbaria, iam iissem emptum, & misissem ad villam. Quasi vero, inquit Pica, non in vrbe quoque sint multi. An tibi columbaria qui in tegulis habent non videntur habere *μετ' ἑώρα*, cum aliquot supra centum millium sextertium habeant instrumentum? e queis alicuius totum emas censeo, & ante quam aedificas rure, magnum condiscas hic in vrbe quotidie lucrum assem semissem condere in loculos.

De Turturibus.

8.

TVM Merula, Perge deinceps. Ille, Turturibus item, inquit, locum constituendum proinde magnum, ac multitudinem alere velis. Eumque item, ut de columbis dictum est, ut habeat ostium, ac fenestras, & aquam puram, ac parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbariis in pariete mutulos, aut palos in ordinem, supra quos tegeticular cannabinae sunt impositae. Infimum ordinem oportet abesse a terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, a summo ad camaram ad semipedem, aequale latum ac mutulus a pariete extare potest, in quibus dies noctesque pascuntur. Cibari quod sit, obiciunt triticum sicum in centenos videnos turtures fere semodium, quotidie euerrentes eorum stabula, a stercore ne offendantur, quod item seruatur ad agrum colendum. Ad saginandum appositissimum tempus circiter messem. Etenim matres eorum tunc optimae sunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad futuram meliores. Itaque eorum fructus id temporis maxime consistit.

De Gallinis.

9.

AXIVS, Ego quae requiro * farsurae assurae membra de palumbis, de gallinis dic sodes Merula: tum de reliquis, si quid idoneum fuerit, racemari licebit. Igitur sunt gallinae quae vocantur, generum trium, villaticae, & rusticae, & africanae. Gallinae villaticae sunt, quas deinceps rure habent in villis. De his qui *ἀγρίο βα* exant instituire volunt, iidem adhibita scientia, ac cura, ut capiant magnos fructus (ut maxime fecerunt deliaci) haec quinque maxime animaduertant oportet: De emptione, cuiusmodi, & quam multas parent. De foetura, quemadmodum admittant, & pariant. De ouis, quemadmodum incubent,

& excudant. De pullis, quemadmodum, & a quibus educantur. Hic appendix adicitur, pars quinta, quemadmodum agnoscuntur. E quibus tribus generibus proprio nomine vocantur feminae, quae sunt villaticae gallinae, mares galli, capi seminae, quod sunt castrati. Gallos castrant, ut sint capi, candenti ferro inurentes ad infima crura, usque dum rumpatur. at quod extat vlcus, oblinunt figlina creta. Qui spectat ut *ignis* perfectum habeat, sint licet genera ei tria paranda, maxime villaticas gallinas: e quibus in parando eligat oportet foecundas, plerumque rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, crista erecta ampla. Haec enim ad partitiones sunt aptiores. Gallos salaces, qui animaduertunt si sunt lacertosi, rubenti crista, rostro breui, pleno, acuto, oculis ravis, aut nigris, palea rubra subalbicante, collo vario, aut aureolo, seminibus pilosis, cruribus breuibus, vnguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis. Item qui elati sunt, ac vociferant saepe, in certamine pertinaces, & qui animalia, quae nocent gallinis, non modo non pertimescant, sed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen sequendum in seminio legendo, tanagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui sine dubio sunt pulchri, & ad praehandum inter se maxime idonei, sed ad partus sunt steriliores. Si ducentas alere velis, locus septus attribuentus, in quo duae cauae coniunctae magnae constituentur, quae spectent ad exorientem versus, utraque in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, quam in altitudine. paulo humiliores. utraque fenestra lata tripedalibus, & eo pede altiores e viminibus factae raris, ita ut lumen prebeant multum, neque per eas quicquam ire intro possit, quae nocere solent gallinis. Inter duas ostium sit, qua gallinarius curator earum ire possit. In caueis crebre perticae traiectione sint, ut omnes sustinere possint gallinas. Contra singulas perricas in pariete exculptrae sint cubilia earum: ante sit (ut dixi) vestibulum septum, in quo diurno tempore esse possint, atque in puluere volutari. Praeterea sit cella grandis, in qua curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia plena sint cubilia gallinarum, aut exculptrae, aut afficta firmiter. motus enim cum incubant nocet. In cubilibus, cum parturient, acus subternendum. cum pepererunt, tollere substramen, & recens aliud subicere, quod pulices & caetera nasci solent, quae gallinam conquiscescere non patiuntur; ob quam rem oua aut inaequaliter maturescunt, aut consenscunt. Quae velis incubet, negat plus

plus xxv oportere oua incubare, quamuis propter foecunditatem pepererit plura. Optimum esse partum aequinoctio venio: ad autumnale. Itaque quae ante, aut post nata sunt, & etiam prima eo tempore, non supponenda: & ea quae subiciat, potius vetulis, quam pullastris, & quae rostra aut ungues non habeant acutos, quae debent potius in concipiendo occupatae esse, quam in cubando. Appositissimae ad partum sunt anniculae, aut bimae. Si oua gallinis pauonina subicies, cum iam decem dies pauonina fouere coepit, tum denique gallinacea subicere, ut una excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus sunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, ut diem & noctem incubent, praeter quam a mane & vespere, dum cubus ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis aliquot, ac vertere oua, ut aequabiliter consenscant. Oua plena sint, atque utilia, necne, animaduerti aium posse, si demiseris in aquam. quod inane, natat: plenum, desidit. Qui (ut hoc intelligant) concutiant, errare, quod in eis vitales venas confundant. In iis idem aiunt, cum ad lumen sustuleris, quod perluceat, id esse ob inane. Qui haec volunt diutius seruare, perficiat sale minuto, aut muria, tres aut quatuor horas; eaque abluta condunt in fursures, aut acus. In supponendo oua obseruant, ut sint numero imparia. Oua, quae incubantur, habeantne semen pulli, curator quatriduo, postquam incubari coepit, intelligere potest, si contra lumen tenuit, & purum vniufmodi esse animaduertit, putant euicendum, & aliud subiciendum. Excusos pullos subducendum ex singulis nidis, & subiciendum ei quae habeat paucos. Ab eaque, si reliqua sint oua pauciora, tollenda, & subicienda aliis, quae nondum excuderunt, & minus habent xxx pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obiciendum pullis diebus xv primis mane subiecto puluere (ne rostris noceat terra dura) polentam mixtam cum nasturtii semine, & aqua aliquanto ante facta intrita, ne tum denique in eorum corpore turgescat, aqua prohibendum. Quando de clunibus coeperint habere pinnae, & capite, & e collo eorum crebro eligendi pedes. Saep enim propter eos consenscunt. Circum caueas eorum incendendum cornum ceruinum, ne quae serpens accedat: quarum bestiarum ex odore solent interire. Prodigendi in solem & in sterquilinum, ut se volutare possint, quod ita alibiliores fiunt. Neque pullos tantum, sed omne *oprobrium* cum aestate, tum utique cum tempestas sit mollis,

atq; apriū: intento supra rete, quod prohibeat eas extra septa euolare & in eas inuolare extrinsecus accipitrē, aut quid aliud: tuitantem caldorem & frigus, quod vtrunq; his aduersum. Cū iam pinnas habebunt, consuefaciendum, vt vnam aut duas seſtentur gallinas. Ceteræ vt potius ad pariendum ſint expedite quam in nutritu occupatæ. Incubare oportet incipere ſecundum nouam lunam, quod fere quæ ante, pleraque non ſuccedunt. Diebus fere xx excudūt. De quibus villaticis (quoniam vel nimium dictum) breuitate reliqua compenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in vrbe. raræ, nec fere manſuetæ ſine cauea videntur Romæ, ſimiles facie non his villaticis gallinis noſtris, ſed africanis aſpectu, ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolent poni cum piſtaciis, ac merulis albis, item aliis id genus rebus inuſitatis. Neque fere in villis oua, ac pullos faciunt, ſed in ſiluis. Ab his gallinis dicitur inſula Gallinaria appellata, quæ eſt in mari Thuſco ſecundum Italiam contra montes Liguſticos, Intemelium, Albium, Ingaunum. alii ab his villaticis inuectis a nautis, ibi ſeris factis procreatis. Gallinæ africanæ ſunt grandes, variæ, gibberæ, quas *παραλίου* appellant Græci. Hæ nouiſſimæ in triclinium ganearium introierunt & culina propter faſtidium hominum. Veniūt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ ſaginatae maxime villaticæ. Eas includunt in locum tepidum & anguſtum, & tenebricoſum, quod motus earum & lux pinguitudini inimica, ad hanc rem electis maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falſo, quod antiqui vtherin thelim dicebant, ſic medicam melicam vocabant. Hæ primo dicebantur, quia ex Media propter magnitudinem erant allatæ, quæque ex iis generatæ poſtea propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex iis, enullis ex alis pinnis & e cauda faciūt turundis ordeaceis partim admixtis ex farina loliaceæ, aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibusdam ſignis, vt prior ſit concoctus, quam ſecundum dent. Dato cibo, quum perpurgarunt caput, nequos habeant pedes, rursus eas concludunt. Hoc faciunt vſque ad dies xxv. Tunc denique pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in aquam mixto vino bono & odorato faciunt, ita vt diebus xx pingues reddant, ac teneras. Si in faciundo nimio cibo ſaſtidiunt, remittendum in datione, pro portione: ac decem primis proceſſit, in poſterioribus, vt diminuat eadem ratione, vt vigefimus dies & primus ſit par. Eodem modo palumbes faciunt

faciunt, ac reddunt pingues.

De anſeribus.

10.

TRANSI, inquit Axius, nunc in illud genus, quod vos philogreci vocatis *ἀμφίβιον*, quod non eſt villa ac terra contentum, ſed requirit piſcinas, in quibus vbi anſeres aluntur, nomine *χρησσοειδής* appellatis. Horum greges Scipio, Metellus, & M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius, inquit, ita greges comparauit anſerum, vt hos quinque gradus obſeruaret, quos in gallinis dixi. Hi ſunt de genere, de ſœtuta, de ouis, de pullis, de ſagina. Primum iubebat ſeruum in legendo obſeruare, vt eſſent ampli, & albi: quod plerunque pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterum genus variū, quod ſerum vocatur, nec cum iis libenter congregatur, nec æque ſit manſuetū. Anſerib. admittendis tēpus eſt aptiſſimū a brumæ ad pariendū & incubandū a Kal. Martii vſq; ad ſoliſtitium. Saliunt fere in aqua, inungentur in flumen, aut piſcinam. Singule non plus quater in anno pariunt. Singulis vbi pariant, faciundum haras quadratas circū binos pedes, & ſemipedem. Eas ſubſternendum palea. Notandum earum oua aliquo ſigno, quod aliena non excidunt. Ad incubandū ſupponunt plerunque ix aut xi. Qui hoc minus, vii: qui hoc plus, xv. Incubat tempeſtatibus dies xxx, tepidioribus xxv. Cum excudit, quinque diebus primis patiuntur eſſe cum matre. Deinde quotidie ſerenum cum eſt, producunt in prata, item piſcinas, aut paludes: iisque faciunt haras ſupra terram aut ſubtus, in quæ non includant plus vicienos pullos. Easque cellas prouident, ne habeant in ſolo humorem, & vt molle habeant ſubſtramen e palea, aliaue quare, neue qua eo accedere poſſint muſtelæ, aliaue beſtiæ quæ noceant. Anſeres paſcunt in humidis locis, vbi pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat, ſeruntque his herbam quæ vocatur ſeris, quod ea aqua tacta etiam cum eſt arida, ſit viridis. Folia eius decerpentes dant, ne ſi eo inegerint vbi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi cruditate pereant. voraces enim ſunt natura. Quo tēperandum iis, qui propter cupiditatem ſæpe in paſcendo ſi radicem prenderunt, quam educere velint e terra, abruptū collum: perimbecillum enim id, vt caput molle. Si hæc herba non eſt, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cum eſt tēpus ſarraginis, dandum vt in ſeri dixi. Cum incubant, ordeum iis intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo

polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis nasturtium viride confectum minutatim ex aqua in vas aliquod. Cum autem sunt inclusi in haras, aut speluncas, vt dixi, victui obiciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem, herbarum teneram aliquam concisam. Ad saginandum eligunt pullos circiter sexquimenses qui sunt natu: eos includunt in saginario ibique polentam, & pollinem aqua madefacta dant cibum, ita vt per dies saturent. Secundum cibum large vt bibant faciunt potestatem. Sic curati circiter duobus mensibus fiunt pingues. Quotiescunque sumperunt, locus solet purgari: quod ipsi ament locum purum, neque ipsi vllum, vbi fuerint, relinquunt purum.

De anatribus.

11.

Qui autem volunt greges anatum habere, ac constituere *ορνιθολογείον*, primum locum, cui est facultas, eligere oportet palustrem, quod eo maxime delectantur. si id non potissimum ibi, vbi sit naturalis aut lacus, aut stagnum, aut manufacta piscina. quo gradatim descendere possint. Septum altum esse oportet vbi versentur, ad pedes xv, vt vidistis ad villam Sei, quod vno ostio claudatur. circum totum parietem intrinsecus crepido lata, in qua secundum parietem sint recta cubilia, ante eas vestibulum earum exaequatum tectorio opere testaceo. In eo perpetua canal, in quam & cibus ponitur iis, & immittitur aqua. sic enim cibum capiunt. Omnes parietes tectorio laeuigantur, ne fales, aliaeque bestia introire ad nocendum possit. idque septum tutum rete grandibus maculis integitur, ne eo inuolare aquila possit, neue ex ea euolare anas. Pabulum iis datur triticum, ordeum, vinacci, vuae, nonnunquam etiam ex aqua cammari, & quaedam eiusmodi aquatilia. Quae in eo septo erunt piscinae, in eas aquam large influere oportet, vt semper recens sit. Sunt item non dissimilia alia genera, vt querquedulae, phalarides, sic perdicēs, quae, vt Archelaus scribit, voce maris audita, concipiunt. Quae vt superiores, neque propter fecunditatem, neque propter suauitatem saginantur, sed sic pascendo fiunt pingues. Quod ad villaticarum passionum primum actum pertinere sum ratus, dixi.

De leporibus.

12.

INTEREA redit Appius, & percunctati nos ab illo, & ille a nobis, quid esset dictum ac factum, Appius, Sequitur inquit, actus secundi generis, afficiendus ad villam qui solet esse, ac no-

ac nomine antiquo a parte quadam, leporarium appellatum. Nam neque solum lepores eo includuntur silua, vt olim in iugero agelli, aut duobus, sed etiam cerui, aut capreae in iugibus multis. Q. Fuluius Lippinus dicitur habere in Tarquinienfi septa iugera xl, in quo sunt inclusa non solum ea, quae dixi, sed etiam oues ferae, etiam hoc maius hic in statonensi, & quidam in locis aliis. In Gallia vero transalpina T. Pompeius tantum septum venationis, vt circiter ∞ ∞ ∞ ∞ passuum locum inclusum habeat. Praeterea in eodem contempore fere habere solent, de animalibus coelestia, atque aluearia, atque etiam dolia, vbi habeant conclusos glires. Sed horum omnium custodia, incrementum, & pastio aperta, praeterquam de apib. Quis enim ignorat septa e maceris, ita esse oportere in leporario, vt tectorio tacta sint, & sint alta: alterum ne fales, aut maelis, aliaeque bestia introire possint: alterum ne lupus transilire. ibique esse latebras, vbi lepores interdum deliteant in virgultis, atque herbis, & arbores patulis ramis, quae aquila impediant conatus. Quis item nescit, paucos si lepores, mares vt foeminas intromiserit, breui tempore fore vt impleatur: tanta fecunditas huius quadrupedis. Quatuor modo enim intromisit in leporarium, breui solet repleri. Fit enim sepe cum habent catulos recentes, alios vt in ventre habere reperiuntur. Itaque de his Archelaus scribit, annorum quot sint si quis velit scire, inspicere oportet foramina naturae, quae sine dubio alius alio habet plura. Hos quoque nuper institutum vt saginarent pleraque, cum exceptos e leporario concludant in cauis, & loco clauso faciant pingues. Eorum ergo tria genera fere sunt. Vnum Italicum hoc nostrum pedibus primis humilibus, posterioribus altis, superiore parte pulla, ventre albo, auribus longis: qui lepus dicitur cum praegnans sit, tamen concipere. In Gallia transalpina, & Macedonia fiunt permagni: in Hispania, & in Italia mediocres. Alterius generis est, quod in Gallia nascitur ad alpes, qui hoc fere mutant, quod tori cadi sunt. hi raro perferuntur Romam. Tertijs generis est quod in Hispania nascitur, similis nostro lepori ex quadam parte, sed humile, quem cuniculum appellant. L. Aelius putabat ab eo dictum leporum a celeritudine, quod leuipes esset. Ego arbitror a Graeco vocabulo antiquo, quod cum Aolis Beotii *λίμνος* appellabant. Cuniculi dicti ab eo, quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, vbi lateant in agris. Horum omnium tria genera, si possis, in leporario habere oportet. duo quidem vtique

K

te habere puto, & quod in Hispania annis ita fuisti multis, vt inde te cuniculos persecutos credam.

De Apris.

APROS quidem posse habere in leporario, nec magno negotio ibi & captiuos, & cicures, qui ibi nati sint, pingues solere fieri, scis inquam Axi. Nam quem fundum in Tusciano emit hic Varro a M. Pupio Pisone, vidisti ad bucinam inflatam certo tempore apros & capreas conuenire ad pabulum, cum e superiore loco e palastra apris effunderetur glans, capreis vicia, aut quid aliud. Ego vero, inquit ille, apud Q. Hortensium cum in agro Laurenti essem, ibi istuc magis *res agens fieri* vidi. Nam silua erat (vt dicebat) supra quinquaginta iugorum maceria septa, quod non leporarium, sed *venationis locus* appellabatur. Ibi erat locus excelsus, vbi triclimio posito coenabamus. Quintus Orphea vocari iussit, qui cum eo venisset cithola, & cithara, & cantare esset iussus, bucinam inflauit, vbi tanta circumfluxit nos ceruorum, aprorum, & ceterarum quadrupedum multitudo, vt non minus formosum mihi visum sit spectaculum, quam in circo maximo aedilium sine africanis bestiis cum fiunt venationes.

De Cocleis.

AXIUS, Tuas partes (inquit) subleuauit Appius o M. rula noster. Quod ad venationem pertinet, breuiter secundus transactus est actus. Nec de cocleis, ac gliribus quæro, quod reliquum est. neque enim magnum emolumentum esse potest. Non istuc tam simplex est, inquit Appius, quam tu putas o Axi noster. nam & idoneus sub dio sumendus locus coclearis, quem circum totum aqua claudas, ne quas ibi posueris ad partum, non liberos earum, sed ipsas quæras. Aqua inquam finiendæ, ne fugitiuius sit parandus. Locus is melior, quem & non coquit sol, & tangit ros. Qui si naturalis non est (vt fere non sunt in aprico loco) neque habeas in opaco, vt facias, vt sunt sub rupibus ac montibus, quorum alluant radices lacus ac flumini, manu facere oportet roscidum: qui fit, si eduxeris fistulam, & in eam mammillas imposueris tenues, quæ eructent aquam, ita vt in aliquem lapidem incidat, ac late dissuperetur. Paruus iis cibus opus est, & is sine ministratore. Et huc dum serpit, non solum in area reperit, sed etiam si riuus non prohibet, in parietes stantes inuenit. Denique ipsæ exgruminales ad propalam vitam diu producant, cum ad eam rem pauca laurea folia intericiant, & aspergāt furfures nō multos. Itaque

Itaque coquus has viuas an mortuas coquat, plerumque nescit. Genera coclearum sunt plura, vt minute albule, quæ afferuntur e Reatino, & maximæ quæ de Illyrico apportantur, & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non quo non in his regionibus quibusdam locis, eæ magnitudinibus non sint dispariles: nam & valde amplæ sunt, quanquam ex Africa, quæ vocantur solitannæ, ita vt in eas LXXX quadrantes conici possint, & sic in aliis regionibus eadem inter se collatæ & minores sunt, ac maiores. Hæ in foetura pariunt innumerabilia. Earum semen minutum, ac testa molli, diuturnitate obdurefcit, magnis insulis in areis factis, magnum holusum deferunt æris. Has quoque saginare solent ita, vt ollam cum foraminibus incrustent sapa, & farre, vbi pascantur, quæ foramina habeat, vt intrare aer possit. Viuax enim hæc natura.

De Gliribus.

15.

GLIRARIVM autem dissimili ratione habetur, quod non aqua, sed maceria locus sepitur. Tota læui lapide, aut tectorio intrinsecus incrustatur, ne ex ea erepere possit. In eo arbutusculas esse oportet, quæ ferunt glandem, quæ cum fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem & castaneam vnde saturi fiant. Facere his cauos oportet laxiores, vbi pullos parere possint. Aquam esse tenuem, quod ea non vitetur multum, & aridum locum quærunt. Hi saginantur in doliis, quæ etiam in villis habent multi, quæ figuli faciunt, multo aliter atque alia, quod in lateribus eorum semitas faciunt, & cauum, vbi cibum constituent. In hoc doliū addunt gladem, aut nuces iuglandes, aut castaneam. Quibus in tenebris, cum cumulatim positum est in doliis, fiunt pingues.

De Apibus.

16.

APPIVS igitur, Relinquitur, inquit, de pastione villati- et tertius actus de piscinis. Quid tertius? inquit Axius. An quia tu solitus es in adolescentia tua domi mulsum non bibere propter parsimoniam, nos mel negligemus? Appius, Nobis verum dicit, inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus sororibus essem relictus, quarum alteram sine dote dedi Lucullo, a quo hæreditate me cessā primum, & primum mulsum domi meæ bibere cœpi ipse, cum interea nihil minus pene quotidie in conuiuio omnibus darem mulsum. Præterea meū erat non tuū, eas nouisse volucres, quibus plurimū natura ingenii atq; artis tribuit: itaq; eas melius me

nolle quam te, vt scias, de incredibili earum auium natura audi. Merula, vt cetera fecit, *ισορακώς*, quæ sequi melitturgi soleant, demonstrabit. Primum apes nascuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate ait eas esse

--βοὺς φθιμένας πεποιημένα τέκνα.

dem,

Ἰ' πῶν μὲν σφίγγες γένεα, μόχων δὲ μέλιτος αἱ.
Hæ apes non sunt solitaria natura, vt aquilæ, sed vt homines. Quod si hoc faciunt etiam graculi, at non idem: quod hic societas operis, & ædificiorum, quod illic non est. Hic ratio atque ars, ab his opus facere discunt, ab his ædificare, ab his ciuaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus, neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus non in fauo sexangulis cella? totidem, quot habet ipsa pedes (quod geometriæ *ἑξάγωνον* fieri in orbi rotundo ostendit) vt plurimum loci includatur. Foris pascuntur, intus opus faciunt: quod, dulcissimum quod est, & diis & hominibus est acceptum: quod fauus venit in altaria, & mel ad principia conuiuuii, & in secundam mensam administratur. Hæ vt hominum ciuitates, quod hic est & rex, & imperium, & societas, quod sequuntur omnia pura. Itaque nulla harum assidit in loco inquinato, aut eo qui male oleat, neque etiam in eo qui bona olet vnguenta: itaque his vnctus qui accessit, pungunt. Non vt muscæ liguriunt, quod nemo has videt (vt illas) in carne, aut sanguine, aut adipe. Ideo modo confidunt in quo est sapot dulcis. Minime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius. Neque ignaua, vt non, qui eius opus conetur disturbare, resistat. Neque tamen nescia suæ imbecillitatis: quæ cum causa musarum esse dicantur volucres, quod & si quando duplicata sunt, cymbalis, & plausibus, numero reducant in locum vnum. Et vt his diis Heliconæ atque Olympion attribuerunt homines, sic his floridos & inultos natura attribuit montes. Regem suum sequuntur quocunque it, & sessum subleuant. & si nequit volare, succollant, quod eum seruare volunt. Neque ipsæ sunt inficientes, nec non oderunt inertes. Itaque insectantes a se eiiciunt fucos, quod hi neque adiuuant, & mel consumunt: quos vocificantes plures persequuntur, etiā paucæ. Extra ostium aluei obturant omnia, qua venit inter fauos spiritus, quam *ἐριδάκη* appellant Græci. Omnes vt in exercitu viuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & vt colonias mittunt. Hicque duces faciunt quædam ad vocem vt

vt imitatione tubæ. tum id faciunt, cum inter se signa pacis ac belli habeant. Sed o Merula, Axius noster ne, dum hæc audit, physicam addiscat, quod de fructu nihil dixi, nunc cursu lampada tibi trado. Merula, De fructu, inquit, hoc dico, quod fortasse an tibi satis sit Axi, in quo auctorem habeo non solum, qui aluearia sua locata habet quotannis quinque millibus pondi mellis, sed etiam hunc Varronem nostrum, quem audiui dicentem, duo milites se habuisse in Hispania fratres Veianios ex agro Falisco locupletes, quibus cum a patre relicta esset parua villa, & agellus non sane maior iugero vno, hos circum villam totam aluearium fecisse, & hortum habuisse, ac reliquum thymo & cytiso obseuisse, & apiastro, quod alii *μελίφουδον*, alii *μελίον φουδον*, quidam *μέλιον* appellant. Hos nunquam minus, vt peræque ducerent dena millia sextertia ex melle recipere esse solitos, tum eos & velle expectare, vt suo potius tempore mereatorem admitterent, quam celerius alieno.

Die igitur, inquit, vbi & cuiusmodi me facere oporteat aluearium, vt magnos capiam fructus. Ille, *μελίφωγας* ita facere oportet, quos alii *μελίτογοφῶνα* appellant, eadem rem quidam mellaria. Primum secundum villam, potissimum vbi non resonant imagines. hic enim sonus harum fugæ causa existimatur esse. Procerum esse oportet aere temperato, neque ætate feruido, neque hieme non aprico, vt spectet potissimum ad hiernos ortus, quæ prope se loca habeat ea vbi pabulum sit frequens, & aqua pura. Si pabulum naturale non est, ea oportet dominum serere, quæ maxime sequuntur apes. ea sunt, rosa, serpyllum, apiastrum, papauer, faba, lens, pisum, ocimum, cyperum, medica, & maxime cytisum, quod valentibus vtilissimum est. Etenim ab æquinoctio verno florere incipit, & permanet ad alterum æquinoctium autumnii. Sed vti hoc aptissimum ad sanitatem apium, sic ad mellificium thymum. Propter hoc siculum mel fert palmam, quod ibi thymum bonum, & frequens est. Itaque quidam thymum contundunt in pila, & diluunt in aqua tepida: eo conspergunt omnia seminaria cõsita apium causa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potissimum eligendum iuxta villam: non quo non in vilæ porticu quoque quidam (quo tutius essent) aluearia collocarint. Vbi sunt, alii faciunt ex viminibus rotundas, alii e ligno ac corticibus, alii ex arbore caua, alii fistiles, alii etiam ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedem, sed ita vt cum parum sit qua compleant, eas coangulent, ne

in vasto loco, & inani despondeant animum. hæc omnia ro-
cant a mellis alimonia, aluos: quas ideo videntur medias fa-
cere angustissimas, vt figuram imirentur earum. Vitiles fimo
hubulo oblinunt intus, & extra, ne asperitate absterreantur,
neue inter se contingant. Cum in ordinem sint positæ, sic
interuallo interpolito, alterum & tertium ordinem infra fa-
ciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, quam addi quar-
tum. Media aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina
parua dextra, ac sinistra. Ad extrema, qua mellarii fauum exi-
mere possunt, opercula imponunt aluis. Optimæ sunt cor-
ticæ, deterime siciles, quod & frigore hieme, & æstate
calore vehementissime hic commouentur. Verno tempore,
& æstiuo fere ter in mense mellarius inspicere debet fumigans
leniter eas, & a spurcitiis purgare aluum, & vermiculos esce-
re. Præterea vt animaduertat, ne reguli plures existant: inu-
tiles enim fiunt propter seditiones. & vt quidam dicunt, tria
genera cum sint ducum in apibus, niger, ruber, varius (vt Me-
necrates scribit) duo, niger, & varius, qui ita melior, vt
expediat mellario, cum duo sint eadem aluo, interficere ni-
grum, quem scit cum altero rege esse seditionis, & corrup-
pere aluum, quod fugiet, aut cum multitudine fugetur. De
reliquis apibus optima est parua, varia, rotunda. Fur, qui
vocatur ab aliis fucus, alter est lato ventre. Vespa, quæ simi-
litudinem habet apis, neque socia est operis, & nocere solet
mortui, quam apes a se fecerunt. Ear differunt inter se, quæ
feræ, & cicures sunt. Nunc feras dico, quæ in siluestribus lo-
cis pascunt: cicures, quæ in cultis. Siluestres minores sunt
magnitudine, & pilosæ, sed opifices magis. In emendo em-
ptorem videre oportet valeant, an sint agræ. Sanitatis si-
gna, si sunt frequentes in examine, & si nitidæ: & si opus,
quod faciunt, est æquabile, ac leue. Minus valentium signa
si sunt pilosæ, & horridæ, vt puluerulentæ, nisi opificii eas
virget tempus. Tum enim propter laborem asperantur, ac
macescunt. Si transferendæ sunt alui in alium locum, id fa-
cere diligenter oportet: & tempora, quibus id potissimum
facias, animaduertendum. & loca, quo transferas, idonea
prouidendum. Tempora, vt verno potius quam hiberno,
quod hieme difficulter cõsuecunt, quo sunt translata, manere:
itaque fugiunt plerumque. Si e bono loco transfuleris eo, vbi
idonea pabulatio non est, fugitiuæ fiunt. Nec si ex aluo in aluū
in

in eodem loco traicias, negligenter faciendum. Sed si transi-
turæ sunt apes, ea apiastro perficienda, quod illicium hoc il-
lis: & faui melliti intus ponendi, a faucibus non longe, ne
cum animaduertent, aut inopiam esse habuisse dicantur,
aut cum sunt apes morbidæ propter primores vernos pastus,
qui ex floribus nucis Græcæ, & cornu fiunt, cœliacas fieri, at-
que vrina pota refici. De his propolim vocant, e quo faciunt
ad foramen introitus protectum in aluum maxime æstate. Quæ
rem etiam nomine eodem medici vtuntur in emplastris. Pro-
pter quam rem etiam carius in sacra viâ, quam mel venit. Eritha-
cen vocant, quo fauos extremos inter se conglutinât, quod
est aliud melle, propolis itaque in hoc vim esse illiciendi. Quo-
circa examen vbi volunt considerare, cum ramum, aliamue
quam rem oblinunt hoc, admixto apiastro. Fauus est, quem
fungunt multicauatum e cera, cum singula caua sena latera ha-
beant, quot singulis pedes dedit natura. Neque quæ afferuntur
ad quatuor res faciendas, propolim, erithacen, fauum, mel,
ex hisdem omnibus rebus carpere dicuntur simplex: quod e ma-
lo puniceo, & asparago cibum carpant solum, ex olea arbore ce-
ram, e fico mel, sed non bonum. Duplex ministerium præ-
beri, vt e faba, apiastro, cucurbita, brassica, ceram, & cibum.
Nec non aliter duplex, quod fit e malo & piris siluestribus ci-
bum & mel. Item aliter duplex, quod e papauere ceram, &
mel. Triplex ministerium quoque fieri vti ex nuce Græcæ, & e
lappana cibum, mel, ceram. Item ex aliis floribus ita carpere,
vt alia ad singulas res sumant, alia ad plures. Necnon etiam
aliud discrimen sequantur in carptura, aut eas sequatur, vt in
melle, quod ex alia re faciunt liquidum mel, vt ex lisere flore:
et alia contra, spissum, vt e rore marino. Sic ex alia re, vt e
fico mel insuaue, e cytiso bonum, e thymo optimum. Ci-
bi pars, quod potio, & ea iis aqua liquida, vnde bibant es-
se oportet: eamque propinquam, quæ præterfluat, aut in a-
liquem locum insuat, ita vt se altitudine ascendat duo, aut
tres digitos: in qua aqua iaceant testæ, aut lapilli, ita vt ex-
tent paulum, vbi assidere, & bibere possint. In qua diligen-
ter habenda cura, vt aqua sit pura, quod ad mellificium bo-
num vehementer prodest. Quod non omnis tempestas ad
pastum prodire longius patitur, præparandus his cibis, ne
tunc melle cogantur solo viuere, aut relinquere exinanitas
aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo de-
coquant in aquæ congiis sex, quas coctas in ossas prope ap-
K liii

ponunt. Alii aquam mulsam in vasculis prope ut sit curant. In quæ addunt lanam purpuream, per quam fugant: vno tempore ne potum nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vasa ponunt ad aluos singulas, & hac suppletur. Alii vnam passam, & ficum, cum pinserunt, affundunt sapam, atque ex eo factas offas apponunt ibi, quum foras hie in pabulum procedere tamen possint. Cum examen exiturum est, quod fieri solet, cum adnatæ prospere sunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam, ut olim crebro Sabini faciunt propter multitudinem liberorum, huius quod duo solent præire signa, scitur. Vnum, quod superioribus diebus maxime vespertinis multæ ante foramen (ut vix) aliæ ex aliis pendent conglobatæ. Alterum, quod cum iam euolaturæ sunt, aut etiam inceperunt, consonant vehementer, proinde ut milites faciunt, cum castra mouent. quæ primo tum exierunt in conspectu volitant, reliquas quæ nondum congregatæ sunt respectantes, dum conueniunt. Cum a mellario id fecisse sunt animaduersæ, iacundo in eas puluerem, & circumtinniendo ære, pteritis quo voluerit perducet. Non longe inde obliuunt citræ, atque apiastrum, cæterisque rebus, quibus delectantur. Vbi condecorunt, afferunt aluum prope eisdem illiciis illitam intus: & prope apposita, fumo leni circumeundo conueniunt eas intrare: ut quæ in nouam coloniam cum introierint, permanent adeo libenter, ut etiam si proximam posueris illi aluum, unde exierunt, tamen nouo domicilio potius sint contentæ. Quod ad passionem pertinere sum ratus, quoniam dixi nunc iam cuius causa adhibetur ea cura, de fructu dicam. * Eximendorum fauorum signum sumunt ex ipsis, cum plenas aluos habent, & cum illos geminauerint, ex apibus coniecturam capiunt si intus faciunt bombum, & cum introeunt, ac foras trepidant, & si opercula alui cum remota sint, fauorum foramina obducta videntur mellis membranæ. Cum sint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quod si omne eximas, fore ut discedant. Alii hoc plus relinquunt, quam dixi. ut in aratis qui faciunt restibiles segetes, plus tollunt frumenti ex interuallis: sic in aluis, si non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his assiduas habes apes, & magis fructuosas. Eximendorum fauorum primum putant esse tempus vergiliarum exortu. Secundum æstate

acta, ante quam totus exoriatur arcturus. Tertium post vergiliarum occasum, & ita si secunda sit aluus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur. si vero aluus non sit fertilis ubi quid eximatur, exemptio cum est maior, neque vniuersam, neque palam facere oportet, ne deficiant animum. Fauis qui eximuntur, si qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Prouidendum ne infirmiores a valentioribus opprimantur, eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores secretas subiciunt sub alterum regem. Quæ crebrius inter se pugnant, aspergi eas oportet aqua multa. Quo facto non modo desistunt pugna, sed etiam conficiunt se lingentes, eo magis si multo sunt asperse, quo propter odorem auidius applicant se, atque obstupescunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigandum, & prope apponendum bene olentium herbarum, maxime apiastrum & thymum. Prouidendum vehementer ne propter æstum, aut propter frigus dispareant. Si quando subito imbris in pastu sunt oppressæ, aut frigore, subito ante quam ipsæ prouiderint id fore (quod accidit raro, ut decipiantur) & imbris guttis vberibus offensæ iacent prostratæ, & afflicte, colligendum eas in vas aliquod, & reponendum in lecto loco, ac tepido, promum e die, quam maxime tempestate bona, & cinere facto e ficulneis lignis infriandum paulo plus caldo quam tepidiore. * Deinde concutiendum leuiter, ut manu non tangas, & ponendæ in sole. Quæ enim sic concaluerunt, restituant se, ac reuiuiscunt, ut solet similiter fieri in mulcis aqua necatis. Hoc faciendū secundum aluos, ut reconciliatæ ad suum quæque opus & domicilium redeant.

De Piscinis.

17.

INTEREA redit ad nos Pavo. Et si vultis, inquit, ancoras tollere latiss tabulis sortitio fit tribuum, ac cœpi sunt a præcone renuntiari quem quæque tribus fecerint adilem. Appius confestim surgit, ut ibidem candidato suo gratularetur, ac discederet in hortos. Merula, Tertium actum de passionibus villaticis postea, inquit, tibi reddam Axi. Cœsurgentibus illis, Axius mihi, respectantibus nobis, quod & candidatum nostrum venturum sciebam, Non laboro, inquit, hoc loco discessisse Merulam. reliqua enim fere mihi sunt nota. Quod cum piscinarum genera sint duo, dulcium, & salinarum, alterum apud plebem, & sine fructu, ubi lymphæ aquam piscinis

nostris villaticis ministrant. Illæ autem maritimæ piscinæ nobilium quibus Neptunus, vt aquam, sic & pisces ministrat, magis ad oculos pertinent, quam ad vesicam, & potius maris, quam domini exinaniant, quam implere. Primum enim ædificantur magno, secundo implentur magno, tertio aluntur magno. Hirrius circum piscinas suas, ex ædificiis duodena millia sextertia capiebat. Eam omnem mercedem escis, quas dabat piscibus, consumebat. Non mirum. vno tempore enim memini hunc Cæsari duo milia muranarum mutua dedisse in pondus, & propter piscium multitudinem quadragies sextertio villam venisse. Quare nostra piscina ac mediterranea plebeia recte dicitur dulcis, & illa amara. Quis enim nostrum non vna contentus est hac piscina? Quis contra maritimas non ex piscinis singulis plures cõiunctas habet? Plurimam vt Pauli, & ceteri pictores eiusdem generis, loculatas magnas habent areulas, vbi discolors sint ceræ, sic hi loculatas habent piscinas, vbi discolors discolors habeant pisces, quos proinde vt sacri sint, ac sanctiores quam illi in Lydia, quos sacrificanti tibi Varro ad tibicinem Græcū gregatim venisse dicebas ad extremum litus, atque aram, quod eos capere auderet nemo, cum eodem tempore insulas Ludinorum ibi corrosas vidisses. Sic hos pisces nemo cocus in ius vocare audeat. Q Hortensius familiaris noster cum piscinas haberet magna pecunia ædificatas ad Baulos, ita sepe cum eo ad villam fui, vt illum seiam semper in cenam pisces Puteolos mittere emptum solitum. Neque satis erat cum non palci piscinis, nisi eos ipse pasceret vitro; ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esuriræt nulli, quam ego habeo, ne mei in Rosæ esuriant asini. & quidem vtraque re, & cibo, & potione, cum non paulo sumptuosius, quam ego his ministraret victum. Ego enim vno seruulo, ordeo non multo, aqua domestica, meos multumque alo asinos. Hortensius primum qui ministrarent piscatores habebat complures, & ij pisciculos minutos aggregabant frequenter, vt a maioribus absumerentur. Præterea salsamenta in eas piscinas emptitia coniciebat, cum mare turbaretur, vt per tempestatem suis piscibus e macello cetariorum vt e mari obsequium præberet, cum neque euerriculo illi in litus educere possent viam saginam plebeia cenæ pisces. Celerius voluntate Hortensii ex equili educeres rhedarias, vt tibi haberes mulas, quam e piscina barbatum mullum. At, inquit ille, non minor cura eius erat de ægrotis piscibus, quam de minus valentibus

tibus seruis. Itaque minus laborabat, ne seruus ager, quam aquam frigidam biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullum, & piscinas eius despiciebat, quod æstiuaria idonea non haberet, ac in residem aquam, & locis pestilentibus habitarent pisces eius. Contra ad Neapolim L. Lucullus posteaquam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas quæ reciproce fluere, ipse Neptuno non cederet de piscatu. factum esse enim vt amatos pisces suos videatur propter æstus eduxisse in loca frigidiora, vt appuli solent pecuarii facere, quod propter calores in montes subinos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat cura, vt architecto permiserit, vt suam pecuniam consumeret, dum modo perduceret specus episcinis in mare, obiectaculo quo æstus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam introire, ac redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas. Nos hæc At strepitus a dextra, & ecce cum recta candidatus noster designatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in capitulum prosequimur. ille inde eundo suam domum, nos nostram. Opinionis nostræ sermonem de pastione villatica summam hunc, quem exposui, habeto.

L. IVNII MODERATI
COLVMELLÆ DE RERVSTICA
LIBER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

SAEPENVMERO ciuitatis nostræ principes audio culpantes modo agrorum infœcunditatem, modo cæli per multa iam tempora noxiam frugibus intemperiem: quosdam etiam prædictas querimonias velut ratione certa mitigantes, quod existiment, vbertate nimia prioris æui defatigatum & effœctum solum nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas ego causas, Publi Siluine, procul a veritate abesse certum habeo: quod neque fas existimare, humi naturam, quam primus ille mundi genitor perpetua fecunditate donauit, quasi quodam morbo sterilitate affectam: neque prudentis credere, tellurem, quæ diuinam & æternam iuuentam sortita, communis omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit semper, & deinceps paritura sit, velut hominẽ consensuisse. Nec post hæc reor intemperantia cæli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique seruatorum, velut carnifici noxæ dedimus, quã maiorum nostrorum optimus quisque optime tractauerit. Atqui ego satis mirari non possum, quid ita dicendi cupidi seligant oratorem, cuius imitentur eloquentiam, mensurarum, & numerorum modum rimantes, placitę disciplinæ consecrentur magistrum vocis, & cantus modulatorem: nec minus corporis gestulationem scrupulosissime requirant saltationis ac mulicę rationis studiosi. Iamque qui ædificare velint, fabros & architectos aduocent: qui nauigia mari concedere, gubernandi peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne singula persequar, ei studio, quod quis agere velit, cõsultissimum rectorem adhibeat. Denique animi sibi quisque formatorem præceptoremque virtutis e cœtu sapientium arcessat: Sola res rustica, quæ sine dubitatione proxima, & quasi consanguinea sapientiæ est, tam discipulis egeat, quam magistris. Adhuc enim scholas rhetorum, & vt dixi, geometrarũ, musicorumque, vel quod magis mirandum est, contemptissimorum vi-

torum officinas, gulosius condiendi cibos, & luxuriosius ferula struendi capitumq; & capillorū concinnatores nō solum esse audiui, sed & ipse vidi. Agricolationis neque doctores, qui se profiterentur, neque discipulos cognoui. Cum etiam si prædictarum artium professoribus ciuitas egeret, tamen, sicut apud præcos, florere posset Respub. Nā sine ludicris artibus, atque etiam sine causidicis olim satis felices fuere, futuræq; sunt vrbes. At sine agricultoribus nec consistere mortales, nec ali posse manifestum est. Quo magis prodigii simile est, quod accidit, vt res corporibus nostris, vitæque vtilitati maxime conueniens, minimam vsque in hoc tempus consumationem haberet: idque sperneretur genus amplificandi retinendique patrimonii, quod omnierimine caret. Nam cætera diuersa, & quasi repugnantia, dissident a iustitia. Nisi æquius existimamus cepisse prædam ex militia, quæ nobis nihil sine sanguine & cladibus alienis affert. An bellum perosis, maris & negotiationis alea sit optabilior, vt rupto naturæ fœdere terrestræ animal homo, ventorum, & maris obiectus iræ, se fluctibus audet credere, semperque ritu volucrum, longinqui litoris peregrinus, ignotum peteret orbem? An scæneratio probabili sit, etiam his inuisa quibus succurrere videtur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere veteres, studium præstantius, locupletissimum quæque adlatrandi, & contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum a maioribus, a nobis etiam concessum intra mœnia & in ipso foro latrocinii? An honestius duxerim mercenarii salutatoris mēdacissimum aucupiū circumlocutionis lumina potentiorū, somniumq; regis sui rumoribus inaugurantis? neq; enim roganti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An putem fortunatius a catenato repulsū iam tunc saepe nocte fera foribus ingratis adiacere, miserimoque famulatu per dedecus, fascium decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuite seruituti, sed donis rependitur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (vt dixi) vnum genus liberale, & ingenium rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione cōtingit. Cuius præcepta si vel temere ab indoctis, dum tamen agrorū possessoribus, antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterentur res rusticæ. nā industria dominorum cum ignorantia detrimentis multa pensaret. Nec quorum cōmodum ageretur, tota vita vellent imprudentes negotii sui cōspici, eoque discendi cupidiores agricolationem pernoscerent. Nunc & ipsi prædia

prædia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritissimū quæque villicum facere: vel si nescium, certe vigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, ad discat. Sed sine fundū locuples mercatus est, e turba pedissequorū, lecticariorumq; defectissimū annis & viribus, in agrum relegat (cum illud opus non solum scientiā, sed & viridem ætatem cum robore corporis ad labores sufferendos desideret) siue mediarum facultatū dominus ex mercenariis aliquem iā recusantē quotidianum illud tributū, qui vestigalis esse nō possit, ignarū rei, cui præfuturus est, magistrū fieri iubet. Quæ cum animaduertam, saepe mecū retractans, ac recogitans, quam turpi consensu deserta exoleuerit disciplina ruris, vereor ne flagitiosa & quodammodo pudēda, aut inhonesta videatur ingenuis. Verum cū pluribus monumētis scriptorū admonear, apud antiquos nostros fuisse gloriæ curā rusticationis: ex qua Quintius Cincinnatus oblecti cōsulis & exercitus liberator, ab aratro vocatus ad Dictaturā venient, ac rursus fascibus depositis, quos festinātius victor reddiderat, quam sumpserat Imperator, ad eosdem luuencos, & quatuor iugerum auitū herediolum redierit. Itemque C. Fabricius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, accepta quæ viritum diuidebantur captiui agri, septem iugera, nō minus industriæ coluerit, quam fortiter armis quæsierat. Et ne singulos intempestiue nunc persequar, cum tot alios Romani generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici studio floruisse, vel defendendi, vel colendi patrios, quæsitosue fines: intelligo luxuriæ, & deliciis nostris pristinū morem, virilemq; vitam displicuisse. Omnes enim (sicut M. Varro iā temporibus auorū conqueustus est) patres familiæ falce & aratro relictis, intra murum correpsimus, & in circis potius ac theatris, quam in segetibus & vineis manus mouemus: attonitiq; miramur gestus effeminariorum, quod a natura sexum viris denegatum, muliebri motu mētiantur, decipiantq; oculos spectantium. Mox deinde vt apti veniamus ad gancas, quotidianā cruditatē Laconicis excoquimus, & exusto sudore sitim quarimus, noctesque libidinis & ebrietatibus, dies ludo vel somno consumimus. Ac nosmetipsos ducimus fortunatos, quod nec orientem solē videmus, nec occidentem. itaq; istam vitā socordem persequitur valetudo. Nam sic iuuenū corpora fluxa & resoluta sunt, vt nihil mors mutatura videatur. At mēhercule vera illa Romuli proles assiduis venatib; nec minus agrestibus ope-

ribus exercitata, firmissimis præualuit corporibus, ac militiam belli, cum res postulauit, facile sustinuit, durata pacis laboribus, semperque rusticam plebem præposuit vrbane. Vt enim qui in villis intra conspecta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignauiores habitos: sic eos qui sub vmbra ciuitatis intra moenia desides cunctarentur, quam qui rura colebant administraret opera colonorum, segniores viros. Nundinarum etiam conuentus manifestum est propterea usurpatos, vt nonis tantum modo diebus vrbane res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ. illis enim temporibus, vt ante iam diximus, procures ciuitatis in agris morabantur: & cum consilium publicum desiderabatur, a villis arcessebantur in senatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores nominati sunt: isque mos dum seruatus est perseverantissimo colendorum agrorum studio, veteres illi Sabini Quirites, atque Romani, quamquam inter ferum & ignes, hosticisque incursionibus vastatae fruges largius tamen condidere, quam nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, vbi dii cultus agrorum progeniem suam docuerat, ibi nunc ad hastam locamus, vt nobis ex transmarinis provinciis aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & vindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicisque. Nec mirum, cum sit publice concepta, & confirmata iam vulgaris existimatio, rem rusticam sordidum opus, & id esse negotium, quod nullius egeat magisterio præceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quasi quandam vastitatem corporis, aut partium eius, velut singulorum membrorum numerum recensero, vereor ne supremus ante me dies occupet, quam vniuersam disciplinam ruris possim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectum vult profiteri, sit oportet rerum naturæ sagacissimus, declinationum mundi non ignarus: vt exploratum habeat, quid cuiusque plagæ conueniat, quid repugnet: syderum ortus & occasus memoria repetat, ne imbribus ventisque imminentibus opera inchoet, laboremque frustretur. Cæli & anni præsentis mores intueatur. neque enim semper eundem, velut ex præscripto, habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æstas, aut hyems: nec pluium semper est ver, aut humidus autumnus. quæ prænoscere sine lumine animi, & sine exquisitissimis disciplinis non quenkam posse crediderim. Iam ipsa terræ varietas, & cuiusque soli habitus, quid nobis

negotio

neget, quid promittat, paucorum est discernere. Contemplatio vero cunctarum in ea disciplina partium, quando cuique contingit, vt & segetū, arationumque perciperet vsum, & varias dissimillimasque terrarū species pernosceret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt: atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, vt in Cāpania, est laudabilis, in aliis pinguis rubrica melius responder, quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenas fecunditate vel robustissimum solum vincunt. In Asia Mysiaque densa & glutinosa terra maxime exuberat. Atque in his ipsis habere cognitum, quid recuset collis, quid campestris positio, quid cultus, quid syluester ager, quid humidus & graminosus, quid siccus & spurcus, ratione quoque dispicere. & in arboribus, vineis, quorum infinita sunt genera, conferendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conseruandisque: quoniam & hanc adscimus quasi agriculturæ partem, cum separata sit ab agricultura pastoralis scientia. Nec ea tamen simplex: quippe aliud erigit equinum, aliud atque aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum: & in eo ipso dissimilem rationem postulat Tarentinum, atque hirtum, aliud caprinum: & id ipsum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & fetosum, quale est in Cilicia. Porculatoris vero & subulci diuersa professio, diuersæ pastiones: nec eundem glabrae sues, densæque, cæli statum: nec eandem educationem, cultumue querunt. Et vta pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura posita est, quis tanti studii fuit, vt super ista, quæ enumerauimus, tot nosset species insitionum, tot putationū, tot pomorum holerumque cultus exercere? tot generibus ficorum, sic vt rosariis impenderet curam, cum a plerisque etiam maiora negligantur? quamquam & ista iam non minima vtegalia multis esse cœperunt. Nam prata & salicæ, genisteque & arundines, quamuis tenuem, nihilominus aliquam desiderant industriam. Post hanc tam multarum, tamque multiplicium rerum prædicationem non me præterit, si quem desideramus agricolam, quemque describimus, exegero a participibus agrestium operum tardatum iri studia discētium, qui tam varia, tamque vastæ scientiæ desperatione conterriti, nolent experiri, quod se assequi posse diffident. Verumtamen quod in oratore iam M. Tullius rectissime dixit, Par est eos qui generi humano res vtilissimas conquirere, & perperas exploratasque memorie tradere concupuerint, cuncta tentare.

L

Nec si vel illa præstantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit instrumentum, confestim debemus ad otium & inertiā deuolui: sed quod sapienter sperauimus, perseueranter consecrari. Summum enim culmen affectantes, satis honeste vel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiae musæ non solos adytis suis Accium & Virgilium recepere, sed eorum & proximis & procul a secundis sacras concessere sedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionemue cum Messala & Carulo deterruere ab eloquentiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demostheni Platonique: nec parens eloquentiæ deus ille Mæonius vastissimis fluminibus faciundiae suæ posteritatis studia restinxerat. An nemini quidem famæ opifices per tot iam secula videmus laborem suum destituisse, qui Protogenem, Apellemque cum Parrhasio mirati sunt? Nec pulchritudine Iouis Olympii Mineræque Phidiæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyfippum, Praxitelem, Polyclestum, quid efficere, aut quousque progredi possent. Sed in omni genere scientiæ & summis admiratio veneratioque, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quod ille, quem nos perfectum esse volumus agricolam, si quidem artis consummata non sit, nec in vniuersa rerum natura sagacitatem Democriti, vel Pythagoræ non fuerit consecutus, & in motibus astrorum ventorumque Metonis providentiam, vel Eudoxi: & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum folique molitione Triptolemi aut Aristæi prudentiam: multum tamen profecerit, si vsu Tremellios, Salsernasque & Stolonos nostros æquauerit. Potest enim nec subtilissima, nec rursus, quod aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nam illud procul vero est, quod plerique crediderunt, facillimam esse nec vilius acuminis rusticationem. De cuius vniuersitate nihil attinet plura nunc disserere: quandoquidem cunctæ partes eius destinatis aliquot voluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cum præfatus fuero quæ reor ad vniuersam disciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rusticari velint.

Qui studium agricolationi dederit, antiquissima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendendi, voluntatem agendi. Nam is demum cultissimè rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere sciet, & poterit, & volet. cuius

enim scire, aut velle, cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciendi aut impendendi voluntas profuerit sine arte: quia caput est in omni negotio, nosse quid agendum sit, maximeque in agricultura, in qua voluntas facultasque citra scientiam sæpe magnam dominis afferunt iacturam, cum imprudenter facta opera fruantur impensis. Itaque diligēs paterfamilias, cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maxime curabit, vetatis suæ prudentissimos agricolas de quaque re consulat, & commentarios antiquorum sedulo scrutetur, atque æstimet quid eorum quisque senserit, quid præceperit: an vniuersa quæ maiores prodiderunt, huius temporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles auctores comperi persuasum habere, longo æui situ qualitatem cæli, statumque mutari: eorumque consultissimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerentur, idque etiam non spernendus auctor rei rusticæ Salserna videtur adcredidisse. Nam eo libro, quem de agricultura scriptum reliquit, mutatum cæli statum sic colligit, quod quæ regiones antea propter hiemem assiduam violentiam nullam stirpem vitis aut oleæ depositam custodire ponerint, nunc mitigato iâ & intepescente pristino frigore largissimis oliuitatibus, Liberique vindemmis exuberent. Sed hæc siue falsæ, seu vera ratio est, literis astrologiæ concedatur. Cetera non dissimulanda erunt agrorum cultori præcepta rusticationis, quæ cum plurima tradiderint Pœni ex Africa scriptores, multa tamen ab his falso prodita coarctant nostri coloni: sicut Tremellius, qui quærens id ipsum, tamen excusat, quod Italiæ & Africæ solum cælumque diuersæ naturæ, nequeat eosdem prouentus habere. Quæcunque sunt autem, quæ propter disciplinam ruris nostrorum temporum cum præcis discrepent, non deterrere debent a lectione discentem. Nam multo plura reperiuntur apud veteres, quæ nobis probanda sint, quam quæ repudianda. Magna porro & Græcorum turba est, de rusticis rebus præcipiens; cuius princeps celeberrimus vates nō minimum professioni nostræ cōtulit Hesiodus Beotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarētinus Architas, Peripatetici magister ac discipulus Aristoteles cū Theophrasto. Siculi quoque non mediocri cura negotiū illud profecuti sūt, Hierō, & Epicharmus discipulus Philometor,

& Attalus. Athenæ vero scriptorum frequentiam pepererunt, e quibus probatissimi auctores Chereas, Aristandros, Amphilo-
chus, Euphron: Chrestus Euphronis, non, ut multi putant,
Amphipolites, qui & ipse laudabilis habetur agricola, sed in-
digena soli Attici. Insulæ quoque curam istam celebraverunt,
ut testis est Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, &
Anaxipolis Thasii. Vnius quoque de septem Biantis illius po-
pulares Menander & Diodorus in primis sibi vendicauerunt
agricolationis prudentiam. Nec his cessere Milesii Bacchius &
Mnassæas, Antigonus Cymæus, Pergamenus Apollonius,
Dion Colophonius, Hegesias Maronites. Nam quidem Dio-
phanes Bithynius Vticensem totum Dionysium Pœni Ma-
gonis interpretem per multa diffusum volumina, sex epi-
tomis circumscripsit. Et alii tamen obscuriores, quorum patrias
non accepimus, aliquod stipendiū nostro studio contulerunt.
Hi sunt Androtion, Æschrius, Aristomenes, Athenagoras,
Crates, Dadis, Dionysius, Euphyton, Euphorion. Nec minori
fide pro virili parte tributum nobis intulerunt Lysimachus,
& Cleobulus, Menestratus, Pleutiphanes, Persis, Theophilus.
Et ut agriculationem Romana tādē ciuitate donemus (nam
adhuc istis auctoribus Græcæ gētis fuit) iam nunc M. Catonē
Censorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus
instituit. post hunc duos Sæternas patrem & filium, qui eam
diligentius erudierunt: ac deinde Scrofam Tremellium, qui
eam eloquentem reddidit: & M. Terentium, qui expoliuit:
mox Virgilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec po-
stre mo quasi pedagogi eius meminisse dedignemur Iulii Hi-
ginii: veruntamen ut Carthaginiensem Magonem rusticatio-
nis parentem maxime veneremur. Nam huius octo & vigin-
ti memorabilia illa volumina ex senatusconsulto in Latinum
sermonem conuersa sunt. Non minorem tamen laudem me-
ruerunt nostri quā temporum viri Cornelius Celsus, & Iulius
Atticus. quippe Cornelius totum corpus disciplinæ quinque
libris complexus est. Hic de vna specie culturæ pertinentis ad
vites, singularem librum edidit. Cuius velut discipulus duo
volumina similium præceptorum de vineis Iulius Græcinus
cōposita facit, & eruditius posteritati tradēda curauit. Hos
igitur Publi Siluine prius quam cum agriculatione contrahas,
aduocato in consilium: nec tamen sic mente dispositus velut
summam totius rei sententiis corū consecuturus: quippe cuius-
modi scriptorum monumenta magis instruunt, quam faciunt
artifi-

artificem. Vtus & experientia dominantur in artibus: neque
est vlla disciplina, in qua non peccando discatur. nam vbi quid
perperam administratum cesserit improspere, vitatur quod se-
fellerat: illuminatque rectam viam docentis magisterium.
Quare nostra præcepta non consumare scientiam, sed adiua-
re promittunt. nec statim quisquam compos agriculationis
erit his perlectis rationibus: nisi & obire eas voluerit, & per fa-
cultates potuerit. Ideoque hæc velut adminicula studiosis
promittimus, non profutura per se sola, sed cum aliis. Ac ne
ista quidem prædia, ut diximus, non assiduus labor, & expe-
nientia villici, non facultates, ac voluntas impendendi tantum
pollent, quantum vel vna præsentia domini: quæ nisi frequēs
operibus interuenerit, ut in exercitu cum abest imperator,
cuncta cessant officia: maximeque reor hoc significantem
Pœnum Magonem, suorum scriptorum primordium talibus
auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat,
ne malit vrbani, quam rusticum larem colere. cui magis
cordi fuerit vrbani domicilium, rustico prædio non erit
opus. Quod ego præceptum, si possit his temporibus obser-
uari, non immutarem. Nunc quoniam plerosque nostrum ci-
uilis ambitio sepe euocat, ac sepius detinet euocatos, sequitur
ut suburbanum prædium commodissimum esse putem, quo
ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori con-
tingat. Nam qui longinqua, ne dicam transmarina rura mer-
cantur, velut hæredibus patrimonio suo, & quod grauius est,
vivi cedunt seruis suis: quoniam quidem & illi tam longa do-
minorum distantia corrumpuntur, & corrupti post flagitia,
quæ commiserunt, sub expectatione successorum, rapinis ma-
gis, quam culturæ student.

Qualiter dispositus fundus maxime probeatur. 2.

CENSEO igitur in propinquo agrum mercari, quo & fre-
quenter dominus veniat, & frequentius se venturū, quam sit
venturus, denuntiet. sub hoc enim metu cum familia villicus
erit in officio. Quicquid vero dabitur occasionis ruri more-
tur, quæ nō sit mora segnis, nec umbratilis. nā diligentem pa-
trem familias decet agri sui particulas omnes & omni tempo-
re anni frequentius circumire, quo prudentius naturam soli,
siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus cōtem-
pletur: nec ignoret quicquid in eo recte fieri poterit. Nam illud
vetus est, & Catonis, Agrum pessime multari, cuius dominus
quid in eo faciendū sit, nō docet, sed audit villicū. Quapropter

vel a maioribus traditum possidenti, vel empturo fundū præcipua cura sit scire, quod maxime regionis genus probetur, ut vel careat inutili, vel mereatur laudabilem. Quod si voto fortuna subscrisperit, agrum habebimus salubri cælo, vberi glæba, parte campestris: parte alia collibus vel ad orientem: vel ad meridiem molliter deuexis, terrenisque, aliis cultis, atque aliis syluestribus & asperis, nec procul a mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quod merces inuehi possint. Campus in prata & arua, salictaque & arundineta digestus, ædificio subiaceat. Colles alii vacui arboribus, ut solis segetibus seruiant, quæ tamē modice siccis, ac pinguius campis melius, quam præcipitibus locis proueniunt. Ideoque etiam celsiores agri frumētarii planicies habere, & quam mollissime deuexi, ac simillimi debent esse campestri positioni. Alii deinde colles oliuetis, vinerisque & earum futuris pedamentis vestiantur: materiam, lapidemque, si necessitas ædificandi coegerit; nec minus pecudibus pascua præbere possint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & salicta, viua aquæ salientes demittant, nec absint greges armentorum, cæterorumque quadrupedum culta & dumeta pascentium. sed hæc possumus, quam desideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima est huic, quæ plurima ex his habet: tolerabilis, quæ non paucissima.

Quæ præcipue respiciendo agro, ante, quam ematur, notanda sunt.

PORCIUS quidem Cato censēbat in emēdo inspiciendæ, quæ agro præcipue duo esse consideranda, salubritatem cæli, & vbertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis veller incolere, mente esse captum, atque eum ad agnatos & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli: nec rursus pestilenti quatuor teracissimo pinguique agro dominum ad fructus peruenire. Nam ubi sit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuū, sed & vitæ colonorum esse dubiā, vel potius mortem questu certiorē. Post hæc duo principalia subiungebat illa non minus intuenda, viā, & aquam, & vicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius cōmeaturus sit, si vexationem viæ non reformidet. deinde ad vehēda & exportanda utensilia: quæ res frugibus conditis auget pretiū, & minuit impensas rerū inuecturæ: quia minoris apportentur eo quo

eo quo facili nisu perueniatur. Nec non nihil esse etiam paruo vehi, si conductis iumentis iter facias: quod magis expedit, quam tueri propria. Seruos quoque qui secuturi patrem familias sint, non ægre iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita omnibus clarum est, ut pluribus non sit differendum. Quis enim dubitet eam maxime probatā haberi, sine qua nemo nostrum vel prosperæ, vel aduersæ valetudinis vitā prologet? De vicini commodō nō est quidem certum, quem non nunquam mors, aliæque nobiscum diuersæ causæ mutant. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiā: qui tamen multum videtur errare. nam quemadmodum sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ipsum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam vicinum suis numis parat, cum a primis cunabulis, si modo liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,

Ὅδ' αὖ βοῦς ἀπλόος· εἰ μὴ γέντων κωιδὸς εἶναι.
quod non solum de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei nostræ familiaris: adeo quidē ut multi prætulere carere penatibus, & propter iniurias vicinorum sedes suas profergerint. nisi aliter existimamus diuersum orbem gentes vniuersas petiisse, relicto patrio solo, Achaos dico, & Hiberos, Albanos quoque, nec minus Siculos: & ut primordia nostra contingam, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quam quia malos vicinos ferre non potuerāt. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoque memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse vicinos: nisi Autolycus ille cuiquā potuit tolerabilis esse cōterminus: aut Auertini montis incolæ Palatinis vllum gaudiū finitimis suis Cacus attulit. Malo enim præteritorum, quam præsentium meminisse, ne vicinum meum nominē, qui nec arborem proximiorē stare nostræ regionis, nec inuiolatū seminarium, nec pedamenti quicquam adnexum vineæ, nec etiam pecudes negligentius pasci sinat. Iure igitur, quantum mea fert opinio, M. Porcius talem pestem vitare censuit. Et in primis futurum agricolam præmonuit, ne sua sponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus, quod sapiens vnus de septem in perpetuum posteritati pronuntiavit, *μὴ τεγὲ ἀέκοντος*, adhibendum modum mensuramque rebus: idque, ut nō solum aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quam ratio calculorum patiatur, emere velit. nam huc pertinet præclara nostri poetæ sententia,

-laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod vir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum vetus præceptum numeris signavit: quippe acutissimam gentem Pœnos dixisse convenit, imbecilliorē agrum, quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandum cum eo, si fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laevis ager non recte cultus, quam angustus eximie. Ideoque post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quæ plebis trib. viritum diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quam nunc nobis præbent amplissima vetereta. tanta quidē Curius Dentatus, quem paulo ante retulimus, prospero ductu parva victoria ob eximiam virtutem deferente populo præmii nomine quinquaginta soli iugera, supra consularem, triumphalemque fortunam putauit esse: repudiatoque publico munere populari, hac plebeia mensura contentus fuit. Mox etiam cum agrorum vastitatem victoriæ nostræ, & interniciones hostium fecissent, criminofum tamen senatori fuit supra quinquaginta iugera possedisse. Suaque lege C. Licinius damnatus est, quod agri modum, quem in magistratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica possidendi libidine transcendisset: nec magis quia superbum videbatur tantum loci detinere, quam quia flagitiosum, quos hostis profugiendo desolasset agros, nouo more ciuem Romanum supra vires patrimonii possidendo deferere. Modus ergo qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendum est, quanto est opus, ut emisse videamur quo poteremur, non quo oneraremur ipsi, atque aliis fruendum eriperemus, more præpotentium, qui possident fines Gentium, quos ne circumire equis quidem valent, sed proculecandos pecudibus, & vastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu* ciuium, & ergastulis tenent. Modus autem erit sua cuique moderata voluntas, facultaque. Neque enim satis est, ut iam prius dixi, possidere velle, si colere non possis.

De salubritate regionum.

SEQUITUR deinceps Cæsonianum præceptum, quo fertur vsus etiam Cato, mercaturis agrum esse reuiscendum sapium, quem velint mercari. Nam prima inspectione neque vitia, neque virtutes abditas ostendit, quæ mox retractatibus facilius apparent. Inspectionis quoque velut formula nobis a maioribus tradita est, agri pinguis, ac læti: de cuius qualitate dicemus

cemus suo loco, cum de generibus terræ differemus. In vniuersum tamen quasi testificandum, atque sæpius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inelytissimus M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundum, sicuti ne fecundissimi quidem soli, cum sit infalubris, ita nec effecti, si vel saluberrimus sit, parandum: quod Attilius ætatis suæ agricolis, maiore cum auctoritate suadebat peritus vsu. Nam Pupinæ pestilentis simul, & exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historia. Quapropter cum sit sapientis, non vbiq; emere, nec aut vbertatis illecebris, aut deliciarum concinnitate decipi: sic vere industrii patrisfamilias est, quicquid aut emerit, aut acceperit facere fructuosum, atque utile: quoniam & grauioris cæli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pestifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem soli vincere potest. Hæc autem consequemur, si verissimo vati, velut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos, & varium cali prædiscere morem

Cura sit, ac patrios cultusque, habitusque locorum,

Et quid quaque ferat regio, & quid quaque recuset.

Nec contenti tamen auctoritate vel priorum vel presentium colonorum, nostra prætermiserimus exempla, nouaque quæ tentauerimus, experimenta. Quod etsi per partes nonnunquam damnosum est, in summa tamen sit compendiosum, quod nullus ager sine profectu colitur: simul attentando possessor efficit, ut in id formetur, quod maxime præstare possit: ea res etiam feracissimos agros utiliores reddit. Itaque nusquam experimentorum varietas omittenda est: longeque etiam in pingui solo magis audendum, quoniam nec laborem, nec sumptum frustratur effectus. Sed quoniam refert qualis fundus, & quo modo colatur, tum villa qualiter ædificetur, & quam utiliter disponatur. Multos enim decrasse, memoria prodidit, sicut præstantissimos viros L. Lucullum, & Q. Sæuolam, quorum alter maiores, alter minus amplas, quam postulauit modus agri, villas extruxit, cum vtrunque sit contrarium familiarem. Diffusiora enim conscripta, non solum pluris ædificamus, sed etiam impensis maioribus tuemur: at minora cum sunt, quam postulat fundus, dilabitur fructus, nam & humidæ res, & siccæ, quas terra progenerat, facile vitiantur, sicut non sunt, aut propter angustias, incommoda sunt testis quibus inferantur. Pro portione etiam facultatum, quam optime paterfamilias debet habitare, ut & libentius rus veniat,

& degat in eo. Iucundius utique viro, si etiam matrona comitabitur, cuius ut sexus, ita animus est delicatior. quamobrem amenitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur cum viro. Eleganter igitur ædificet agricola, nec sit tamen edificator, atque arcæ idem tantum complectatur, quod ait Cato, quantum ne villa fundum quærat, neque fundus villam: cuius universum situm quale oporteat esse, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet constitui: nam circumfusus aer atque corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarum. Sunt quædam loca, quæ solstitiis minus concalescunt, sed frigoribus hiemis intolerabiliter horrent, sicut Thebas ferunt Boeotias. Sunt quæ tepent hieme, sed æstate sæuissime cadent, ut affirmant Euboicam Chalcidem. Petatur igitur aer calorem & frigore temperatus, quem fere medius obrinet collis, quod neque depressius hieme pruinis torpet, aut torrer æstate vaporibus, neque elatus in summa montium perexiguus ventorum motibus, aut pluuiis omni tempore anni sæuit. Hæc igitur est mediæ collis optima positio, loco tamen ipso paululum intumescente: ne cum a vertice torrens imbris cõceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua.

SIT autem vel intra villam, vel extrinsecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumque vicinum. Si deerit fluens vnda, putealis quærat in vicino, quæ non sit haustus profundus, non amari saporis, aut salis. Hæc quoque si deficient, & spes ætior aquæ manantis coegerit, vastæ cisternæ hominibus, piscinæque pecoribus instruuntur, colligendæ aquæ tandem pluuiæ, quæ salubritati corporis est accommodatissima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in contestam cisternam deducatur: huic proxima fluens aqua e montibus oriunda. si per saxa præceps deuoluitur, ut est in Guareno Campaniæ. Tertia putealis, vel collina, vel quæ non infima valle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit. Pestilens, quæ in palude semper cõsistit. Hic idem tamen humor quamuis nocentis nature, temporibus tamen hiemis edomitus imbris mitigetur: ex quo celestis aqua maxime salubris intelligitur, quod etiam venenati liquoris eluit perniciem: sed hanc potius probatissimam diximus. Cæterum ad æstuum temperandos calores, & amenitatem locorum, plurimū conferunt salicætes rivuli, quos, si cõditio loci patietur, qualescunque, dummodo dolces, utique

utique perducendos in villam censeo. Sin summotus longius a collibus erit amnis, & loci salubritas, editiorque situs ripæ permittit superponere villam profluenti, cauendū tamen erit, ut attergo potius, quam præ se flumē habeat, & ut ædificii frons averta sit ab infestis eius regionis ventis, & amicissimis aduersa, cum plerique amnes æstate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligent: quæ, nisi vi maiore inspirantiū vectorū submouetur, pedibus hominibusque conferunt pestem. Optime autem salubribus, ut dixi, locis ad orientem, vel ad meridiem: grauibus ad septentrionem villa conuertitur: eademque semper mare recte cõspicit, cum pulsatur, ac fluctu respergitur, nunquam ex ripa, sed paulū summota a littore. Nā præstat a mari lōgo potius intervallo, quam breui refugisse, quia media sunt spatia grauioris halitus, nec paludem quidem vicinā esse oportet ædificiis, nec iunctam militarem viā, quod illa caloribus noxiū virus eructat, & infestis aculeis armata gignit animalia: quæ in nos densissimis examinibus inuolant. tum etiam naticum, serpentiumque pestes hiberna destitutas vligine, cœno & fermentata colluue venenatas emittit, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi, quorum causas ne medici quidem perspicere queunt. Sed & anni toto tempore situs atque humor instrumentum rusticum, suppellectilemque, & inconditos conditosque fructus corrumpit. Hæc autem prætereuntium viatorū populationibus, & assiduis diuertentium hospitiiis infestat rem familiarem. propter quæ censeo eiusmodi vitare incommoda, villamque nec in via, nec pestilenti loco, sed procul & editiore situ condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem directā sit. Nam eiusmodi positio medium temperatumque libramentum ventorum hiemalium & æstiuorum tenet: quantoque fuerit ædificii solum pronius orienti, tato & æstate liberius capere perflatus, & hiemis procellis minus infestari, & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liquecant: quoniam fere pestilens habetur, quod est remotum ac sinistrum soli, & apricis statibus; quibus si caret, nulla alia vis potest nocturnas pruinas, & quodcunque rubiginis aut spurcitiæ reledit, siccate atque detergere. Hæc autem cum hominibus asserant perniciem, tum & armentis, & virentibus, eorumque fructibus. Sed quisquis ædificia volet in decliuis arcibus extruere, semper ab inferiore parte auspicetur: quia cum ex depressiore loco fuerint orsa fundamenta, non solum superficiem suam facile sustinebunt, sed & pro sultura & sustentatione fungentur,

aduersus ea, quæ mox, si forte villam prolatare libuerit, ad superiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præstructa valenter resistent contra ea, quæ postmodum superposita incumbent. at si summa pars cliui fundata, propriam molem susceperit, quidquid ab inferiore mox apposueris, fissum erit, timosumque. Nam nouum cum veteri aluitur, rimosoque recens, ædificium quasi surgenti reluctans oneri cedit: & quod prius extructum imminet cedenti, paulatimque degrauium pondere suo præceps attrahetur. Igitur id structuræ vitium cum primum statim fundamenta iaciuntur, cuitandum est.

De positione villa.

6.

MODVS autem, membrorumque numerus aptetur vniuerso conspecto, & diuidatur in tres partes, urbanam, rusticam, & fructuariam. Urbana rursus in hiberna, & æstiuæ, sic digeratur, vt spectent hiemalis temporis cubacula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialem occidentem. Rursus æstiuæ cubacula spectent meridiem æquinoctialem, sed cœnationes eiusdem temporis prospectent hibernum orientem. Balnearia occidenti æstiuo aduertantur, vt sint post meridiem & vsque in vespertinum inlustrata. Ambulationes meridiano æquinoctiali subiectæ sint, vt hieme plurimum solis, & æstate minimum recipiant. At in rustica parte, magna & alta culina ponetur, vt & contignatio careat incendii periculo, & in ea cōmode familiares omni tempore anni morari queant. Optime solutis seruis cellæ meridiem æquinoctialem spectantes fient: vinctis quam saluberrimum subterraneum ergastulum plurimis, sitque id angustis illustratum fenestris, atque a terra sic editis, ne manu contingi possint. Pecudibus fient stabula, quæ neque frigore, neque calore infestentur. Domitis armentis duplicia bubilia sint, hiberna, atque æstiuæ. Cæteris autem pecoribus, quæ intra villam esse conuenit, ex parte recta loca, ex parte sub dio parietibus altis, circumseptæ, vt illic per hiemem, hic per æstatem sine violētia ferarum conquiescant. Sed omnia stabula sic ordinentur, ne quis humor influere possit: & vt quisque, qui ibi conceptus fuerit, quam celerrime dilabatur, vt nec fundamenta parietum corrumpantur, nec vngulæ pecudum. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, vel minime nouem: quæ mensura & ad procumbendum pecori, & iugario ad circumeundum laxa ministeria præbeat. Non aliter edita esse præsepia conuenit, quam vt bos aut iumentum sine

sine incommodo stans vesci possit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, vt intrantium exeuntiumque conspectum habeat. Procuratori supra ianuam ob easdem causas: & eis tamen villicum obseruet ex vicino: sitque vtrique proximum horreum, quo conferatur omne rusticum instrumentum, & intra id ipsum clausus locus, quo ferramenta condantur. Bubuleis pastoribusque cellæ ponantur iuxta sua pecora, vt ad eorum curam sit opportunus excursus. Omnes tamē quamproxime alter ab altero debent habitare, ne villici diuersas partes circumtantis sedulitas distendatur, & vt inter se diligentia & negligentia cuiusque testes sint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariam, cellam vinariam, defrutariam, scœnilia, paleariaque & apothecas, & horrea, vt ex iis quæ sunt in plano, custodiam recipiant humidarū rerum tanquam vini aut olei venalium. Siccæ autem res congerantur tabularis, vt frumenta, scœnum, frondes, palæ, cæteraque pabula. Sed granaria, vt dixi, scalis adeantur, & modicis fenestellis aquilonibus inspirentur. Nā ea cæli positio maxime frigida & minime humida est: quæ vtraque perennitatem conditis frumentis asserunt. Eadem ratio est in plano sitæ vinariæ cellæ, quæ sum mota procul esse debet a balneis, furno, sterquilinio, reliquisque immunditiis tetrum odorem spirantibus: nec minus a cisternis, aquisue salientibus, ex quibus qui extrahitur humor, vinum corrumpit. Neque me præterit sedem frumentis optimam quibusdam videri horreum camera contectum, cuius solum terrenum prius quam consternatur, perfossum, & amurca recenti non salū madefactum, velut signinum opus pauculis condensatur. Tum deinde cum exaruit simili modo pauimenta testacea, quæ pro aqua receperint amurcam mistam calci & arenæ, supersternuntur, & magna vi pauculis inculantur, atque expoliuntur, omnesque parietum & soli iuncturæ testaceis puluinis fibulantur. Nam fere cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus. Sed & lacubus distinguuntur granaria, vt separatim quæque legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, vel si ea non sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & similibus animalium commodissime videtur conditas fruges defendere: quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab eis consumuntur. Sed id

genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione vitæ, quauis granum robustissimum corrumpit situ: qui si nullus adsit, possunt etiam desolita frumenta seruari, sicut transmarinis quibusdam prouinciis, ubi puteorum in modum, quos appellant siros, exhausta humus, editos a se fructus recipit. Sed nos in nostris regionibus, quæ redundant vlgine, magis illam positionem pensilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietum probamus. quoniam, ut retuli, sic emanita solæ & latera horreorum prohibent curculionem: quod genus exitum cum incidit, multi opinantur arceri posse, si exeat fruges in horreo ventilentur, & quasi refrigerentur. Id autem falsissimum est: neque enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis aceruis: qui si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur, quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio: longeque præstat id solum, quod iam vitiatum est, quam totum periculo subiicere. nam cum exiget vsus, facile est eo sublato, quod vitiatum erit, integro inferiorem vti: sed hæc, etsi extrinsecus, non tamen intempestiue videor hoc loco retulisse. Torcularia præcipue, cellæque oleariæ calidæ esse debent, quia commodius omnis liquor vapore soluitur, ac frigoribus magis constringitur. Oleum, quod minus prouenit, si congelatur, fracescit: sed ut calore naturali est opus, qui contingit positione cæli, & declinatione, ita non est opus ignibus aut flammis: quoniam fumo & fuligine sapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet a meridiana parte illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernarumque adhibere, cum premetur olea. Cortinale ubi destrutum fiat, nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incommodo minister, qui sapam decoquet, versari possit. Furnarium quoque, quo materia, si non sit iam pridem cæsa, festinato siccat, in parte rusticæ villæ fieri potest iunctum rusticis balneis. nam eas quoque refert esse, in quibus familia, sed tantum seris lauetur. Neque enim corporis robori conuenit frequens vsus earum. Apothecæ recte superponentur his locis, unde plerumque fumus earum exoritur: quoniam vina celerius vetustescunt, quæ fumi quodam tenore præcozem maturitatem trahunt. Propter quod & aliud tabulatum esse debebit, quo admoueantur, ne rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad villæ pertinet situm, partiumque eius dispositionem, satis dictum est. Circa villam deinceps hæc esse oportebit, furnum & pistinam, quantum futurus numerus colonorum postulauerit. Pistinam

minimum duas: alteram, quæ anseribus ac pecoribus seruiatur, alteram in qua lupinum, vimina, & virgas, atque alia quæ sunt visibus nostris apta, maceremus. Sterquilinia quoque duo sint: vnum, quod noua purgamenta recipiat, & in annum conseruet: alterum ex quo vetera vehantur: sed vtrumque more piscinarum deuexum leni cliuo, & extractum pauidum solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adscicato succo fimum vires continere, & assiduo macerari liquore, ut si qua interiecta sint stramentis aut paleis, spinarum vel graminum semina, intereant, nec in agrum exportata segetes herbidas reddant. Ideoque periti rustici quidquid ouilibus stabulisque conuersum progesserunt, superpositis virgeis cratibus regunt, nec arescere ventis sinunt, aut solis incurfu patiuntur exuri. Area, si competit, ita construenda est, ut vela domino, vel certe a procuratore despici possit. Eaque optima est silice constrata, quod & celeriter frumenta deteruntur, non cedente solo pulsibus vngularum tribularumque, & eadem euentilata mundiora sunt, lapillisque carent, & glebulis, quas per trituram fere terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari debet, maximeque in Italia propter inconstantiam cæli, quo collata semitrita frumenta protegantur, si subitaneus imber incesserit. Nam in transmarinis quibusdam regionibus, ubi æstas pluuia caret, superuacuum est. Pomaria quoque & hortos oportet septo circumdari, & esse in propinquo, atque in ea parte, quo possit omnis stercoreta colluies cortis, balineorumque, & oleis expressa amurcæ sanies influere. nam eiusmodi quoque lætatur alimentis & olus & arbor.

De officiis patrisfamilias.

7.

His omnibus ita vel acceptis, vel compositis, præcipua cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum maxime in hominibus. Atque hi vel coloni, vel serui sunt soluti, aut vincti. Comiter agat cum colonis, facilemque se præbeat, & avarius opus exigat, quam pensiones: quoniam & minus id offendit, & tamen in vniuersum magis prodest. Nam ubi sedulo colitur ager, plerumque compendium, nunquam (nisi si cæli maior vis, aut prædonis incescit) detrimentum affert, coque remissionem colonus petere non audet. Sed nec dominus in vnaquaquere, cui colonum obligauerit, tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniarum, ut lignis & cæteris paruis accessionibus exigendis, quarum cura maiorem molestiam, quam

impensam rusticis affert. Nec sane est vindicandum nobis quicquid licet. Nam summum ius antiqui summam putabant crucem. Nec rursus in totum remittendum: quoniam vel optima nomina non appellando fieri mala, foenerator Alphi-
us dixisse verissime fertur. Sed & ipse nostra memoria veterem consularem, virumque opulentissimum L. Volusium assue-
rantem audiui, patrisfamilias felicissimum fundum esse, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna possessione natos, iam inde a cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certe mea fert opinio, rem malam esse frequenter locatio-
nem fundi: peiorem tamen vrbantum colonum, qui per fami-
liam mauult agrum, quam per se colere. Saferna dicebat ab e-
iusmodi homine fere pro mercede litem reddi. Propter quod operam dandam esse, vt & rusticos, & eosdem assiduos colo-
nos retineamus, cum aut nobismetipsis non licuerit, aut per domesticos colere non expedierit: quod tamē non euenit, nisi in his regionibus, quę grauitate cęli, solique sterilitate vasti-
tur. Ceterum cum medioeris adest & salubritas, & terre boni-
tas, nunquam nō ex agro plus sua cuique cura reddidit, quam coloni: nunquam non etiam villici, nisi si maxima vel negli-
gentia serui, vel rapacitas interuenit. Quę vtraque peccata plerumque vitio domini vel committi, vel foueri, nihil dubium est: cum liceat aut cauere ne talis præficiatur negotio: aut iam prepositus, vt submoueatur curare. In longinquis tamen fun-
dis, in quos non est facilis excursus patrisfamilias, cum omne genus agri tolerabilius sit sub liberis colonis, quam sub villicis seruis habere, tum præcipue frumentarium, quem minime (sicut vineas aut arbutum) colonus euertere potest, & maxime vexant serui, qui boues elocant, eosdemque & cetera pecora male pascunt, nec industrie terram vertunt, longeq; plus imputant seminis iacti, quam quod seuerint: sed nec quod terre mandauerint sic adiuuant, vt recte proueniat: idque cum in aream contulerūt, per trituram quotidie minuunt vel fraude, vel negligentia. Nam & ipsi diripiunt, & ab aliis furibus non custodiunt. Sed nec conditū cum fide, rationibus inseruit ita sit, vt & actor, & familia peccent, & ager sepius infametur, quare talis generis prædium, si, vt dixi, domini præsentia cariturum est, censeo locandum.

De pecore & pecorum magistris.

8.

PROXIMA est cura de seruis, cui quenque officio prepo-
nere

nere conueniat, quosque & qualibus operibus destinare. Igitur præmoneo ne villicum ex eo genere seruorum, qui corpore placuerunt instituamus: ne ex eo quidem ordine, qui vrbanas ac delicatas artes exercuerit. Socors & somniculosum genus id mancipiorum, ortis, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum, nunquam non easdem ineptias somniat, quas cum in agriculturam transtulit, non tantum in ipso seruo, quantum in vniuersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis operibus ab infante duratus & inspectus experimentis: Si tamen is non erit, de iis præficiatur qui seruitutem laboriosam tolerauerunt. Iamque is transcendit ætatem primæ iuuentutis, necdum senectutis attigerit: illa, ne & auctoritatem detrahbat ad imperium, cum maiores dedignantur parere adolescentulo: hæc, ne laboriosissimo succumbat operi. Mediæ igitur sit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certe maximæ curæ, quo celerius addiscat. Nam non est nostri negotii alterum imperare, & alterum docere: neque enim recte opus exigere valet, qui quid, aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiam illiteratus, dummodo tenacissimæ sit memoriæ, rem satis commode administrare. Eiusmodi villicum Cornelius Celsus ait, sæpius numos domino, quam librum afferre, quia nescius literarum vel ipse minus possit rationes confingere, vel per alium propter conscientiam fraudis timere. Sed quacunque villico contubernalis mulier assignanda est, quæ contineat eum, & in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemque actori præcipiendum est, ne conuictum cum domestico, multoque minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem assidue sedulum, & fortem in operibus administrandis cognouerit, honoris causa mensæ suæ die festo dignetur adhibere. Sacrificia, nisi ex præcepto domini, ne fecerit. Aruspices, sagasque, quæ vtraque genera vana superstitione rudeis animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit: neque vrbem, neque vllas nundinas nouerit, nisi emendæ, vendendæue pertinentis ad serci causa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator esse non debet, nec egredi terminos, nisi vt addiscat aliquam culturam: & hoc si ita in vicino est, vt cito remeare possit. Semitas, nosque limites in agro fieri ne patiat: neue hospitem, nisi amicum, familiaremque domini necessarium receperit. Vt ab his arcendus, ita exhortandus est ad instrumentorum,

M

ferramentorumque curam: ut duplicia quam numerus feruorum exigit, resecta & reposita custodiat, nequid a vicino petendum sit: quia plus in operis feruorum, quam in pretio rerum eiusmodi consumitur. Cultam vestitamque familiam magis vtiliter quam delicate habeat, munitamque diligenter a vento, frigore, pluuiisque; quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus cōfectis, vel sagis cucullis. Id si fiat, nullus dies tam intolerabilis est, quo non sub diuo moliri aliquid possit. Nec tantum operis agrestis sit artifex, sed & animi, quantum seruile paritur ingenium, virtutibus instructus, ut neque remisse, neque crudeliter imperet. Semperque aliquos ex melioribus foueat, parcatur tamen etiam minus bonis: ita ut potius timeant eius seueritatem, quam crudelitatem detestentur. Id contingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quam negligentia sua committere ut puniat delinquentes. Nulla est autem maior vel nequissimi hominis custodia, quam operis exactio: ut iusta reddantur, ut villicus semper se repræsentet. Sic enim & magistris singulorum officiorum sedulo munia sua exequantur, & ceteri post defatigationem operis quieti, ac somno potius, quam deliciis operam dabunt. Iam illa vetera, sed optimi moris, quæ nunc exoleuerunt, utinam possint obtineri: ne conseruo ministro quoquam, nisi in re domini, utatur: nec cibum nisi in conspectu familiæ capiat: neue alium, quam qui cæteris præbetur: sic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua salubriter apparentur. Ne extra fines, nisi a se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna necessitate cogente. Neue negotietur sibi, pecuniamque dominici aut animalibus, aut rebus aliis promercentibus occupet. Hæc enim negotiatio curam villici auocat, nec vnquam patitur eum curationibus domini paria facere; sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis offendit. In vniuersum tamen hoc maxime obtinendum ab eo est, nequid se putet scire quod nesciat, quæratque semper addiscere quod ignorat. Nam cum multa prodest perite quid facere, tū plus obest perperam fecisse. Vni enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigent ratio culturae semel facere: quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc precepta seruanda sunt, quæ me custodisse non poenitet.

VITI-

ut rusticos, qui modo non incommode se gessissent, sæpius quam vrbanoos, familiariusque alloquerer; & cum comitare domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem, nonnunquam etiam iocarer, & plus ipsis iocari permitterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoscam cuiusque ingenium, quale, quamque sit prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi video, de quo secum deliberatum, & consilio ipsorum susceptum putant. nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent an diligenter vineta sint, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ, munitæque sint: num villicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam vtrunque maxime seruare debet, ut & quem paterfamilias tali pœna multauerit, villicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: & quem ipse sua sponte vinxerit, ante, quam sciat dominus, non resoluat: tantoque curiosior inquisitio patrisfamilias debet esse pro tali genere feruorum, ne aut in vestiariis, aut in cæteris præbitis iniuriose tractentur, quanto & pluribus subiecti, ut villicis operum magistris, ut ergastulariis, magis obnoxii perpetiendis iniuriis, & rursus sæuitia atque avaritia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cum & ab ipsis, tum & ab solutis, quibus maior est fides, quærat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atque ipse panis potionisque bonitatem gustu suo exploret, vestem, manicas, pedumque tegmina recognoscat. Sæpe etiam querendi potestatem faciat de iis, qui aut crudeliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem aliquanto iuste dolentes, tam vindicamus, quam animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos: ac rursus præmio prosequimur eos, qui strenue ac industrie se gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honorari debet. otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cum complures natos educassent. nam cui tres erant filii, vacatio: cui plures, libertas quoque contingebat. Hæc enim iustitia, & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio. Sed illa meminere, cū e ciuitate remeauerit, deos penates adorare: dein de si tempestiuum erit, confestim: si minus, postero die fines oculis perlustrare, & omnes partes agri reuiscere atque aestimare, nequid absentia sua de disciplina & custodia remiserit.

M II

num aliqua vitis, num arbor, num fruges absint: tum etiam pecus & familiam recenscat, fundique instrumentum, & supellestilem: quæ cuncta si per plures annos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cum senectus aduenierit, obtinebit. nec erit vlla eius ætas annis ita confecta, ut spernatura seruis.

Qualis corporatura mancipia, cuique operi contribuenda sunt. 9.

DICENDVM etiam est, quibus operibus quenque habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magistrorum pecoribus oportet præponere sedulos, ac frugalissimos. cæres vtraque plus quam corporis statura roburque confert huic negotio: quoniam id ministerium custodiæ diligentis & artis officium est. Bubulco quanvis necessaria, non tamen satis est indoles mentis, nisi cum vastitas vocis, & habitus metuendū pecudibus efficit. Sed temperet vires clementia: quoniam terribilior debet esse, quam sæuior, ut & obsequantur eius imperiis, & diutius perennent boues non confecti vexatione simul operum, verberumque. Sed quæ sint magistrorum munia, quæque bubulcorum, suo loco repetam. Nunc admonuisse satis est, nihil in his, in illis plurimum referre vires & proceritatem. Nam longissimum quenque aratorem, sicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulo ante retuli, & quod in re rustica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando stiuæ pene rectus innititur. mediastinus qualiscunque status potest esse, dum modo perpetiendi labori sit idoneus. Vineæ non sic altos, quemadmodum latos & lacertosos viros exigunt. Nam his habitus fossuris, & putationibus, cæterisque earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quā in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & sub monitore vinitor opus facere debet. Ac plerumque velocior animus est improborum hominum, quam desiderat huius operis conditio. non solum enim sortem, sed & acuminis strenui ministrum postulat. Ideoque vineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frangi non melius, quam nequam faciet. Hoc interpositum, nequis existimet in ea me opinione versari, qua malim pernoxios, quam per innocentes rura colere. Sed & illud censeo, ne confundatur opera familiar, sic ut omnes omnia exequantur. Nam id minime conducit agricolæ, seu quia nemo suum

suum proprium aliquid esse opus credit, seu quia cum enixus est, non suo, sed communi officio proficit, ideoque labori multum se subtrahit. nec tamen viritum malefactum deprehenditur, quod sit a multis: propter quod separandi sunt aratores a vinitoribus, & vinitores ab aratoribus, iique a mediastinis. Classes etiam non maiores, quam denum hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxime probauerunt, quod is numeri modus in opere commodissime custodiretur, nec præsentis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaque si latior est ager, in regiones deducendæ sunt eæ classes, diuidendumque ita opus, ut neque singuli, biniue sint, quoniam dispersi non facile custodiuntur: nec tamen supra decem, ne rursus ubi nimia turba sit, id opus ad se pertinere singuli non existiment. hæc ordinatio non solum concitat emulationem, sed & deprehendit ignavos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in cessantes animaduersio iusta, & sine querela videtur adhiberi. Sed nimirum dum quæ maxime providenda sunt agricolæ futuro præcipimus, de salubritate, de via, de vicino, de aqua, situ vilæ, fundi modo, colonorum & seruorum generibus, officiorum operumque distributione tempestiue per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro insequente mox differemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

Terram nec senescere, nec fatigari si stercoretur. Cap. 1.

QVÆRIS ex me Publi Siluine, quod ego sine cunctatione non recuso docere, cur priore libro veterum opinionem sere omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, a principio confestim repulerim, falsamque sententiam repudiauerim consensuum longo æui situ, longique iam temporis exercitatione fatigatam & effœtam humum consensuisse. Nec te ignoro cum & aliorum illustrium scriptorum, tum præcipue Trebellii auctoritatem reuereri, qui cum plurima rusticarum

rerum præcepta simul eleganter, & scite memoriæ prodiderit, videlicet illectus nimio fauore præcorum de simili materia differentium, falso credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum ætate anili iam confectam, progenerandis esse fortibus inhabilem. Quod ipse quoque confiteretur, si in totum nullæ fruges provenirent. Nam & hominibus tum demum declaratur sterile senium, non cum desinit mulier trigeminos, aut geminos parere, sed cum omnino nullum conceptum edere valet. Itaque transactis iuuentæ temporibus, etiam si longa vita superest, partus tamen annis denegatus, non restituitur. At e contrario seu sponte, seu quolibet casu destituta humus, cum est repetita cultu, magno scenore cessationis colono responderet. Non ergo est exiguarum frugum causa terræ vetustas, si modo cum semel inuasit senectus, regressum non habet, nec reuirescere, aut repubesce potest: sed ne lassitudo quidem soli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis est adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, sic cultibus & agitationibus agrorum fatigationem succedere. Quid ergo est, inquis, quod asseuerat Tremellius intacta & siluestria loca, cum primum coeperint cultu exuberare, mox deinde non ita respondere labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat, sed cur id accadat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modo ex siluestri habitu in aruum transducta fecundior haberi terra debet, quod sit requietior & iunior, sed quod multorum annorum frondibus, & herbis, quas suapte natura progenerabat, velut saginata largioribus pabulis facilius edendis educandisque frugibus sufficit. At cum perruptæ rastri & aratri radices herbarum, ferroque succisa nemora frondibus suis deserunt alere matrem, quæque temporibus autumnii fructibus & arboribus delapsa folia superiaciebantur, mox conuersa vomeribus, & inferiori solo, quod plerumque est exilius, permixta, atque absumpta sunt sequitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benigne nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum percipere si frequenti & tempestiua & modica stercoreatione terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori volumine polliciti, iam nunc differemus.

Quot

Quot sint genera terreni, quot deinde species generibus subiugantur: quod solum maxime probetur.

II.

CALLIDISSIMI rusticarum rerum, Siluine, genera terreni tria esse dixerunt: campestre, collinum, montanum. Campum non æquissima situm planicie, nec perlustrata, sed exigue prona. Collem elementer & molliter assurgentem. Montem non sublimem & asperum, sed nemorosum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus singulis senæ species contribuantur: soli pinguis vel macri, soluti vel spissi, humidi vel siccis: quæ qualitates inter se mixtæ vicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum varietates. eas enumerare non est artificis agricolæ. Neque enim artis officium est, per species, quæ sunt innumerabiles, euagari: sed ingredi per genera, quæ possunt cogitatione mentis & ambitu verborum facile copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatum inter se dissidentium quasi quasdam coniunctiones, quas Græci *συζυγίας* *ἐννοούμεναι*, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quam colle, plura pingui solo quam macro letari. De siccaneis & riguis non comperimus vtra numero vincant, cum utique pene infinita sint, quæ siccis, quæque humidis locis gaudent: sed ex his nihil non melius resoluta humo, quam densa provenit. Quod nos iter quoque Virgilius cum & alias fecundi arui laudes retulisset, adiecit,

Et cui putre solum: nanque hoc imitatur arando.

Neque enim aliud est colere, quam resolvere & fermentare terram. ideoque maximos quæstus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, nimium poscit: & quod postulat, exiguo labore atque impensa conficitur. Præstantissimum igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguius densum, quod impensam coloni, laboreque magno fortu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impensa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maxime redditum pratorum ceteris anteponebat: sed nos, de agitatione terræ nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quam quod est siccum, pariter & densum, & macrum: quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, vel pascuis abunde sufficit.

M III

Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est poenitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic terribilissimam comitem mortis famem. si tamē Græcis camoenis habemus fidem clamitantibus,

Λιπὸν δ' αἰσίνος ἐκτείν, καὶ πότμος ἐπιμαίειν.

Sed nunc potius vberioris soli meminerimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti & siluestris. De siluestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, quam colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus: nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus: iuncione sit, an gramine vestitus, ac silicis aliisue frutetis impeditus: si humidus erit, abundantia vlliginis ante siccetur fossis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium: spissis atque cretosis regionibus aperta relinquantur. at vbi solutior humus est, ita vt in patentes ora hiantia cæcarum competant: sed & patentes latius, & apertas summa parte decliuesque, & ad solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere contueniet. nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis vtiuntur, & superioris soli lapidibus replentur. Opera rursus obcæcari debebunt, fuleis in altitudinem tripedaneam depressis: qui cū parte dimidia lapides minutos, vel nudam glaream receperint, æquantur superiecta terra, quæ fuerat effossa. vel si nec lapis erit, nec glareæ, sarmentis connexus velut funis informabitur in eam crassitudinem, quam solum fossæ possit anguste, quasi accommodatam coarctatamque capere. Tum per inum contendetur, vt super calcatis cupressinis, vel pincis, aut si eæ non erunt, aliis frondibus terra contegatur, in principio atque exitu fossæ more ponticulorum binis faxis tantummodo pilarum vice constitutis, & singulis superpositis, vt eiusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsu atque exitu. Nemorosi frutetosque tractus duplex cura est, vel extirpandis radicibus arboribus & remouendis; vel si rare sint, tantum succidendis, incendiisque, & inarandis. At saxosum facile est expedire lectio-
ne lapidum, quorum si magna est abundantia, velut quibusdam substructionibus partes agri sunt occupandæ, vt reliquæ emundentur: vel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi. quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum vilitas, lunci & graminis perniciēs, repastinatio est:
silicis

silicis, frequens extirpatio, quæ vel aratro fieri potest, quoniam intra biennium sæpius conuulsæ moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino vel faba conseras, vt cum aliquo reditu medearis agri vitio. Nanque constat silicem factionibus & stercoratione facilius interiri. Verum etsi subinde nascentē falce decidas, quod vel puerile opus est, intra prædictum tempus viuacitas eius absumitur. Sed iam expediendi rudis agri rationem sequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ ante discenda sunt, aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessi, nec dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem vel cinereum. De cæteris ambigo, de colore satis admirari nō possum cum alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed vniuersæ naturæ prudentem virum, sic & sententia, & visu decessisse, vt oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus fere contribuantur prædicti colores. Nullum enim temere videmus locum, qui modo pigrum contineat humorem, nō eundem vel nigri, vel cinerei coloris: nisi forte in eo fallor ipse, quod non putem aut in solo limosæ paludis, & vlliginis amara, aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta, sed est manifestior hic antiquorum error, quam vt pluribus argumentis conuincendus sit. non ergo color, tãquam certus auctor, testis est bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id est pinguis, magis aliis qualitatibus æstimandus est. Nam vt fortissimæ pecudes diuersos ac pene innumerabiles, sic etiam robustissimæ terræ plurimos & varios colores fortiter sunt. Itaque considerandum erit, vt solum, quod ex colore designamus, pingue sit. Per se tamē id parum est, si dulcedine caret, quod vtrunque satis expedita nobis ratione contingit discernere. nam per exigua conspergitur aqua gleba, manuque subigitur, ac si glutinosa est, & quouis leuissimo tactu pressa inherescit, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, vt ait Virgilius. Eademque illisa humo non dissipatur. ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum, & pinguitudinem. Sed & si velis serobibus egestam humum recondere, & recalcare, cum aliquo quasi fermento abundauerit, certum erit, esse eam pinguem: cum defuerit, exilem: cum æquauerit, mediocrem. quanquam ista quæ nunc retuli, non tam vera

possunt videri, quam si sit pullula terra, quæ melius proven-
tu frugum approbatur. Sapore quoque sic dignoscemus, si ex
ea parte agri, quæ maxime displicebit, effossæ glæbæ, & in fi-
ctili vase madefactæ, dulci aqua permisceantur, ac more facu-
lenti vini diligenter colatæ gustu explorentur. nam qualem
traditum ab eis retulerit humor saporem, talem esse dicemus
eius soli. sed citra hoc experimentum multa sunt, quæ & dul-
cem terram, & frumentis habilem significent, vt iuncus, vt ca-
lamus, vt gramen, vt trifolium, ebulum, rubi, pruni siluestres,
& alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota,
non nisi dulcibus terræ venis educantur. Nec contentos esse
nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploran-
da est inferioris materiæ qualitas, terrena necne sit. Frumen-
tis autem sat erit, si æque bona suberit bipedana humus: ar-
boribus altitudo quatuor pedum abunde est. Hæc cum ita
explorauerimus, agrum sationibus faciendis, expediemus. Is
autem non minimum exuberat, si curiose & scite subigitur.
quare antiquissimi fere omnes formam huius operis con-
scripsere, quam velut scita legemque in proscindendis agris
sequantur agricolæ. Igitur in opere boues arcte iunctos ha-
bere conuenit, quo speciosius ingrediantur sublimes, & cla-
tis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumque
melius aptum ceruicibus insidat. hoc enim genus iunctu-
ræ maxime probatum est. Nam illud quod in quibusdam
prouinciis vsurpatur, vt cornibus illigetur iugum, fere repu-
diatum est ab omnibus qui præcepta rusticis conscripserunt:
neque immerito: plus enim queunt pecudes collo & pectore
conari, quam cornibus. Atque hoc modo tota mole corpo-
ris, totoque pondere nituntur: at illo, retractis & resupinis
capitibus exeruantur, ægreque terræ summam partem le-
ui admodum vomere sauciant. Et ideo minoribus aratris
moliuntur, qui non valent alte perfossam noualium terram
rescindere: quod cum sit, omnibus virentibus plurimum
confert. nam penitus aruis sulcatris maiore incremento sege-
tum arborumque fortis grandescunt. Et in hoc igitur a Cel-
so dissentio, qui reformidans impensam, quæ scilicet largior
est in amplioribus armentis, censet exiguis vomeribus &
dentalibus terram subigere, quo minoris forme bubus admi-
nistrari id possit, ignorans plus esse redditus in vbetrate fru-
gum, quam stipendii, si maiora mercemur armeta, præsertim
in Italia, vbi arbutis atque oleis confitus ager altius resoluatur
subigi

subigi desiderat, vt & summæ radices vitium olearumque vo-
meribus rescindantur: quæ si mancant, frugibus obstant, & in-
feriores penitus subactis solo facilius capiant humoris alimen-
tum. Potest tamen illa Celsi ratio Numidiæ & Egypto coue-
nire, vbi plerumque arboribus viduum solū frumentis semina-
tur. Atque eiusmodi terram pinguibis arenis putrem veluti
cinerem solutâ, quanuis lenissimo dente moueri satis est. Bu-
bulcum autem per proscissum ingredi oportet, alternisq; ver-
sibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq; sul-
care: sed ita necubi crudum solum, & immotū relinquat, quod
agricolæ scamnum vocant. Boues, cum ad arborem venerint,
fortiter retinere ac retardare, ne in radicem maiore nisu vomis
impactus colla commoueat, neue aut cornu bos ad stipitem
vehementius offendant, aut extremo iugo truncum delibet, ra-
mumque deplâter. voce potius quam verberibus terreat, vlti-
maque sint opus recusantibus remedia, plagæ: nunquam sti-
mulo laceffat iuuenicum, quod retractantem, calcitrosūque
eum reddit. nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec
in media parte versuræ consistat, detque requiem in summa,
vt speculandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum
autem ducere longiorem, quam pedum centumviginti, con-
trarium pecori est, quoniam plus æquo fatigatur, vbi hunc
modum excessit. Cum ventum erit ad versuram, in priorem
partem iugum propellat, & boues inhibeat, vt colla eorum re-
frigescant, quæ celeriter conflagrant (nisi assidue refrigeren-
tur) & ex eo tumor, ac deinde vlcera inuadunt. Nec minus do-
labra, quam vomere bubuleus vtatur, & præfractas stirpes,
summasque radices, quibus ager arbusto confitus implicatur,
omnes refodiat, ac persequatur.

Quæ cura adhibenda sit bubus ab opere disjunctis. 3.

BOVES cum ab opere disjuncti, substrictos cōfricat, ma-
nibusque comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiarur
corpori adherere, quia id genus morbi maxime est armentis
noxium. Colla subigat, merumque faucibus, si astuauerint,
insundat. Satis autem est singulis binos sextarios præbere:
sed ante ad præsepia boues religari non expedit, quam su-
dare atque anhelare desierint. cum deinde tempestiue potue-
rint vesci, non multum, nec vniuersum cibum, sed partibus,
& paulatim præbere conuenit. Quem cum absumpserint, ad a-
quam duci oportet, sibi loq; allecari, quo libentius bibât: tum
deum reductos largiori pabulo satiare. Hactenus de ossio

bubulci dixisse abunde est. Sequitur, ut tempora quoque subigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, & quomodo. 4.

PINGVES campi, qui diutius continent aquam, præscindendi sunt anni tempore iam incallescere, cum omneis herbas ediderint, neque adhuc earum semina maturuerint. sed tam frequentibus densisque sulcis arandi sunt, ut vix dignoscatur in vtram partem vomer actus sit: quoniam sic omnes radices herbarum perrupte necantur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur veruactum in puluerem, ut vel nullam vel exiguam desideret occationem, cum seminauerimus. Nam veteres Romani dixerunt male subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit. eum porro an recte aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantum visu, qui fallitur nonnunquam superflua terra latentibus scamnis, verumetiam tactu, qui minus decipitur, cum solidi rigoris admota pertica transversis sulcis inseritur. ea si æqualiter, ac sine offensione penetravit, manifestum est totum solum deinceps esse motum. Sin autem subeunti durior aliqua pars obstitit, crudum veruactum esse demonstrat. Hoc cum sæpius bubulci fieri vident, non committunt scamna facere. Igitur vliginosi capi præscindi debent post Idus mensis Aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus interpositis circa solstitium, quod est nonum vel octauum Calend. Iulias, iteratos esse oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cum id tempus ab æstiuo solstitio conuenit inter peritos rei rustice non esse arandum, nisi si magnis, ut sit nonnunquam, ac subitaneis imbribus, quasi hibernis pluuiis terra permaduerit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quo minus mense Iulio veruacta subigantur. sed quandoquæque arabitur, obseruabimus, ne lutosus ager tractetur, neue exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici variâ cariosamque appellant. Ea est cū post longas siccitates levis pluuiâ superiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attingit. Nam quæ limosa versantur arua, toto anno desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus, quæ varia subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maxime sequamur in arandis agris, ut neque succo careant, nec abundant vligine. Quippe nimius humor, ut dixi, limosos lutososque reddit, at quæ siccitatibus aruerunt, expedi-

diri probe non possunt. nam vel respuitur duritia soli dens aratri, vel si qua parte penetrauit, non minute diffundit humum, sed vastos caspites conuellit, quibus obiacentibus impeditum aruum minus recte potest iterari, quia ponderibus glebarum, sicut aliquibus obstantibus fundamentis, vomis a sulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque scamna fiant, & boues iniquitate operis maxime multentur. Accedit huc, quod omnis humus quauis lætissima, tamen inferiorem partem ieiuniorum habet, eamque attrahunt excitatæ maiores glæbæ. Quo euenit, ut infœcundior materia mista pinguiori segetem minus vberem reddat, tum etiam ratio rustici aggrauatur exiguo profectu operis. Iusta enim fieri nequeunt, cum induit ager. Itaque siccitatibus censeo quod iam proficissimum est, iterare, pluuiamque opperiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commode præscinditur duabus, vna iteratur, tertiatur dodrante, in liram statim redigitur, quadrante opere. Liras autem rustici vocant easdem porcas, cum sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus sicca sedem frumentis præbeat. Colles pinguis soli peracta satione trimestri mense Martio, si vero tepor celi siccitasque regionis suadebit, Februario statim præscindi sunt. Deinde de Aprili medio vsque in solstitium iterandi, tertiandique. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot vliginosi campi, excollitur iugerum talis agri. Sed in arando maxime est obseruandum, semper ut transversus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuatatis infringitur, laborque pecudum & hominum commodissime sic minuitur. Paulum tamen quotiescunque iterabitur, modo in elatiora, modo in depressiora cliui obliquum agi sulcum oportebit, ut in vtrâque partem rescindamus, nec eodem vestigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aretur, vltima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratulusque sementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor cliui modo solo est, eo quod pauciores impediuntur opere: nam tres vni iugero sufficiunt. Item graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septembres Calendas: quoniam si ante hoc tempus præscinditur, effæta, & sine succo humus æstiuo sole peruritur, nullasque virium reliquias habet. Itaque optime inter Calendas & Idus Septembris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuiis æquinoctialibus conferri possit: neque

in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur.

PRIVS tamen quam exilem terram iteremtis, stercoreate conveniet: nam eo quasi pabulo gliscit. In campo rarius, in colle spissius, acerui stercoreis, instar quinque modiorum disponentur, atque in plano pedes intervalli quoquo versus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat erit. sed id nobis decrefente luna fieri placet: nam ea res herbis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod spissius stercoreatur, vehes quatuor & viginti: quod rarius, duodeviginti. Disiectum deinde protinus simum inarari, & obrui convenit, ne solis halitu vires amittat, & ut permista humus prædicto alimento pinguescat. Itaque cum in agro disponentur acerui stercoreis, non debet maior modus eorum dissipari, quam quem bubulci eodem die possint obruere.

De generibus seminum.

QUONIAM sementi terram docuimus præparare, nunc seminum genera persequemur. Prima & utilissima sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adonum. Tritici genera complura cognovimus. verum ex his maxime serendum est, quod robus dicitur: quoniam & pondere, & nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane præcipua pondere deficitur. Tercium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi propter aquas aliamque causam matura satio est omissa, præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ tritici species, nisi si quos multiplex varietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacue sunt. Adonem autem plerumque vidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur elusinum, candoris nitidi. Far, quod vocatur vennuculum, rutilum, atque alterum candidum, sed utrumque maioris ponderis, quam elusinum. Semen trimestre, quod dicitur halicastrum, idque pondere, & bonitate est præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adonem, propterea custodienda sunt agricolis, quod raro quisquam ager ita situs est, ut vno semine contenti esse possimus, interveniente parte aliqua vel vliginosa, vel arida. Triticum autem sicco loco melius coalescit. Adonem minus infestatur humore.

De generibus leguminum.

LEGUMINVM genera cum sint complura, maxime grata, & in usu hominum videntur, faba, lenticula, pisum, phaselus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam

etiam, & ordeum, quia ex eo pitana est. Item pabulorum optima sunt medica, & fornum Græcum, nec minus vicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ est ex ordeo. sed de his prius differemus, quæ nostra causa seminantur, memores antiquissimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis novissime, tepidis celerius, calidis ocissime seramus. Nunc autem proinde, ac si temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus.

PLACET nostro poetæ adonem, atque etiam triticum non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticeam in messem, robustaque farræ

Exercebis humum, solisque instabis arvis,

Ante tibi eoa Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Calend. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem ix Calend. Novemb. ad brumæ tempora. Sic enim servant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quam conficiatur bruma, totidemque post eam confectam neque arent, neque vitem aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minime humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis vliginosis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerumque citra Calendas Octobris seminare convenire, dum sicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quam hibernis imbribus, aut gelicidiis, pruiniis infestentur. Sed quanvis tempestive sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentes liras, crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam veteres auctores præcepisse, ne seminantur agri, nisi cum terra pluviis permaduisse. Quod ego, si tempestive competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed si, quod evenit nonnunquam, feri sunt imbres, quâvis sitienti solo recte semen committitur, idque etiâ in quibusdam provinciis, ubi status cæli talis est, usurpatur. Nam quod sicco loco ingestum, & inoccatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atque ubi venit imber multorum dierum, sementis vno die surgit. Tremellius quidem asseverat, prius quam impleverit, ab auiibus, aut formicis

sata edi, vbi æstius serenitatibus ager aret. Idque etiam sapius non experti, verum adhuc esse comperimus. Magis apte tamē in eiusmodi agris adorem, quam triticum seritur: quoniam folliculum, quo continetur, firmū & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

*Quot seminum modios iugerum postulat, & medicina
seminum.*

IVGERVM agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinque postulat: adorei modios nouem, si est letum solum; si mediocre, decem desiderat. Nam quanuis de mensura minus auctoribus cōuenit, hanc tamen videri commodissimā docuit noster vsus; quē si quis sequi recusat, vtatur præceptis eorum, qui bene vberem campum in singula iugera tritici quinque, & adorei octo modios obserere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbenda censent. Nobis ne istam quidem quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quod eam variat aut loci, aut temporis, aut celi conditio. Loci, cum vel in campis, vel collibus frumentum seritur, atque his vel pinguibus, vel mediocribus, vel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hieme frumenta iacimus. nam prima sementis rariius serere permittit, nouissima spissius postulat. Celi, cum aut pluuium, aut siccum est. nam illud idem quod prima semētis, hoc quoque vltima desiderat. Omne autem frumentū maxime campo patente, & ad solem pronō, apricoque & soluto latatur. Collis enim quanuis granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densā, cretosāque & vlginosā humus siliginem, & far adorem non incommode alit. Ordeum nisi solutum & siccum locum non patitur. Atque illa vicibus annorum requietum, agitatumque alternis, & quam latissimum voluntarium, hoc nullam mediocritatem postulat: nam vel pinguis, vel macerrima humo iaciatur, perit. Illa post cōtinuos imbres, si necessitas exigat, quanuis adhuc limoso & madente solo sparferis, iniuriam sustinent. hoc si lutofo commiseris, emoritur. Siliginis autem vel tritici, si mediocriter cretosus vlginosusue ager est, etiam paulo plus, quam vt prius iam dixi, quinque modius ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemque vel pinguis, vel exilis est, quatuor: quoniam & e contrario macer tantundē seminis poscit. Nam nisi rare conferitur, vanam, & minutam spicam facit. At vbi ex vno semine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara segete densam

densam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum consuetum arusto, quam vacuum, & apertum. Atque adhuc de satione autumnali loquimur: hanc enim potissimam ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas: trimestrem vocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac niuosis, vbi æstas est humida & sine vaporibus, recte committitur. Cæteris admodum raro respondet: quam tamen ipsam celeriter, & vtique ante æquinoctium vernum conueniet peragere. Si vero locorum & celi conditio patietur, quanto maturius seuerimus, tanto commodius proueniet. Neque enim est vllum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen: quippe idem iactū autumno melius respondet. Sed sunt nihilo minus quædam aliis potiora, quæ sustinent veris tepores, vt siligo, & ordeum galaticum, & halicistrum, granumq; fabæ marsicæ. Nam cætera robusta frumenta semper ante hiemem feri debent in regionibus temperatis. solet autem salām nonnunquam & amaram vlginem vomere terra, quæ quanuis matura iam sata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus sine vlla stirpe seminum areas reddit. Ea glabreta signis adhibitis notari conuenit, vt suo tempore vitius eiusmodi medeamur. Nam vbi vel vligo, vel aliqua pestis segetem enecat, ibi columbinum stercus, vel si id non est, folia cupressi conuenit spargi, & inarari. Sed antiquissimum est, omnem inde humorem factō sulco deducere: aliter vana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ satoriam trimodiam velliunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata sunt semina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ sic sata sint. Quædam etiam subterraneæ pestes adultas segetes radicibus subiectis enecant. Id ne fiat, remedio est aque mistus succus herbæ, quam rustici sedum appellant. nam hoc medicamine vna nocte semina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expressum, & eiusdem tritam radicem diluunt aqua, similique ratione madefacta semina terræ mandant. Alii hac eadem aqua vel amurca insulsa, cum coepit infestari seges, persundunt sulcos, & ita noxia animalia summovent. Illud deinceps præcipiendum habeo, vt demessis segetibus iam in area futuro semini consulamus. Nam quod ait Celsus, vbi mediocris est fructus, optimam quanque spicam legere oportet, separatimque ex ea semen reponere: cum rursus amplior messis prouenerit, quidquid extereit, capitulo expurgandum erit, & semper quod propter magnitudinem

ac pondus in imo subsederit, ad semen referuandum: nam id plurimum prodest, quia quâuis celerius locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum, quod vero protinus exile natum sit, nunquam robur accipere manifestum est. Ideoque Virgilius cum & alia tum & hoc de seminibus præclare sic disseruit:

*Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret, sic omnia fati
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.*

Grænum autem rutilum si cum diffusum est, eundem colorem interiorē habet, integrum esse nō dubitamus. Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leue, ac vanum intelligi debet. nec nos tanquam oprabilis agricolis salutat siligo. Nam hoc tritici vitium est, & quauis candore præstet, pondere tamen vincitur. Verum in humido statu cæli recte provenit, & ideo locis manantibus magis apta est. Nec tamen ea longe nobis, aut magna difficultate requirenda est. Nam omne triticum solo vliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem. Proximus est his frumentis vsus ordeis, quod rustici hexastichum, quidam etiam cantherinum appellant: quoniam & alia animalia, quæ ruri sunt, melius quam triticum, & hominem salubrius quam malum triticum pascit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta siccaque terra, & vel præualida vel exili, quia constat arua segetibus eius mælescere: propter quod pinguisimo agro, cuius nimis viribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud, committitur. Altero sulco seminari debet post æquinoctium media fere sementi, si læto solo: si gracili, maturius. Iugerum quinque modii occupabunt. Idque ubi paulum maturuerit, festinantius, quam vllum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla vestitum palea grænum eius celeriter decidit, iisdemque de causis facilius teritur, quam cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, & omne virus, quod adhuc inest terræ, propulsare. Alterum quoque genus ordeis est, quod alii distichum, galaticum nonnulli vocant, ponderis & candoris eximii, adeo ut tritico mixtum egregia cibaria familiaria præbeat. Seritur quam pinguis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tamen respon-

respondet, si clementia hiemis permittit, cum seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt, quauis iam leguminibus ea contibuerim: nam multis regionibus cibariis eorum coloni sustentantur. Leuem solutamque humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modo humido cælo, vel riguo solo: nam siccum cretosumque reformidant. Ante ver feri non possunt, quoniam temporibus maxime lætantur. vltima tamen parte Martii mensis commodissime terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant; quippe sextariis fere quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem & truncationem, vt herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quam semina hient æstibus, manu carpuntur, & suspensa in sole cum assiccata fuerint, reconduntur, atque ita reposita perennant diutius quam cætera. Panis ex milio conficitur, qui antequam refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & euolutum furfure, sed & milium quoque pultem, quauis inopia, maxime cum lacte, non fastidiendam præbet.

Quod solum cuique legumini conueniat.

10.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps disseramus. Lupini prima ratio est, quod & minimum operarum absumit, & vilissime emitur, & maxime ex iis quæ seruntur, iuuat agrum. Nam vineis iam emaciatis, & aruis optimum sterces præbet, ac vel effæcto solo prouenit, vel repositum in granario patitur æuum. Boves per hiemem coctum maceratumque probe alit. Famem quoque, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commode propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solum omnium leguminum nō desiderat requiē in horreo, siue Septembri mense aut æquinoctium, seu protinus a calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualiterunque obruas, sustinet coloni negligentiā. Temporem tamen autumnū desiderat, vt celeriter confirmetur. Nam si non ante hiemem conualuerit, frigus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatū, quo fumus peruenit, optime reponis. quoniam si humior inuasit, vermes gignit, qui simulatque oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non potest. Id vt dixi, exile amat terram, & rubricam præcipue. nam cretam reformidat, limosoque non exit agro. Iugerum decem modii occupat. Ab

hoc recte phaselus terræ mandabitur, vel in vernaculo, vel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatuor modis iugerum obferitur. Similis quoque ratio est pisi, quod tamen facilem, & solutam terram desiderat, tepidumque locum & calum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, vel modio minus quam phaselum, licet obferere primo tempore seminis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguius locus, vel stercoreatus destinatur, etsi veteretum erit in valle situm, quod a superiore parte succum accipit, prius tamen iacimus semina, deinde proscindemus terram, proscissamque in sira reuocabimus, occabimusque, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum refert, ut radices enatorum seminum penitus demersæ sint. Sin autem proximæ messis, occupandum erit restibile, defectis stramentis quatuor & viginti vehes stercoreis in iugerum disponemus, dissipabimusque. Et similiter cum semen crudo solo ingesserimus, inarabimus, imporcatumque occabimus: quanvis sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glabæ a gelicidiis adhuc eam teneram vindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem vice stercoreis fungi. quod sic ego interpretor, ut existimem non sationibus eius pinguescere humum, sed minus hanc quam cetera semina vim terræ consumere. Nam certum habeo frumētis vtiliorem agrum esse, qui nihil, quam qui istam siliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor: ut nobis videtur, fabæ sex occupant modii, si solum pingue sit: si mediocre, paulo amplius. Eaque nec macrum, nec nebulosum locum patitur. Densa tamen humo sæpe commode respondet. Media sementi pars feri, & pars vltima debet, quæ septimuncialis satio dicitur. Tempestiua frequentius nonnunquam tamen sera melior est. Post brumam parum recte feritur, pessime vere: quanvis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario feratur, quinta parte amplius, quam matura, sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaque rusticos plerumque dicentes audio, malle se matura fabalia quam fructum trimestrem. Sed quocumque tempore anni feretur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in satione, tantum quintadecima luna, si tamen ea non transcurrer eo die solis radios, quod Græci *δωδεκάτης* vocant. Si minus, quartadecima utique adhuc crescente lumine spargatur, etiam si confectum totum semen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis

nocturnis roribus aliisue ex causis, dum a pecore & aubus vindicetur. Priscis autem rusticis, nec minus Virgilio, prius amurca, vel nitro macerari eam, & ita feri placuit:

*Latior ut fetus siliquis fallaciis esset,
Et quanvis igni exiguo properata maderent.*

Nos quoque sic medicatam comperimus, cum ad maturitatē perducta sit, minus a curculione infestari. Sed & illud quod deinceps dicturi sumus experti precipimus, silente luna fabam vellito ante lucem. Deinde cum in area exaruerit, confestim prius quam luna incrementū capiat, excussam refrigeratamque in granarium conferto. Sic condita a curculionibus erit innoxia. Maximeque ex leguminibus ea, & sine iumentis teri, & sine vento purgari expeditissime sic poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in extrema parte areae collocetur, quem per longissimum eius, mediumque spatium tres vel quatuor homines promoucant pedibus, & baculis futeillisue contendant: deinde cum ad alteram partem areae peruenerint, in acerrum culmos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt, superque ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi executientur. Ac durissimæ quidem acus refectæ separatæque erunt a cudentibus: minutæ vero, quæ de siliquis cum faba relederunt, aliter secernentur. Nam cum acerrus paleis, granisque mistus in vnum fuerit coniectus, paulatim ex eo ventilabris per longius spatium iactetur. quo facto palea, quæ leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eo perueniet, quo ventilator eā iaculabitur. Lentem sementi media crescenti luna vsque in duodecimam, solo tenui & resoluta, vel pingui & sicco maxime loco feri contineat: nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandescat, antequam feratur, fumo arido permisceri debet, & cum ita quatuor aut quinque diebus requieverit, spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, serioerem alteram mense Februario. Iugerum agri paulo plus quam modius occupat. Eane curculionibus absumatur (nam etiam dum est in siliqua, estur) curandum erit, ut cum extrita sit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, separetur solida: tum in sole siccetur, & radice silphii trita cum aceto aspergatur, desiceteturque, atque ita rursus in sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, in vasis oleatilis, salamentariisq; quæ repleta cum confestim gypsata sint;

quādocunque in vsu prōpserimus, integrā lentē reperiemus, potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mista commodē seruari. Lini semen, nisi magnus est eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium prorit, serendum non est. agris enim prācipue noxium est. itaq; pinguisimum locum & modice humidum poscit. Seritur a Calend. Octob. in ortum Aquilae, qui est v. i. Idus Decemb. Iugerum agri octo modiis obseritur. Nonnullis placet macro solo quam spississimum semen eius committi, quo tenue linum proueniat. Idem etiam si lato solo seratur mense Februario, x. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sefama, quae rigantur maturius, quae carent humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus Octob. putre solum, quod Campani pullum vocant, plerunque desiderant, non deterius tamen etiam pinguibus harenis, vel congestis humo proueniunt: tantumque seminis, quantum milium panicumque, interdum etiam duobus sextariis amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen Ciliciae Syriaeque regionibus ipse vidi mense Iunio Iulioque conseri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicercula quae piso est similis, mense Ianuario, aut Februario feri debet lato loco, caelo humido. Quibusdam tamen Italiae locis ante Calend. Nouemb. seritur. Tres modii iugerum implent, nec vllum legumen minus agro nocet, sed raro respōdet: quoniam nec siccitates, nec austros in flore sustinet; quae vtrique incōmoda fere eo tempore anni sunt, quo deflorescit. Cicer quod arietinum vocatur, itemque alterius generis quod punicum, feri mense Martio toto potest, caelo humido, loco quam laetissimo. Nam etiam id terram laedit: atque ideo improbat a callidioribus agricolis, quod tamen si feri debeat, pridie macerandū erit, vt celerius enascatur. Iugero modii tres abunde sunt. Cannabis solum pingue stercoretumq; & rigū, vel planum, atque humidū, & alte subactum deposcit. In quadratum pedem feruntur grana sex eius seminis. Aeturo exoriente, quod est vltimo mense Februario circa sextū aut quintum Calend. Mart. Nec tamen vsque in æquinoctium verum, si sit pluuius celi status, improbe seretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum raporumque: nam vtrique rusticos implent. Magis tamen vtilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & nō hominem solum, verū etiam boues pascunt, prācipue in Gallia, vbi hyberna cibaria predictis pecudibus id olus praebet. Solum putre & solum

res vtrique desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis laetantur. Napus deuexam amat, & siccam tenuique propiorem terram. Itaque glareosis sabulosisque aruis melior exit, locique proprietates vtriusque semen commutat. Nanque in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napura, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis vtrunque recte ab solstitio seritur: siccis, vltima parte mensis Augusti, vel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri vel rastri, largoque stercore satiatum potestulant. Nam id plurimum refert, non solum quod melius ea proueniūt, sed quod etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextariis raporum seminis obserendum est: quarta parte amplius naps spargendum, quia non in ventrem latescunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque haec hominum causa serenda censemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, vicia, farragine, auena, foeno Graeco, eruo & cicera.

II.

PABULORVM genera complura, sicut medicam, & viciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, foenum Graecum, nec minus eruum, & cicera. Nam caetera neque enumerare, ac minus ferere dignamur: excepta tamen cytilo de qua dicemus in iis libris quos de generibus fureulorum conscripsimus. Sed ex iis quae placent, eximia est herba medica: quod cum semel seritur, decem annis durat: quod per annum, deinde recte quater, interdum etiam sexies demetitur; quod agrum stercoreat, quod omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quod ægrotanti pecori remedium est, quod iugerum eius toto anno tribus equis abunde sufficit. Seritur, vt deinceps prācipiemus. Locum in quo medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, & cum tota hieme putrescere finito. Deinde Calendis Februariis diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glabaeque offringito. Postea circa Martium mensem tertiato, & occato. Cum sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denū, longas pedum quinquagenū facito, vt per semitas aqua ministrari possit. Aditusque vtrique parte runcantibus pateat: deinde vetus stercois iniicito, atq; ita mense vltimo Aprilis serito tantum, quantum vt singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod vbi feceris, ligneis rastriis, id enim multū confert, statim iacta semina

obruantur: nam celerrime sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atque, ut dixi, ligneis rastris sarrionibus, & identidem runcandus est, ne alterius generis herba invalidam medicam perimat. Tardius messem primam eius facere oportebit, cum iam seminum aliquam partem eiecerit. Posteaquam voles teneram, cum profuierit, desces licet, & iumentis præbeas: sed inter initia parcius, dum confuscat, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat sanguinem. Cum secueris autem, sæpius eam rigato. Paucos deinde post dies, ut coeperit fruticare, omnes alterius generis herbas eruncato. Sic culta sexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Vicia autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios eius in vnum iugerum. Secunda, qua sex modios mensis Ianuario, vel etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraque satio potest cruda terra fieri, sed melius proscissa: idque genus præcipue non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, vel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole ventoue deterius est: neque amplius prolici debet, quam quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit, quantulocunque humore prius, quam obruatur, corrumpitur. Obseruandum erit, ne ante quintam & vigesimam lunam terræ mandetur. Aliter satæ fere lima-ecum nocere comperimus. Farriginem in restibili stercoreatissimo loco, & altero sulco serere conuenit. Ea sit optima cum cantherini ordeï decem modis iugerum obseritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus pluuiis, ut confita, rigataque imbribus, celeriter prodeat, & confirmetur ante hiemis violentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisque pecudibus optime defecta præbetur, & si depascere sæpius voles, usque in mensem Martium sufficit. Quod si etiam semen voles ex ea percipere, a Calend. Martis pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus. Similis satio auenæ, quæ autumnosata, partim ceditur in scænum, vel pabulum, dum adhuc vi- ret, partim semini custoditur. Fœnum Græcum, quod Siliquam vocant rustici, duo tempora sationum habet: quorum alterum est Septēbris mensis (cum pabuli causa seritur) iisdem diebus quibus vicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarii vltimo, vel primo Februarii, cum in messem seminatur: sed hac ratione iugerum sex modis, illa septē occupamus: vtraque

vtraque cruda terra non incommode fit: daturque opera, ut spissaretur, nec tamen alte. nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen eius non facile prodit. propter quod nonnulli prius quam serant, minimis aratris proscindunt, atque ita iaciunt semina, & sarculis adobruunt. Erum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque corrumpitur. Potest & autumnosari, nec minus post brumam Ianuarii parte nouissima, vel toto Februarii, dum ante Calendas Martias: quem mensem vniuersum negant agricolæ huic legumini conuenire, quod eo tempore satum pecori sit noxium, & præcipue bubus, quos pabulo suo cerebroso reddat. Quinque modis iugerum obseritur. Cicera bubus erui loco freta datur in Hispania bætica: quæ cum suspensa mola diuisa est, paulum aqua maceratur, dum lentescat. atque ita mista paleis subtritis pecori præberetur. Sed erui duodecim libræ satis faciunt vni iugo, cicera sexdecim. eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda est. sapore certe nihilo differt a cicercula, colore tantum discernitur: nam est obsoletior, & nigro propior. seritur primo vel altero sulco, mense Martio ita vt postulat soli lætitia: quod eadem quatuor modis, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac semodio iugerum occupati.

Quemadmodum, & quot operis vnum quodque legumen colatur.

12.

QVONIAM quando quidque serendum sit persecuti sumus, nunc quemadmodum, quotque operis singula eorum quæ retulimus colenda sint, demonstrabimus. Peracta semēti, sequens cura est, sarritionis: de qua non conuenit inter auctores. Quidam negant eam quicquam proficere, quod frumenti radices sarculo detegantur, aliquæ etiam succidantur, ac, si frigora inceserint, post sarritionem gelu frumenta encēcentur. Satiū autem ea esse tempestiue ricari & purgari. Pluribus tamen sarriri placet: sed neque eodem modo, neque iisdem temporibus usquequaque fieri. Nam in agris siccis, & apricis, simul ac primum sarritionem pati queant segetes, debere eas permota terra adobruī, ut fruticare possint: quod ipsi ante hiemem fieri oportere, deinde post hiemem iterari. In locis autem frigidis & palustribus plerumque transacta hieme, sarriri, nec adobruī, sed plana sarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hiemalem sarritionem.

comperimus, duntaxat ubi & siccitas cæli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus: verum incolarum consuetudine uti. sunt enim regionum propria munera, sicut Ægypti & Africæ, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit, quoniam cæli conditio, & terræ bonitas ea est, ut vix vlla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In iis autem locis, ubi desideratur sarritio, non ante sunt attingendæ segetes, etiam si cæli status permittit, quam cum sata sulcos contexerint. Triticumque & adonem, cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cum quinque, faba & cætera legumina cum quatuor digitis a terra extiterint, recte sarriuntur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam vnam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu vulnerata, totus frutex emoriatur. Quod etiam si non fieret, superuacuum tamen esset cultus, cum sola hæc res adeo non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes vel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine. hordeum vero nisi siccissimum tangi non debet. Fabam multi ne sarriendam quidem putant, quod & manibus, cum maturuerit, ducta secernatur a cætera runcatione, & internatæ herbæ sceno referuntur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celsus est, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat, quod sublata faba scenum ex eodem loco secari posse dicat. Sed mihi videtur pessimi agricolæ, committere, ut satis herba proveniat. frugibus enim plurimum detrahitur, si relinquitur runcatio. Neque enim est rustici prudentis magis pabulis studere pecudum, quam cibis hominum, cum præsertim liceat illa quoque cultu pratorum consequi: adeoque fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarri: nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguam portionem in valuulis habere. Frescæque eius & expurgatæ modium pene tam plenum esse, quam integræ, cum vix minuatur mensura detractis putaminibus. Atque in totum, sicut ante iam diximus, hiberna sarritio plurimum iuvat diebus serenis ac siccis post brumam confectum mense Ianuario, si gelicidia non sint. Ea porro sic debet fieri, ne radices satorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisque exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione

fecisse proderit, secunda oberit, quia cum pullulare desiit frumentum, putrescit si adobrutum est. Nihil itaque amplius in iteratione, quam remoliri terra debet æqualiter: eamque transacto æquinoctio verno statim peragi oportet intra dies viginti antequam seges in articulū cæt, quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungenda dein de est sarritio runcatio, curandumque ne florentem segetem tangamus: sed aut antea, aut mox cum deflorent. Omne autem frumentum & hordeum, quicquid denique non duplici semine est, spicam a tertio ad quartum nodum emittit, & cum totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem devenit. Rursus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus x. florent, simulque grandescunt.

Pro modo cuiusque agri quot opera designentur. 13.

Et ut iam percenseamus quot operis in aream perducantur ea quæ terræ credidimus. Tritici modii quatuor, vel quinque, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris vnam, sarritoris duas primum, & vnam cum iterum sarriuntur, runcatoris vnam, messoris vnam & dimidiam. in totum summa operarum decem & dimidia. Siliginis modii quinque, totidem operas desiderant. Sefami modii nonem, vel decem, totidem operas quot tritici modii quinque postulant. Hordei modii quinque, bubulci operas tres exigunt, occatoriam vnam, sarritoriam vnam, & dimidiā, messoriam vnam. Summa operarum sex & dimidia. Fabæ modii quatuor, vel sex in vetereto duas operas bubulcorum detinent, at in restibili vnam. Occantur sesquiopera, sarriuntur sesquiopera, iterum sarriuntur vna opera, & tertio vna, metuntur vna. Summa fit operarum octo, vel septem. Vicie modii sex vel septem, in vetereto bubulcorum duas operas volunt, in restibili vnam: item, occantur vna opera, metuntur vna. Summa fit operarum quatuor vel trium. Erui modii quinque, totidem operis conferuntur, occantur vna: item singulis sarriuntur, runcantur, metunturque: cuncta sex operas occupant. Siliquæ modii sex, vel septem, totidem operis obruntur, metuntur vna. Phaseoli modii quatuor obruntur totidem operis, occantur vna, metuntur vna. Cicere, vel cicerule modii quatuor, operas bubulcorum tres postulant, occantur opera vna, runcantur vna, velluntur vna. Summa fit sex operarum;

Lentis sesquimodius totidem operas desiderat, occatur vna, sarritur duabus, runcatur vna, vellitur vna. Summa fit operarum octo. Lupini modii decem obruuntur vna, occantur vna, metuntur vna. Milii sextarii quatuor, totidemque panici, bubulcorum operas occupant quatuor, occantur operis tribus, sarruntur tribus: quot operis carpantur, incertum est. Ciceris modii tres, operis totidem seminantur, occantur duabus, sarruntur vna, runcantur vna, velluntur tribus. Summa fit decem operarum. Lini decem modii, vel octo, quatuor iugis conferuntur, occantur operis tribus, runcantur vna, velluntur tribus. Summa fit vndecim operarum. Sesami sextarii sex, tribus iugis a proscissione coluntur, occantur operis quatuor, sarruntur quatuor, & sarruntur iterum duabus, metuntur duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis feritur, vt supra docuimus: sed incertum est, quantam impensam curamque desideret. At medica obruitur non aratro, sed, vt dixi, ligneis rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus, sarritur vna, metitur vna. Hac consummatione operarum colligitur posse agrum ducentorum iugerum subigi duobus iugis bouum, totidemque bubuleis, & sex mediastrinis: si tamen vacet arboribus, at si sit ar bustum, eundem modum Sæfæna tribus hominibus adiectis assueuerat probe satis excoli: quæ nos ratio docet sufficere posse iugum bouum tritici ceterum viginti quinque modiiis, totidemque leguminum, vt sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorum quinquaginta: & post hanc nihilominus conferat trimestrium modios quinque & septuaginta. Hoc deinde sic probatur. Semina, quæ quarto sulco feruntur in iugeribus viginti quinque, desiderant bubulcorum operas cxv. Nam proscinditur is agri modus, quanuis durissimi, quinquaginta operis, iteratur quinque & viginti, tertiat & conscribitur xl. Cætera legumina occupant operas lx. id est menses duos. Pluuiiales quoque & feriarum computantur, quibus non aratur, dies quinque & xl. item peracta sementi, quibus requiescent, dies xxx. Sic in asse sunt octo menses, & dies x. Superfunt tamen de anno tres reliqui menses, & dies v & xxx, quos absumamus aut in satione trimestrium, aut in vecturis scæni, & pabulorum, & stercoreum, aliorumque vitensilium.

Quæ legumina aruis nocent, quæque prosunt. 14.

Sed ex iis, quæ retuli, seminibus, idem Sæfæna putat aliis

liis stercoreari & iuuari agros, aliis rursus peruri, & emaciari. Stercoreari lupino, faba, vicia, cruo, lente, cicercula, pisio. De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia, si tamen tam viridem defectam confestim aratrum subsequatur, & quod falx reliquerit, priusquam inarescat, vomis rescindat, atque obruat: id enim cedit pro stercore. nam si radices eius defecto pabulo relictæ inaruerint, succum omnem solo aufert, vimque terræ absument. quod etiam in faba, cæterisque leguminibus, quibus terra gliscere videtur, verisimile est accidere: vt nisi protinus sublata messe eorum proscindatur, nihil iis segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debent, profuturum sit. Ac de iis quoque leguminibus quæ velluntur, Tre-mellius obesse maxime ait solo virus ciceris, & lini alterum quia sit falsæ, alterum quia sit feruidæ naturæ: quod etiam Virgilius significat dicendo.

Vrit enim lini campum seges, vrit auena,

Vritur lethæo perfusa papauera somno.

Neque enim dubium, quin & iis seminibus infestetur ager, sicut etiam milio, & panico. Sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit, vna præfens medicina est, vt stercore adiuues, & absumptas vires hoc velut pabulo refoucas. Nec tantum propter semina, quæ sulcis aratri committuntur, verum etiam propter arbores, ac virgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiusmodi alimento. Quare si est, vt videtur agricolis utilissimum, diligentius de eo dicendum existimo, cum præcis auctoribus, quanuis non omnia res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoreis.

15.

TRIÀ igitur stercoreis genera sunt præcipua, quod ex auiibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus confit. Auium primum habetur quod ex columbariis egeritur. deinde quod gallinæ, cæteræque volucres edunt: exceptis tamen palustribus, aut nantibus, vt anatis & anseris: nam id noxium quoque est. Maxime tamen columbinum probamus, quod modice sparsum terram fermentare comperimus. Secundum deinde, quod homines faciunt, si & aliis villæ purgamentis immisceatur, quoniam per se naturæ est feruentioris, & ideo terram perurit. Aprior est tamen furculis hominis vrina, quam sex mensibus passus fueris veterascere, si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec

solum ea res maiorem facit prouentum, sed etiam saporem & odorem vini pomorumque reddit meliorem. Potest & vetus amurca, quæ salem non habet, permista huic commode, frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. nam per se quoque adhibita multum iuuat. Sed vsus vtriusque maxime per hiemem est: & adhuc vere ante æstiuos vapores, dum etiam vires & arbores oblaqueatæ sunt. Tertium locum obtinet pecudum stercus, atque in eo quoque discrimen est: nam optimū existimatur, quod asinus facit, quoniam id animal lentissime mandit, ideoque facilius concoquit, & bene confectum, atque idoneum protinus aruo simum reddit. Post hæc quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum iumentorum, armentorumque. Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satis profuit cineris vsus & fauillæ. Frutex vero lupini succisus optimi stercoris vim præbet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora, neque auis haberi possint: attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet & vepribus compitisque congesta colligere. licet filicem sine iniuria vicini etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. licet depressa fossa, qualem stercorei ponendo primo volumine fieri præcipimus, cinerem cænumque cloacarum, & culmos, cæteraque quæ euerruntur, in vnum congerere. sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit. namque ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi viduus pecudibus ager. Nam ubi greges quadrupedum versantur, quædam quotidie, vt culina, & caseale: quædam pluuiis diebus, vt bubilia & ouilia debent emundari. At si tantum frumentarius ager est, nihil refert genera stercoris separari: sin autem furculo, & segetibus, atque etiam pratis fundus est dispositus, generatim quoque ponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & assiduo humore satianda sunt, vt herbarum semina culmis, cæterisque rebus immista putrescant. Æstiuis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinum rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneum. Parum autem diligenter existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itemque maiores decenas vhes stercoris efficiunt, totidemque singuli homines, qui non solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt, sed & quæ

& quæ colluies cortis & ædificii quotidie gignit, contrahere & congerere possunt. Illud quoque præcipiendū habeo, stercus omne quod tempestiue repositū anno requieuerit, segetibus esse maxime vtile. Nā & vires adhuc solidas habet, & herbas nõ creat. Quanto autem vetustius sit minus prodesse, quoniam minus valeat. Itaque pratis quam recentissimum debere iniici, quod plus herbarum progeneret: idque mense Februario luna crescente fieri oportere. nam ea quoque res aliquantum sceni fructum adiuvat. De cætero vsus stercoris qualis in quaque re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercoreandi sunt.

10.

INTERIM qui frumētis arua præparare vult, si autumno semetem facturum est, mense Septembri: si vere, qualibet parte hiemis modicos acervos luna decrecente disponat, ita vt plani loci iugerum duodeviginti, cliuosi quatuor & viginti vhes stercoris teneant: & vt paulo prius dixi, non antea dissipet cumulos, quam erit saturus. Si tamen aliqua causa tempestinam stercoreationem facere prohibuerit, secunda ratio est, ante quā farrias more seminantis ex auariis puluerem stercoris per segetem spargere. Si & is non erit, caprinum manu iacere, atque ita terram sarculis permiscere. ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigerare agrum, qui non stercoretur, ita peruri, si nimium stercoretur: magisque conducere agricolæ, frequenter id potius, quam immodice facere. Nec dubium, quin aquosus ager maiorem eius copiam, siccus minorem desideret. alter, quod assiduis humoribus rigēs hoc adhibito regelatur: alter, quod per se tepens siccitatis, hoc assumpto largiore torretur: propter quod nec deesse ei talem materiam, nec superesse oportet. Si tamen nullū genus stercoris suppetet, ei multū proderit fecisse, quod M. Columellam patrum meum doctissimum & diligentissimum agricolam sapenū numero vsurpasse memoria repeto, vt fabulosis locis creatam ingereret: cretosis ac nimium densis, fabulum atque ita nõ solum segetes lætas excitaret, verum etiam pulcherrimas vineas efficere. Nam idem negabat stercus vitibus ingerendum, quod saporem vini corrumpere: melioremque censebat esse materiam vindemiis exuberandis, congestitiam, vel de vepribus, vel denique aliam quamlibet arcessitam & aduersam humum. Iam vero, vt ego reor, si deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certe expeditissimum præsidium non

deesse: quod cum exili loco circa Idus Septembris sparserit & inaruerit, idque tempestiue vomere vel ligone succiderit, vim optimæ stercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum fabulosis locis oportet, cum secundum florem: rubricosus, cum tertium egerit. Illic dum tenerum est conuertitur, vt celeriter ipsum putrescat, permisceaturque gracili solo: hic iam robustius, quod solidiores glebas diutius sustineat, & suspendat, vt ex solibus æstiuis vaporatæ resoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant.

17.

ATQVE hæc arator exequi poterit, si non solum quæ retuli genera pabulorum prouiderit, verum etiam copiam fœni, quo melius armenta tueatur, sine quibus terram commode moliri difficile est: & ideo necessarius ei cultus est etiam prati, cui veteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoque indiderunt ab eo, quod protinus esset paratum, nec magnum laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quod nec tempestatibus affligeretur, vt alia partes ruris, minimiq; sumptus egens, per omnes annos præberet redditum: neque cum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quam in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum est siccaneum, alterum riguum. Læto pinguique campo non desideratur influens riuus, meliusque habetur fœnum, quod suapte natura succoso gignitur solo, quâ quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen sunt necessaria, si macies terræ postulat. Nam & in densa & resoluta humo, quantus exili, pratum fieri potest, cû facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ positionis esse, neque collis prærupti debet: ille, ne collectam diutius contineat aquam: hic, ne statim præcipitem fundat. Potest tamen mediocriter accliuus, si aut pinguis est aut riuus ager, pratum fieri. At planities maxime talis probatur, quæ exigue prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut si quis eam superuenit humor, lente prorepat. Itaque si palus in aliqua parte subsidens restagnat, sulcis deriuanda est. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque est exitio.

Quemadmodum facta prata colantur.

18.

CULTVS autem pratorum magis curæ, quam laboris est. Primum, ne stirpes aut spinas validiorisq; incrementi herbas inesse patiamur: atque alias ante hiemem, & per autumnum extirpemus, vt rubos, virgulta, iuncos: alias per ver euellamus.

mus: vt intuba, ac solstitiales spinas: ac neque suem velimus impati, quoniam rostro suffodiat & cæspites excitet: neque pecora maiora, nisi cum siccissimum solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, scinduntque radices herbarum. Tum deinde maciora & pendula loca mense Februario luna crescente fimo iuuanda sunt, omnesque lapides, & si qua obiacent falcibus obnoxia, colligi debeat, ac longius exportari, summittique pro natura locorum, aut temporis, aut ætatis, sunt etiam quædam prata situ vetustatis obducta veteri vel crasso musco. quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, vel ingesto stercore: quorum neutrum tantum prodest, quantum si cinerem sæpius ingeras. ea res muscum enecat. Attamen pigriora sunt ista remedia, cum sit efficacissimum de integro locum exarare. Sed hoc, si prata cœpiamus, facere debemus: sin autem noua fuerint instituenda, vel antiqua renouanda (nam multa sunt, vt dixi, quæ negligentia exolecant, & fiant sterilia) ea expedit interdum etiam frumenti causa exarare: quia talis ager post longam desidiam lætas segetes affert. Igitur cum locum, quem prato destinauerimus, æstate proficillum, subactumque sæpius per autumnum rapis, vel napis, vel etiam faba conferemus: insequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabis, omnesque validiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicibus extirpabimus, nisi, si fructus arbusti id facere nos prohibuerit: deinde viciam permistam seminibus fœni seremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducta crate coequabimus, grumosque, quos ad versuram plerumque tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, vt necubi ferramentum fœnifecæ possit offendere. Sed eam viciam non conuenit ante desecare, quam permaturuerit, & aliqua semina subiacenti solo iecerit. Tum fœnifecam messorum oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare: deinde locum rigare, si fuerit facultas aquæ: si tamen terra densior est, nam in resoluta humo non expedit inducere maiorem vim riuorum, prius quam conspissatum, & herbis colligatum sit solum: quoniam imperus aquarum proluet terram, nudatisque radicibus gramina non patitur coalescere, propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidentibus pratis immittere, sed quoties herba profuerit falcibus desecare. Nam pecudes, vt ante iam dixi, molli solo insigunt ungulas, atque interruptas non sinunt herbarum radices.

serpere, & condensare. Altero tamen anno minora pecora post scœnificia permittemus admitti, si modo siccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum solidius ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes: sed in totum curandum est, ut secundum Fauonii exortum, mense Februario, circa Idus immistis feminibus scœni, macriora loca, & vtiq; celsiora stercorentur. nam editior clius præbet etiam subiectis alimentum, cum superueniens imber, aut manu riuus perductus, succum stercoreis in inferiorem partem secum trahit. atque ideo fere prudentes agricolæ etiam in aratis collē magis, quam vallem stercoreant: quoniam, ut dixi, pluuia semper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

*Quemadmodum succisum scœnum tractari, & condi
debeat.* 19.

FOENVM autem demetitur optime ante quam inarescat, nam & largius percipitur, & iucundior cibum pecudibus præbet. Est autem modus in siccando, ut neque peraridū, neque rursus viride colligatur: alterum, quod omnem succum si amiserit, stramēti vicem obtinet: alterum, quod si nimium retinuerit, in tabulato putrescit: ac sæpe cum concaluit, ignem creat & incendium: nonnunquam etiam cum scœnum cecidimus, imber oppressit: quod si permaduit, inutile est vdi mouere: meliusque patiemur superiorem partem sole siccare, tunc demum conuertemus, & vtrunq; siccatum coartabimus in struem, atque ita manipulos vinciemus: nec omnino cunctabimur, quo minus sub tectum congeratur, vel si non competit, ut aut in villam scœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certe quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas exstrui conueniet, easque ipsas in angustissimos vertices exacui. Sic enim commodissime scœnum defenditur a pluuiis, quæ etiam si non sint, non alienum tamen est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atque excoquatur in acervis: propter quod prudentes agricolæ, quanuis iam illaram tecto, non ante componunt, quam per paucos dies tennere congestum, ut in se concoqui & desecare patiantur. Sed & iam scœnificia sequitur cura messis, quam ut recte possimus percipere, prius instrumenta præparanda sunt, quibus fruges coguntur.

De area constituenda.

AREA quoque si terrena erit, ut sit ad trituram satis habitis, primum radatur, deinde confodiatur, permistisque paleis cum

nam amurea, quæ salem non accepit, extergatur. nam ea res a populatione nimium fornicarumque frumenta defendit. tū æquata pauculis, vel molari lapide condensetur, & rursus subiectis paleis inculeetur, atque ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem triturae destinant, areamque demessa faba & lecta expoliunt: nam dum a pecudibus legumina proculeantur, herbæ etiam vngulis atteruntur, atque ita glabrescit, & fit idonea trituri area.

De messe facienda, & de tritura.

21.

SEd cum matura fuerit leges, ante, quam torreatur vaporibus æstiuū sideris, qui sunt vastissimi per ortum Caniculæ, celeriter demetatur. nam dispendiosa est cunctatio. primum, quod anibus prædam, cæterisque animalibus præbet: deinde, quod grana, & ipsæ spicæ culmis arentibus & aristis celeriter decidunt. si vero procellæ ventorum, aut turbines inuaserint, maior pars ad terram defluit: propter quæ recrastinari non debet, sed æqualiter flauentibus iam satis, ante, quam ex toto grana indurescant, cum rubicundum colorem traxerunt, messis facienda est, ut potius in area, & in acervo, quam in agro grandescant frumenta. constat enim si tempestiue decisa sint, postea capere incrementum. Sunt autem metendi genera complura: multi falcibus verriculatis, atque iis vel rostratis, vel denticulatis, medium culmum secant: multi mergis; alii pectinibus spicam ipsam legunt, idque in rara segete facillimum, in densa difficillimum est. Quod si falcibus seges cum parte culmi demessa sit, protinus in acervum, vel in nubilarium congeritur, & subinde opportunis solibus torrefacta proteritur. Sin autem spicæ tantummodo recisæ sunt, possunt in horreum conferri, & deinde per hiemem, vel baculis exeuti, vel exteri pecudibus. At si competit ut in area teratur frumentum, nihil dubium est, quin equis melius, quam bubus ea res conficiatur: & si pauci iuga sunt, adiecere tribulam & traham possis: quæ res vtræque culmos facillime comminuit. Ipsæ autem spicæ melius fustibus tunduntur, vannisque expurgantur. At ubi paleis immista sunt frumenta, vento separentur: ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis æqualisque æstiuū mensibus perflat: quem tamen opperiri lenti est agricolæ, quia dum expectatur, sæua nos hiems deprehēdit. Itaq; in area decisa frumenta sic sunt aggerēda, ut omni statu possint excerni.

At si compluribus diebus vndique silebit aura, vannis expugentur, ne post nimiam ventorum segnitiam vasta tempestas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, si in annos reconduntur, repurgari debent. nam quāto sunt expolitiora, minus a curculionibus exeduntur: sin protinus vsui destinantur, nihil attinet repoliri, satisque est in vmbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoque non alia cura est, quam reliquorum frumentorum: nam ea quoque vel statim absumentur, vel reconduntur. atque hoc supremum est aratoris emolumentum percipiendorum seminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricola, & quæ non liceat facere.

22.

SED cum tam otii, quam negotii rationem reddere maiores nostri censuerint, nos quoque monendos esse agricolas existimamus, quæ feriis facere, quæque non facere debeant. Sunt enim, ut ait poeta, quæ festis exercere diebus,

Fas, & iura sinunt: riuos deducere nulla

Religio vetuit, segeti pratendere sepem,

Insidias auibus moliri, incendere vepres,

Balantrumque gregem fluuio mersare salubri.

Quamquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere. Vellant quoque lanarum causa lauare oues, nisi propter medicinam. Virgilius quod liceat feriis, flumine ablueri gregem præcepit, & ideo adiecit, fluuio mersare salubri. Sunt enim vitia, quorum causa pecus vile sit lauare. Feriis autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinsere, faces incidere, candelas sebare, vineam conductam colere, piscinas, lacus, fossas veteres tergere, & purgare, prata sicilire, stercore aquare, scœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caseum facere, arbores se rendi causa, collo vel mulo clitellario asserere, sed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ferere, neque terram aperire, neque arborem collucare: sed ne sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris: nec scœnum secare, aut vincire, aut vehere, ac ne vindemiam quidem cogi per religiones Pontificum feriis licet: nec oues tondere, nisi prius catulo feceris. Desitum quoque facere, & desituate vinum licet. Vuas, itemque oliuas conditui legere licet. Pellibus oues vestiri non licet. In orto quicquid olerum causa factas, omne licet. Feriis publicis hominem mortuum

sepeli-

sepelire non licet. M. Porcius Cato mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemque boues permittit coniungere lignorum & frumentorum aduehendorum causa. nos apud Pontifices legimus feriis tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam cum solennia festorum percensuerim, desideraturos lustrationum, cæterorumque sacrificiorum, quæ pro frugibus sunt, morem prisce vsurpatum. nec ego abnuo docendi curam: sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cum agricoltationis totam disciplinam præscripsero. Fidem interim præsentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quæ de vineis arbutisque prodiderit veteres auctores, quæque ipse mox comperi.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

Quod genus vitis conueniat cuique solo, & statui cali.

Cap. 1.

HACTENVS aruorum cultus, ut ait præstantissimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iisdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rusticæ vel maxima est. Earum species diuersæ, & multiformes sunt. quippe varii generis (sicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsæ sponte sua veniunt: multæ etiam nostra manu satæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur, siluestres, ac feræ, sui cuiusque ingenii semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ sunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta præbet. Idque tripartito diuiditur. Nam ex furculo vel arbor procedit, vel olea: vel frutex, ut palma campestris: vel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem proprie dixerim, ut est vitis. Hanc nos cæteris stirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni pene regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali, vel præferuida, curæ mortalium respondet. Tamque felix campis, quam collibus prouenit, & in densa non minus, quam in resoluta,

O iii

saepetiam gracili, atque pingui terra, siccaque & vliginosa. Tum sola maxime vtranque patitur intemperiem cæli, vel sub axe frigido, æstiuo, procellosoque. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu vitem pro regionis statū colere censcas, neque enim omni cælo solove cultus idem: neque est idem stirpis eius genus: quodque præcipuum est, ex omnibus non facile dictū est, cum suum cuique regioni magis aut minus aptum esse doceat vsus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinaeque sine noxa perfert, cælique siccitatem, ventosque patitur. Pingui & vberi dabit agro gracilem vitem, nec natura nimis fecundam: macro feracem: terræ densæ vehementem, multaue materia frondentem: resolutū & lætū solo, rari fermenti: humido loco sicut non recte mandari fructus teneri & amplioris acini, sed callosi & angustī, frequentisque vinacei: sicco recte contribui diuersæ quoque naturæ semina. Sed & post hæc non ignorabit dominus loci, plus posse qualitatem cæli frigidam vel calidam, siccam vel rosidam, grandinosam ventosamque, vel placidam, serenam vel nebulosam. Frigidæque aut nebulosæ duorum generum vitis aptabit, seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hiemem: seu firmi durique acini, quarum inter caligines vix deflorescunt, & mox gelicidiis ac pruinis, ut aliæ, caloribus mitescunt: ventoso quoque & tumultuoso statu cæli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet. rursus calido teneriores vberioresque concedet: sicco destinabit eas, quæ pluuiis aut continuis toribus putrescunt: rosido, quæ siccitatibus laborant: grandinoso, quæ foliis duris latisque sunt, quo melius protegant fructum. nam placida & serena regio nullam non recipit commodissime tamen eam, cuius vel vix vel acini celeriter decidunt. At si voto est eligendus vineis locus, & status cæli, sicut censet verissime Celsus, optimum est solum, nec densum nimis, nec resolutum: soluto tamen propius: nec exile, nec lætissimum: proximum tamen vberi: nec campestre, nec præceps: simile tamen edito campo: nec siccum, nec vliginosum, modice tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat: sed ut vicinum radicibus humorem subministret, cumque nec amarum, nec salsum, ne saporem vini corrumpat, & incrementa virentium veluti quadam scabra rubigine coerceat, si modo credimus Virgilio dicenti,

Salsa

Salsa autem tellus, ex qua perhibetur amara, Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando. Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Calam porro neque glaciale, vinea, sicut prædixi, nec rursus æstiuosum desiderat. calido tamen potius quam frigido latatur, imbris magis quam serenitatibus offenditur, & solo sicco quam nimis pluuiosum est amicio: perstatu modico lenique gaudet, procellis obnoxia est. atque hæc maxime probabilis est cæli & soli qualitas.

Quæ vitis suburbanis regionibus ad escam conferenda sunt.

VITIS autem vel ad escam, vel ad effusionem deponitur. Ad escam non expedit instituire vinea, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercantibus velut promum vendere. quæ cum talis est conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tum denique purpureæ, & bumastæ, dactylique, & rhodiæ, libyæ quoque & cæranix. Nec solum quæ iucunditate saporis, verum etiam quæ specie commendari possint, conferi debent: ut stephanitæ, ut tripedanæ, ut vnciariæ, ut cydoniæ. Item quarum vix temporibus hiemis durabiles vasis conduntur, ut venuculæ, ut nuper in hos vsus exploratæ numisianæ. At ubi vino consiliū, vitis eligitur quæ & in fructu valet, & in materia: quod alterum ad reditus coloni, alterum ad diuturnitatem stirpis plurimum confert. Sed ea tum præcipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque tempore deflorescit, nec nimis tarde mitescit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculū facile propulsat, eademque nec imbris putrescit, nec siccitatibus abolefcit. Talis nobis eligatur vel mediocriter fecunda, si modo is locus habetur, in quo gustus nobilis pretiosusque fluit. nam si sordidus aut vilis est, feracissimam quamque serere conducit, ut multiplicatione frugum reditus augeatur. Fere autem omni statu locorum campestria largius vinum, sed iucundius afferunt collina: quæ tamen ipsa modico statu cæli magis exuberant Aquiloni prona: sed sunt generosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnullarum vitium natura, ut pro locorum situ bonitate vini modo vineat, modo superetur. Solæ traduntur aminee excepto cæli statu nimis frigido, ubicunque sint, etiam si degenerent, sibi comparatæ, magis aut minus probi gustus vina præbere, & cæteras omucis sapore præcedere. Eæ, cum sint vnius

O iii

nominis, non vnam speciem gerunt. Duas germanas cognovimus, quarum minor ocius & melius deflorescit, habilis arbori nec nō iugo: illic pinguem terram, hic mediocrem desiderat, longeque præcedit maiorem, quia & imbres & ventos fortius patitur. nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quam in arboribus. ideoque non est vineis apta, vix etiam arbutio, nisi præpingui & vuida terra: nam nec mediocri valet, multoque minus in exili. prolixarum frequentia materiarum, foliorumque & vuarum, & acinorum magnitudine dignoscitur: internodiis quoque rarior, largis fructibus a minore superatur, gustu non vincitur: & hæc quidem utraque amineæ. Verum & alia duæ geminæ, quæ ab eo quod duplices vuas exigunt, gemellæ vocantur, austerioris vini, sed æque perennis. Earum minor vulgo notissima: quippe Campaniæ celeberrimos Vesuvii colles, Surrentinosque vestit. Hilaris inter æstivos Fauonii flatus, Austris affligitur. Cæteris itaque partibus Italiæ non tam vineis, quam arbutio est idonea, cum prædictis regionibus commodissime iugum sustineat materiam, fructumque; nisi quod duplicem, non absimilem minori germanæ egerit, sicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior est, quod fecundior etiam mediocri solo. nam illam nisi præpingui non respondere iam dictum est. Lanatam quoque amineam quidam maxime probant, quæ hoc vocabulum non ideo usurpat, quod sola ex omnibus amineis, verum quod præcipue canescit lanugine. Sane boni vini, sed leuioris, quam superioris, crebram quoque materiam fundit, atque ideo propter pampini densitatem sæpe parum recte deflorescit, eademque maturo fructu celeriter putrescit. Super hunc numerum, quem retulimus, singularis habetur aminea maiori geminæ non dissimilis, primum specie pampini & trunci, sed vini sapore aliquanto inferior, quamvis generosissimus sit, proximæ preferenda etiam propriis virtutibus: nam & feracior est, & flore melius exiit, spissaque & albidas vuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non deseciscit, atque ideo inter vberrimas vites numeratur. Nomentanæ vini nobilitate subsequuntur amineas, fecunditate vero etiam præveniunt: quippe cum se frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoque feracior est minor, cuius & folium parcius scinditur, & materia non ita rubet, ut amineis, a quo colore rubellianæ nuncupantur: eademque sæcinæ, quod plus quam ceteræ facis afferunt.

Id tamen incommodum repellant vuarum multitudine, quas & in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres valenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo citius mi-
rescunt, omnis incommodi patientes, præter caloris, nā quia minuti acini, & duræ cutis vuas habent, æstibus contrahuntur. Pingui aruo maxime gaudent, quod vbertatem aliquam natura gracilibus & exilibus vuis præbere valet. Frigidum ac rosidum solum, & cælum commodissime sustinent eugenæ, dum sunt in Albano colle. nam mutato loco vix nomini suo respondent. nec minus Allobrogicæ, quarum vini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugoque, & arboribus satis idoneæ: generosior tamen vna, quæ nudis foliis est. nam duæ lanatæ quanvis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem vetustatis. Pingui solo feracissima, mediocri quoque fecundæ, præcoquis fructus. Ideoque frigidis locis aptissima, vini dulcis, sed capiti, nervis, venisque non apta, nisi mature lecta: pluuiis, ventisque & apibus afferunt prædam, quarum vocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæc pretiosi gustus celeberrimæ. Possunt tamen etiam secundæ notæ vites proventu & vbertate commendari, qualis est biturica, qualis basilica, quarum minorem cocolumem vocant Hispani, longe omnium primis utraque proximæ. nam & vetustatem vinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos venit. Iam vero ipsæ fecunditate præstant omnibus quas ante retuli, tum etiam patientia: quippe turbines imbresque fortissime sustinent, & commode fluunt, nec deficiunt macro solo. Frigora melius quam humores sustinent, humores commodius quam siccitates, nec caloribus tamen contristantur. Visulæ deinde ab his, & minor argitis, terræ mediocritate lætantur. nam in pingui nimis viribus luxuriant, in macra tenues & vacuæ fructu veniunt: amiciores iugo quam arboribus, sed argitis etiam in sublimibus fertilis vastis materiis & vuis exuberat, humillimis tabularis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime adversus grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoque tempore maturi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius quam defluant, putrescunt. Sūt & heluolæ, quas nonnulli varias appellant, neque purpureæ, neque nigre, ab heluo (nisi fallor) colore vocatæ. melior est nigrior

abundantiavini, sed hæc sapore pretiosior. color acinorum in neutra conspicitur æqualis. vtraque candidi musti alterna vice annorum plus aut minus afferunt: melius arborem, sed & ingum commodè vestiunt: mediocri quoque solo fecundæ, sicut pretij minor & maior. sed eæ generositate vini magis commendantur, & frequentibus materiis frondet, & cito maturefcunt. Albulis vtilior, ut ait Celsus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in iugo: in summa arbore, quam in ima: ferax & materiæ frequentis, & vtiæ. nam quæ Græculæ vites sunt, ut mareotica, thasica, psithia, sophortia, sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate vuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamē nigra, quam quidam Græci amethyston appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quod & boni vini est, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quod iners habetur in tentandis nervis, quanvis gustu non sit hebes. Tertium gradum facit earum Celsus, quæ fecunditate sola commendantur: ut tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum vocant, mediocris vini: & altera, quam longam appellant, eandemque auaram, sordidi, nec tam largi quam ex numero vuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima e tribus facillime folio dignoscitur. nam rotundissimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quod siccitates maxime perfert, quod frigora sustinet, dum tamen sine imbribus sit, quod nonnullis locis etiam vinum eius in vetustatem diffunditur, quod præcipue sola acerrimum quoque solum fertilitate sua commendat. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis vuarum, quam numero fertilis, ut oleagina, ut murgentina, eademque pompeiana, ut numisiana, ut venacula eademque scirpula, atque sticula, ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognovimus copiosissima arcelaca maior, a multis argitis falso existimata. Nā has nuper mihi cognitās, pergulanam dico, & irtiolum, fereolamque, non facile asseuerem quo gradu habendæ sint: quod & si satis fecundas scio, nōdum tamen de bonitate vini, quod afferunt, iudicare potui. vnam etiam præcocem vitem nobis ante hoc tempus incognitam in Græca consuetudine draconation vocitari comperimus, quæ fecunditate iucunditateue arcelacæ basilicæque & bituricæ cōparari possit, generositate vini aminæ. Multa præterea sunt genera vitium, quarum nec

nume

numerum, nec appellationes cum certa fide referre possumus. Neque enim, ut ait poeta, numero comprehendere refert.

Quem qui scire velit, Libyci velit aquoris idem

Discere quam multa Zephyro versentur harena.

Quippe vniuersæ regiones, regionumque pene singulæ partes habent propria vitium genera, quæ consuetudine sua nominant: quædam etiam stirpes cum locis vocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorum, sicut supra diximus, etiam a qualitate sua discesserunt, ita ut dignosci non possint. ideoque in hac ipsa Italia, ne dicam in tam diffuso terrarum orbe, vicinæ etiam nationes nominibus earū discrepant, variantque vocabula. quare prudentis magistri est eiusmodi nominationis aucupio quo potiri nequeat, studiosos non demorari: sed illud in totum præcipere, quod & Celsus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus vitium conferendum esse nisi fama, nullum diutius conseruandū nisi experimento probatum: atque ubi multa inuitabūt regionis commoda, ut nobilem vitē conseramus, generosam requiremus, inquit Iulius Græcinus: ubi nihil erit, aut non multum, quod prouidet, feracitatem potius sequemur, quæ nō eadem portione vincitur pretio quam vincit abundantia. Sed de hac sententia, quāquam & ipse paulo ante id censuerim, quid tamen arcanius iudicem, suo loco mox dicam. Propositum est enim docere quā ratione vineæ pariter feraces & pretiosæ, fluxuræ possint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quam vitem colere. 3.

Nunc prius quam de satione vitium disseram, non alienum puto, velut quoddam fundamentum iacere disputationi futuræ, ut ante perpensum & exploratum habeamus, an locupletet patres familias vinearum cultus. est enim penè adhuc superuacuum de his conserendis præcipere, dum quod prius est, nondum concedatur, an omnino sint habendæ. idque adeo plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem positionem ruris: atque optabiliorem pratorum possessionem, pascuorumque vel silvarum caduæ iudicent. nam de arbusculo etiam inter auctores non exigua pugna fuit, abnuente Salserna genus id ruris, Tremellio maxime probante. sed & hanc sententiam suo loco æstimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum docendi sunt, vberimum esse reditum vinearum, atque ut omittam veterē illam felicitatem aruorū, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit singula ingera vinearum sexcenās

urnas vini præbuisse: id enim maxime asseuerat in primo libro Rerum rusticarum Varro: nec vna regione prouenire solitum, verum & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Piceno contribuitur: hæc iis certe temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipue quam possidet Seneca, vir excellentis ingenii atque doctrine: cuius in prædiis vinearum iugera singula culleos octonos reddidisse plerumque compertum est. nam illa videntur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua vitis apud te excederet vuarum numerum duorum millium, & apud me octogena stirpes insitæ intra biennium septenos culleos peræquarent, ut primæ vineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & pascua, & siluæ, si centenos sestertios in singula iugera efficiant, optime domino consulere videantur. nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto responderint, vix meminisse possumus. Cur ergo res infamis est? non quidem suo, sed hominum inquit vitio Græcinus. Primum, quod in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis plerique vineta conferunt: deinde sata non ita enutriunt, ut ante conualescant, ac prosiliant, quam retorrescant: sed & si forte adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud a principio nihil referre censent, quem locum conferant: immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum, tanquam sola sit huic stirpi maxime terra idonea, quæ nihil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perspiciunt, aut perspectam exequuntur: tum etiam dotem, id est instrumentum, raro vineis præparant; cum ea res si omissa sit, plurimas operas, nec minus arcæ patrisfamilias semper exhauriat. Fructum vero plerique quam vberimum præsentem confectantur, nec prouident futuro tempori, sed quasi plane in diem viuunt, sic impant vitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Hæc omnia vel certe plurima ex his cum commiserint, quiduis malunt quam suam culpam confiteri: querunturque non respondere sibi vineta, quæ vel per auaritiam, vel inscitiam, vel per negligentiam perdidierunt. At si qui cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas vel quadragenas certe, sed ut Græcinus minimum computans, Licet, inquit, amphoras vicenas percipient ex singulis iugeribus, omneis istos, qui foenum suum & olera amplexantur, incremento patrimonii facile superabunt. Nec in hoc errat. quippe ut diligens ratiocinator calculo

calculo posito videtur id genus agricolationis maxime rei familiari conducere. Nam ut amplissimas impensas vineæ possant, non tamen excedunt septem iugera vnius operam vinitoris, quem vulgus quidem parui aris, vel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plurimorum opinioni dissentiens, pretiosum vinitore in primis esse censeo: ilque licet sit emptus sex, vel potius sestertius octo millibus, cum ipsum solum septem iugerum totidem millibus numerum partum, vineasque cum sua dote, id est, cum pedamentis & viminibus, binis millibus in singula iugera positas duco. fit tum in assem consummatum pretium sestertiorum $xx \times x$ millium. Huc accedunt semisses vsurarum sestertia tria millia, & quadringenti octoginta numi biennii temporis, quo velut infantia vinearum cessat a fructu. Fit in assem summa sortis & vsurarum, $xx \times x \times i$ millium quadringentorum $l. \times x \times x$ numerum. quod quasi nomen, si, ut foenerator cum debitore, ita rusticus cum vineis suis fecerit, eius summe, ut in perpetuum prædictam vsuram semissium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sestertios numos. qua computatione vineit tamen reditus $v \times i$ iugerum, secundum opinionem Græcini, vsuram trium millium quadringentorum octoginta numerum. Quippe, ut deterrimi generis sint vineæ, tamen si cultæ singulos utique culleos vini, singula earum iugera peræquabunt: utque trecentis numis quadragenæ vineæ veneant, quod minimum pretium est annonæ, consumant tamen septem cullei sestertia duo millia, & centum numos: ea porro summa excedit vsuram semissium. atque hic calculus quem posuimus, Græcini rationem continet: sed nos extripanda vinea censemus, quorum singula iugera minus, quam ternos culleos præbent, & adhuc tamen sic computauimus, quasi nullæ sint viuiradices, quæ de pastinato eximantur: cum sola ea res omnem impensam terreni pretio suo liberet, si modo non prouincialis, sed Italicus ager est. neque id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, & Iulii Attrici rationem dispexerit. Nos iam enim vicena millia malleolorum per vinea iugerum inter ordines pangimus. ille minus quatuor millibus deponit: cuius ut vincat ratio, nullus tamen vel iniquissimus locus non maiorem questum reddet, quam acceperit impensam. Sit quidem, ut cultoris negligentia sex millia seminum intereant, reliqua tamen decem millia tribus millibus numerum libenter, & cum lucro redemptor emerit. quæ summa tertia

parte superat duo millia sestertia, quanti constare iugerum vinearum prædiximus. quanquam nostra cura in tantum iam processit, ut non inuiti sestertiis sexcentis numis, singula millia viuiradices a merustici mercantur. Sed vix istud alius præstiterit. nam nec quisquam nobis facile crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiam vini, quantam tu Siluine nouisti. Mediocriter itaque, vulgatumque pretium viuiradices posui, quo celerius nullo dissentiente perducere possent in nostram sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo pastinationis reditus, seu futurarum spes vindemiarum cohortari nos debet ad positionem vinearum. quas cum docuimus rationis esse conferere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Qua obseruare debet qui vineas instituit. 4.

Cum vinea facere cordi est, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quam suæ credere velit, neue mercetur viuiradices. Sed genus furculi probatissimum domi conferat, faciatque vitiarium, ex quo possit agrum vineis vestire. nam quæ peregrina ex diuersa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo, quam vernacula: eoque velut alienigena reformidant mutatam cæli locique positionem. Sed nec certam generositatis fidem pollicentur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligenter exploratum probatumque genus furculi deposuerit. Quamobrem biennii spatium longum esse minime existimandum est, intra quod utique tempestiuitas seminum respondet, cum semper, ut dixi, plurimum retulerit exquisiti generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit accurate locum vineis eligere: de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam sciat adhibendam pastinationi: quam cum peregerit, non minore cura vitem conferat: & cum seruerit, summa sedulitate culturæ seruiat: id enim quasi caput & columnen est impensarum, quoniam in eo consistit, melius an segnius terræ mandauerit paterfamilias pecuniam, quam in otio tractare. Igitur vnumquodque eorum quæ præpositi, suo iam prosequar ordine.

Quali solo, & quomodo vitiarium faciendum sit. 5.

VITARIUM neque ieiuna terra, neque vliginosa faciendum est: succosa tamen, & mediocri potius, quam pingui. tamen si fere omnes auctores huic rei letissimum locum destinauerunt, quod ego minime reor esse pro agricola. nam depositæ stirpes valido solo, quamuis celeriter comprehendant, atque profili-

profiliant, tamen cum sint viuiradices factæ priusquam transferantur, retorrescunt, nec adolere queunt. Prudens autem coloni est ex deteriori terra potius in meliorem, quam ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in cōfinio boni mali que posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt: siue latior ager conferendus est, longe celerius in vbertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo vitariū facere minime rationis est, quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ superest tarde fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modice siccus ager vitariū est aptissimus, isque bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatiis, quæ per semina excolantur, in singulis ordinibus, qui duenos quadragenos pedes obtinent, sexcenteni malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totum iugerum seminum millia quatuor & viginti. Verum hanc curam præuenit inquisitio & electio malleolorum. nam ut sæpe iam retuli, quasi fundamentum est predictæ rei, probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus vitis malleolus legendus sit. 6.

SED electio dupliciter facienda est: non enim solum fecundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumantur, quæ & genitales sunt, & maxime fertiles. Vitis autem fecunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eo æstimari, quod uas complures exigit: potest enim trunci vastitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tam eam feracem dixerim, cuius singule vix in singulis sarmentis conspiciuntur: sed si per vnumquemque pampinum maior numerus vuarum dependet: si ex singulis gemmis compluribus materiis cum fructu germinat: si denique etiam e duro virgam cum aliquibus racemis citat: si etiam nepotum fructu, grauida est, ea sine dubitatione ferax destinari debet. legendo malleolo. Malleolus autem nouellus est, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusque a similitudine rei, quod in ea parte quæ deciditur ex vetere sarmento prominens utrinque malleoli speciem præbet. Huc ex fecundissima stirpe legendum censemus omni tempore, quo vineæ putatur, ac super terram gemmis

tribus vel quatuor extantibus, diligenter obruendum loco modice humido non vliginoso, dū tamen antiquissimum sit considerare, ne vitis ex qua is sumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandescat, ne aut præcoquē, aut seræ maturitatis fructum afferat. nam illa volucris, hæc etiam tempestatibus hiemis infestatur. Tale porro genus non vna comprobatur vindemia: potest enim vel anni prouentu, vel aliis de causis etiam naturaliter infocūda vitis semel exuberare. Sed vbi plurimis velut emeritis annorum stipendiis fides furculo constitit, nihil dubitandum est de fecunditate. nec tamen vltra quadriennium talis extenditur inquisitio: id enim tempus fere virentium generositatem declarat, quo sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat: quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexaginta annis dicitur. *Quomodo fecunditatem vitis explores.*

7.

SED certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fecunda vitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de iis aliqua significetur, quæ vulgo non habentur feracissimæ. plurimi nanque bituricam, multi spioniam, quidam basilicam, nonnulli arcelacam laudibus effecerunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus testimonio nostro: sunt enim largissimi vini: sed proposuimus docere vineas eiusmodi conferere, quæ nec minus verberes fructus prædictis generibus afferant, & sint pretiosi saporis, velut aminei, vel certe non procul ab eo gustu: cui nostræ sententiæ scio pene omnium agricolarum diuersam esse opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam naturali & ingenerata sterilitate laborantibus: quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmāda ratio est, quæ desidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, & velut ignorantia tenebris obcæcata luce veritatis caruit. Quare non in tempestiuū est nos ad ea præuerti, quæ videtur hunc publicum errorem corrigere posse.

Quæ spectanda sit qualitas in eo solo, quod vineis destinaueris.

8.

IGITUR si rerum naturam, P. Siluine, velut acrioribus mentis oculis intueri velimus, reperiemus parem legem fecunditatis eam dixisse virentibus, atque hominibus, cæterisque animalibus: nec sic aliis nationibus regionibusque tribuisse

tribuisse dotes, vt alius in totū similia munera denegaret. quibusdam getibus numerosam prognerandi sobolem dedit, vt Ægyptiis & Afris, quibus gemini partus familiares, ac pene solennes sunt: sed & Italici generis esse voluit eximia fecunditatis Albanas Curiatig familie trigeminorum matres. Germaniā decorauit altissimorum hominum exercitibus: sed & alias gentes non in totum fraudauit præcipue staturæ viris, nam & M. Tullius Cicero testis est Romanum fuisse ciuem Næuium Pollionem pede longiorem quam quenquam longissimū: & nuper ipsi videre potuimus in apparatu pontipe Circesium ludorum Iudææ gentis hominem proceriorem celssimo Germano. Transeo ad pecudes. Armētis sublimibus insignis Mevania est, Liguria paruis. Sed & Meuanix bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis staturæ conspicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis. pari tamen in hac terra vastitate beluas prognerari quis neget? cum intra mœnia nostra natos animaduertamus elephantos. Ad generum frugum redeo. Mysiam Libyamque largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosque agros optimis defici segetibus. Træolon & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi, sed nec nostram ciuitatem prædictis egere stirpibus: quippe cum pluribus locis vrbis, iam casiam frudentem conspiciamus, iam turcā plātam, florentesque hortos myrtha & croco. His tamen exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obsequentiissimam esse Italiā, quæ pene totius orbis fruges, adhibito studio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui velut indigena, peculiarisque & vernaculus est huius soli. Neque enim dubium est massici, surrentinique & albani, atque cecubi agri vites omnium quas terra sustinet, in nobilitate vini principes esse.

Quomodo Amineas feraces facias.

9.

FOECUNDITAS ab his forsitan desideratur: sed & hæc adinuari potest cultoris industria. nam si, vt paulo ante retuli, benignissima rerum omnium parens natura quasque gentes atque terras ita muneribus propriis ditauit, vt tamen cæteras non in vniuersum similibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in vitibus prædictam legem seruasse? vt quauis earum genus aliquod præcipue fecundum esse voluerit, tanquam bituricam, aut basilicam: non tamen sic amineum sterile reddiderit, vt ex multis millibus eius ne paucissime quidē

P

vites fecundæ, tanquam in Italicis hominibus Albanæ illæ sorores reperiri possint. Id autem cum sit verisimile, tum etiā verum esse nos docuit experimentum, cum & in Ardetino agro quem multis tēporibus ipsi ante possedimus, & in Cariscollano, itemque in Albano generis aminei vites huiusmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, verum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singulæ denas amphoras perequarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fecunditas videri, nam quemadmodum Terentius Varro, & ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas præcis cultoribus singula vinearum iugera fuisse, si fecunditas amineis defuisset, quas plerumque solas antiqui nouerant? nisi putamus ea quæ nuper, ac modo plane longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici vineta eos coluisse, cum vetustissimas quasque vineas adhuc existimemus amineas. Si quis ergo tales, quales paulo ante possedisse me retuli, amineas pluribus vineis exploratas notet, ut ex his malleolos feracissimos eligat, possit is pariter generosās vineas & vberes efficere. nihil enim dubium est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse voluerit. Vnde etiam pastor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos Noram.
Vnde sacrorum certaminum studiosi perniciosissimarum quadrigarum semina, diligenti observatione custodiunt, & spem futurarū victoriarum concipiunt propagata sobole generosi armenti: nos quoque pari ratione velut olympionicarum equarum, ita feracissimarum aminearū seminibus electis largiæ vindemiæ spem capiamus. neque est quod temporis tarditas quenquam deterreat: nam quidquid moræ est, in exploratione furculi absumitur. Cæterum cum fecunditas vitis comprobata est, celerrime insitionibus ad maximam numerū perducitur. eius rei testimoniū tu præcipue Publi. Siluine perhibere nobis potes, cum pulchre memineris a me duo iugera vinearum intra tempus biennii ex vna præcoque vite, quam in Cretano tuo possides, insitione facta consumata. Quemnam igitur existimas vitium numerum intra tantundem temporis interferi posse duorum iugerū malleolis, cum sint ipsa duo iugera viniis vitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & curam velimus adhibere, facile prædicta ratione tam feraces aminei generis vineas constituemus, quam biturici, aut basilici: tantū retulerit, ut in transferendis seminibus similem

similem statum cæli, locique, & ipsius vitis habitum obseruemus: quoniam plerumque degenerat furculus, si aut situs agri, aut aeris qualitas repugnet, aut etiam si ex arbore in iugum deferatur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in similia, de vineis in vineas transferemus, magis tamen ex frigido statu stirps aminea potest calidum sustinere, quam ex calido frigidum: quoniam omne vitis genus, tum maxime prædictum, naturaliter lætatur tepore potius, quam frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri transducatur in melius, nam quod assuetum est pingui, nullo modo maciem terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atque hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus: nunc illud proprie specialiter, ut non solum ex fecundissima vite, sed etiam e vitis parte feracissima semina eligantur.

Ex qua vitis parte semina eligenda sunt. ro.

FERACISSIMA autem semina sunt, non ut veteres auctores tradiderunt, extrema pars eius quod caput vitis appellant, id est, vltimum & productissimum flagellum: nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris est causa prima species, & numerus vuarum, qui plerumque conspiciuntur in productissimo sarmento. quæ res nos decipere non debet. id enim accidit non palmitis ingenua fertilitate, sed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentum, quod a solo ministratur, transcurrit, dum ad vltimum perueniat. naturali enim spiritu omne alimentum virentis, quasi quædam anima per medullam trunci veluti per siphonem, quem diaberen vocant mechanici, trahitur in summum, quo cum peruenit, ibi consistit, atque consumitur. Vnde etiam materiæ vehementissimæ reperiuntur aut in capite vitis, aut in erure vicino radicibus. Sed & ex stirpes, quæ & durocitantur, duplici ex causa probatæ sunt, quod a sæctu vacant, quodque ex proximo terræ integro atque illibato succo aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia & tenero prorepunt, & quidquid, ut supra dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum est. Mediæ sunt macerrimæ, quia transcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc a se tractus humor. Non debet igitur vltimum flagellum quasi fecundum observari, etiam si plurimum afferat: siquidem loci vbertate in fructum cogitur: sed id sæmentum quod media vite sitū, non importuna quidē parte deficit, ac numeroso sæctu benignitatem suā ostendit. Hic furculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore statu melior

sortitur. siue enim pascinato deponitur, siue trunco inferitur, largioribus satiatur alimentis, quam prius, cum esset in ceno. Itaque custodiemus, ut a predictis locis, quos humerosos rustici vocant, semina legamus: tamen quæ attulisse fructu antea animaduertimus, nam si foetu vacua sint, quamuis laudabilem partem vitis nihil censemus ad feracitatem conferre malleolo, quare vitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quorū uas sarmētū habuerit, dum ex vite fertili legatur & non ex duro trunco enatum, quod pampinariū vocant. Hæc autem opinio, quæ orta est ex infertilitate seminum eligendorū, primum parum fecundas vineas, deinde etiā nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longā seriem annorum agricolæ malleolū legenti præcepit ea quæ paulo ante retulimus? Immo quis non imprudētissimum quæque, & eum qui nihil aliud operis facere valeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac cōsuetudine veniunt imprudentissimi ad rem maxime necessariā, deinde etiam infirmissimi, nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui nullum aliū laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porro etiam si quam sciētiā eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem dissimulat, aut seponit: & ut numerum, quem villicus imperauit, explere possit, nihil curiose, nihil religiose administrat: vnumque est ei propositum peragere operis suis pensum: cum tamen & ut sciat, & quod scit exequatur, hoc solum præceptum a magistris accepit, ne pampinariam virgam deplanter, cætera omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse duimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili lætum, robustumque sine foetu processit, fallacem fecunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi vim possidet. Id procul dubio verum esse ratio nos admonet, si modo ut in corporibus nostris propria sūt officia cuiusque membri, sic & frugiferarum stirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inspiratam velut aurigam restrictamque membrorum animam, sensusque iniectos ad ea discernenda quæ tactu, naribus, auribusque, & oculis indagantur: pedes ad gressum compositos, brachia ad complexum: ac ne per omnes vices ministeriorum vagetur insolenter oratio, nihil aures agere valent quod est oculorum, nihil oculi quod aurium: nec generandi quidem data est facultas

cultas manibus aut plantis, sed quod hominibus ignotum voluit esse genitor vniuersi, ventre protexit: ut diuina prædictus ratione rerum æternus opifex, quasi qui buidam secretis corporis in arcano atque operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordiis misceret, atque hanc animantis machinæ speciem effingeret. Hac lege pecudes ac virgulta progeniuit, hæc vitium genera figurauit, quibus eidem ipsa mater ac parens primum radices velut fundamenta quædam iecit, ut iis quasi pedibus insisteret: truncum deinde superposuit, velut quandam staturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quasi brachiis: tum caules & pampinos elicit, velut palmas: eorumque alios fructu donauit, alios fronde sola vestiuit ad protegendos tutandosque partus. Ex his igitur, ut supra diximus, si non ipsa membra genitalia conceptu atque foetu grauida, sed tanquam tegmina & umbracula eorum, quæ fructibus vidua sunt, legerimus, umbræ scilicet non vindemig laborabimus. Quid ergo est cur quamuis non sit e duro pampinus, sed e tenero natus, si tamen orbis est, etiam in futurum quasi sterilis damnatur a nobis? Modo enim disputatio nostra colligebat vnicuique corporis parti proprium esse attributum officium: quod scilicet ei conuenit, ut malleolo quoque, qui opportuno loco natus est, fecunditatis vis adsit, etiam si interim cesserit a partu. Nec ego abnuerim in hoc me instituisse argumentari: sed & illud maxime proficor, palenitem, quamuis frugifera parte enatum, si fructum non attulerit, ne vim quidem fecunditatis habere: nec hoc illi sententiæ repugnat. nam & homines quosdam non posse generare, quamuis omnium membrorum numero constante, manifestum est, ne sit incredibile, si genitali loco virga nata fructu careat, caritatem quoque esse foetu. Itaque ut ad consuetudinem agricolarum reuertar, eiusmodi sirculos, qui nihil attulerint, spadones appellant: quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus: quæ & ipsa appellatio, rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte vitis enatos, si fructum non tulissent, quamquam & hos sciam non in totum sterilitate affectos: nam confiteor pampinarios quoque, cum e duro proreperint, tempore anni sequentis acquirere fecunditatem, & ideo in rescem submitti, ut prognerare possit. Verum eiusmodi partum comperimus, non tam ipsius rescis, quā materni esse muneris. Nam quia inheret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, &

fecundi partus seminibus, ac velut altricis vberibus eductus, paulatim fructum ferre condiscit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atque intempestiua planta directra trunco, vel terræ, vel etiam stirpi recte inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis, vim generandi vel in totum perdit, vel certe minuit. Quare magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curam, uti fructuosa parte vitis palmites legamus eos, qui futuram fecunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti simus singulis vuis, maximeque probemus eos, qui numerosissimis fœtibus conspiciuntur. An non opilionē laudabimus ex ea matre sobolem propagantem, quæ geminos enixa sit, & caprarium summittentem fœtus earum pecudū, quæ trigemino partu commendantur? videlicet quasi semper sit parentum fecunditati proles responsura. & nos sequamur in vitibus hanc ipsam rationem, tanto quidem magis, quod compertū habeamus naturali quadam malignitate deficiere interdum, quantum diligenter probata semina: idque nobis poeta velut iuris veritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen, ni vis humana quot annis

Maxima queque manu legeret: sic omnia satis

In peius rueret, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Si modo longi temporis observatione comperimus, quod certe comperimus, cum malleolum, qui quatuor vuas tulerit, deputatum, & in terram depositum, a fecunditate matris sic degenerare, ut interdum singulis, nonnunquam etiam binis vuis minus afferat. In quantum autem censemus defecturos eos qui binos aut fere singulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feracissimi translationem sæpe reformident? itaque huius rationis demonstratorem magis esse me, quam inuentorem, libenter profiteor: ne quis existimet fraudari maiores nostros laude merita: nam id ipsum celsuisse eos non dubium est, quantum nullo alio sit scripto proditum, exceptis que retulimus metris Virgilii. & hic tamen ut de seminibus leguminū præcipiatur. Curenim aut e duro natam virgam, aut etiam ex fecundo malleolo, quem ipsi probassent, decissam sagittam repuciant, si nihil interesse dicebant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia vim fecunditatis certis quasi membris

in esse

in esse non dubitabant, ideoque pampinarium & sagittam velut inutiles ad deponendū prudentissime damnauerūt. Quod si ita est, nihil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructū non attulisset. Nam, si sagittam, id est, superiorem partem malleoli, vituperandam censebant, cum esset eadem pars furculi frugiferi, quanto magis vel ex optima vitis parte natum flagellū, si est sterile, improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt id translatum, & abscissum a sua stirpe, destitutumque materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam fuisset. Atque hæc & forsitan pluribus dicta sunt, quam exigebat ratio veritatis: minus tamen multis, quam postulabat prae detorta & inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectanda qualitates in eo solo quod vinea destituta fuerit.

Nunc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pastinationis officium: si tamen ante de qualitate soli constiterit, nam cum quoque plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre, nihil dubium est, ac prius, quam ipsum perspiciamus, illud antiquissimum censemus, rudem potius eligendum agrum, si sit facultas, quam ubi fuerit seges, aut arbutum, nam de vinetis, quæ longo situ exoleuerunt, inter omnes auctores constitit, pessima esse si referere velimus: quod & inferius solum pluribus radicibus sit impeditum, ac velut irretitum, & adhuc non amiserit virus, & cariem illam vetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus venenis humus torpeat. Quam ob causam siluestris ager præcipue est eligendus, qui etiam si frutetis aut arboribus obsessus est, facile extricatur, quod suapte natura quæcunque gignuntur, non penitus nec in profundum radices agunt, sed per summum terre dispergunt, atque deducunt: quibus ferro recisis, atque extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli rastro licet effodere, & in fermentum congerere, atque componere. si tamen rudis terra non sit, proximum est vacuum arboribus arum, si nec hoc est, rarissimum arbustum, vel oliuetum quod non fuerit maritū, vineis destinatur. Ultima est, ut dixi, conditio restibilis vineæ, nam si necessitas facere cogit, prius quicquid est residuæ vitis extirpari debet: deinde totum solum siccio fimo, aut, si id non sit, alterius generis quam recentissimo stercoreari, atque ita

conuerſi, & diligentiffime refoſſas omnes radices in ſummum
tegeri, atque comburi. Tunc rurfus vel ſtercore vetuſto: quia
non gignit herbas, vel de vepribus egeſta humo paſtinatū lar-
ge contegi. At vbi pura noualia arboribus ſunt libera, conſide-
randum eſt ante, quam paſtinemus, ſurcularis necne ſit terra:
idque facillime exploratur per ſtirpes, quæ ſua ſponte proue-
niunt. Neq; enim eſt vllū tandiu viduum ſolū virgultis, vt nō
aliquos ſurculos progengeret, tanquam pyros ſilueſtres, & pru-
nos, vel rubos certe. Nam hæc quantis genera ſpinari ſint, ſo-
lent tamen fortia, & læta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi
non retorrida & ſcabra, ſed lenia & nitida, & proluxa iocun-
daque viderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem.
Sed hoc in totum ad illud, quod vineis præcipue eſt idoneum,
proprie conſiderandum, vt prius retuli, ſi facilis eſt humus,
& modice reſoluta, quam diximus pullam vocitari: nec quia
ſola ea, ſed quia ſit habilis maxime vineis. Quis enim vel
mediocriſ agricola neſciat etiam duriffimum tophum, vel
carbunculum, ſimulatque ſunt contracti, & in ſummo rege-
ſti, tempeſtatibus, geluue, nec minus æſtiuis putrefcere calori-
bus, ac reſolui, eoſque pulcherrime radices vitium per æſta-
tem refrigerare, ſuccumque retinere? quæ reſalendo ſurculo
ſunt accommodatiſſime. Simili quoque de cauſa probari ſola-
tam glaream, calculoſumque agrum, & mobilem lapidem: ſi
tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt. nam eadem ieiuna
maxime culpanitur. Eſt autem (vt mea fert opinio) vineis
amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terre-
num, quia frigidus, & tenax humoris per ortum canicu-
læ non patitur ſitire radices. Higiniuſ quidem ſecutus Tre-
mellium, præcipue montium ima, quæ a verticibus deſlu-
entem humum receperint, vel etiam valles, quæ fluminum
alluuiæ & inundationibus concreuerint, aptas eſſe vineis af-
ſeuerat, me non diſſentiente. Cretola humus vtilis habetur
viti: nam per ſe ipſa creta, qua vtuntur figuli, quamque non-
nulli argillam vocant, inimiciſſima eſt: nec minus ieiunum ſabu-
lo, & quicquid, vt ait Iuliuſ Articuſ, retorridum ſurculum fa-
ciat. id autem ſolum vel vliginoſum eſt, vel falſum, vel amarū,
& vel ſticuloſum, & peraridum. nigrū tamen & rutilum ſa-
bulonem, qui ſit humidæ terræ permiſtus, probauerunt anti-
qui. nam carbunculoſum agrum, niſi ſtercore iuues, macras
vineas eſſiccare dixerunt. Grauis eſt rubrica, vt idem Articuſ
ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alie eadem
vitem.

vitem, cum tenuit, verum eſt in opere difficilior, quod neque
humentem fodere poſſis, quod ſit glutinoſiſſima: nec nimium
ſiccā, quia vltra modum prædura.

Qua Iuliuſ Graciuſ tradiderit de terra vineali.

12.

SED ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non
intepetiue commemorabimus Iulii Gracini conſcriptam ve-
lut formulam, ad quam poſita eſt limitatio terræ vinealiſ. I-
dem enim Graciuſ ſic ait: Eſſe aliquam terram calidam vel
frigidam, humidam vel ſiccā, raram vel denſā, leuem aut
grauem, pinguem aut macram: ſed neque nimium calidum
ſolum poſſe tolerare vitem, quia inurat; neque prægelidum,
quoniam velut ſtupentes & congelatas radices nimio frigore
moueri non ſinat: neque humidū, quoniam cum ſe promunt
vites, modico tepore euocant humorem terre iuſto maiorem,
qui putrefacit depoſita ſemina. Rurfus nimiam ſiccitatem de-
ſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare,
aut ſcabras & retorridas facere. Perdenſam humum cæleſteis
aquas non ſorbere, nec facile perſari, facile perumpi, & præ-
bere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret: eadem
que velut conclauſa & coarctata ſemina comprimere, at-
que ſtrangulare. Raram ſupra modum velut per inſundi-
bulum transmittere imbres, & ſole ac vento penitus ſic-
cari, atque exareſcere. Grauem terram vix vlla cultura vin-
cibilem: leuem vix vlla ſuſtineri. pinguiſſimam, & latif-
ſimam luxuria: macram ac tenuem, ieiunio laborare. O-
pus eſt, inquit, inter has tam diuerſas inæqualitates magno
temperamento, quod in corporibus quoque noſtris deſidera-
tur, quorum bona valetudo calidi & frigidi, humidī & aridi,
denſi & rari, certo, & quaſi examinato modo continetur. Nec
tamen hoc temperamentum in terra, quæ vineis deſtinetur,
pari momento libratam eſſe debere ait, ſed in alteram partem
propenſius, vt calidior terra ſit quam frigidior, ſiccior quam
humidior, rarior quam denſior, & ſiqua ſunt hiſ ſimilia, ad
quæ contemplationem ſuam dirigat, qui vineas inſtituet, que
cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cum ſuffragatur etiam
ſtatuſ cæli: cuius regionem, quara ſpectare debeant vineæ, ve-
tus eſt diſſenſio, Saſerna maxime probante ſolis ortum, mox
deinde meridiem, tum occaſum. Tremellioſ Scrofa præcipuam
poſitionem meridianam cenſente: Virgilio de iadulſtria occa-
ſum ſic repudiante,

Nunc tibi ad ſolem vergant vineæ cadentem.

Democrito & Magone laudantibus cæli plagam septentrionalem, quia existiment ei subiectas feracissimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini superentur. Nobis in vniuersum præcipere optimum visum est, vt in locis frigidis meridiano vinea subiciantur: tepidis, orienti aduertantur, si tamen non infestabuntur Austris Eurisque, velut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxie, melius Aquiloni, vel Fauonio committentur. nam feruentibus provinciis, vt Ægypto, & Numidia, vni septentrioni rectius opponuntur. Quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipiemus.

Quomodo terra pastinetur.

13.

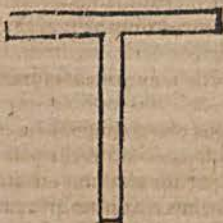
Et vs autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam provincialibus tradenda est: quoniam in longinquis & remotis regionibus istud genus vertendi & subigendi agri minime vturpatur, sed aut scrobibus, aut sulcis vineæ plerumque conferuntur. Scrobibus vinea sic ponuntur. Quibus vitem mos est scrobibus deponere, fere per tres longitudinis pedes, perque duos in altitudinem, cauato solo quantum latitudo feramenti patitur, malleolos vtrique iuxta latera fossarum consternunt, & aduersis scrobium frontibus curuatos erigunt. duabusque geminis supra terram eminare passi reposita humo cætera coæquant: quæ faciunt in eadem linea intermissis totidem pedum scammis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto spatio prout cuique mos est vineas colenti, vel aratro, vel bidente, persequentes ordinem insistant. Et si fossore tantum terra versetur, minimum est quinque pedum interordiniū, septem maximum: sinibus, & aratro, minimum est septem pedum, satis amplum decem. Nonnulli tamen omnem vitem per denos pedes in quincuncem disponunt, vt more noualium terra transuersis aduersisque sulcis proscindatur. Id genus vineæ non conducit agricolæ, nisi vbi latissimo solo vitis amplo incremento confurgit. At qui pastinationis impensam reformidant, sed aliqua tamen parte pastinationem imitari student, paribus alternis omissis spatii, senum pedum latitudinis sulcos dirigunt: fodiuntque & exaltant in tres pedes, ac per latera fossarum vitem, vel malleolum disponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum sulcum, latum pedum quinque faciunt: deinde ter tanto amplius spatium crudum relinquunt: atque ita sequente aratro sulcum infodiunt. quod cū per definitū

vineis

vineis locum fecerint in lateribus sulcorum vni radices, vel decisos quam recentissimos palmites nouellos erigunt, confitis cōpluribus inter ordinaria semina malleolis, quos postea quam conualuerint crudo solo quod emissum est, transueris scrobibus propagant, atque ordinent vineam paribus intervallis. sed eæ, quas retulimus, vinearum satiores, pro natura & benignitate cuiusque regionis aut vsurpandæ, aut repudiandæ sunt nobis. Nunc pastinandi agri propositum est rationem tradere. Ac primum ex omni siue arbutiuo, siue siluestri loco, quem vineis destinauerimus, omnis frutex atque arbor erui & summueri debet, ne postea fossorem moretur, neue iam pastinatum solū iacentibus molibus imprimatur, & exportantium ramos atque truncos ingressu proculceatur. Neque enim parum refert suspensissimum esse pastinatum, & si fieri possit, vestigio quoque inuiolatum: vt mota æqualiter humus nouelli seminis radicibus, quæcumque in partem proreperint, molliter cedat, æ incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero velut nutritio sinu recipiat, & caelestes admittat imbres: eosque alendis seminibus dispense, ac suis omnibus partibus ad educandam prolem nouam contpiret. Campestris locus alte duos pedes, & semissem infodiendus est: accliuus regio treis. præruptior vero collis vel in quatuor pedes vertendus, quoniam cum a superiore parte in inferiorem detrahatur humus, vix iustum pastinationi præbet regestum: nisi multo editiorem ripam, quam in plano feceris. Rursus depressis vallibus minus alte duobus pedibus deponi vineam non placet. Nam præstat non conferere, quam in summa terra suspendere. Nisi tamen si scarurigo palustris obuia (sicut in agro Rantennate) plus quàm sesquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium est, non vt huius temporis plerique faciunt agricolæ, sulcum paulatim exaltare, & ita secundo, vel tertio gradu peruenire ad destinatā pastinationis altitudinem: sed protinus æqualiter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, & post tergum motam humum componere, atque in tantum deprimere, donec altitudinis mensuram datam ceperit. tum per omne spatium gradus æqualiter mouenda linea est: obtinendumque vt eadem latitudo in imo reddatur, quæ cepta est in summo. opus est autem perito ac vigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, sulcumque vacuari, ac totum spatium crudi soli cum emota iam terra committi, sicut præcepi superiore libro, curandi rationem traderem, monedo

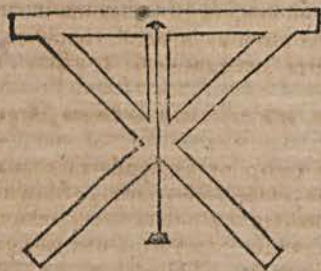
necubi scamna omittantur, & quod est durum, summis glæbis obtegatur. sed huic operi exigendo quasi quâdam machinam commenti maiores nostri, regulam fabricauerunt, in cuius latere virgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam vocant rustici.

Ciconia

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum interest, utrum eam pronam, an rectam ponas. nos itaque huic machinæ quasdam partes adiecimus, quæ contententium litem disputationemque dirimerent. Nā duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturum est in speciem Græcæ literæ X decussauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam suppositæ basi ad perpêdiculū normata insisteret: deinde transuersæ, quæ est in latere virgulæ, fabrilem libellā supposuimus.

Ciconia organum compositum.

Sic compositum organum, cum in sulcum demissum est, litem

litem domini, & conductoris sine iniuria deducit. Nam stela, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ fossæ solum metitur, atque perlibrat, quia siue pronum, seu resupinum est, positione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ virgulæ superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi. sic per mensum & perlibratum opus in similitudinem veruacti semper procedit: tantumque spatii linea promota occupatur, quantum effossus sulcus longitudinis ac latitudinis obtinet. atque id genus præparandi soli probatissimum est.

Quot modis vitis ponatur aut in prouinciis, aut in Italia.

14.

SEQUITUR opus vineæ conferendæ, quæ vel vere, vel autumno tempestiue deponitur. Vere melius, si aut pluuus, aut frigidus status cæli est, aut ager pinguis, aut campestris, & v. lignosa planicies. rursus autumno, si sicca, si calida est aeris qualitas: si exilis atque aridus campus: si macer præruptusve collis. vernæque positionis dies fere quadraginta sunt ab Idibus Februariis vsque in æquinoctium. rursus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera, malleoli, vel viuiradicis, quod vtrunque ab agricolis vsurpatur, & in prouinciis magis malleoli. neque enim seminariis student, nec vsum habent faciendæ viuiradicis. hanc sationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præstet viuiradix. Nam minus interit, cum & calorem, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius. ex quo euenit, ut celerius quoque sit tempestiua edendis fructibus: tum etiam nihil dubium est sæpius translaturum. potest tamen malleolus protinus in vicem viuiradicis conseri soluta & facili terra. cæterum densa & grauis, utique vitem desiderat.

Meliorem esse positionem pastinato solo quam nouali.

15.

SERITUR ergo prius in emundata, in occataque, & aquata pastinatione, macro solo, quinque pedibus inter ordines omissis: mediocri, senis: in pingui vero septenūm pedum spatia danda sunt, quo largiora vacent intervalla, per quæ frequentes prolixæque materiæ diffundantur. hæc in quincuncem vinearum metatio expeditissima ratione conficitur. quippe linea per totidem pedes, quot destinaueris interordiniorum

spatiis, purpura, vel quolibet alio conspicuo colore insuitur, eaque sic denotata per repastinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus desiguitur: atque ita paribus spatiis ordines diriguntur. quod deinde cum est factum, fossor insequitur, scrobemque alternis omissis per ordinem spatiis a calamo ad proximum calamum non minus altum quam duos pedes & semissem planis locis refodit: accliuibus, in dupondium & dodrantem: præcipitibus, etiam in tres pedes. in hanc mensuram scrobibus depressis viuiradices ita deponuntur, vt a media scrobe singulae & in diuersum sternantur, & contrariis frontibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium est primum quam recentissimam, & si fieri possit, eodem momento, quo serere velit, de seminario transferre plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam velut veteranam vitem totam exputare, & ad vnam materiam firmissimam redigere, nodosque & cicatrices alleuare: si quæ etiam radices (quod maxime cauendum est, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare: sic deinde curuatam deponere, ne duarum vitium radices implicentur. id enim vitare facile est per imum solum iuxta diuersa latera fossarum dispositis paucis lapidibus, qui singuli non excedant quinquelibræ pondus. Hi videntur (vt Mago prodit) & aquas hiemis, & vapores æstatis propulsare radicibus: quem secutus Virgilius tutari semina & muniri sic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut squallentes infode conchas.
& paulo post: *-iamque reperti*

*Qui saxo super, atque ingentis pondere testa
Vrgerent: hoc effusus munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.*

Idemque Pœnus auctor probat vinacea permixta stercore depositis seminibus in scrobem vires mouere, quod illa prouocent, & eliciant nouas radículas: hoc per hiemem frigentem & humidam scrobibus inferre calorem tempestiuum, ac per æstatem virentibus alimentum & humorem præbere. Si vero solum, cui vitis committitur, videtur exile, longius accersitam pinguem humum scrobibus inferre cæset: quod an expediat, regionis annona, operarumque ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinandi soli abunde sit vineis. 16.
EXIGVE humidum pastinatum sationi conuenit: melius tamen velarido, quam lutofo semen committitur: idque cum

eum supra summam scrobem compluribus internodiis productum est, quod de cacumine superest, quibus gemmis tantum supra terram relictis amputatur, & ingesta humo scrobis completur. Coarquo deinceps pastinato malleolus ordinariis vitibus interfereendus est: cumque, saterit medio spatio, quod vacat inter vires, per imam lineam depagere. Sic enim melius & ipse conualecet, & ordinariis seminibus modice vacuum solum ad culturam præbebit iter. in eadem deinde linea, in qua viuiradix obtinebit ordinem suum, præsidii causa quorum ex numero propagare possit in locum demortuæ vitis, quinque malleoli pangendi sunt, per spatium pedis: isque pes a medio interordinio sumitur, vt ab utraque parte paribus intervallis distet. tali consitioni Iulius Atticus abunde putat esse malleolorum sexdecim millia. Nos tamē plus quatuor millibus cōserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu seminum cætera, quæ virent, rarefcunt.

Quemadmodum, & quo tempore vitis serenda sit. 17.

DE positione furculi non minima disputatio fuit inter auctores. quidam totum flagellum, sicut erat matri detractum, crediderunt sationi conuenire: idque per gemmas quinas, vel etiam senas partiti, complures talcolas terræ mandauerunt. quod ego minime probō: magisque assentior his auctoribus, qui negauerunt esse idoneam frugibus superiorem partem materiæ, solamque eam, quæ est iuncta cum vetere sarmento, probauerunt. Cæterum omnem sagittam repudiauerunt. Sagittam rustici vocant nouissimam partem furculi, sine qua longius recessit a matre, & quasi micuit, atque profluit: siue quia cacumine attenuata, prædicti teli speciem gerit. Hanc ergo prudentissimi agricolæ negauerunt consensere: nec tamen sententiæ suæ rationem nobis prodiderunt, videlicet quæ ipsis in re rustica multum callentibus prompta erat, & ante oculos pene exposita. omnis enim secundus pappinus intra quintam aut sextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quauis longissima vel cessat, vel per exiguos ostendit racemos. quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis inculata est. malleolus autem sic ab iisdem pangebatur, vt nouello sarmento pars aliqua veteris hæreret: sed hanc positionem damnavit usus. Nam quicquid ex vetere materia relictum erat, depressum atque obrutum, celeriter

humore putrescebat, proximasque radices teneras, & vixdum prorumpentes vitio suo enecabat: quod cum acciderat, superior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nostræ celeberrimi auctores, patrem atque filium Salsnam secuti, quicquid residui fuit ex vetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, reiecerunt, atque ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.

Qua observare debet qui vitem ponit.

SED Iulius Atticus prætorio capite, & recuruato, ne pastinum effugiat, prædictum semen demersit. Pastinum vocant agricolæ sarramentum bifurcum, quo semina panguntur: unde etiam repastinata dictæ fuere vineæ veteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio restibilibus vineis erat. nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid emoti soli vineis præparatur, repastinatum vocat. Sed redeamus ad propositum. Vitiosa est (vt mea fert opinio) Iulii Attici ratio, quæ contortis capitibus malleolum recipit. eiusque rei vitandæ non vna ratio est. primum, quod nulla stirps antequam deponatur, vexata & infracta melius provenit, quam quæ intacta & inuiolata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, & sursum versus spectans, demersum est, cum tempestiuum eximitur, in modum hami repugnat obliquantis fori: & velut vncus infixus solo, antequam extrahatur, prærupitur. nam fragilis est ea parte materia, qua torta & recuruata cum deponeretur, ceperat vitium, propter quod perfractam maiorem partem radicem amittit. Sed vt incommoda ista præteream, certe illud, quod est inimicissimum, dissimulare nequeo. nam paulo antequam de summa parte sarramenti disputarem, quam sagittam dixeram vocitari, colligebam fore intra quintam, vel sextam gemmam, quæ sint proximæ veteri sarmento fructus medii. Hanc ergo fecundam partem consumit, qui contorquet malleolum; quoniã & ea pars quæ duplicatur, tres gemmas vel quatuor obtinet, & reliqui duo, vel tres fructuarii oculi penitus in terram deprimuntur, merisque non materias, sed radices creant. ita euenit, vt quod in salueto cõserendo vitaueramus, id sequamur in eiusmodi malleolo, quem necesse est facere longiorem, si volumus detortu depangere; nec dubium, quin gemmæ cacumini proxime, quæ sunt infœcunde, in eo relinquuntur, ex quibus pampini pullulant vel steriles, vel certe minus feraces, quos rustici vocant racemarios. Quid, quod plurimũ interest, vt malleolus, qui

qui deponitur, ea parte qua est a matre decissus, coalescat, & celeriter cicatricem ducat? Nam si id factum non est, velut per fistulam, ita per apertam vitis medullam nimius humor trahitur, idemque truncum cauatur: unde formicis, aliisque animalibus, quæ putrefaciunt crura vitium, latebræ præbentur. hoc autem euenit retortis seminibus: cū enim per exemptionem imæ partes eorum perfractæ sunt, apertæ medullæ deponuntur: atque irrepentibus aquis, prædictisq; animalibus, celeriter senescunt. Quare pangendi optima est ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum confectum est bifurco pastini, angustis faucibus sarramenti facile continetur, ac deprimatur: idque sarmentum sic depressum citius coalescit. Nam & radices e capite, qua recisum est, æque mittit: quæ cum excreuerunt, cicatricem obducunt. & alioquin plaga ipsa deorsum spectans non tantum recipit humorem, quantum illa quæ reflexa & resupina, more infundibuli per medullam transmittit quicquid aquarum cælestium superfluit.

Quam longus debeat esse malleolus.

19.

LONGITUDO, quæ debeat esse malleoli, parum certa est, quoniam siue crebras gemmas habet, breuior faciendus est: seu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor esse debet. hic, ne per summa terræ sitiatur æstatis: ille, ne depressus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. sed hæc in plano. nam in cliuosis, vbi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & vliginosi campi situ ferimus etiam trigemmem, qui est paulo minor dodrante, longior vtique semipede: isque non ab eo trigemmis dictus est, quod omnino trium oculorum est, cum sere circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum, sed quod his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemque gemmas habet. Super cætera illud quoque siue malleolum, siue viuiradicem seretem præmoneo, ne semina exarescant, immodicum ventum, solemque vitæ, qui vterque non incommode arcetur obiectu vestis, aut cuiuslibet densi tegminis. Veruntamen præstat eligere sationi silentis, vel certe placidi spiritus diem. Nam sol vmbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, ante quã disputationi clausulam imponamus, dicendum est: an pluriũ generum vites habendæ sint, eaque separatæ, & distinctæ specialiter, an confusæ, & mixtæ cateruatim. Prius disseremus de eo, quod primum proposuimus.

Q

Quot genera vitium ponenda sint.

20.

PRUDENTIS igitur agricolæ est vitem, quam præcipue probauerit, nulla interueniente alterius notæ stirpe conferre, numerumque quam maximum eius semper augere. Sed prouidentis est diuersa quoque genera deponere. neque enim vnquam sic mitis ac temperatus est annus, vt nullo incommodo vexent aliquod vitis genus. siue enim siccus est, id quod humore proficit, contristatur: seu pluuius, quod siccitatibus gaudet: seu frigidus & pruinofus, quod non est patiens vredinis: seu feruens, quod vaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatū iniurias persequar, semper est aliquid, quod vineas offendat. igitur si vnum genus seuerimus, cum id acciderit quod ei noxium est, tota vindemia priuabimur. neque enim vllum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint. At si varii generis vineta fecerimus, aliquid ex his inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas vitium varietates, sed quod iudicauerimus eximium genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum a primo: tū quod est tertiæ notæ vel quartæ, quodque eatenus velut lectarum quodam contenti simus tetartæo. satis est enim per quatuor vel summum quinque genera vindemiæ fortunam operiri. De altero quod mox proposuerā, nihil dubito, quin per species digerendæ vites, deponendæque sint in proprios hortos semitis ac decumanis distinguendæ: nec quod ipse potueram a meis familiaribus obtinere, vt ante me quisquam eorū, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficillimum, quia & summam diligentiam legendis desiderat seminibus, & nonnihil discernendis: in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, vel ea consecrandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ consequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia, facultasque cum voluntate congruant, non ægerime perficiemus: quanuis non omnino minimo ætatis spatio perseverandum sit, vt magnus numerus per aliquot annos discernatur. neque enim omne tempus permittit eius rei iudicium. nam vites, quæ propter similitudinem coloris, aut trunci, flagellorumve dignosci nequeunt, maturo fructu foliisque declarantur: quam tamen diligentiam nisi per ipsum patrem familias exhiberi posse non affirmauerim.

nam

nam credidisse villico, vel etiam vinitori, secordis est, cū quod longe sit facilius, adhuc perpaucissimis agricolis contigerit, vt nigri vini stirpe careant, quanuis color vix possit vel ab imprudentissimo deprehendi.

Vtrum distinctis generibus vitium horti conferendi sint.

21.

ILLA tamen vna mihi ratio suppetit, celerrime quod proposui efficiendi, si sint veteranæ vineæ, vt separatorum sarculorum cuiusque generis singulos hortos inferamus, sic paucis annis multa nos millia malleolorum ex insitis percipuros, atque ita discretæ semina per regiones constituros, nihil dubito. eius porro faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest: & vt a leuioribus incipiam, primum quod ad omnem rationem vitæ, non solum agricolationis, sed cuiusque disciplinæ, prudentem delectant impensius ea quæ propriis generibus distinguuntur, quam quæ passim velut abiecta, & quodam aceruo confusa sunt. Deinde quod vel alienissimus rusticæ vitæ, si in agrum tempestiue constitum veniat, summa cum voluptate naturæ benignitatem miretur, cum istinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares iis heluolæ respondent: illinc arcellæ, rursus illinc spionæ, basilicæve cōueniant, quibus alma tellus annua vice (velut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus distenta multo demittit vbera. Inter quæ fauente Libero scætis palmitibus, vel generis albi, vel flauetis, ac rutuli, vel purpureo nitore micatis, vndique versicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quanuis plurimū delectent, utilitas tamē vincit voluptatem. Nā depater familias libentius ad spectaculum rei sue quanto est ea luculentior descendit, & quod de sacro numine poeta dicit,

Et quocunque deus circum caput egit honestum.

Verum quocunque domini præsentis oculi frequenter accersere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud quod in descriptis etiam vitibus contingere potest: illa quæ sunt maxime spectanda, persequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter deflorescunt, nec ad maturitatem simul perueniunt. Quam ob causam, qui separata generibus vineta non habet, patiatur alterum incommodum necesse est, vt aut se- rum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit: aut si maturitatem serotini expectet, amittat vindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus volucrum, pluuiisque aut ventis lacerata dilabitur. Si vero interiectibus capere cuiusque generis fructum aueat, primum necesse est, vt

Q ii

vindemiatorum aleam subeat: neque enim singulis totidem antistites dare potest, qui obseruent, quique præcipiant, ne acerbae vuae cum maturis demetantur: deinde etiam quarum vitium maturitas competit, cum diuersae notae sint, melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confususque in vnum multarum sapor, vetustatis impatiens sit: atque ideo necessitas cogit agricolam multi annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, si venditio vel in annum, vel in æstatem certe deferri possit. Iam illa generum separatio summam commoditatem habet, quod vinitor suam cuique facilius putationem reddet, cum scit cuius notae sit hortus, quem deputet: idque in vineis non consimineis obseruari difficile est; quia maior pars putationis per id tempus administratur, quo vitis neque folium notabile gerit: ac multum interest, pluresne an pauciores materias pro natura cuiusque stirpis vinitor summittat, prolixisve flagellis incitet, an angusta putatione vitem coerceat. Quinetiam quam cæli partem spectat genus quodque vineti plurimum refert: neque enim omni calido statu, nec rursus frigido lætatur, sed est proprietas in furculis, ut alii meridiano axe conualecant, quia rigore vitiantur: alii Septentrionem desiderant, quia contristentur æstu: quidam temperamento latentur Orientis, vel Occidentis. Has differentias seruat pro situ, & positione locorum, qui genera per hortos separat. Illam quoque non exiguam sequitur utilitatem, quod & laborem vindemiæ minorem patitur, & sumptum. Nam & quæ maturefcere incipiunt, tempestiue leguntur, & quæ nondum maturitatem ceperunt vuae, sine dispendio differuntur. Nec pariter vetus atque tempestiuius fructus præcipitat vindemiam, cogitque plures operas quantocunque pretio cōducere. Iam & illud magnæ dotis est posse gustum cuiusque generis non mistum, sed vere merum condere, ac separatim reponere, siue est ille bituricus, seu basilicus, seu spionicus, quæ genera cum sic diuisa sunt, quia nihil interuenit diuersæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur. neque enim post annos quindecim, vel paulo plures deprehendi potest ignobilitas in gustu: quoniam fere omne vinum post id tempus eam qualitatem sortitur, ut vetustate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituiamus, vtilissima est generum dispositio, quam si tamen obtinere non possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias conferas vites, quam quæ saporem consimilem, fructumque maturitatis eiusdem præbeant. Potes iam

iam (si te cura pomorum tangit) vltimis ordinibus in ea vineti sine, quæ subiacet septentrionibus, ne cum increuerint, obumbrant cacumina ficorum, pirorumue & malorum, depangere, quæ vel inferas interpolito bienii spatio, vel si geniosa sint, adulta transferas. Hæc de positione vinearum. Superest pars antiquissima, ut præcipiamus etiam cultus earum, de quibus sequenti volumine pluribus disseremus.

L. IVNII MODERATI
COLVMELLÆ DE RE RVSTICA
LIBER QVARTVS.

Contra opinionem Attici & Celsi non esse satis altos serobes bipedaneos vineaticis seminibus. Cap. 1.

CVM de vineis conferendis librum a me scriptum, Publi Siliue, compluribus agricolationis studiosis relegisses, quosdam repertos esse ais, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, vnum tamen atque alterum reprehendissent: quippe seminibus vineaticis nimium me profundos censuisse fieri serobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam, quæ Celsus & Atticus prodiderant, singulasque vitiradices singulis adminiculis parum prudenter contribuissæ, cum permiserint iidem illi auctores minore sumptu geminis diductis duo continua per ordinem vestire pedamenta: quæ vtraque ambiguam magis habent æstimationem, quam veram. Etenim (ut quod prius proposui, prius refellam) si contenti bipedanea serobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura vitem posituri? Dicet aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat nouas irreperentes radículas. Istud quidem contingere potest etiam si ager bipalio moueatur, & deprimantur semina in regesto, quod est fermentatum, plus dupondio semisse. nam semper in plano refusus egesta humus tumidior est, quam gradus soli crudi: nec sane positio feminum sibi altum cubile subterni desiderat. Verum abunde est semipedaneam confitis resolutam vitibus terram subicere, quæ velut hospitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa virentium. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, vbi cum

scrobes defodimus, admodum exigui pulueris viuiradici subiciamus. Verior igitur causa est, depressius pascendi, quoniam iugata vineta melius cōsurgunt altioribus demissa scrobibus. nam bipedanei vix etiam prouincialibus agricolis approbari possunt, apud quos humili statu vitis plerumque iuxta terram coercetur. Cumque iugo destinatur, altiore fundamento stabilienda sit: & si modo scandit excelsius, plus adiuuenti terræque desiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem vitibus comparat. Ceterum illa parum profunt agricolarum studio præcipua commoda humilis positionis, quod & celeriter adolecant semina, quæ non fatigantur multo soli pressa pondere, fiantque vberiora, quæ leuiter suspensa sunt. Nam vtræque ista Iulii Attici ratio conuincitur exemplo arbutiæ positionis, quæ scilicet multo validiorem, fertilioremque stirpem reddit; quod non faceret, si non laborarent altius demersa semina. Quid, quod repascinata humus, dum est recens soluta laxaque, velut fermento quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit vetustatem, condensata subsidit, ac velut innatantes radices vitium summo solo destituit? Hoc autem minus accidit nostræ sationi, in qua maiore mensura vitis demittitur. Nam quod in profundo semina frigore laborare dicuntur, nos quoque non diffitemur. Sed non est dupondii & dodrantis altitudo, quæ istud efficere possit cum præsertim, quod paulo ante retulimus, depressior arbutiæ vitis satio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere vnus viuiradici duos palos vestire, sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda. 2.

ALTERVM illud, quod minori impensa duos palos vnus seminis flagellis censent maritari, falsum est. Siue enim caput ipsum demortuum est, duo viduantur statumina, & mox viuiradices totidem substituendæ sunt, quæ numero suorum rationem cultoris onerant: siue viuit, & vt sæpe venit, vel nigri est generis vel parum fertilis, non in vno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat: quanquam etiam generosæ stirpis vitem sic in duos palos diuisam rerum rusticarum prudentiores existimant minus fertilem fore, quia craterem factura sit. Et idcirco veteres vineas mergis propagare potius, quam totas sternere, idem ipse Atticus præcipit: quod mergi mox facile radicanter. ita vt quæque vitis suis radicibus, tanquam propriis

propriis fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto protrata corpore cum inferius solum quasi cancellauit, atque irretiuit, craterem facit, & pluribus radicibus inter se connexis angitur, nec aliter quam si multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis, quam vnico periclitari, nec id velut compendium consecrari, quod in vtramque partem longe maius asferre possit dispendiū. Sed iam prioris libri disputatio repetit a nobis promissum sequentis exordium.

Novam consensionem vineæ, nisi magna & assidua cultura adiunetur, celeriter interire. 3.

IN omnigenere impensarum (sicut ait Græcinus) plerique noua opera fortius auspicantur, quam tuentur perfecta. Nam quidam, vt inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli strenue fabricant nauigia, nec consummata perinde instruunt armamentis ministrisque: quosdam emacitas in armentis, quosdam exercet in comparandis mancipiis: sed iisdem tuendis, nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate destruunt. Ac ne ista Siluine miremur, liberos suos nonnulli nuptiis votisque quæstros auare nutriunt, nec disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis. Quid iis colligitur? scilicet plerumque simili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas vineas, antequam pubescant, variis ex causis destituunt. Alii sumptum annum refugientes, & hunc primum redditum certissimum existimantes impendere nihil, quasi plane fuerit necesse vineas facere, quas mox auaritia desererent. Nonnulli magna potius, quam culta vineta possidere pulchrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persuasum haberent agrum bonis ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura, sciteque exerceatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum vel maxime vineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens. quæ plerumque nimio labore, & vbertate consumitur, peritque, si modum non adhibeas, fecunditate sua. Cum tam en aliquatenus se confirmat, & veluti iuvenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella vero, dum adolefcit, nisi omnia iusta perceperit, ad vltimam redigitur maciem, & sic intabescit, vt nullis deinceps impensis recreari possit. Igitur summa cura ponenda sunt quasi fundamenta, & vt membra infantium a primo statim

die consitionis formanda: quod nisi fecerimus, omnis impensa incassum recidat, nec prætermittenda cuiusque rei tempestiuitas reuocari queat. Experto mihi crede, Siluine, bene positam vineam bonique generis, & bono cultore, nunquam non cum magno fœnore gratiam reddidisse. Idque non solum ratione, sed etiam exemplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de vineis scripsit, cum refert ex patre suo sæpe se audire solitum, Paridium quendam Viterensem vicinum suum duas filias, & vineis constitum habuisse fundum; cuius partem tertiam nubenti maiori filie dedisse in dotem, ac nihilo minus æque magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere solitum. Minorem deinde filiam nuptui collocasse in dimidia parte reliquæ, nec sic ex pristino reditu detraxisse. Quo quid conicit nisi melius scilicet postea cultam esse tertiam illam fundi partem, quam antea vniuersam.

Prosterni vitem in scrobem, & recuruatam usque ab imo solo rectam calamo applicari oportere. 4.

Et nos igitur, Publi Siluine, magno animo vineas ponamus, ac maiore studio colamus. quarum consitionis sola illa commodissima ratio est, quam priore tradidimus exordio, ut facta in pastinato scrobe, tota vitis a media fere parte sulci prosternatur, & ad frontem eius ab imo usque recta materies erigatur, calamoque applicetur. id enim præcipue obseruandum est, ne similis sit alueo scrobs, sed ut expressis angulis velut ad perpendicularum frontes eius dirigantur. Nam vitis supina, & velut recumbens in alueo deposita, posteaquam ablaqueatur, vulneribus obnoxia est. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis fossor studet, obliquam vitem plerumque sauciatur, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo usque ab imo scrobs solo rectum adminiculo farmentum applicare, & ita in summum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus. Ac deinde duabus gemmis super extantibus terram coaquare. Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum soluere, atque in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & viuiradices, & reliqua semina, quæ deposuerimus, conualescent, si mollis ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem stirpibus præbuerit: nec duritia si nouellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.

A consitione omnibus mensibus sodiendum, & curandum ne herba nascantur.

Nv-

NUMERVS autem vertendi soli bidentibus (ut verum facer) definiendus non est, cum quanto crebrior sit, plus professe fossionem conueniat. Sed quoniam impensarum ratio modum postulat, satis plerisque visum est, ex Calendis Martiis usque in Octobres trigesimo quoque die nouella vineta cosodere, omnesque herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ nisi manu eliguntur, & in summum reiciuntur, quæ tuncque parte adobruta sunt, reuiuiscunt, & vitium semina ita perurunt, ut scabra atque retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis & viuiradicibus facienda. 6.

EA porro siue malleolo, seu viuiradice deposuimus, optimum est ab initio sic formare, ut frequenti pampinatione superuacua detrahantur: nec patiamur plus quam in vnam materiam vires & omne alimentum cõferre. primo tamen bini papi summittuntur, ut sit alter subsidio, si alter sorte deciderit. Cum deinde paulum induruerit virgæ, tum deteriores singule detrahuntur. Ac ne quæ relictæ sunt procellis ventorum decutiantur, molli & laxo vinculo adsurgentes subsequi conueniet, dum clauiculis suis quasi quibusdam manibus adminicula comprehendant. Hoc si operarum penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipsum pampinare censemus: at certe in ordinariis vitibus utique obtinendum est, ne pluribus flagellis emaciatur, nisi si propaginibus futuris prospiciemus: sed ut singulis materiis seruiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut sequentis anni iugum exuperent, & in fructum curuari possint. Ad quam mensuram cum increuerint, cacumina infringenda sunt, ut potius crassitudine conualescant, quam superuacua longitudine attenuentur. Idem tamē farmentum, quod in materiam submittimus, ab imo usque in tres pedes & semissem pampinabimus, & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid deinde supra germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari superiorem partem, quam æliuo tempore pampinari: quoniam ex eo loco, vnde nepotem ademeris, confestim alterum fundit: quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia, qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito palmities deiciuntur. 7.

OMNIS autem pampinationis ea est tempestiuitas, dum

adeo teneri palmites sunt, vt leui tactu digiti decutiantur. Nam si vehementius induruerint, aut maiore nisu conuelli- di sunt, aut falce deputandi: quod vtrunque vitandum est. al- terum, quia lacerat matrem, si reuellere coneris: alterum, quia fauciat, quod in viridi, & adhuc stirpe immatura fieri noxium est. Neque enim eatenus plaga confistit, qua vestigium fecit a- cies: sed æstiuus caloribus falce vulnus penitus impressum, la- tius inarescit ita, vt non minimam partem de ipso matris cor- pore enecet. Atque ideo si iam caulibus duris falcem adhibe- re necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidendi, & velut re- secens relinquendi sunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur a latere palmitis. vltra enim non serpit vaporis violentia. In malleolo similis ratio est pampinandi, & in lon- gitudinem eliciendi materiam, si eo velimus adminiculo vti, quod ego saepe feci: sed si propositum est vtique recidere, vt bi- no potius vtamur, cum ad vnum pampinum iam redegeris, & ipse excesserit pedalem longitudinem, decacuminare cõue- niat, vt in ceruicem potius confirmetur, & sit robustior. Atque hæc positurum seminum prima cultura est.

Per autumnum ablaqueandam esse vineam. 3.

SEQUENS deinde tempus (vt prodidit Celsus, & Atticus, quos in rerustica maxime nostra ætas probauit) ampliorem curam deposcit. Nam post Idus Octobris, priusquam frigora inuadant, vitis ablaqueanda est. quod opus adopertas ostendit æstiuas radículas, atq; prudens agricola ferro decedit. Nam si passus est conualescere, inferiores deficiunt, atq; euenit vt vi- nea summa parte terreni radices agat, quæ & frigore infestetur, & caloribus maiorem in modum æstuent, ac vehementer sistere matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra sesquipedem natum est, cum ablaqueaueris, recidendum est. Sed huius non eadem ratio est, quæ amputandi, quæ tradi- tur in superiori parte vitis. Nam minime adleuanda plaga est, minimeque applicandum ferramentum ipsi matri: quo- niam si iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plu- tes enascuntur, aut hiemalis, quæ ex pluuiis consistit in lac- sculis ablaqueationis aqua bruiæ congelationibus noua vul- nera perurit, & ad medullam penetrabit: quod ne fiat, reci- dere ab ipso codice instar vnus digiti spatio conueniet, atque ita radículas præcideres: quæ sic ad prætæ non amplius pullulant, & cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõsummato, si est hiems in ea regione pluviosa, patens vitis relinquenda est: sin vio-

lin violentior id facere nos prohibet, ante Idus Decembris præ- dicti lacusculi æquandi sunt. Si vero etiam prægelida frigora regionis eius suspecta erūt, aliquid fimi, vel, si est commodius, columbini stercoreis, aut in hūc vsū preparatæ veteris vrinæ senos sestarios, ante quam vitem adobruas, radicibus super- fundes. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit, primo quinquennio, dum vitis conualescat: vbi vero truncus adole- verit, fere triennio intermittendus est eius operis labor. Nam & minus ferro crura vitium læduntur, nec tam celeriter radi- culæ inueterato iam codice enascuntur.

Quemadmodum ablaqueata vinea putetur. 9.

ABLAQUEATIONEM deinde sequitur talis putatio, vt ex præcepto veterum auctorum vitis ad vnā virgulam reuo- cetur, eaque recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet secundum articulum fieri, ne refor- midet oculus: sed medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit: ne si transuersa fuerit cicatrix, caelestem superincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua est gemma, ve- rum ad posteriorem declinatur, vt in terram potius deuexa, quam in germen delacrymet. Namque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.

Quod sit optimum tempus putandi. 10.

PVTANDI autem duo sunt tempora: melius autem (vt ait Mago) vernum, ante quam surculus progerminet, quo- niam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem secuti sunt Celsus & Atticus. Nobis neque angusta putatione coercenda semina videntur, nisi si admodum inualida sunt: neque vtique verno recidenda. Sed primo quidem anno, quo sunt posita, frequen- tibus fossionibus, omnibus mensibus dum frondent, ac pam- pinationibus adiuuanda sunt, vt robur accipiant. Nec plus quam vni materiæ seruiant: quam vt educauerint, autumnō, vel vere si magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pā- pinator in superiore parte omiserat, liberanda censemus, at- que ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta sine cica- trice vinea est, quæ se primi anni flagello supra iugum extulit. quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoque prædicti auctores primitias vitis refecare censuerunt. Sed nec vtique verno omnibus regionibus melior putatio est. nam vbi calum frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Vbi vero apri- ca loca sunt, mollesq; hiemes, optima, & maxime naturalis est

autumnalis: quo tempore diuina quadam lege, & æterna fructum cum fronde stirpes deponunt.

Quomodo malleolus refecandus sit.

11.

Hoc facere, siue viuiradicem, siue malleolum conseruere, cenſeo. nam illam veterem opinionem damnauit vsus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident: quod frustra Virgilius & Salserna, Stolonisque, & Catones timuerunt: qui non solum in eo errabant, quod primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed & post biennium cum viuiradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, vt e duro pullularet. nos autem magister artium docuit vsus primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati vitæ superuacuis frondibus luxuriantem siluescere: nec rursus in tantum coercere, quantum antiqui præcipiebant, vt totam superficiem amputemus. nam id quidem maxime contrarium est. Primum quod cum ad terram decideris, semina (velut intolerabili infecta vulnere) pleraque intereunt, & nonnulla etiam, que per tinaciter vixerunt, minus fecundas materias afferunt: liquida e duro quæ pullulant, omnium confessione, pampinaria sæpiſſime fructu carent. Media igitur ratio sequenda est, vt neque solo tenus malleolum recidamus, nec rursus in longiore materia prouocemus: sed annotato superioris anni pollice, supra ipsam commissuram veteris sarmenti vnā, vel duas gemmas relinquamus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda sit vinea, & de canterio.

12.

PUTATIONEM sequitur iam pedandæ vineæ cura: verum hic annus nondum vehementem palum, aut radicam desiderat: notatum est enim a me plerunque teneram vineam melius adminiculo modico, quam vehemēti palo adquiescere. itaque aut veteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas singulis vitibus applicabimus, aut si regionis conditio permittit, vetera deponemus hastilia, quibus adnectantur singule transuersæ perticæ in imam partem ordinis; quod genus iugæ canterium vocant rustici: plurimum id refert esse, quod paulum infra curuationem vitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transuersa potius se fundat, quam in edita, ventosque facilius sustineat subnixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum se vinea corroboret in pedationem.

Quo-

Quomodo vitis alliganda sit.

13.

DEINDE sequitur alligator, cuius officium est, vt rectam vitem producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, vt quibusdam placuit auctoribus, obseruare debet, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si forte curuus est) sequendum putet. nam ea res vncam vitem facit: siue (vt Attico, & nonnullis aliis agricolis visum est) inter vitem & palum spatium relinquatur. quod nec mihi displicet. Recta arundo adiungenda stirpi est, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert. Nam dum nouella vinea est, quam mollissimo necenda est: quia si viminibus salicis aut vlmī ligaueris, increscens vitis seipſam præcidit. Optima est ergo genitā, vel paludibus defectus iuncus, aut vlua. non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc vsu arundinum quoque folia.

Malleolis iugum imponendum, & quam alie cæterius alleuandus sit.

14.

SED & malleolorum similis cura agenda est, vt ad vnā aut duas gemmas deputatis autumnno, vel vere prius quam germinent, iungentur. is, vt dixi, canterius propius a terra, quam vitibus ordinariis submittendus est: neque enim editior esse debet pedali altitudine, vt sit quo teneri adhuc pampini se capreolis illigent suis, ne ventis explantentur. insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim soli terga conuertat. Hanc planam fossuram maxime nos probamus. nam illa, quam in Hispania hibernam appellant, cum terra vitibus detrahitur, & in media spatia, interordiniorum confertur, superuacua nobis videtur: quia iam præcessit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit summas, & ad inferiores peruenit radículas, & hibernos transmisit imbres. numerus autem fossionis, aut idem esse debet, qui primi anni, aut vna minus. nam utique frequenter solum exercendum est, dū id incremento suo vites inumbrent, nec patiantur herbam subrescere. Pampinationis eadem debet esse ratio huius anni, atque prioris. adhuc enim compescenda, quasi pueritia seminum est, nec plus quam in vnum flagellum est submittenda: tanto quidem magis, quod tenera eius ætas non sustinet, & foetu, & materiis onerari.

Quemadmodum nouella vinea frequentanda sit, & propagines faciendæ sint.

15.

SED cum annicula, mentiumque sex ad vindemiam per-

ducta est, sublato fructu protinus frequentanda est, & prædarii malleoli propagandi sunt, qui in hunc usum fuerant depositi: vel si ne hi quidem sunt, ex ordinaria vite in alterū palum mergus est attrahendus. nam plurimum interest, adhuc noua consilione, pedamē omne vestiri: nec mox vineam tum subseri, cum fructus capiendus est. Mergi genus est, vbi supra terram iuxta adminiculum vitis curuatur, atque ex alto serobe summersa perducitur ad vacantem palum: tum ex arcu vehementer citat materiam, quæ protinus applicata suo pedamento ad iugum euocatur. Sequentē deinde anno infecatur superior pars curuaturæ, vsque ad medullam, ne totas vires matris propagatum flagellum in se trahat, & vt paulatim condiscat suis radicibus ali: bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex arcu summissa est. & id quod a matre abscissum recens erit, confestim alte circumfoditur, & serobiculo facto ad imum solū præciditur, adobruiturq; vt & radices deorsum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra resectum progerminet. Tempus autem non aliud magis idoneum est hunc mergum amputandi, quam ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. vt hibernis mensibus suas radices confirmet. nam si vere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis subito destitutus languescit.

Quo tempore viuiradix transferenda sit. 16.

EADĒ ratio est in transferendo malleolo. nam in secundo autumnō, si cæli & loci qualitas patitur, cōmodissime post Idus Octobris exemptus conferitur: sin autem aliqua terræ vel aeris repugnat iniuria, tempestiuitas eius in proximum ver differtur. neque diutius in vineis relinquendus est, ne soli vires absumat, & ordinaria semina infestet: quæ quanto celerius liberata sunt consortio viuiradicum, tanto facilius conualescunt. at in seminario licet trimam atque etiam quadrimam vitem resectam, vel anguste putatam custodire: quoniam non consultitur vindemiæ. Cum mensem trigessimū excesserit posita vinea, id est tertio autumnō, vehementioribus statuminibus statim impedanda est, idque non vt libet, aut fortuito faciendum. nam siue prope truncū defigitur palus, pedallitamen spatio recedendū est, ne aut premat, aut radicē vulneret, & vt fossor ab omni parte semina circūfodiat: isq; palus sic ponendus est, vt frigorū & Aquilonū excipiat violentiā, vitēq; protegat. siue medio interordinio pangetur, vel defodiendus est, vel prius paxillo perforato solo, altius adigendus, quo

quo facilius & iugum, & fructum sustineat. Nam quanto propius truncus cum radice statuitur, etiā leniter defixa stabilior est: quoniam contingens vitem mutua vice sustinetur, & sustinet. Statuminibus deinde firmiora iuga sunt alliganda, eaque vel saligneis perticis, vel cōpluribus quasi fasciculis arundinum connectuntur, vt rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum. nam binæ iam materiæ singulis seminibus summittendæ erunt: nisi si tamen gracilitas vitis alicuius angustiorē putationem desiderabit, cuius vnus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum sit. 17.

PERTICAE iugum firmius faciūt, minusq; operosum: arundines pluribus operis iugantur, quoniā & pluribus locis nectuntur: eaque inter se conuersis cacuminibus vinciendæ sunt, vt æqualis crassitudo totius iugi sit. nam si cacumina in vnum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturum fructum prostermit, & canibus serisq; reddit obnoxium. At cum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum vice ordinatum est, fere quinquennii præbet usum: neque enim est alia ratio putationis, aut ceteræ culturæ, quam quæ primi biennii. nā & autumnalis ablaqueatio sedulo faciendā, nec minus vacantibus palis propagines applicandæ. hoc enim opus nunquam intermittendum est, quin omnibus instaureretur annis. Neque enim ea quæ feruntur a nobis, immortalia esse possunt: attamen æternitati eorum sic consulimus, vt demortuis seminibus alia substituamus: nec ad occidionem vniuersum genus perducī patimur complurium annorum negligentia. quinetiā crebræ fossiones dandæ, quamuis possit vna detrahi culturæ prioris anni. pampinationes quoque sæpe adhibendæ: neque enim satis est semel, aut iterum tota æstate viti detrahē frondem superuacua. Præcipue autem decutiendā sunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint. item si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, quamuis largos fructus ostendant, detrahendi sunt eis singuli palmites, quo lætior, quæ superest materia confurgat, & reliquum melius educet fructum. post quadragesimū & alterum mensem perfecta vindemia, sic instituenda est putatio, vt submissis pluribus flagellis, vitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali fere spatio circa iugum vitem compescere, vt & capite quicquid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per iugū inflexū præcipitetur,

ad eam mensuram, quæ terram non possit contingere. Sed modus pro viribus trunci seruandus est, ne plures palmites submittantur, quam quibus vitis sufficere queat. fere autem prædicta ætas lato solo, truncoque tres materias, raro quatuor desiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuisi debent. nihil enim refert iugum in stellam decussari, atque duci, nisi & palmites adiunguntur. quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt: nam multi simplici ordine fuere contenti. verum stabilior est vinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex vtraque parte iugo deuincta pari libramento velut ancoris quibusdam distinetur. tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat vndique subnixæ, quam quæ in simplici canterio frequentibus palmitibus stipatur. potest tamen, si vel parum late disposita vinea, vel parum fructuosa, cælumque non turbidum, nec procellosum habeat, vno iugo contenta esse. nam vbi magna vis, & incurfus est pluuiarum procellarumque, vbi frequentibus aquis vitis labefactatur, vbi præcipitibus cliuis velut pendens plurima præsidia desiderat, ibi quasi quadrato circumfirmata est agmine. calidis vero, & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, vt prorepentes vndique pampini iungantur, & condensati cameræ more, terram sitientem obumbrant. contra, frigidis & pruinosis regionibus simplices ordines instituendi: nam & sic facilius insolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumque salubriorem habet: solfores quoque liberius & aptius iactant bidentes, meliusque perspicitur a custodibus fructus, & commodius legitur a vindemiatore.

Quomodo in hortulos vinea diuidenda sint. 18.

SED quando vinea placuerit ordinare, centenæ stirpes per singulos hortos semitis distinguantur: vel (vt quibusdam placet) in semiuigera omnis modus dirimatur. quæ distinctio præter illud commodum, quod plus solis & venti vitibus præbet, tum etiam oculos & vestigia domini (res agro saluberrima) facilius admittit, certamque æstimationem in exigendis operibus præbet. neque enim falli possumus per paria intervalla iugibus diuisis. Quinetiam ipsa hortulorum descriptio quanto est minoribus modulis consista, fatigationem veluti minuit, & simul eos qui opera moliantur ad festinandum inuitat. nam fere vastitas instantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodest vires, & prouentum cuiusque partis

partis vinearum nosse, vt æstimemus, quæ magis aut minus colenda sint. Vindemiatoribus quoque hæc semitæ, & iugum, pedamenta que sarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam vel fructus, vel statumina portentur.

De positione iugi, & quatenus a terra leuandum. 19.

DE positione iugi quatenus a terra leuandum sit, hoc dixisse abunde est: humillimam esse quatuor pedum, cellissimam septem: quæ tamen in nouellis seminibus vitanda est. Neque enim hæc prima constitutio vinearum esse debet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudinem vitis perducenda est. Ceterum quanto humidius est solum & cælum, humidioresque venti, tanto est altius attollendum iugum. Nam letitia vitium patitur se cellius euagari, fructusque sum motus a terra minus putrescit: & hoc vno modo perflatur ventis, qui nebulam, & rorem pestiferum celeriter adsecat, multumque ad deflorescendum, & ad bonitatem vini conferunt. Rursus exilis terra, & accliuus torrensque æstu, vel quæ vehemētibus procellis obnoxia est, humilior iugum poscit. At si cuncta competunt voto, iusta est altitudo vineæ pedum quinque: nec tamen dubium, quin vites tanto melioris saporis præbeant multum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura & modo alligandarum vitium. 20.

PEDATAM vineam, iugatamque sequitur alligatoris cura, cui antiquissimum esse debet, vt supra dixi, rectam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ persequi, ne prauitas statumini ad similitudinem sui vitem configuret. Id non solum ad speciem plurimum refert, sed ad vbertatem & firmitatem, perpetuitatemque. Nam rectus truncus similem sui medullam gerit, per quam velut quodam itinere sine flexu atque impedimento facilius terræ matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At quæ curæ sunt, & distortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris veluti salebris, retardante. quare cum ad summum palum recta vitis extenta est, capistro constringitur, ne særæ grauata subsidat, curueturque. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes, palmaque superpositæ deorsum versus curuantura vinculo. itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rursusque curuatura iuxta vinculum materiam exprimit. Quidam eam partem, quam nos præcipitamus, supra iugum porrigunt, & crebris viminibus innexis continent.

quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neque pruinae, grandineve tantum nocent, quantum religatis, & quasi tempestatibus oppositis. Iidem tamen palmites prius quam fructus mitescant, variantibus adhuc, & acerbis uis, religari debent, quo minus rotibus queant putrescere, aut ventis ferisque deuassentur. Iuxta decumanum atq; semitas, palmites intrinsecus flectendi sunt, ne pretereuntiu incurfu ledantur. & hac quidem ratione tempestiua vitis ad iugum perducitur. Nam quæ vel infirma, vel brevis est, ad duas gemmas recidenda est, quo vehementiorem fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Novella vinea quemodo putanda sit.

21.

QUINQUENNIS vineæ non alia est putatio, quam ut figuretur, quemadmodum supra instituius, neue superuagetur. Sed ut caput trunci pedali fere spatio sit inferius iugo, quaternisque brachiis, quæ duramenta quidam vocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia lat erit interim singulis palmitibus in fructum summitti, donec vineæ iusti sint roboris. cum aliquot deinde annis, quasi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinquere debeant, incertum est. Nam loci læticia plures, exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa vitis nisi fructu compefcitur, male deflorescit, & in materiam frondemque effunditur: infirma rursus, cum onerata est, affligitur. Itaque pingui terra singulis brachiis licebit bina iungere flagella, nec tamen numerosius onerare, quam ut una vitis octo feruiat palmitibus: nisi si admodum nimia vbertas plureis postulat. illa enim perguis magis, quæ vineæ figuram obtinet, quæ supra hunc modum materiis distenditur. nec debemus committere, ut brachia pleniora trunci sint: verum assidue, cum e lateribus eorum flagella licuerint summittere, amputanda erunt superiora duramenta, ne iugum excedant: sed nouellis palmis semper vitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponantur: sin aliqua earum vel perfracta, vel parum procerâ fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde vitis anno sequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidam custodem, alii resecem, nonnulli præsidarium appellant, id est, sarmentum gemmarum duarum, vel trium, ex quo cum processere fructifera materia, quicquid est supra vetusti brachii amputatur, & ita ex nouello palmitate vitis pullulascit. Atque hæc ratio bene institutarum vinearum in perpetuum custodienda erit.

Quem-

Quemadmodum veterana vinea restituantur.

22.

SI vero aliter formatas acceperimus vineas, & multorum annorum negligentia superuenerint iugum, considerandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quæ excedunt prædictam mensuram. Nam si duorum pedum, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc vniuersa vinea sub iugum mitti. Si autem palus trunco est applicitus, is a vite summouetur, & in medio spatio duorum duraminum ad lineam pangitur: transuersa deinde vitis ad statumen perducitur, atque ita iugo subiicitur. At si duramenta eius longius excesserint, aut in quartum, vel etiam in quintum statumen proreperint, maiore sumptu restituentur mergis. His namque, quod nobis maxime placet, propagata celerime prouenit. Hoc tamen si vetus & exesa est superficies trunci, maiorem: at si robusta, & integra, minorem operam desiderat. Quippe hiberno tempore ablataqueat sumo satiat, angusteque deputatur, & inter quartum ac tertium pedem a terra viridissima parte corticis acuto mucrone ferramenti vulneratur. Frequentibus deinde fossuris terra permiscetur, ut incitari vitis possit, & ab ea maxime parte, quæ vulnerata est, pampinum fundere. Plurimæ autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius profuerit, in flagellum summittitur: siue breuius, in pollicem: siue admodum exiguum, in surunculum: is ex quolibet vel minimo capillamento fieri potest. Nam ubi vnus aut alterius folii pampinus prorepsit e duro, dummodo ad maturitatem proueniat, sequente vere si non abnodatus, neque abrasus est, vehementem fundit materiam: quæ eum conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo subiicere. Multi sequentes compedium temporis, tales vineas supra quartum pedem detruncant, nihil reformidantes eiusmodi refectionem: quoniam fere plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullescant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet: siquidem vastior plaga nisi habeat superpositam valentem materiam, qua possit inolescere, solis halitu torreretur: mox deinde rotibus putrescit, & imbris. Attamen cum est utique vinea recidenda, prius ablataqueare, deinde paulum infra terram cõuenit amputare, ut superiecta humus vim solis arceat, & e radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint vel sua maritara statumina, vel siqua sunt vidua in propinquo, propaginibus

R ij

vestire. Hæc autem ita fieri debebunt, si vineæ altius posite nec in summo labentis radices habebunt, & si boni generis erunt. nâque aliter incassum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouate pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terræ vix adhærebunt, & deficient ante, quam conualescant. Altera ergo vinea fructuosus potius furculis inferenda erit, altera funditus extirpanda & referenda, si modo soli bonitas suadebit. at si cum eius vitio consenuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porro vitia sunt, quæ ferre ad internicionem vineta perducunt, macies & sterilitas, terra falsâ vel amara, vligo, præceps & prærupta positio, nimium opaca, & soli auersa, valles arenosæ, arenosus etiam tofus, & plus iusto ieiunus fabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glareâ, & si qua est proprietas similis, quæ vitem non alit. Ceterum si vacat iis, & horum similibus incommodis, potest ea ratione fieri restitibilis vinea, quam priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis vineta, quæ quanuis robusta sint, propter sterilitatem fructu carent, vt diximus, emendantur inscriptione facta, de qua suo loco differemus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eadem putentur.

23.

NUNC quoniam parum videmur de putatione vinearum locuti, maxime necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis ac temperata permittit in ea regione quam colimus, cæli clementia, facta vindemia secundum Idus Octobris auspiciari putationem: cum tamen æquinoctiales pluriæ præcesserint, & sarmenta iustam maturitatem ceperint: nam siccitas seriorem putationem facit. Sin autem cæli status frigidus & pruinosus hiemis violentiam denuntiat, in Idus Febr. hanc curam differemus. Atque id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam vbi ruris vastitas electionem nobis temporis negat, valentissimam quamque partem vineti frigoribus: macerimam vere, vel autumnino: quinetiam per brumam meridiano axi oppositas vites, Aquiloni per ver & autumnum deputari conueniet. Nec dubium quin sit horum virgultorum natura talis, vt quanto maturius detonsa sint, plus materiæ: quanto serius, plus fructus afferant.

Qua bonus vinitor in cõstituta iam vinea vitare aut sequi debeat.

24.

QUANDO CUNQUE igitur vinitor hoc opus obibit, tria præci-

præcipue custodiat. Primū, vt quā maxime fructui consulat. deinde, vt in annum sequentem quam lætissimas iā hinc eligat materias. tum etiam, vt quam longissimam perennitatem stirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnū affert domino dispendiū. Vitis autem cū sit per quatuor diuisa partibus, totidem cæli regiones aspiciat. Quæ declinationes cū contrarias inter se qualitates habeant, variam quoque postulant ordinationem pro conditione suæ constitutionis a parte vitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucissimas plagas accipere debent, & magis si putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque vna tantummodo materia iugo proxima, & vnus infra tam custos erit summittendus, qui vitem mox in annum renouet. At e contrario per meridiem plures palmites submittantur, qui laborantem matrem feruoribus æstiuis opacent, nec pariantur ante maturitatem fructū inarescere. Orientis atque Occidentis haud sane magna est in putatione differentia, quoniam solem pari horarū numero sub vtroque axe vitis accipit. Modus itaque materiæ is erit, quem dictabit humi, atque ipsius stirpis lætitia. Hæc in vniuersum, illa per partibus custodienda sunt. Nam vt ab vna vite quasi a quibusdam fundamentis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles, quam rustici suffraginem vocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroque alleuanda est, vt hibernas aquas respuat. Nam præstat ex vulnere sobolem repullescentem vellere, quam nodosam & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur atque putrescit. Percutatis deinde quasi pedibus crura ipsa, truncique circumspectiendi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut verucæ similis furunculus relinquatur: nisi si iugo superiecta vitis desiderabit ab inferiore parte reuocari. Si vero trunci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis, noxiis animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata vitis est, dolabella conueniet expurgare quicquid emortuum est: deinde falce eradi viuo tenus, vt a viridi codice ducat cicatricem. Neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamque prohibet solem etiam, & pluuias arceat eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fructum viridem cõseruat. Cortex quoque aridus, fissusque per summa trunci dependens corpore tenus delibrandus est, quod & melius vitis quasi

R iij

Sordibus liberata conualefcit, & minus vino facis affert. Iam vero mufcus, qui more compedis crura vitium deuincta comprimit, fituque & veterino macerats, ferro diftringendus, & eradendus eft. Atque hæc in ima parte vitis. Nec minus ea quæ in capite feruanda funt, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro vitis accipit, oblique rotundæque fieri debent: nam citius conualefcunt, & quamdiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuerfæ plus humoris & excipiunt, & continent. eam culpam maxime vinitor fugito. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, deorfum fpectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta fummittito. Brachia tenera & viridia feruato. arida & vetera falce amputato. Vngues custodum annotinos refecato. In quatuor ferme pedes fupra terram vitem elatam totidem brachijs componito, quorum fingula fpectent decuffati iugi partes. tum vel vnum flagellum, fi maior vitis erit: vel duo, fi plenior, brachio cuique fummittito, eaque iugo fuperpofita præcipitato. Sed meminiffe oportebit, ne in eadem linea, vnoque latere brachij effe duas materias, pluresve patiamur. Namque id maxime vitem infestat, vbi non omnis pars brachij pari vice laborat, atque æqua portione fuccum proli fuæ difpenfat, fed ab vno latere exigitur. Quo fit vt ea vena, cuius omnis humor affluit, velut lefta fulgure arefeat. Vocatur etiam focaneus palmes, qui folet in bifurco medius prorepere, & ideirco eum prædicto vocabulo ruflici appellant, quod inter duo brachia, quæ fe diuidit vitis, enatus velut fauces obfider, atque vtriusque duramenti alimenta præcipit. Hunc ergo tanquam ænium diligenter iudem amputant, & abnodant, priusquam corroboretur. Si tamen ita præualuit, vt alterutrum brachium affixerit, id quod imbecillius eft, tollitur, & ipfe focaneus fummittitur. Recidit enim brachio, æqualiter vtrique parti vires mater fummiftrat. Igitur caput vitis pēdens infra iugū conftituito, vnde fe pandat quatuor (vt dixi) brachia, in quib. quotannis vitis renouetur, amputatis veteribus, & fummiffis nouis palmitibus, quarum delectus ferte faciendus eft. Nam vbi magna materiarū facultas eft, putator custodire debet, ne aut proximas duro, id eft trūco, & capite vitis relinquat, aut rufus extremas. nam illæ minimum vindemiæ conferunt, cum exiguum fructum præbēt, fimiles fcilicet pāpinariis: hæc vitem exhauriunt, quia nimis fortu onerāt, & vique in alterum ac tertium palum, quod vitiofum effe diximus, fe extendūt. Quare

medio

medio in brachio commodiffime palmæ fummittentur, quæ nec fperem vindemiæ deftituant, nec emacient ftirpem fuam. nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella fummittendo, nec minus proximum duro farmentum in custodem refecando: quod faciendū, nifi permittentibus foli & trunci viribus, minime cenfeo. Nam ita fe induunt vuis, vt nequeant maturitatem capere, fi benignitas terræ, atque ipfius trunci lætitia non adfit. Subsidiarius, idemque custos in pollicem refecari non debet, cum palmæ, ex quibus proximi fructus fperantur, idoneo loco fitæ funt. nam vbi ligaueris eas, & in terram fpectantes deflexeris, infra vinculum materias exprimes. At fi longius, quam ritus agricolarum permittit, & a capite vitis emicauerit, & brachijs in aliena iugorum compluua perperferit, custodem validum, & quam maximū iuxta truncum duorum articulorum, vel trium relinquemus, ex quo quali pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium: vt fic recita vitis, ac renouata, intra iugum contineatur. Sed in fummittendo custode hæc maxime funt obferuanda. Primum, ne refupina cælum, fed prona potius plaga terram fpectet: fic enim & gelicidijs ipfa fe protegit, & ab sole obumbratur. deinde ne fagittæ, fed vngulis quidem fimilis fiat relectio: nam illa celerius, & latius, emoritur, hæc tardius, & angustius reformidat. Quodque etiam vniuerfari vitiofiffime animaduerto, maxime vitandum eft. Nam dum feruiunt decori, quo fit breuior cultus, & fimilis pollici, iuxta articulum farmentum recidunt. Id autem plurimum officit, quoniam fecundum plagam pofita gemma pruinis & frigore, tum deinde æflu laborat. Optimum eft igitur medio fere internodio fubfidiariū tondere palmitem, de uexamque refectionem facere post gemmā, ne (vt iam antea diximus) fupercrymet, & gemmantē cæcet oculum. Sed fi resecis facultas nō erit, circūfpiciendus eft furunculus, qui quauis angustiffime præciffus in modum verrucæ proximo vere materiam exigat, quam vel in brachium, vel in fructuarium remittamus. fi neque is reperiatur, faucianda ferro eft, atque exulceranda vitis in ea parte, qua pampinum ftudemus elicere. Iam vero ipfos palmites, quos vindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenfeo. Sed in iis recidendis alia cōditio eft, atque alia in iis quæ procedunt e trūco: nā quicquid eft, quod e duro prominat, vehementius applicatā falce abnodatur, atque eraditur, quo celerius obducatur cicatricem. Rurſus

R iiij

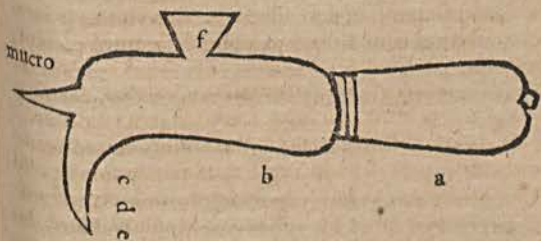
quicquid e tenero processit, sicut nepos, parcius detondetur: quoniam fere coniunctam gerit ab latere gemmam, cui consulendum est, ne falce destringatur. pressius enim si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulnertur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuosus erit: tum etiam magis obnoxius ventis, scilicet quia infirmus de cicatrice proreperit. Ipsi autem materiam, quam summitteremus, longitudini modum difficile est imponere. Plerique tamen in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iugum nequeat terram contingere. Nos subtilius dispicienda illa censemus: primum vitis habitum: nam si robusta est, ampliores materias sustinet: deinde foli quoque pinguitudinem, que nisi adest, quanuis validissimam vitem celeriter necabimus: procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura, verum gemmarum numero aestimantur. nam ubi maiora sunt spacia inter articulos, licet eoque materiam producere, dum pene terram contingat: nihilo minus enim paucis frondescet pampinis. At ubi ipsa internodia, frequentesque oculi sunt, quanuis breue sarmentum, multis palmitibus virefcit, & numerofo foetu exuberat. Quare modus talis generis necessario maxime est adhibendus, ne procerioribus fructuariis oneretur. Et ut consideret vinitor proximi anni magna, necne fuerit vindemia. Nam post largos fructus parcendum est vitibus, & ideo anguste putandum: post exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam censemus, ut duris, tenuissimisque & acutissimis ferramentis totum istud opus exequamur: obtusa enim, & hebes, & mollis falx putatorem moratur, eoque minus operis efficit, & plus laboris affert vinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in retuso & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plaga aspera, atque inæquales, vites lacerant. Neque enim vno, sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerunque fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, & sic vitis laniata, scabrataque putrescat humoribus, nec plage cõsanentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixer aciem ferramenti, & quantum possit, nouacula similem reddat. Nec ignoret in quaque res, qua parte falcis vtendum sit. Nam plurimos per hæc incitiam vastare vinea comperi.

Figura falcis.

Est autem sic disposita vinitoria falcis figura, ut capulo pars

pars proxima, quæ recta gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. quæ flectitur, sinus: quæ a flexu procurrit, scalprum. quæ deinde adunca est, rostrum appellatur: cui superposita semiformis Lunæ species, securis dicitur. Eiusque velut apex pronus imminens, mucro vocatur. Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si modo vinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa manu desecare quid debet, cultro vtitur: cum autem retrahere, sinu: cum alleuare, scalpro: cum incauare, rostro: cum ictu cadere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in vineam ductum potius, quam cæsim facienda est. Nam ea plaga quæ sic efficitur, vno vestigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim vitem petit, si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem vulnerat. Tutior igitur, & vilior putatio est, quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

a Capulus. b Culter. c Sinus. d Scalprum. e Rostrum. f Securia.

De cura adminiculanda iugandaque vinea. 26.

His peractis, sequitur (ut ante iam diximus) adminiculanda iugandaque vinea cura, cui stabilienda melior est ridica palo, neque ea quælibet: nam est præcipua cuneis fissâ olea: quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obrinet locum pedamen teres, idque maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Recte etiam faciunt ad eam rem siluestres pinus, atque etiam sambuci probabilis usus: tamen in his hæc, eorumque similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesque eorum putres dedolanda. Atque alia cõnuertenda, quæ sinceritatem habent: alia sum mouenda, quæ vel cariola, vel iusto breuiora sunt, eorumque in vicem idonea reponenda, iacentia statutenda, declinata corri-

genda. Iugo si non erit opus noua satura, recentia vincula inferantur. Si restituendum videbitur ante quam vitis palo applicetur, perticis vel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut in nouella precipimus) vitem iuxta caput, infraque brachia colligemus cum ridica: idque facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne vinculum incidat, & truncum strangulet. Brachia deinde sub stella quadripartito locabimus, tenerosque palmites super iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, sed ut quisquis obsequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, neue iam tumentes gemmæ detergeantur. atque ubi duæ materiæ per vnam partem iugi mittentur, media pertica interueniat, directæque palmae per iugorum compluua decurrant, & velut mense cacuminibus in terram despiciant. Id ut scite fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmentum, sed tantum inflexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perricæ, quam e vinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam rusticos subficere iugo palmam, & ita colligare, ut solo vimine suppendeat. quæ vinea cum accipit pampini & vuarum pondus, infringitur.

*Quæ bonus vinitor in constituta iam vinea vitare, aut se-
qui debeat.* 27.

Si c. deinde ordinata vineta festinabimus emundare, sarmentisq; & calametis librare. Quæ siccæ tamen solo legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori labore præbeat, qui protinus adhuc silentibus vineis inducendus est. Nā si palmis incipientibus progem mantibusque fossorem immiseris, magnam partem vindemiæ decusseris. Igitur ante quam gemment, per diuortium veris atque hiemis quamaltissime fodiendæ vineæ sunt, quo lætius atque hilarius pullulent. Et æque ubi se frondibus & vuis vestierint, teneris caulibus nec dum adultis modus adhibendus est. Idemque vinitor, qui ante ferro, nunc manu decutit, vimbrasque compescet, ac superuacuos pampinos deturbabit. nam id plurimum refert, non inficite facere, siquidem vel magis pampinatio, quam putatio vitibus consulit. nam illa quanuis multum iuuat, sanciat tamen & refecat: hæc clementius sine vulnere medetur, & anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam vitem minus cicatricosam reddat: quoniam id ex quo viride & tenerum decerprum est, celeriter consanescit. Super hæc

27.

materiæ, quæ fructum habent, melius conualefcunt, & vne commodius insolatæ percoquuntur. Quare prudentis est, ac maxime callentis vinitoris astimare, ac dispicere, quibus locis in annum debeat materias summittere: nec orbos tantum detrahare palmites, verum etiam frugiferos, si supra modum se numerus eorum profuderit. siquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahare oportet, quo commodius singulos alumnos educet. Est enim sapientis rustici reputare, num maiore fructu vitis se induerit, quam ut perferre eum possit. Itaque non solum frondem superuacua debet decerpere, quod semper faciendum est, verum interdum partem aliquam fortis decutere, ut vberis suo grauata vitem leuet. Idque facit variis de causis pampinator industrius, etiam si non erit maior fructus, quā ut maturefcere queat. Si autem continuis superioribus annis dapilli proventu fatigata vitis fuerit, requiescere ac refici par erit, & sic futuræ materiæ consulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ causā, vel e dura parte aut a trūco surgentes pampinos submouere oportebit: nisi ad renouandā vitem vnus atque alter seruandus est. Tum e capite quicquid inter brachia viret explantare: atque eos qui per ipsā duramēsteriles, ne quicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet vel pueri est officium.

*Quomodo pampinari, & quot fossuris vineæ excoli
debeat.* 28.

TEMPVS autem pampinationis ante, quam florem vitis ostendat, maxime est eligendum: sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur vinearum, nobis aditum negat. quippe florentem fructum mouere non expedit: pubescentem vero, & quasi adulescentem conuenit religare, foliisque omnibus nudare, tum & crebris fossionibus implere: nam sit vberior puluerationibus. Nec infitior plerosque ante me rusticarum rerum magistros tribus fossuris contentos fuisse, ex quibus Græcinus, qui se refert. Potest videri satis esse constitutam vineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus consentiunt tres esse motus in vite, seu potius in omni surculo, naturales. vnum, quo germine alterū, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari. Non enim natura, quod vult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atq; hæc colendarum vinearum cura est, quæ finitur vindemia.

28.

De inferendis vitibus, & insitione tuenda.

29.

REPO nunc ad eam partem disputationis, qua sum professus vitium inferendarum tuendarumque insitionum præcepta. Tempus inferendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias, quoad posse custodiri surculum, siue gemmam affirmat. Eoque debemus intelligere nullam partem anni excipi, si sit farmentis alendis facultas. Id porro in aliis stirpium generibus, quæ firmioris & succosioris libri sunt, posse fieri sane concesserim. In vitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionem permissam dissimulare, non est fidei meæ: non quod ignorem brumæ temporibus aliquando insitam vitem comprehendere: sed non quid in vno vel altero experimento casu fiat: verum quid certa ratione plerumque proveniat discantibus, præcipere debemus. Et enim si exiguo numero periclitandum sit, in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus convenire. Cum vero vastitas operis etiam diligentissimi agricolæ curâ distendat, omnem scrupulum summovere debemus. est enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat recte putari vineam: quæ res, quantum minus lædat vitem, merito tamen fieri prohibetur, quod frigidibus omnis surculus rigore torpet: nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conseruet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inferere, quod tum, & totius obruncatione vitis, & cum eiusdem resectionis fissura præcipit fieri. Verior itaque ratio est inferendi tepetibus iam diebus post hiemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod possit aut surculum insitum, aut fissuræ plagam inurere. Permisserim tamen festinantibus autumnno vitem inferere: quia non dissimilis est eius aeris qualitas vernæ. sed quocumque tempore destinauerit inferere, non aliam sciat esse curam surculis explorandis, quam quæ tradita est priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus: quos ubi generosos, & fecundos, & quam maturissimos viti detraxerit, diem quoque tepidum, silentemque a ventis eligat. Tum consideret surculum teretem, solidique corporis, nec fungosæ medullæ, crebris etiam gemmis, & breuibus internodiis: nam plurimum interest non esse longum farmentum, quod inseratur, & rursus plures oculos, quibus egerminet, inesse. Itaque si sunt longi internodia, necesse est ad vnam, vel summum duas gemmas recidere surculum, ne proceriorem faciamus, quam ut tempe-

tempestates, & ventos, & imbres immobilis pati possit. Inferitur autem vitis vel rescissa, vel integra perforata terebra: sed illa frequentior, & pene omnibus agricolis cognita insitio: hæc rarior, & paucis usurpata. de ea igitur prius disseram, quæ magis in consuetudine est. Reciditur vitis plerumque supra terram, nonnunquam tamen & infra, quo loco magis solida est, atque enodis. cum iuxta terram insita est, surculus adobruitur cacumine tenuis: at cum editior est a terra, fissura diligenter subacta luto linitur, atque superposito musco ligatur, quod & calores & pluuias arceat. temperatur ita surculus, ut calamo non abssimilis, coagmentet fissuram, sub qua nodus in vite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram, nec rimam patiatur vitra procedere. Is nodus etiam si quatuor digitis a resectione absuerit, illigari tamen cum prius quam vitis findatur, conueniet, ne, cum scalp pro factum fuerit iter surculo, plus iusto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut sit leuis: eaque fissura ita deducitur, ut medullam contingat vno latere, atque altero paulo ultra corticem destringatur, figureturque in speciem cunei, sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atque altero plenior: perque tenuiorem partem insertus eo latere arctetur quo est plenior, & vtrinque contingat fissuram. Nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coalescere. Vinculi genus ad insitionem non vnum est: alii viminibus obstringunt: nonnulli circumdant libro fissuram: plurimi ligant iunco, quod est aprissimum. Nam vimen, cum inaruit, penetrat, & infecat corticem: propter quod molliora vincula magis probamus, quæ cum circumuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur. sed antiquissimum est, & ante hæc ablaqueari vitem, radicesque summas, vel soboles amputari, & post hæc adobruere truncum: neque cum comprehendit, aliam rursus exigit curam: nam sepius pampinandus est, cum germinat, frequentiusque detrahendæ sunt soboles, quæ a lateribus radicibusque prorepunt: tum quod ex insito profundius subligandum, ne vento surculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus: qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriam, & caluitium loci sumitur in propagines autumnus. deinde falcem maturis palmitibus admouet: sed putationis insitis custoditur ea ratio, ut ubi nulla desideratur propago, vnus surculus euocetur in iugum: alter ita recidatur, ut adæquetur

plaga trunco, sic tamen, ne quid radatur e duro. Pampinandum non aliter est, quam in nouella viuiradice: putandum vero sic, ut vsque in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem. atque hæc per fissuram insitatum est ordinatio. In illa autem quæ sit per terebrationem, primum de vicino fructuosissimam oportet considerare vitem, ex qua (velut traducem inhaerentem matri) palmitem attrahas, & per foramen transmittas: hæc enim tutior, & certior est insitio, quoniam etsi proximo vere non comprehendit, sequente certe, cum increuit, coniungi cogitur, & mox a matre reciditur, atque ita superficies insitæ vitis vsque ad receptum surculum obruncatur. huius traducis si non est facultas, tum detractum viti quam recentissimum eligitur ferramentum, & leuiter circumasum, ut cortex tantum detrahat, aptatur foramini, atque ita luto circumlinitur resecta vitis, ut totus truncus alieni generis viti seruiat: quod quidem non fit in traduce, qui a materno sustinetur vberè, dum inoleseat. sed aliud est ferramentum, quo priores vitem perforabant: aliud quod ipse vsu nunc magis aptum cõperi. Nam antiqua terebra, quam solam veteres agricolæ nouerant, scobem faciebat, perurebatq; eam partem, quam perforauerat. deusta porro raro reuirecebat, vel cum priore coalescebat, in eaque nec insitus surculus comprehendebat: tum etiam scobis nunquam sic eximebatur, ut non inhaereret foramini. ea porro interuentu suo prohibebat corpus surculi corpori vitis applicari. nos terebram quam gallicam dicimus, ad hanc insitionem commenti longe habiliorẽ vtiliorẽque comperimus. nam sic excauat truncum, ne foramen inurat. quippe non scobem, sed ramenta facit. quibus exemptis, plaga leuiter relinquitur, quæ facilius omni parte sedentem surculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra. Igitur secundum vernum æquinoctium perfectam vitium insitionem habeto, locisque aridis & siccis nigram vitem insitero, humidis albam: neque est vlla eius propagandi necessitas, si modo tam mediocris est crassitudo trunci, ut incrementum insiti plagam possit cõtegere, & nisi tam vacuus locus demortui capitis vitem reposcit: quod cum ita est, aliter ex duobus surculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum summittitur: neq; inutile ex ea vite, quam merleris, enascentes in arcu propaginis pampinos educare, quos possis mox, si ita competet, vel propagare, vel ad fructum relinquere.

De

De ratione pedaminum, viminum, & de salicto. 30.

QUONIAM constituendis colendisque vineis, quæ videbantur vtiliter præcipi posse, disseruimus, pedaminum, iugorumque & viminum prospiciendorum tradenda ratio est. hæc enim quasi quædam dotes vineis ante præparantur: quibus si deficitur agricola, causam faciendi vineta non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria, extra fundum querenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus) precium onerat vitis rationem, sed est etiam comparatio molestissima. conuenienda sunt enim tempore iniquissimo hyberno. quare salices viminales, atque arundineta, vulgaresque siluæ vel consulto consitæ & castaneis prius facienda sunt. Viminalium (ut Atticus putat) singula iugera, sufficere possunt quinque & vigenis iugibus ligandæ vineæ: arundineti singula iugera, vigenis iugandis: castaneti iugerum totidem palandis, quot arundineti iugandis: salicem vel riguum ager, vel viginolus optime, nec incommodè tamen alit planus, & pinguis, atque is debet cõueri bipalio (ita enim præcipiunt veteres) in duos pedes & semissem salicto destinatum solum: nec refert cuius generis vimen seras, dum sit lentissimum. putant tamen tria esse genera præcipue salicis, Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, quam plurimi vocant Amerinam. Græca flauis coloris est, Gallica obsoleti purpurei, & tenuissimi viminis. Amerina salix gracilem virgam & rutilam gerit. Atque hæc vel cacuminibus, vel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiatii orbiculi crassitudinem non excedant, optime panguntur, eousque diu ad solidum demittantur. Taleæ sesquipediales terreno immerse paululum obruntur. Riguus locus spatia laxiora desiderat, eaque senum pedum per quindecim rechte faciunt: sicaneus spissiora sic, ut sit facilis accessus colentibus ea, quinque pedum inrerordinia esse abunde est, ut tamen in ipsa linea consitionis alterna vacuis intermissis bipedaneis spatiis consistant semina. Satio est eorum priusquam germinent. dum silent virgæ, quas arboribus detrahi siccas conueniet. nam rossidas si recideris, parum prospere proueniunt: ideo pluuii dies in exputanda salice vitantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nouella vineta. cum deinde conualuerint, tribus fossuris contenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quanuis adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt. quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis.

& defossis cacuminibus, quibus restitatur, quicquid intercidit. anniculus deinde mergus decidatur a stirpe, vt suis radicibus tanquam vitis ali possit.

De genista.

31.

PERARIDA loca, quæ genus id virgultorū non recipiunt, genistam postulant: eius cum sit satis firmum, tum etiam lētissimum est vinculum. Seritur autem semine, quod cum est natum, vel defertur bima viuiradix, vel relicta cum id tempus excessit, omnibus annis more segetis iuxta terram demeti potest: cætera vincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt. Perticalis fere salix eundem agrum, quem viminalis, desiderat; melior tamen riguo prouenit, atque ea taleis conferitur, & cum germinauit, ad vnam perticam summittitur, crebroque foditur, atque exherbatur, nec minus quam vinea pampinatur, vt in longitudinem ramorum potius, quam in latitudinem euocetur. sic culta quarto demum anno ceditur. Nam quæ vinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, vt e trunco fruticet, & in brachia velut humilis vinea disponatur: si tamen siccior fuerit ager, bima potius refecabitur.

De arundinetis.

32.

ARVNDINO minus alte pastinatur, melius tamen bipalio seritur: ea cum sit viuacissima, nec recuset vllum locum, prosuperius resoluta, quam denso: humido, quam secco: vallibus, quam cliuis: fluminum ripis, & limitibus ac vepretis commodius, quam mediis agris deponitur. Seritur bulbus radice, feritur & talea calami, nec minus toto prosternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacantibus spatiis obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo serius prædicto tempore euenit: sed siue recisa in dupondium & semissem talea, siue totæ arundines prostratæ deponantur, extent earū cacumina oportet. quod si obruta sunt, totæ putrescunt. Sed cultus arundinetis primo triennio non alius est, quam cæteris. cum deinde consenuit, repastinandum est: ea est autem senectus, cum vel exaruit situ, & inertia plurium annorum, vel ita densatum est, vt gracilis, & canne similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc potest interci, & disrarari, quod opus rustici castrationem vocant: quæ tamen refectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra quid aut tollendum sit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo castratur, antequam ceditur: quatenus calami velut indices demon-

demonstrant, quid eruendū sit. tempus repastinandi, & cōferendi est prius, quam oculi arundinū egerminēt: ceditur deinde post brumam. nam vsque in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur, cum obrigit hyberno frigore. Fodiendum quoties & vineta: sed & macies eius, cinere vel alio stercore iuuanda est, propter quod cæsum plerique incendunt arundinetum.

De castaneis, & castanetis.

33.

CASTANEA roboribus proxima est, & ideo stabiliēdis vineis habilis: eius enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquēniū cæla more salicti recreatur, atq; in palū formata fere vsq; in alterā cælionem perennat: ea pullā terram & resolutam desiderat, sabulonem humidū, vel refractū tosum non respuit: opaco, & septentrionali cliuo lætatur, spissum solū & rubricosum reformidat, feritur ab Nouēbri mense per totā hiemem sicca terra, & repastinata in altitudinem dupodii, & semissis: nuxes in ordinem semipedalibus: ordines autē quinum pedū spatii dirimuntur: in altitudinem dodrātis castanea depressis fulcis cōmittitur, qui vbi nucibus sunt cōstrici priusquam cōplanentur, breues arūdines ab latere castanearū panguntur, vt per hos sationis indices cautius fodi & runcari possint: simulatq; semina stillauerint, & iā bima trāsferri queunt, interuallūtur, ac bini pedes arbusculis vacui relinquuntur, ne dēlitas plantas emaciet. spissius autem semē propter varios casus deponitur: nā interdū prius quam enascatur, aut siccitibus nux inarescit, aut aquarū abundātia putrescit: interdum subterraneis animalibus sicuti murib. & talpis infestatur: propter quæ sæpe nouella castaneta caluescunt: atq; vbi frequentāda sunt, melius ex vicino, si cōpetit (mergi more) pertica declinata propagatur, quā exempta referitur: hæc enim velut immota sua sede vehementer germinat. at quæ radicitus exēpta & deposita est, biennio reformidat. propter quod cōpertum est cōmodius nucibus, quam viuiradicibus eiusmodi siluas institui. Spatia huiusce sationis, quæ supra scripta sunt, capita castanearū recipiunt M. M. D. C. C. L. X. X. cuius summæ (sicut ait Atticus) ex facili ingera singula præbebunt statuminum duodena millia. etenim taleæ propius stirpem recisæ quadrifidas plerūq; ac deinde secundæ taleæ eiusdem arboris bifidas ridicas sūministrant: quod genus filialis adminiculi manet diutius quā teres palus. Cultus eius est fossionis positionisq; qui vineæ supputari debet bima, quinctiā trima: nam bis ferro repetēda

est veris principio, ut incitetur eius proceritas. Potest etiam quercus simili ratione seri, verum biennio tardius, quam castanea deciditur, propter quod ratio postulat tempus potius lucrari, nisi si dumosi glareosique montes, atque ea genera terrarum, quæ supra diximus, glandem magis, quam castaneam postulant. Hæc de vineis Italicis, vinearumque instrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde disserui: mox agricolarum prouincialium vineaticos, nec minus nostratis & Gallici arbuti cultus traditurus.

L. IVNII MODERATI
COLVMELLÆ DE RE RVSTICA
LIBER QVINTVS.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. Cap. 1.

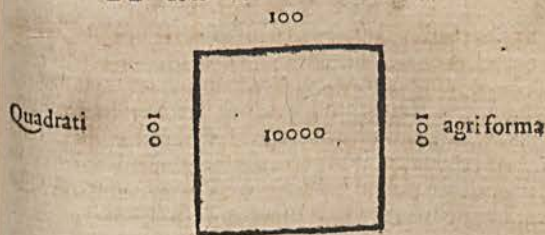
SUPERIORIBVS libris, quos ad te de constituendis colendisque vineis Siluine scripseram, nonnulla defuisse dixisti, quæ agrestium operum studiosi desiderarent; neque infitior aliqua me præteruisse, quâvis inquirentem sedulo, quæ nostri seculi cultores, quæque veteres literarum monumentis prodiderunt: sed cum sim professus rusticæ rei præcepta, nisi fallor non asserueram, quæ vastitas eius scientiæ contineret, cuncta me dicturum, sed plurimam illud in vnius hominis prudentiam cadere non poterat. neque enim est vlla disciplina aut ars, quæ singulari consummata sit ingenio: quapropter ut in magna silua boni venatoris est indagare feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse, ita nobis satis abundeque est, tam diffuse materiam, quam suscepimus, maximam partem tradidisse: quippe cum in ea velut omnia desiderantur, quæ non sunt propria nostræ professionis, ut proxime, cum de commettendis agris rationem M. Trebellius noster a me requireret, vicinū adeo atque coniunctum esse censebat demonstranti quæ admodum agrum pastinaremus, præcipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus: quod ego non agricolæ, sed mensuris officium esse dicebam, cum præsertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur consummatorum ædificiorum, quæ ipsi disposuerint, modum comprehendere, sed aliud sustinent professioni suæ cōuenire, aliud eorum qui iam extructa metiuntur, & imposito calculo

calculo perfecti operis rationem computant, quo magis veniam tribuendam esse nostræ discipline censeo, si eatenus progreditur, ut dicat, quæ quidque ratione faciendū, non quātū id sit quod effecerit. Verum quoniam familiariter a nobis tu quoque Siluine præcepta mensurarum desideras, obsequar voluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum magis esse quam rusticorum, desque veniam, si quid in eo fuerit erratum, cuius scientiæ mihi non vindico, sed ut ad rem redeam, modus omnis areæ pedali mensura comprehenditur, qui digitorum est XVI. pes multiplicatus in passus, & actus, & climata, & iugera, & stadia, centuriasque, mox etiam in maiora spatia procedit. Passus pedes habet V. actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes CXX. Clima quoque uersus pedum est LX. actus quadratus vndique finitur pedibus CXX. hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum prouinciæ Beticæ rustici acnuam vocant: idemque triginta pedum latitudinem, & CLXXX longitudinem porcam dicunt: At Gallici candetum appellant in areis urbanis, spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum CL. quod aratores candetum nominant: semi iugerum quoque arepennem vocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedum CXXI. latitudine pedum CXX. quæ utraque summæ inter se multiplicatæ quadratorum faciunt pedum vigintiocto millia & octingentos. stadium deinde habet passus CXXV. id est pedes DCXXV. quæ octies multiplicata efficit mille passus: sic veniunt quinque millia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerum modum: olim autem ab centum iugeribus vocabatur centuria, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti tribus dictæ primū a partibus populi tripartito diuisi, quæ tamē nunc multiplicatæ pristinum nomen possident. Hæc non aliena, nec proculari ratiocinio, quod tradituri sumus, breuiter præfari oportuit. nunc veniamus ad propositum. Iugeris partes non omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis: nam minores persequi superuacuum fuit, pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratorum pedum vigintiocto millia & octingentos: qui pedes efficiunt scrupula CCLXXXVIII. Ut autem a minima parte, id est ab dimidio scrupulo incipiam, parâ quingentesima septuagesima sexta pedes efficit quinquaginta: id est iugeri dimidium scrupulum. pars ducentesima octogesima octaua pedes centum, hoc est scrupulum. pars CXLIII. pedes

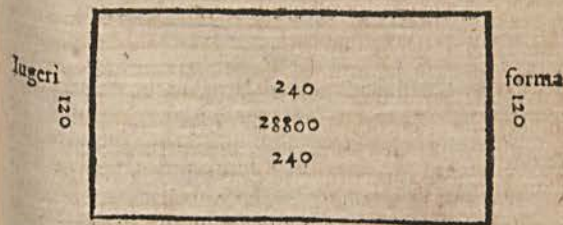
cc. hoc est scrupula duo. pars septuagesima secunda, pedes cccc. hoc est sextula, in qua sunt scrupula quatuor. pars quadragesima octava, pedes dc. hoc est sicilicus, in quo sunt scrupula sex. pars vigesima quarta, pedes mille ducentos, hoc est semuncia, in qua sunt scrupula xiii. pars duodecima duo millia & quadringētos, hoc est vncia, in qua sunt scrupula xxi. pars sexta, pedes quatuor millia & octingētos, hoc est sextans, in quo sunt scrupula xlvi. pars quarta pedes septem millia & ducentos, hoc est quadrans, in quo sunt scrupula lxxii. pars tertia pedes nouem millia & sexcentos, hoc est triens, in quo sunt scrupula xcvi. pars tertia & vnu duodecima, ped. duodecim millia, hoc est quincunx, in quo sunt scrupula cxx. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringētos, hoc est semis, in quo sunt scrupula cxxiii. pars dimidia & vnu duodecima, pedes sexdecim millia & octingētos, hoc est septunx, in quo sunt scrupula cxxviii. partes duæ tertiæ, pedes decem nouem millia & ducētos, hoc est bes, in quo sunt scrupula cxcii. partes tres quartæ, pedes vnum & viginti millia & sexcentos, hoc est dodrās, in quo sunt scrupula ccxvi. pars dimidia & tertia, ped. viginti quatuor millia, hoc est dextās, in quo sunt scrupula ccxi. partes duæ tertiæ & vna quarta, pedes vigintisex millia & quadringētos, hoc est deunx, in quo sunt scrupula cclxiii. Iugerū pedes vigintioctomillia & octingētos hoc est As, in quo sunt scrupula cclxxxviii. Iugerū autem modus si semper quadraret, & in agendis mensuris in longitudinem haberet pedes cxxl. in latitudinem pedes cxx. expeditissimum esset eius ratiocinium. sed quoniam diuersæ agrorum formæ veniunt in disputationem, cuiusq. generis species subiiciemus, quibus quasi formulis utemur.

De variis agrorum formis, & eorum dimensionibus. 2.

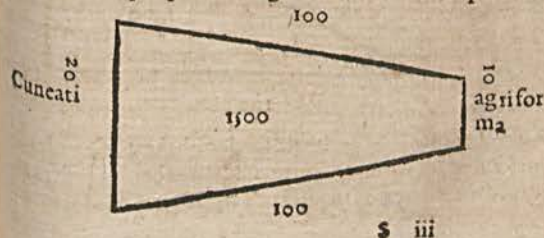
OMNIS ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam semicirculi, vel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati mensura facillima est: nam cum sit vndique pedum totidem, multiplicantur in se duo latera, & quæ summa ex multiplicatione effecta est, eam dicemus esse quadratorum pedum: tanquam est locus quoquoersus c. pedum: ducimus centies centenos, fiunt decem millia. Dicemus igitur eum locum habere decem millia pedum quadratorum, quæ efficiat iugerū trientem, & sextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

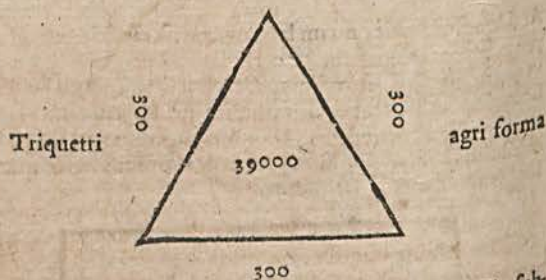
At si longior fuerit, quam latio, ut exēpli causa iugerū forma pedes habeat longitudinis cxxl. latitudinis pedes cxx. ita ut paulo ante dixi, latitudinis pedes cum longitudinis pedibus sic multiplicabis, centies vicies duceni quadragenū fiunt vigintioctomillia, & octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterque fiet de omnibus agris, quorū longitudo maior sit latitudine.

Sin autē cuneatus ager fuerit, ut puta lōgus pedes cētū: latus ex vna parte pedes xx, & ex altera pedes x, tunc duas latitudines cōponemus, fiet vtraq. summa pedes xxx. Huius dimidia pars est quindecim, quā cū lōgitudine multiplicādo efficiemus pedes mille & quingētos. hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse dicemus, quæ pars erit iugerū semuncia & scrupula tria.

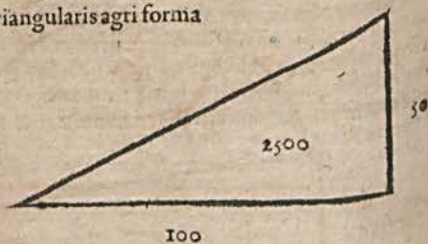

At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam sequeris. Esto ager triangulus pedum quoquo versus tricentorum. Hunc numerum in se multiplicato, sunt pedum novagintamillia. Huius summæ partem tertiā sumito, id est, trigintamillia: item sumito decimā, id est, novemmillia. Vtrāque summam componito, sunt pedes trigintanovemmillia. Dicemus hanc summam pedum quadratorum esse in eo triquetro. Quæ mensura efficit iugerum, & trientem, & siclicum.

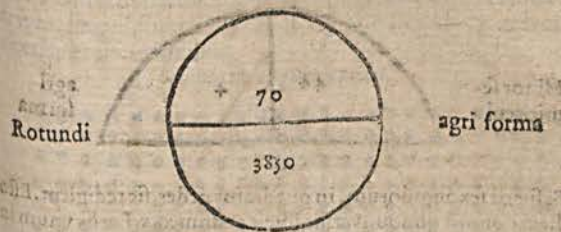
Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, quā in subiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas summam in se multiplicato, quinquages centeni fiunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomillia quingenti: quæ pars iugeri vnciam, & scrupulum efficit.

Orthogonii triangularis agri forma

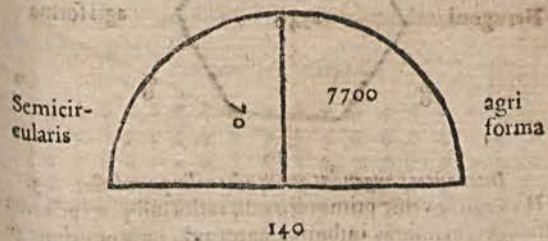

Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in se multiplicato, septuages septuageni fiunt quatuor millia

millia & noningenti. Hanc summam vndecies multiplicato, sunt pedes quinquagintatrimillia noningenti. Huius summæ quartamdecimam subduco, scilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summam efficit iugeri sexunciam, scrupula duo & dimidium.

Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes CXL. curvaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum basi, septuages centeni quadrageni fiunt novemmillia & octingenti. Hæc vndecies multiplicata fiunt centumseptemmillia & octingenti. Huius summæ quartadecima est septemmillia & septingenti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem scrupula quinque.

Si autem minus quam semicirculus erit, arcum sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes

S iii

iiii. Latitudinem cū basi pono. Fit vtrunq; pedes xx. Hoc duco quater, fiunt lxxx. horū pars dimidia est xl. Item sexdecim pedum, qui sunt basis pars dimidia viii. hi viii in se multiplicati, fiunt lxxiii. Quartamdecimam partem duco, ea efficit pedes lxxx. paulo amplius hoc adiciēs ad quadraginta. Fit vtraq; summa pedes xliiii. hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidiū scrupulū quinta & vigesima parte minus.

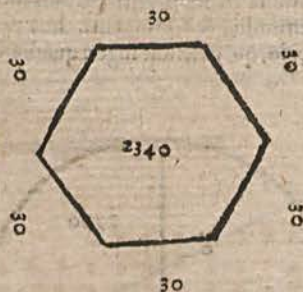
Minor semicirculo

agri forma

Si fuerit sex angulorum, in quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoquo versus lineis pedum xxx. Latus vnum in se multiplico; tricies tricenī fiunt dcccc. Huius summae tertiam partem statuo ccc. eiusdem partem decimam xc. fiunt cccxc. Hoc sexies ducendum est, quoniam sex latera sunt, quæ consummata efficiunt duomilliatrecenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaq; erit iugeri vncia dimidio scrupulo, & decima parte scrupuli minus.

Hexagoni

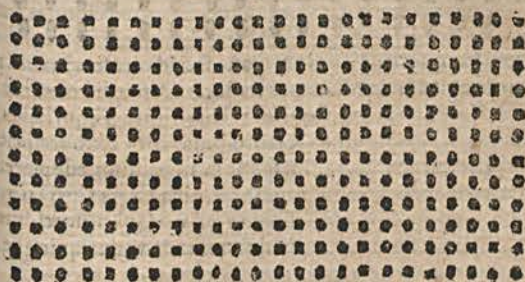
agri forma

Inter vites pangendas quot pedes relinquendi sint. 3.

Hic igitur velut primordiis talis ratiocinii perceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorum nunc omnem persequi species & longum, & arduum est. Duas etiam nunc formulas præpositis adiciam, quibus frequenter vtuntur agricolæ in disponendis seminibus. Esto ager longus pedes mille ducentos, latus pedes cxx. in eo vites disponendæ sunt

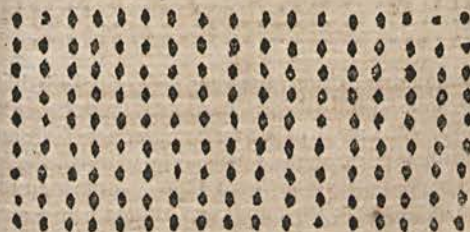
sunt ita, vt quini pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot seminibus opus sit, cum quinum pedum spatia inter semina desiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt cxi. & quintam partem latitudinis, hoc est xxiii. his vtriusque summis semper singulos asses adicio, qui efficiunt extremos ordines, quos vocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorum quadraginta vnus, altera viginti quinque. Has summas sic multiplicato, quinquies & vices ducenti quadrageni singuli, fiunt sex millia & viginti quinque. Totidem dices opus esse seminibus.

Semina inter quinos pedes.

Similiter inter senos pedes si voles ponere, duces sextam partem longitudinis mille ducentorum, fiunt c. & sextam latitudinis cxx, id est xx. His summis singulos asses adiciēs quos dixi angulares esse. fiunt cxi. & xxiii. Has summas inter se multiplicabis vices & semel ducentos & vnum, atque ita efficies quatuor millia ducentos & viginti unum. Totidem seminibus opus esse dices.

Semina inter senos pedes.

Similiter si inter septenos pedes ponere voles septimam par-

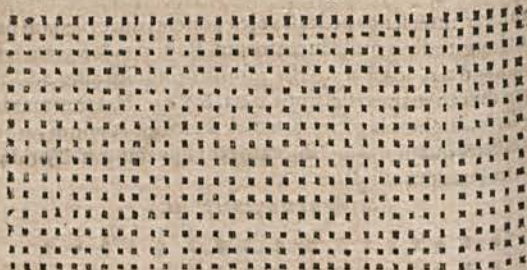
tem longitudinis & latitudinis duces & adicies asses angulares, eodem modo, eodemque ordine cōsummabis numerum feminum.

Semina inter septenos pedes.

Denique quocumque pedum spatia faciēda censueris, totā partem longitudinis & latitudinis duces, & prædictos asses adicies. Hæc cum ita sint, sequitur ut iugerum agri, qui habet pedes $c c x l$, longitudinis & latitudinis pedes $c x x$, recipiat inter pedes ternos (hoc enim spatium minimum esse placet vitibus ponendis) per longitudinē semina $l x x x i$, per latitudinem inter quinos pedes semina $x x v$. Qui numeri inter se multiplicati fiunt feminum duomillia & viginti quinque.

Semina inter ternos pedes.

Vel si quoquoersus inter quaternos pedes vinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina $l x l$, latitudinis $x x x i$, qui numeri efficiunt in iugero vites milles octingētas & nonaginta unam. vel si in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina $l x l$, latitudinis $x x v$. Quod si inter quinos pedes confitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit semina

$xl ix$.

$xl ix$, & rursus per latitudinē semina $x x v$, qui numeri duo inter se multiplicati efficiunt milles ducentū & viginti quinque. At si per senos pedes eundē vitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est quin lōgitudini dandæ sint $xl i$ vites, latitudini autē viginti una, quæ inter se multiplicatæ efficiunt numerum $d c c l x i$. Sin autē inter septenos pedes vinea fuerit constituta, ordo per longitudinem recipiet capita triginta quinque, per latitudinem $x v i i i$, qui numeri inter se multiplicati efficiunt $d c x x x$. Totidem dicemus semina præparanda. At si inter octonos pedes vinea conferetur, ordo per lōgitudinem recipiet semina $x x x i$, per latitudinem autem $x v i$, qui numeri inter se multiplicati efficiunt $c c c x c v i$. At si inter novenos pedes, ordo in longitudinem recipiet semina viginti septem, & in latitudinem quatuordecim: hi numeri inter se multiplicati faciunt $c c c l x x v i i i$. At si inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet semina $x x v$, latitudinis $x l i$, hi numeri inter se multiplicati faciunt $c c c x x v$, & ne in infinitū procedat disputatio nostra, eadem portione, ut cuique placuerit laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agrorum, numerisque feminum dixisse abunde sit, nunc ad ordinem redeo.

De cultura provincialium vinearum.

4.

VINEARVM provincialium plura genera esse comperi. sed ex iis quas ipse cognoui, maxime probantur, velut arbutulæ breui crure sine adminiculo per se stantes: deinde quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur: eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per statumina calamorum materiis ligatis in orbiculos gyrosque flectuntur; eas nonnulli characatas vocant. Ultima est conditio stratarum vitium, quæ ab enata stirpe confestim velut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem sationis fere eadem est conditio. Nam vel serobe, vel sulco semina deponuntur: quoniam pastinationis expertes sunt externarum gentium agricolæ: quæ tamen ipsa pene superuacua est iis locis, quibus solum putre, & per se resolutum est: namque hoc imitatur arando (ut ait Virgilius) quod etiam pastinando. itaque Campania, quoniam vicinū ex nobis capere potest exemplum, nō vitur hac molitione terre, quia facilitas eius soli minorem operam desiderat. sicubi autem densior ager provincialis rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinando efficiamus, ille sulco facto cōsequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

Repetitio eorum qua dicta sunt, per singula genera. 5.

Sed ut singula earum quæ proposui vinearum genera persequar, prædictum ordinem repetam. Vitis quæ sine adminiculo suis viribus consistit, solutior terræ serobe, densiore sulco ponenda est. Sed & serobes, & sulci plurimum profunt, si in locis temperatis, in quibus ætas non est perferuida, ante annum fiant, quam vinea conferantur. soli tamen ante bonitas exploranda est. nam si ieiuno, atque exili agro semina deponantur, sub ipsum tempus sationis serobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quam vinea conferatur, serobs in longitudinem altitudinemque defossus tripedaneus abunde est: latitudine tamen bipedanea; vel si quaternum pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quoquoersus dare mensuram serobibus. non amplius tamen quam in tres pedes altitudinis depressis. Cæterum quatuor angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra, & ita serobes adobruentur. Sed de spatiis ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro vineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda: siue bidentibus, angustiora. sed neque spatiosa, quam decem pedum: neque contractiora, quàm quator. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut, ut plurimum, ternos inter semina relinquant. Transuersa rursus laxiora spatia faciant, per quæ vel fossor, vel arator incedat. Sationis autem cura non alia debet esse, quam quæ tradita est a me tertio volumine. Vnum tamen huic consitioni Mago Carthaginiensis adiecit, ut semina ita deponantur, ne protinus totus serobs terra compleatur, sed dimidia fere pars eius sequente biennio paulatim adæquetur. Sic enim putat vitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego sicis locis fieri vtiliter non negauerim; sed ubi aut vliginosa regio est, aut cæli status imbrifer, minime faciendum censeo. Nam consistens in semiplenis serobibus nimis humor, antequam conualescant, semina necat. Quare vtilius existimo repleti quidem serobes stirpe deposita, & cum semina comprehenderint, statim post æquinoctium autumnale debere diligenter, atque alte ablaqueari, & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post paucos dies adobruui. sic enim vtrunque incommodum vitabitur, ut neque radices in superiorem partem euocentur, neque immodicis pluuiis parum valida vexentur semina. Vbi vero iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cælestibus aquis plurimum iuuentur. Itaque

que locis quibus clementia hiemis permittit, adaperas vites relinquere, & tota hieme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem seminum inter auctores non conuenit. Alii malleolo protinus conferi vineam melius existimant, alii viuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus voluminibus professus sum. Et nunc tamē hoc adiicio, esse quosdam agros, in quibus non æque bene translata semina, quam immota respondeant: sed istud rarissime accidere. Notandum itaque & diligenter explorandum esse, & quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset. Depositam ergo stirpem, id est, malleolum, vel viuiradicem formare sic conuenit, ut vitis sine pedamine cōsistat. hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculum teneræ viti atque infirmæ cōtribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit. itaque posito semina arundo adnectitur, quæ velut infantiam eius tueatur, atque educet, producatque in tantam staturam, quantam permittit agricola. ea porro non debet esse sublimis: nam vsque in sesquipedem coerendum est. cum deinde robur accipit, & iam sine adiumento consistere valet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adolefcit. nam duæ species huius quoque culture sunt: alii capitas vineas, alii brachiatas magis probant. quibus cordi est in brachia vitem componere, conuenit ut a summa parte, qua decisa nouella vitis est, quicquid iuxta cicatricē citaueris, conseruari, & in quatuor brachia pedalis mensuræ diuide-re, ita ut omnem partem cæli singula aspiciant. sed hæc brachia non statim primo anno procera summittuntur, ne oneretur exilitas vitis, sed compluribus putationibus in prædictam mensuram educuntur: deinde ex brachiis quasi quadam cornua prominentia relinqui oportet, atque ita totam vitem omni parte in orbem diffundi. Putationis autem ratio eadem est, quæ in iugatis vitibus: vno tantum differt, quod pro materiis longioribus pollices quaternum aut quinum gemmarum relinquuntur: pro custodibus autem bigemmes relices fiunt. in ea deinde vinea quæ capitata diximus, iuxta ipsam matrem vitæ ad corpus sarmētum detrahatur, vna aut altera tantummodo gemma relicta, quæ ipsi trunco adheret. hæc autem riguis, aut pinguisimis locis fieri tuto potest, cum vires terræ, & fructum, & materias valent præbere. maxime autem aratris excolunt, qui sic formatas vineas habent, & eam rationem sequuntur detrahendi viribus brachia, quod ipsa capita sine vlla extatia neque aratio, neque bubus obnoxia sunt. nam in bra-

chiatis plerunque fit, vt aut crure, aut cornibus bouth ramuli vitium defringantur: ſæpe etiam & ſtiua, dum ſedulus arator vomere perſtringere ordinem, & quamproximam partem vitium excolere ſtudet. Atque hæc quidem cultura vel brachiatas, vel capitatis vitibus, antequam gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidēribus eas partes ſubigit, quas bubuleus nō potuit perſtingere. mox vbi materias vitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget, fruſtuoloſque palmites ſubmittit, qui cum induruerunt, velut in coronam religantur. hoc duabus ex cauſis fit: vna, ne libero excuſſu in luxuriam prorepant, omniaque alimenta pampini abſumant: altera, vt religata vitis rurlus aditum bubulco foſſorique in excolenda ſe præbeat. Pampinandi autem modus is erit, vt opacis locis, humidis ſque & frigidis ætate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, vt maturitatem fruſtus capere poſſit, & ne ſitu putreſcat: locis autem ſiccis, calidis ſque, & apricis, vt e contrario palmitibus vna contegantur, et ſi parum pāpinoſa vitis eſt, aduectis frondibus, & interdum ſtramentis, fruſtus muniatur. M. quidem Columella patruus meus vir illuſtribus diſciplinis eruditus ac diligentiſſimus agricola Bæticæ prouinciæ, ſub ortu cuniculæ palmeis tegetibus vineas adumbrabat, quoniam plerunque dicti ſideris tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellāt, vt niſi tegminibus vites opacentur, velut halitu flammeo fruſtus vratur. atque hæc capitata brachiatæque vitis cultura eſt: nam illa, quæ vno iugo ſuperponitur, aut quæ materiis ſummiſſis arundinum ſtatuminibus per orbem connectitur, fere eandem curam exigit, quam iugata. Nonnullos tamen in vineis characatis animaduerti, & maxime eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurlus ad arundines erigere, & in fruſtum ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Galli candoſoccos vocant, eoſque adobruunt ſimplici ex cauſa, quod exiſtiment pluſ alimenti terram præbere fruſtuariis flagellis. itaque poſt vindemiam velut inutilia ſarmenta decidunt, & a ſtirpe ſummovent: nos autem præcipimus eaſdem virgas, cum a matre fuerint præciſæ, ſcubi demortuis vitibus ordines vacent, aut ſi nouellam quis vineam inſtituere velit, pro viuiradicem ponere: quoniam quidem partes ſarmentorum quæ fuerant obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſerobibus conſeſſim

conſeſſim comprehendant. Superſt reliqua illa cultura proſtrata vineæ, quæ niſi violentiſſimo caeli ſtatu ſuſcipi non debet. nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec vnquam generoſi ſaporis vinum præbet, atque vbi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſerobibus malleolus deponitur: qui cum egerminauit, ad vnā materiam reuocatur: eaque primo anno compeſcitur in duas gemmas: ſequente deinde, cū palmites proſudit, vnus ſummittitur, cæteri decutiuntur: at ille qui ſummiſſus eſt, cum fruſtum edidit, in eam longitudinem deputatur, vt iacens non excedat interordinii ſpatium. nec magna eſt putationis differentia cubantis, & ſtātis rectæ vineæ, niſi quod iacenti viti breuiiores materiæ ſummitti debent, reſecæ quoque anguſtius in modum ſurunculorum relinqui, ſed poſt putationem: quam vtrique autumnō in eiufmodi vinea fieri oportet, vt vitis tota deſſectatur in alterum interordinium: atque ita pars ea quæ fuerat occupata, vel foditur, vel aratur. & cum exculta eſt, eandem vitem recipit, vraltera quoque pars excoli poſſit. De pampinatione talis vineæ parum inter auctores conuenit: alii negāt eſſe nudandam vitem, quo melius contra iniuriam ventorū ſerarumque fruſtum abſcondat: aliis placet parcius pampinari, vt & vitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur, & tamen fruſtum veſtire aut protegere poſſit: quæ ratio mihi quoque commodior videtur.

De vlmariis faciendis.

6.

SEd iam de vineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendum eſt. Qui volet frequens & diſpoſitum arbutum paribus ſpatiis, fruſtuolumque habere, operam dabit ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quāque ſenio aut tempeſtate aſſiſtām ſummoueāt, & in vicem nouellā ſobolem ſubſtituat. id autem facile cōſequi poterit, ſi vlmorum ſeminariū paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps præcipere. Vlmorum duo eſſe genera conuenit: gallicum, & vernaculum: illud atinia, hoc noſtras dicitur. Atiniam vlmū Tremellius Scrofa non ſerre ſameram (quod eſt ſemen eius arboris) falſo eſt opinatus. nam rariorem ſine dubio creat, & ideo plerique & ſterilis videtur, ſeminibus inter frōdem, quam prima germinatione edit, latentibus. itaque nemo iam ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus. Eſt autem vlmus longe lætior & procerior, quam noſtras, frōdemque iucundiorē bubus præbet: qua cum aſſidue

pecus paueris, & postea generis alterius frondem dare institueris, fastidium bubus affert. Itaq; si fieri poterit, totum agrum genere vno atinię vlmī cōferemus: si minus, dabimus operam, vt in ordinibus disponēdis pari numero vernaculas & atinias alternemus. ita semper mista fronde vtetur, & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficient. sed vitem maxime opulus videtur alere, deinde vlmus, post etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneam frondem pecori præbet, a plerisque repudiata est. Fraxinus, quæ capris & ouibus gratissima est, nec inutilis bubus, locis asperis, montosis, quibus minus lætatur vlmus, recte feritur. Vlmus, quod & vitem commodissime patitur, & iucundissimum pabulum bubus affert, variisque generibus soli prouenit, a plerisque reseritur. itaque cui arbustum nouum instituire cordi est, seminaria vlmorum vel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus. nam opuli melius cacuminibus, in arbusto protinus deponuntur. igitur pingui solo, & modice humido, bipalio terram pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, verno tempore in aream componemus. sameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus iacuerit, vt aliquem tamen succum & lctorem habeat, iniciemus areis, & eas totas seminibus spisse contegemus, atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modice rigabimus, stramentisque areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auiibus prærodantur. vbi deinde proreperint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idque leuiter, & curiose faciendum est, ne adhuc tenerę breuesque radicula vlmorum conuellantur. Atque ipsas quidem areas ita anguste compositas habebimus, vt qui runcaturi sunt, medias partes earum facile manu contingant. nam si latiores fuerint ipsi seminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. Æstate deinde prius quam sol oriatur, aut ad vespertum, seminaria conspergi potius, quam rigari debent: & cum ternum pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud seminarium transferre volumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere. deinde radices in nodum, si breues; vel in orbem coronæ similem, si longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circunculari. Possunt etiam collectæ cū stirpibus

stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia vlmō fieri necesse est, quæ non feritur e samera, sed hæc vlmus autumnī tempore melius, quam vere disponitur, paulatimque ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum: tertio demum anno acuta falce abraditur, atque vbi translationi iam idonea est, ex eo tempore autumnī, quo terra imbribus permaduērit, vsque in vernū tempus, antequam radix vlmī in eximendo delibretur, recte feritur. Igitur in resoluta terra ternum pedum quoquo versus faciendi scrobes. at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi. sed deinde in solo rosido & nebulofo conferendæ sunt vlmī, vt earum rami ad Orientem & in Occidentem dirigantur, quo plus solis mediæ arbores, quibus vitis applicata & religata innititur, accipiat. Quod si etiam frumentis consulemus, vberi solo intra quadraginta pedes: exili vbi nihil feritur, intra viginti arbores disponantur. cum deinde adolefcere incipient, falce formandæ, & tabulata instituenda sunt. hoc enim nomine vsurpant agricolæ ramos truncosque prominentes, eosque vel propius ferro cōpescunt, vel longius promittunt, vt vites laxius diffundantur: hoc in solo pingui, melius illud in gracili. Tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint, atque ita formentur, ne superior ramus in eadem linea sit, qua inferior. nam demissum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet. sed quæcunque arborem seueris, eam biennio proximo putare nō oportet. post deinde si vlmus exiguum incrementum recipit, verno tempore, antequam librum demittat, decacuminanda est iuxta ramulum, qui videbitur esse nitidissimus, ita tamen vt supra eum trunco stirpem dodrantalem relinquant, ad quā ductus & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumē arbori præbeat. Deinde stirpem post annum præcidi & alleuari oportet. quod si nullum ramulum arbor idoneum habuerit, fat erit nouem pedes a terra relinqui, & superiorem partem detruncari, vt nouæ virgæ, quas emisit, ab iniuria pecoris tutæ sint. sed si fieri poterit, vno ictu arbore præcidi: si minus, terra defecari, & plagam falce alleuari oportebit, eamque plagam luto paleato contegi, ne sole aut pluuiis infestetur. Post annum, aut biennium, cum enati ramuli recte conualuerint, superuacuos deputari, & idoneos in ordinem summitti conueniet. quæ vlmus a positione bene prouenerit, eius summæ virgæ falce debet enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro

amputentur, vt exiguam stirpem prominentem trunco relin-
quas. Cum deinde arbor conualuerit, quicquid falce contin-
gi poterit, exputandum est, alleuandumque eatenus, ne plaga
corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam sic for-
mare conueniet: Loco pingui octo pedes a terra, sine ramo re-
linquendi, vel in aruo gracili septem pedes: supra quod spa-
tium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda est,
ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabu-
lato assignentur. Mox de ternis pedibus superpositis, alii ra-
mi summittendi sunt, ita ne iisdem lineis quibus in superio-
re positi sint, in eademque ratione vsque ii. cacumen ordinan-
da erit arbor. atque in frondatione cauendum, ne aut proli-
xiores pollices fiant, qui ex amputatis virgis relinquuntur, aut
rursus ita alleuentur, ne ipse truncus lædatur, aut delibretur
nam parum gaudet vlmus, quæ in corpus nudatur: vitadum-
que ne de duabus plagis vna fiat, cum talem cicatricem non
facile cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura
est, non solum ante diligenter eadem disponere, sed etiã trun-
cum circumfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis
annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra
viti noceat. cum deinde arbor vetustatem fuerit adepta, pro-
pter ramum vulnerabitur ita, vt excauetur vsque in medullã,
qua sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit.
Vitem quoque antequam ex toto arbor præualeat, conse-
rere conuenit. At si teneram vlmum maritaueris, nouam susci-
peret: si vetustam vitem applicueris, cõingem necabit: ita sibi
pares esse ætate & viribus arbores vitesque conuenit. Sed ar-
boris maritandæ causa scrobis viuiradici fieri debet, latus pe-
dum duorum, altus leui terra, totidem pedum: graui, dupon-
dio & dodrante, longius pedum sex, aut minimum quinque.
absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali spatio. Nam
si radicibus vlm iunxeris, male vitis comprehendet, & cum
tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc scrobem, si
res permittit, autumnò facito, vt pluuiis & gelicidiis mace-
retur. Circa vernũ deinde æquinoctiũ binę vites, quo celerius
vlmum vesfiant, pedem inter se distantes scrobibus deponen-
dæ: cauendumque ne aut septentrionalibus ventis, aut rosulã-
tæ, sed sicca serantur. Hanc obseruationem non solum in vi-
tium positione, sed in vlmorum, cæterarumque arborum
præcipio: & vti cum de seminario eximuntur, rubrica notetur
vna pars, quæ nos admonet, ne aliter arbores constituamus
quam

quam quemadmodum in seminario steterint. plurimum e-
nim refert, vt eam partem cæli spectent, cui ab tenero consue-
uerunt. melius autem locis apricis, vbi cæli status neque præ-
gelidus, neque nimium pluuius est, autumnò tempore, & ar-
bores & vites post æquinoctium deponuntur. Sed cæ ita con-
serenda sunt, vt summam terram, quæ aratro subacta sit, semi-
pedem alte substernamus, radicesque omnes explicemus, &
depositas stercoremus (vt ego exultimo) si minus, terra sub-
acta operiamus, & circuncalcemus ipsum seminis codicem. vi-
tes in vltimo scrobe deponi oportet, materiasque earum per
scrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pe-
coris caueis emuniri. Locis autẽ feruidis semina Septentrio-
nali parte arbori applicanda sunt: locis frigidis a Meridie,
temperato statu cæli, aut ab Oriente, aut ab Occidente, ne to-
to die solem vel vmbra patiantur. Proxima deinde puta-
tionẽ melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosque coles
in modum coronæ contortos arbori circundari, vt flexura
materias profundat, quarum validissimam sequente anno
caput vitis faciamus. Me autem longus docuit vsus, multo
vtilius esse primo quoque tempore falcem vitibus admo-
uere, nec superuacuis sarmentis pati siliuere. Sed eam quoq; quæ
primo summittetur, materiam ferro coercendam censeo vsq;
in alteram, vel tertiam gemmam, quo robustiores palmites a-
gat: qui cum primum tabulatum apprehenderint, proxi-
ma putatione disponetur omnibus annis. alioquin in su-
perius tabulatum excitabitur relieta semper vna materia,
quæ applicata trunco cacumen arboris spectet. Iamque viti
constitutæ certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima
tabulata materiis frequentant, vberiorẽ fructum, & magis
facilem cultum sequentes. At qui bonitati vini student, in
summas arbores vitem promouent, vt quæque materiæ se-
deuictæ in celsissimum quẽque ramum extendunt sic, vt
summa vitis summam arborem sequatur, id est vt duo palmi-
tes extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius
spectent, & prout quisque ramus conualuit, vitem accipiat.
Poenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati im-
ponantur, gracilioribus pauciores, vitiisque nouella tribus toris
ad arborem religetur, vno, qui est in crure arboris a terra qua-
tuor pedibus distans: altero, qui summa parte vitem capit
tertio, qui mediã vitem complectitur. Torum imum imponi
tum oportet, cum vires viti adimit: interdũ enim necessarius

habetur, cum aut arbor sine ramis truncata est, aut vitis praua valens in luxuriam euagatur. Cetera putationis ratio talis est, ut veteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circuncisis vndique capreolis & nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati committantur. & si lacta vitis est, vltimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: si gracilis, trunco proximis: si mediocris, mediis: quoniam vltimus palmis plurimum fructum affert, proximus nimium, vitemque exhaurit atque attenuat. Maxime autem prodest vitibus, omnibus annis resolui. nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatae sunt, minusque læduntur, ac melius conualescunt. atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut a tertia gemma vel quarta religati dependeant, eosque non constringi, ne sarmentum vimine præcidatur. Quod si ita longe tabulatum est, uti materia parum comode in id perducipossit, palmitem ipsum viti alligatum supra ternam gemmam religabimus. hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata est, fructu induitur. At quæ vinculo adnexa, sursum tendit, ea materiam sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt: alterum, quod ex duro provenit, quod quia primo anno plerumque frondem sine fructu affert, pampinariū vocant. alterum, quod ex anniculo palmitis procreatur: quod quia protinus creat, fructuariū appellant: cuius ut semper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt, ut quicquid intra vinculum est, materiam exigat. Cum deinde annis & robore vitis conualuit, traduces in proximam quamque arborem mittendæ, easque post biennium amputare simul atque alias teneriores transmittere conuenit. nam vetustate vitem fatigat. Nonnunquam etiam cum arborem totam vitis comprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rursus ad eandem arborem duas vel tres propagines excitare, quo pluribus vitibus circumnenta celerius vestiantur. Viti nouellæ pampinariū dimitti non oportet, nisi necessario loco natus est, ut viduum ramum maritet. veteribus vitibus loco nati palmites pampinarij viles sunt, & plerique ad tertiam gemmam resecti optime submittuntur. nam in sequenti anno materiam fundunt. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando vel alligando fractus est, modo ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet: quoniam

proximo

proximo anno vel validiorem materiam ex vna creabit. Præcipes palmites dicuntur, qui de hornorinis virgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, sed plurimum matri nocent. Itaque nisi extremis ramis, aut si vitis arboris cacumen superauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quod si tamen id genus colis propter fructum summittere quis velit, palmitem intorqueat. Deinde alliget & præcipitet. nam & post eum locum quem intorseris, latam materiam citabit, & præcipitata minus virium in se trahet, quamvis fructu exuberet. Præcitem vero plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam vocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat: & iam si ex vno capite duæ virgæ summittantur, tamen vtraque materia dicitur. nam pampinariū quam vim habeat, supra docui. Focaneus est, qui inter duo brachia velut in furca de medio nascitur. Eum colem deterrimum esse comperi, quod neque fructum ferat, & vtraque brachia inter quæ natus est, attenuet: itaque tollendus est. Plerique vitem validam & luxuriosam falso crediderunt feraciorem fieri, si multis palmitibus submissis oneretur. nam ex pluribus virgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, prius defloret, nebulasque & rores diutius continet, omnemque vnam perdit. Validam ergo vitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere atque diradiare, ceterosque vinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione vitem feraciorem facere. Sed ut densum arbutum commendabile fructu & decore est, sic ubi vetustate rarefcit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamilias est, primam quamque arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere vitem queat, nec tam viuiradice frequentare (ea etsi sit facultas) quam (quod est longe melius) ex proximo propagare. Cuius vtriusque ratio consimilis est ei quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbutis satis præcepimus.

De arbutis Gallico.

7.

Est & alterum genus arbuti Gallici, quod vocatur rumporinum. Id desiderat arborem humilem, nec frondosam. Cui rei maxime videtur idonea opulus. ea est arbor cornu similis. quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix a

T ij

plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliae arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non est, quia vini saporem infestat. Potest etiam vlmus sic disponi, vt adhuc tenera decacuminetur, ne altitudine quindecim pedum excedat. Nam fere ita constitutum rumpotinetur animaduerti, vt ad octo pedes locis siccis & cliuosis; ad duodecim, locis planis & vlginis tabulata disponantur. Plerumque autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus singulis ab vtraque parte complura brachia summittuntur, tum omnes pene virgæ ne vmbrent eo tempore quo vitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis si frumentum non inseritur, in vtriusque partem viginti pedum spatia interueniunt. At si fegeribus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram viginti relinquuntur. Cætera simili ratione, atque in arbusto Italico administrantur, vt vites lōgis scrobibus deponantur, vt eadem diligentia curetur, atque in ramis deducatur, vt noui traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis connectantur, & veteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media virga inter eas deligetur. Cum deinde fructus pondere vrgebit, subiectis adminiculis sustineatur. Hoc autem genus arbusculi cæteræque omnes arbores quanto altius atantur & circumsodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediât patrifamilias facere, cultus docet.

De generibus olearum.

OMNIS tamen arboris cultus simplicior, quam vinearum est, longeque ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat oleas, quæ prima omnium arborum est, nam quauis non continuis annis, sed fere altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio est, quod leui cultu sustinetur, & cum se non induit, vix vllam impensam poscit: sed & siquam recipit, subinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis non vt vinea deficit, eoque ipso tempore aliquid etiam interim patrifamilias præstat, & cum adhibita cultura est, vno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere censuimus. Olearum, sicut vitium, plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem modo peruenerunt: Pausia, algiana, liciniãna, sergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundissima est pausia, speciosissima est regia, quæ potius escæ, quam oleo est idonea. Pausiæ tamen olei saporis egregii, dum viride est, vtrius-

state

state corrumpitur. Orchis quoque & radius melius ad escam, quam in liquorem stringitur. Oleum optimū liciniã dat, plurimum sergia: omnisque olea, & maior fere ad escam, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidū, aut gelidum statum celi patitur. Itaque æstiuosis locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depressa loca, neque ardua, magisque modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, vel tota prouincia Batica videmus. Hanc arborem plerique existimant vltra milliariū sexagesimum a mari, aut non vinere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis recte valet. Optime vapores sustinet pausia, frigus sergia. Aptissimum genus terræ est oleis, cui glareæ subest, si superposita creta sabulo admista est. Non minus probabile est solum, vbi pinguis sabulo est. Sed & densior terra, si vuida & lata est, commode recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda est, magis etiam scaturiginosa, & in qua semper vligo consistit. Inimicus est etiam ager sabulo macer, & nuda glareæ. Nam etsi non emoritur in eiusmodi solo, nunquam tamen coualescit. Potest tamen in agro frumentario feri, vel vbi arbutus, aut illex steterant. Nam quereus etiam excisa radices noxias oliueto relinquit, quarum virus enecat oleam. Sed hæc in vniuersum de toto genere huius arboris habui vobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De seminariis oliuæ faciendis.

9.

SEMINARIUM oliueto præparetur cælo libero, terreno modice valido, sed succoso, neque denso neque soluto solo, potius tamen resoluto. id genus terræ fere nigra est, quā cum in tres pedes pastinaueris, & alta fossa circumdederis, ne aditus pecori detur, fermentari finito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehensos manus possit circunuenire, hoc est manubrii crassitudine, feracissimos arboribus admitto, & ex his quam recentissimas taleas recido, ita vt ne corticem, aut vllam aliam partem, quam quæ ferra præciderit, ladas. hoc autem facile contingit, si prius varam feceris, & eam partem, supra quam ramum secaturus es, sceno aut stramentis texeris, vt molliter, & sine noxa corticis, taleæ superpositæ secantur. Taleæ deinde sexquipedales ferra præcitantur, atque earum plagæ vtriusque parte falce leuentur, & rubrica notentur, vt sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cælum spectans deponatur. Nam si inuersa mergatur, difficulter comprehendet, & cum va-

T iiii

lidius conualuerit, sterilis in perpetuum erit. Sed oportet talearum capita, & imas partes misto fimo cū cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, vt putris terra quatuor digitis alte superueniat. Sed binis indicibus ex vtraque parte humanantur: hi sunt de qualibet arbore breui spatio iuxta eas positi, & in summa parte inter se vinculo connexi, ne facile singuli deiiciantur. Hoc facere vtile est, propter fossorum ignorantiam, vt cum bidentibus aut sarculis seminarium colere institueris, depositæ taleæ non lædantur. Quidam melius existimant hortulis excolere, & chorda simili ratione disponere: sed vtrunque debet post vernum æquinoctium feri, & quam frequentissime seminarium primo anno sariri: postero & sequentibus, cum iam radiculae seminum conualuerint, rastris excoli. Sed biennio a putatione abstineri: tertio anno singulis feminibus binos ramulos relinqui, & frequenter sariri seminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus est. Sic excoltae quinquennio arbusculæ habiles translationi sunt. Plantæ autem in oliueto disponuntur optime siccis minimeque vlginosi agris per autumnum, latis & humidis verno tempore paulo ante, quam germinent. Atque ipsis scrobes quaternum pedum præparantur anno ante: vel si tempus non largitur, prius quam deponantur arbores, stramentis incendantur scrobes, vt eos ignis putres faciat, quos sol & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum esse debet pingui & frumentario solo sexagenū pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenū: macro, nec idoneo segetibus quinū & vicenū pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, vt æstiuo proflatu refrigerentur. Ipsæ autem arbusculæ hoc modo possunt transferri: Antequam explantes arbusculam, rubrica notato partem eius quæ meridiem spectat, vt eodem modo, quo in seminario erat, deponatur. Deinde vt arbuscula spatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cū suo cæspite planta eruat. Qui cæspes in eximendo ne resoluat, modicos surculos virgarum inter se connexos facere oportet, eosque pilæ, quæ eximitur, applicare, & viminibus itanectere, vt constricta terra velut inclusa teneatur. Tum subrupta parte ima leuiter pilam commouere, & suppositis virgis alligare, atque plantam transferre. Quæ antequam deponatur, oportebit solum scrobis inuā fodere bidentibus: deinde terram aratro subactā (si tamē pinguior erit summa humus) immit-

immittere, & ita ordeis semina substernere, & si constet in scrobibus aqua, ea omnis haurienda est antequam demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, vel glare mista pingui solo, depositisque seminibus latera scrobis circumcidenda, & aliquid stercoris interponendum. Quod si cum ea terra planta non conuenit, tum optimum est omni fronde priuare truncum, atque leuatis plagis, fimoque & cinere oblitis, in scrobem vel sulcum deponere. Truncus autem aptior translationi est; qui brachii crassitudinem habet. Poterit enim longe maioris incrementi & robustioris transferri. quem ita conuenit poni, vt si non periculum a pecore habeat, exiguus admodum supra scrobem emineat: latius enim frondet. si tamē incurfus pecoris aliter vitari non poterit, celsior truncus constituetur, vt sit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandæ sunt plantæ, cum siccitates inceserunt, nec nisi post biennium ferro tangendæ. ac primo surculari debent, ita vt simplex stylus altitudinem maximi scrobis excedat. deinde arando ne coxam bos, aliamue partem corporis offendat. Optimū est etiam constitutas plantas circummunire caucis, deinde constitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur: neque enim olea continuo biennio vberat. Cum subiectus ager consitus non est, arbor coliculum agit: cum seminibus repletur, fructum affert. ita sic diuisum oliuetum omnibus annis æqualem redditū affert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus alte circumfodiri. Nam post solstitium cum terra æstibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices arborum penetret. Post æquinoctium autumnale ita sunt arbores ablaqueandæ, vt a superiore parte, si olea in cliuo sit, incilia excitentur, quæ limosam aquam ad codicem deducant. Omnis deinde soboles, quæ ex vno stirpe nata est, quotannis extirpanda est, ac tertio quoque fimo vel pabulandæ sunt oleæ. Atque eadem ratione stercorabitur oliuetum, quam in secundo libro proposui, tamen segetibus prospicietur. Ac si ipsis tantummodo arboribus satis seruariis, singulis stercoris caprini sex libræ, stercoris siccimodii singuli, vel amurcæ in singulis congruus. Stercus autumnū debet iniici, vt permistum hiemi radices oleæ calefaciat. Amurca valentibus infundenda est, nam per hiemem si vermes atque alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerumque etiam locis siccis & humidis, arbores musco infestantur, quem nisi ferramento refeceris, nec fructum

nec lætam frödem olea inducet. Quinetiam compluribus interpositis annis oliuetum putandum est: nam veteris prouerbii meminisse conuenit, Eum qui aret oliuetum, rogare fructum: qui stercoret, exorare: qui cadat, cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse, ne fructuarii rami subinde amputentur. Solent etiam quanuis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atque ita in foramen viridem taleam oleastri demitti. sic velut inita arbor sæcundo semine fertilior extat. Sed & sine ablaqueatione adiuvanda est amurca insulsa cum suilla vel nostra vrina veteris, cuius vtriusque modus seruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ misceatur, vrina abunde erit. Solent etiam vitio soli fructum oleæ necare. Cui rei sic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minusve circundabimus: sed minima arbor modicum postulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad præsidium infusionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inferenda sit, postmodum dicemus. Nonnunquam etiam in olea vnus ramus cæteris aliquâto est lætior, quem nisi recideris, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis hæcenus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis.

10.

Lo c v m pomarii, priusquam semina seras, circummunire maceris oportet, vel sepe, vel fossa præcipiti, vt non solum pecori, sed & homini transitum negare valeat: quoniam si sæpius cacumina hominis manu tractata, aut a pecoribus prærota sunt, in perpetuum semina incrementum capere nequeunt. Generatim autem disponere arbores vtile est, maxime etiã ne imbecilla a valentiore prematur, quia nec viribus, nec magnitudine par est, imparique spatio temporis adolefcit. Terra, quæ vitibus apta est, etiam arboribus est utilis: ante annum, quam seminare voles, scrobem fodito, ita sole pluuiisve macerabitur, & quod positum est, cito comprehendet. At si eodem anno & scrobem facere, & arbores serere voles, minimum ante duos menses scrobes fodito, postea stramentis incensis calefacito: quos si latiores patientioresque feceris, lætiores vberioresque fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imum summo patentius est, vt laxius radices vagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æstate vaporis per angustum os penetret, etiam vt cliuosis locis terra, quæ in eâ congesta est, a plu-

a pluuiis non abluatur. Arbores raris interuallis serito, vt cum creuerint spatiũ habeant quo ramos extendant. nam si spisse posueris, nec infra serere quid poteris, nec ipsæ fructuosæ erunt nisi interuulseris: itaque inter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassâ, non minus quam manubrium bidentis, recta, leuia, procera, sine vlceribus, integro libro. ea bene, & celeriter comprehendent. Si ex veteribus ramis fumes, de iis quoque qui quotannis bonos & vberiores fructus afferunt, eligito: ac illos magis qui sunt contra solem, quam qui vmbis, ramis, aut plantis continentur. Sed antequam arbusculas transferas, nota quibus ventis antea fuerant constitutæ. postea manus admoueto, vt de cliuo & sicco in humidum agrũ transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas voles constituere, curato ne inter sese contingant: quoniam mutuo contactu aut putrescent, aut vermibus interibunt. Cum semina depones, dextra sinistraque vsque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachii crassitudinis demittito, ita vt supra terram paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus sumministrare possis. Arbores ac semina cum radicibus autumno serito, hoc est circa Calendas & Idus Octob. Primo vere antequam germinet, arbores deponito: ac ne tineæ molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem lætisci taleam inuerso cacumine demittito. Ficum frigoribus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa, interdũ & saxosa amat. Eiusmodi arbor cito conualefcit, si scrobes amplos parentesque feceris. Ficorum genera, & si sapore atque habitu distant, vno modo, sed pro differentia agri seruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquosis præcoques ponito, vt ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas serito: at si voles ficũ, quanuis non natura, seram facere, tum gossulos, priorem vt fructum decurito, iterum alterum edet, quem in hiemem differet. nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare: sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac semper conueniet, simulatque folia agere cœperint, ficus, rubricam amurca diluere, & cum stercore humano ad radicem infundere. Ea res efficaciter vberiores fructum, & sacũ fici pleniores ac meliores. Serẽdũ sunt autẽ præcipue liuianæ, africanæ, chalcidicæ, sulcæ, lydiæ, callistruthiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hibernæ, omnes etiã biferæ

& triferæ flosculi. Nucem Græcam serito circa Cal. Febr. quæ prima gemma sit: agrum durum, calidum, siccum, desiderat. Nam in locis diuersis nucem si deposueris, plerunque putrescit. Antequâ nucem deponas, in aqua mulsa, nec minus dulci macerato: ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbebit; & interim melius atque celerius frondebit. Ternas nuce in trigonum statuito, vt nux a nuce minime palmo absit, & anceps ad Fauonium spectet. Omnis autem nux vnam radicem mittit, & simplici stylo prorepat. Cum ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coercita recuruat, & ex summo duum ramorum ambas radices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris: In quo scrobe destinaueris nuce serere, in eo terram minutam pro modo semipedis ponito, ibique semen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius sine putamine nucem Græcam aut auellanam abscondito, & ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, vel etiam inter Nonas & Idus Mart. Eodem tempore iuglandem, & pineam, & castaneam serere oportet. Malum punicum ab eodem tempore vsque in Cal. Aprilis recte seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, vrinaque vetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructum vinosum, & post quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laferis vino diluimus, & ita cacumina arboris summa obleuimus. ea res emendabit acorem malorum. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres, si, cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. at si iam arborem satam habueris, scillam secundum radicem arboris serito. Alio modo cum iam matura mala fuerint antiquam rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto. eodem modo seruabuntur incorrupta etiam toto anno. Pyrum autumnò ante brumam serito, ita vt minime dies xxv. ad brumam supersint: quæ vt sit ferax, cum adoleuerit, altè am ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & fissuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito: deinde absumpta ablaqueatione, cinerem supra terram iniicito. Curandum est autem, vt quam generosissimis pyris pomaria cõferamus. Ea sunt crustumina, regia, signina, tarentina, quæ syria dicuntur, purpurea, superba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, volema, multa.

mulsa, præcocia, venerea, & quædam alia, quorum enumeratio nunc longa est. Præterea malorum genera exquirenda maxime scandiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syrica, melimela, cydonia: quorum genera tria sunt, struthia, chrysomeliana, mustea. Quæ omnia non solum volupratem, sed etiam salubritatem afferunt. Sorbi quoque & armeniæ, atque persici non minima est gratia. Et mala torba pruna post mediam messem vsque in Idus Feb. serito. Mororū ab Idib. Feb. vsque ad æquinoctium vernum satio est. Siliquam Græcam, quam quidam *κισσόν* vocant, & persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum ferax erit, forata arbore lapidem adicito, & in librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos, circa Cal. Martias in hortis subacta & stercoreata terra supra puluinos arearum disponere conuenit. danda est opera, vt dum teneros ramulos habent, veluti pampinentur, & ad vnum stylum primo anno semina redigantur, & cum autumnus incesserit, ante quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediat, & ita crassil arundinibus, quæ ab vna parte nodos integros habeant, velut pileis induere, atque sic a frigore & gelicidiis teneras adhuc virgas tueri. Post viginti quatuor deinde menses siue transferre, & disponere in ordinem voles, siue inserere, satis tute vtrunque facere poteris.

De insitione arborum.

II.

OMNIS surculus omni arbori inseri potest, si non est ei cui inseritur, cortice dissimilis. Si vero etiam similem fructum, & eodem tempore affert, sine scrupulo egregie inseritur. Tria genera porro insitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo resecta & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum, quo resecta inter librum & materiam semina admittit. quæ vtraque genera verni temporis sunt. Tertiū, quo ipsas gēmas cū exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quæ vocat agricolæ emplastrationem; vel, vt quidam, inoculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tempore optime vsurpatur. quarum insitionum rationem cum tradiderimus, a nobis quoque repertam docebimus. Omnes arbores simulatque gemmas agere ceperint, luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctiū vernum, vsque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere voles, & surculos ad insitionem sumpturus es, videto vt sit tenera & ferax, nodisque crebris: & cum primum germina tumbunt, de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri

erunt, eos legito crassitudine digiti minimi. furculi sint bifurci, vel trifurci. Arborem quam inferere voles, ferra diligenter exsecato ea parte, qua maxime nitida & sine cicatrice est, dabisque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreum vel ossium inter corticem & materiam ne minus digitos tres, sed considerate demittito, ne lædas aut rumpas corticem. Postea furculos, quos inferere voles, falce acuta ex vna parte deradito tantum, quantum cuneus demissus spatii dabit, atque ita, ne medullas, neue alterius partis corticem lædas. Vbi furculos paratos habueris, cuneum vellito, statimque furculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem & materiam feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraferis, furculos sic inserito, vt semipede, nec amplius de arbore extent: supra deinde muscum imponito, & ita ligato, ne pluvia dilabatur. Quosdam tamen magis delectat in trunco arboris locum seminibus ferra facere, insectasque partes tenui scalpello leuare, atque ita furculos aptare. Si pusillam arborem inferere voles, imam abscindito, ita vt sesquipede e terra extet: & cum deinde præcideris, plagam diligenter leuato: & medium truncum acuto scalpello permodice findito, ita vt fissura digitorum trium sit in ea: deinde cuneum quo diducatur, inserito, & furculos ex vtraque parte derafos dimittito, sic ut librum seminis libro arboris æqualem facias. Cum furculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, vt supra dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato vsque ad ipsum insitum. ea res a vento & calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi arborum idoneum est, sed fere recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumque, & validum librum habent, sicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robustum habet. optime itaque inseritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inferere voles, nouellos & nitidos ramos eligito, in iisdemque obseruato gemmam, quæ bene apparebit, certamque spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, vt gemma media sit: & ita acuto scalpello circumcidito, delibratoque diligenter, ne gemmam lædas. postea item alterius arboris, quam emplastraturus es, nitidissimum ramum eligito, & eiusdem spatii corticem circumcidito, & materiam delibrato. deinde in eam partem, quam nudaueris, præparatū emplastrum aptato, ita vt alteræ delibra-

tæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoque ne lædas ipsum germen. deinde commissuras & vincula luto oblinito, spatio relicto, vt gēma libera vinculo non vrgeatur. arboris autē insitæ sobolem & ramos superiores præcidito, nequid sit quo possit succus euocari, aut ne cui magis quam insito seruiat. post xxi diem soluto emplastrū. & hoc genere optime etiā inseritur olea. Quartū illud genus insitionis iam docuimus, cū de vitibus disputauimus. itaq; superuacū est hoc loco repetere traditam rationem terebriationis. Sed cū antiqui negauerint posse omne genus furculorū in omnē arborem inferi, & illam quasi finitionem, qua nos paulo ante vti sumus, veluti quandam legem sanxerint, eos tantū furculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu coassimiles iis arboribus quibus inferuntur, existimauimus errorem huius opinionis disceptandū, tradendamque posteris rationem qua possit omne genus furculi omni generi arboris inferi. Quod ne lōgiore exordio legētem fatigemus, vñū quasi exemplum subiiciemus, quo possit omne genus furculi omnibus arboribus inferi. Scrobem quoque uersus pedū quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, vt extremi rami oleæ possint eā contingere. in scrobem deinde fici arbutulam deponito, diligentiamque adhibeto, vt robusta & nitida fiat. Post trienniū, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui videtur nitidissimus, dessecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inferere voles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamque leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, sicuti matri coherent, ex vtraque parte abraide, & ita fissuræ fici infere, cuneumque exime, diligenterque ramulos colliga, ne qua vi reuellantur: sic interposito triennio conalescet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines, ramulos oliuæ a matre resecaabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inferes. At priusquam finem libri faciamus, quoniam fere species furculorum omnium persecuti sumus prioribus libris, de cytiso dicere nunc tempestiuum est.

De cytiso.

12.

CYTISVM in agro esse quam plurimum maxime refert, quod gallinis, apibus, capris, bubus quoque & omni generi pecudum vtilissimus est: quod ex eo citò pinguescit, & lactis plurimū præbet ouibus: tū etiā quod octo mensibus viridi ea

pabulo uti, & postea arido possis. præterea in quolibet agro, quâuis macerrimo, celeriter cōprehendit: omnem iniuriā sine noxa patitur. mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cytisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduierit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico vino, atque ita potandum dari: sic & ipsæ valent, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytisi vel autumnino circa Idus Octobris, vel vere fieri potest. Cum terram bene subegeris, areolas facito, ibique velut ocimi semen cytisi autumnino serito. Plantas deinde vere disponito: ita ut inter se quoquoersus quatuor pedum spatia distent. Si semen non habueris, cacumina cytisorum vere disponito, & stercoreatam terram circumaggerato. Si pluvia non inceserit, rigato quindecim proximis diebus: simulatque novam frondem agere cōperit, sarrito, & post triennium deinde cædito, & pecori præbeto. equo abunde est viridis pondo xv, bubus pondo vicena, cæterisque pecoribus pro portione virium. Potest etiam ante Septembrem satis commode ramis cytisi feri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam sustinet. Aridum si dabis, parcius præbeto, quoniam vires maiores habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cytisum cum aridum facere voles, circa mensem Septembrem, ubi semen eius grandescere incipiet, cædito, paucisque horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra exsiccat, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepisse abunde est, reddituro pecoris curam & remedia sequenti volumine.

L. IVNII MODERATI
COLVMELLÆ DE RE RVSTICA
LIBER SEXTVS.

Scio quosdam, Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris gregariorumque pastorum abnuisse curam, & eam velut inimicam professionis suæ disciplinam constantissime repudiassē. neque infitior id eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricola contrarium pastoris propositum: cum ille quammaxime subactō & puro solo gaudeat, hic nouali, graminosoque

305
DE RE RVST. LIB. VI.
ille fructum e terra speret, hic e pecore. Ita sit, ut quod arator abominatur, contra pastor optet herbarum prouentum. Sed in his tam discordantibus votis est tamen quædam societas, atque coniunctio: quoniam & pabulum e fundo plerunque domesticis pecudibus magis, quam alienis depascere ex usu sit, & copiosa stercoreatione, quæ contingit e gregibus, terrestres fructus exuberare. Nec tamen vlla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominum, ita armentorum adiumento iuuetur. vnde etiam iumenta nomen a re traxere, quod nostrum laborem, vel onera subuectando, vel arando iuuarent. Itaque sicut veteres Romani præceperunt, ipse quoque censeo tam pecorum quam agrorum cultum pernoscere. Nā in rusticatione vel antiquissima est ratio pascendi, eademque quæstuosissima. propter quod nomina quoque & pecuniæ & peculii tracta videntur a pecore: quoniam id solum veteres possederunt, & adhuc apud quasdam gentes vnum hoc usurpari diuitiarum genus: & nunc apud nostros quidem colonos alia res vberior nulla est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quam partem rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret: rursusque interroganti quid deinde faciendū satis vberes fructus percepturus esset, affirmavit, si mediocriter pasceret. Cæterum de tam sapiente viro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant, quidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæstuosum esset, asseuerasse, si quis vel male pasceret: cum præsertim maius dispendiū sequatur inartem & insecum pastorem, quā prudentem diligentemque compendium. De secundo tamē responso, dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exasperet. Quam ob rem nos quoque hanc partem rei rusticæ Siluine, quanta valuimus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati mandauimus. Igitur cum sint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum: alterum voluptatis, ac redditus & custodiæ causā, ut ouem, capellam, suem, canem: de eo genere primum dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quod olim Greci tauros *ιταλῆς* vocarent: & in ea vrbe, cuius in moenibus condendis mas & scemina aratro terminū signauerunt, velut pecus: quod item Athenis Cereris & Triptolemi

fertur minister: quod inter fulgentissima sidera particeps cæli: quod deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos veneratio, vt tam capitale esset bouem necasse, quam ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

De bubus parandis atq; emendis, eorumq; forma. Cap. 1.

QVÆ in emendis bubus sequenda, quæque vitanda sint, non ex facili dixerim: cum pecudes pro regionis calique statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ sunt Asiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuersitas provinciarum, sed ipsa quoq; Italia partibus suis discipat. Campania plerumque boues progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrii soli non inhabiles. Umbria vastos, & albos; eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quam corporibus. Hetruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos omnemque difficultatem tolerantes, nec ab aspectu decoros, que cum tam varia & diuersa sint, tamen quædam quasi communia, & certa præcepta in emendis iuuentis arator sequi debet, eaque Mago Carthaginensis ita prodidit, vt nos deinceps memorabimus. Parandi sunt boues nouelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus & robustis, fronte lata & crispa, hirtis auribus, oculis & labris nigris, naribus resimis patulisque, ceruice longa & torosa, palmaribus amplis, & pene ad genua promissis, pectore magno, armis vastis, capaci & tanquam implente vtero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoque, vel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, sed breuioribus potius quam longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longissimis, & setosis pilosisque, corpore denso breuique, colore rubeo vel fusco, tactu corporis mollissimo.

De bubus domandis.

TALIS notæ vitulos oportet, cum adhuc teneri sunt, consuecere manu tractari, ad præsepia religari, vt exiguis in domitura labor eorum, & minus sit periculi: verum neque ante tertium, neque post quintum annum iuuenos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera est, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, sic subigi conuenit. Primum omnium spatiosum stabulum præparetur, ubi domitor facile versari, & vnde digredi sine periculo possit. An-

testabulum nullæ angustiae sint, sed aut campus, aut via late patens. vt cum producentur iuuenti, liberum habeant excursum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei se implicant, noxamque capiant. In stabulo sint ampla præsepia, supraque transuersi asseres in modum iugorum a terra septem pedibus elati configantur, ad quos religari possint iuuenti: diem deinde, quo domituram auspiceris, liberum a tempestatibus & a religionibus matutinum eligito: canabinisque funibus cornua iuuentum ligato: sed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti sint, ne tenera fronte sub cornua lædantur: cum deinde buculos comprehenderis, extra stabulum producto, & ad stipites religato ita, vt exiguum laxamentum habeant, distentque inter se aliquanto spatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: si nimis asperi erunt, patere vnum diem noctemque defauiant: simulatque iras cōtuderint, manu producantur, ita vt & aliquis ante, & a tergo complures, qui sequantur, retinaculis eos contineant, & vnus cum claua saligna procedens modicis ictibus subinde impetus eorum coercet: sin autem placidi & quieti boues erunt, vel eodem die, quo alligaueris, ante vespertum licebit producere, & docere per mille passus compositæ ac sine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arcte ad stipites religato, ita ne capite moueri possint: tum demum ad alligatos boues, neque a posteriore parte, neque a latere, sed aduersus, placide & cum quadam vocis adulatione venito, vt accedentem consuecant aspicere: deinde nares perfricato, vt hominem discant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & respergere mero, quo familiares bubulco fiant: ventri quoque, & sub femina manum subiicere, ne ad eiusmodi tactum postmodum pauescant, & vt ricini, qui plerumque feminibus inhaerent, eximantur. itaque cum sit, a latere domitor stare debet, ne calce contrahi possit. Post hæc ductis malis educito linguam, totumque eorum palatum sale defricato, libralesque ossas in præfulsæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac vini singulos sextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimenta triduo fere mansuecunt. iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis vice trahitur: interdum & pondus aliquod iniungitur, vt maiore nisu laboris exploretur patientia: post eiusmodi experimēta vacuo plostra subiugendi, & paulatim longius cū oneribus producendi sunt.

Sic perdomiti mox ad aratrum instituantur, sed in subactio agro, ne statim difficultatem operis reformident, neue adhuc tenera colla dura professione terre contendant. Quemadmodum autem bubuleus in arando bouem instituat, primo præcepi volumine: curandum ne in domitura bos calce aut cornu quenquam contingat. nam nisi hæc caueantur, nunquam eiusmodi vitia, quanuis subacta, eximi poterunt. Verum ista sic agenda præcipimus, si veteranum pecus non aderit. nam si aderit, expeditior tutiorque ratio domandi est, quam nos in nostris agris sequimur. nam ubi plostro, aut aratro iuuenecam consuecimus, ex domitis bubus, valentissimum, eundemque placidissimum cum indomito iungimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem producat. si vero non pigeat iugum fabricare quo tres iungantur, hæc machinatione consequemur, ut etiam contumaces boues grauissima opera non recusent. nam ubi piger iuuenecus medius inter duos veteranos iungitur, aratroque iniuncto terram moliri cogitur, nulla est imperium respuendi facultas: siue enim effertus prosilit, duorum arbitrio inhibetur: seu consistit, duobus gradientibus etiam obsequitur: seu conatur decumbere, a valentioribus subleuatus trahitur: propter quæ vndique necessitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris paucissimis verberibus perducitur. Est etiam post domituram mollioris generis bos, qui decumbit in sulco: eum non sæuitia, sed ratione censeo emendandum. nam qui stimulis, aut ignibus, aliisque tormentis id vitium eximi melius iudicant, veræ rationis ignari sunt: quoniam perucax contumacia plerumque sæuientem fatigat. Propter quod utilius est citra corporis vexationem fame potius & siti cubitorem bouem emendare, nam eum vehementius afficiunt naturalia desideria, quam plagæ. Itaque si bos decubuit, utilissimum est sic pedes eius vinculis obligari, ne aut insistere, aut progredi, aut pasci possit: quo facto inedia & siti compulsi deponit ignauiam; quæ tamen rarissima est in pecore vernaculo: longeque omnis bos indigena melior est quam peregrinus. nam neque aquæ, nec pabuli, nec cæli mutatione tentatur, neque infestatur conditione regionis, sicut ille qui ex planis & campestribus locis, in montana & aspera perductus est, vel ex montanis in campestria. itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arcescere, curandum est, ut ex similibus patriis locis traducantur: item custodiendū est, ne incorporatione, vel statura, vel viribus

ribus impar cum valentiore iungatur. nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui sunt propiores placidis, quam concitati: sed non inertes, qui sunt verentes plagarum, & acclamationum, sed fiducia virium, nec auditu, nec visu pauidi, nec ad ingredienda flumina aut pontes formidolosi: multi cibi edaces, verum in eo conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt. ideoque robora corporum citra maciem conseruant, qui ex commodo, quam qui festinanter mandunt. Sed tam vitium est bubulci pinguem quam exilem bouem reddere: humilis enim & modica corporatura pecoris operarii debet esse, nervisq; & musculis robusta: non adipibus obesa, ut nec sui tergoris mole, nec labore operis degrauctur. Sed quoniam quæ sequenda sunt in emendis domandisque bubus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De bouum cura & cibariis.

3.

BOVES calore sub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaque hibernæ stabulationi eorum præparanda sunt stramenta, quæ mense Augusto intra dies triginta sublata messis præcisa, in acervum extrui debent: horum defectio cum pecori, tum agro est utilis: liberantur arua sentibus, quæ aestivo tempore per Caniculæ ortum recisi, plerumque radicitus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris efficiunt. hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusque operam, ne penuria cibi marescat pecus. Boues autem recte pascendi non vna ratio est. nam si vbertas regionis viride pabulum subministrat, nemo dubitat quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut roseidis locis non contingit: itaque in his ipsis vel maximum commodum est, quod sufficit vna opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum vice vel arant, vel pascuntur siccioribus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosque nemo dubitat, quin optimi sint vicia in fascem ligata, & cicercula, itemque pratense fœnum. minus commode tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibusdam regionibus solæ præsidio sunt: ex probantur maxime ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: sed iumentis iustam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispensantur. Ianuario mense singulis fressi & aqua macerati erui quaternos sextarios mistos

paleis date conuenit, vel lupini macerati modios, vel cicerculae maceratae semodios, & super hæc affatim paleas licet eria, si sit leguminum inopia, & eluta & siccata vinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubium est, quin ea longe melius cum suis folliculis, ante quam eluantur, præberi possint. nam & cibi, & vini vires habent, nitidumque, & hilare, & corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis arida corbis pabulatoria modiorum viginti sufficit, vel fœni pondus triginta, vel si non, modius viridis laureæ & iligæa frondis: sed his, si regionis copia permittat, glans adiciatur: quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouentus vilitatem facit, semodius fabæ fœlæ præberi. Mense Februario plerunque eadem cibaria sufficiunt. Martio & Aprili debet ad fœni pondus adici, quia terra profeinditur: sat autem erit pondus quadragena singulis dari: ab Idibus tamē mensis Aprilis vsque in Idus Iunias viride pabulum recte fecatur: potest etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem præstari: a quo tempore in Calend. Nouemb. tota æstate, & deinde autumno satietur frondes: quæ tamen non ante est vitilis, quam cum maturuerit vel imbribus, vel assiduis roribus: probaturque maxime vlmæa, post fraxinea, & ab hac populea: vltimæ sunt iligæa, & quærnea, & laureæ: sed post æstatem necessaria: deficientibus cæteris: possunt etiam & folia ficulnea probe dari, si sit eorum copia, aut stringere arbores expediat: iligæa tamen vel melior est quærnea, sed eius generis, quod spinas non habet. nam id quoque, vti iuniperus, respuitur a pecore propter aculeos. Nouembri mense, ac Decembri, per se mentem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunque tamen sufficiunt singulis modii glandis & paleæ ad satietatem datae, vel lupini macerati modii, vel erui aqua conspersi, sextarii vii permisti paleis, vel cicercule similiter conspersæ sextarii xii misti paleis, vel singuli modii vinaceorum, sius, vt supra dixi, large paleæ adiciantur, vel si nihil horum est, per se fœni pondus quadraginta.

De vitis boum, & medicinis.

4.

SED non proderit cibis satiari pecora, nisi omni adiuentur diligentia, vt salubri sint corpore, viresque conseruent: quæ vique custodiuntur large dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupressique, & cum aqua, nocte vna sub dyuo habitos: idque quater anno fieri debet

debet vltimis tēporib. veris, æstatis, autumnii, hiemis. sæpe etiam languor & nausea discitur, si in integrū gallinacū crudū ouum ieiunis faucibus inferas, ac postero die spicas vlpici, vel alii cum vino conteras, & in naribus infundas: neque hæc tantum remedia salubritatem faciunt. Multi & largo sale miscent pabula: quidam marrubium dederunt cum oleo & vino, quidam porri fibras, alii grana thuris, alii sabinam herbam rutamque cum mero diluunt. Eaque medicamenta potanda præbent. Multi caulibus vitis albæ, & valulis erui bubus medentur: nonnulli pellem serpentis obtritā cum vino miscent. Est etiam remedio, cum dulci vino tritum serpyllum, & cōcisa & in aqua macerata scilla. Quæ omnes prædictæ potiones tritum heminarum singulis diebus per triduum datae, alui purgant, depulsisque vitis, recreant vires. maxime tamen habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ miscas, & ea pecus infuscas: quæ protinus dari non potest, sed primo cibi asperguntur, deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda.

5.

NVLLO autem tempore, & minime æstate vile est boues in cursum concitari: nam ea res ante aluum, aut mouet febrem. Cauendum quoque est, ne ad præsepia suis aut gallina perrepat. Nam hoc quod decidit, immistum pabulo, bubus affert necem: & id præcipue, quod egerit sus ægra, pestilentiam facere valet: quæ cum in gregem incidit, confestim mutandus est cæli status, & in plures partes distributo pecore longinquæ regiones petendæ sunt, atque ita segregandi a sanis morbi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaque cum ablegabuntur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt autem quauis pestiferi morbi, & exquisitis remediis propulsandi. Tunc panacis & eryngii radices foeniculi seminibus miscendæ, & cum defruti ac molli tritici farina, candentique aqua conspergendæ, eoque medicamine saluandum ægrotum pecus. Tunc paribus casæ myrrhæque & thuris ponderibus, ac tantundem sanguinis marinæ testudinis miscetur potio cū vini veteris sextariis tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipsum medicamentū ponderis sex vnciæ diuisum, portione aqua per triduum cū vino dedisse sat erit. Præsens etiam remediū cognouimus radiculæ

V iiii

quam pastores consiliginem vocant. Ea in Marsis montibus plurima nascitur, omnique pecori maxime est salutaris. Læua manu effoditur ante solis ortum. sic enim lecta maiorem vim creditur habere. Vfus eius traditur talis: aenea subula pars auriculæ latissima circumscribitur, ita vt manante sanguine tanquam O literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ cum factum est, media pars descripti orbiculi eadem subula transiit, & facto foramine prædicta radícula inferitur; quam cum recens plaga comprehendit, ita continet, vt elabi non possit: in eam deinde auriculam omnis vis morbi, pestilensque virus elicitur, donec pars, quæ subula circumscripta est, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiam visci folia cum vino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. 6.

CRUDITATIS signa sunt crebri ructus, ac ventris sonitus, fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua se deterget. Remedio erit aquæ calidæ duo congii, & mox triginta brassicæ caules modice cocti, & ex aceto dati. Sed vno die abstinendum est alio cibo. Quidam clausum intra tecta continent, ne pasci possit. Tum lentisci oleastrique cacuminum pondo IIII, & libra mellis vna trita permiscunt aquæ congio, quam nocte vna sub dio habent, atque ita faucibus infundunt. Deinde interposita hora macerati crui quatuor libras obiciunt, aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis causa languoris discutitur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio ventris, & intestinorum maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoque stare non patitur, sæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere. Manifestum remedium est proximam clunibus partem caudæ vinculo vehementer obstringere, vniue sextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circumsecare, & vnctâ manu per anum inserta finem extrahere, rursusque agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifisci aridæ conteruntur, & cum doctante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina processit, myrti sylvestris foliorum duæ libræ deligantur, totidemque sextarii caudæ aquæ misti per vas ligneum faucibus infunduntur. Atque

Atque ita sub cauda sanguis emittitur: qui cum satis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eoque, dum anhelet. Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia: Tribus heminis vini tres vnciæ pinisti allii permiscuntur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans cum cepis decem coteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur aluo, atque ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor ventris & intestinorum pecoris. 7.

VENTRIS quoque & intestinorum dolor sedatur visu nantium, & maxime anatis. quam si conspexeris, cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos & equinum genus conspectu suo sanat. Sed interdu nulla prodest medicina. Sequitur torminum vitium, quorum signum est cruenta & mucosa ventris proluuiæ. Remedia sunt cupressini quindecim coni, totidemque gallæ, & vtrorumque ponderum vetustissimus caseus. quibus in vnum tunsis admiscuntur austeri vini quatuor sextarii, qui pari mensura per quattriduum dispensari dantur: nec desint lentisci, myrtique, & oleastri cacumina viridis. Aluus, corpus ac vires carpit, operique inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoque die cibo abstinendus. Sed mox cacumina oleastri, & arundinis, item bæcæ lentisci & myrti dandæ, nec potestas aquæ, nisi quam parcellissime faciendâ est. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotoni macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextariis, atque ita faucibus infundant, eademque pabula, vt supra diximus, obiciant. Quidam vinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem sextariis vini austeri, potandum medicamentum præbent, omnique alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obiciunt. Quod si neq; ventris resisterit citata proluuiæ, neque intestinorum ac ventris dolor, cibosque respuet, & prægrauato capite, si sæpius, quam consuevit, lacrymæ ab oculis, & pituita a naribus profluent: vsque ad ossa frons media vratur, auresque ferro scindantur. Sed vulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula vrina conuenit. At ferro rescissa melius pice & oleo curantur.

De vitiosis incrementis linguae. 8.

SOLENT etiam fastidia cibo asferre vitiosa incrementa linguae, quas ranas veterinarii vocant. Hæc ferro reciduntur,

& sale cum alio pariter trito vulnera defricantur, donec lacessita pituita decidit. Tum vino perluitur os, & interposito vnius horæ spatio virides herbæ, vel frondes dantur, dum facta vlcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neq; alius citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, vel sale, vel cunela defricare fauces, vel eadem partem alio tunso, & hallicula linire. Sed hæc his solum fastidium est.

De febre boum.

9.

FEBRICITANTI boui conuenit abstinere cibo vno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis costos brassicæ coliculos triginta ex oleo & garo saluati more demitti, eamq; escam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisici, aut oleæ, vel tenerimam quamque frondem, aut pampinos vitis oblici, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidâ ter die præberi potandam. Quæ medicina sub testeo fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrimæ, grauiatum caput, oculi compressi, fluidum salinis os, longior & cum quodam impedimento tractus spiritus, interdum & cum gemitu.

De tussi boum.

10.

RECENS tussis optime saluato farinæ ordeaceæ discutitur. Interdum magis prosunt gramina concisa, & his admixta fiesia faba. Lentes quoque valuulis exemptæ, & minute molitæ, miscentur aquæ calidæ sextarii duo, factaque sorbitio per cornu infunditur. Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextariis aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, vt dixi, molitæ sextariis quatuor more saluati datur, ac postea aqua hyssopi per cornu infunditur. Porri etiam succus oleo, vel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinsitæ, ieiunoque datæ, vetustissimam tussim discutunt. Facit idem pari mensura eruum sine valuulis cum torrefacto ordeo molitum, & saluati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia.

11.

SYMPPLICATIO melius ferro rescinditur, quam medicamento. Expressus deinde sinus ipse, qui eâ continebat, calida bubula vrina eluitur, atq; linamentis piceliquida & oleo imbutis colligatur. Vel si colluere pars non potest, lamina eadem in seum.

seum caprinum aut bubulum instillatur. Quidam, cum vitiosam partem inusserunt, vrina vetere eluunt, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur.

12.

SANGVIS dimissus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, statim vngula inspicitur. tactus autem feruorem demonstrat: nec bos vitiatam partem vehementius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra vngulas in cruribus est, frictione assidua discutitur: vel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in vngulis est, inter duos vngues cultello leuiter aperies. Postea linamenta sale atque aceto imbuta applicantur, ac solea sparteæ pes induitur, maximeque datur opera, ne in aquam pedem mittat, & vt sicce stabuletur. Hicidem sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit: qui si suppurauerit, tarde percurabitur: ac primo ferro circuncisus & expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia vetere, & seuo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte vngulæ est, extrema pars ipsius vnguis ad viuum rescatur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus sparteæ munitur. Mediam vngulam ab inferiore parte non expedit aperire, nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat, oleo & sale genua, poplitesque, & crura confricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda sunt, & lini semen, aut milium detritum, conspersumque aqua mulsa imponendum: spongiæ quoque feruenti aqua imbutæ, & expressæ, atque melle litæ, recte genibus applicantur, ac falceis circumdantur. Quod si tumori subest aliquis humor, fermentum, vel farina ordeacea ex passo aut aqua mulsa decocta imponitur: & cum maturuerit suppuratio, rescinditur ferro, eaque emissæ, vt supra docuimus, linamentis curatur. Possunt etiam (vt Cornelius Celsus præcipit) lilii radix, aut scylla cum sale, vel sanguinalis herba, quam *παραγρηνα* Græci appellant, vel marrubium ferro reclusa sanare. Fere autem omnis dolor corporis, si sine vulnere est, recens melius fomentis discutitur: vetus vritur, & supra vltimum butyrum, vel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, vel lupi, necnon & ad coriaginem.

13.

SCABIES extenuatur trito alio defricato: eodemq; remedio curatur rabiosæ canis vel lupi morsus, qui tamen & ipse im-

posito vulnere vetere salsamento, æque bene sanatur. Et ad scabiē præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaque amurca cum oleo, aqua, aceto incoquantur. Deinde tepelactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest. Vlceribus gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marubii cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, vt apprehensa manibus deduci a costis non possit. Ea res non aliter accidit, quam si bos aut ex languore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrigit, aut si sub onere pluuiæ madefactus est. Quæ quoniam perniciofa sunt, custodiendum est, vt cum ab opere boues redierint, adhuc æstuant, anhelantesque vino aspergantur, & ossæ adipis faucibus eorum inferantur. Quod si prædictum vitium inhæserit, proderit decoquere laurum, & ea calda fouere terga, multoque oleo & vino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere & attrahere pellem. Idque optime fit sub dio, sole feruente. Quidam fraces vino & adipe commiscant, eoque medicamento post fomenta prædicta vtuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati atque cervicis tumorem.

14.

Est etiam illa grauis perniciēs, cum pulmones exulcerantur: inde tussis & macies, & ad vltimū phthisis inuadit. Quæ ne mortē afferant, radix coryli inusta ita; vt supra docuimus, perforatæ auriculæ inferitur, tum porri succus instar heminae pari olei mensuræ miscetur, & cum vini sextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrumque suspirium facit, & hanc speciem præbet, vt bos in latus pendere videatur: ferro palatum opus est sauciare, vt sanguis profluat, & exemptum valvulis eruum maceratū, viridemque frondem, vel aliud molle pabulum, dum sanetur præbere. Si in opere collum contusum erit, præsentissimum est remedium sanguis de aure emissus: aut si id factum non erit, herba, quæ vocatur auia, cum sale trita & imposita. Si ceruix mota & deiecta est, considerabimus quam in partem declinet, & ex diuersa auricula sanguinem detrahemus. Ea porro vena, quæ in aure videtur esse amplissima, sarmento prius verberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello soluitur & postero die iterum ex eodem loco sanguis emittitur, ac bi-
duo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die lenius iniungitur

gitur labor, & paulatim ad iusta perducitur. Quod si ceruix in neutram partem deiecta est, mediæque intumuit, ex vtraque auricula sanguis emittitur, qui cum intra biduū, cum bos vitium cepit, emissus non est, intumescit collum, neruique tenduntur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali vitio comperimus aureum esse medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & vetere oleo æquis ponderibus compositum, atque incoctum. Hac compositione sic vtendum est: cum disiungitur ab opere, in ea piscina ex qua bibit, tumor ceruicis aqua madefactus subsecatur, prædictoque medicamēto defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumore iugum recuset, paucis diebus requies ab opere danda est. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinenda est. Celsus quidem tumentis ceruicibus herbam, quæ vocatur Auia, vt supra dixi, contundi & imponi iubet. Clauorum, qui fere ceruicem infestant, minor molestia est: nam facile operati lucerna instillatur. Potior tamen ratio est custodiendi, ne nascantur, neue colla caluescant, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore aut pluuiæ ceruix in opere madefacta est: itaque cum id accidit, veteri lateri later coneritur, eoq; intrito prius, quam disiungantur, colla conspergi oportet: deinde cū id siccum erit, subinde oleo imbui.

Ad talem seu vngulam laesam remedia.

15.

Si talem aut vngulam vomer læserit, picem duram & axungiam cum sulfure & lana succida inuolutam candente ferro supra vulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exempta stirpe, si forte furculum calcauerit, aut acuta testa vel lapide vngulam pertulerit, quæ tamen si altius vulnērata est, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, vt supra præcepi: deinde sparteæ calceata per triduum suffuso aceto curatur. Item si vomer crus sauciari, marina lactuca, quam Græci *πύμαλλον* vocant, admisto sale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula vrina: deinde fasce sarmentorum incenso, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cū oleo vel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere disiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronæ, ac discrimē ipsum, quo diuisa est bouis vngula, vetere axungia defricetur.

Ad conuulsos armos, & cornua praefracta.

16.

Sæpe etiam vel grauitate longioris, vel cum in profici-

dendo, aut duriori solo, aut obuâ radici obluatus conuellit arnos. Quod cum accidit, e prioribus cruribus sanguis mittendus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si læuū, in dextro: si vehementius vtrunque vitiauit, item in posterioribus cruribus veng soluentur. Præfractis cornibus linteola sale atq; aceto & oleo imbuta superponuntur, ligatisque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoque imponitur. Et ad vltimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta vlcera scitere vermibus: qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: vel si hac ratione non possunt eximi, marrubium aut porrum conteritur, & admisto sale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis vlcerebus, confestim adhibenda sunt linamenta cum pice & oleo, vetereq; axungia, & extra vulnera eodem medicamēto circumliniēda, ne infestentur a muscis, quę vbi vlcerebus infederunt, vermes creant.

Ad ictus serpentis, & noxiorum animalium. 17.

Es t etiam mortifer ictus serpentis, est & magnorū animalium noxium virus. nam & vipera, & cæcilia sæpe cum in pascua bos improvide supercubuit, læssita onere morsum imprimit. Musque araneus, quem Græci *μυζαλλῷ* appellant, quauis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. Venena viperę depellit super scarificationem ferro factam herba quam vocant personatam, trita & cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix contusa prodest: vel simonianum trifolium: quod inuenitur confragolis locis, efficacissimum traditur, odoris grauis, neque absimilis bitumini, & idcirco Græci eam *αἰσάλλον* appellant, nostri autem propter figuram vocant acutum trifolium: nam longis & hirsutis foliis viret, caulemque robustiorem facit, quam pratense. Huius herbę succus vino mistus infunditur faucibus, atque ipsa folia, cum sale trita malagmatis more, scarificationi intenditur: vel si hanc herbam viridem tempus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cum vino dantur potanda, radicesque cum suo caule tritæ, & farina & sale commistæ ex aqua mulsâ scarificationi superponuntur. Est etiam præsens remedium, si conteras straxini tenera cacumina quinque librarum cum totidem vini & duobus sextariis olei, expressumque succū faucibus infundas. Itemque cacumina eiusdem arboris cū sale trita læsæ parti superponas. Cæciliæ morsus tumorem, suppurationemque

nemque molitur. Idem facit etiam muris aranei. sed illius sanatur noxa subula ænea, si locum læsum compungas, cretaque cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, suo corpore luit: nam animal ipsum oleo mersum necatur, & cum impitruit, conteritur, eoque medicamine morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, humorque ostendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eique adicitur exiguum picis liquide & axungię, vt lentorem malagmatis habeat. Id impositum perniciem commouet. Vel si antequam tumor discutiatur, in suppurationem conuertitur, optimū est ignea lamina conuersionem rescare, & quicquid vitiosi est, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire. solet etiam ipsum animal viuū creta figulari circumdari; quæ cum siccata est, collo boum suspenditur: ea res innoxium pecus a morsu muris aranei præbet. Oculorum vitia plerunque melle sanantur: nam siue intumuerunt, aqua mulsâ triticę farinæ conspergitur, & imponitur: siue albū in oculo est, montanus sal, Hispanus, vel Ammoniacus, vel etiam Cappadocus minute tritus & immixtus melli, vitium extenuat: facit idem trita sepia testis, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix quam Græci *αἰλφίον* vocant, vulgus autem nostra consuetudine lasepitium appellant. huius quantocunque pōderi decem partes salis ammoniaci adiciuntur, eaque pariter trita oculo similiter infunduntur, vel eadem radix contusa, & cū oleo lentisci inuncta vitium expurgat: epiphoram suppressit polenta conspersa mulsâ aqua, & in supercilia genasque imposita, pastinacęque agrestis semina, & succus armoracę, cum melle conlinita oculorum sedant dolorem: sed quotiescunque mel, aliusve succus remediis adhibetur, circumliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne a muscis infestetur. nā & ad dulcedinem mellis, aliorumque medicamentorum non hæ solet, sed & apes aduolant.

Remedia ad haustam hircinam.

18.

MAGNAM etiam perniciem sæpe affert hircus, hausta cū aqua: ea adherens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo transitum cibis præcludit. si tam difficili loco est, vt manu detrahi non possit, fistulam, vel arundinem inferito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decedit. Potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitteri: qui vbi superponitur igni, fumū emittit, & cōceptū nidorem fistula vsque ad hircinē perfert; isque nidor depellit

hærentem: si tamen vel stomachum, vel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: has medicinas quamvis bubus adhiberi præceperimus, posse tamen ex his plurimam etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

De machina facienda, qua clausa iumenta curentur. 19.

SED & machina fabricanda est, qua clausa, iumenta bouesque curentur, ut & propior accessus ad pecudē medētibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma: Roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondium semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenum pedum stipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ii autem in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesque transuersis sex temonibus quasi vacerræ inter se ligantur, ita ut a posteriore parte, quæ latior est, velut in caueâ quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autem duobus statuminihus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capistrantur, vel bouum cornua religantur. ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentes per foramina regulis ceruix teneatur: cæterum corpus laqueatum & distentum temonibus obligatur, sicque immotum animal medentis arbitrio est expositum. hæc ipsa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma.

20.

QUONIAM de bubus satis præcepimus, opportune de tauris vaccisque dicemus. Tauros maxime membris amplissimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera fere eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio distat bonus taurus a castrato, nisi quod huic torua facies est, vegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & ita vasta, ut sit maxima portio corporis, ventre paulo substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas scæminas habilis sit.

De forma vacca.

21.

VACCÆ quoque probantur altissimæ formæ, longæque, maximis vteris, frontibus latissimis, oculis nigris, & patientibus, cornibus venustis, & leuibus, & nigrantibus, pilosis auribus, compressis malis, pallearibus & caudis amplissimis, vngulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque fere eadem in scæminis, quæ & in maribus desyderantur, & præcipue ut sint

sint nouelle: quoniam, cum excesserint annos decem, scetibus inutiles sunt. Rursus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per tri-duum, ne laborent, vbera exprimi, postea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus.

22.

SED & curandum est omnibus annis in hoc æque, atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & caixæ, & vetustæ, quæ gignere desierunt, summouendæ sunt, & vtique tauræ, quæ locum scæcundarum occupant, ablegandæ, vel aratro domandæ, quoniam laboris & operis non minus quam iuuenti, propter vteri sterilitatem, patientes sunt. Eiusmodi armentum maritima, & aprica hyberna desiderat: æstate, opacissima nemorum, ac montium alta magis, quam plana pascua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quam lapidosi locis durantur vngulæ: nec tam fluuios riuosque desiderant, quam lacus manu factos; quoniam fluuiialis aqua, quæ fere frigidior est, partum abigit, & cælestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento vacca est, ideoque facile sub dio hybernat.

De conspectis & stabulis faciendis.

23.

SED laxo spatio cōsepta faciendæ sunt, ne in angustiis conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris ictus effugiat: stabula sunt optima saxo aut glareâ strata, non incommoda tamen etiam sabulosa. illa, quod imbres respuant: hæc, quod celeriter sorbeant, transmittantque: sed vtrique deuexa sint, ut humorem effundant, spectentque ad meridiem, ut facile siccentur, & frigidis ventis non sint obnoxia. Leuis autem cura pascui est: nam ut lætior herba consurgat, fere ultimo tempore æstatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & sentibus vltis fruticem surrecturum in altitudinem compescit: ipsis vero corporibus affert salubritatem iuxta conscriptum faxis & canalibus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cum pastoralis signo quasi receptui canitur. nam id quoque semper crepusculo fieri debet, ut ad sonum buccinæ pecus, si quod in siluis subliterit, septa repetere consuecat. sic enim recognosci grex poterit, numerusque celsari, si veluti ex militari disciplina intra stabularii castra manserint: sed non eadem in tauros exerceantur imperia, qui freti viribus per nemora vagantur, liberosque egressus reditusque habent, nec reuocantur, nisi ad coitus scæminarum.

Quæ ætas idonea ad admissuram.

24.

Ex his qui quadrimis minores sunt, maioresque quam duodecim annorum, prohibentur admissura: illi, quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habetur idonei: hi, quia senio sunt effecti. Mense Iulio fœminæ maribus plerumque permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo vere adultis iam pabulis edant. Nam decem mensibus ventrem perferunt, neque ex imperio magistrum, sed sua sponte marem pariuntur. Atque in id fere quod dixi tempus, naturalia congruunt desideria, quoniam nimietate verni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuunt: quod si aut fœmina recusat, aut non appetit taurus, eadem ratione, quæ fastidientibus equis mox præcipimus, elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur fœminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas; & tauris adiciuntur, quo fortius incant. vnumque marem quindecim vaccis sufficere abunde est: qui ubi iuuenam superuenit, certis signis comprehendere licet, quem sexum generauerit; quoniam si parte dextra defluit, marem seminasse manifestum est: si læua, fœminam. id tamen verum esse non aliter apparet, quam ubi post vnum coitum fœda non admittit taurum: quod & ipsi raro accidit. Nam quanuis plena fœtu non expletur libidine, adeo ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandæ voluptatis illecebræ. Sed non dubium est, ubi pabuli sit lætitia, posse omnibus annis partum educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod maxime in operariis fieri placet, ut & vituli annui temporis spatium lacte satietur, nec fœda simul operis & vteri grauetur onere. quæ cum partum edidit, nisi eibus sulta est, quanuis bona nutritrix, labore fatigata nato subtrahit alimentum. Itaque & fœtæ cytisus viridis & torrefactum ordeum, maceratumque eruum præbetur, vel tenero oleris commisto, torrido, molitoque mili, & per vnam noctem lacte macerato saluatur: melius etiam in hos versus altinæ vaccæ probantur, quas eius regionis incolæ Ceuas appellant: eæ sunt humilis stature, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generosum pecus alienis educatur vberibus: vel si hoc præsidium non adest, faba fiesca & vinum recte tolerat, idque præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos vitulorum.

25.

SOLENT autem vitulis nocere lumbrici: qui fere nascuntur crudi-

eruditatibus. Itaque moderandum est, ut bene concoquantur: aut si iam tali vitio laborant, lupini fœmici coteruntur, & offæ saluati more faucibus ingeruntur: potest etiam cum arida fico, & eruo conteri herba fœtonica, & formata in offam, sicut saluatum demittitur: facit idem axungia pars vna tribus partibus hyssopi permista. Marrubii quoque succus & porri valet eiusmodi necare animalia.

De castrandis vitulis.

26.

CASTRARE vitulos Mago censet, dum adhuc teneri sunt, neque id ferro facere, sed fissa ferula cōprimere testiculos, & paulatim confringere. Idque optimum genus castrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ sine vulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quam anniculus castratur. Idque facere vel autumnio luna decrecente præcipit, vitulumque ad machinam deligare: deinde prius quam ferrum admoveas, duabus angustis ligneis regulis (veluti forcipibus) apprehendere testium nervos, quos Græci *κρυψοθήκας* ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent. quibus comprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita resecindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione sanguinis periclitatur iuuenus, nec in totum effœminatur adempta omni virilitate, formaque seruata maris, generandi vim deposuit, quam tamen ipsam non protinus amittit. Nam si patiaris eum a recenti curatione fœminam inire, constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendum, ne profluvio sanguinis intereat: verum vulnera eius sarmentitio cinere cum argenti spuma linenda sunt, abstinentisque eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo velut æger cacuminibus arborum, & defecto viridi pabulo oblectandus prohibendusque multa potione. Placeat etiam pice liquida & cinere, cum exiguo oleo vlcera ipsa post triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec a muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

De equis.

27.

QUIBUS cordi est educatio generis equini, maxime conuenit providere auctorem industrii, & pabuli copiam. quæ utraque vel mediocria possunt aliis pecoribus adhiberi. summam sedulitatem, & largam satietatem desiderat equinum pecus. Quod ipsum tripartito diuiditur. Est enim generosa materies, quæ circo, sacrisque certaminibus equos præbet. est mularis, quæ

pretio foetus sui comparatur generoso. est & vulgaris, quæ mediocres fœminas maresque progenerat: vt quæque est præstantior, ita vberè campo pascitur. Gregibus autem spatiosa, & palustria, necnon montana pascua eligenda sunt, rigua, nec vnquam sicca, vacuaue magis quam stirpibus impedita, frequenter mollibus potius quam proceris herbis abundantiâ. Vulgaribus equis passim maribus ac fœminis pasci permittitur, nec admissuræ certa tempora seruantur. Generosis circa vernū æquinoctium mares iungentur, vt eodem tempore, quo conceperint, iam lætis & herbidis campis post anni messē paruo cum labore fortū educent. nam mense duodecimo partum edunt. Maxime itaque curandum est prædicto tempore anni, vt tam fœminis quam admissariis desiderantibus coeundi fiat potestas, quoniam id præcipue armentum si prohibeas, libidinis extimulatur furis, vnde etiam veneno inditum est nomen *inmouans*, quod equinæ cupidini similem mortalibus amorem accendat. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, vt etiam si marem non habeant, assidua & nimia cupiditate figurantes sibi ipsæ venerem (cohortalium more auium) vento concipiant. Quæ enim poeta licentius dicit:

*Scilicet ante omnes furor est insignis equarum.
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargaræ, transque sonantem
Ascanium, superant montes & flumina tranant,
Continuoque audis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus: illa
Ore omnes versa in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque leuèis auras, & sape sine vllis
Coniugiis, vento gruida (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos neque solis ad ortus
In Boream, Caurumque, aut vnde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore calum.*

cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui præcurren in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas sine coitu ventrem pertulisse, foetumque educaisse, qui tamen inutilis est, quod triennio prius quam adolescat, morte absumitur. Quare, vt dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctiū ventum equæ desideriiis naturalibus angantur. Equos autem præciosos

tiosos reliquo tempore anni remouere oportet a fœminis, ne aut cū volent, incant, aut si id facere prohibeatur, cupidine sollicitati noxam contrahant. itaque vel in lōginqua pascua marem placet ablegari, vel ad præsepia contineri: eoq; tepore, quo vocatura fœminis, roborandus est largo cibo, & appropinquante vere ordeo eruoque saginandus, vt veneri supersit, quantoque sortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quo mulos, admissarium saginare, vt hac sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat. verum tamen nec minus quam quindecim, nec rursus plures quam viginti, vnus debet implere, isque admissuræ potest trimus adhiberi, & vsque ad annos viginti plerumque idoneus esse. Quod si admissarius iners in venerem est, odore perficitur deterlis spongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rursus si equa marem non patitur, detrita scilla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquam ignobilis quoque vulgaris elicit cupidinem coeundi. Nam vbi admotus fere tentauit obsequium, fœmina abducitur, & iam patientiori generosior equus imponitur. inde maior prægnantibus adhibenda cura est, largoque pascuo firmadæ. Quod si frigore hiemis herbæ defecerint, recto contineantur, ac neque opere, neque cursu exerceantur, neque frigori committantur, nec in angusto, clausoue, ne aliarum conceptus elidant: nam hæc omnia incommoda foetum abigunt. Quod tamen si aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permista, dataque per cornu. Sin autem prospere cessit, minime manu contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuissimo contactu. tantum cura adhibebitur, vt & amplo & calido loco cū matre versetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustis eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumque ne stercore ungulas adurat. Mox cum firmiter fuerit, in eadem pascua, in quibus mater est, dimittendus, ne desiderio partus sui labore equa. Nam id præcipue genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, uoxam trahit. Vulgari fœminæ solenne est omnibus annis parere, generosam coeuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admissarii, & quis pullus generatur. 28.

MAREM putant minorem trimo non esse idoneū admissuræ, posse vero vsque ad vigesimum annum progenerare: fœ-

minam bimam recte concipere, ut post tertium annum enixa scetum educt, eamque post decimum non esse vtilem, quod ex annosa matre tarda sit atque iners proles, quæ siue ut foemina, siue ut masculus concipiatur, nostri arbitrii fore Democritus affirmat, qui præcipit, ut cum generari marem velimus, sinistrum testiculum ad missarii lineo funiculo, aliove quolibet obligemus: cum foeminam, dextrum: idemque in omnibus pene pecudibus faciendum censet.

De indole & forma equi.

29.

CUM vero natus est pullus, confestim licet indolem aestimare, si hilaris, si intrepidus, si neque conspectu, nouaq; rei auditu terretur, si ante gregem procurrat, si lasciuia & alacritate interdum & cursu certans æquales exuperat, si fossam sine cunctatione transilit, pontem flumenq; transcendit. Hæc erunt non æsti animi documenta. Corporis vero forma constabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuib; auriculis & arrectis, ceruice molli, lataque, nec longa, densa iuba, & per dextram partem profusa, lato & musculorum toris numeroso pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, spina duplici, ventre substricto, testibus paribus & exiguis, latis lumbis & subsidentibus, cauda longa, & setosa crispasque, æqualibus atque altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoque, neque introrsus spectanti, rotundis clunibus, feminibus torosis ac numerosis, duris ungulis, & altis, & concanis rotundisq; quibus coronæ mediocres superpositæ sunt: sic vniuersum corpus compositum, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoque agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi. Nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientissimi. equus bimus ad usum domesticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur, nam dum bimus, & sex mensium est, medii dentes superiores & inferiores cadunt: cum quartum agit annum, iis qui canini appellantur deiectis, alios affert: intra sextum deinde annu, molares superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec postea quot annorum sit, manifestum comprehendere potest. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominer.

ner. Hæc quæ ad animum, & mores, corpusque & ætatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curæ recte, & minus valentium demonstrare.

De cura & medicina equorum.

30.

SI sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quam ordeo reficitur: sed & vini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo fursutibus, dum consuescat faba & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quam hominū defricanda sunt: ac sæpe plus prodest pressa manu subegisse terga, quam si largissime cibos præbeas: multum autem refert robur corporis, ac pedum seruare: quod vtrunque custodiamus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæque fuerit ut stabulentur siccò loco, ne humore madescant ungulae: quod facile cuitabimus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde emundata fuerit humus, & paleæ superiectæ. Plerumque iumenta morbos concipiunt lassitudine, & æstu, nonnunquam & frigore, & cum suo tempore vrinam non fecerint: vel si sudant, & a concitatione confestim bibent: vel si cum diu steterint, subito ad cursum extimulata sunt. Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, vel adeps vino mista infundatur: frigori somenta adhibentur, caputque & spina tepenti adipe vel vino liniuntur. Si vrinam non facit, eadem fere remedia sunt. nam oleum immistum vino super ilia & renes infunditur: & si hoc parum profuit, melle decocto, & sale, collyrium tenue inditur foramini quo meat vrina, vel muscaviua, vel thuris mica, vel de bitumine collyrium inferitur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, si vrina genitalia deusserit. Capitis dolorem indicat lacrymæ, quæ profluunt, auresq; flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram summissa. Tū rescinditur vena quæ sub oculo est, & os calda fouetur, ciboque abstinetur primo die. In postero autem potio ieiuno repidæ aquæ præbetur, ac viride gramen, tum vetus scenum, vel molle stramentum substernitur, crepusculoq; aqua iterum datur, parumque ordeï cum vicæ libris ii. s. ut per exigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia veteri confricandæ sunt, eademque medicina tumentibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinem demiserit, medio fere in vitroque crure venæ soluantur, & thuris polline cum eo qui profluit, sanguine immisto, armi linantur, & ne plus iusto exi-

naniatur, stercus ipsius iumentis fluentibus venis admotū fasciis obligetur. Postero quoque die ex iisdē sanguis detrahatur, eodemque modo curetur, ordoque abstinetur exiguo feno dato. Postridie deinde vsque in diem sextū porri succus instar trium cyathorum mistus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Post sextum diem lente ingredi cogatur, & cū ambulauerit, in piscinam demitti cum conuenier, ita ut naret: sic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iusta perducetur. At si bilis molesta iumento est, venter intumescit, nec emittit venter. Manus vnctā inferitur aluo, & obfessi naturales exitus adaperiuntur, exemptoque stercore posita cunila bubula & herba pedicularis cum sale trita & decocta melli miscetur, atque ita facta collyria subiiciuntur, quæ ventrem mouent, bilemque omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem cum hemina vini faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alii marina aqua lauant aluum, alii recenti muria. Solent etiam vermes quasi lumbrici nocere intestinis, quorum signa sunt: si iumenta cum dolore crebro volutantur, si admovent caput vtero, si caudam sæpius iactant. Præfens medicina est, ita ut supra scriptum est, inferere manum, & firmum eximere: deinde aluum marinā aqua, vel muria dura lauare, postea radicem capparitis tritam cum fectario acetici faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tussim.

31.

OMNI autem imbecillo pecori alte substernendū est, quo mollius cubet. Recens tussis celeriter sanatur, pinsita lente, & a valvulis separata, minuteque molita. Quæ cū ita facta sunt, fectarius aquæ calidæ in eandem mensuram lentis miscetur, & faucibus infunditur: similisq; medicina triduo adhibetur, ac viridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur agrotum pecus. vetus autem tussis discedit porri succo trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuso, iisdemq; ut supra monuimus, cibis præbitis. Imperigines, & quicquid scabies occupat, aceto & alumine defricantur. Nonnunquam, si hæc permancant, paribus pōderibus permistis nitro, & scisso alumine, cum aceto linuntur. Papulæ feruentissimo sole vsq; eo strigile raduntur, quoad eliciatur sanguis: tum ex æquo miscentur radices agrestis herbæ, sulfurque & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta vitia curantur.

Ad

Ad intertriginem & scabiem.

32.

INTERTRIGO bis in die subluatur aqua calida. Mox decocto ac trito sale cum adipe defricatur, dum saniei vis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi est, nisi celeriter succurritur: quæ, si levis est, inter initia candenti sub sole vel cedia vel oleo lentisci linitur, vel vrticæ semine, & oleo detritis, vel vnguine ceti, vel quod in lancibus salitus thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ salutaris est adeps marini vituli: sed si iam inueterauerit, vehementioribus opus est remediis, propter quod bitumen, & sulfur, & veratrum pici liquida, axungiaque veteri commista pari pondere incoquantur, atque ea compositione curantur, ita ut prius scabies ferro erasa, perluatur vrina. Sæpe etiam scalpello vsque ad viuum refecare & amputare scabiem profuit, atque ita factis vlcibus mederi liquida pice, atque oleo, quæ expurgant, & replent vulnera æque: quæ cum expleta sunt, ut celerius cicatricem & pilum ducant, maxime proderit fuligo ex alieno vlcere infricata.

Ad muscas & oculorum dolores.

33.

MVS CAS quoque vulnera infestantes summouebimus pice, & oleo, vel vnguine mistis, & infusis. cæteta erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna salina & sale defricata extenuantur: vel cum fusili sale trita sepiæ testa, vel semine agrestis pastinacæ pinsito, & per linteam super oculos expresso. Omnisque dolor oculorum inunctione succi plantaginis cum melle Attico, vel si id non est, vtiq; thymino celeriter leuatur. Nonnunquam etiam per nares profluvium sanguinis periculum attulit, idque repressum est infuso naribus viridis coriandri succo.

Ad fastidia ciborum, & labem pestiferam remedia.

34.

INTERDV M & fastidio ciborum languescit pecus. Eius remedium est genus seminis quod git appellatur, cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & vini sextario, atque ita faucibus infunduntur. Et nausea discutitur etiam, si caput allii tritum cum vini hemina sæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quam frigido ferramento reseratur, & expressa postea linamentis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur, quod cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares infundere vtile est, si minoris formæ sunt: nam si maioris, etiam congios, ea res omnem pituitam

per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie.

35.

RARA quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem suam viderint, amore inani capiantur, & per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius vesaniæ signa sunt, cum per pascua veluti extimulatæ concurrant, subinde ut circumspectantes requirere ac desiderare aliquid videantur. Mentis error discutitur, si deducas ad aquam. Tum demum speculatæ de formitate suam, pristinae imaginis abolent memoriam. Hæc de vniuerso equarum genere satis dicta sunt. Illa proprie præcienda sunt iis, quibus mularum greges curæ est submittere.

De mulis.

36.

IN educando genere mularum antiquissimum est diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis sceminam, & matrem: quorum si alter non est idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousque amplissimæ atque pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere, ut discordantem vtero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat ac perferat, & ad scetum non solum corporis bona, sed & ingenii conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum etiam concepta diutius in partu adolefunt, ut quæ peracto anno mense tertio decimo vix eduntur, natisque inhæret plus socordiae paternæ, quam vigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in vsu minore cura reperiuntur, ita maior est labor eligendi maris: quoniam sæpe iudicium probantis frustretur experimentum. Multi admissarii specie tenus mirabilissimam sobolem forma vel sexu generant. nam siue parui corporis sceminas fingant, siue etiam speciosi, plures mares, quam sceminas, redditum patrisfamiliae minuunt. At quidam contempti ab aspectu preciosissimorum seminum feraces sunt: nonnunquam aliqui generositatem suam natis exhibent, sed hebetes voluptate, rarissime sollicitantur ad venerem. Huiusmodi mari sensum magistri subad mouere debet generis eiusdem sceminam, quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu e blanditus est, velut incensus & obsecatus cupidine, subtrahat quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandū sanitatē admissarii in libidinem furētis.

37.

EST

EST & alterum genus admissarii furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & sæpe vinculis abruptis grauidas inquietat, & cum admittitur, ceruicibus dorsisque sceminarum imprimit morsus: quod ne faciat, paulisper ad molam victus amoris sequitiam labore temperat, & sic veneri modestior admittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam elementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione coæcuti, atque excitari, vegetioremque factum matrem sceminæ iniungi, ut tacita quadam vi semina ipsa principis agilibus figurentur. Mula autem non solum ex equa & asino, sed ex asina & equo, itemque onagro & equa generatur. Quidam vero non dissimulandi auctores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionysius ac Mago prodiderunt, mularum scetus regionibus Africae adeo non prodigiosos haberi, ut tam familiares sint incolis partus earum, quam sint nobis equarum. Neque tamen vllum est in hoc pecore, aut animo, aut forma præstantius, quam quod seminabit asinus: quanquam possit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, nisi & indomitum, & seruitio contumax siluestri more, strigosum patris præferat habitum. Itaque eiusmodi admissarius nepotibus magis, quam filiis utilior est. nam ubi asina & onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo provenit, paternam formam, & modestiā, fortitudinem, celeritatemque auitam refert. Qui ex equo & asina concepti generantur, quanuis a patre nomen traxerint, quod hinni vocantur, matri per omnia magis similes sunt. Itaque commodissimum est asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut dixi) species experimēto est speciosior. Veruntamen ab aspectu non aliter probari debet, quam ut sit amplissimi corporis, ceruice valida, robustis ac latis costis, pectore musculofo & vasto, seminibus lacertosis, cruribus compactis, coloris nigri, vel maculosi. nam murinus cum sit in asino vulgaris, tum etiam non optime respondet in mula: neque nos vniuersa quadrupedis species decipiat, si qualem probamus. conspicimus. Nam quemadmodum arietum, quæ sunt in linguis & palatis maculæ, plerunque in velleribus agnorum deprehenduntur: ita si discolors pilos asinus in palpebris aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentissime in admissario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit. nam interdum etiam citra prædicta signa

diffimiles sui mulas fingit: quod accidere non aliter reor, quā ut auitus color primordii seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualem descripsi asellum, cum est a partu statim genitus, oportet matri statim subtrahi, & ignoranti equæ subici. Ea optime tenebris fallitur. nam obscuro loco partu eius admo- ro, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cū decem diebus insuevit equa, semper postea destinanti præbet vbera. Sic nutritus admissarius equas diligere condiscit. Interdum etiam, quanuis materno lacte sit educatus, potest a tenero conuersatus equis familiariter earum consuetudinem appetere. Sed non oportet minorem quam trimum admitti. atque idipsum si concedatur, vere fieri conueniet, cum & desecto viridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam etiam saluandus erit. Nec tamen teneræ sceminae committetur. nam nisi prius ea marem cognouit, adsilientem admissarium calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener & vulgaris asellus admouetur, qui sollicitè obsequia sceminae: neque is tamen inire sinitur. sed, si iam est equa veneris patiens, confestim abacto vi- liore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos vsus extructus (machinam vocant rustici) qui duos parietes aduerso cliuulo inædificatos habet, & angusto intervallo sic inter se distantes, ne scemina conluctari, aut admissario ascendenti auertere se possit. Aditus est ex vtraque parte, sed ab inferiore clatris munitus: ad quæ capistrata imo cliuo constituitur equa, ut & pro- na melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris as- censum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat: quæ cū ex asino conceptum edidit, partum sequenti anno vacua nu- trit: id enim vtilius est, quam quod quidam faciunt: ut & scē- tam nihilominus admissio equo impleant. Annicula mularē a matre repellitur, & amota montibus aut feris locis pa- scitur, ut ungulas duret, sitque postea longis itineribus habilis. nam cliuellis aptior mulas, illa quidem agilior: sed vterque se- xus & viam recte graditur, & terram commode profcindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret, aut cāpus graui gleba robora bouum deposcat.

De medicinis eorum.

MEDICINAS huius pecoris plerunque iam in aliis gene- ribus edocui: propria tamen quædam vitia mularum non o- mittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti mulæ cruda brassica datur. Suspiriosæ sanguis detrahitur, & cum sextario vini

Vini atque olei thuris semuncia, marrubii succus instar hemi- næ mistus infunditur. Suffraginose ordeacea farina imponi- tur, mox suppuratio ferro reclusa linamentis curatur: vel gari optimi sextarius cum libra olei per narem sinistram demitti- tur. admisceturque huic medicamini trium vel quatuor ouo- rum albus liquor separatis vitellis. Femina secari, & interdum iuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emitti- tur: vel si est herba quam veratrum vocant rustici, pro pabu- lo cedit. Est *voovvayw*, cuius semen detritum, & cum vino datum prædicto vitio medetur. Macies & languor submoue- tur sæpius data potione, quæ recipit semunciam triti fursuris, ouumque crudum, & tritæ myrihæ pondus denarii. Hæc tria vino admiscuntur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & rus- si, dolorique ventris eadem ista æque medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum medica potest: ea herba viridis nec tarde tamen arida foeni vice saginat iumenta: verum mo- dice danda, ne nimio sanguine stranguletur pecus. Lassæ & æstuant mulæ adeps in fauces demittitur, merumque in os suffunditur. Cætera exequemur in mulis, sicut prioribus hu- ius voluminis partibus tradidimus, quæ curam bouum equa- rumque continent.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De asello.

Cap. I.

De minore pecore dicturus, P. Siluine, principium tene- bit minor Arcadiæ, vilis hic vulgarisque asellus, cuius pleriq; rusticarum rerum auctores in emendis tuendisque iumentis præcipuam rationem volunt esse, nec iniuria. Nam etiam co- ture, quod pascuo caret, contineri potest exiguo & qualicun- que pabulo contentus. Quippe vel foliis spinisque, vel perti- cis salignis alitur, vel obiecto fascæ sarmentorum. Paleis vero, quibus pene omnes regiones abundant, etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentia fortissime sustinet: plagarū & penuriæ tolerantissimus: propter quæ tardius deficit, quam vllum aliud armentū. Nam laboris & famis maxime patiens,

raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutelae plurima, & necessaria opera supra portionem respondet, tum & facilem terram qualis in Bætica totaq; Libye sit, leuibus aratris profcindat, & non nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiã, vt celeberrimus poeta memorat,

-tardi costas agitator aselli,

Vilibus aut onerat pomis, lapidemque reuertens

Incursum, aut atra massam picis vrbe reportat.

Iam vero molarum, & conficiendi frumenti pene solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium desiderat asellum, qui, vt dixi, pleraque utensilia & vehere in urbem, & reportare collo vel dorso cõmode potest. Qualis autem species eius vel cura probatissima sit, superiore libro, cum de pretioso præciperetur, satis dictum est.

De ouibus emendis tuendisque.

2.

POST maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima sit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris violentiã protegit, corporibusque nostris liberaliora præbet velamina. Tum etiam casei latiusque abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis & numerosis dapibus exornat. Quibusdam vero nationibus frumenti expertibus victum cõmodat, ex quo Nomadum Getarumque plurimi *γαλακτοπώται* dicuntur. Igitur id pecus, quanuis molliissimum sit, vt ait prudentissime Celsus, valetudinis tutissimæ est, minimeq; pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturã loci, quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota ruris disciplina Virgilius præcipit, cum ait:

Nec vero terra ferre omnes omnia possunt.

Pinguis & campestris situs proceras oues tolerat: gracilis & collinus quadratas: siluestris & montosus exiguas: pratis, planisque noualibus tectum pecus commodissime pascitur. Idque non solũ generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximii milesias, calabras, appulasque nostri existimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretiosiores habentur, earumq; præcipue albinates. Item quæ circa Parmã & Matinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est vtilissimus, quod ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pulli, atque fuscus, quos præbent in Italia Pollentia, in

in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos vocant *ίπες*. Sed & alias varietates in hoc pecoris genere docuit vñs exprimere. nam cum in municipium Gaditanũ ex vicino Africæ miri coloris syluestres ac feri arietes, sicut alia bestia munerariis deportarentur, M. Columella patruus meus acris vir ingenii, atque illustris agricola, quosdam mercatus in agros transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipsi Tarentinis ouibus impositi, tenuioris velleris arietes prognerauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam molliem, paternum & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque speciem, quæ fuerit in bestiis, per nepotum gradus mitigata feritate, rediisse. Ad propositum reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle & hirsutum. Sed in vtroque vel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ obseruari cõueniat. Communia in emendis gregibus fere illa, si candor lanæ maxime placet. nunquam candidissimos mares legeris: quoniam ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythraz vel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis.

3.

ITAQUE non solum ea ratio est probandi arietis, si vellere candido vestitur, sed etiam si palatum atque lingua concolor lanæ est. nam cū hæ corporis partes nigrae, aut maculosæ sunt, pulla vel etiam varia nascitur proles, idq; inter cætera eximie talibus numeris significauit idem qui supra:

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,

Nigra subest vdo tantum cui lingua palato,

Reice, ne maculis infuscet vellera pullis

Nascentum.

Vna eademque ratio est in erythreis & nigris arietibus, quorũ similiter (vt iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoq; minus ipsa vniuersitas tergoris maculis variet. ideo nisi lanatas oues emi nõ oportet, quo melius vnitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerumque natis inhaerent. Habitus autem maxime probatur, cum est altus, atque procerus, ventre promisso atque lanato, cauda longissima, densique velleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus: non quia magis hic sit vtilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. intorta potius, quam surrecta & patula cornua, quibusdã tamen regionibus, vbi celi status vuidus ventosusque est, capros

& arietes optauerimus vel amplissimis cornibus, quod ea porrecta atque maximam partem capitis a tēpestate defendant. Itaque si plerunque est atrocior hiems, hoc genus eligemus: si clementior, mutilum probabimus marem: quoniam est illud incommodum in cornuto: quod cum sentiat se velut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrat, & sit in foeminas quoque procacior. nam riualem (quantuis solus admissuræ non sufficit) violentissime persequitur. nec ab alio tempestuum patitur iniri gregem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus est, & in venere mitior. Itaque capri vel arietis petulci sæuitiā pastores hac astutia repellunt: mensuræ pedalis robustam tabulam configunt aculeis, & aduersam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet a rixa, cum stimulum suo ictu ipsum se fauciat. Epicharmus autem Syracusanus, qui pecudum medicinas diligentissime cōscripsit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundum aurículas foratis cornibus, qua curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad prognerandum optima est trima: nec tamē inhabilis vsque in annos octo. Foemina post bimatam maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiscit post annū septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonsas: variam & canam comam improbabis, quod sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis. eliges bimam vasti corporis, ceruice prolixa, prolixi villi, nec asperi, lanosi & ampli vteri. nam vitandus est glaber & exiguus. Atque hæc fere communia sunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis, humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quam in latitudinem porrecta, ut simul hieme calida sint, nec angustiae foetus oblidant. ea poni debent contra mediū diem: nam, quæ id pecus, quantum ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est, nec minus æstiu vaporis. itaque cohors clausa sublimi macerie præponi vestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus æstiuandi. deturque opera, ne quis humor subsistat, ut semper quam aridissimis filicibus, vel culmis stabula constrata sint, quo purius & mollius incubent foetæ. Sint quala mundissima, ne qua earum valetudo, quæ præcipue custodienda est, infestetur vligine. Omni autem pecudi larga præbenda sunt alimenta. Nam vel exiguus numerus, cum pabulo satiatur, plus domino reddit, quam maximus grex, si senserit penuriam: sequeris autem noualia non solum herbida,

herbida, sed quæ plerunque vidua sunt spinis, utramque sapiens auctoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium cura est, primum aspera silua

Lappæq; tribulq; absint.

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum tonsis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora vepres: cum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concresecit, tanto magis obnoxia est rubis, quibus velut hamis inuncata, a pascantium tergoribus auellitur: molle vero pecus etiam velamen, quo protegitur, amittit, atque id non paruo sumptu reparatur. Inter auctores fere constat, primum esse admissuræ tempus vernum parilibus, si sit ouis matuta: si vero foeta, circa Iulium mensem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messes vindemia, fructū deinde vineaticum foetura pecoris excipiat, & totius autumnī pabulo satius agnus ante mœstitiā frigorū, atque hiemis ieiunū confirmetur. Nam melior est autumnalis verno, sicut ait verissime Celsus, quia magis ad rem pertinet, ut ante æstiuū quam hibernum solstitium conualescat: solusq; ex omnibus animalibus bruma cōmode nascitur: ac si res exigit, ut plurimi mares prognerandi sint. Aristoteles vir callidissimus rerum naturæ præcipit admissuræ tempore obseruare siccis diebus halitus septemtrionales, ut contra ventum gregem pascamus, & cum spectans admittatur pecus: at si foeminae generandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices incantur. Nā illud, quod priore libro docuimus, ut admissarii dexter, vel etiam sinister vinculo testiculus obligetur, in magnis gregibus operosum est. Post foeturam deinde longinquæ regionis pastua petiturus opilio, fere omnem sobolem pastioni referuet suburbanæ: villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo sumptu deuehantur, & iis summotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti tamen etiam in vicinia vrbs quandoq; oportebit. Nam veruaculum pecus peregrino lōge est vilius. Nec committi debet, ut totus grex effoetus senectute dominum destituat: cum præsertim boni pastoris vel prima cura sit annis omnibus in demortuarum vitiofarumque ouium locum totidem, vel etiam plura capita substituere: quoniam sepe frigorū atque hiemis sæuitia pastorem decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumnī ratus adhuc esse tolerabiles, non summonerat. quo magis etiam propter hos ca-

sus, nisi validissima, quæ non cōprehendatur hieme, nouaq; progenie repleatur numerus: quod qui faciet, seruare debet, ne minori quadrimæ, neve ei quæ excessit annos octo, prolem submittat: neutra enim ætas ad educandum est idonea: tum etiam quod ex vetere materia nascitur, plerumque congeneratum parētis senium refert. nam vel sterile, vel imbecillum est. Partus vero incipientis pecoris non secus quam obstetricum more custodiri debet: neq; enim aliter hoc animal, quam muliebris sexus enitur, sæpiusq; etiam quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu. quare veterinariæ medicinz prudens esse debet pecoris magister, vt, si res exigit, vel integrum conceptum, cum transuersus heret locis genitalibus, extrahat: vel ferro diuisum, citra matris perniciem, partum educat, quod Græci vocant *ἐμψύς ἀνθρ*. Agnus autem, cum est editus, erigi debet, atque vberibus admoueri, tum etiam eius diductum os pressis humectare papillis, vt condiscat mater: tum trahere alimentum. sed prius quam hoc fiat, exiguum emulgendum est, quod pastores colostram vocant: ea nisi aliter quatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus est, cū matre clauditur, vt & ea partum suum foueat, & ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde quamdiu non lasciuat, obscuro & calido septo custodiatur: postea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne velut puerili nimia exultatione macescat: cauendumque est, vt tenerior separetur a validioribus, quia robustus angit imbecillum: satiusque est matrem prius quam grex procedat in pascua: deinde etiam crepusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos: qui cum firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cytiso, vel medica, tum etiam fursuribus, aut si permittat annona, farina ordeï, vel erui: deinde, vbi conualuerint, circa meridiem pratis aut noualibus villæ contiguis matres admouendæ sunt, & a septo emittendi agni, vt condiscant foris pasci. De genere pabuli, vt & ante diximus, & nunc eorum quæ omissa sunt, meminimus, iucundissimas herbas esse, quæ aratro proficillis arvis nascantur: deinde quæ pratis vlgine catentibus: palustres siluestresque minime idoneas haberi. nec tamen villa sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exoleat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod velut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum, cum e pastu redierint oues, lambunt, atque eo sapore cupidinem bibendi pascendique

dique concipiunt. At contra penuriæ hiemis succurritur obiectis intra tectum per præsepia cibis: aluntur autem commodissime repositis vlmis, vel ex fraxino frondibus, vel autumnali scæno, quod cordum vocatur: nam id mollius, & ob hoc iucundius est, quam maturum. cytiso quoque & satiua vicia pulcherrime pascuntur: necessaria tamen, vbi cæteræ defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ, nam per se ordeum, vel fresa cum suis valvulis faba, vel cicercula, sumptuosior est quam vt suburbanis regionibus exiguo pretio possit præberi: sed si vilitas permittit, haud dubie sunt optima. De temporibus autem pascendi, & ad aquam ducendi non aliter sentio, quam vt prodidit Maro:

*Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent.
Et vos in tenera pecori gratissimus herba.
Inde vbi quarta sitim cali collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna
perducamus, medioque die, vt idem, ad vallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut sicubi nigrum
Illicibus crebris sacra nemus accubat umbra.*
Rursus deinde iam mitigato vapore compellatur ad aquam: etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pascua producendum

*Solis ad occasum, cum frigidus aëra vesper
Temperat, & salus reficit iam resida luna.*
Sed obseruandum est sidus æstatis per emersum Caniculæ, vt ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, & in eam partem progrediatur, post meridiem in orientem: siquidem plurimum refert, vt pascentium capita sint obuersa soli, qui plerumque nocet animalibus oriente prædicto sidere. Hieme, & vere matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat: nam pruinosa iis diebus herba pascendi grauedinem creat, ventremque proluat: quare etiam frigidis humidisque temporibus anni semel tantum ei potestas aque faciendæ est: tum qui sequitur gregem circumspectus ac vigilans (id quod omnibus & omnium quadrupedum custodibus precipitur) magna clemētia moderetur. Idemq; duci propior quam domino, & in cogendis recipiendisq; ouibus adclamatione ac baculo minetur: nec vnquā telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut confidat. nam

nisi procedit, stare debet, quoniam grex quidem custodis officium, sublimem, celsissimamque oculorum veluti speculam desiderat, ut neque tardiores, & grauidas, dum cunctantur, neque agiles & foetas, dum procurunt, separari a ceteris sinat: ne fur, aut bestia hallucinatem pastorem decipiat. Sed hæc communia fere sunt in omni pecore ouillo. nunc quoque sunt generosi propria dicemus.

De omnibus testis.

GRÆCVM pecus, quod plerique tarentinum vocant, nisi cum domini præsentia est, vix expedit haberi: siquidem & curam & cibum maiorem desiderat. nam cum sit vniuersum genus lanigerum ceteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum est molliissimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multoque minus auaritiam; nec æstus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerumque domi alitur, & est auidissimum cibi; cui si detrahitur fraude villici, clades sequitur gregem. Singula capita per hiemem recte pascuntur ad præcepta tribus ordeï, vel frefæ cum suis valvulis fabæ, aut cicerculæ quatuor sextariis, ita ut & aridam frondem præbeat, aut siccam, vel viridem medicam, cytisumve, tum etiam cor-di scœni septena pondo, aut leguminum paleas ad fatim. Minimus agnis vendundis in hac pecude, nec vllus lactis reditus haberi potest. nam & qui sum moueri debet, paucissimos post dies quam editi sunt, immaturi fere maculantur, orbæque natæ suis matres alienæ soboli præbent vbera: quippe singuli agni binis nutricibus summittuntur, nec quicquam subtrahi summissis expedit, quo satior lactis agnus celeriter confirmetur, & parita nutrici cõsociata minus labore in educatione foetus sui. quam ob causam diligenti cura seruandum est, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni subrumentur. Plures autem in eiusmodi gregibus, quam in hirtis masculos enutrire oportet: nam prius quam scœminas inire possint mares castrati, cum bimatum expleuerint, enecantur & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quam alia vellera mercantibus traduntur. liberis autem campis, & omni fursulo ruboque vacantibus ouem græcam pascere meminimus, ne, ut supra dixi, & lana carpat, & tegumẽ. nec tamen ea minus sedulam curam foris, quia non quotidie procedit in pascua, sed maiorem domesticam postulat: nam sæpius deretenda & refrigeranda est: sæpius eius lana diducenda, vinoque & oleo insuccanda: nonnunquam etiam tota est eluenda, si dici permittit apricitas: idque ter anno fieri facit.

est stabula vero frequenter euerrenda, & purganda, humorque omnis vrine diuerrendus est, qui commodissime siccat perforatis tabulis, quibus ouilia consternuntur, ut grex supercubet. nec tantum cœno, aut stercore, sed exitiosis quoque serpentinibus testæ liberentur: quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere cedrum,

Galbaneoque agitare graues nidore chelydros.

Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu.

Vipera delituit, calumque exterrita fugit:

Aut testæ assuetus coluber. Quare, ut idem iubet,

-cape saxa manu, cape robora pastor,

Tollentemque minas, & sibila colla tumentem

Deice. vel ne istud cum periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut ceruina sæpius vire cornua: quorum odor maxime non patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest: quoniam nec vbique tarde, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus considerare tempestates, quibus ouis neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstus, si nondum detonderis, sentiat: verum ea quodocunque detonsa fuerit, vngi debet tali medicamine: succus excocti lupini, veterisque vinifex, & amurca pari mensura miscentur, coque liquamine tonsa ouis imbuitur, atque ubi per triduum delibuto tergo medicamina perbiberit, quarto die, si est vicinia maris, ad litus deducta mersatur: si minus est, cœlestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata paulum decoquitur: eaque grex perluitur. hoc modo curatum pecus anno scarbum fieri non posse Celsus affirmat: nec dubium est, quin etiam ob eam rem lana quoque mollior atque prolixior renascatur.

Medicina pecoris ouilli.

ET quoniam recensuimus cultum, curamque recte valentium, nunc quemadmodum vitis, aut morbo laborantibus subueniendum sit, præcipimus: quanquam pars hæc exordii pene tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris prior libro disputarem. quia cum sit fere eadem corporum natura minorum maiorumque quadrupedum, paucæ, paræque morborum & remedium differentia possunt inueniri: quæ tamen quantulæcunque sint, non omittentur a nobis. Si agrotat vniuersum pecus, ut & ante præcepimus, & nunc (quod remur esse maxime salutare) iterum adseueramus in hoc casu, quod est remedium præsentissimum: pabula mu-

temus, & auationes totius regionis, & alium quæramus statum cæli, curemusque, si ex calore & æstu concepta pestis inuasit, ut opaca rura: si inuasit frigore, ut eligantur aprica. sed modice ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur: nec tamen in totum pigre ac segniter agere, nam quemadmodum fellas morbo pecudes vehementer agitare & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati veterno consensescere, atque extinguui. cum deinde grex ad locum fuerit perductus, in lacinias colonis distribuatur, nam particulatim facilius quam vniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ superiore exordio percensuimus, obseruare debemus, si vniuersæ laborabunt illa, si singulæ. Oves frequentius, quam vllum aliud animal infestantur scabies; quæ fere nascitur, sicut noster memorat poeta,

cum frigidus imber

Alius ad vinum perdidit, & horrida cano

Bruma gelu. vel post tonsuram, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari vel flumine non abluas, si tonsuram gregem patiaris siluestribus rubis ac spinis sauciari, si stabulo vtaris in quo mulæ aut equi, aut asini steterunt: præcipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit. hæc ubi cœpit irreperere, sic intelligitur: vitiosum locum pecudes aut morsu scalpunt, aut cornu, vel vngula tundunt, aut arbori adfricant, parietibusve detergent: quod ubi aliquam facientem videris, comprehendere oportebit, & lanam diducere: nam subest aspera cutis, & velut quædam prurigo. cui primo quoque tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipue oves contagione vexentur. sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis vti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedium sit. Facit autem commode primum ea compositio, quam paulo ante demonstrauimus, si ad fecem, & amurcam, succumque decocti lupini misceas portione æqua detritum album elleborum. potest etiam scabriciem tollere succus viridis cicutæ: quæ verno tempore,

cum iam caulem nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor eius fictili vase reconditur, duabus vrinis liquoris, admisto salis torridi semodio. quod ubi factum est, oblitum vas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox promitur: tepefactumque medicamentum linitur scabie parti, quæ prius aspera testa, vel pumice defricta redulceratur. eidem remedio est amurca duabus partibus decocta: item vetus hominis vrina testis candentibus iniusta. quidam tamen hanc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscuntque pari mensura succum viridis cicutæ: deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti salis singulos sextarios infundunt. facit etiam sulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus. sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam.

Quam si quis ferro potuit rescindere summum

Vlceris os: alitur vitium, viuuntq; tegendo.

Itaque referandum est, & vlcerum medicamentis curandum. Subiicit deinde æque prudenter, febricitantibus ouibus de talo vel inter duas vngulas sanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem

Prospuit incensos altus auertere, & inter

Ima ferire pedis salientem sanguine venam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahimus. Clauis quoque dupliciter infestant ouem, siue cum subluuiis, atque intertrigo in ipso discrimine vngulæ nascitur: seu cum idem locus tuberculum habet, cuius media fere parte canino similis extat pilus, eique subest vermiculus. Subluuiis, & intertrigo pice per se liquida, vel alumine & sulfure atque aceto mistis rite eruentur, vel tenero punico malo, prius quam grana faciat, cum alumine pinsito, super fusoque aceto, vel æris æruginis infriata, vel combusta galla cum austero vino leuigata, & superposita. tuberculum, cui subest vermiculus, ferro quam acutissime circumsecari oportet, ne, dum amputatur, etiam, quod infra est, animal vulneremus: id enim cum sauciatur, venenatam saniem mittit, qua respersum vultus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit: & cum tuberculum diligenter circuncideris, candens seuum vulneri per ardentem tedam instillato. Ouem pulmonariam similiter ut suam curari conuenit, inserta per auriculam, quam veterinarii consiliginem vocant: de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam tradidimus. sed is morbus æstate plerumque concipitur.

si defuit aqua, propter quod vaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celfo placet, si est in pulmonibus vitium, acris aceti tantum dare, quantum ovium sustinere possit: vel humanæ veteris urinae tepefactæ trium heminarum instar per sinistram nares corniculo infundere, atque axungia sextantem faucibus inserere. Est etiam insanabilis facer ignis, quam pusillam vocant pastores: ea nisi compescitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta est, vivetur gregem contagione prosternit: sic quidem quod nec medicamentorum nec ferri remedia patitur. nam pene ad omnem tactum excandescit: sola tamen ea fomenta non aspernatur laetis caprini, quod infusum tantum valet, ut & blandiatur iugneam scutitiam, differens magis occisione gregis, quam prohibens. Sed Ægyptiæ gentis auctor memorabilis Dolus Mendisus, cuius commenta, quæ appellantur Græce *ἰατρικὴ περὶ τῶν κτηνῶν*, sub nomine Democriti falso produntur, censet propter hanc sæpius ac diligenter ovium terga perspicere, ut si forte sit in aliqua tale vitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & viam pecudem, quæ fuerit pusillola, resupinam obruamus, patiamurque super obrutam micere totum gregem, quod eo facto morbus propulsetur. Bilis æstivo tempore non minima perniciem potione depellitur humanæ veteris urinae, quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, vel nepetæ sylvestris furculi lana involuti naribus inferuntur, versanturque donec sternutet ovium. Fracta pecudum non aliter quam hominum crura sanantur, involuta lanis oleo atque vino insuccatis, & mox circumdatis ferulis conligata. Est etiam gravis perniciem herba sanguinariæ, quam si pasta est ovium, toto ventre distenditur, contrahiturque, & spumam quandam tenuem terri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda in ea parte quæ proxima est clunibus, nec minus in labro superiore vena solvenda est. Suspiriose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutandæque regiones, quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri debere censemus. Agnis quoque succurrendum est vel febricitantibus, vel egritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant, itaque separatim mulgendæ sunt oves, & celestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atque ea potio febricitantibus danda. multi lacte caprino iisdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiam mentio-

go, quam

go, quam pastores ostiginem vocant, mortifera lactentibus. ea plerumque fit, si per imprudetiam pastoris emissi agni, vel etiam hædi rosidas herbas depauerint, quod minime committi oportet. Sed cum id factum est, velut ignis facer, os atque labra foedis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus & sal æquis ponderibus contrita. nam ea mistura palatum, atque lingua, totumque os perfricatur. mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe suillo perlinuntur. Quibusdam placet æruginis tertiam partem duabus veteris axungia portionibus commiscere, tepefactoque uti medicamine. Nonnulli folia cupressi trita miscent aquæ, & ita perluunt ulcera, atque palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est. neque enim alia in agnis, quam in maiore quadrupede servatur.

De caprino pecore.

Et quoniam de ovuario satis dictum est, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dum meta potius, quam cam pestrem situm desiderat: asperisque etiam locis ac siluestribus optime pascitur. Nam nec rubos auersatur, nec vepribus offenditur, & arbusculis, frutetisque maxime gaudet. ea sunt arbutus, atque alaternus, cytisusque agrestis, nec minus ilignei querneique frutices, qui in altitudinem non profiliunt. Capri, cui sub maxillis binæ verruculae collo dependet, optimus habetur, amplissimi corporis, cruribus crassius, plena & breui ceruice, flaccidis & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, densoque, & nitido, atque longissimo pilo. nam

Et ipse condetur

Vsum in castrorum, ac miseris velamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum: quoniam immodicus libidinis, dum adhuc vberibus alitur, matrem stupro superuenit, & ideo celeriter, & ante sex annos consenescit, quod immatura veneris cupidine primis pueritiae temporibus exhaustus est: itaque quinquennis parum idoneus habetur scemini implendis. Capella præcipue probatur similis hirci, quem descripsimus, si etiam est vberis maximi, & lactis abundantissimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto celi statu. nam procelloso atque imbrifero cornuta semper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit: quoniam cornuti fere perniciosi sunt propter petulantiam. Sed numerum huius generis maiorem, quam ceterum capitarum sub vno claufo non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commode stabulætur. Atque ubi capræ primum

comparantur, melius est vnum gregem totum, quam ex pluribus particulatim mercari, vt nec in pastione separatim laci-
niæ deducantur, & in caprili maiore concordia quiete con-
stant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipue
fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. Nec tamen ea so-
la creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data
est. Itaq; nisi potest affatim præberi, non est gregi permittenda.
Tempus admissuræ per autumnum fere ante mensem Decem-
brem præcipimus, vt propinquante vere, gemmantibus frute-
tis, cum primum siluæ noua germinant fronde, partus edatur.
Ipsam vero caprile vel naturali saxo, vel manu cõstratum eligi
debet, quoniã huic pecori nihil substernitur. Diligensq; pastor
quotidie stabulum cõuerit, nec patitur stercore aut humorem
consistere, lutumue fieri, quæ cuncta sunt capris inimica. Parit
autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquã tri-
geminos. Pellima est fœtura cum matres bimæ, ternos hæc dos
efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni educan-
tur, nisi quod magis hæc dorum lasciuia compescenda, & ar-
ctius cohibenda est. Tum super lactis abundantiam samera,
vel cytisus, aut edera præbenda, vel etiam cacumina lentisci,
aliq; tenues frondes obiciendæ sunt. sed ex geminis singula
capita, quæ videntur esse robustiora, in supplementum gregis
referuntur, cetera mercantibus traduntur. Anniculæ vel bi-
mæ capellæ (nam vtraq; ætas partum edit) submitti hæc dum
non oportet, neque enim educare nisi trima debet. Sed anni-
culæ confestim depellenda soboles. bimæ tamdiu admittenda,
dum possit esse vendibilis. nec vltra octo annos matres seruan-
dæ sunt, quod assiduo partu fatigate, steriles existant. Magister
autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, a-
lacer atque audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines,
per vepres facile vadat, & non vterius generis pastores se-
quatur, sed plerunque vt antecedit gregem. quare cum esse
maxime strenuum opus est. Capellæ, dum dumeta pascunt,
capris cedūt, subinde quæ cedit compesci debet, ne procurret,
sed placide ac lente pabuletur, vt & largi sit vberis, & non strig-
olissimi corporis.

De medicina caprarum.

7.

ALIA namque genera pecorum, cum pestilentia vexantur,
prius morbo & languoribus marcescunt, solæ capellæ quam-
uis optimæ atque hilares subito concidunt, velut aliqua ruina
gregatim prosternantur. id accidere maxime solet vberitate
pabu-

pabuli. Quamobrem statim cum vnâ vel alterâ pestis
perculit, omnibus sanguis detrahendus. nec tota die pascendæ,
sed mediis quatuor horis intra septa claudendæ. Sin alius lan-
guor infestat, pabulo medicantur arundinis, & albæ spinæ ra-
dicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, ad-
miscemus aquam pluuialem, solamq; potandam pecori præ-
bemus. Quod si ea res ægritudinem non depellit, vendenda
sunt pecora. vel si neque id contingere potest, ferro necanda,
saliendaq;. Mox interposito spatio, conueniet alium gregem
reparare. nec tamen antequam pestilens tempus anni, siue id
fuit hyemis, vertatur æstate, siue autumnus, vere mutetur. Cum
vero singulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam
ouibus adhibebimus, nam cū distenditur aqua cutis, quod vi-
tium Græci vocant *ὑδρωπᾶ*, sub armo pellis leuiter incisa per-
niciosum transmittet humorem, tum factum vulnus pice li-
quida curetur. Cum effortē loca genitalia tumebunt, aut secū-
dæ non responderint, defruti sextarius, vel cum id defuerit,
boni vini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cera-
to liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in
ouillo pecore prædictum est, caprino medebimur.

Casæi faciendæ ratio.

8.

CASÆI quoq; faciendū non erit omittenda cura, vtq; lon-
ginquis regionibus, vbi mulctra deuehere non expedit. Is por-
ro si tenui liquore conficitur, quā celerrime vendendus est, dū
adhuc viridis succū retinet, si pingui & optimo, longiorem pa-
titur custodiam. sed lacte fieri debet sincero & quam recētissi-
mo. nam requietum vel mistū, celeriter acorem cõcipit. id ple-
rūq; cogi agni aut hædi coagulo, quāuis possit & agrestis car-
dii flore cõduci, & seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte,
quod emittit arbor, si eius virentē saucies corticem. Verū opti-
mus caseus est, qui exiguū medicaminis habet. minimum au-
tē coagulum recipit sinum lactis argentei pōdus denarii. Nec
dubiū quin fici ramulis glaciatus caseus iucundissime sapiat.
Sed mulctra, cū est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet
esse. nec tamē admouenda est flāmis, vt quibusdam placet, sed
haud procul igne constituenda, & confestim cum cõcreuit, li-
quor in fiscellas aut in calathos, vel formas transferendus est.
nā maxime refert primo quoq; tempore serum percolari, & a
concreta materia separari. Quā ob causam rustici nec patiuntur
quidem sua spōte pigro humore defluere, sed cum paulo soli-
dior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprima-

tur serum: deinde vt formis, aut calathis exemptus est, opaco, ac frigido loco, ne possit vitari, quanuis mūdissimis tabulis cōponitur, aspergitur tritis salibus, vt exudet acidum liquorem: atq; vbi duratus est, vehementius premitur, vt conspissetur. & rursus torrido sale cōtingitur, rursusq; ponderibus condensatur. Hoc cum per dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub ymbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterū caleus contingat, & vt modice siccetur: deinde, quo tenerior permaneat, clauso, neque ventis obnoxio loco stipatur, per cōplura tabulata. Sic neque fistulosus, neque saluus, neque aridus prouenit, quorum vitiorum primum solet accidere, si parum pressus: secundum, si nimio sale imbutus: tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiam trans maria permitti. Nam is qui recens intra paucos dies absumi debet, leuiore cura conficitur: quippe fiscellis exemptus, in salem muriamque demittitur, & mox in sole paulum siccatur. Nonnulli antequā pecus numellis inducant, virides pineas nuces in mulētram demittunt, & mox super eas emulgent, nec separant, nisi cum transmiserint in formas coactam materiam. Ipsos quidam virides conterunt nucleos, & lacti permiscunt, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunque velis saporis efficere possis, adiecto quod elegeris condimento. Illa vero notissima est ratio faciendi casei, quem dicimus manupressum. namque is paulum gelatus in mulētra dum est tepesactus, rescinditur, & feruente aqua perfusus, vel manu figuratur, vel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muria perduratus, atque ita malini ligni, vel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De suis, & eorum medicinis.

9.

In omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri similior est progenies, quam matri. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt totius quidam corporis amplitudine eximii, & qui quadrati potius, quā qui longi, aut rotundi sunt, ventre promisso, clunibus vatis, nec perinde cruribus aut vngulis proceris, amplæ & glandulose ceruicis, rostris breuibus, & resupinis. maximeque quod ad rem pertinet, quam salacissimos oportet esse mares, qui & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimarū agant: possunt tamen etiam semestres implere fœminam. Scrofæ probantur longissimi status, & vt sint reliquis mem-

bris

bris similes descriptis veribus. Si regio frigida, & pruinosa est, quam durissimæ, densæque, & nigre lætæ grex eligendus est. si temperata, atque aprica, glabrum pecus, vel etiam pristinale album potest pasci. Fœmina sus habetur ad partus edendos idonea fere vsque in annos septem, quæ quanto sœcundior est, celerius senescit. Annicula non improbe concipit, sed iniri debet mense Februario. Quatuor quoque mensibus scera, quanto parere: cum iam herbe solidiores sunt, vt & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum desierint vberibus ali, stipula pascantur, cæterisque leguminum caducis frugibus. Hoc autem sit longinquis regionibus, vbi nihil nisi submittere expedit, nam suburbanis lactens porcus ære mutandus est: sic enim mater non educando, labori subtrahitur, celeriusque iterum conceptum partum edet. Idque bis anno faciet. Mares, vel cū primum ineunt semestres, aut cū sæpius progenerauerint, tri mi aut quadrimi castrantur, vt possint pinguescere. Fœminis quoque vuluæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne sint genitales. quod facile non intelligo, quæ ratio compellat, nisi penuria cibi: nam vbi est vbertas pabuli, submittere prolem semper expedit. Omnem porro situm ruris pecus hoc vsurpat: nam & montibus, & campis commode pascitur, melius tamen palustribus agris, quam sitientibus. Nemora sunt conuenientissima, quæ vestiuntur quercu, subere, fago, cœtis, ilicibus, oleastris, tamaricibus, corylis, pomiferisque siluestribus, vt sunt albæ spinæ, Græcæ siliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atque achrades pyri. Hæc enim diuersis temporibus mitescunt, ac pene toto anno gregem saturant. At vbi penuria est arborum, terrenum pabulum confectabimur, & sicco limosum præferemus, vt paludem rimentur, effodiantque lumbricos, atque in luto volutantur, quod est huic pecori gratissimum, quin etiam vt aquis abuti possint: namque & id fecisse maxime per ætatem profuit, & dulcis eruisse radículas aquatilis siluæ, tanquam scirpi, iunci, que, & degeneris arundinis, quam vulgus cannam vocat: nam quidem cultus ager opimas reddit sues, cum est graminosus, & pluribus generibus pomorum confitus, vt per anni diuersa tempora, mala, pruna, pyrum, multiformes nuces ac ficum præbeat. nec tamen propter hæc parceretur horreis: nam sæpe de manu dādum est, cum foris deficit pabulum, propter quod plurima glans vel cisternis in aquam, vel fumo tabulatis recodenda est. Fabæ quoque, & similium leguminum, cum vilitas

permittit, facienda est potestas, & utique vere, dum adhuc lactant. Viridia pabula suis plerumque nocent: itaque mane priusquam procedant in pascua, conditiui cibis sustinenda sunt, ne immaturis herbis citetur alius, eoque vitio pecus emacietur, nec ut ceteri greges vniuersi claudi debent, sed per porticus haræ faciendæ sunt, quibus aut a partu, aut etiam pregnantibus includantur, nam præcipue sues cateruatim atque in cœditæ cum sint pariter inclusæ, super alias aliæ cubant, & foetus collidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ construendæ sunt in altitudinem pedum quatuor, ne sus transilire septa queat: nam contegi non debet, ut a superiore parte custos numerum porcorum recenscat, & si quem decumbens mater oppræsserit, cubanti subtrahat. Sit autem vigilans, impiger, industrius, nauus omnium quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut vniuscuiusque partum consideret. Semper obseruet enitentem: claudatque ut in hara fortum edat. Tum denotet protinus quotque & quales sint nati, & curet maxime ne quis sub nutrice aliena educetur: nam facillime porci, si euaserint haram, miscunt se, & scrofa cum decubuit, æque alieno ac suo præbet vbera. Itaque porculatoris maximum officium est, ut vnamquamque cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniem, pice liquida eandem notam scrofae & porcis imponat, & siue per literas, siue per alias formas vnumquemque fortum cum matre distinguat: nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis. Attamen quia id facere gregibus amplius videtur operosum, commodissimum est haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem confurgat, quantum possit nutrix euadere, lactens autem supergredi non possit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere, non quin ignorem fecunditatem scrofarum maioris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quæ plures educat, atque eæ quibus partus summittitur, cocto sunt ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter suile conueruat, & sæpius haras. nam quanuis prædictum animal in pabulationem spurce versetur, mundissimum tamen cubile desiderat. Hic fere cultus est pecoris suilli recte valentis.

DE

De medicina suum.

10.

SEQUITUR ut dicamus, quæ sit cura vitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipæ sues transuersa capita ferunt, ac per pascua subito, cum paululum procurerunt, consistunt, & vertigine correptæ concidunt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduersa parte de auricula sanguinem mittamus, item sub cauda duobus digitis a clunibus intermissis venam feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamque sarmento prius oportet verberari, deinde ab ictu virgæ tumentem ferro rescindi, detractoque sanguine colligari saligneo libro, vel etiam vlmeo. Quod cum fecerimus, vno aut altero die sub tecto pecudem cõtinebimus, & aquam modice calidam quantam volent, farinæque ordeaceæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum profluxerit, sale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet. Quidam præsentius putant esse remedium cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fissas taleas ferularum lineo funiculo religant, & ita collo suspendunt, ut strumæ ferulis contingantur. Nauseantibus quoque salutaris habetur eburnea scobis sale fricta, & fabæ minutæ fressæ commista, ieiunisque prius quam in pascua prodeant obiecta. Solet etiam vniuersum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumque in pascua medio campo procumbat, & quodam veterino pressum somnos æstiuo sub sole capiet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atque vno die abstinetur portione, & pabulo: postmodum radix anguinei cucumeris trita & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nausea correptæ vomitant, atque expurgantur, omniisque bile depulsa cicercula, vel faba dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æstiuam sitis sit infesta, tum suillo maxime est inimica: quare non ut capellam vel ouem, sic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus: sed si fieri potest, iuxta flumen, aut stagnum per ortum Caniculæ detineri: quia cum sit æstuosissimum, non est contentum portione aquæ, nisi obesam illuuiem, atque distentam pabulis aluum demerferit, ac refrigerauerit: nec vllam magis gaudet, quam riuus atque cœnoso lacu volutari. Quod si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extracta & large canalibus immissa præbenda sunt pocula, quibus nisi assatim satientur, pulmonariæ sunt. Ipsi morbus optime sanatur auri-

culis inserta confligunt: de qua radícula diligenter, ac sapius iam locuti sumus. Solet etiã vitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & vt Bucolicon loquitur poema,

Sratiacent passim sua quaq; sub arbore poma.

Nam pecus insatiabile est. sues enim, dum dulcedinem pabuli confectantur, supra modum æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturque aqua, & deinde sitientibus admoueatur, quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum.

11.

CASTRATIONIS autem in hoc pecore duo tempora seruantur, veris, & autumnis: & eius administrandæ duplex ratio. prima illa quam iam tradidimus, cum duobus vulneribus impressis per vnamquamque plagam singuli exprimuntur testiculi. altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum virilem partem vnam ferro resectam detraxeris, per impressum vulnus scalpellū inferito, & mediam quasi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, rescindito, atque vncis digitis alterum quoque testiculum educito: sic fiet vna cicatrix adhibitis cæteris remediis, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrifamilias, non reticendum putaui. sunt quædam serosæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum sit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis sunt, ita vt aliquando si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. De armentis, cæterisque pecudibus, & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi forisque curantur, atque obseruantur (nisi fallor) satis accurate disserui.

De canibus.

12.

NUNC vt exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquam canis falso dicitur mutus custos: nã quis hominum clarius, aut tanta vociferatione bestiam vel furem prædicat, quam iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest vigilantior? quis denique vltor aut vindex constantior? quare vel in primis hoc animal mercari, tuerique debet agricola, quod & villam, & fructus, familiamque, & pecora custodit. Eius autem paradi tuendique triplex ratio est.

est. namq; vnum genus aduersus hominum insidias eligitur, & id villam, quæq; iuncta sunt villæ, custodit. at alterum propellendis iniuriis hominum ac ferarum, & id obseruat domi stabulum: foris, pecora pascuntia. tertium venandi gratia comparatur, idque non solum nihil agricolam iuuat, sed & auocat desidemque ab opere suo reddit. De villatico igitur & pastorali dicendum est: nam venaticus nihil pertinet ad nostram professionem. Villæ custos eligendus est amplissimi corporis, vasti latratus canoriq; vt prius auditu maleficum, deinde etiam conspectu terreat, & tamen nonnunquam, ne visus quidem, horribili fremitu suo fuget insidiantem. sit autem coloris vnius, isque magis eligatur albus in pastorali, niger in villatico: nam varius in neutro est laudabilis. pastor album probat, quoniam est feræ dissimilis. magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane vel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo canent feriat. Villaticus, qui hominum maleficiis opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur: siue nocte, ne conspicitur quidem propter vmbre similitudinem: quam obrem tectus tenebris canis tutiorem accessum habeat ad insidiantem. probatur quadratus potius quam longus aut brevis, capite tam magno, vt corporis videatur pars maxima, deiectis & propendentibus auribus, nigris vel glaucis oculis acrilumine radiantibus, amplo villosq; pectore, latis armis, cruribus crassis & hirtis, cauda breui, vestigiorum articulis & vnguibus amplissimis, qui Græce *δρυγί* appellantur. Hic erit villatici canis status præcipue laudandus. mores autem neq; mitissimi, neq; rursus truces atq; crudeles: quod illi furem quoq; adulantur, hi etiam domesticos inuadunt: satis est seueros esse nec blandos, vt nonnunquã etiã conseruos iratius intueantur, semper excandescant in externos. Maxime autem debent in custodia vigilaces conspici, nec erronei, sed assidui, & circumspecti magis quam temerarii: nam illi nisi quod certum compererunt, non indicant: hi vano strepitu, & falsa suspitione concitantur. Hæc ideo memoranda credidi, quia non naturatantum, sed etiam disciplina mores facit, vt cum emendi potestas fuerit, eiusmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multum refert an villatici corporibus graues, & parum veloces sint: plus enim cominus & in gradu, quam eminens & in spatio cursu facere debent: nam semper circa septa, & intra ædificium consistere,

imo ne longius quidem recedere debent, satisque pulchre funguntur officio, si & aduenientem sagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, vel constantius appropinquantem violenter inuadunt. primum est enim non adtentari, secundum est laceffitum fortiter & perseveranter vindicari. Atque hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pecuarius canis neque tam strigosus aut pernix debet esse, quam qui damas ceruosque, & velocissima sectatur animalia, nec tam obesus aut grauis, quam villæ horreique custos: sed & robustus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad cursum comparatur, cum & lupi repellere insidias, & raptorem ferum consequi fugientem, prædam excutere, atque auferre debeat. quare status eius longior productiorque, ad hos casus magis habilis est, quam brevis, aut etiam quadratus: quoniam (vt dixi) nonnunquam necessitas exigit celeritate bestiam confectandam: ceteri artus similes membris villatici canis æque probantur. Cibaria fere eadem sunt utrique generi præbenda. nam si tam laxa rura sunt, vt sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum sero commode pascit. sin autem surculo consitus ager sine pascuo est, farreo vel tritico pane satiandi sunt, admisto tamen liquore coctæ fabæ, sed tepido: nam feruens rabiem creat. huic quadrupedi neque scemina, neque mari, nisi post annum permittenda Venus est: quæ si teneris conceditur, carpit & corpus & vires, animosque degenerat. Primus effœta partus amouendus est, quoniam tiruncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueniliter vsque in annos decem progenerant: post id tempus ineundis sceminis non videntur habiles, quoniam seniorum pigra soboles existit. Fœminæ concipiunt vsque in annos nouem, nec sunt viles post decimum. Catulos sex mensibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrem lusus ac lasciuia causa: postea & cætenis per diem continendi, & noctibus soluendi, nec vnquam eos, quorum generosam volumus indolem conseruare, patiemur alienæ nutricis vberibus educari: quoniam semper & lac, & spiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget. quod si effœta lacte deficitur, caprinum maxime conueniet præberi catulis, dum fiant mensium quatuor. nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius

ius quisque vocatus exaudiat: nec tamen breuioribus, quam quæ duabus syllabis enuntientur, sicuti Græcum est *κυύλαξ*, Latinum ferox: Græcum *λαῖων*, Latinum celer: vel scemina, vt sunt Græca *σύνδῃ, ἀλκῇ, ῥώμῃ*: Latina, lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas post diem quadragesimum, quam sint editi, sic castrare conueniet: neruus est, qui per articulos spinæ prorepat vsque ad vltimam partem caudæ: is mordicus comprehensus, & aliquatenus eductus abruptitur: quo facto, neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (vt plurimi pastores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum.

13.

FERRE autem per ætatem sic muscis aures canum exulcerantur, sæpe vt totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ sunt. quod si vlcibus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam suille adipi vulneribus stillari conueniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu non sunt vellendi, ne, vt ante prædixeram, faciant vlcera. Pulicosæ cani remedia sunt: sume cuminum tritum pari pondere, cum veratro, aquaque mistum & inlinitum: seu cucumeris anguinei succum: vel si hæc non sunt, vetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythi & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, vitiosamque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse conueniens. eadem pestis, si fuerit vehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua vitia sicut in ceteris animalibus præcepimus, curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de villaticis pastionibus, quæ continent volucrum, pisciumque, & siluestrium quadrupedum curam, sequenti volumine præcipimus.

L. IVNII MODERATI
COLVMELLÆ DE RE RVSTICA
LIBER OCTAVVS.

De villaticis pastionibus.

Cap. I.

QUAE fere consummabant, Publi Siluine, ruris exercendi colendique scientiam, quæque pecuariæ negotiationis

exigebat ratio, septem memorauius libris. hic nunc sequentis numeri titulum possidebit, nec quia proximam propriamque rustici curam desiderent ea, quæ dicturi sumus, sed quia non alio loco, quam in agris aut villis debeant administrari, & tamē agrestibus magis, quam urbanis profint. quippe villaticæ passionēs, sicut pecuariæ, non minimam colonis stipem conferunt, cum & auium stercore macerrimis vineis, & omni surculo atque aruo medeantur, & eisdem familiarem focum mensamque pretiosis dapibus opulentent: postremo venditorum animalium pretio villæ reditum augent. quare de hoc quoque genere passionis dicendum censui. Est autem id fere vel in villa, vel circa villam. in villa est, quod appellant Græci *ορειθύναι*, & *πειρατεῖναι*, atque etiam cum datur liquoris facultas *ιχθυοτροφεία*, sedula cura exercetur. ea sunt omnia, ut Latine potius loquamur, sicut auium cohortalium stabula, nec minus earum quæ conclauius septæ sēginantur, vel aquatiliū animalium receptacula. rursus circa villam ponuntur *μελισσώνες* & *χρηστοφεία*, quin etiam *λαγροτροφεία* studiose administrantur, quæ nos similiter appellamus apum cubilia, apiariæ: vel nantium volucrum, quæ stagnis piscinisque lætatur, auariæ: vel etiam pecudum siluestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, viuariæ.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis & nutriendis.

PRIVS igitur de his præcipiam, quæ intra septa villæ paſcuntur: ac de aliis quidem forsitan ambigitur, an sint agrestibus possidenda: gallinarum vero plerunque agricolæ cura solennis est. Earum genera sunt vel cohortalium, vel rusticarum vel Africanarum. Cohortalis est avis, quæ vulgo per omnes fere villas conspicitur: Rustica, quæ non dissimilis villaticæ per aucupem decipitur: eaque plurima est in insula, quam nautæ in Ligustico mari sitam producto nomine alitis Gallinariam vocitauerunt: Africana est, quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi similis, nisi quod rutilam galeam, & cristam capite gerit, quæ utraq; sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ proprie appellantur gallinæ, mares autem galli, semimares capi, qui hoc nomine vocantur, cū sint castrati, libidinis abolendæ causa. Nec tamen id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcaribus inuſtis, quæ cum ignea vi consumpta sunt, facta vlcera dum conſanescunt, figulari creta linuntur. Huius igitur villatici generis non

ſpernendus est reditus, si adhibeatur educandi scientia, quam plerique Græcorū, & præcipue celebrare Deliaci. sed & ii, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant, præcipue Tanagricum genus & Rhodium probabant, nec minus Chalcidicum & Medicum, quod ab imperito vulgo litera mutata Melicum appellatur. nobis nostrum vernaculum maxime placet: omisso tamen illo studio Græcorum, qui ferocissimum quemque alitem certaminibus & pugna præparabant. nos enim censemus instituere vestigalium industrii patrifamilias, non rixolarum auium lanistæ, cuius plerunque totum patrimonium pignus aleæ victor gallinæ pſtes abstulit. Igitur cui placebit sequi nostra præcepta, consideret oportet primum quam multas, & cuiusmodi parare debeat matrices, deinde qualiter eas tueri & pascere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubet & excludant efficere: postremo ut commode pulli educetur operam dare. his enim curis & ministeriis exercetur ratio cohortalis, quam Græci vocant *ορειστοφεία*. Parandi autem modus est, ducendorum capitum, quæ pastoris vnus curam dispendant: dum tamen anus sedula vel puer adhibeatur custos vagantium, ne obsidiis hominum, aut insidioforum animalium diripiantur. Mercari porro nisi fœcundissimas aues non expedit. eæ sint rubicundæ vel fuscæ plumæ, nigrisq; pennis: ac si fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. sin aliter, euitetur albæ: quæ fere cum sint molles ac minus viuaces, tum ne fœcundæ quidem facile reperiuntur: atque etiam conspicue, propter quod insigne candoris ab accipitribus & aquilis sæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robusti corporis, quæ drata, pectorosa, magnis capitibus, rectis rutilisque cristulis, albis auribus, & sub hac specie quam amplissimæ, nec paribus ungulis: generosissimæque creduntur, quæ quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transuersa calcaria. nam quæ hoc virile gerit insigne, contumax ad concubitum designatur admittere marem, raroque fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinæcos mares nisi salacissimos habere non expedit. atque in his quoque sicut in fœminis, idem color, idemque numerus unguium, status altior quæritur: sublimes, sanguineæque, nec obliquæ cristæ: ratiidi, vel nigrantes oculi: breuia & adunca rostra: maximæ, candidissimæque aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ velut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde varix, vel ex auro flauæ,

per colla cernicesque in humeros diffusa: tum lata & musculosa pectora: lacertos æque similes brachiis, alæ tum procerissimæ: caudæ duplici ordine singulis vtrinque prominentibus pinnis inflexæ: quinetiam vasta scœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa, sed infestis velut sudibus nocenter armata. Mores autem quanuis non ad pugnam, neque ad victoriæ laudem præparentur, maxime tamen generosi probantur, vt sint elati, alacres, vigilaces, & ad sæpius canendum prompti, nec qui facile terreantur: nam interdum resistere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas serpentem, vel aliud noxium animal interficere. Talibus autem maribus quinæ singulis scœminæ comparantur: nam Rhodii generis, aut Medici propter grauitatem, neque patres nimis salaces, nec scœundæ matres: quæ tamen ternæ singulis maritantur: & cum pauca oua possiderunt, inertes ad incubandum, multoque magis ad excludendum, raro foetus suos educat. Itaque quibus cordi est ea genera propter corporum speciem possidere, cum exceperunt oua generosarum, vulgaribus gallinis subiiciunt, & ab his exclusi pulli nutriuntur. Tanagrici plerumque Rhodii & Medici amplitudine pares, non multum moribus a vernaculis distant, sicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generum nothi sunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, nostrates ediderunt: nam & paternam speciem gerunt, & salacitatem scœunditatemque vernaculam retinent. Pumiliones aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec propter scœunditatem, nec propter alium redditum nimium probo, tam hercule, quam nec pugnacem, nec rixosæ libidinis marem. nam plerumque cæteros infestat, & non patitur iniri scœminas, cum ipse pluribus sufficere non queat. Impedienda est itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inferitur: eaque quasi compede cohibentur feri mores. Sed, vt proposui, iam de tutela vniuersi generis præcipiam.

De gallinariis constituendis.

GALLINARIA constitui debent parte villæ, quæ hibernum spectat orientem: iuncta sint ea furno, vel culinæ, vt ad auem perueniat fumus, qui est huic generi præcipue salutaris. Totius autem officina: id est ornithonis, tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti sit

fit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur vnus omnino aditus mediæ cellæ: quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinem, & quoquoersus pedes septem. in ea singuli dextro leuoque pariete aditus ad vtramque cellam faciendi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autem focus applicetur tam longus, vt nec impediatur prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in vtramque cellam: eaque longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis quam media sublimitas. diuidatur tabulatis, quæ supra se quaternos, & infra septenos liberos pedes habeant, quoniam ipsa singulos occupant. vtraque tabulata gallinis seruire debent, & ea paruis ab orienti singulis illuminari fenestellis, quæ & ipsæ maturum exitum præbeant auibibus ad cohortem, nec minus vespertinum introitum. sed curandum erit, vt semper noctibus claudantur, quo tutius aues maneant. intra tabulata maiores fenestræ aperiantur, & eæ clatris muniantur, ne possint noxia irreperere animalia. sic tamen, vt illustria sint loca, quo commodius habitent. auariique subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis foetus. nam etiam in iis ipsis locis ita crassos parietes edificare conuenit, vt excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli: hoc enim & salubrius, & elegantius est, quam illud, quod quidam faciunt, vt palis in parietes vehementer actis, vimineos qualos superimponant. siue autem parietibus, ita, vt diximus, cauatis, aut qualis vimineis preponenda erunt vestibula, per quæ matricem ad cubilia vel pariendi, vel incubandi causa perueniant. neque enim debent ipsis nidis inuolare, ne dum adfiliunt, pedibus oua confringant. Ascensus deinde auibibus ad tabulata per vtramque cellam datur iunctis parietum modicis asserculis, qui paulum formati gradibus asperantur, ne sint aduolantibus lubrici: sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scandulæ similiter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. maxime autem curabimus vt & hæc auaria & cætera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus & extrinsecus poliantur opere testorio, ne ad aues feles habeant aut coluber accessum, & æque noxiæ prohibeantur pestes. Tabulatis insistere dormientem auem non expedit, ne suo lædatur stercore, quod cum pedibus vncis adhæsit, podagram creat: ea pernicies vt euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum supersilientem volucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduersis

parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatium distent. Hæc erit cohortalis officinæ dispositio. cæterum cohors ipsa, per quam vagantur, non tam stercore, quam vligine careat: nam plurimum refert aquam non esse in ea nisi in loco, quam bibant. eamque mundissimam: nam stercoreosa pituitam concitat. puram tamen seruare non possis, nisi clausam, vasis in hunc usum fabricatis. sunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis vtiliter esse ligneos, aut fictiles compertum est: hi superpositis operculis clauduntur, & a lateribus super mediam partem altitudinis per spatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auium capita possint admittere: nam nisi operculis muniantur, quantulumcumque aquæ vel ciborum inest, pedibus euertitur. sunt qui a superiore parte foramina ipsis operculis imponant, quod fieri non oportet: nam supersiliens auis proluuie ventris cibos & aquam conspurcat.

De cibariis gallinarum.

CIBARIA gallinis præbentur optima, pinsum ordeum & vicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: sed hæc ubi vilitas annonæ permittit. ubi vero ea est cæterior, excreta tritici minute commode dantur: nam per se id frumentum, etiam quibus locis vilissimum est, non vtiliter præbetur, quia obest auibis. potest etiam lolium decoctum obici, nec minus fursures modice a farina excreti, qui si nihil habent farris, non sunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunio cythi folia, seminaque maxime probantur, & sunt huic generi gratissima: neque est vlla regio, in qua non possit huius arbutulæ copia esse vel maxima. Vinacea quauis tolerabiliter pascant, dari non debent, nisi quibus temporibus anni auis foetus non edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum plane post autumnum cessant a foetu, possunt hoc cibo sustineri, attramen quæcunque dabitur esca per cohortem vagantibus, die incipiente, & iam in vespertum declinante, bis diuidenda est, ut & mane non protinus a cubili latius euagentur, & ante crepusculum propter cibi spem temporius ad officinam redeant, possitque numerus capitum sæpius recognoscitur: nam volatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Siccus etiam pulvis & cinis ubicunque cohortem porticus vel tectum protegit, iuxta parietes reponendus est, ut sit quo aues se perfundant: nam his rebus plumam pennasque emundant: si modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait suæ cœno, cohortales

aues

anes puluere, vel cinere lauari. Gallina post primam emitti, & ante horam diei vndecimam claudi debet: cuius vagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausæ, nisi quod ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura: nam singulis capitibus quaterni cythi diurna cibaria sunt, cum vagis terni, vel bini præbeantur. Habere etiā clausam oportet amplum vestibulum, quo prodeat, & ubi apertur: idque sit retibus munitum, ne aquila vel accipiter inuolet, quas impensas & curas, nisi locis, quibus harum rerum vigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides pastoris, qui nisi eam domino seruat, nullus ornithonis questus vincet impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis.

CONFECTA bruma parere sere id genus auium consuevit. Atque earum quæ sunt fecundissimæ, locis tepidioribus circa Calend. Ian. oua edere incipiunt: frigidis autem regionibus eodem mense post Idus. Sed cibus idoneis fecunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad satietatem ordeum semicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythi foliis, ac semine eiusdem: quæ vtraque maxime putantur augere fecunditatem auium. Modus autem cibariorum sit, ut dixi, vagis binorum cythorum ordeum: aliquid tamen admiscendum erit cythi, vel si id non fuerit, viciæ aut milii. Curæ autem debet esse custodi, cum parturient aues, ut habeant quam mundissimis paleis constrata cubilia, eaque subinde conuertat, & alia stramenta quam recentissima reponant: nam pulicibus, aliisque similibus animalibus replentur, quæ secum affert anis, cum ad idem cubile reuertitur. Assiduus autem debet esse custos, & speculari parientes, quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interiecta voce acuta. Obseruare itaque dum edant oua, & confestim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata sunt recolligantur, notenturque quæ quoque die sint edita, ut quam recentissima supponantur glorientibus: sic enim appellant rustici aues eas quæ volunt incubare. cætera vel reponantur, vel æremutentur: apertissima porro sunt ad excludendum recentissima quæque, possunt tamen etiam requieta supponi, dum ne ventustiora sint, quam dierum decem. Fere autem, cum primum

partum consummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuariis, quod facere non omnibus permittendum est: quoniam quidem nouellæ magis edendis, quam excubandis ouis vtiliores sunt, inhibeturque cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam sæpius id fecerint: moresque earum maxime pernosci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. at e contrario quædam & sua & aliena oua comminuunt atque consumunt, quod facientem protinus submouere conueniet. Pulli autem duarum aut trium auium exclusi, dum adhuc teneri sunt, ad vnam, quæ sit melior nutrix, transferri debent, sed primo quoque die, dum mater suos & alienos propter similitudinem dignoscere non potest. Verumtamen seruari oportet modum: neque enim debet maior esse quam triginta capitum. negant enim hoc ampliore gregem posse ab vna nutrirî. Numerus ouorum, quæ subiciuntur, impar obseruatur, nec semper idem: nam primo tempore, id est mense Ianuario, quindecim, nec vnquam plura subiici debent: Martio XIX, nec his pauciora: vnum & viginti Aprilis: tota deinde æstate vsque in Calendas Octobris totidem. postea superuacua est huius rei cura, quod frigidibus exclusi pulli plerumque intereant. Plerique tamen etiam ab æstiuo solstitio non putant bonam pullationem, quod ab eo tempore etiam si facilem educationem habent, iustum tamen non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, vbi a matre pulli non exiguis præciis veneunt, nec plerumque intereunt, probanda est æstiuæ educatio. Semper autem, cum supponuntur oua, considerari debet, ut luna crescente a decima vsque ad quintam decimam id fiat. nam & ipsa suppositio per hos fere dies est commodissima, & sic administrandum est, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur oua, & in speciem volucrum conformantur, ter septenis opus est gallinæ generi. at pauonino & anserino, paulo amplius ter nouenis: quæ si quando fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus foetibus alienigenis patiemur. tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quam quinque fouenda recipient. sed & hæc quam maxima: nam ex pusillis aues minutæ nascuntur. Cum deinde quis volet quam plurimos mares excludi, longissima quæque & acutissima oua subiciet: & rursus cum seminas, quam rotundissima. Supponendi autem consuetudo tradita est ab

iis,

his, qui religiosius hæc administrant, eiusmodi: Primum quam secretissima cubilia eligunt, ne incubantes matricem ab aliis auiibus inquietentur: deinde antequam conseruant ea, diligenter emundant, paleasque, quas substraturi sunt, sulfure & bitumine, atque ardente teda perlustrant, & expiatis cubilibus iniiciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam desilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus alii capita cum clauis ferreis subiciunt: quæ cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus vitiantur oua, pullique semiformes interimuntur, antequam toti partibus suis confumentur. Seruat autem qui subicit, ne singula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde vniuersum leniter in præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis iuxta ponendus est eibus, ut saturæ studiosius nidis immorentur, neve longius euagata refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipsæ conuertant, auarius tamen cum desilierint matres, circumire debet, ac manu versare, ut æqualiter calore concepto facile animentur. quinetiam si qua vnguibus læsa vel fracta sunt, ut remoueat. idque cum fecerit, die vndeuigesimo animaduertat, an pulli rostellis oua percuderint, & auscultetur si pipiant: nam sæpe propter crassitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque hærrentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos subficere, idque non amplius triduo facere: nam post vnum & vngesimum diem silentia oua carent animalibus: atque remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet singulos, ut quisque natus sit, tollere, sed vno die in cubili finire cum matre, & aqua ciboque abstinere dum omnes excludantur. Postero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur: Cribro vicario, vel etiam loliario, qui iam fuerit in vsu, pulli superponantur: deinde pulegiæ furculis sumigantur. ea res videtur prohibere pituitam, quæ celerime teneros interficit. Post hæc cauea cum matre claudendi sunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: vel adorceo farre vino terso modice alendi. nam maxime cruditas vitanda est: & ob hoc tertia die cauea cum matre continendi sunt, priusque, quam emittantur ad recentem cibum, singuli tentandi, ne quid hesterni habeant in gutture. nam si vacua non est ingluuius, cruditatem significat, abstinereque debent,

dum concoquant. Longius autem non est permittendum teneris euagari, sed circa caueam continendi sunt, & farina ordeacea patendi dum corroborentur. cauendumque ne a serpentibus assentur, quarum odor tam pestilens est, ut interimat vniuersos: id vitatur sæpius incenso cornu ceruino, vel galbano, vel muliebri capillo: quorum omnium fere nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandum erit, ut tepide habeantur: nam nec calorem, nec frigus sustinent. optimumque est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatem vagandi fieri. Sed primis quasi infantia diebus pertractandi sunt, plumuleque sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durecant, & naturalia præcludant. Quod quamuis caueatur, sæpe tamen euenit, ut alius exitum non habeat: itaque pinna pertunditur, & iter digestis cibis præbetur. Sed & iam validioribus factis, atque ipsis matribus etiam vitanda pituitæ pernicies erit, quæ ne fiat, mundissimis vasis, & quam purissimam præbeamus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus. Quod si tamen pestis peruaferit, sunt qui spicas allii tepido madefactas oleo faucibus inferant. quidam hominis vrina tepida rigant ora, & tamdiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauseam. Vua quoque, quam Græci ἀργίαν σαφύλην vocant, cum cibo mista prodest. vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur. nam si pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescinduntur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur: atque ita paulum triti salis vulneribus infriatur. Id porro vitium maxime nascitur cum frigore & penuria cibi laborant aues: item cum per æstatem consistens in cohortibus aqua potatur: item cum ficus aut vua immatura nec ad satietatem permixta est, quibus scilicet cibis abstinendæ sunt aues, eosque ut fastidiant efficit vua labrusca de vepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obiciatur esurientibus, eiusque sapore offensæ aues, omnem aspernantur vuam. Similis ratio est etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auib, & ita fici fastidium creat. Mox quoque, sicut in ceteris pecoribus, eligenda quæque optima, & deteriora vendenda. seruetur etiam in hoc genere, ut per autumnum tempus omnibus annis, cum fructus earum cessat, numerus quoque minuatur. Sum mouebimus autem veteres, id est, quæ trimatum

matum excesserunt. item quæ aut parum fecundæ, aut parum bonæ nutritrices sunt, & præcipue quæ oua vel sua, vel aliena consumunt. nec minus, quæ velut mares cantare, atque etiam calcare cœperunt. item serotini pulli, qui ab solstitio nati capere iustum incrementum non potuerunt. In masculis autem non eadem ratio seruabitur, sed tamdiu custodiemus generosos, quamdiu fœminam implere potuerint. Nam rarior est in his auib, mariti bonitas. Eodem quoque tempore cum parere desinent aues, id est, ab Idib. Nouemb. pretiosiores cibi subtrahendi sunt, & vinacea præbenda, quæ satis cum modo pascunt adiectis interdum tritici excrementis.

De ouis.

6.

Ouorum quoque longioris temporis custodia non aliena est huic curæ: quæ commode seruantur per hiemem, si paleis obruas: æstate, si fursuribus. quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis aut fursuribus obruunt. nonnulli solida, multi etiam fresa faba coagulant: alii salibus integris adoperiunt: alii muria tepescere ducunt. Sed omnis sal quemadmodum non patitur putrescere, ita minuit oua, nec finit plena permanere: quæ res e mentem deterret. Itaque ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis facienda.

7.

Pingvem quoque facere gallinam, quamuis fartoris, non rustici sit officium, tamen quia non ægre contingit, præcipiendum putauit. Locus ad hanc rem desideratur calidus maxime, & minimi luminis, in quo singulæ caueis angustioribus, vel sportis inclusæ pendeant aues, sed ita coarctatæ, ne versari possint. Verum habeant ex utraque parte foramina: vnum, quo caput exeratur: alterum, quo cauda clunisque, ut & cibos capere possint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquantur. Substernatur autem mundissima palea, vel molle scœnum, id est, cordonum. nam si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis e capite, & sub alis atque clunibus detergetur: illic, ne pediculum creet; hic, ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina, quæ cum est aqua coarsa & subacta, formantur offæ, quibus aues saginantur. et tamen primis diebus dari parcius debet, dum plus concoque re consuecant. nam cruditas vitanda est maxime, tantumque præbendum, quantum digerere possint: neque ante recens ad mouenda est, quam tentato gutture apparuerit nihil veteris

reſe remanſiſſe. Cum deinde ſatiata eſt auis, paululum depoſita cauea dimittitur, ſed ita ne vegetur, ſed potius, ſi quid eſt quod eam ſtimulet aut mordeat, roſtro perſequatur. hec enim fere communis eſt cura ſarciendum. nam illi qui volunt non ſolum opimas, ſed etiam teneras aues efficere, mulſea recente aqua prædicti generis farinam conſpergunt, & ita ſarciunt: nonnulli tribus aquæ partibus vnam boni vini miſcent, ma- deſactoq; triticeo pane obefant auem, quæ prima luna (quoniam id quoque cuſtodiendum eſt) ſaginari cœpta, vigeliſima perglieit. Sed ſi ſatiſdierit cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam ſatura proceſſerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & vigeliſimam lunam ſuperueniat. Antiquiſſimum eſt autem maximam quamq; auem lauti- ribus epulis deſtinare. Sic enim digna merces ſequitur operam & impenſam.

De palumbis & columbis ſarciendis, & columbariis conſtituendis. 8.

Hæc eadem ratione palumbos columboſque cellares pin- guiſſimos facere contingit: neque eſt tamen in columbis ſar- ciendis tantus reditus, quantum in educandis. nam etiam ho- rum poſſeſſio non abhorret a cura boni ruſtici. ſed id genus minore tutela paſcitur longinquis regionibus, ubi liber egreſ- ſus auibus permiſſitur: quoniam vel ſummis turribus, vel edi- tiſſimis ædificiis assignatas ſedes frequentant patentibus fe- neſtris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus ta- men aut tribus menſibus acceptant condititia cibaria, cæteris ſeipſas paſcunt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis lo- cis facere non poſſunt, quoniam interceptiuntur variis aucu- pam inſidiis. itaque clauſæ intra tectum paſci debent, nec in plano villæ loco, nec in frigido: ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod aſpiciat hibernum meridiem. Eiufque parie- res, ne iam dicta iteremus, vt in ornithone præcepimus, conti- nuis cubilibus excauentur. vel ſi ita non competit, paxillis ad- æctis tabulæ ſuperponantur, quæ vel loculamenta, quibus ni- dificent aues, vel ſicilia columbaria recipiant præpoſitis ve- ſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Torus autem locus & ipſæ columbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quo- niam eo colore præcipue delectatur hoc genus animum. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa ſeneſtram, & ea ſit ita poſita, vt maiore parte hiberni diei ſolem ad- mittat, habeatque appoſitam ſatis amplam caueam retibus emu-

emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad aplicationem columbas, nec minus in agros emittant matri- ces, quæ ouis vel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cu- ſtodia ſeruitio contriſtata ſeneſcant. Nam cum paulum cir- ca ædificia volitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad foetus ſuos vegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem eua- gari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua præbeat, ſimi- lia eſſe debent gallinariis, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauare propter anguſtias non recipiant. Nam id fa- cere eas nec ouis nec pullis, quibus plerumq; incubant, expe- dit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniam fere partes eæ columbarii carent ſtercore. Commo-diſſima ci- baria purantur vicia, vel eruum, tum etiam lenticula, mili- umque, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubin- de conuerſi & emundari debet. nam quanto eſt cultior, tanto laetior auis conſpicitur, eaque tam ſatiſdicioſa eſt, vt ſæpe ſe- des ſuas perofa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat. quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egreſſus, ac- cidere ſolet. Id ne fiat vetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum vocant ruſtici, qui fere in ædificiis nidus facit. eius pulli ſinguli ſicilibus ollis conduntur, ſti- patique opercula ſupponuntur, & gypſo lita vaſa in angu- lis columbarii ſuſpnduntur: quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne vnquam deferant. Seligendæ vero ſunt ad educationem neque vetulæ, nec nimium nouellæ, ſed cor- poris maximi. curandumque, ſi fieri poſſit, vt pulli, quem- admodum excluſi ſunt, nunquam ſeparentur. nam ſere ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant foetus. Sin aliter, certe nec alieni generis coniunguntur, vt alexandrinæ & campanæ. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum in- eunt, nec ſæpius foetant. Plumæ color non ſemper, nec omni- bus idem probatus eſt: atque ideo qui ſit optimus, non facile dictu eſt. Albus, qui vbique vulgo conſpicitur, a quibusdam non nimium laudatur; nec tamen vitari debet in iis quæ clauſo continentur. nam in vagis maxime eſt improbandus, quod eum facillime ſpeculatur accipiter. Foecunditas autem, quamuis longe minor ſit quam eſt gallinarum, maiorem ta- men refert queſtum. nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix; & pretiis eorum domini complent arcem, ſicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam

illis fenerioribus suis temporibus paria singula, millibus singulis festeriorum solita venire. Nam nostri pudet seculi, si credere volumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercantur. Quonquam vel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta deliciarum possidendi habendiq; causa, graui ære & argento p̄sent, quam illos qui Ponticum Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticas & Ægyptias aues temulenter eruāt. Potest tamen etiam in hoc auario, sicut dictum est, sagina exerceri, nam si quæ steriles, aut fordidi coloris interueniunt, similiter vt gallinæ farciuntur. Pulli vero facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quam subuolent, paucas subtrahas pinnas, & obteras crura, vt vno loco quiescant, præbeasq; copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant cura: quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. sed nihil ista res pinguitudinis efficit. nā dum vincula exereere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adiciunt. Fracta crura non plus quam bidui, aut summum tridui dolorem asserunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus.

9.

TURTURVM educatio superuacua est: quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. a volatura ita vt capitur, farturæ destinatur: eoque leuiore cura, quam ceteræ aues saginatur: verum non omnibus temporibus. per hiemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliscit. & tamen, quia maior est turdi copia, pretium turturum minuitur. rursus æstate vel sua sponte, dum modo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quam obicitur esca, sed præcipue milium: nec quia tritico vel aliis frumentis minus crassescant, verum quod semine huius maxime delectantur. hieme tamen offæ panis vino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quam ceteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamēta, vel cellulæ cauatæ efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, præteritis retibus, quibus prohibeantur volare: quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem assidue pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. satiatque semodius cibi in diebus singulis vicenos & centenos turtures. A qua semper recens, & quam mundissima vasculis, qualibus columbis atque gallinis, præbetur. Tegeticulæque mudentur, ne

ne sterces vrat pedes, quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq; sicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam vetus est idonea, quam nouella. Itaq; circa mensem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis.

10.

TURDIS maior opera & impensa præbetur, qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clausi plurimi despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis a rete in auaria coniecti sunt. itaque ne id accidat, veterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi alletores sint captiuorum, mœstetiamque eorum mitigent interuolando. sic enim consuescent & aquam & cibos appetere feri, si mansuetos id facere viderint. Locum æque munitum & apricum, quam columbi desiderant, sed in eo transuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insideant, cum satiati cibo requiescere volunt. ex perticæ non altius a terra debent subleuari, quam hominis statura patiatur, vt a stante contingi possint. Cibi ponuntur fere partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quo mundiorem permanent. semper autem arida fiesus diligenter pinsita & permista polline, præberi debet, tam large quidem vt supersit: hanc quidam mandunt, & ita obiciunt. Sed istud in maiore numero facere vix expedit, quia nec paruo conducuntur qui mandunt, & ab iis ipsis aliquantum propter iucunditatem consumitur. multi varietatem ciborum, ne vnum fastidiant, præbendam putant. ea est cum obiciuntur myrti & lentisci semina: item oleastri, & ederacæ bacca, nec minus arbuti. Fere enim etiam in agris ab eiusmodi volucris hæc appetuntur, quæ in auariis quoque desiderantium detergent fastidia, faciuntq; audidiorem volaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pinguescit: semper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ est firmissima esca. nam illa quæ supra diximus, pulmentariorum vice dantur. Vasa quibus recens & munda præbeatur aqua, nō dissimilia sint gallinariis. hac impensa curaque M. Terentius ternis sæpe denariis singulos emptitatos esse significat auorū temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis nostræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne rusticis quidem contempendus sit hic re-

A

ditus. Atque ea genera, quae intra septa villę cibantur, fere persecuti sumus: nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

De pavonibus educandis.

xx.

PAVONVM educatio magis vrbani patrisfamilia, quam tetrici rustici curam poscit. Sed ne hæc tamen aliena est agricolę captantis vndique voluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiatur. Harum autem decor auium etiam exteros nedum dominos oblectat. itaque genus alitum nemorosis & paruulis insulis, quales obiacent Italiae, facillime continetur. nam quoniam nec sublimiter potest, nec per longa spatia volitare, tum etiam quia furis, ac noxiorum animalium rapinæ metus non est, sine custode tuto vagatur, maioremque pabuli partem sibi acquirit. Fœminæ quidem sua sponte tanquam seruitio liberatæ, studiosius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quam vt dici certo tempore signo dato, iuxta villam gregem conuocet, & exiguum ordeï concurrentibus obiciat, vt nec aus esuriat, & numerus aduenientium recognoscatur. Sed huius possessionis rara conditio est. quare mediterraneis locis maior adhibenda cura est: eaque sic administratur. Herbidus siluestrisq; ager planus sublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto duæ cellę, vt sit altera custodis habitatio, atque altera stabulum pavonum: sub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea septa in modum cauearum, qualia columbarii testis superponuntur: ea septa distinguuntur velut clatris intercurrentibus calamis, ita vt ab vtroq; latere singulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet vligine, cuius in solo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumque partes summæ lingulas edolatas habent, quæ transuersis foratis perticis inducantur. hæc porro quadratæ perticæ esse debent, quæ paxillis superponuntur, vt auem recipiant adsilientem: sed idcirco sunt exemptiles, vt cum res exigit, a paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus stabulum præbeant. Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat: siquidem tenerior ætas, aut sterilis, aut parum fœcunda est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet, atque ideo quinque fœminas desiderat. nam si vnam, vel alteram fœtam sæpius compressit: vix dum concepta in aluo vitiat oua, nec ad partum sunt perducit: quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hiemis concitantibus libidinem cibus vtriusque

sexus

sexus accendenda venus est. maxime facit ad hanc rem, si fauilla leui torreas fabam, tepidamque des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum sex cyathorum in singulis aucis. hæc cibaria non omnibus promiscue spargenda sunt, sed in singulis septis, quæ arundinibus intexti oportere proposueram, portione seruata quinque fœminarum, & vnius maris, ponenda sunt cibaria, nec minus aqua. quæ sit idonea potui. quod vbi factum est, mares sine rixa deducuntur in sua quisque septa cum fœminis, & æqualiter vniuersus grex pascitur. nam etiam in hoc genere pugnares inueniuntur masculi, qui & a cibo, & a coitu prohibent minus validos, nisi sint hac ratione separati. fere autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cum Fauonii spirare cœperunt, id est, tempus ab Idib. Februar. ante Martium mensem. Signa sunt extrinsecus libidinis, cum semetipsum veluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idque cum facit, rotare dicitur. Post admissuræ tempus confestim matrices custodiendæ sunt, ne alibi quam in stabulo fœtus edant: sæpiusque digitis loca fœminarum tentanda sunt. nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includendæ sunt enitentes, ne extra claustrum fœtum edant: maximeque temporibus iis, quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandum est auilium, quo tutius integri fœtus excipiantur. nam fere pavones, cum ad nocturnam requiem venerunt, prædictis perticis insistentes enituntur oua, quæ quo propius ac mollius deciderint, illibatam seruant integritatē. quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ stabula circueunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis subiecta sunt, tanto com modius excluduntur: idque fieri maxime patrisfamilias ratione conducit. nā fœminæ pavones quæ nō incubant, ter anno fere partus edunt: at quæ fouent oua, totū tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis consumunt. Primus est partus quinque: fere ouorum: secundus quatuor: tertius aut trium, aut duorum. Neque est quod committatur, vt Rhodiæ aues pavoninis incubent, quæ ne suos quidē fœtus commode nutriunt, sed veteres maxime quæque gallinæ vernaculi generis eligantur: eaq; nouē diebus a primo lunæ incremento, nouenis ouis incubet, sintque ex his quinque pavonina, & cœtera gallinacei generis. Decimo demceps die omnia gallinacea subtrahantur: & totidem recentia eiusdē generis supponantur, vt trigesima luna, quæ est fere noua, cum pavoninis

excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desiliem tem matricem, sapiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius a gallina mouentur, versare manu: idq; quo diligentius faciat, vna pars ouorum notanda est atramento, quod signum habebit auarius an a gallina conuersa sint. Sed, vt dixi, meminerimus cohortales quam maximas ad hanc rem præparari: quæ si mediocris habitus sunt, non debent amplius quam terna pauonina, & sena generis sui fouere. cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem galinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad vnam congregari, donec quinque & viginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter vt gallinacei primo die non amoueantur: postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisque diebus alantur ordeaceo farre vino resperso, nec minus ex quolibet frumento cocta pullicula, & refrigerata. post paucos deinde dies huic cibo adiciendum erit concisum porrum Tarentinum, & caseus mollis vehementer expressus, nam serum nocere pullis manifestum est. Locustæ quoque pedibus ademptis vtilis cibandis pullis habentur, atq; iis pasci debent vsque ad sextum mensem: postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt autem post quintum & trigessimum diem quam nati sunt, etiam in agro satis tuto educi, sequiturq; grex velut matrem gallinam singultientem: ea cauea clausa fertur in agrum a pastore, & emissâ ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli: qui cum ad satietatem pasci sunt, reducuntur in villam persequentes, vt dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter auctores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educant, in eodem loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninam prolem, suos pullos diligere desinunt, & immaturos relinquunt, perosæ videlicet, quod nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint. vitia quæ gallinaceo generi nocere solent, eadem has aueis infestant: sed nec remedia traduntur alia quam quæ gallinaceis adhibentur. nam & pituita & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, iisdem remediis, quæ proposuimus, prohibentur. Septimum deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant. nam qui sic cubitant, tollendi sunt, & supra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De Numidicarum & rusticarum gallinarum educatione. 12.
Ny

NUMIDICARVM eadem est fere, quæ pauonum educatione. cæterum siluestres gallinæ, quæ rusticæ appellantur, in seruitute non sœtant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi vt ci-bus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auiibus quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis vite appellant.

VENIO nunc ad eas aues, quas Græci vocant ἀμφίβια, quia non tantum terrestria, sed aquatilia quoque desiderant pabula, nec magis humo quam stagno consueuerunt: eiusque generis anser præcipue rusticis gratus est, quod nec maximam curam poscit, & solertiolem custodiam præbet quam canis. nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione Capitolii, cum aduentu Gallorum vociferatus est, canibus silentibus. is autem non vbique haberi potest, vt existimat verissime Celsus, qui sic ait: Anser neque sine aqua, nec sine multa herba facile sustinetur, neq; vtilis est locis confitis, quia quicquid tenerum contingere potest, carpit. Sicubi vero flumen aut lacus est, herbaque copia, nec minus iuxta satæ fruges, id quoq; genus nutriendum est: quod etiam nos facere censemus, non quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: attamen præstat ex se pullos atq; plumam, quam non, vt in ouibus lanam, semel demetere, sed bis anno, vere & autumno, vellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, vel paucos vtq; oportet educare, singulisque maribus ternas fœminas destinare. nam propter grauitatem plureis inire non possunt: quinetiam intra cohortem, vt protekti sint, secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario constituendo. 14.

QUI vero greges nantium possidere student, chenoboscia constituent, quæ tum demum vigeant, si fuerint ordinata ratione tali: Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusq; circumdata, ita vt in aliqua parte sit cella custodis. sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, vel etiam laterculis extruuntur: quas singulas satis est habere quoquoersus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiis munitos: quia per fœturam diligenter claudi debent. Et extra villam deinde non longe ab ædificio si est stagnum, vel flumen, alia non queratur aqua: sin aliter, lacus, piscinaq; manu fiant, vt sint quibus inurinare possint aues. nam

sine isto præsidio, non magis quam sine terreno, recte vivere queunt. Palustris quoque, sed herbis ager destinatur, atque alia pabula conferantur, ut vicia, trifolium, scenum Græcum, sed præcipue genus intubi, quod στίβις Græci appellant. lactucæ quoque in hunc usum semina vel maxime serenda sunt, quoniam & molliissimum est olus, & libentissime ab his avibus appetitur. tum etiam pullis utilissima est esca. Hæc cum præparata sunt, curandum est, ut matres sceminaeque quam amplissimi corporis, & albi coloris eligantur. nam est aliud genus varium, quod a fero mitigatum domesticum factum est: id neque æque fecundum est, nec tam pretiosum: propter quod minime nutriendum est. Anseribus admittendis tempus aptissimum est a bruma; mox ad pariendum, & ad incubandum a Calen. Martij usque ad solstitium, quod fit ultima parte mensis Iunij. Ineunt autem non, ut priores aves, de quibus diximus, insistentes humi: nam fere in flumine, aut piscinis id faciunt: singulaeque ter anno pariunt, si prohibeantur scetus suos excludere, quod magis expedit, quàm quod ipsæ suos fouent. nam & a gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex efficitur. pariunt autem singulis scetibus ova, primo quina, sequenti quaterna, novissimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare, quia reliquo tempore anni vacaturæ sunt a scetu. Minime autem concedendum est sceminis extra septum parere, sed cum videbuntur sedem quaerere, comprimendæ sunt atque tentandæ: nam si appropinquant partui, digito tanguntur ova, quæ sunt prima parte locorum genitalium. quamobrem perducere ad hara debent, includique ut scetum edant: idque singulis semel fecisse satis est, quoniam vna quæque recurrit eodem, ubi primo peperit: sed novissimo scetu cum volumus ipsas incubare, notandi erunt vniuscuiusque partus, ut suis matribus subiiciantur: quoniam negatur anser aliena excludere ova, nisi subiecta sua quoque habuerit. Superponuntur autem gallinis huius generis ova, sicut pavonina, plurima quinque, paucissima tria. ipsis autem anseribus paucissima vii, plurima xv. Sed custodiri debet, ut ovis subiiciantur radices vrticarum, quo quasi remedio medicantur, ne noceri possit excusis anserculis, quos enecant vrticæ, si teneros pupugerint. pullis autem formandis excudendisque triginta diebus opus est, cum sunt frigora. nam tepidis xxv satis est. sæpius tamen anser trigesimo die nascitur, atque is dum exiguus est, decem primis diebus pascitur in hara clausus

sus cum matre: postea cum serenitas permittit, producit in prata, & ad piscinas: cavendumque est, ne aut aculeis vrticæ compungatur, aut esuriens mittatur in pascuum: sed ante concisis intubis, vel lactucæ foliis saturetur, nam si adhuc parum firmus, & indigens ciborum pervenit in pascuum, frutibus aut solidioribus herbis oblectatur ita pertinaciter, ut collum abruptat. milium quoque aut etiam triticum mistum cum aqua recte præbetur. atque ubi se paulum confirmavit, in gregem coequalium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile est. Pullos autem non expedit plures in singulas haras, quam vicenos adici, nec rursus omnino cum maioribus includi, quoniam validior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, sicillimas esse oportet, substrataque habere paleas: vel si eæ non sunt, gratissimum quoque scenum: cætera eadem, quæ in aliis generibus pullorum servanda sunt, ne coluber, ne vipera, felesque, aut etiam mustella possit aspirare: quæ fere perniciēs ad interuicem prosternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiatur matricēs sæpius nidum relinquere: deinde pullis exclusis primis quinque diebus polentam vel maceratum far, sicut pavonibus obiciunt. Nonnulli etiam viride nasturtium confectum minutatim cum aqua præbent, eaque eis est esca iucundissima. mox ubi quatuor mensium sunt, farturæ maximus quisque destinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptissima: & est facilis harum avium sagina: nam præter polentam, & polinem ter die nihil sane aliud dari necesse est, dummodo large bibendi potestas fiat, ne vagandi facultas detur: sintque calido & tenebroso loco: quæ res ad creandas adipēs multū conferunt: hoc modo duobus mensibus pinguescunt, & ea propter etiam tenerrima pulitres sæpe xl. diebus redditur optima.

De anatibus, querquedula, & similibus. 15.

Neossotrophij cura similis, sed maior impensa est nam clausæ pascuntur anates, querquedule, boscides, phalerio similesque volucres, quæ stagna & paludes rimantur. locus, annus eligitur, isque munitur sublimiter pedum quindecim macerari: deinde elatris superpositis, vel gradi macula retibus contegitur, ne aut euolandi sit potestas domesticis avibus, aut aquilis, vel accipitribus inuoladi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra intraque, ne feles, aut vipera perrepat.

A a iiii

media deinde parte neosotrophii lacus desoditur in duos pedes altitudinis, spatiumque longitudini datur & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur violentia restagnantis vndæ, quæ semper interfluere debet, opere signino consternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, sed paulatim cliuo subsidere, vt tamquam elitore descendatur in aquam. Solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum est, ne possit herbas euomere, præbeatque nantibus aquæ puram superficiem. Media rursus terrena pars esse debet, vt colocasis conferatur, aliisque familiaribus aquæ viridibus, quæ inopacant auium receptacula. sunt enim quibus cordi est vel in siluulis tamaricum, aut sirporum fructus immorari. nec ob hanc tamen causam totus locus siluulis occupetur, sed vt dixi, per circuitum vacet, vt sine impedimento, cum apricitate diei gestiunt aues, nandi velocitate concitent. nam quemadmodum desiderant esse vbi irreparent, & vbi delitescuntibus fluuiaticis animalibus insidientur, ita offenduntur si non sunt libera spatia, qua permeent extra lacum. deinde per vicanos vndiq; pedes gramine ripe vestiantur, sineque post hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata & expolita tectoriis pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificat aues: eaque contegantur interitis buxeis aut myrtis fruticibus qui non excedant altitudinem parietum: statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construatur, per quem quotidie misti cum aqua tibi decurrant: sic enim pabularum id genus auium, gratissima est & esca terrestris leguminis panicum & milium, nec non & ordeum: sed vbi copia est, etiam glans ac vinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, si sit facultas, datur cammarus, & riuales allecula, vel si qua sunt incrementi parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus eadem quæ cæteri siluestres alites obseruant Martii. sequentisque mensis: per quos festuæ surculiq; in auariis passim spargendi sunt, vt colligere possint aues, quibus nidos construunt, sed antiquissimum est, cum quis *proserpina* constituturæ vollet, vt prædictarum auium circa paludes, in quibus plerumq; sætant, qua colligat, & cohortalibus gallinis subiciat, sic enim exclusi educatique pulli deponunt ingenia siluestria, clausique viuariis haud dubitanter progenerant. nam si modo captas aues, quæ consueuere libero victu, custodiæ tradere velis, parere cunctantur in seruitute. Sed de tutela nantium volumus satis dictum est.

De piscinis & piscibus alendis.

16.

VERVM opportune, dum meminimus aquatiliū animalium, ad curam perueniemus piscium, quorum reditum quauis alienissimum agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quam terrenum fluio?) tamen non omitam: nam & harum studia rerum maiores nostri celebrauerunt, adeo quidem, vt etiam dulcibus aquis marinos clauderent pisces, atque eadem cura mugilem scarumq; nutrent, qua nunc muræna & lupus educantur. Magni enim æstimabat vetus illa Romuli & Numæ rustica progenies, si urbana vitæ comparatur villatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non solum piscinas, quas ipsi construxerant, frequentabant, sed etiam quos rerum natura lacus secerat, conuectis marinis feminibus replebant. Inde velinus, inde etiam sabinus, & item vulsinensis, & ciminus lupos auratisq; procreauerunt, ac si qua sint alia piscium genera dulcis vndæ tolerantia. Mox istam curam sequens æras aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipsa Neptunumque clauserunt, & iam cum auorum memoria circumfertur M. Philippi (velut vrbaniissimum, quod erat luxuriosissimum factum atq; dictum. Nam is forte Cassini, cum apud hospitem cenaret, appositumque vicino flumine lupum degustasset, atq; expuisset, improbum factum dicto prosecutus, Peream, inquit, nisi piscem putau. Hoc igitur periurium multorum subtiliorem facit gulam, doctaque & erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum, nisi quæ Tiberis aduerso torrente defatigasset. Itaq; Terentius Varro, Nullus est, inquit, hoc seculo nebulosus ac rhinthon, quinon iam ducat, nihil sua interesse, vtrū eiusmodi piscibus, an raris frequens habeat viuarium. Atiamen iisdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriam, maxime laudabatur severitas Catonis, qui nihilominus & ipse tutor Luculli grandære sestertium millium quadringentorum piscinas pupilli sui venditabat, iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur viuaria, quorum studiosissimi velut ante delectarum gentium Numantinus & Isauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Murena captorum piscium lætabantur vocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere, nõv hæc vtitata, verum vt maxime laudabilia & honesta iudicarentur: nos quoque ne videamur tot iam seculorum seri castigatores, hunc etiam quæstum villaticum patrisfamilias demonstrabimus: qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus, propter exilitatem

solis, quæ plerunque litori vicina est, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum constituat. Huius autem rei quæ si primordium est naturam loci contemplari, quo piscinas facere constitueris. non enim omnibus litoribus omne genus piscium haberi potest. Limosa regio planum educat piscem, velut soleam, rhombum, passerem. eadem quoque maxime idonea est conchyliis, muricibus, & ostreis, purpurarumque tum concharum pectunculis, balanis, vel sphondylis. At arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas, ac dentices, punicasque, & indigenas, umbrasque: verum conchyliis minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabulatur, saxatiles dicti sunt, ut merula, turdique, nec minus melanuri. Atque ut litorum, sic & fretorum differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant. non enim omni mari potest omnis esse, ut helops, qui Pamphylio profundo, nec alio pascitur: ut Atlantico faber, qui & in nostro Gadum municipio generosissimis piscibus adnumeratur, cumque prisca consuetudine Zeum appellamus: ut Scaurus, qui totius Asiæ, Græciæque litoribus Sicilia tenus frequentissimus exit, nunquam in Ligusticum, nec per Gallias enavit ad Ibericum mare. Itaque ne si capti quidem perferantur in nostra viuaria, diuturni queant possideri. Sola ex pretiosis piscibus muræna, quanvis Tarsensis, Carpathijque pelagi, quod est ultimum, vernacula, quous hospes freto peregrinum mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscina.

17.

Stagnum censemus eximie optimum, quod sic positum est, ut insequens maris vnda priorē submoueat, nec intra conseptum sinat remanere veterem. nāque id simillimum est pelago, quod agitur ventis assidue renouatur, nec concalescere potest: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem superiorem. Id autem stagnum vel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, vel in litore construitur opere signino. Sed utrunque fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. eorumque alios simplices, & rectos, quo secedant squamosi greges; alios in cochleam retortos, nec nimis spatiosos, in quibus muræna delitescant. quamquam nonnullis commisceri eas cum alterius notæ piscibus non placet: quia si rabie vexantur, quod huic generi velut canino solet accidere, sæuissime persequuntur squa-

squamosos, plurimosque mandendo consumunt. Itineraque, si loci natura permittit, omni lateri piscinæ dari conuenit. facilius enim vetus submouetur vnda, cum quacunque parte fluctus vrget, per aduersam patet exitus. Hos autem meatus fieri censemus per imam consepti partem, si loci situs ita compedit, ut in solo piscinæ posita libella septē pedibus sublimius esse maris æquor ostendar: nam piscibus stagni hæc in altitudinem gurgitis mensura abunde est. nec dubium, quin quanto magis imo mari venit vnda, tanto sit frigidior, quod est aptissimum nantibus. Sin autem locus, ubi viuarium constituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes novem defodiatur piscina, & infra duos a summa parte cuniculus riuus perducatur. curandumque est, ut quam largissime veniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quam si maior recentis freti vis incesse-rit. Multi putant in eiusmodi stagnis longos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricandos, quo sint opaciores æstuantibus latebræ. Sed si recens mare non semper stagnum permeat, id facere contrarium est. nam eiusmodi receptacula nec facile nouas admittunt aquas, nec nisi difficulter veteres emittunt: plusque nocet putris vnda, quam prodest opacitas. Debent tamen similes velut cellæ parietibus excavari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminisse oportebit, ut riuus per quos exundat piscina, præfigantur znei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piscium. Si vero laxitas permittit, e litore scopulos, qui præcipue herbis algæ vestiuntur, non erit alienum per stagni spatia disponere, & quantum comminisci valet hominis ingenium, repræsentare faciem veri maris, ut clausi quamminime custodiā sentiant. Hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducimus. sitque nobis antiquissimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur, *Et quid quaque ferat regio*. neque enim si velimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in viuario multitudinem mulorum pascere queamus, cum sit molissimum genus, & seruitutis indignantissimum. Raro itaque vnus, aut alter de multis millibus claustra patitur: At contra frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis & rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatem litoris nostri contemplemur, si vitemus

scopulos, an probemus. Turdi complura genera, merulasque & audas mustellas, tum etiam sine macula (nam sunt & varii) lupos includemus. Item flutas, quæ maxime probantur, muræras, & si quæ sint alia saxatilis notæ, quarum pretia vigent, nam vile ne captare quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera etiam littoris arenosi stagnis cōtineri. nam quæ limo coenoque lutescunt, ut ante iam dixi, conchyliis magis & iacentibus apta sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis. namque soleis ac rhombis, & similibus animalibus, humilis in duos pedes piscina depriimitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunquam destituitur. Spissi deinde clavi marginibus insiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cum maris æstus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles, ita ut complectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum. sic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum viuarium repletur algarum congerie, quam tempestatibus eructat pelagi violentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercedi more Mæandri, paruis sed angustis itineribus, quæ quantalibet hiemis sæuitia mare sine fluctu transmittat. Hinc efca iacentium mollior esse debet, quam saxatilium. nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non possunt. Itaque præberi conuenit tabentis haleculas, & salibus exesam chalcidem putremque sardiniam, nec minus scaurorum branchias, vel quicquid intestini pelamis aut lacertus geriturum scombi, carcharique, & elacata ventriculos, & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis viridibus adaperia ficus, & nuces digitis infractæ sunt dande: nec minus elixum molle sorbum, quique sunt cibi sorbilibus proximi, ut mulstra, recens caseus, si loci conditio, vel lætis annona permittit, nulla tamen æque, quam prædictæ salsuræ pabula commode dantur, quoniam odorata sunt. omnis enim iacens piscis magis naribus escam, quam oculis vestigat. Nam dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea quæ in plano sunt dextra læuaque non facile peruidet. Itaque cum salsamenta obiecta sunt,

sunt, eorum sequens odorem, peruenit ad cibos. Ceteri autem saxatiles aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius paſcuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus exiguisque gobio, & quisquis denique est incrementi minuti piscis, maiorem alit. Siquando tamen hiemis sæuitia non patitur eius generis escam dari, vel sordidi panis offæ, vel si qua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper obicitur, eximia si sit (ut Bætica, Numidiæque regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam diu clausi tolerare possint. nam nisi piscis domini cibariis saginatur, cum ad piscatorium forum perlatus est, macies indicat eum non esse libero mari captum, sed de custodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atque hæc villatica pastio finem præſenti disputationi faciat, ne immodico volumine lector fatigetur. Redibimus autem sequenti exordio ad curam siluestrii pecorum, cultumque apum.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

VENIO nunc ad tutelam pecudum siluestrii & apium educationem: quas & ipsas, Publi Siluine, villaticas pastiones iure dixerim, siquidem mos antiquus lepulculis capreisque, ac similibus feris iuxta villam plerumque subiecta dominicis habitationibus ponebat viuaria, ut & conspectu suo clausa venatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset vsus epularum, velut e cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, vel in ipsis villæ parietibus excisis, vel in protectis porticibus ac pomariis. Quare quoniam tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio reddita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur.

De viuariis faciendis, & includendis pecudibus feris.

Cap. 1.

FERÆ pecudes, ut capreoli, damæque, nec minus oryxum cernorumque genera & aprorum, modo lautitiis & voluptatibus dominorum seruiunt, modo quaestui ac redditibus. Sed qui venationem voluptati suæ claudunt, contenti sunt, ut cum-

que competit proximus adificio loci situs, munire vitæ
rum, semperque de manu cibos, & aquam præbere. qui vero
quæstum redditumque desiderant, cum est vicinum villæ ne-
mus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine
cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis
defuit aqua, vel inducitur fluens, vel infossus lacus signino con-
sternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus sil-
uæ pro cuiusque facultatibus occupatur, ac si lapidis & operæ
vilis suadeat, haud dubie cæmētis & calce formatus circum-
datur murus. sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi
vero neutrum patrifamiliæ conducit, ratio postulat vacerris
incluisse enim appellatur genus clatrorum: idque fabricatur
ex robore, quercu, vel subere. nam oleæ rara est occasio. quæ-
quid denique sub iniuria pluuiarum magis diuturnū est, pro
conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si veteris arboris
truncus, siue ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, com-
pluribus locis per latus efforatur, & in circuitu viuarij certis in-
teruenientibus spatiis defixus erigitur: deinde per transuersa
laterum caua transmittuntur ramices, qui exitus ferarum ob-
ferent. Satis est autem vacerras inter pedes octonos defigere,
ferisque transuersis ita clatrare, ne spatiorum laxitas, quæ for-
aminibus interuenit, pecudi præbeat fugā. Hoc autem mo-
do licet etiam latissimas regiones, tractusque montium clau-
dere, sicuti Galliarum, necnon & in alijs quibusdam provin-
cijs locorum vastitas patitur. nam & fabricandis ingens est va-
cerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter suppetunt.
quippe crebris fontibus abundat solū, quod est maxime præ-
dictis generibus salutare. tum etiam sua sponte pabula feris
benignissime subministrat: præcipueque saltus eliguntur, qui
& terrenis fœtibus, & arboreis abundant. nam ut gramini-
bus, ita frugibus roburne opus habent: maximeque laudantur,
qui sunt feracissimi quercæ glâdis, & ilignæ, nec minus cer-
ræ, tum & arbuti, cæterorumque pomorum siluestrium, quæ
diligentius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus
disputaremus. nam eadem fere sunt pecudum siluestrium
pabula, quæ domesticarum. Contentus tamen non debet
esse diligens paterfamilias cibis, quos suapte natura terra
gignit, sed temporibus anni, quibus siluæ pabulis carere
condita messe, clausis succurrere, ordeoque alere, vel ado-
reo farre, aut faba, plurimumque etiam vinaceis, & quic-
quid denique vilissime constiterit, dare. idque ut intelligant
icæ

feræ præberi, vnam vel alteram domi mansuefactam conue-
niet immittere, quæ peruagata totum viuarium cunctantes
ad obiecta cibaria pecudes perducant. Nec solum istud per hie-
mis penuriam fieri expedit, sed cum etiam fœtæ partus edide-
rint, quo melius educent natos. Itaque custos viuarij frequen-
ter speculari debet, si iam effœtæ sint, ut manu datis sustine-
antur frumentis. nec vero patiendus est oryx, aut aper, aliusve
quis ferus ultra quadrimatum senescere. nam vsque in hoc
tempus capiunt incrementa, postea macescunt senectute. qua-
re dū viridis ætas pulchritudinem corporis conseruat, ære mu-
tandi sunt. Certeus autem compluribus annis sustineri po-
test. nā diu iuuenis possidetur, quod æui longioris vitam for-
tius est. De minoris autē incrementi animalibus, qualis est le-
pus, hæc præcipimus, ut in iis viuariis quæ maceria munita sunt,
farraginis, & olerum fere intubi lactucæque semina paruulis a-
reolis per diuersa spatia factis iniiciantur. itemque punicū cicer,
vel hoc vernaculum, nec minus ordeū, & cicercula condita ex
horreo promantur, & aqua cælesti macerata obiciantur. nam
siccæ non nimis ab lepisculis appetuntur. Hæc porro anima-
lia, vel similia his (etiam silæte me) facile intelligitur, quā non
expediat conferre in id viuarium, quod vacerris circumdatum
est: siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subre-
punt, & liberos nacta egressus fugam moliantur.

De apibus.

21.

Venio nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligen-
tius quicquam præcipi potest, quam ab Higino iam dictū est,
nec ornatus quam Virgilio, nec elegantius quam Celso. Hi-
ginus veterum auctorum placita secretis dispersa monimen-
tis industrie collegit: Virgilius poeticis floribus illuminauit:
Celsus vtriusque memorati adhibuit modum. Quare ne
attendenda quidem nobis fuit hæc disputationis materia,
nisi quod consummatio susceptæ professionis hanc quoque
sui partem desiderabat, ne vniuersitas inchoati operis
nostri velut membro aliquo reciso, mutila, atque im-
perfecta conspiceretur. Atque ea quæ Higinius fabulose
tradita de originibus apum non intermisit, poetica
magis licentiæ, quam nostræ fidei concesserim. Nec sa-
ne rustico dignum est sciscitari, fuerit ne mulier pulcherri-
ma specie Melissa, quam Iupiter in apem conuertit, an (ut
Euhemerus poeta dicit) crabronibus & sole genitas apes,
quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Diæto specu-

Iouis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas quibus ipse paruum educauerat alumnum. Ista enim, quamvis non dedecant poetam, summam tamen, & vno tantummodo versiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Disce o calix regem pauere sub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primum natae sint: vtrum in Thessalia sub Aristae, an in insula Cea, vt scribit Euhemerus, an Erichthonii temporibus in monte Hymetto, vt Euthronius: an Cretae Saturni temporibus, vt Nicander. non magis quam vtrum examina, tanquam cetera videmus animalia, concubitu sobolem procreent, an haeredem generis sui floribus eligant, quod affirmat nosse Maro: & vtrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hec enim, & his similia, magis scrutantium rerum naturae latebras, quam rusticorum est inquirere. studiosis quoque literarum gratiora sunt ista in otio legentibus, quam negotiosis agricolis: quoniam neque in opere, neque in re familiaris quicquam iuuant.

Quot genera sint apum, & quod ex iis optimum.

Quare reuertamur ad ea quae alueorum cultoribus magis apta sunt. Peripateticæ sectæ conditor Aristoteles in iis libris quos de animalibus conscripsit, apum siue examinum genera complura demonstrat, earumque alias vastas, sed glomeratas, easdemque nigras & hirsutas apes habent: alias minores quidem, sed æque rotundas, & infusci coloris, horridi pilis: alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, & laticoloris meliusculi: nonnullas minimas, gracilesque, & acuti aluei, ex aureolo varias atque leues: cuiusque auctoritatem sequens Virgilius, maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, & paribus lita corpora guttis: moribus etiam placidis. nam quanto grandior apis, atque etiam rotundior, tanto peior. Si vero seuior, maxime pessima est, sed tamen iracundia notæ melioris apium facile delinitur assiduo interuentu eorum qui curant aluearia. nam cum sæpius tractantur, celerius mansuescunt, durantes si diligenter excultæ sunt, in annos decem, nec vllum examen hæc ætatem potest excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos substituunt. nam fere decimo ab internecione anno, gens vniuersa totius aluei consumitur. Itaque ne hoc in toto apiario fiat, semper propaganda erit soboles, obseruandumque vere cum se noua profundent examina, vt exci-

pian-

piantur, & domiciliorum numerus augeatur. nam sæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicitur.

Quales pastiones & qui situs pastionum apum esse debeat.

Interim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debent pabulationes, eaque sint secretissimæ, & vt nosse præcipit Maro, viduæ pecudibus, aprico, & minime procelloso cæli statu:

Quo neque sit ventis aditus, nam pabula venti

Ferre domum prohibent: neque oues, hædique petulei

Floribus insultent, aut errans bucula campo

Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.

Eademque regio fecunda sit fruticibus exiguis, & maxime thymi, aut origani, tum etiâ thymbrae, vel nostratis cunilæ, quam saturiæ rustici vocant. Post hæc frequens sit incrementi maioris furculus, vt rosamarinus, & vtrique cytisus. est enim satiuæ, & altera suæ spontis. itemque semper virens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbat. ederae quoque non propter bonitatem recipiuntur, sed quia præbent plurimum mellis. Arbores vero sunt probatissimæ, rutilla atque alba ziziphus, nec minus amarantus, tum etiam amygdalæ, & persici, atque pyri, denique pomiferarum pleraque, ne singulis immorer. At siluestrium commodissime faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec dissimilis huic lentiscus, & odorata cedrus. At tilia solæ ex omnibus sunt nocentes: taxi repudiantur. Mille præterea semina vel crudo cæspite viridia, vel subacta sulco, flores amicissimos apibus creant, vt sunt in irriguo solo frutices amelli, caules acanthini, scapus asphodeli, gladiolus narcissi. At in hortensi lira consita nitent candida lilia, nec his sordidiora leucoia, tum punice rosæ, luteoleque, & sarranæ violæ, nec minus celestis numinis hyacinthus, corycius item, siculariusque bulbos croci deponitur, qui coloret odoretque mella. Iam vero notæ vilioris innumerabiles nascuntur herbae, cultisque atque pastis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant: vt vulgares lapanae, nec his pretiosior armoratia, rapistris olus, & intrubi siluestris, ac nigri papaueris flores, tum agrestis pastinaca, & eiusdem nominis edomita, quam Græci *συνφύλον* vocant. Verum ex cunctis, quæ proposui, quæque omni temporis compendia sequens (nā inexputabilis erat numerus) saporis

Bb

præcipui mella reddit thymus. thymo deinde proxima thymhra, serpyllumque, & origanum. tertiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros, & nostras cunila, quam dixi saturciam. mediocris deinde gustus amarantini, ac ziziphi flores, reliquæque, quæ proposuimus, cibaria. sed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorense, quod ex sparto atque arbuto provenit: villaticum, quod nascitur in oleribus, & stercorosis herbis. Et quoniam sirum pastionum, atque etiam genera pabulorum exposui, nunc de ipsis receptaculis & domiciliis examinum loquar.

De sedibus apum eligendis.

5.

SEDES apibus collocanda est contra brumalem meridiem procul a tumultu, & coetu hominum ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam vtræque re infestatur. hæc autem sit ima parte vallis, & vt vacuæ cum prodeunt pabulatum apes, facilius editoribus aduolent, & collectis vtenilibus, cum onere per procluvia non ægre deuolent. Si villæ situs ita cõpetit, non est dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circumdemus, sed in ea parte, quæ tetrus latrinæ, sterquiliniique, & balinei libera est odoribus. Verum si positio repugnat, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis domini esse apiarium: sin autem cuncta fuerint inimica, certe vicina vallis occupetur, quo facilius descendere non sit graue possidenti. nã res ista maximam fidem desiderat; quæ quoniam rarissima est, interuentu domini tutius custoditur: neque ea curatorem fraudulentum tantum, sed etiam immundæ segnitæ perosa est. æque enim dedignatur, si minus pure habita est, ac si tractetur fraudulenter. Sed vbicunque fuerint alucaria, non editissimo claudantur muro: qui si metu prædonum sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit peruius: iungaturque tugurium, quo & custodes habitent, & condatur instrumentum: sitque maxime repletum præparatis alucis ad vsum nouorum examinum, nec minus herbis salutaribus, & siqua sunt alia, quæ languentibus adhibentur:

*Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster obumbræ,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere suo, ludetque fauis emissâ iuuentus:
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaque hospitii teneat frondentibus arbor.*

Tum

Tum percanis aqua, si est facultas, inducatur, vel extructo canali manu detur, sine qua neque faui, neque mella, nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur, vt dixi, præterfluens vnda, vel putealis, canalibus immisâ fuerit virgis ac lapidibus aggeretur apum causa,

Pontibus vt crebris possint consistere, & alas

Pandere ad astium solem, si forte moranteis

Sparsis, aut præceptis Neptuno immerferit Euris.

Conferi deinde circa totum apiarium debent arbusculæ incrementi parui, maximeque propter salubritatem. nã sunt etiam remedio languentibus cytisi, tum deinde casæ, atque pini, & rosmarinus: quin etiam cunilæ, & thymi frutices: itemque violarum, vel quæcunque vtiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non solum virentia, sed & quælibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cum est ignibus adustus, aut odor palustris cœni. nec minus vitentur cauæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci *ἄγρες* vocant.

De vasis alueorum probandis.

6.

IGITUR ordinatis sedibus, alucaria fabricanda sunt pro cõditione regionis: siue illa ferax est suberis, haud dubitanter vtilissimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent, nec candent æstate: siue ferulis exuberat, iis quoque, cum sint naturæ corticis similes, e quibus commode vasa texuntur. si neutrum adierit, opere textorio salicibus connectuntur: vel si nec hæc suppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas desectæ fabricabuntur. Deterrima est conditio fictilium, quæ & accenduntur æstatis vaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt alueorum genera duo, vt vel ex fimo fingantur, vel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnavit Celsus, quoniam maxime est ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuum non dissimulauerit, quod, si res postulet, transferri non possit. Itaque non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse aluos: neque enim solum id repugnat rationibus domini, quod immobiles sint, cum vendere, aut alios agros instruere velit: (hoc enim commodum pertinet ad vtilitatem solius patrisfamilias) sed quod ipsarum apium causa fieri debet, cum aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum vexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam moueri poterunt. hoc maxime vitandum est. Itaque quanuis doctissimi viri auctoritatem reuerer, tamen am-

Bb 2

ditione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maxime mouet Celsum, ne sint stabula vel igni, vel furibus obnoxia, potest vitari opere lateritio circumstructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum violentiam protegantur: easdemque, cum fuerint mouendæ, resolutis straturæ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi sint. 7.

Sed quoniam plerisque videtur istud operosum, quali acunque vasa placuerint collocari, debet suggestus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemque crassitudinis: isque sic extructus, diligenter opere rectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, aliisve noxiis animalibus præbeatur. Superponuntur deinde, siue (ut Celsus placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, præterquam a tergo circumstructa: seu quod pene omnium in usu est, qui modo diligenter ista curant, per ordinem vasa disposita ligantur, vel laterculis, vel cæmentis, ita ut singula binis parietibus angustis contineantur, liberæque frontes utrinque sint: nam & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ sunt, & multo magis a tergo, quia subinde curantur examina. Sin autem nulli parietes alueis interuenient, sic tamen collocandæ erunt, ut paulum altera ab altera distet, ne, cum inspicuntur ea, quæ in curatione tractantur, herentem sibi alteram concutiat, vicinasque apes cõterat, quæ omnem motum imbecillis ceteris operibus suis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem vasorum superinstructos in altitudinem treis esse abunde est, quoniam summum sic quoque parum commode curator inspicit. Ora cænearum, quæ præbent apibus vestibula, proniora sint quam terga, ut ne influant imbres, & si forte tamen ingressi fuerint, non immorentur, sed per aditum effluant. propter quod conuenit aluearia porticibus sumpermuni. Sin aliter, luto punico frõdibus illinitis adumbrari, quod tegmen cum frigora & pluias, tum æstus arceat. Nec tamē ita nocet huic generi calor æstus, ut hiems: itaque semper ædificium sit post apiarium, quod Aquilonis excipiat iniuriam. stabulisque præbeat reporem, nec minus ipsa domicilia, quauis ædificio protegantur, obuersæ tamē ad hibernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant apes matutinum egressum, & sint experectiones. nā frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quam minimum frigus

admittant: eaque satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum. sic nec venenatus stello, nec oblicinum scarabei vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia ianuæ fauos populantur. atque vtilissimum est pro frequentia domiciliis, duos vel tres aditus in eodem operculo distantes inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibuli prædeuntibus inhians apibus affert exitium, eæque pauciores intereunt, cum licet vitare pestis obfidia per alium vadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum siluestris examina capiantur. 8.

Atque hæc de pabulationibus, domiciliis, & sedibus eligendis abunde diximus: quibus prouisis, sequitur ut examina consideremus. ea porro vel ære parta, vel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus, studioliis prædictis comprobemus notis, & earum frequentiam prius quam mercemur, a pertis aluearibus consideremus: vel si non fuerit inspiciendi facultas, certe id quod contemplari licet, notabimus: ut in vestibulo ianuæ complures consistant, & vehemens sonus intus murmurantium exaudiatur, atque etiam (si omnes intra domicilium silentes forte conquiescant) labris foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respondente earum subito fremitu poterimus æstimare vel multitudinem, vel paucitatem. Præcipue autem custodiendum est, ut ex vicinia potius, quam ex peregrinis regionibus petantur, quoniam solent cæli nouitate lacessiri. quod si non cõtingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus aduhere, curabimus ne salebris sollicitentur, optimeque noctibus collo portabuntur. nam diebus requies danda est, & infundendi sunt grati apibus liquores, quibus intra clausum alantur. Mox cum perlata domum fuerint, si dies superuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alueum, nisi vespere, ut apes placidæ mane possent totius noctis requiem egrediantur: specularique debemus fere triduo, an vniuersæ se profundant, quod cum faciunt, fugam meditantur. Ea remedia quibus debeant inhiberi, mox præcipimus. At quæ dono, vel aucupio contingunt, minus scrupulose probantur: quanquam nec sic quidem velim nisi optimas possidere, cum & impensam & eandem operam custodis postulent bonæ, atque improbæ, & quod maxime refert, non sunt degeneres intermiscendæ, quæ infament generosas. nā minor fructus melis respondet, cum segniora interueniunt examina. Verumtamen

men quoniam interdum propter conditionem locorum vel mediocrem pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum est, curam vestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbiunque saltus sunt idonei, mellifici, nihil antiquius, quam apes, quibus utantur, vicinos eligunt fontes: eos itaque conuenit plerumque ab hora secunda obsideri, specularique quæ turba sit aquantium. nam si pauca admodum circumuolant (nisi tamen complura capita viuorum diductas faciunt rariores) intelligenda est earum penuria, propter quâ locum quoque non esse mellificum suspicabimur. At si commeant frequentes, spem quoque aucupandi examina maiorem faciunt, eaque sic inueniuntur. Primum quam longe sint explorandum est, præparandumque in hanc rem liquida rubrica: quæ cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntibus agnoscere poteris; ac si non tarde id facient, scias eas in vicino consistere. Sin autem serius, pro moræ tempore aestimabis distantiam loci. Sed cum animaduertis celeriter redeuntibus, si non ægre persequeris iter volantium, ad sedem perducere examinis. In iis autem quæ longius meare videbuntur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est. Arundinis internodium cum suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramen exiguo melle vel defruto instillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorem dulcis liquoris complures apes irreperunt, tollitur talea, & appposito foramini pollice non emittitur, nisi una, quæ cum euasit, fugam suam demonstrat obseruant: atque is, dum suffecit, persequitur euolantem. Cum deinde conspiceret defuit apem, tum alteram emittit: & si eadem petit cæli partem, vestigiis prioribus inhæret: & si minus, aliam quoque atque aliam foramine ad aperto patitur egredi; regionemque notet, in quam plures reuolent, & eas persequatur, donec ad latebram perducatur examinis: quod si est abditum specu, fumo elicitur, & cū erupit, aris strepitu coercetur. Nam statim sono territum, vel in frutice, vel in editiore siluæ fronde confidet, & a vestigatore præparato vase reconditur. Sin autem sedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtingent, aut sunt in ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutissima ferra, quo celerius id fiat, præciditur primâ superior pars, quæ ab apibus vacat: deinde inferior, quatenus videtur inhabitari. tum recisus utraque parte mundo vestimento contegitur, quoniam hoc quoque plurimum refert, ac

si quibus rimis hiat, illinitur, & ad locum perfertur: relictisque paruis (ut iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluorum collocaatur. Sed indagatorem conuenit matutina tempora vestigandi eligere, ut spatium diei habeat, quo exploret comæatus apum: sæpe enim, si serius cœpit eas denotare, etiam cum in propinquo sunt, iustus operum peractis se recipiunt, nec remeant ad aquam: quo euenit ut vestigator ignoret, quam longe a fonte distet examen. Sunt qui per initia veris apiastrum, atque (ut ille vates ait) trita meliphylla, & cerinthæ ignobile gramen, aliasque colligant similes herbas, quibus id genus animalium delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor & succus vasi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle respersant, & per nemora non longe a fontibus disponant, eaque cum repleta sunt examinibus, domum referant. sed hoc nisi locis, quibus abundat apes, facere non expedit. nam sæpe inania vasa nacti, qui forte prætereunt, secum auferunt. neque tamen est tanti vacua perdere complura, ut vno vel altero potiari pleno. at in maiore copia etiâ si multa interceptiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atque hæc est ratio capiendi siluestria examina.

Quemadmodum vernacula examina obseruentur, & in aluos condantur.

DE INCEPS talis altera est vernacula retinendi. semper quidem custos sedule circumire debet aluearia: neque enim vltimum tempus est, quo non curam desiderent, sed eam postulat diligentior, cum vernant & exundant nouis scetibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt: quippe talis est apium natura, ut pariter quæque plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi vires adepti sunt, consortia dedignantur vetustiorum, multoque magis imperia: quippe cum rationabili generi mortalium, tum magis egentibus consilij mutis animalibus nulla sit regni societas. Itaque noui duces procedunt, cum sua iuuentute, quæ vno aut altero die in ipso domicilio vestibulo glomerata consistens, egressu suo propriæ desiderium sedis ostendit: eaque velut patria contenta est, si a procuratore protinus assignetur. sin autem defuit custos, velut iniuria repulsa, peregrinam regionem petit. quod ne fiat, boni curatoris est vernis temporibus obseruare alueos in octauam fere diei horam, postquam non temere se noua proripiunt agmina, eorumque egressus regressusque ut diligentius custodiat. nam quædam solent, cum subito euaserunt, sine cunstatione se proripere. Poterit exploratam fugam præsciscere.

re vespertinis temporibus aurem singulis alucis admovento, siquidem fere ante triduum, quam eruptionem facturæ sint, velut militaria signa mouentium tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, vt verissime dicit Virgilius,

Corda licet vulgi præsciscere. namque morantes

Martius ille aris rauci canor increpat. & vox

Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaque maxime obseruari debet, quæ istud faciunt, vt siue ad pugnam eruperint, (nam inter se tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quasi cum exteris gentibus præliantur) siue fugæ causâ se proripuerint, præsto sit ad vtrumque casum paratus cultos. Pugna quidem vel vnus inter se dissidentis, vel duorum examinum discordantium facile compescitur: nam vt idem ait,

Pulueris exigui tactu compressa quiescit.

aut mulso, passiove, aut alio quouis liquore simili resperso, videlicet familiari dulcedine sæuientium iras mitigante. nam eadem mire etiam dissidentes reges conciliant. sunt enim sæpe plures vnus populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totæ gentes consumuntur. Itaque si constat principibus gratia, manet pax incruenta. sin autem sepius aciem dimicantis notaueris, duces seditionum interficere curabis: dimicantium vero prælia prædictis remediis sedantur. ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frontentis arbusculæ ramo conserit: animaduertito, an totum examen in speciem vnus vix dependeat: idque signum erit aut vnum regem inesse, aut certe plures bona fide reconciliatos; quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium: sin autem duobus, aut etiam compluribus velut vberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos esse. atq; in iis partibus, quibus maxime videris apes glomerari, requirere duces debebis. itaque succo prædictarum herbarum, id est, melissophylli, vel apiastri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inferes digitos, & diductas aperutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Qua sit forma regis apum.

10.

Sunt autem ij reges maiores paulo, & oblongi magis quam cæteræ apes, rectoribus erubus, sed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leuesque, ac sine pilo, sine spiculo, nisi

quis forte plenior quasi capillum, quem in ventre gerunt, aculeum putet, quo & ipso tamen ad nocendum non vniuntur. quidam etiam infusci atque hirsuti reperiuntur, quorum probus habitus, damna bis ingenium.

Namque duæ regum facies, duo corpora gentis.

Alter erit maculis auro squallentibus ardens,

Et vnus clarus squamis insignis. & ore.

Atque hic maxime probatur, qui est melior: nam deterior sordido sputo similis tam sordidus est, quam puluere ab alto

Cum venis, & sicco terram spuit ore viator. Et, vt idem ait,

Desidia, lasamque trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior vacua sine regnet in aula.

Qui tamen & ipse spoliandus est alis, vbi sapius cum examine tuo conatur eruptione facta profugere. nam velut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis; qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur.

11.

Sed nonnunquam necandus est, cum vetus alueare numero apum destituitur, atque infrequentia eius aliquo examine replenda est. Itaque cum primo vere in eo vase nata est pullitudo, nouus rex eliditur, vt multitudo sine discordia cum parentibus suis conuerfetur. quod si nullam progeniem tulerint fani, duas vel tres alueorum plebes in vnum contribuere licebit, sed prius resperfas dulci liquore: tum demum includere, & posito cibo dum conuersari consuefcent, exiguis spiramentis relictis triduo fere clausas habere. Sunt qui seniores potius regem submoueant, quod est contrarium: quippe turba veterior, si elidatur, velut quidam senatus iunioribus pareat necesse est, & si quæ sint imperia validiorum contumaciter spernentes, poenis ac moribus afficiuntur. illud tamē in eodem iuniori examini solet accidere, cum antiquarum apium relictus a nobis rex senectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat: cui facile occurritur, nam ex iis alucis, quæ plures habent principes, dux vnus eligitur: isque translatus ad eas quæ sine imperio sunt, rector constituitur. Potest autem minore molestia in iis domiciliis quæ aliqua peste vexantur, paucitas apium emendari. Nam vbi cognita est clades infrequentis aluci, quos habeat fauor

B b 73

oportet considerare: tum deinde ceræ, quæ semina pullorum continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. eff autem facilis conspectu, quoniam fere in ipso fine cerarum velut papilla vberis apparet emineatior, & laxioris fistulæ, quam sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celsus quidem affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse, quæ contineant regios pullos. Higinius quoque auctoritatem Græcorum sequens, negat ex vernaculo (vt cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu fauorum paulo maiora quam sint plebeij seminis, inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuratur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda.

12.

Est & illa vernaculi examinis cura, si forte prædicto tempore facta eruptione patriam fastidiens sedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem significat, cum sic apes euadit vestibulum, vt nulla intro reuolet, sed se cõfestim leuet sublimius. Crepitaeulis areis, aut testarum plerumque vulgo iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus: eaque, quæ vel pauida, cum reperierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, vel statim se ad proximam frondem cõtulerit, protinus custos nouum loculamētum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoveat: tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, vt debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum & illitum vas interim patiat in eodem loco esse, dum aduersa spera fecit. primo deinde crepusculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiam vacua domicilia collocata in apiariis habere: nã sunt nonnulla examina, quæ cum processerint, statim sedem sibi querant in proximo, eademque occupent quam vacuum repererint. Hæc fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo.

13.

SEQUITUR vt morbo, vel pestilentia laborantibus remedia desiderantur. Pestilentia rara in apibus perniciēs, nec tamen aliud, quam quod in cetero pecore præcepimus, quid fieri possit reperio, nisi vt longius aluei transferantur. Morborum autem facilius in his & causæ inspicuntur, & inueniuntur medicina. Maximus autem annuus earum labor est initio

veris,

veris, quo tithymalli floret frutex, & quo fameram vlmī prominent. nãque sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide vescuntur post hybernā famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocente cibo: quo cum se affatim repleuerint, profluvio alui, nisi celeriter succurritur, intereunt. nam & tithymallus maiorum quoque animalium ventrem soluit, & proprie vlmus apium. eaque causa est, cur in regionibus Italiae, quæ sunt eius generis arboribus consistæ, raro frequentes durent apes. Itaque veris principio si medicatos cibos præbeas, iisdem remediis & prouideri potest, ne tali peste vexentur, & cum iam laborant, sanari. nam illud quod Higinius maiores secutus autores prodidit, ipse non expertus asseuerare non audeo: volentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiusmodi pestis incescit, sub fauis acervatim enectæ reperiuntur, siccō loco per hiemem reposita circa æquinoctium vernum, cū clemētia diei suaserit, post horā tertiam in solem proferre, siculneq; cinete obruere. quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu calor animatae sunt, resumpto spiritu in præparatum vas, si obiciatur, irreperire. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi sumus, agris examinibus exhibenda censemus: nam vel grana mali punici tunfa, & vino amineo conspersa, vel vuae patia cum rore syriaco pari mensura pinsitæ, & austero vino insuccatæ, dari debent: vel si per se ista frustrata sunt, omnia eadem æquis pōderibus in vnum leuigata, & fistili vase cum amineo vino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cum gelauerit, imbricibus infusum præbent libandum: quidam bubulam, vel hominis vrinam (sicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Nec non etiam ille morbus maxime est conspiciendus, qui horridas contractasque carpit, cum frequenter alia mortuorum corpora domiciliis suis efferunt, alia intra tecta vt in publico luctu, mœsto silentio torpent. id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla, vel arida rosa detriti. galbanum etiam, vt eius odore medicentur, incendi conuenit, passoque, & defruto vetere fessas sustinere. Optime tamen facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius succus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus scripsit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendum laboran-

tribus existimat. primum, ut omnes vitiosi faui tollantur, & cibis ex integro recens ponatur: deinde ut fumigentur. Prodesse etiam putat apibus vetustate corruptis. examen nouum cōtribuere, quāuis periculum sit, ne seditione consumentur, verum tamen adiecta multitudine latituras, sed ut cōcordes maneant, earum apium, quæ ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinæ plebis submoueri reges debere. nec tamen dubium, quin frequentissimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmantur, sed & id cum fieri, animaduertendū, ut eos fauos subijciamus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & velut opercula foraminum obductas ceras. erodunt exerentes capita, nam si fauos immaturo fortu transfulerimus, emorientur pulli, cum faueri deserint. sæpe etiam vitio quod Græci *φασγανος* vocant, intereunt. Siquidem cum sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cerarum cōsingant, quantum putant explere se posse: nonnunquam euenit, ut consummatas operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa lōgius euagatum subitiā imbribus, aut turbinibus in siluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitā fauis complendis non sufficiat: tunc quæ vacuæ cerarū partes computrescant, & vitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoque apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere: vel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos ante quam putrescant, vacuis partibus acutissimō ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facile penetrat) vehemētius impressum fauos sedibus suis commoueat, quod si factum est, apes domicilium derelinquē. Est & illa causa interitus, quod interdum cōtinuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs quam foetibus student. itaque nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitiū apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec vllis iuuentutis supplementis frequentatæ nouissimæ reliquæ intereunt. itaque si tale ver incessit, ut & prata & arua floribus abundant, vtilissimum est tertio quoque die alucorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam se non sperant posse ceras omnes liquonibus stipare, foetibus expleant.

Atque

Atque hæc fere sunt examinum vitio laborantium remedia.

Quid quoque tempore faciant apes, & quid earū curator facere debeat.

34.

Deinceps illa totius anni cura, ut idē Higinius cōmodissime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa viii. Calendas Aprilis in octaua parte Arietis conficitur, ad exortū Vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinginta: per hos primum ait apes curandas esse ad apertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ sunt hyberno tempore congesta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenso bubulo fumo. hic enim quāsi quadam cognatione generis maxime est apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ vocantur, & item papiliones enecādi sunt: quæ pestes plerumque fauis adhaerentes decidunt, si fumo medullam bubulam misceas, & his incensis nidorem admodum. Hæc cura per id tempus, quod diximus, examina firmabitur, eaque fortius operibus inseruiunt. Verum maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie castus sit ab rebus venereis, neue temulentus nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatque fere ab omnibus redolentibus esculentis, ut sunt fassamenta, & eorum omnia eliquamina: itemque foetentibus acrimonijs allii, vel ceparum, cæterarumque rerum similium. Duodequingagesimo die ab æquinoctio verno, cum sit Vergiliarum exortus circa v. Idus Maias incipiunt examina viribus & numero augeri. Sed & iisdē diebus intereunt quæ paucas & agras apes habent. eodemque tempore progengerantur in extremis partibus fauorum, amplioris magnitudinis foetus, quam sint cæterarum apum, eosque nonnulli putant esse reges. verum quidam Græcorum auctores *σιρρως* appellant, ab eo, quod exagitent, neque pariuntur examina conquiescere. itaque præcipiunt eos necari. Ab exortu Vergiliarum ad solstitium, quod fit vltimo mense Iunio circa octauam partem Cæcri, fere examinant alui: quo tempore vehementius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tuncque peracto solstitio, vsque ad ortum Caniculæ, qui fere dies triginta sunt, pariter frumenta & faui demetuntur. Sed in quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cum de confectione mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore progengerari posse apes iuuenco preempto. Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderunt. Mago quidem vca-

tribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius prosequi superuacuum puto, consentiens Celsus, qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud admitti, ut si requirendum sit. Verum hoc tempore, & usque in autumnii æquinoctium decimo quoque die alui aperienda sunt, & fumiganda. quod cum sit molestum examinibus, saluberrimum tamen esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuant apes refrigerare oportet, conspersis vacuis partibus aluorum, & quam recentissimi rigoris aqua infusa: deinde siquid ablui non poterit pinnis aquilæ, uel etiam cuius libet vastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, si apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerumque inter aluos morantes apibus exitio sunt. nam & ceras erodunt, & stercore suo vermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent, cum est eadē maxima multitudo, si vas æneum simile miliario uespere ponatur inter aluos, & in fundum eius lumen aliquod demittatur, vndique papiliones concurrunt: dumque circa flammulam volitant, aduruntur, quod nec facile ex angusto furtim euolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cum lateribus æneis circumueniantur: ideoque propinquo ardore consumuntur. A Canicula fere post diem quinquagesimum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræque apes mella conficiunt: idque optimæ notæ enitescit autumnii æquinoctio, quod est ante Calend. Octobris, cum octauam partem Libræ sol attingit. Sed inter Caniculæ & Arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipientur violentiæ crabronum, qui ante aluearia plerumque obsidiantur prodeuntibus. Post Arcturi exortum circa æquinoctium Libræ (sicut dixi) fauorum secunda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa viii. Calend. Octobris ad Vergiliarum occalum diebus xi. & floribus tamaricis, & siluestribus fructibus apes collecta mella cibarijs hiemis reponunt, quibus nihil est omnino detrahendum, ne sæpius iniuria contristatæ, uelut desperatione rerum profugiant. Ab occasu Vergiliarum ad brumam, quæ fere conficitur circa viii. Calend. Ianuarii, in octaua parte Capricorni, iam recondito melle utuntur examina, eoque usque ad Arcturi exortum sustententur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia & æquinoctia non octauis, sed primis partibus signorum confici. Verum in hac

ruris disciplina sequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumque fastus astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis, quia & notior est ista verus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis necessaria est. Ergo Vergiliarum occasu primo statim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi est, diligētiusque curare, quoniam per tempora hiemis non expedit mouere aut patefacere vasa. Quam ob causam dum adhuc autumnii reliquæ sunt, apricissimo die purgatis domiciliis opercula intus usque ad fauos admouenda sunt, omni vacua parte sedis exclusa, quo facilius angustia cauearum per hiemem concalescant. idque semper faciendum est etiam in iis aluis, quæ paucitate plebis infrequentes sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto, & fimo bubulo missis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta vasa, nihilo minus congestu culmorum & frondium supertegimus, quantumque res patietur, a frigore & tempestatibus muniemus. Quidam exemptis interaneis occisas aues intus includunt, quæ tempore hiberno plumis suis delitescuntibus apibus præbent teporem. Tum etiam si sunt absumpta cibaria, commode pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem faui sufficient, permanent illibatæ. nec quamuis ærantissimas munditiarum offendunt odore suo. melius tamen esse nos existimamus tempore hiberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis vel contusam, & aqua madefactam ficem aridam, vel defrutum aut passum præbere. quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut insistentes apes quasi per siphonem succum euocent. Vvas etiam passas, cum infregerimus, paulum aqua resperfas probe dabimus. atque his cibariis non solum hieme, sed etiam quibus temporibus (ut iam supra dixi) tithymallus, atque etiam vlni flores, sustinendæ sunt. Post confectam brumam diebus fere quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberius a curatore relictum sit) consumunt, & sæpe etiam vacuatis ceris usque in ortum Arcturi, qui est ab Idib. Februariis, ieiunæ fauis accubantes torpent more serpentum, & quiete suâ spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior faues inceserit, optimum est per aditum vestibuli siphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere. dum Arcturi ortus, & hirundinis aduentus

commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaque, post hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in pascua. Nam ab æquinoctio verno sine cunctatione, iam passim vagantur, & idoneos ad forum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Hæc obseruanda per anni tempora diligentissime Higinius præcipit. Cæterum illa Celsus adiicit, paucis locis eam felicitatem suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æstiuæ. Itaque quibus locis post veris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinquere, sed vernis passionibus absumptis, in ea loca transferri, quæ serotinis floribus thymi, & origani, thymbræque benignius apes alere possunt. quod fieri ait & Achææ regionibus, ubi transferuntur in Atticas passionibus, & Eubææ, & rursus in insulis Cycladibus, cum ex aliis transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras fieri, ex maturo rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundior sit materia cera confecti. Sed ante translationem diligenter alueos inspiciere præcipit, veteresque, & tineas, & labantes fauos eximere: nec nisi paucos, & optimos reseruare, & simul etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaque vasa, quæ quis transferre velit, non nisi noctibus & sine concussione portare.

De melle conficiendo, & quando castrari debent alui.

15.

Mox vere transacto sequitur, ut dixi, mellis vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod est genus amplioris incrementi simillimum apibus. & ut ait Virgilius, ignauum fucos pecus, & sine industria fauis assidens. Nam neque alimenta congerit, & ab aliis inuenta consumit. Veruntamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam & educandam nouam prolem familiarum admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur, & ut idem ait, a præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in torum exterminari oportere. quod ego Magoi consentiens faciendum non censeo, verum scuitæ modum adhibendum. nam nec ad fouendam gens interimenda est, ne apes inertia laborent, quæ, cum fuci aliquam partem cibarium absumunt, faciundo damna sunt agiliores: nec rursus multitudinem prædonum

donum coalescere patiendum est, ne vniuersas opes alienas diripiât. Ergo cum rixam fucorum & apium sæpius committi videris, ad apertas aluos inspicias, ut siue semipleni faui sint, differantur: siue iam liquore cõpleti, & superpositis ceris tamquam operculis obliti, demetantur. Dies vero castrandi fere maritimus occupandus est. neque enim conuenit æstu medio exasperatas apes laceffiri: duobus ferramentis ad hunc usum opus est sesquipedali, vel paulo ampliore mensura factis. quorum alterum sit culter oblongus ex vtraque parte acie lata, vno capite aduncum habens scalprum: alterum prima fronte planum, & acutissimum: quo melius hoc faui succidantur, illo eradantur, & quicquid fordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi a posteriore parte nullum vestibulum patens factum habuerit alueare, fumum ad mouebimus factum galbano, vel arido fumo. Ea porro vase fictili prunis immista condûtur: idque vas anatum simile angustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore patulo, per quam possit afflari. Talis olla, cum est aluari obiecta, spiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilij, & interdum extra vestibulum se conferunt. atque ubi potestas facta est liberius inspiciendi, fere, si duo sunt examina, duo genera quoque fauorum inueniuntur. Nam etiam in concordia suum: quæque plebs morem figurandi ceras, fingendique obseruat. Sed omnes faui semper cauearum tectis, & paululum lateribus adherentes, dependent, ita ne solum contingant: quoniam id præbet examini bus iter. Cæterum figura cerarum talis est, qualis & habitus domicilij nam & quadrata & rotunda spatia, nec minus longa suam speciem velut formæ quædam fauis præbent. Ideoque non semper eiusdem figure reperiuntur faui. sed hi qualescunque sint, non omnes eximantur. Nam priore messe, dum adhuc rura passionibus abundant, quinta pars fauorum: posteriore, cum iam metuitur hiems, tertia relinquenda est. Atque hic tamē modus non est in omnibus regionibus certus: quoniam pro multitudine florum, & vbertate pabuli apibus consulendum est. At si ceræ dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento, quod est simile cultro, inscandis sunt faui: deinde subiectis duobus brachiis excipiendi, atque ita promendi. Sin autem transuersi tectis cauearum inhaerent, tunc scalprato ferramento est opus, ut aduersa fronte impressi descendant. Eximi autē debent ve-

teres vel viriosi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni, & si qui tandem pullos continent, vt examini progengerando referentur. Omnis deinde copia fauorū conferenda est in eū locū, in quo mel conficere voles. linendaque sunt diligenter foramina parietū & fenestrarū, nequid sit apibus peruiū, quæ velut amissas opes suas pertinaciter vestigant, & persecutæ consumūt. Itaq; ex iisdē rebus fumus etiā in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes. Castrata deinde alui siquæ trāuersos fauos in aditu habebūt, cōuertendæ erūt, vt alterna vice posteriores partes vestibula fiāt. Sic enim proxime eū castrabuntur, veteres potius faui quā noui eximētur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quāto vetustiores. Quod si forte aluearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, vt modo a posteriore, modo a priore parte castrantur: idq; fieri ante diei quintā horā debet: deinde repeti vel post nonā, vel postero mane. Sed quocunq; faui sunt demessi: eodem die, dū repent, mella conficere cōuenit. Saligneus qualis, vel tenui vimine rariū cōtextus saccus inuertæ metæ similis, qualis est quo vinū liquatur, obscureo loco suspenditur: in eum deinde carptim cōgerūtur faui. Sed adhibenda cura est, vt separatae partes cerarū, quæ vel pullos habēt, vel rubras fordes, nā sunt mali saporis, & succo suo mella corrūpunt. Deinde ubi liquatū mel in subiectū aluē defluxit, trāsfertur in vasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dū musteus fructus deferuecat, isq; sæpius ligula purgāndus est. Mox deinde fragmina fauorū, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimūtur: atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera faciendā.

16.

Ceræ fructus, quanuis æris exigui, non tamen omittendus est, cum sit eius vsus ad multa necessarius. Expressæ fauorum reliquæ, posteaquam diligēter aqua dulci perlutæ sunt, in vas æneum coniciuntur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factum est, cera per stramenta vel iuncos defusa colatur: atque iterum similiter de integro coquitur, & in quas quisque voluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eaque concretam facile est eximere: quoniam qui subest humor non patitur formis inherere. Sed iam consummata disputatione de villaticis pecudibus, atque pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarum rerum pars superest, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, vt & tibi & Gallioni nostro complacuerat in carmen conferemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ

IN LIBRVM X. DE CVL-

TV HORTORVM PRÆFATIO.

OENORIS tui Siluine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquam pensiunculam percipe. nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram. Superest ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam veteribus agricolis, nunc vel celeberrimus. siquidem cum parci apud priscos esset frugalitas, largior tamen pauperibus fuit vius epularum, lactis copia, serinaque ac domesticarum pecudum carne, velut aqua frumentoque summis atque humillimis victum tolerantibus. Mox cum sequens, & præcipue nostra ætas dapibus libidinosi pretia constituerit, cenæque non naturalibus desideriis, sed censibus æstimentur, plebeia paupertas summo a pretiosioribus cibis ad vulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in vsu est, diligentius nobis, quam tradiderunt maiores, præcipiendus est: isque sicut institueram prosa oratione prioribus subnecteret exordiis, nisi propositum meum expugnasset frequens postulatio tua, quæ peruenit, vt poeticis numeris explerem Georgici carminis omillas partes, quas tamen & ipse Virgilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere. neque enim aliter istud nobis fuerat audendum, quam ex voluntate vatis maxime venerandi: cuius quasi numine instigante (pigræ sine dubio propter difficultatem operis, verum tamen non sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuē admodum, & pene viduatam corpore materiam, quæ tam exilis est, vt in consummatione quidem totius operis annumerari velut particula possit laboris nostri, per se vero & quasi suis finibus terminata nullo modo speciose confici. nam etsi multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamen eadem tam exigua sunt, vt (quod aiunt Græci) ex incomprehensibili paruitate arenæ funis effici non possit. Quare quicquid est istud, quod elucubrauius, propriam sibi laudem non vendicat, vt boni consulat, si non sit dedecori prius editis a me scriptorum monumentis. sed iam præfari desinamus.

COLVMELLÆ
DE CVLTV HORTORVM

LIBER X.

HORTORVM quog, te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondam spatii exclusus iniquis,
Cum caneret latus segetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon caelestia mella,
Virgilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager, putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus gracileis imitatur avenas.
Atq; habilis natura ſoli, quæ gramine lato
Parturit, & rutilas ebulli creat vinda baccas.
Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querula ſemper conuitia rana.
Tum quæ ſponte ſua frondosæ educat vltimos.
Palmitibusq; ſeris latatur, & aſpera ſiluvis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quannus ſemihominis veſano gramine ſæta
Mandagora pariat flores, mæſtamq; cicutam,
Nec manibus mitis ſerulas, nec cruribus aquo
Terga rubi, ſpiniſq; ſerat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incolæ durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis:
Aut fons illacrimet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia vellat.
Talis humus vel parietibus, vel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.
Neu tibi Dadaleæ quarantur munera dextra,
Nec Polyeteæ, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur: ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæque ſerenâ
Seminibus, quæ cura ſatis, quo ſydere primum
Naſcantur flores, Peſſig; roſaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena ſtirpe grauata

Mitis adoptatis curuatur frugibus arbor:
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceanî ſituens cum iam canis hauſerit vndaſ,
Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus & muſto ſpumantes exprimet vnaſ,
Tum mihi ſerrato verſetur robore pala
Dulciſ humus, ſi iam pluuiis deſoſſa madebit.
At ſi cruda manet calo durat a ſereno,
Tum iuſſi veniant decliuiſ tramite riui,
Terra bibat fontes, & hiantia compleat ora.
Quod ſi nec cali, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, vel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hiems, dum Bacchi Gnoſius arbor
Æquore caruleo celetur, vertice mundi,
Soli & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum conſiſus Olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & ſpicula Phæbus
Dira Nepæ, tergoq; Croti feſtinat equino,
Nec ſcia plebs generis, matrine parcite falſe.
Iſta Prometheæ genitrix fuit altera Creta,
Altera nos enixa parens, quo tempore ſauus
Tellurem Ponto merſit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lei hæas terruit vndaſ.
Tumq; ſemel Stygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos ſæcunda manus viduo moraliſibus orbe
Progenerat, nos abrupta tum montibus altiſ
Deucalioneæ cautes peperere ſed ecce
Durior, æternuſq; vocat labor: cia age ſegnes
Pellice nunc ſomnos, & curui vomere dentis
Iam virides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauiſibus raſtris cunctantia perſode terga,
Tu penitus clatris eradere viſcera matris
Ne dubita, & ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere, quæ canis iaceant vrenda pruinis,
Verberibus gelidis, iraq; obnoxia Cauri,
Alliget & ſauus Boreas, Eurufq; reſoluat.
Poſt ubi Riphæa torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelaerit auræ,
Sydereog; polo cædet Lyra merſa profundo,

Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
 Rudere tum pingui, solido vel stercore aselli,
 Armentine fimo satures ieiunia terra,
 Ipse ferens olitor diductos pondere qualos,
 Pabula nec pigeat fesso prædere nouali
 Immundis, quacunque vomit latrina, cloacis.
 Densa que iam pluuiis, duratque summa pruinis
 Æquora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
 Mox bene cum glebis viuacem cespitis herbam
 Contundat marra, vel fracti dente ligonis,
 Putria maturi soluantur ut ubera campi.
 Tunc quoque trita solo splendentia sarcula sumat,
 Angustisque foros aduerso limite ducens
 Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
 Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
 Deposito squallore nitens sua semina poscit,
 Pingit & in varios terrestria sidera flores,
 Candida leucota, & fluentia lumina caltha,
 Narcissique comas, & hiantis saua leonis
 Ora feri, calathisque virentia lilia canis,
 Nec non vel niueos, vel ceruleos hyacinthos.
 Tum qua pallet humi, qua frondes purpurat auro,
 Ponatur viola, & nimium rosa plena pudoris.
 Nunc medica panacem lacryma, succoque salubri
 Glaucea, & profugos vinctura papauera somnos
 Spargite: quaque viros acuiunt, armantque puellas,
 Iam Megaris veniant genitalia semina bulbi:
 Et qua sicca legit Getulis obruta glebis,
 Et qua frugifero seritur vicina Priapo,
 Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
 Iam breue charophyllum, & torpenti grata palato
 Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
 Alliaque infractis spicis, & olentia late
 Vlpica, quaque fabis habilis fabrilia miscet.
 Iam Sisler, Assyriaque venit qua semine radix,
 Sectaque præbatur madido sociata lupino,
 Ut Pelusæci proritet pocula Zythi.
 Tempore non alio vili quoque salgama merce
 Capparis, & tristes inula, serulæque minaces
 Plantantur: nec non serpentia gramina menta
 Et bene odorati flores sparguntur anethi,

Rutæque Palladiæ bacca vilitura saporem,
 Sequæ læssenti fletum factura sinapis,
 Atque oleris pulli radix, lacrymosæque cepa
 Ponitur, & lactis gustum qua condiat herba,
 Deiectura quidem fronti data signa fucarum,
 Vimque suam idcirco proficietur nomine Graio.
 Tum quoque conseritur, toto qua plurima terra
 Orbe virens pariter plebi, regique superbo
 Frigoribus caules, & veri cymata mittit.
 Qua pariunt veteres cespicio litore Cuma,
 Qua Marrucini, qua Signia monte Lepino,
 Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
 Fontibus & Stabia celebres, & Vesulia rura,
 Doctæque Parthenope Sebetide roscida lymphæ,
 Qua dulcis Pompeia palus vicina Salinis
 Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni,
 Qua duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
 Et Turmi lacus, & pomosi Tyburis arua,
 Brutia qua tellus, & mater Aricia porri.
 Hæc ubi credidimus resoluta semina terra,
 Assiduam grauidam cultu curaque fouemus,
 Ut redeant nobis cumulato sænore messes.
 Et primum moneo largos inducere fontes,
 Ne sitis exurat concepto semine partum.
 At cum facta suos nexius adoperta resoluit,
 Florida cum soboles materno pullulat aluo,
 Primitiis planta modicos tum præbeat imbres
 Sedulus irrorans olitor ferroque bicorni
 Pectat, & argentem sulcis exterminet herbam.
 At si dumosis positi sunt collibus horti,
 Nec summo nemoris labuntur vertice riui,
 Aggere præposito cumulatis area glebis
 Eminat, sicco ut consuescat puluere planta,
 Nec murata loco siccis exhorreat astus.
 Mox ubi nubigena Phryxi, nec portitor Helles
 Signorum & pecorum princeps caput offeret undis,
 Alma sinum tellus iam pandet, adultæque poscens
 Semina depositis cupiet se nubere plantis:
 Inuigilate viri: tacito nam tempora gressu
 Diffugiunt, nulloque sono conuertitur annus.
 Flagitat ecce suos genitrix mitissima sætus,

Et quos enixa est partus iam quarit alendos,
 Priuignaſque rogat proles: date nunc ſua matri
 Pignora, tempus aſt: viridi redimite parentem,
 Progenies, tu cinge comam, tu digere crines.
 Nunc apio viridi criſpetur florida tellus,
 Nunc capitis porro longo reſoluta capillo
 Laetetur, mollemque ſinum ſtaphylinus inumbret.
 Nunc & odorata peregrino munere planta
 Sicanis crocea deſcendant montibus Hybla,
 Nataque iam veniant hilari ſampſuca Canopo,
 Et lacrymas imitata tuas Cynereia virgo,
 Sed melior ſtactis ponatur Achaica myrrha,
 Et male damnati mæſto qui ſanguine ſurgunt
 Æacii flores, immortalæſque amaranti,
 Et quos mille parit diues natura colores,
 Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
 Nunc veniat quamuis oculis inimica corambele,
 Iamque ſalutari properet lactuca ſapore,
 Trifſia qua releuat longi ſaſtidia morbi.
 Altera crebra viret, fuſco nitet altera crine,
 Viraque Cæcily de nomine dicta Metelli.
 Tertia, qua ſpiſſo, ſed puro vertice pallet,
 Hac ſua Cappadoca ſeruat cognomina gentis.
 Et mea, quam generant Tartæſi littore Gades,
 Candida vibrato diſcrimine, candida thyſo eſt.
 Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
 Punicea depexa coma, ſed lactea crure eſt.
 Quot facies, totidem ſunt tempora quamque ſerendi.
 Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
 Cappadocamque premit ferali menſe lupercus.
 Tuque tuis Mauors Tartæſida pange Calendis,
 Tuque ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
 Dum cupit, & cupida quarit ſe iungere matri,
 Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
 Ingenera, nunc ſunt genitalia tempora mundi.
 Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis
 Bacchatur Veneri, ſtimuliſque cupidinis actus
 Ipſe ſuas adamat partes, & foetibus implet.
 Nunc pater aquoreus, nunc & regnator aquarum,
 Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitriten:
 Et iam caruleos partus enixa marito

Viraque nunc referat pontumque natantibus implet.
 Maximus ipſe Deum poſito iam fulmine fallax
 Acrifioneos veteres imitatur amores,
 Inque ſinus matris violento depluit imbre.
 Nec genitrix nati nunc aſſertatur amorem,
 Sed patitur nexus flammatæ cupidine tellus.
 Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
 Ver agit: hinc hominum, pecudum, volucrumque cupido,
 Atque amor igneſcit menti, ſanctique medullis,
 Dum ſatiata Venus foecundos compleat artus,
 Et generet varias ſoboles, ſemperque frequentet
 Prole noua mundum, vacuo ne torpeat aruo.
 Sed quid ego infreno volitare per aſthera curſu
 Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
 Iſta canat maiora deo, quem Delphica laurus
 Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
 Orgia natura, ſecretaque fœdera cali.
 Eximulet vatem per Dindyma caſtra Cybelles,
 Perque Citharonem, Nyſæaque per iuga Bacchi
 Per ſua Parnafſi, per amica ſilentia Muſis
 Pierij nemoris, Bacchea voce frementem
 Deſte te Paan, & te enie enie Paan.
 Me mea Calliope cura leuiore vagantem
 Iam reuocat, paruoque iubet decurrere gyro,
 Et ſecum gracili connectere carmina filo,
 Qua canat inter opus muſa modulante putator
 Pendulus arbuſtis, olitor viridantibus hortis.
 Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſuli
 Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
 Indomito male ſana cibo, quas educat aluus,
 Et ſatureia thymi referens thymbræque ſaporem,
 Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.
 Hiſpida ponatur cinara, qua dulcis laccho
 Potanti veniat, nec Phœbo grata canenti.
 Hac modo purpureo ſurgit glomerata corymbo,
 Myrtiolo modo crine viret, deſexaque collo
 Nunc adoperta manet, nunc pinea vertice pungit,
 Nunc ſimilis calathæ ſpiniſque minantibus horret,
 Pallida nonnunquam tortos imitatur acanthos.
 Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbor
 Tunica qua ruſilo miſceſcit tegmine grani,

Tempus havis satio, famosaque tunc coriandram
 Nascentur, gracilique melanthia grata cumino.
 Et bacca asparagi spinoſa proſiliit herba,
 Et malache, prono ſequitur qua vertice ſolem,
 Quaque tuas audax imitatur Nyſie vitreis,
 Nec metuit ſenteis: nam vepribus improba ſurgens
 Achradus, indomitæſque bryonias alligat albos.
 Nomine tum Graio, cum littera proxima prima.
 Pangitur in cera docti microne magiſtri.
 Sic & humo pingui ferrata cuſpide iſtus
 Deprimitur folia viridis pede candida, betæ.
 Quam & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
 Iam ver purpureum, iam verſicoloribus anni
 Fœtibz alma parens cingi ſua tempora gaudet.
 Iam Phrygia loti gemmantia lumina promunt,
 Et conſuantes oculos violaria ſoluunt,
 Oſcitæ & leo, & ingenuo conſuſa rubore
 Virgineas adoperta genas roſa prabet honores
 Calitibus, templiſque Sabæum miſcet odorem.
 Nunc vos Pegæſidum comites Acheloidas oro,
 Manaliumque choros Dryadum, nymphæſque Napææ.
 Quæ colitis nemus Amphryſi, quæ Theſſala Tempe,
 Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
 Antraque Caſtaliis ſemper rorantia guttis,
 Et quæ Sicanij flores legiſtis Haleſi,
 Cum Cereris proles veſtris intentæ choreis
 Æquoris Ennæi vernantia lilia carpiſſet,
 Raptaque, Lethæi coniux mox facta tyranni
 Syderibus triſtes umbras, & tartara calo
 Prepoſuit, Ditemque Ioui, leſthumque ſaluti,
 Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
 Vos quoque iam poſito luctu, mœſtoque timore
 Huc facili grefſu teneras aduertite plantas,
 Tellurisque comas ſacris aptate caniſtris.
 Hic nulla inſidia nymphis, non vlla rapina,
 Caſta fides nobis colitur, ſanctique penates,
 Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno,
 Plena mero, lætiſque virant conuiuia pratis.
 Nunc ver egelidum, nunc eſt molliſſimus annus,
 Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
 Suadet, & arguto ſagientes gramine fontes

Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepentes.
 Iamque Dionæis ridimur floribus hortus,
 Iam roſa miſceſcit, Sarrano clarior aſtro.
 Nec tam nubifugo Boreæ Latonia Phœbe
 Purpureo radiat vultu, nec Sirius ardor
 Sic micat, aut rutilus Pyrois, aut ore coruſco
 Heſperus, Eo remeat cum Lucifer ortus,
 Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
 Quam nitidis hilares collucent fœtibus horti.
 Quare age vel iubare exorto iam nocte ſuprema,
 Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat Hiberno,
 Sicubi odoratas pratexit amaracus umbras,
 Carpite, narciſſique comas, ſteriliſque balanſi.
 Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
 Formoſo Nais puero formoſior ipſa
 Fer calathibus violam, & nigro permixta liguſtro
 Bahama cum caſſia nectent, croceosque corymbos,
 Spargemero Bacchi: nam Bacchus condit odores.
 Et vos agreſtes, duro qui pollice molles
 Demeſtiſ flores, cano iam vimine textum
 Spiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
 Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
 Preſſæque flammeola rumpatur ſciſcina caltha,
 Mercibus & vernis diues Portunus abundet,
 Et titubante gradu multo madefactus laccho
 Ære ſinus gerulus plenos grauis vrbe reportet.
 Sed cum matura ſtauebit meſſis ariſtis,
 Atque diem gemino Titan extenderit aſtro,
 Hauſerit & flammis Lernæi brachia Cancri,
 Allia cum cepis, cereale papauer, anetho
 Lungite, dumque virent nexos deſerte maniplos,
 Et celebres fortis fortuna dicite laudes
 Mercibus exactis, hilareſque recurrere in hortos.
 Tum quoque proſciſſo riguoque inſperſa nouali
 Ocima comprimite, & grauibz denſate cylindris,
 Exurat ſata ne reſoluti pulueris aſtus,
 Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat,
 Neu formica rapax populari ſemina poſſit.
 Nec ſolum teneras audent erodere frondes:
 Implicatus concha limax, hiruſtaque campe:
 Sed cum iam valido turgeſcit larida caule

Brassica, cumque tument pallentia robora betæ.
 Mercibus atque olitor gaudet securus adultis,
 Et iam maturis querit supponere falcem,
 Sape ferus duos iaculatur Iuppiter imbres,
 Grandine dilapidans hominumque bouumque labores.
 Sape etiam gravidis irrorat pestifer undis,
 Ex quibus infesta Baccho, glaucisque salictis
 Nascuntur volucres, serpitque eruca per hortos;
 Quos super ingrediens exurit semina morsu.
 Quæ capitis viduata coma, spoliataque nudo
 Vertice, trunca iacent tristi consumpta veneno.
 Hæc ne ruricola paterentur monstra, salutis
 Ipsa novas artes varia experientia rerum,
 Et labor ostendit miseris, ususque magister
 Tradidit agricolis, ventos sedare furentes,
 Et tempestatem Thuscis auertere sacris.
 Hinc mala rubigo virideis ne torreat herbas,
 Sanguine lactentis catuli placatur & extis.
 Hinc caput Aradici nudum cuto fertur asellæ
 Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.
 Utque Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
 Sape suas sedes percinxit viribus albis.
 Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron.
 Nocturnas crucibus volucres suspendit, & altis
 Culminibus metuit feralia carmina flere.
 Sed ne dira novas segetes animalia carpant,
 Profuit interdum medicantem semina pingui
 Bulladia sine fruge salis conspergere amurca.
 Innataue laris nigra satiare fauilla.
 Profuit & plantis latices infundere amarus
 Marrubij, multoque sedi contingere succo.
 At si nulla valet medicina repellere pestem,
 Dardania veniant artes, nudataque plantas
 Fœmina, quæ iustis tum demum operata iuuenta
 Legibus, obseano manat pudibunda cruore,
 Sed resoluta sinus, resoluta mixta capillo,
 Ter circum areolas, & septem ducitur hortii.
 Quæ cum lustravit gradiens (mirabile visum)
 Non aliter quam decussa pluit arbore nimbus,
 Vel teretis mali, vel testæ cortice glandis,
 Voluitur ad terram distorto corpore campe.

Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
 Vellere Phryxæo delapsum vidit Iolos.
 Sed iam prototosomus tempus decidere caules,
 Et Tartesiacos, Paphiosque renellere thyrsos,
 Atque apio fascies, & secto cingere porro.
 Iamque eruca salax fecundo prouenit horto.
 Lubrica iam lapathos, iam rhamni sponte virescunt.
 Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
 Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
 Humidaque andrachne sitientes protegit antes,
 Et grauis atriplici consurgit longa fascellus.
 Tum modo dependens trichili, modo more chelydri,
 Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras
 Inortus cucumis, pregnansque cucurbita serpis.
 Vna neque est illis facies: nam si tibi cordi
 Longior est, gracili capitis quæ vertice pendet,
 Et tenui collo semen lege: siue globosi
 Corporis, atque vtero nimium quæ vasta tumescit.
 Ventre leges medio, sobolem dabit illa pacem
 Narycia pitis, aut Actæi mellis Hymetti,
 Aut habilem lymphis hamulam, Bacchone lagœnam.
 Tum pueros eadem fluuiis innare docebit.
 Liniidus ac cucumis grauidus, qui nascitur aluo,
 Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
 Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
 Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ,
 Fœtidus hic succo, pinguis quoque semine fartus.
 At qui sub trichila manantem rapit ad undam,
 Labentemque sequens nimio tenuatur amore
 Candidus effœta tremebundior vbera porca.
 Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
 Dulcis erit, riguoque madescit luteus aruo,
 Et feret auxilium quondam mortalibus agris.
 Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æstu
 Arboreos aperit fœtus, cumulatque moris
 Candida sanguineo manat fœcella cruore,
 Tunc præcox bifera descendit ab arbore sicus,
 Armenis, & cereolis, prunis, & damasci
 Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
 Miserat (ut fama est) patris armata venenis.
 At nunc expositi paruo discrimine letbi

*Ambrosios prabens succos, oblita nocendi.
 Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
 Exiguo properant mitescere Persica malo.
 Tempestiva manent, qua maxima Gallia donat,
 Frigoribus pigro veniunt Asiatica foetu.
 At granis Arcturi sub sydere parturit arbos
 Liuita, Chalcidicis & Caunis amula Chiis,
 Purpureaque Chelidonia, pinguesque Marisca,
 Et Callistruthis roseo qua semine ridet,
 Albæque, qua seruat flaua cognomina cera,
 Scissa Libysca simul, picto quoque Lydia tergo.
 Quin & Tardipe di sacris iam rite solutis
 Nube noua seritur, calipendentibus undis
 Gongylis illis, stri mittit quam Narisa campo,
 Quaque Amiterninis deferitur humias aruis.
 Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
 Euius, excultosque iubet claudamus ut hortos.
 Claudimus, imperioque tuo paremus agrestes,
 Ac metimus laci tua munera dulcis Iacche,
 Inter lasciuos Satyros, Panasque biformes
 Brachia iactantes vetulo marcentia vino.
 Et te Manalium, te Bacchum, teque Lyaum,
 Lenæumque patrem canimus sub recta vocantes;
 Ferueat ut lacus, & multo completa salerno
 Exudent pingui spumantia dolia musto.
 Hactenus aruorum cultus Siluæ docebam
 Syderei vatis referens præcepta Maronis,
 Qui primus veteres ausus recludere fontes
 Asæraum cecinit Romana per oppida carmen.*

L. IVNII MODERATI COLVMELLÆ

DE RE RVSTICA LIB. XI.

*Qua intra villam agi debeant ab homine officio villicatio nis
 præposito.*

LAUDIVS Augustalis tā ingenuæ naturæ, quam
 eruditionis adolescens complurium studiorum
 & præcipue agricolationū sermonibus instigatus
 excudit mihi, cultus hortorum profa ut oratione
 componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei, cū præ-
 dictam materiam carminis legibus implicarem, sed tibi Publi
 Siluæ

Silvæ pertinaciter expetenti versificationis nostræ gustum,
 negare non sustinebam, facturus mox, si collibisset, quod
 nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem villici officiis:
 quæ quauis primo rei rusticæ libro videbar aliquatenus exe-
 cutus, quoniam tamen eam simili desiderio nosset idem Au-
 gustalis sæpius flagitabat, numerum, quem iam quasi cōsum-
 maueram, voluminum excessi, & hoc vndecimum præceptum
 rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo familiæque
 præponi conuenit ætatis nec primæ, nec vltimæ: nam seruitia
 sic trunculum contemnunt, ut senem: quoniam ille nondum
 nouit opera ruris, hic exequi iam non potest, atque hunc ado-
 lescencia negligentem, senectus illum facit pigrum. Media i-
 gitur ætas huic officio est aptissima: poteritque ab anno trige-
 simo vique in sexagesimum, si non interueniant fortuita cor-
 poris vitia, satis validi fungi muneribus agricolæ. Quisquis
 autem destinabitur huic negotio, sit oportebit idem scientif-
 simus robustissimusque, ut edoceat subiectos, & ipse commo-
 de faciat quæ præcipit: siquidem nihil recte sine exemplo do-
 cetur, aut discitur. præstatque villicum magistrum esse ope-
 ratorum, non discipulum, cum etiam de patrefamilias præsi-
 moris exemplum Cato dixerit, Male agitur cū domino, quem
 villicus docet. Itaque in OEconomico Xenophontis, quem M.
 Cicero Latino sermoni tradidit, vir egregius ille Ischomachus
 Atheniensis rogatus a Socrate utrumne, si res familiaris desi-
 derasset, mercari villicum tamquam fabrum, an a se instituire
 consueuerit: Ego vero, inquit, ipse instituo. Etenim qui
 me absente in meum locum substituitur, & vicarius meæ
 diligentia succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc ni-
 mium prisca, & eius quidem temporis fuit, quo idem i-
 schomachus negabat quæquam rustici nescire. Nos autem
 memores ignorantia nostræ vigentis sensus adolescentulo-
 rumque robusti peritissimis agricolis commendamus,
 quorum monitionibus, vel vnus ex multis (nam est diffi-
 le erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequi
 scientiam. Quidam enim quamuis operum probatissi-
 mi artifices, imperandi parum prudentes, aut scæui, aut e-
 tiam lenius agendo, rem dominorum corrumpunt. Quare,
 sicut dixi, docendus, & a pueritia rusticis operibus educan-
 dus, multique prius experimentis inspicendus erit futu-
 rus villicus. nec solum an perdidicerit disciplinam ruris,
 sed an etiam domino fidem ac beneuolentiam exhibeat.

sine quibus nihil prodest villici summa scientia. Potissimum autem est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium, & qualis labor sit cuique iniungendus: nam nec valentissimus posset exequi quod imperatur, si nesciat quid agat: nec peritissimus, si sit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei consideranda est: quippe aliqua sunt opera tantummodo virium, tanquam promouendi onera portandique: aliqua, sociata viribus & artibus, ut fodiendi arandique, segetes & prata defecandi: nonnullis minus virium, plus artis adhibetur, sicut putationibus inscriptionibusque vineti. Plurimum etiam scientia pollet in alitionibusque vineti. Quotum omnium officiorum villicus, quem iam prius dixi, æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in vnoquoque corrigere queat perperam factum. neque enim satis est reprehendisse peccantem, si non doceat recti viam. Libenter igitur eadem loquor: tam docendus est futurus villicus, quam futurus figulus aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discantibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna & diffusa materia est, partesque si velimus eius percerere, vix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum: cæterarum artium minus vitæ necessariorum repertos antistites, agriculturæ neque discipulos, neque præceptores inuentos: nisi magnitudo rei pepererit reuerentiam vel discendi, vel profitendi penè immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nam nec oratoria disciplina deferitur, quia perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia, quia nullus consummata sapientiæ: sed e contrario plurimi semetipsos exhortantur vel aliquas partes earum addiscere, quamuis vniuersas percipere non possint. Etenim quæ probabilis ratio est obmutescendi, quia nequeas orator esse perfectus: aut in socordiam compelli, quia desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantumcunque possideris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum villicum si nullus professor est? & ego intelligo difficillimum esse ab vno velut auctore cuncta rusticationis consequi præcepta, verum tamen ut vniuersæ disciplinæ vix aliquem consultum, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos effecere queas perfectum villicum. nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus fossor, aut sceni sector, nec minus arborator,

tor, & vinitor, tum etiam veterinarius, & probus pastor, qui singuli rationem scientiæ suæ desideranti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui susceperit officium villicationis, in primis conuictum domesticum, multoque etiam magis externum vitet. Somni & vini sit abstinentissimus, quæ vtraque sunt inimicissima diligentiae. nam & ebrioso cura officii pariter cum memoria subtrahitur, & somniculoso plurima effugiunt. quid enim potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam sit a venereis amoribus auersus: quibus si se dederit, non aliud quicquam possit cogitare, quam illud quod diligit. Nam vitii eiusmodi pellectus animus, nec præmium iucundius quam fructum libidinis, nec supplicium grauius quam frustrationem cupiditatis existimat. Igitur primus omnium vigilet, familiamque semper ad opera cunctantem pio temporibus anni festinanter producat, & strenue ipse præcedat. Plurimum enim refert colonos a primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere. siquidem Ischomachus idem ille, Malo, inquit, vnius agilem atque industriam, quam decem hominum negligentem & tardam operam. Quippe plurimum adest mali, si operario meretricandi potestas fiat. nam ut in itinere conficiendo sæpe dimidio maturius peruenit is qui nauiter, & sine vllis concessionibus permeabit, quam is, qui cum sit vna profectus, umbras arborum, fonticulorumque amoenitatem, vel auræ refrigerationem captauit: sic in agresti negotio dici vix potest, quid nauus operarius ignauo & cessatore præstet. Hoc igitur custodire oportet villicum, ne statim a prima luce familia cunctanter & languide procedat, sed velut in aliquod prælium cum vigore, & alacritate animi procedentem eum tanquam ducem strenue sequatur, variisque exhortationibus in opere ipso exhilaret laborantes: & interdum tanquam deficienti succursurus ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur eius officio, moneatque sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum. Atque ubi crepusculum inceserit, neminem post se relinquit, sed omnes subsecutur more optimi pastoris, qui e grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum vero, cum testu subierit, idem faciat, quod ille diligens opilio: nec in domicilio suo statim delirescat, sed agat cuiusque maximam curam. siue quis (quod accidit plerumque) sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: siue alter languidior est, in valetudinariis

confestim deducat, & conuenientem ei ceteram curationem adhiberi iubeat. eorum vero, qui recte valebunt, non minor habenda erit ratio, vt cibus & potio sine fraude a cellariis praebeatur. Conſueſcatque ruſticos circa larem domini, ſocumque familiarem ſemper epulari, atque ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur, ſitque frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cenet, feſtosque ſic agat, vt fortiſſimum quenque, & frugaliffimum largitionibus proſequatur, nonnumquam etiam ſuae menſae adhibeat, & velit aliis quoque honoribus dignari. Tum etiam per ſerías inſtrumentum ruſticum, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, & ſapius inſpiciat ferramenta: eaque ſemper duplicia comparet, ac ſubinde reſecta cuſtodiat, ne ſi quod in opere ſeruatorum auocandis, quam in pretio rerum huiusmodi dependitur. Cultam veſtitamque familiam vtiliter magis habeat, quam delicate, id eſt munitam diligenter a frigore & imbribus; quae vtraque prohibentur optime pellibus manicatis, & ſagatis cucullis: idque ſi fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tolerari poſſit. Quare tam veſtem ſeruitiorum, quam, vt dixi, ferramenta bis debet ſingulis menſibus recenſeri: nam frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locum praebet. Itaque mancipia vineta, quae ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debet atque explorare, vt ſine compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiae ſedes antuta & recte munita ſit: nec ſi quem dominus, aut ipſe vinearit, ſine iuſſu patrisfamiliae reſoluat. Sacrificia niſi ex praecepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagamque ſua ſponte non mouerit; quae vtraque genera vana ſuperſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non villas nundinas niſi vendendae, aut emendae rei neceſſariae cauſa frequentauerit. neque enim coloniae ſuae terminos egredi debet, nec abſentia ſua ſumiliae ceſſandi aut delinquendi ſpatium dare. Semitas, non uosque limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quam rariffime recipiat. ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat. nec vlli terminos egredi (niſi magna conegerit neceſſitas) permittat. Pecuniam domini neque in opere, nec in aliis rebus promer calibus occupet: haec enim re auocat villici curam, & eum negotiatorem potius facit, quam agricolam: nec vnquam ſinit eum cum rationibus domini paria facere; ſed ubi aeris numeratio exigitur, res pro numero obſer-

attenditur. Itaque tam illud vitandū habebit, quam hercule ſu- giendum venandi aut aucupandi ſtudium, quibus rebus plu- rimae operae auocantur. Iam illa, quae etiam in maioribus im- periiſ difficulter cuſtodiantur, conſiderare debet, ne aut crudelius, aut remiſſius agat cum ſubiectis: ſemperque foueat bonos & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, vt magis eius vercantur ſeueritatem, quam vt ſauitiam dete- ſtantur. poteritque id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operarius, quam cum peccauerit, ſero punire. Nulla eſt autem vel nequiſſimi hominis amplior cuſtodia, quam quoridiana operis exactio. nam illud verum eſt M. Catonis oraculū, Nihil agendo homines male agere diſcunt. Itaque curabit villicus, vt iuſta reddantur. iſtaque non aegre conſequetur, ſi ſemper ſe repraeſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum diligenter exequentur ſua munia: & familia poſt operis exer- citationem fatigata cibo, quietique potius, ac ſomno, quam maleficiis operam dabit. In vniuerſa porro villicatione, ſicut in cetera vita, pretioſiſſimum eſt intelligere quemque neſcire ſe quod neſciat, ſemperque cupere, quod ignoret addiſcere. Nam eſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obest im- prudentia, vel negligentia, maxime in ruſticatione; cuius diſci- plinae caput ſemel eſt ſeciſſe quicquid exegerit ratio culturae: nam quamuis interdum emendatū ſit perperam factum im- prudentia, vel negligentia, res tamen ipſa iam domino deco- xit: nec mox in tantum exuberat, vt & iacturam capitis amiſſi reſtituat, & quaſtum reſarciat. Praelabentis vero temporis fu- ga quam ſit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor praecipue ſemper caueat, ne improvidus ab opere vincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſſima cunſtanti: quod ipſum expreſſi- ſus vetuſtiſſimus auctor Heſiodus hoc verſu ſignificauit:

Αἰεὶ δ' ἀμβολιζοῖς ἀνὰ τὰς περὶ παλαιὰν.

Quare vulgare illud de arborū poſitione ruſticiſ uſurpatum: Serere ne dubites: id villicus ad agri totum cultum referri iu- dicet: credatque praetermiſſas non duodecim horas, ſed an- num periſſe, niſi ſua quaque die quod inſtat effecerit. Nam cum propriis pene momentis fieri quicquam debeat, ſi vnum opus tardius quam oporteat peractum ſit, ceterae quoque; quae ſequuntur, culturae, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, o- minisque turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur, quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſque officii monitio ea, quae pendet ex ratione tyderum caeli, nam vt ait Virgilius,

- tam sunt Arcturi sydera nobis

*Hædorumq; dies seruandi, & lucidus anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per aquora vectis
Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.*

Contra quam obseruationem multis argumentationib; dis-
seruisse me non infitior in iis libris, quos aduersus astrologos
composueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod
improbissime Chaldaei pollicentur, vt certis quasi terminis
ita diebus statis aeris mutationes respondeant. In hac autem
ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas, sed
(quod dicitur pingui Minerua) quantum vis vtile continget
villico tempestatis futuræ præfagium, si persuasum habuerit,
modo ante, modo post, interdum etiam statò die Orientis, vel
Occidentis competere vim syderis. Nam satis prouidus erit,
cui licebit ante multos dies cauere suspecta tempora.

*Quid quoque mense faciendum sit, temporibus accommo-
dando opera.*

ITAQUE præcipiemus quid quoque mense faciendum sit, si
temporibus accommodantes opera ruris, vt permiserit status
celi. cuius varietatem mutationemque, si ex hoc commen-
tario fuerit præmonitus villicus, aut nunquam decipietur, aut
certe non frequenter: & ne discedamus ab optimo vate, qui
ait, ille vere nouo terram proscindere incipiat. Noui autem
veris principium non sic obseruare rusticus debet, quemad-
modum astrologus, vt expectet certum diem illum, qui veris
initium facere dicitur: sed aliquid etiam sumat de parte hie-
mis, quoniam consumpta bruma, iam intepestcit annus, per-
mittitq; clementior dies opera moliri. Possit igitur ab Idi-
bus Ianuariis (vt principem mensem Romani anni obseruet)
auspicari culturarum officia: quorum alia ex pristinis reliqua
consummabit, atque alia futuri temporis inchoabit. Satis au-
tem erit per dimidios menses exequi quodq; negotium, quia
neque præfinitum opus nimium immature videri possit
ante quindecim dies factum, nec rursus post totidem nimum
tarde. Idibus Ianuariis ventosa tempestas, & incertus sta-
tus. xviii Cal. Feb. tempestas incerta. xvi Cal. Feb. sol in
Aquarium transit, Leo mane incipit occidere; Afrius, inter-
dum Auster cum pluuia. xvi Cal. Feb. Cancer desinit occide-
re, hiemat. xv Cal. Feb. Aquarius incipit oriri, ventus Afrius
tempestatem significat. xi Cal. Feb. Fidicula vespere occidit

dies pluuius. ix Calen. Febr. ex occasu pristini sideris significat
tempestatem: interdum etiam tempestas. vi Calen. Feb. Le-
onis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquam si-
gnificatur hiems bipartita. v Calen. Febr. Auster, aut Afri-
cus, hiemat, pluuius dies. iiii Calen. Febr. Delphinus incipit
occidere, item Fidicula occidit. Prædie Calen. Februar. eorum,
quæ supra sunt, siderum occasus, tempestatem facit: interdum
tantummodo significat. Hoc igitur semestrium, & deinceps
sequentia tempestatibus annotatis percensuimus, quo cautio-
rior villicus (vt iam dixi) vel abstinere possit operibus, vel festi-
nationem adhibere. Itaque ab Idibus Ianuariis, quod haberet
tempus inter brumam, & aduentum Fauonii, si maior est vi-
neæ vel arbuti modus, quicquid ex autumno putationis su-
perest, repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus vitis
saucietur: quoniam pruinis & gelicidiis nocturnis adhuc ri-
gentes materiæ ferrum reformidant: itaque dum hæc regelare
linuntur, vsque in horam secundam, vel tertiam poterunt ve-
pres attenuari, ne incremento suo agrum occupent, segetes
emundari, acerui virgarum fieri, ligna denique confici, vt tum
demum tepenti iam die putatio administretur. aprius etiam
& macris, aut aridis locis prata iam purganda, & a pecore sunt
defendenda, vt scæni sit copia. Siccis quoque & pingues agros
tempestiuum est proscindere. Nam & vliginosi, & mediocri
habitus sub æstate vere agendi sunt. macerrimi vero & ari-
di post æstatem, primo autumno arandi, & subinde conferen-
di. Sed iugerum agri pinguis hoc tempore anni commodè
duabus operis proscinditur, quia hibernis pluuiis adhuc ma-
dens terra facilem cultum sui præbet. Eodemque mense ante
Cal. Feb. sarriendæ segetes autumnales, siue illæ seminis ado-
rei sunt, quod quidam far vernaculum vocant, seu tritici. eo-
rumque tempestiua sarritio est, cum enata frumenta quatuor
fibrarum esse coeperunt. ordeum quoque maturum, quibus
superest opera, nunc demum sarrire debebunt. Sed & faba
eandem culturam exigit, si iam colicellus eius in quatuor di-
gitos altitudinis creuerit. nam prius sarriuisse nimium tene-
ram non expedit. Eruum quidem melius priore mense, nec
tamen improbe hoc ipso vel proximo feremus. nam Martio
nullo modo terræ committendum esse rustici præcipiunt. vi-
neæ, quæ sunt palatæ & ligatæ, recte iam fodiuntur. fureuli,
qui primi florem afferunt, statim circa Idus inferendi sunt, vt
ecraforum, tuberum, amygdalarum, persicorumque. ridicis

vel etiam palis conficiendis, idoneum tempus est: nec minus in ædificia succidere arborem conuenit: sed veraque melius sunt luna decrecente ab vigesima vsq; in trigessimam: quoniam omnis materia sic caesa indicatur carie non infestari. Palos vna opera cadere & exputatos acuire centum numero potes. Ridicas autem querneas, siue oleagineas findere, & dedolatas vtrique parte exacuere numero sexaginta. Item ad lucubrationem vespertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere, totidemque per antelucanam lucubrationem. Materies si roborea est, ab vno fabro dolari ad vnguem per quadrata debet pedum xx: hæc erit vehis vna. Pinus autem v & xx pedum æque ab vno expeditur, quæ & ipsa vehis dicitur: nec minus vlmus, & fraxinus pedum xxx. cupressus autem pedum xl. tum etiam sexagenum pedum abies, atque populus, singulis operis ad vnguem quadrantur, atq; omnes hæc mensuræ similiter vehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudum, nec minus maiora quadrupedia caractere signari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, ventus Eurinus, & interdum Auster cum grandine est. 111 Nonas Feb. Fidis tota, & Leo medius occidit, Corus, aut Septentrio, nonnunquam Fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarii oriuntur, ventosa tēpestas. vii Idus Febr. Calisto sydus occidit, Fauonii spirare incipiunt. vi Idus Febr. ventosa tempestas. 111 Idus Febr. Eurus. per hosce dies locis maritimis, & calidis, & siccis prata, vel arua purgantur, & in fœnum submittuntur. Reliquæ partes vinearum propter brumam, vel frigora omiffæ, nunc palandæ & alligandæ sunt, ne postea tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. item vinearum fossio iisdem locis peragenda, arborumque siue putatio, siue alligatio finienda est, quorum iusta certa esse non possunt. Inter Nonas deinde, & Idus, pomorum seminaria facienda sunt, & maturæ plantæ de seminariis in scrobes transferendæ. pascinatio quoque, quæ mense Decembri, vel Ianuario coëpta est, iam nunc includenda, & vitibus conferenda est. pascinatur autem terreni iugerum ita, vt solum in altitudinem trium pedum defodiatur operis Lxxx: vel in altitudinem dipondii semissis, operis L: vel ad bipedalium, cui est altitudo duorum pedum, operis xl. Hæc tamen in agro siccio surculis conferendis minima pascinationis mensura est. nam oleribus deponendis possit vel sesquipedalis altitudo satisficere, quæ plerumque in singula iugera triginta operis conficitur.

itur. Hoc eodem tempore stercoris pars in prata digerenda, pars oleis & cæteris arboribus inspergenda. quin etiam vitaria diligenter facienda, malleolisque quam recentissimis curiosissime pangenda. Populos & salices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasque vlmorum nunc ponere vtile est, aut ante satas nunc exputare, & circumfodere, ac summas earum æstiuas radículas amputare. Sarmenta quoque (vineis nondum fossis) atque arborum ramos & segetibus, aut rubos, & quicquid denique iacens, fodientem, vel alio genere terram molientem potest impedire, nunc egerere, & ad sepe applicare oportet. rosaria noua conferere, vel antiqua curare. arundineta nunc ponere, vel etiam pristina colere. salicta facere, vel deputare, runcare, ac fodere. genistam semine, vel plantis in pascinato, vel etiam sulco deponere. Trimestrium quoque factio non est aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius administretur per mensem Ianuariū. Idibus Februarii Sagittarius vespere occidit, vehementer hiemat. xvi Calend. Martii vespere Crater oritur, venti mutatio. xv Cal. Martii sol in Pisces transitum facit, nonnunquam ventosa tempestas. xiii & xii Cal. Martii Fauonius, vel Auster cum grandine & nimbis. x Cal. Martii Leo definit occidere, venti Septentrionales, qui vocantur Ornithiæ, per dies triginta esse solent, tum & hirundo aduenit. ix Cal. Martii Arcturus prima nocte oritur, frigidus dies Aquilone, vel Coro, interdum pluuia. viii Cal. Martii Sagitta crepusculo incipit oriri, variæ tempestates: Halcyonei dies vocantur, in Atlantico quidem mari summa tranquillitas notata est. vi i Cal. Martii ventosa tempestas, hirundo conspicitur. Per hos dies frigidis locis earum rerum, quas supra scripsimus, tempestiua est administratio, locis autem calidioribus, quamuis sera, tamen necessaria. ceterum malleoli & viuiradicis positio huius temporis esse videtur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus sequentis mensis, vtiq; si non sit feruentissima regio: si vero etiam magis frigida, vel melior est. Insitio quoque arborum atque vitium tepidis locis hoc tempore commode administrabitur. Cal. Martii Africus, interdum Auster cum grandine, vi Nonas Martii Vindemiator apparet, quem Græci *πρυμναγος* dicunt, Septentrionales venti. 1111. Nonas Martii Fauonius, interdum Auster, hyemat. Nonis Martii Equus mane oritur, status Aquilonis. 111 Idus Martii Piscis aquilonius definit oriri. Septentrionales venti. Pridie Idus Martii Argonauis ex-

ritur, Fauonius, aut Ausfer, interdum Aquilo. His diebus commodè instruuntur hori, de quibus suo loco dicam secretius, ne inter hanc quasi turbam operum negligentius olitoris officia descripsisse videar, aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupisse. Igitur a Cal. Martii eximia est vitium putatio vsque in decimum Calend. Aprilium, si tamen se gemmæ nondum moueant. furculi quoque silentes ad insitionem nunc præcipue vtiliterque leguntur, & ipsa insitio vitium atque arborum longe nunc est optima. Frigidis quoque locis & humidis vitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumentia vtilissime ponuntur. Sarritura quoque frumentorum iteratur egregie: modios tres vna opera rectè sarrit: prata purgare, & a pecore defendere iam tempestiuum est: locis quidem calidis & siccis etiam a mense Ianuario, vt supra diximus, id fieri debet: nam frigidis vel a Quinquatribus prata rectè submituntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno constiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarii, hoc est quoquouerius pedum xiiii, si est commodum terrenum, xiiii ab vno sunt: ternarii autem xviii. Cæterum ad deponendas vites, vel non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum centum & vigin, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, eumque similiter vna opera efficit. Rosarium serotinum perfossum, & cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ salem non habeat, nunc conueniat infundere: maximis sex congii, mediocribus arboribus vnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio: sed tamen quæ nihil vitii habuerint, aliquanto latiores fient, si amurca rigentur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminariis instituendis dixerunt. tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumque viridum semina in areolas differere præceperunt: orthocissos, & ederas ab Idibus Februarii vel etiam Cal. Martii poni oportere iidem censuerunt. Idibus Mart. Nepa incipit occidere, significat tempestatem. xvi Calen. April. Nepa occidit, hiemat. xvi Cal. April. Sol in Arietem transitum facit, Fauonius, vel Corus. xii Calen. April. Equus occidit mane, Septentrionales venti. x Cal. April. Aris incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit. ix & viii Calendarum Aprilium, Æquinoctium vernum tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ supra, utiq; peragenda sunt optime autem vliginosa & pingua loca nunc demum pro-

scinduntur: & quæ mense Ianuario veruacta fecimus, nunc vltima parte Martii sunt iteranda: & siquæ pergula vitium generalium, vel siquæ in agris aut vepribus singulares arbores maritæ a putatoribus relictæ sunt, ante Calend. April. vitique deputari debent, post quem diem sera & infructuosa sit huiusmodi rerum cultura. Milii quoque & panici hæc prima satio est, quæ peragi debet circa Idus April. vtriusque seminis sextarii quini singula ingera occupant. quinetiam pecus lanatum, cæteraque quadrupedia tempus idoneum est castrand. Locis autem tepidis ab Idibus Februarii vsque in Idus Aprilis: in locis frigidis ab Idibus Martii vsque in Idus Maias omnia rectè pecora castrantur. Cal. Aprilis Nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas Aprilis Fauonius, aut Ausfer cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octauo Idus Aprilis Vergiliæ vespere celantur, interdum hiemat. Septimo Idus Aprilis, & sexto, & quinto Austri & Africi tempestatem significant. Quarto Idus Aprilis, sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Id. Aprilis Sucula celantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima vinearum fossio utique ante Idus peragenda est: quæque mense Martio post confectum æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quam primum exequenda sunt. Fici vitesque adhuc rectè inferuntur: seminaria, quæ sunt ante facta, runcari, & adhuc commodè fodiri possunt. Oues Tarentinæ radice lanaria lanari debent, vt tonsuræ præparentur. Idibus Aprilis, vt supra, Libra occidit, hiemat. Decimo octauo Calen. Maias ventosa tempestas, & imbres, nec hoc constante. xv Cal. Maias sol in Taurum transitum facit, pluuiam significat. xiiii Cal. Maias Suculae se vespere celant, pluuiam significat. xi Cal. Maias ver bipartitur, pluuiæ, & nonnunquam grando. Decimo Cal. Maias Vergiliæ cum sole oriuntur, Africus, vel Ausfer, dies humitem significat. Quarto Calen. Maias Ausfer fere cum pluuiâ. Tertio Cal. Maias mane Capra exoritur, Austrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem quæ supra persequemur. Possuntque, si iam librum remittunt, inferi oleæ, vel emplastrari, cæteraque pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere inferi. sed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti possint. siquæ præterea in vineis aut fossor distubauit, aut negligentia omisit, diligens vi-

nitor restituere debet, & fracta iuga considerare, & refarcire, aut dissectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet. eodem tempore secundū fœrus pecudes signari oportet. Cal. Maiis hoc biduo sol vnam dicitur tenere particulam: vi Nonas Maias Sucula cum sole exoritur, Septentrionales venti. v. Nonas Maias Centaurus totus apparet, tempestatē significat. iiii Nonas Maias idem sidus pluuiam significat. Prædie Nonas Maias Nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Maiis Vergiliæ exoriuntur mane, Fauonius. vii Idus Maias æstatis initium, Fauonius, aut Corus, interdum etiam pluuiæ. vi Idus Vergiliæ totæ apparent, Fauonius, aut Corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias Fidis mane oritur, significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœrificiæ instituendæ. Bonus operarius prati iugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos vnus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus est ablaqueatas circumfodere, & operire: vna opera nouellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres lxxv, magnas quinquaginta. hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit, sed à Calendis Martiis vsque in Idus Septembres, omnibus mensibus non solum seminariis, sed etiam nouellis vineis danda fossio est. iisdem diebus, ubi prægelidum & pluuium cælum est, oleæ putantur, & emuscantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primo ab Idibus Octob. vsque in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febr. vsq; in Idus Martias, si tamen arbor librum nouissimam remittit. hoc eodem mense in pastinato seminario nouissima positio est oleæ, taleæ, eamque oportet, cum panxeris, fumo & cinere mistis oblinire, & superponere muscum, ne sole fœdatur. sed hoc idem opus melius fiet vltima parte mensis Martii, vel prima mensis April. & ceteris temporibus, quibus præcepimus seminaria plantis vel ramis conferere. Idibus Maiis Fidis mane exoritur, Auster, aut Euronotus, interdum dies humidus. xviii Calen. Iunias idem quod supra. xvi. & xv Cal. Iunias Euronotus, vel Auster cum pluuiæ. xiiii Cal. Iun. sol in Geminos introitum facit. xiii Cal. Iun. Suculæ exoritur, Septentrionales venti, nonnunquam Auster cum pluuiæ. xi & x Calen. Iunias Arcturus mane occidit, tempestatem significat. viii. & vii. & vi Cal. Iun. Capra mane exoritur, Septentrionales venti. Ab Idib. vsque in Calend. Iunias veterem vineam priusquam florere incipiat, iterum fodere oportet.

ter, eandemque, & cæteras omnes vineas itidem pampinare. Quod si sæpius feceris, puerilis vna opera iugerum vini pampinabit. quibusdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati aut amissi ratio accipitur. item qui lupinum stercoreandi agri causa ferit, nunc demum aratro subuertit. Cal. Iun. & iiii Non. Aquila exoritur, tempestas ventosa, & interdum pluuiæ. vii Idus Iun. Arcturus occidit, Fauonius, aut Corus. iiii Id. Iun. Delphinus vespere exoritur, Fauonius, interdum roat. His diebus, si non opere victi sumus, eadem, quæ extremo mense Maio, facienda sunt: item omnes arbores fructiferae circumfossæ aggerari debent, vt ante solstitium id opus peractum sit. quinetiam pro conditione regionis & cæli terra vel proscinditur, vel iteratur: eaque, si est difficilis, proscinditur operis tribus, iteratur duabus, teritur vna. Litatur autem iugera duo opera vna: at si facilis est terra, proscinditur iugerum duabus operis, iteratur vna: litatur vna iugera quatuor, cum in subacta iam terra latiores porcæ sulcantur. quæ ratio colligit, vt per Autumnum facile possint vno iugo, tritici obferi modii centum quinquaginta, cæterorumque leguminum modii centum. iisdem diebus area tritura præparanda est: vt quæque res defecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cultus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante solstitium pabulum (si facultas est) vel nunc, vel etiam superioribus xv diebus, qui fuerint ante Calen. Iunii, pecori præberi oportet. A Cal. autem Iuniis, si iam deficit viridis herba, vsque in vltimum Autumnum frondem cæsam præbebimus. Idibus Iuniis calor incipit. xiiii Calen. Iul. sol introitum in Cancro facit, tempestatem significat. xi Calen. Iulii Anguifer, qui a Græcis dicitur *φίονος*, mane occidit, tempestatem significat. Octauo, & vii, & vi Cal. Iulii Solstitium, Fauonius, & calor. Tertio Cal. Iul. ventosa tempestas. His diebus eadem, quæ supra. Sed & viciam in pabulum fecere oportet, priusquam siliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omnes recondere, aluos castrare, quas subinde nono quoque aut decimo die ad Cal. Maias considerare & curare oportet. nunc autem si sunt pleni atque operculati faui, demetendi sunt: sin autem maiore parte vacant, aut sine operculis adaperiti sunt, nondum esse maturos significatur: itaque mellatio est differenda. Quidam in prouinciis transmarinis vel hoc, vel se-

quente mense selama serunt. Calen. Iuliis Fauonius, vel Auster, & calor. Quarto Non. Iul. Corona occidit mane. Pridie Nonas Iul. Cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. Capricornus medius occidit. Septimo Idus Iul. Cepheus vespere exoritur, tempestatem significat. Sexto Id. Iul. Prodrum flare incipiunt. His diebus eadem quæ supra. Sed & proficuum veruatum optime nunc iteratur, & siluestris ager decrecente Luna vtilissime extirpatur. Idibus Iuliis Procyon exoritur mane, tempestatem significat. Tertiodecimo Cal. Augustas Sol in Leonem transitum facit, Fauonius. Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdu tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas Aquarius incipit occidere clare, Fauonius, vel Auster. Septimo Cal. Augustas Canicula apparet, caligo æstuosa. Sexto Cal. Augustas Aquila exoritur. Quarto Calendas Augustas Leonis in pectore claræ stellæ exoritur, interdum tempestatem significat. Tertio Calen. Augustas Aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis & maritimis messis conficiuntur, & intra dies triginta qua defecta est, stramenta præcisâ in acerium congeruntur. Iugerum stramentorum opera vna defecat, quibus remotis priusquam sol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, circumfodere & adobruere oportet. Item quibus magna sementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis colendisve nouellis vineis, sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminisse autem oportebit, vt per hos, & Augusti mensis dies antelucanis & vespertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quascunque vineas culturi sumus, ne per æstum, sed mane vsque in tertiam, & a decima vsque in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus, sicut in Cilicia & Pamphylia, hoc mense selama seruntur. Italiae autem regionibus humidis possunt vltimo mense Iun. feri. Quinetiam tempus est ficulneis arboribus caprificum suspendere, quod quidam existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & vt celerius ad maturitatem perueniat. Calen. Augusti Etesia. Pridie Non. Augusti Leo medius exoritur, tempestatem significat. v. i. i. Id. Augusti Aquarius occidit medius, nebulosus æstus. Pridie Idus Aug. Fidis occidit mane, & Autumnus incipit. His diebus eadem quæ supra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur: qui si non sunt melle repleti, nec operculati, differenda

renda est in mensem Octob. mellatio. Idib. Aug. Delphini occasus tempestatem significat. xix. Calen. Septemb. eiusdem sideris matutinus occasus tempestatem significat. x. i. i. Cal. Septemb. sol in Virginem transitum facit. hoc & sequenti die tempestatem significat, interdum & tonat. Hoc eodem die Fidis occidit. Decimo Cal. Septemb. ex eodem sidere tempestas plerumque oritur, & pluuia. vii. Cal. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arcturus incipit occidere, interdum pluuia. iiii. Cal. Septemb. humeri Virginis exoritur, Etesia desinunt flare, & interdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda vespere exoritur, interdum hiemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus infitionis emplastratio vocatur. Idque licet vel commodius facere superiore mense post Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli emplastrationem faciunt. Quibusdam locis, vt in Bætica maritimis regionibus, & in Africa vindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam vocant rustici occasionem, cum omnis gleba in vineis refringitur, & resoluitur in puluerem. Hoc eodem tempore prius quam vineæ puluerentur, si perexilis est, vel rara ipsa vitis, lupini modii tres vel quatuor in singula iugera sparguntur, & inoccantur; qui, cum fruticauerint, prima tum fossione conuersi satis bonum stercus vineis præbent. Multi etiam, si pluuus est status cæli, sicut suburbana regione Italiae pampinis vitem spoliunt, vt percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At e contrario locis calidioribus, vt modo nominatis prouinciis, circa vindemiam adumbrantur, vel stramentis, vel aliis tegumentis vineæ, ne ventis aut caloribus exarescant. Hoc idem tempus est aridis visis ficisque conficiendis, de quibus quemadmodum passæ fiant, suo loco dicemus, cum villicæ persequemur officia. Filix quoque aut carex, vbi cunque nascitur, Augusto mense recte extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante Caniculæ exortum. Calen. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. Piscis austrinus desinit occidere, calor. Non. Septemb. Arcturus exoritur, Fauonius, vel Corus. vii. Idus Septemb. Piscis aquilonius desinit occidere, & Capra exoritur, tempestatem significat. Tertio Idus Septembris Fauonius, aut Africus, Virgo media exoritur. His diebus locis maritimis & calidis vindemia, & cætera quæ supra scripta sunt, commode administrantur. Iteratio quoqueurationis perfecta esse debet, si serius terra proscissa est. sin au-

tem celerius, etiam tertiatum solum esse conuenit. Hoc etiam tempore qui consueuerunt uina condire, aquam marinā præparant, & aduētā decoquunt: de qua conficienda, cum villicæ officia exequar, præcipiā. Id. Sept. ex pristino sidere nonnūquā tempestatē significat. xv Cal. Oct. Arcturus exoritur, Fauonius, aut Africus, interdū Eurus, quem quidam Vulturum appellant. xiiii Cal. Oct. spica Virginis exoritur, Fauonius, aut Corus. xiii Cal. Octob. sol in Librā transitū facit, Crater matutino tēpore apparet. xi Cal. Oct. Pisces occidūt mane, item Aries occidere incipit, Fauonius aut Corus, interdum Auster cū imbris. x Cal. Octob. Argonauis occidit, tēpestatem significat, interdū etiam pluuiam. Nono Cal. Octob. Centaurus incipit mane oriri, tempestatē significat, interdū & pluuiam. Octauo Cal. Octob. & septimo, & sexto, Æquinoctium autumnale pluuiam significat. Quinto Cal. Oct. Hædi exoriuntur, Fauonius, nonnūquā Auster cū pluuiā. Quarto Cal. Octob. Virgo desinit oriri, tempestatē significat. His diebus vindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarū maturitatē alii aliter interpretati sunt, quidā cum uidissent partem aliquam uvarum virefcere, crediderunt tempestiuam esse vindemiam: quidā cum coloratas & perlucidas uvas animaduertissent: nōnulli etiam cū pampinos ac folia decidere cōsiderassent. que omnia fallacia sunt: quoniā immaturis uuis eadē omnia possunt accidere, propter intemperiem solis, aut anni. Itaq; nonnulli gustu explorare maturitatē tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uui, siue acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquā fallaciam. nam quædā genera uvarū nunquam dulcedinē capiunt propter austeritatem nimiam. Itaq; opportunum est (quod nos facimus) ipsam naturalem cōtemplari maturitatem. naturalis autē maturitas est, si cū expresseris vinacea, quæ acinis celantur, iam infuscata, & nonnulla propemodū nigra fuerint. nam colorē nulla res vinaceis potest afferre, nisi naturæ maturitas, præsertim cum ita media parte acinorum sua, ut & a sole æstiuante, & a ventis protegatur, humorq; ipse nō patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cū exploratū habuerit villicus, sciat vindemiā sibi esse faciendam. Sed antequam fructū cogere incipiat, cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, vel aqua falsa, & recte siccata, tum & opercula, colaque, & cætera, sine quibus probe confici mu-

sum

rum non potest. Torcularia vero, & fora diligenter emundata, lotaque, & si res ita exegerit, picata, præparataque habeat ligna, quibus defrutum & sapam decoquat. tum etiam salem, utque odoramenta, quibus condire uina consueuerint, multo ante reposita esse oportet. Nec tamen hæc cura totum auocet eum a cætera ruris cultura. nam & napinæ, itemque rapinæ siccaneis locis per hos dies fiunt: farraginata quoque, pecori futura per hiemem præsidio. itemque siliquam, quod rustici foenum græcum vocant, nec minus in pabulum vicia nunc demum conferitur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua ratio, quem quidam vel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demeritur, quo fuscus ad escam feritur. nam ad præcipiendum semen vltima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeat, possit eorum curam, quæ intra villam facienda sunt, villicæ delegare: ita tamen, ut ipse consideret an recte facta sint. Cal. Octobris, & sexto Non. interdum tempestatem significat. Quarto Non. Octobris Auriga occidit mane, Virgo desinit occidere, significat nonnunquam tempestatem. Tertio Non. Octobris Corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris Hædi oriuntur vespere, Aries medius occidit, Aquilo. Octauo Id. Octobris Coronæ clara stella exoritur. Sexto Id. Octobris Vergiliæ exoriuntur vespere, Fauonius, & interdum Africus cum pluuiā. Tertio & pridie Idus Octobris Corona tota mane exoritur, Auster hibernus, & nonnunquam pluuiā. Per hos dies frigidis regionibus vindemia, & cætera, quæ supra scripta sunt, fieri solent. Iisdemque regionibus frumenta matura feruntur, & præcipue far adorem. Locis etiam opacis triticum nunc recte feritur. Et quoniam seminis mentionem fecimus, non in tempestiue quantum cuiusque seminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor, vel quinque, faris adori modios nouem, vel decem, ordei modios quinque, vel sex, milii vel paniei sextarios quatuor, vel quinque, lupini modios octo, vel decem, fuscoli modios quatuor, pisi modios tres, vel quatuor, fabæ modios sex, lentis modium vnum, vel paulo amplius, lini seminis modios nouem, vel decem, cicerculæ modios tres, vel quatuor, ciceris modios duos, vel tres, sesami sextarios quatuor, vel quinque, viciæ pabularis modios septem, vel octo, viciæ seminalis modios quinque, vel sex, etui

erro
nella
lius

modios quatuor, vel quinque, farraginis ordeaceæ modios septem, vel octo, siliquæ modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in areolis longis pedum denum, latis pedum quinum. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestas, nonnunquam rorat. Decimotertio Calendas Nouembris sol in Scorpionem transitum facit. Tertiodecimo & duodecimo Calendas Nouembris solis exortu Vergiliæ incipiunt occidere, tempestatem significat. Vndecimo Calendas Nouembris Tauri cauda occidit, Auster, interdum pluuia. Octauo Calendas Nouembris Centaurus exoriri mane definit, tempestatem significat. Septimo Calendas Nouembris Nepæ exoritur, tempestatem significat. Quinto Calendas Nouembris Vergiliæ occidunt, hiemat cum frigore & gelicidiis. Quarto Calendas Nouembris Arcturus vespere occidit, ventosus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris Cassiope incipit occidere tempestatem significat. Per hos dies quæcunque semina differri debent, arbusculæque omnis generis recte ponuntur. Vltimi quoque vitibus recte maritantur, ipsæque vites in arbutis & vineis commode propagantur. seminaria runcare & fodere tempus est. tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, easdemque putare. itemque in arbutis vitem deputare. seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæque ficorum in seminariis putari, & ad singulos stylos redigi debent. quæ tamen melius dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. sed cum omnia in agriculura strenue facienda sint, tum maxime sementis. Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipere solent. seram nunquam, quin mala sit. Itaque in totum præcipimus: vt quisque natura locus frigidus erit, is primus conferatur: vt quisque calidus, nouissimus. Vicia & faba stercore agrum dicuntur. Lupinum nisi in florem verteris, nihil agrum stercoreaueris. sed nec vlla res magis vacuis operariis aut feritur, aut conditur. nam & primis temporibus ante aliam sementem potest id obrui, & nouissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod sparseris. Duo iugera tres operæ commode occubunt, arboresque quæ interierunt, ablaqueabunt; quanuis antiqui singulis operis singula iugera farriri & occari velint: quod an recte fieri possit affirmare non ausim. Eodem tempore fossas riuosque purgare, & elices fulcosque aquarios conuenit facere. lisdem temporibus si sit

fraxineam: si minus, orneam: si nec hæc sit, iligneam frondem bubus recte præbeamus. Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus xxx præbueris. nam si paucioribus diebus detur (vt ait Hyginus) per ver scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est, atque ita bubus apponenda. Tum etiam siluam si quis barbaricam, id est confeminam velit facere, recte conferet glandibus & cæteris seminibus. Tum & olea distringenda est, ex qua velis viride olei efficeret, quod sit optimum ex varia oliua, cum incipit nigrescere. nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembris, & postridie caput Tauri occidit, pluiam significat. III Non. Nouembris Fidicula mane exoritur, hiemat, & pluit. VIII Idus Nouembris idem sydus totum exoritur, Auster vel Fauonius, hiemat. VII Idus Nouembris stella clara Scorpionis exoritur, significat tempestatem, hiemat, vel Vulturius, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris Vergiliæ mane occidunt, significat tempestatem, hiemat. Quinto Idus Nouembris hiemis initium, Auster, aut Eurus, interdum rorat. His diebus vsque in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc obseruabis, vt pridie, quam plenilunium sit; si minus, certe ipsa plenilunio omnem, quam saturus es, fabam vno die spargas: quæ, si ita competierit lunæ cursus, ante Idus Nouembris occurrat habeas quam pinguiusculo & nouo loco: si minus, quam stercoreatissimo. Satis erit in singula iugera vehes stercoreis comparare numero decem & octo. Vehes autem stercoreos quatuordecim pedes, modios quinos stercoreis spargere. Quæ ratio docet vniuerso iugero satisfacere modios CCCXII. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare, & si sunt arboribus quaternos modios stercoreis caprini circumspergere. in cæteris autem pro magnitudine portionem seruare. Eodem tempore vineis ablaqueatis columbinum sterces ad singulas vites, quod sit instar vnius sextarii, vel vrinæ hominis fundere. Iugerum vincarum in senos pedes positatum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris Fidis ex-

oritur mane, Auster, interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris Aquilo, interdum Auster cum pluua. Quartodecimo Calendas Decembris sol in sagittarium transitum facit, Súcula mane oriuntur, tempestatem significat. Duodecimo Calendas Decembris Tauri cornua vespere occidunt, Aquilo frigidus, & pluua. Vndecimo Calendas Decembris Súcula mane occidit, hiemat. Decimo Calendas Decembris Lepus occidit mane, tempestatem significat. Septimo Calendas Decembris Canicula occidit solis ortu, hiemat. Pridie Calendas Decembris totæ Súculae occidunt, Fauonius aut Auster, interdum pluua. His diebus, quæ præterita erunt superioribus, opera consequi oportet. Et si non plurimum fecisse. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adiiciendum est. nam multa sunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim vineas possidemus, pali & ridicae possunt dolari, exacuique: siue regio ferulae vel corticis ferax est, apibus aluearia fieri debent: siue palmae spartive focunda est, fisciæ, sportæque seu virgultorum, corbes ex vimine. Ac ne cætera nunc persequar, nulla regio nō aliquid affert, quod ad lucubrationem confici possit. nam inertis est agricolæ expectare diei breuitatem, præcipue in iis regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem sunt, noctesque horarum quindecim. Possit etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad vitium ligamina præparari. quæ si natura minus lenta est, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in stercore obruenda est, vt lentescat. sin autem iam pridem cæsa exaruit, in piscina maceranda est. tum etiam per lucubrationem ferramenta acuire, & ad ea facere, vel facta manibus aptare, quorum optima sunt ilignea, deinde carpineæ, post hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempestatem significat. Septimo Idus Decembris Aquila mane oritur, Africus, interdum Auster, irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, vel Septentrio, interdum Auster cum pluua. His diebus quæ præterita erunt superiore mense operata peragi debebunt, vtique in locis temperatis, aut calidis nam frigidis recte fieri iam non possunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur, hiemat. Sextodecimo Calendas Ianuarii sol in Capricornum transitum facit, brumale solstitium, vt Hipparcho placet: itaq; tempestatem sæpe significat.

xv Co.

xv Calend. Ianuarias ventorum commutationem significat. x Calendas Ianuarias Capra occidit mane, tempestatem significat. Nono Calendas Ianuarias brumale solstitium (sicut Chaldaei obseruant) significat. Sexto Calend. Ianuarias Delphinus incipit oriri mane, tempestatem significat. Quarto Calendas Ianuarias Aquila vespere occidit, hiemat. Tertio Calendas Ianuarias Canicula vespere occidit, tempestatem significat. Pridie Calendas Ianuarias, tempestas ventosa. His diebus qui religiosius rem rusticam colunt, nisi si vinearum causa pastines, negant debere terram ferro commoueri. Itaq; quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehenditur, vt olea legatur, & oleum conficiatur. vt vitis paletur, & capite tenuis alligetur, vt iuga vineis imponantur, & capite non expedit, quia plurimæ propter rigorem qui fit ex frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus cerasi, & tuberes, & armeniæ, atque amygdalæ, cæteræque arbores quæ primæ florent, inseri commode. Nonnulli etiam legumina ferunt. Calendis Ianuarii dies incertus. Tertio Nonas Ianuariæ hiems, Auster multus, interdum pluua. Non. Ianuariæ Fidis exoritur mane, tempestas varia. Sexto Idus Ianuarias Auster, interdum Fauonius. Quinto Idus Ian. Auster, interdum imber. Pridie Idus Ian. incertus status cæli. Per hos quotamen vt ipsis Calen. Ianuariis auspicandi causa omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem vique in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit villicus, quid vni iugo bouum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare huius quoque curæ rationem subiiciemus. Mense Ianuario paleas cum crui macerati sextarii sex vel paleas cum cicerculae si esse semodio, vel frondis corbem pabulorum. modiorum viginti, vel paleas quantum velint, & scæni pondo viginti, vel affatim viridem frondem ex ilice vel lauro, vel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam: Februario mense idem, Martio idem. vel si opus facturi sunt, scæni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. ex Cal. ad Idus, vel paleas, vel scæni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim: Iunio ex Calen. frondem affatim: Iulio idem, Augusto idem, vel paleas ex Iunio pondo quinquaginta. Septembri frondem affatim.

Ec 2

Octobri frondem, & ficulnea folia. Nouemb. ad Idus frondem vel folia ficulnea, quæ sint corbis vnus. Ex Idibus glandis modium vnum paleis immistum, & lupini macerati modium vnum paleis immistum, vel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, vel paleas cum erui semodio macerato, vel lupini, quod ex semodio macerato exierit, vel glandis modium vnum, vt supra scriptum est, vel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus.

Et quoniam percontauimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni villicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum æque curam suscipere debet, vt & quotidiani victus sui leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis extruant munimenta, quod neque latere fabricata materies perannare possit, pluuiis ac tempestatibus plerumque infestata, neque lapides supra rei dignitatem poscat impensa. si vero amplum modum seipere quis velit, patrimonio esse opus. Ipse igitur ostendam rationem, qua non magna opera hortum ab incurfu hominum pecudumque munimus. Vetustissimi auctores viuam sepem struendi prætulērunt, quia non solum minorem impensam desideraret, verumetiam diuturnior immensis temporibus permaneret: itaque vepres efficiendi confitis spinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem seipere destinaueris, ab æquinoctio autumnali simulatque terra maduerit imbribus, circumuallandus est duobus sulcis tripedanco spatio inter se distantibus. modum altitudinis & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum: sed eos vacuos perhiemare patiemur præparatis seminibus, quibus obserantur. ea sint vastissimarum spinarum, maximeque rubi, & paliuri, & eius quam Græci vocant *κυνδοβύριν*, nos sentem canis appellamus. Horum autem ruborum semina quammaximè eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere: quæ cum est aqua conspersa, illinitur vel nauticis veteribus funibus, vel quibuslibet aliis restibus. siccati deinde funiculare ponuntur in tabulato. mox vbi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam Fauonius exoritur, post Idus Febr. si qua in sulcis perhiemem constitit aqua, exhauritur, resolutaque humus, quæ erat autumnio regecta, vsque ad mediam sulcorum altitudinem

nem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per vtrumque sulcum porrecti obruuntur, sed ita vt non nimium supergecta terra semina spinarum, quæ inhaerent toris funiculorum, enasci possint. ea sere circa trigessimum diem prorepunt: atque vbi coeperunt aliquid incrementum habere, sic insuesci debent, vt in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem virream sepem interponere, quam superascendant sentes vtriusque sulci, & sit quo interdum quasi adminiculo priusquam corroborentur, acquiescant. Hunc veprem manifestum est interiri non posse, nisi radicibus effodere velis. cæterum etiam post ignis iniuriam melius renasci nulli dubium est. Et hæc quidem claudendi horti ratio maxime est antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta villam præcipue pinguem, quique adueniente riuo, vel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari. Sed vt certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus est, cum sol vltimas partes Virginis obinebit, id est mense Septemb. ante æquinoctium autumnale: siquidem tunc maxime explorantur vires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum est autem, ne hortus areæ subiaceat, ne per trituram venti possint paleas aut puluerem in eum perferre: nam vtrique sunt oleribus inimica. Mox inordinandi pastinandique soli duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sationes: nam & autumnino & vere plurima seruntur, melius tamen vere riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restinguitur fontibus. At vbi loci natura neque manu illatam, neque suæ spontis aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxilium est, quam hiemales pluuiæ. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum: eiusque abunde est gradum effodere tribus pedibus, vt in quatuor consurgat regestum. At vbi copia est rigandi, satis erit non alto bipalio, id est, minus quam duos pedes ferramento nouale conuertere. Sed curabimus, vt ager quem vere conferi oportet, autumnino circa Calend. Nouemb. pastinetur: quem deinde velimus autumnino insituere, mense Maio conuertemus, vt aut hiemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluat, & radices herbarum necentur: nec multo ante stercoreare debemus: & cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diem exherbare.

dus erit locus, stercorandusque, & ita diligenter fossione ite-
 randus, ut fimo terra commisceatur. Optimum vero stercus
 est ad hunc usum asini, quia minimum herbarum creat: pro-
 ximum vel armenti, vel ouium, si sit anno maceratum: nam
 quod homines faciunt, quanuis habeatur excellentissimum,
 non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut si-
 ne vilo robore solutissimæ arenæ, cum maior scilicet vis ali-
 menti desideratur. igitur solum, quod vere conferere destina-
 uerimus, post autumnum patiemur effossum iacere brumæ
 frigoribus & pruinis inurendum: quippe e contrario sicut ca-
 lor æstatis, ita vis frigoris excoquit terram, fermentatamque
 soluit. quare peracta bruma tum demum stercus iniicietur, &
 circa Idus Ianuarias humus resossa in areas diuiditur: quæ ta-
 men sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad di-
 midiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui prole-
 quantur herbas, semina proculcare cogantur: sed potius per
 semitas ingrediantur, & alterna vice dimidias areas eruncant.
 Hæc, quæ ante sationem facienda sunt, dixisse abunde est.
 Nunc quid quoque tempore vel colendum, vel ferendum sit,
 præcipiamus: & primum de his generibus loquendum est,
 quæ possunt duobus feri temporibus, id est autumno & vere.
 Sunt autem semina brassicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, nastu-
 cii, coriandri, chærephylli, anethi, pastinacæ, siseris, papaueris:
 hæc enim vel circa Calend. Septembres, vel melius ante Ca-
 lendas Martias Februario feruntur. Locis vero siccis, aut tepi-
 dis, qualia sunt Calabria & Appuliæ maritima, possunt circa
 Idus Ianuarias terræ committi. Rursus quæ tantum autum-
 no conferi debent (si tamen vel maritimum, vel aprium
 agrum incolimus) hæc fere sunt, allium, cepæ capitula, vlpic-
 cum, sinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ
 mandari plerunque conueniat, per menses digeramus. Ergo
 post Calendas Ianuarias confestim recte ponetur lepidium.
 Mense autem Februario vel planta vel semine ruta, atque
 asparagus, & iterum cepæ semen, & porri: nec minus si ve-
 num & æstiuum fructum voles habere, syriacæ radices, & ra-
 pæ, napique semina obrues. nam allii, & vlpici vltima est hu-
 ius temporis positio. At circa Calendas Martii locis apricis li-
 cet porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem vlti-
 ma parte Martii mensis. Deinde circa Calendas Apriles
 que porrum atque inulam, & serotinam plantam rutæ. Item
 ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, capparitis ferenda est.

nam semen betæ, cum punicum malum florebit, tum de-
 mum optime feritur. Porri autem caput circa Idus Maias to-
 lerabiliter adhuc transfertur. Post hoc, nihil ingruente æstate
 obrui debet, nisi semen apii, si tamen rigaturus es. sic enim
 optime per æstatem prouenit. Cæterum Augusto circa Vul-
 canalia tertia satio est: eaque optima radices & rapæ, itemque
 napi & siseris, nec minus oleris atrii. atque hæc sunt sationum
 tempora. Nunc de iis, quæ aliquam curam desiderant, singulis
 loquar, quæque præterierio intelligi oportebit nullam ope-
 ram postulare nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est,
 omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur.
 Vlpicum quod quidam allium punicum vocant, Græci au-
 tem ἀφροσβεδον appellant, longe maioris est incrementi
 quam allium: idque circa Calend. Octobris, ante quam depo-
 natur ex vno capite in plura diuidetur. habet enim velut al-
 lium plures coherentes spicas, eaque cum sint diuisæ, lira-
 tim feri debent, ut in puluinis positæ minus infestentur hie-
 mis aquis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus
 campetribus rustici faciunt, ut vliginem vitent: sed hæc in
 hortis minor est facienda, & per summam partem eius, id est
 in dorso inter palmaria spatia, spicæ vlpici, vel allii (nam id
 quoque similiter conferitur) disponendæ sunt. sulci litarum
 inter se distent semipedali spatio. deinde cum ternas fibras e-
 miserunt spicæ, sariantur. nam quo sæpius id factum est,
 maius semina capiunt incrementum. deinde ante quam cau-
 lem faciant, omnem viridem superficiem inatruere, & in
 terram prosternere conueniet, quo vastiora capita fiant. Re-
 gionibus autem pruinosis neutrum horum per autumnum
 feri debet: nam brumali tempore corrumpuntur: quod fere
 mense Ianuario miscescit: & idcirco frigidis locis tempus opti-
 mum est allium vel vlpicum ponendi circa Idus prædicti
 mensis. sed quodcumque vel conferemus, vel iam matura
 in tabulatum reponemus, seruabimus in iis locis, quibus aut
 obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram sit. nam sic sata,
 & rursus sic recondita, existimantur neque acerrimi saporis
 existere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen
 hæc ante Calend. Ianuarias mediis diebus ferunt mense De-
 cembri, si cæli tepor, & situs terræ permittit. Brassica, cum vi-
 foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo
 prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. hæc e-
 nim res efficit, ut in coctura celerius madescat & viridem co-

lorem sine nitro conferuet. Est autem frigidis & pluuiis regionibus positio eius optima post Idus Aprilis; cuius deprellæ plantæ, cum tuerint quantum olitoris ratio paritur, sapius sarrita & stercoreta melius conualefcit, pleniorisque incrementi & colicolum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus a Calen. Martiis deponunt: sed maior pars eius in cymam profilit, nec postea hybernū caulem amplum facit, cum est semel defecta. Possis autem vel maximos caules bis transferre. idque, si facias, plus seminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Brassica transferri debet. locis quidem apricis, & maritimis optime autumnno ponitur, mediterraneis & frigidis contra hieme non eque commode dispergitur. sed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremque copiam desiderat aquæ, sicque fit tenerioris folii. Sunt autem complura lactucæ generæ, quæ suo quoque tempore feri oportet: earum quæ fulci, & veluti purpurei, aut etiam viridis coloris, & crispi folii vti Cæciliana, mense Ianuar. recte differitur. At Cappadocia, quæ pallido & pexo densoque folio viret, mense Februario: quæ deinde candida est, & crispissimi folii, vt in prouincia Bætica est finibus Gaditani municipii, mense Mart. recte pangitur. Est & Cyprii generis ex albo rubicunda, leui & tenerimo folio, quæ in Idib. April. commode disponitur. Fere tamen aprico cæli statu, quibus locis aquarum copia est, pene toto anno lactuca feri potest: quæ quo tardius caulem faciat, cum ali- quod incrementum habuerit, exiguam testam media parte accipiat, eo quasi onere coercita in latitudinem se diffundit: eadem est ratio etiam intybi, nisi quod hiemem magis suffinet: ideoque vel frigidis regionibus proximo autumnno feri potest. Cinaræ sobolem melius per autumnæ æquinoctium disponemus: semen commodius circa Calendas Marti feremus: eiusque plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere stercorebimus. id enim genus stercoreis huius oleri videtur aptissimum. Sinape atque coriandrum, nec minus crucam & ocimum, ita vti sata sunt, sua sede immota permanent: neque est eorum cultus alius, quam vt stercoreta runcentur. possunt autem non solum autumnno, sed & vere conferri. Plantæ quoque sinapis prima hieme translata: plus cymæ vere afferunt. Panax vtroque tempore leui & subacta terra rarissime differitur, quo maius incrementum capiat: melius tamen eius verna satio est. Porrum si scitium facere velis

velis, densius satum præceperunt priores relinquere: & ita cum increuerit, secari. Sed nos docuit vltus longe melius fieri, si differas, & eodem more, quo capitatum modicis spatiis, id est, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, defices. In eo autem quod magni capitis efficere voles, seruandum sit, vt ante quam translaturum deponas, omnes radículas amputes, & fibrarum summas partes intondeas. tum testulæ, vel conchæ, quasi sedes in singulis subiectæ feminibus adobruuntur, vt fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua sarritio & stercoreatio est. nec alius tamen sectiui, nisi quod toties rigari, & stercoreari, sarritique debet, quoties demetitur. semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario feritur: cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atque ita obruuntur. Enatum autem in iis locis, quibus aqua subministrari non potest, deferri debet circa æquinoctium autumnæ. at quibus possis humorem præbere, mense Maio recte transfertur. Apium quoque possis plantis serere, nec minus semine: sed præcipue aqua letatur, & ideo secundum fontem commodissime ponitur. quod si quis id velit lati folii facere, quantum seminis possint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas dispositum releget. vel si crispæ frondis id fieri maluerit, semen eius inditum pilæ, & saligneo palo pinxitum, expoliaturque, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam circa hanc operam fieri crispum qualitercunque satum, si, cum est natum, incrementum eius superuoluto cylindro coerceat. Satio eius est optima post Idus Maias vsque in solstitium: nam teporem desiderat. Fere etiam his diebus ocima feruntur: quorum cum semen obrutum est, diligenter inculcatur paucula, vel cylindro. nam si terram suspeniam relinquant, plerumque corrumpitur. Pastinaca, & siser, atque inuula conualefcunt alte pastinato, & stercoreato loco: sed quam rarissime ponenda sunt, vt maiora capiant incrementa. Inulam vero, interuallo trium pedum feri conuenit, quoniam vastos facit frutices, & radicibus, vt oculus harundinis serpit: nec est alius cultus horum omnium, nisi vt sarritionibus herbæ tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte Septembris, vel vltima Augusti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam vocant *ἰπποκρίσιον*, nonnulli *σπέρπριον*, pastinato loco semine debet conferri, maxime iuxta maceriam: quoniam & vmbra gaudet, & qualicunque conualefcit loco: idque

arro
valla
lius.

cum semel seueris, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen summittas, æuo manet, paruamque sarritionis exigit culturam. feritur a Vulcanalibus vsque in Calendas Septembris, sed etiam mense Ianuario. menta dulcem desiderat viginem; quam ob causam iuxta fontem mense Martio recte ponitur. Cuius si forte semina defecerunt, licet de noualibus siluestre mentastrum colligere, atque ita inuersis cacuminibus disponere: quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. Rutam autumnus semine satam mense Martio differre oportet in aprium, & cinerem aggerare, runcarique donec conualecat, ne herbis enecetur, sed velata manu debet runcari: quam nisi contexeris, perniciofa nascuntur vlcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo atque tumor inceserit, oleo subinde perungito. eiusdem frutex pluribus annis permanet innoxius, nisi si mulier, quæ in menstruis est, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & transmarina cunila, & serpyllum, sicut priore libro iam retuli, magis alucaria curantibus, quam olitoribus studiose conferuntur. Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam esculentis apissima) non alienum putamus etiam in hortis habere. locum neque pinguem, neque stercoratum, sed aprium desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerumque regionibus nascuntur. hæc res & semine, & plantis circa æquinoctium vernum feruntur. melius tamen est thymi nouellas plantas disponere; quæ cum subacta solo depressæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinsito pridie quam volueris vti, aqua medicare; quæ cum succum eius perceperit, depositis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Ceterum cunila viuacior est, quam ut impensius curanda sit. Lepidium cum ante Cal. Martias habueris dispositum, velut porrum sectium demetere poteris: rarius tamen. nam post Cal. Nouemb. secandum non erit, quoniam frigoribus violentum emoritur: biennio tamen sufficit, si diligenter sarritur, & stercoratum fuerit. multis etiam locis viuacitatem suam vsque in annos decem prorogat. Beta florenti puniceo malo semine obruitur, & simul atque quinq; foliorum est, ut brassica differtur æstate, si rigus est hortus: at si siccanus, autumnus, cum iam pluuia inceserint, disponi debet. Chærephyllum, itemque olus atriplicis, quod Græci vocant *ατρίπλις*, circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidissimo loco.

nam si regio seuas hiemes habet, post Idus Februarias semine differenda sunt, suaq; de sede partienda. Papauer & anethum eandem habent conditionem sarritionis, quam chærephyllum & *ατρίπλις*. Satiui asparagi, & quam corrudâ rustici vocant, semina tere biennio præparantur. ea cum pingui & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queant, singulis fossulis deponas. Fere post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi vnitatem faciunt; quas radículas sic illigatas atque conexas olitores spongias appellant. easque post quatuor & viginti menses in locum aprium, & bene madidum, stercoratumque transferri conuenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ depressuntur, ut facile superposita terra germinet. sed in locis siccis partibus sulcorum imis disponenda sunt semina, ut tanquam in alueolis maneat. at viginore contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio laxentur. Primo deinde anno, cum ita consista sunt, asparagum quem emisierint, infringi oportet. nam si ab imo vellere volueris, adhuc teneris inualidisque radiculis, tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus vellendus. nam nisi ita fiat, stirpes præfractæ angunt oculos spongiarum, & quasi excæcant, nec patiuntur asparagum emittere. Ceterum stylus, qui nouissime autumnali tempore nascitur, non omnis est tollendus, sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit, collectis seminibus ipsis, scorpiones ita vti sunt, in suo loco perurendi sunt, & deinde fulei omnes consarriendi, herbaque eximenda; mox vel stercus, vel cinis iniiciendus, ut tota hieme succus eius pluuiis manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quam coeperit germinare, capreolis, quod genus bicornis sarramenti est, terra commoueat, ut & facilius stylus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis sit. Raphani radix bis anno recte feritur, Februario mense, cum vernum fructum expectamus, & Augusto mense circa Vulcanalia, cum maturius. sed hæc satio sine dubio melior post ubi ceperit aliquod incrementum, subinde aggeretur. nam si super terram emerferit, dura & fungosa fiet. Cucumis & cucurbita, cum copia est aquæ, minorem curam desiderant: nam plurimum iuuantur humore. sin autem sicco loco feri

erro
rella
lius.

debuerint, quo rigationem ministrari non expediat, mense
Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi sunt. post
Idus deinde Martias, quasi tertia pars altitudinis sulci tra-
mentis inditis tegenda, mox stercorata terra vsque in dimi-
dium sulcum aggerenda, positisque seminibus tam diu est
aqua praebeunda, donec enascantur: atque vbi conualescere
coeperint, adiecta humo incrementa eorum prosequenda
sunt, donec sulcus coaequetur. Sic excolta semina sine riga-
tione tota aestate satis valebunt, fructumque iucundioris sa-
poris, quam rigua praebebunt. Aquosis autem locis primo
quoque tempore, non tamen ante Calend. Mart. semen po-
nendum est, vt deferri possit æquinoctio confecto: idque de
media parte cucurbitae semen inuerso cacumine ponito, vt
at incrementi vastioris. nam sunt ad vsum valorum satis ido-
neæ, sicut Alexandrinæ cucurbitae, cum exaruerint. At si escul-
lentæ merici præparabis, recto cacumine de collo cucurbitae
sumptum semen ferendum erit, quod prolixior & tenuior
fructus eius enascatur, qui scilicet maior cæteris inuenit præ-
tium. Sed custodiendum est, vt quam minime ad eum locum,
in quo vel cucumis, aut cucurbitae consistat, mulier ad-
mittatur. nam fere contractu eius languescunt incrementa vi-
rentium. si vero etiam in menstruis fuerit, visu quoque suo
nouellos fetus necabit. Cucumis tener & iucundissimus si-
si ante quam seras, semen eius lacte maceres. nonnulli etiam
quo dulcior existat, aqua mulla idem faciunt. Sed qui præ-
maturum fructum cucumeris habere volet, confecta bruma
stercorata terram inditam cophinis obserat, modicumque
præbeat humorem. deinde cum enata semina fuerint, tepi-
dis diebus, & insolatis iuxta ædificium sub diuo ponat, ita
vt ab omni afflatu protegantur. ceterum frigoribus ac tem-
pestatibus sub rectum referat: idque tandiu faciat, dum æ-
quinoctium vernum conficiatur. postea totos cophinos de-
mittat in terram. sic enim præcoquem fructum habebit.
Possunt etiam, si sic operæpretium, vasis maioribus rotula
subiici, quo minore labore producantur, & rursus intra te-
sta recipiantur. sed nihilo minus specularibus integri debe-
bunt, vt etiam frigoribus serenis diebus tuto producantur
ad solem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Cæsari apud
Ægyptiæ gentis Dolum Mendesium legimus, qui præcipit
aprico & stercoroso loco alternis ordinibus ferulas, alterius
rubos

rubos in hortis confitas habere: deinde eas confecto æquino-
ctio paululum infra terram secare, & ligneo stylo laxatis vel
rubi vel ferulæ medullis stercus immittere, atque ita semi-
na cucumeris inserere, quæ scilicet incremento suo coeant
rubis & ferulis. nam ita non sua, sed quasi materna radice
aluntur: sicque insitam stirpem frigoribus quoque cucume-
ris præbere fructum. Satio secunda eius seminis fere Quia-
trariis observatur. Capparis plurimis prouinciis sua spon-
te noualtibus nascitur. Sed quibus locis eius inopia est, si se-
renda fuerit, siccum locum desiderabit. isque debet ante
circundari fossula, quæ repleatur lapidibus & calce, vel puni-
coluro, vt sit quasi quædam lorica, ne possint eam perumpere
prædicti seminis frutices, qui fere per totum agrum vagan-
tur, nisi munimento aliquo prohiberi sint. quod tamen non
tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari)
quantum quod noxium virus habent, succoque suo sterile so-
lum reddunt. Cultu autem nullo, aut leuissimo contenta est.
quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam
conualescit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis fre-
quenter subactam postulat terram, quam altius conuersam.
itaque ex Calendis Nouembris proscindi solum debet, vt
mensis frigoribus & gelicidiis putrescat, intermissisque qua-
draginta diebus, tum demum iterari, & interpositis vno ac vi-
ginti diebus tertiarum, ac protinus stercorari. mox bidentibus
æqualiter perfossum in areas disponi deletis radicibus omni-
bus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat se-
mina spargi: quibus aliquod satutiæ semen intermiscendum
erit, vt eam quoque habeamus. nam & viridis esui est iucun-
da, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina
si sæpius, certe non minus debet quam quater sarriri. cuius
est optimum, mense Februario disponito quaternorum, vel et-
iam quinum digitorum spatii distantia: & cum coeperint viri-
diores minus ter consarriri: deinde cum fecerint caulē, humi-
lioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylorum con-
seruato. nam nisi arundines transversas in modum iugatæ vi-
totumque semen excutietur: quod scilicet nō ante legendū est,
quam cum maturefcere coeperit, coloremque nigrū habere. Sed
nec patiendum est, vt perarescat, aut totū decidat, verum inte-
pri thalli vellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sa-

arro
sella
lius

tiones habent, & eandem culturam, quam raphanus. melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radices syriacæ super hanc mensuram paulo plus, quam heminam seminis recipiat. Quæstate ista seret, caueat, ne propter siccitates culx adhuc tenera folia prorepentia consumat. id quoque ut vitetur, pulvis etiam, qui supra cameram inuenitur, vel etiam fuligo, quæ supra focos testis inhiaret, colligi debet: deinde pridie quam satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant. nam sic macerata postero die recte seruntur. Veteres quidam auctores, ut Democritus, præcipiunt, semina omnia succo herbarum, quæ sedum appellatur, medicare, eodemque remedio aduersus bestiolas uti: quod verum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbarum minus larga est facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur. Rapæ semina Hyginus putat post trientem iacentibus adhuc in area paleis inspergi debere, quoniam faciunt vastiora capita, cum subiacens soli duritia non patitur in altum descendere. nos istud sæpe frustra tentauimus: itaque rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui. seruantes adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cum ea serunt, precantur, ut & sibi, & vicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne autumnalis satio hiemis gelicidiis peruratur, arundinibus humiles cantherii fiunt, iisque virgæ transversæ imponuntur, & virgæ stramenta supra iaciuntur, & sic a pruinis semina defenduntur. ubi vero apricis regionibus post pluuias noxia incesserunt animalia, quæ a nobis appellantur erucae, Græce autem *eruca* nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti. sic enim dum adhuc rorepent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si antelationem semina, ut iam prædixi, succo herbarum sedi macerata sunt. nihil enim sic medicatis nocent erucae. Sed Democritus in eo libro, qui Græce inscribitur *de re rustica*, affirmat has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quæ in mensuris est, solutis crinibus, & nudo pede vnamquamque aream circummeat: post hoc enim decidere omnes vermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum existimaui de cultu hortorum, & officiis villici, quem quauis instructum, atque

ditum omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordii censuerim: quoniam tamen plerumque euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, ea quæ sæpius ex commentariis renouanda sint, omnium librorum meorum argumenta subieci, ut cum res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoque querendum, & qualiter quidque faciendum sit.

L. IVN. MODERATI COLVMELLÆ DE RE RVST. LIB. XII. ET VLT.

VILLICA.

ENOPHON Atheniensis eo libro P. Siluine, qui OEconomicus inscribitur, prodidit maritale coniugium sic comparatum esse naturæ, ut non solum iucundissima, verum etiam vtilissima vitæ societas iniretur: quod iam pridem etiam Cicero ait: & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum femina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur: tum etiam cum victus & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac siluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrum, foris & sub dio esse, qui labore & industria compararet, rusticari, qui testis recondere, atque custodiret. siquidem vel erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum vero paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebant tecto, & ouium, cæterarumque pecudum foetus, atque fructus clauso custodienda erant, nec minus reliqua utensilia tecum & operam & diligentiam ea quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret, iure, ut dixi, a naturæ comparata est operationem forensem & extraneam: itaque viro calores & frigora perpetiendi, tum etiam itinera, & labores pacis ac belli, id est, rusticationis & militarium stipendiorum, distribuit. mulieri

deinceps, quod omnibus his rebus eam fecerat inhabilem domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ & diligentiae assignauerat: idcirco timidiorem reddidit, quam virilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris & in aperto victum querentibus nonnunquam iniuriam propulsare: idcirco virum, quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia, non minorem scemina, quam viro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quod simplex natura non omnes res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniam quod alteri deest, præsto plerumque est alteri. Hæc in æconomico Xénophon, & deinde Cicero, qui eum Latine consuetudini tradidit, non inutiliter differunt. nam & apud Græcos, & mox apud Romanos vsque in patrum nostrorum memoriam, fere domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribus familias intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia & diligentia mista, flagrabatque mulier pulcherrima diligentiae æmulatione, studens negotia viri cura sua maiora atque meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum, nihil quod aut maritus, aut scemina proprium esse iuris sui diceret: sed in commune conspirabatur ab utroque, ut cum forensibus negotiis, matronalis sedulitas industria rationem parem faceret. Itaque nec villici quidem, aut villicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuoluerent atque administrarent. Nunc vero cum pleræque sic luxu & inertia defluant, ut ne lanificii quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas vestes fastidio habeant, peruersaque cupidine pretiosiores alias a viris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis pene censibus redimuntur, nihil mirum est easdem rursus & instrumentorum agrestium die grauari, sordidissimumque negotium ducere paucorum dierum tempus in villa morari. Quam ob causam cum in totum non solum exoleuerit, sed etiam occiderit verus ille matrum familiarum mos Sabinarum atque Romanarum, necessaria irrepserit villicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & villici quoque successerunt in locum dominorum, qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant, sed habitauerant cura. Verum, ne videatur intempestive censorium opus ob-

iurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia villicæ prosequar.

Cura rei domesticæ, & præcepta, quæ villicæ exequi debent.

Cap. I

Ea porro (ut institutum ordinem teneamus, quem priore volumine inchoauimus) iuuenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de ætate villici retulimus: integræ quoque valetudinis, nec scædi habitus, nec rursus pulcherrimi. nam illibatum robur & vigiliis, & aliis sufficient laboribus: sceditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaque curandum est, ut nec vagum villicum, nec auersum contubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacentem scemina. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in villicæ custodienda sunt. Nam in primis considerandum erit, an a vino, ab escis, a superstitionibus, a somno, a viris remotissima sit, & ut cura eam subeat, quid meminisse, quid in posterum prospicere debeat, ut fere cum morem seruet, quem villico præcepimus: quoniam pleraque similia esse debent in viro atque scemina, & tam etiam malum vitare, quam præmium recte factorum sperare. tum elaborare, ut quam minimam operam villicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia prodeundum est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo villicam, domesticarum rerum villico remittimus curam, sed tantummodo laborem eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia quæ domi capessenda, non in totum muliebri officio relinquenda sunt, sed ita deleganda ei, ut identidem oculis villici custodiantur. sic enim erit diligentior villica, si meminertit ibi esse, cui ratio frequenter reddenda sit. Ea porro persuasissimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimum domi se morari oportere. tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos foras emittere: quibus autem in villa quid agendum videbitur, eos intra parietes continere, atque animaduertere, ne diuturna cessatione frustrentur opera. Quæ domum autem inferuntur, dilata recipere: tum separare, quæ consumenda sunt, & quæ superflui possunt, custodire, ne sumptus annuus mensurius fiat. tum si quis ex familia cœperit aduersa valetudine affici, videndum erit ut is quam commodissime ministretur. nam ex huiusmodi cura nascitur beneuolentia, nec minus obse-

FF

quium. Quinetiam fidelius quam prius seruire student, qui conualuerint, cum est agris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora siue cellaria.

POST hæc meminisse debet, quæ inferantur, ut idoneis & salubribus locis recondita sine noxa permanent. Nihil enim magis curandum est, quam præparare, ubi quidq; reponatur, ut cum opus sit, promatur. ea loca qualia esse debeant, & in primo volumine, cum villam constitueremus, & in vndecimo, cum de officio villici disputarem, iam dicta sunt. Sed ne nunc quidem demonstrare breuiter pigebit: nam quod excellentissimum est conclave, pretiosissima vasa & vestem desiderat: quod denique horreum siccum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quod frigidum, commodissime vinum custodit: quod bene illustre, fragilem suppellectilem, atque ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidque loco generatim, atque etiam specialiter nonnulla disponere: quo facilius, cum quid ex postulatibus vsus, recipere possit: nam vetus est prouerbium, paupertatem certissimam esse, cum alicuius indigeas, ut eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quam diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione vitæ dispositione, atque ordine? quod etiam ludientis spectaculis licet sæpe cognoscere. nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neque numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam ac tumultuosum audientibus cære videtur: at ubi certis numeris ac pedibus velut facta conspiratione consensit atque concinit, ex eiusmodi vocum concordia non solum ipsis canentibus amicis quiddam & dulcere resonat, verum etiam spectantes audientesque lætissima voluptate permulcentur. Iam vero in exercitu neque miles, neque imperator sine ordine ac dispositione quicquam valeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti, confundant. Hæc eadem ratio præparationis atque ordinis etiam in nauigiis plurimum valet: nam ubi tempestas incescit, & est rite disposita naus, suo quidque ordine locatum armamentum sine trepidatione minister promittit, cum est a gubernatore postulat. Quod si tantum hæc possunt, vel in theatris, vel in exercitiis, vel etiam in nauigiis: nihil dubium est, quin cura villicæ ordinis dispositionemque iterum, quas reponit, desideret. nam & vnumquodque con-

consideratur, cum est assignatum suo loco, & siquid forte ab eis, ipse vacuus locus admonet, ut quod deest, requiratur. Si quid vero curari aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus M. Cicero auctoritatem Xenophoti secutus in Oeconomico sic inducit Ischomachum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & suppellectilis.

PRÆPARATIS idoneis locis instrumentum & suppellectilem distribuere cœpimus: ac primum ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, postea mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur, deinde ad virilem, item dierum solennium ornatum, nec minus calciamenta utrique sexui conuenientia: tum iam seorsum arma ac tela seponerantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia vtuntur, post quæ ad cibum conficiendum vasa (ut assolent) constituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponerantur. postea ex iis quibus quotidie vtuntur, quod mensurum esset seposuimus, quod annuum quoque in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secreuimus, tum suo quæque loco disposuimus: deinde quibus quotidie serui vtuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibum, quæ ad lauationem & conficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonstrauimus, & vt saluatim aduentum vtuntur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca singulis demonstrauimus, & cuique sua annuimus, atque annuimus ipsi exscripsimus, cumque admonuimus, ut quodcunque opus esset, sciret unde daret, & cum recepisset, atque annotaret, quid, & quando, & cui dedisset, & ab antiquis per Ischomachi personam præcepta industriæ ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos villicæ demonstramus, sed tamen vna eius cura esse debet, ut clausa custodiat, quæ ne aut suppellex vestisve condita situ dilabatur, aut fruges, aut vitensilia negligentia desidiæ sua corrumpantur. Plurimum vero diebus, vel cum frigoribus aut pruinis mulier subcurat: præparata sint, & pectus lana, quo facilius iusta lanificio persequi atque exigere possit. nihil enim nocebit, si sibi

atque actoribus, & aliis in honore seruili vestis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rationes onerentur. Illud vero etiam in perpetuum custodiendum habebit, vt eos qui foris rusticari debebunt, cum iam e villa familia processerint, requirant, ac si quis (vt euenit) curam contubernalis eius intra rectum tergiuersans sefellerit, causam desidia seisciterit, an ploretque vitrum aduersa valetudine inhibitus resisterit, an pigritia delituerit. & si comperit, vel simulantem languorem, sine cunctatione in valetudinarium deducat: præstat enim opere fatigatum sub custodia requiescere vnum aut alterum diem, quam pressum nimio labore veram noxam consequi. Denique vno loco quam minime oportebit eam consistere, neque enim sedentaria eius opera est, sed modo ad reslam debet accedere, ac siquid melius sciat, docere: si minus addiscere ab eo qui plus intelligat, modo eos qui cibum familiaræ conficiunt, inuisere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia mundanda curare. Valetudinaria quoque vel si vacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditiis liberare, vt cum res exegerit, bene ordinata & ornata & salubri languetibus præbeantur. Promis quoque & cellariis aliquot intendentibus aut metuentibus interuenire: nec minus intercellarioribus in stabulis fructum cogentibus, aut scetus onium aliarumve pecudum subrumantibus: tonsuris vellerum quoque interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & vellerum ad numerum pecoris recensere: tum insistere attriensibus, vt fupellectilem exponant, & ferramenta deterfa nitidentur, atque rubigine liberentur. cæteraque si refectionem desiderant, fabris concinnanda tradantur. Postremo his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturum, nisi, vt iam dixi, villicus sapius, & aliquando tamen dominus, aut matrona considerauerit, animaduertitque, vt ordinata instituta conseruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum: quarum primoribus, atque opulentis diligentissimos ciues creassent, quos Græci *ποσειδωνες* appellant. Horum erat officium, eos qui legibus prearent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autem qui non parerent, poena multare. quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua iurisdictione vim legum custodientes, sed hæc in vniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ & qualia vasa parare debeat penoribus, & salgamiis condiendis.

NUNC de cæteris rebus, quæ omisse erant prioribus libris, quoniam villicæ reseruabantur officiis, præcipientur, & vt aliquis ordo custodiatur, incipimus a verno tempore, quoniam vere maturis herbis atque trimestribus consummatationibus, vacua tempora iam contingunt ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dedisse Poëmis Græcisque auctoribus, atque etiam Romanis, memoria tradidit. nam & Mago Carthaginensis, & Hamilcar, quos secuti videntur Græcæ gentis non obsecuri scriptores Maaseas atque Paxamus, tum demum nostri generis, postquam a bellis otium fuit, quasi quoddam tributum victui humano conferre dedignati non sunt, vt M. Ambuius, & Menas Licinius, tum etiam C. Marius; quibus studium fuit pistoris & cocti, nec minus cellarii diligentiam suis præceptis institueret. His autem omnibus placuit eum qui rerum harum officium suscepit, castum esse continentemque oportere, quoniam totum in eo sit, ne contractentur pocula, vel cibis, nisi aut ab impube, aut certe abstinentissimo rebus veneris, quibus si fuerit operatus vel vir, vel foemina, debere eos sumine aut perenni aqua, priusquam penora contingant, abluere. propter quod his necessarium esse pueri vel virginis ministerium, per quos promantur, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptum, locum & vasa idonea salgamiis præparari iubent, locum esse debere auersum a sole, quam frigidissimum & siccissimum, ne situ penora mucorem contrahant. Vasa autem fictilia vel vitrea plura potius, quam ampla, & eorum alia recte picta, nonnulla tamen pura, prout conditio condituræ exegerit. Hæc vasa dedita opera fieri oportet patenti ore, & vt exemptis ad usum salgamiis quicquid superest æqualiter pondere vsque ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia merfa. quod in vtero dolii vix fieri posset propter inæqualitatem figuræ. maxime autem ad hoc necessarium esse acceti, & duræ muria: usum, quæ vtraque sic conficiuntur.

Quemadmodum ex vino rapido acetum fiat.
In vini vapidi, vt acce fiat, sextarios duodequingaginta, fermenti libram, sici arida: pondo quadrantem, salis sextarium subterito, & subtrita cum quartario mellis aceto diluito,

atq; ita in prædictam mensuram adiecito. Quidam ordeito st sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ viridis pondo selibram in eandem mensuram adiciunt. quidam ferri massas exurunt, ita vt ignis speciem habeant, easque in eandem mensuram demittunt. tum etiam exēptis nucleis ipsas nuces pineas vacuas numero quinque vel sex incendunt, & ardentes eodem demittunt. alii nabis sapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat.

MURIAM duram sic facito: dolium quam patentissimoris locato in ea parte villæ, quæ plurimum solis accipit. id dolium aqua cælesti repleto; ea est enim huic rei aptissima, vel si non fuerit pluuiialis, certe fontana dulcissimi saporis. In eam tum indito sportam iunceam, vel sparteam, quæ replenda sit sale candido, quo candidior muria fiat. cum talem per aliquot dies videbis liquefcere, ex eo intelliges nondum esse muriam maturam. Itaque subinde alium salem tam diu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur. quod cum amaduueris, scies habere muriam maturitatem suam. & si alia [in id vas facere] volueris, hanc in vasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis. omnem enim mucorem vis solis aufert, & odorem bonum præbet. Est aliud murie maturæ experimentum. nam vbi dulcē caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam: si innabit, maturam.

Qua per quatuor anni tempora herba, & quomodo condiantur.

HIS præparatis circa vernum æquinoctium herbas in vsum colligi & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apii coliculos, rutam, olusatrum cum suo cole antequam de folliculo exeant: item ferulæ cum coliculo silentes, quam tenerum florem pastinacæ agrestis vel satiuæ cum coliculis, & dolentem florem vitis albæ, & asparagi, & rusci, & thanni, & digitelli, & pulleii, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & eius coliculolum, qui miluinus pes appellatur; quin etiam tenerum scæculum sceniculi. Hæc omnia vna conditura commode feruantur, id est aceti duas partes, & tertiam duræ murie si misceueris. Sed vitis alba, ruscus, & thamnium, & asparagus, lapsana, & pastinaca, & nepeta, & battis, generatim in alucos componuntur, & sale conspersa biduo sub vmbra, dum confudent, reponuntur: deinde si tantum remiserint humoris, vt tuo tibi iure ablui possint: si minus, superfusa dura muria le-

uantur, & pondere imposito exprimuntur: tum suo quidque vase conditur, & ius, vt supra dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, & vna murie, infunditur. sceniculique aridi, quod est per vindemiam proximo anno lectū, spissamentum imponitur, ita vt herbas deprimat, & ius vsque in summum labrum fidelitæ perueniat. Olusatrum, & ferulam, & sceniculum cum legeris, sub tecto exponito, dum flaccescat: deinde folia & corticem omnem folliculorum detrahit. Caules si fuerint pollice crassiores, arundine secaro, & in duas partes diuidito. ipsos quoque flores, ne sint immodici, diduci & partiri oportebit: atque ita in vasa condi. deinde ius, quod supra scriptum est, infundi, & paucas radicales laseris, quod Græci σελφιον vocant, adiectas, ita spissamento sceniculi aridi contegi, vt ius superueniat. Cymam, caulem, capparim, pedem milui, pileium, digitellum, compluribus diebus sub tecto siccare, dum flaccescat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, satureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantū dura sine aceto condiant, deinde, cum vñs exigat, aqua, vel etiam vino abluant, & superfuso oleo vtantur. Hæc conditura posset commode satureia viridis, & æque viridis cunila seruari.

Oxygala quomodo fiat.

OXYGALAM sic facito: ollā nouam sumito, eamque iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris, furculo obturato, & lacte ouillo quam recentissimo vas repleto, eoque adiecito viridium condimentorum fasciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri. has herbas ita in lacte demittito, vt ligamina earum extent. Post diem quintū, furculum, quo cauum obruraueras, eximito, & serum emittito. cum deinde lac cecidit, id est, eodem furculo cauum obturato, intermissoque triduo, ita, vt supra dictum est, serum emittito, & fasciculos condimentorum exemptos adiecito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ super lac distringito, conciliique scetiui porri quantum videbitur, adiecito, & permisceto: mox intermisso biduo rursus serum emittito, cauumque obrurato, & salitriti, quantum satis erit, adiecito, & misceto, deinde operculum imposito, & oblinito, nō ante aperueris ollā, quam vñs exegerint. Sunt qui satiuæ, vel etiam siluestris lepidii herbam cū collegerint, in vmbra siccent, deinde folia eius abiecto caule die & nocte muria macerata expressaq; lacti misceant sine condimentis, & salis quantum satis arbitrantur, adiciant: tum cætera, quæ supra præcepimus faciant. nonnulli recentia folia

lepidii cum dulci lacte in olla miscent, & post diem tertium, quemadmodum præcepimus, serum emittunt: deinde compertam saturiam viridem: tum etiam arida semina coriandri, atque anethi, & thymi, & apii in vnum bene trita adiciunt, saltemque bene coctum cribratum permiscent. Cætera eadem quæ supra faciunt.

Conditura lactuca.

CAYLES lactucæ ab imo depurgatos catenus, qua tenera folia videbuntur, in alueo salire oportet, diemque vnum & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expressos in cratibus pandere, dum assiccescant: tum substernere anethum aridum, & fœniculum, rutæque aliquid & porri concidere, atque ita miscere: tum siccatos coliculos ita componere, vt fascioli virides integri interponantur, quos ipsos ante dura muria die & nocte macerare oportebit: similiterque assiccatos cum fasciculis lactucarum eondi, & superfundii ius quod sit aceti duarum partium, atque vnius murie: deinde arido spissamento fœniculi sic comprimi, vt ius supernatet. quod vt fiat, is qui huic officio præerit, sæpe suffundere ius debet, nec pati sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia vasa pertergere, & aqua fontana quam recentissima refrigerare. simili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & saturiam, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem quæ supra scripta sunt, verno tempore componuntur.

Cepa, pyrorum, & malorum, cæterorumque pomorum compositio.

NUNC quæ per æstatem, circa messem, vel etiam exactissimam messibus colligi & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, vel Ascaloniam cepam, vel etiam Matricam simplicem, quam vocant vnionem rustici, eligito: ea est autem, quam non fruticauit, nec habuit soboles adherentes. hanc prius in sole siccat, deinde sub vmbra refrigeratam substrato thymo vel cunila composito in fidelia, & infuso iure, quod sit aceti trium partium, & vnius murie, fasciculum cunilæ superponito, ita vt cepa deprimatur: quæ cum ius combiberit, simili matura vas suppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna siluestria, nec minus genera pyrorum & malorum condiuntur. Corna, quibus pro olius vtamur: item pruna siluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima, legenda sunt, nec tamen nimium cruda. deinde vno die

vmbra sicca: tum æquis partibus acetum, & sapa, vel defrutum misceatur, & infundatur. oportebit autem aliquid salis adicere, ne vermiculus, aliudve animal innasci possit. verum commodius seruantur, si duæ partes sapæ cum aceti vna parte misceantur. Pyra dolobelliana, crustumina, regia, venetia, volema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, myrappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inspicio, vt sint integra sine vitio aut vermiculo: tum in fictili picata fidelia composito, & aut passo, aut defrutum completo, ita vt omne pomum submersum sit, operculo deinde imposito gypsato. Illud in totum præcipiendum existimaui, nullum esse genus pomi, quod non possit melle feruari. itaque cum sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo vel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim, nam si commisceas, alterum ab altero genere corrumpitur. Et quoniam opportune mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui castrandæ, ac mel conficiendum, cæra faciendæ est: de quibus nonno libro iam diximus: nec nunc aliam curam exigimus a villico, quam vt ministrantibus intersit, fractumque custodiat.

De mella faciendâ, qua in conditis vtuntur.

CÆTERVM cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in vetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, vt cum secundarium mel de fauis fuerit exceptum, cæra statim minute resoluantur, & aqua fontana vel cælesti macerentur. expressa deinde aqua coletur, & in vas plumbeum defusa decoquatur, omnisque spurcitia cum spumis eximatur: quæ decocta, cum tam crassa fuerit quam defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagenis condatur. Hæc quidam mella pro aqua mulsa vtuntur, nonnulli etiam pro defruto in conditis oliarum: quibus quidem magis idoneam censeo, quod cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse: quoniam si bibatur, inflationem stomachi & præcordiorum facit. itaque seposita esse, & ad condituras destinata.

De aqua mulsa faciendâ.

PER SE faciendâ erit optimo melle, aqua mulsa. hæc autem non vno modo componitur: nam quidam multos ante annos cælestem aquam vasis includunt, & sub dio in sole habent: deinde cum sæpius eam in alia vasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus diffun-

ditur, aliquod crassamentum, in imo simile feci reperitur) veteris aquæ sextarium cum libra mellis miscet. nonnulli tamen cum austeriorem volunt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam gypsatamque patiuntur per Caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ cælestem inueterare aquam, recentem sumunt, eamque vsque in quartam partem decoquunt: deinde cum refrigerit, siue dulciore mullam facere volunt, duobus aquæ sextariis sextariū mellis permiscet: siue austeriorem, sextario aquæ dodrantem mellis adiiciunt, & his portionibus factam in lagœnâ diffundit: eamque, vt supra dixi, quadraginta diebus insolatam, postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in vsus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis.

CASEO vsibus domesticis præparando, hoc maxime idoneum tempus est, quo & caseus feri minimum remittit: & vltimo tempore, cum iam exiguum lactis est, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis: & sane sæpe deportati per æstum, acore vitiantur. itaque præstat eos hoc ipso tempore in vsu conficere. id autem vt quam optime fiat opilionis officium est, cui septimo libro præcepta dedimus quæ sequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante vindemia condire possis, vt portulaca, & olus cordum, quod quidam satium battum vocant. hæ herbæ diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fidelium subternitur, & separatim vnaquæque earum componitur, acetoque infuso iterum sal superponitur: nam his herbis muria non conuenit.

De malis & pyris in sole sicandis.

Hoc eodem tempore, vel etiam primo mense Augusto, mala & pyra dulcissimi saporis medioeriter matura eliguntur, & in duas vel tres partes arundine, vel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arefcant. eorum si est multitudo, non minimam partem cibarium per hiemem rustici vindicant: nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hiemis temporibus rusticorum cibaria adiuvat.

De ficis aridis.

Ea porro neque nimium vieta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat. pali autem

tem quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis iugantur. factæ deinde in hunc vsu cannæ iugis superponuntur, ita vt duobus pedibus absint a terra, ne humorem, quem fere noctibus remittit humus, trahere possint: tunc fixus inficitur, & crates pastorales culmo, vel carice, vel filice textæ ex vtroque latere super terram planæ disponuntur, vt cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se accliuus testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum a rore, & interdum a pluuia defendant. nam vtraque res prædictum fructum corrumpit. cum deinde aruerit, in oicas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tamen arido fœniculo, & iterum vasis repletis superposito: quæ vasa confestim operculare, & oblinire conuenit. & in hoireum siccissimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in sole expandunt: cum deinde paulum siccatae sunt, antequam indurescant, in labra fictilia vel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admiscet tortellata sesama cum aniso Aegypto, & semine fœniculi, & cymini. hæc cum bene proculcauerint, & totâ massam comminuunt, ac religatas iunco vel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccari: deinde cum peraruerint, picatis vasis eas condunt. nonnulli hanc ipsam formam fici oreis sine picæ includunt, & oblita vasa clibano vel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur: siccata in tabulatum reponunt, & cum exegerit vsus, testam comminuunt: nam duratam massam fici aliter eximere non possunt. alii pinguis simam quanque viridem ficorum eligunt, & arundine vel digitis diuisam dilatant, atque ita in sole arefcere patiuntur, quas deinde bene siccatas meridianis temporibus, cum calore solis emollitæ sunt, colligunt: & vt est mos Afris, atque Hispanis, inter se compositas comprimunt in figuram stellarum, flosculorumque, vel in formam panis redigentes: tum rursus in sole assiccant, & ita in vasis recondunt.

De vniis passis faciendis, & forbis seruandis.

16

SIMILEM curam vniis desiderant, quas dulcissimi saporis albas, maximis acinis, nec spissis, luna decrescente, sereno & sicco celo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter se pondere suo pressæ collidantur: deinde aheno, vel in olla noua fictili ampla, præparatam

lixiviam cineris sarmenti calefieri convenit; quæ cum servabit, exiguum olei quamoptimi adici, & ita permisceri: deinde vuas pro magnitudine binas, vel ternas inter se colligatas in ahenum servens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur: nec rursus committere ut excoquantur: nam quadam moderatione temperamentoque opus est. Cum deinde exemeris, in crate disposito rarius quam ut altera alteram contingat. post tres deinde horas, vnamquamque vuam convertito, nec in eodem vestigio reponito, ne in humore, qui defluerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut a rore vel pluvia tutæ sint. cum deinde modice aruerint, in vasa nova sine pice operculata, & gypsata, siccilo loco reponito. quidam vuam passam foliis ficulneis involuunt, & assicant: alii foliis vitigineis, nonnulli plataninis seminiatas vuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremaverint, cinere lixiviam faciunt: deinde in lixivie sextarios decem salis calefaciunt, & olei cyathum adiciunt: tum adhibito igne calefaciunt, & cætera eodem modo administrant. quod si videbitur in aheno parum inesse olei, subinde quantum satis erit adiciatur, quo sit pinguior & nitidior vva passa. eodem tempore sorba manu lecta curiose in vrceolos picatos adicito, & opercula picata imposito, & gypso linito, tum scrobibus bipedaneis siccilo loco intra testu factis, vrceolos ita collocato, ut oblata ora eorum deorsum spectent: deinde terram congerito, & modice desuper calcato. melius est autem pluribus scrobibus pauciora vasa distantia inter se disponere: nam in exemptione eorum dum vnum tollis, si reliqua commoveris, celeriter sorba vitiantur. quidam hoc idem pomum etiam in defruto commode servant, adiecto spissamento aridi sceniculi, quo deprimantur ita sorba, ut semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt, ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo.

SUNT quædam regiones, in quibus vini, ideoque etiam aceti penuria est. itaque hoc eodem tempore ficus viridis quam maturissima legenda est, utique etiam si iam pluvie incesserunt, & propter imbres in terram decidit: quæ cum sublata est, in dolium vel in amphoras conditur, & ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remisit liquorem, quicquid est aceti diligenter colatur, & in vasa picata bene olida

diffunditur. hoc primæ notæ acerrimi aceti vsum præbet, nec vquam situm aut mucorem contrahit, si non humido loco positum est. Sunt qui multitudini studentes aquam fici permiscant, & subinde maturissimas ficus recentes adiciant, & patiantur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iunceis fiseellis, vel sparteis faccis percolant, liquatumque acetum inferuefaciunt, dum spumam & omnem spurcitiam eximant: tum torridi salis aliquid adiciunt, quæ res prohibet vermiculos, aliave innasce animalia.

Quæ præparanda sint vindemia.

QUAMVIS priore libro, qui inscribitur Villicus, iam diximus quæ ad vindemiam præparanda sunt, non tamen aliecum est etiam villicæ de iisdem rebus præcipere, ut intelligat sue curæ esse debere quæcunque sub testeo administrantur circa vindemiam. Si ager amplius, aut vineta aut arbuta grandia sunt, perenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiseellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & vngues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi sunt, ne vindemiator manu distringat vuas, & non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiseellis aptandi sunt, & lora trimodiis: tum lacus vinarii, & torularii, & fora, omniaque vasa (si vicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci eluenda sunt, & commundanda, & diligenter assicanda, ne humorem habeant. Cella quoque vinaria omni stercore liberanda, & bonis odoribus sufficienda, nequem redoleat fetorem, acoremve. Tum sacrificia Libero, Liberæque, & vasis pressoriiis quam sanctissime castissimeque facienda: nec per vindemiam ab toreulari aut vinaria cella recedendum est, ut omnia, quæ mustum conficiunt, pure mundeque faciant, ne furi locus detur præsentem fructum intercipiendi. Dolia quoque, & serice, cæteraque vasa ante quadragesimum vindemiæ diem picanda sunt, atque aliter ea quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terram. nam ea quæ demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cum picem in fundum destillant, sublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula dueitur, quod destillavit, aut quod in lateribus hæsit: deinde penicillo detergitur, & ferventissima pice infusa novo alio rutabulo & scopula picatur. At quæ supra terram consistunt, complures dies antequam curentur in solem producuntur: deinde cum satis insolata sunt, in labra conuertuntur, & subiectis parvis tribus lapidibus suspenduntur,

atque ita ignis subiicitur, & tam diu incenditur, donec ad fundum calor tam vehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit: tum doli in terram demisso, & in latus depositus, pix feruentissima infunditur, volutaturque, ut omnes doli partes linantur. Sed hæc die quieto a ventis fieri debent, ne ad moto igne, cum afflauerit ventus, vasa rumpantur. Sunt autem satis sesquicullaribus doliis picis duræ pondo vici-naquina: nec dubiū, quin si quinta pars picis brutæ in vniuersam cocturam adiiciatur, vtilissimum sit omni vindemix.

De pluribus generibus conditurarum, quibus vinum confrimatur. 19

CYRA quoque adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certe vsque ad venditionē durabile. quod quemadmodum fieri debeat, & quibus conditis adiuari, deinceps subiiciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in vasa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt, nec dubium, quin ad dimidium si quis excoxerit, meliorem sapam facturus sit, coque vltibus vtiliorem, adeo quidem, ut etiam vice defruti, sapa, mustum, quod est ex veteribus vineis, condire possit. Quæcunque vini nota sine condimento valet perennari, optimam esse eam censemus, nec omnino quicquam permiscendum, quo naturalis sapor eius infusetur. Id enim præstantissimū est, quod suapte natura placere poterit. Cæterum cū aut regionis vitio, aut nouellarum vinearū, mustum laborabit, eligenda erit pars vineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quam bellissimi vini, quæque erit & vetustissima, & minime vliginosa. Tū observabimus decreſcentē lunam, quod est sub terra, & sereno siccoque die vvas quam maturissimas legemus, quibus proculcatis mustū quod defluerit, ante quam prelo pes eximatur, satis de lacu in vasa defrutaria deferemus, leuique primum igne, & tenuibus admodū lignis, quæ cremia rustici appellant, fornacē incendimus, ut ex cōmodo mustum ferueat. Isque qui prærit huic decoquendo, cola iunceæ, vel sparteæ ex crudo, id est non malleato sparto preparata habeat, itemque fasciculos sceniculi fustibus illigatos, quos possit vti-que ad fundum vasorum demittere, ut quicquid fecis suble-derit, exagitet, & in summū reducat: tum colis omnē spurci-tiam, quæ redundarit, expurget. nec absistat id facere, donec vi-debitur eliquatū omni fece mustum carere: tum siue mala cy-donia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunque voluerit conuenientes odores adiiciat, & nihilo minus subinde fecin-culo

nulo peragitet, nequid sublederit, quod possit plumbeum perforare. Cum deinde iam acriorem potuerit ignem vas sustinere, id est, cum aliqua iam parte mustum excoctum in se feruebit, tum codices & vtiliora ligna subiciantur, sed ita ne fundum contingant. quod nisi vitatum fuerit, vel vas ipsum, quod aliquando contingit, pertunderetur; vel si id factum non erit, vti que aduretur mustum, & amaritudine concepta conditis fiet inuile. Oportebit autem antequam mustum in vasa defrutaria conieciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atque ita mustum adiici. cares non paritur defrutum aduri.

De sapa & defruto coquendis. 20

QVINETIAM diligenter factum defrutum, sicut vinum, solet aclescere: quod cum ita sit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, vinū condire. nam vitio-oso medicamine fructus, qui perceptus est, vitiat. Ipsa autē vasa, quibus sapa aut defrutū coquitur, plumbea potius quam ænea esse debent. nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis saporem vitiant. odores autem vino fere apti sunt, qui cum defruto coquantur, iris, scænum Græcum, schœ-num charum rerum singulæ libræ in defrutarium, quod cepe-purgatum erit, tum adici debent. deinde si natura tenue mustum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis sub-rahendus est, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem va-deſt confedit. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, pro-dest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modo non est adustum) melius & spissius fit. Ex hoc autem defruto, quod sic erit coctum, satis est singulos sextarios singulis ampho-ris immiscere. nam cum amphoras musti nonaginta in de-frutario decoxeris, ita ut iam exiguū superſit de coctura quod significat decoctum ad tertias: tum demum medicamina ad-mitto, quæ sint aut liquida, aut resinosa, id est, picis liquida, nemeruricæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta-bram. Hæc cum adicietis, plumbeum peragitabis, ne aduran-tur: cum deinde ad tertias sublederit coctura, subtrahe ignem, & plumbeum subinde agitabis, ut defrutum & medica-menta cocant: deinde cum videbitur mediocriter calere defru-tum, reliqua aromata cōtusa & cribrata paulatim insperges,

& iubebis rutabulo ligneo agitari quod decoxeris, consque dum defrigescit. Quod si non ita, vt precipimus, permiscueris, subsident aromata, & adurentur. Ad prædictum autem modum musti adijci debent ii odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, costum, palma, cyperum, scænum, quorum singulorum selibræ satisfaciunt: item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, casia selibræ, amomi pondo quadrans, croci quincunx, crispæ pampinacæ libram. Hæc, vt dixi, arida contusa & eribrata debent adijci, & his commisceri, quod est genus crudæ picis: eaque quanto est vetustior, tanto melior habetur. nam longo tempore durior facta, cum est contusa, in puluerem redigitur, & his medicaminibus admiscetur. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras misceri. Ex hac compositione, quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit incertum est. quoniam pro natura vini aestimari oportet, quod satis sit. Cauendumque est, ne conditus sapor intelligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit vindemia, trientem; si siccior, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita, vt quatuor urnarum esset musti modus: urna autem quatuor & viginti sextariorum. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantem medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter nimiam infirmitatem vini eiusmodi, quod vix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen mustum, si sit lignorum copia, satius est inferuere, & omnem spumam cum fecibus expurgare: quo facto decima pars decideret, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, vel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. ea res etiam si non in totum perennat, certe vsque in alteram vindemiam plerumque vini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in vinum ad vetustatem. 21

M V S T V M quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias & decoctum, sicut supra dixi, defrutum vocatur. quod cum defrixit, transfertur in vasa, & reponitur, vt post annum sit in usu. Potest tamen etiam post dies nouem, quam refrixerit, adijci in vinum: sed melius est, si anno requieuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustum ex vineis collinis est: sed si ex campestribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu mustum sublatum est, biduo de-

feruescere, & purgari. tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadiicitur in binas urnas ligula cumulata, vel mensura semunciae bene plenæ salis costi, & tritici. Sal autem quam candidissimus conijcitur in vrceo fictili sine pice: qui vrceus, cum recipit salē, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tamdiu iam torretur, quamdiu strepitum edit. cum silere coepit, finem habet cocturae. Præterea fœnum Græcum maceratur in vino vetere per triiduum: deinde eximitur, & in furno siccatur, vel in sole: idque cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salutem musti cochlear cumulatam, vel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iam perfecte mustum deferbuit & constitit, tantundem gypsi floris miscemus, quantum salis adieceramus: atque ita postero die purgamus dolium, & nutritum vinum operimus, atque oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illustris agricola vt solitus est in iis fundis, in quibus palustres vineas habebat. sed idem, cum collina vina condiebat, aquam salis decoctam ad tertias pro sale adijciebat: ea porro facit sine dubio maiorem mensuram, & odoris melioris: sed periculum habet, ne vitietur vinum, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, vt iam dixeram, quam longissime a littore. nam liquidior & purior est, quantum altiori mari hausta est. Eam si quis (vt Columella faciebat) reponet, post triennium in alia vasa eliquatam transfundat: deinde post alterum triennium decoquat vsque ad partem tertiam; longe meliorem habebit condituram vini. nec vllum periculum erit, ne vina vitientur. Satis est autem sextarios singulos adijcere salis, eosque in binas musti urnas: quamuis multi etiā binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idque ego facere non recusem, si genus vini tantum valeat, vt aquæ salis non intelligatur sapor. Itaque diligens paterfamilias cum parauerit fundum, statim prima vindemia tres aut quatuor notas conditura totius plurimum salis vinum, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit.

Pice liquida alterum medicamen, quo mustum condias. 22

P I C I S liquida nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in aluicum, & in eodem infundito cineris lixiuæ congios

duos, deinde permisceto spatha lignea. cum requieverit, eliquato lixiuiam: deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permisceto, & eliquato. tertio quoque idem facito. Cinis autem odorem picis aufert, & eluit spurcitiam. Post eodem addito picis Brutia; si minus, alterius quam purissimæ quinque libras. Hæc minute concidito, & admisceto pici nemeturicæ. tum aquæ marinæ quam uetustissimæ, si erit si minus, ad tertiam partem recentis aquæ marinæ decoctæ congnos duos iniicito. Apertum labrum finito in sole per Canicula ortum, & spatha lignea permisceto quam sæpissime, vsque eo, dum ea quæ addideris, in pice colliquecant, & vnitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, sole consumpta videbitur, sub rectum vas totum ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in sextarios XLVIII miscere soliti sunt, & hac conditura contenti esse. alii cyathos tres eius medicamenti adiciunt in totidem sextarios, quot supra diximus.

De pice, qua vtuntur Allobroges ad condituram vini pici.

Pix corticata appellatur, qua vtuntur ad condituras Allobroges. Ea sic conficitur, vt dura sit, & quanto facta est uetustior, eo melior in usu est. nam omni lentore misso facilius in puluerem resoluitur, atque cribatur. Hanc ergo conterere & cribari oportet: deinde cum bis mustum deferbuerit, quod plerunque est intra quartum diem, quam de lacu sublatum, diligenter manibus expurgatur. & tunc demum prædictæ picis sextans, & semuncia, in sextarios quinque & quinquaginta adiiicitur, & rutabulo ligneo permiscetur, nec postea tangitur, dum conferuescat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim a conditura patiendum est. nam oportebit post hunc numerum dierum confestim vinum emundare, & si quid fecis aut labris vasorum aut lateribus inhæsit, eradi, ac sufficari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam vindemiam condire volueris, ita ne gustus picati vini possit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinque & quadraginta: tum demum miscere, cum mustum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atque salis decocti contritique semunciam in eundem modum multi adicere. Nec solum huic notæ vini sal adhibendus est, verum, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus vindemiæ hoc

hoc ipso pondere salicendum est: nam ea res mucorem vino inesse non patitur.

De pice nemeturica ad condituras.

Pix nemeturica in Liguria conficitur. ea deinde vt fiat condituris idonea, aqua marina quam longissime a littore depelago sumenda est, atque in dimidiam partem decoquenda: quæ cum in tantum refluxerit, quantum ne contacta corpus vrat, partem aliquam eius, quæ satis videbitur, prædictæ pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, vel etiam manu peragrabimus, vt si quid inest vitii eluatur: deinde patiemur pice aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tam diu lauabimus, & subigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, vt quisquis ex aqua humor remansit, assiccetur. noctibus autem vas tegendum erit, ne irroretur. Cum hoc modo picem præparauerimus, & vina, cum oïo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adiciemus: Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit, deinde ex his sextariis in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulpice coierint, & quasi vnitatem fecerint, tum eosdem in id vas, vnde sumptimus, perfundere, & vt permiscetur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua salsa, vel muria ad vina condienda.
Quoniam quidam, immo etiam fere omnes Græci, aqua salsa vel muria mustum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putauit. In mediterraneo, quo non est facilis aquæ marinæ inuectio, sic erit ad condituras conficiendas, ex fonte liquidissimo profluens. harum ergo alterutram curabis quam plurimam, & quam optimis vasis conditam aut quinquennium in sole ponere: deinde cum computruerit, tum factum pati donec ad pristinum modum perueniat. quod eliquato, donec ad fecem peruenias, semper enim in requietar aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda est, adiciuntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi vnus sextarius. hæc pariter decoqui, &

omnem spurcitiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris est, tantum in amphoram musti portionem adijci. Quod si ager maritimus est, silentibus ventis de alto quam quietissimo mari sumenda est aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, si videbitur, aliis quibus aromatis ex iis quæ supra retuli, vt sit odorator vini curatio. Mustum autem antequam de lacu tollas, vasa rore marino, vel lauro, vel myrto suffumigato, & large repleto, vt in effervescentia vinum se bene purget. postea vasa nucibus pincis suffricato. quod vinum volueris dulcius esse, postero die; quod austerius, quinto die quam sustuleris, condire oportebit, & ita supplere, & oblinire vasa. Nonnulli etiam suffumigatis seriis prius condituram addunt, & ita mustum infundunt.

Remedia æscenscentis vini.

IN quo agro vinum æscere solet, curandum est, vt cum vnam legeris & calcaueris, prius quam vinacea torculis exprimantur, mustum in corbem defundas, & aquæ dulcis præteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas donec ea aqua, quam adieceris, decocta sit. Postea cum refrixerit, in vasa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimento nihil fiet. Melius est, si veterem seruaueris compluribus annis aquam addideris, longeque melius si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidamque in vas transtuleris, & si in sextarios vii musti heminam gypsi miscueris, posteaquam decoctum refrixerit. Reliquum mustum, quod in vinaceis fuerit expressum, primo quoque tempore absumito, aut ære commutato.

De vino dulci faciendo.

VINUM dulce sic facere oportet. Vuas legito, in sole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidius vuas proculcato, mustum lixiuum, hoc est, antequam prelo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit tollito: cum defuerit, in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus vnciæ pondere addito, vinum a fecibus eliquatum diffundito. hoc vinum erit suauis, firmum, corpori salubre.

De aliis salubribus conditurarum generibus.

ALIA medicaminum genera vini condituris & firmioribus aptissima sic facito. Irim quam candidissimam pinsito, fac num Græcum vetere vino macerato: deinde in sole exponito aut in furno, vt siccet: tum commolito minutissime. item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit instar pondus

quincuncem, & trientem, fœni Græci pondo quincuncem & trientem, schœni pondo quincuncem in vnum permisceto: tum in serias singulas quæ sint amphorarum septenum, addito medicaminis pondo vnciam, & scrupula octo gypsi. Cum ex locis palustribus mustum erit, in singulas ternas heminas: cum de nouellis vineis erit, sextarium: cum de veteribus & locis siccis, heminas singulas adijcito. Tertio die quam calcaueris, condituram infundito, sed antequam cōdias, mustum aliquantum in seriam de seria transferto, ne in condiendo cum medicamento effervescat, & fluat. Sic autem curatum gypsum, & medicamentum, in labello permisceto, quantum seriis singulis fuerit necessarium, idque medicamentum musto diluito, & ipsa ad serias addito, & permisceto: cum defuerit, statim repleto, & oblinito. Omne vinum cum condieris, nolito statim diffundere, sed finito in doliis quiescere: postea cum de doliis aut de seriis diffundere voles, vere florente rosa defecatum quamlimpidissimum in vasa bene picata & pura transferto. si in vetustatem seruare voles, in cado duas recentis sextarios tres addito: aut si vasa recentia, ex quibus vinum exemptum sit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius & firmitus erit vinum. etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorem & saporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, quam vinum.

Quomodo vinum semper dulce tanquam recens permaneat.

MYSTVM vt semper dulce tanquam recens permaneat, sic facito. Antequam prelo vinacea subiiciantur, de lacu quam recentissimum addito mustum in amphoram nouam, eamque oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire possit: tunc in piscinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita nequa pars extet: deinde post dies xl eximito, sic vsque in annum dulce permanebit.

Optima vini curatio, & remedia languentis vini.

AD hoc tempore quo primum dolia operculaueris, vsque ad æquinoctium vernum semel in diebus xxxvi vinum curare satis est, post æquinoctium vernum bis, aut si vinum florere incipiet, sæpius curare oportebit: ne flos eius pessum fiat, & saporem vitiet. Quanto maior ællus erit, eo sæpius conuenit vinum nutrirî refrigerarique, & ventilari: nam

quamdiu bene frigidum erit, tamdiu recte manebit. Labra vel fauces doliorum semper suffricari nucibus pineis oportet, quoties vinum curabitur. siqua vina erunt duriora, aut minus bona, quod agri vitio, aut tempestate sit factum, sumito fecem vini boni, & panes facito, & in sole arefacito, sumito in igne: postea terito, & pondo quadrantem amphoris singulis infricato, & oblinito, bonum fiet.

Si quod animal in mustum ceciderit, & interierit, remedia.

Si quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti serpens, aut mus, forexve, ne mali odoris vinum faciat, ita ut repperit corpus fuerit, id igne adoleatur, cinisque eius in vas quo deciderat, frigidus infundatur, atque rutabulo ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex marrubio.

Vinum marrubii multi utile putant ad omnia intestina vitia, & maxime ad tussim. Cum vindemiam facies, marrubii caules teneros, maxime de locis incultis & macris legito, eosque in sole siccato: deinde fasciculos facito, & tomice palme aut iunce ligato, & in seriam mittito, ita ut vinculum externum multi dulcis sext. cc. marrubii libras viii adiciat, ut simul cum musto deferuecat: postea eximito marrubium, & purgatum vinum diligenter oblinito.

Vinum scyllites.

Vinum scylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemque ad veterem tussim, & ad stomachum hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quam vinum voles vindemiare, scyllam legito, eamque secato quam tenuissime, sicut raphani radicem, taleolasque sectas suspēde in umbra, ut adsiccantur: deinde cum aridae erunt, in musti aminei sextarios xlviij, scyllae aridae adde pondo libram, eamque inesse patere diebus xxx, postea eximito, & defecatum vinum in amphoras binas adiciat. Alii scribunt in musti sextarios xlviii, scyllae aridae pondo libram, & quadrantem adici oportere: quod & ipsum non improbo. alii hoc ipsum scyllae pondus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adiciunt, & per xl dies inesse patiuntur.

De aceto scyllitico.

Qui scylliticum acetum facere volunt, decem bambacae in tres amphoras musti mitis, aceti acris congiunt, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quae fere amphoras tres, decoquit

ad palmum, id est, ad quartas: aut si non dulce mustum, ad tertias: dispumetur. sed mustum de submassa, & limpidum sit.

Vinum absinthien, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias.

Vinum absinthien, & hyssopiten, & abrotoniten, & thymiten, & marathriten, & glechoniten sic condire oportet. Pontici absinthii pondo libram cum multi sextar. i i i i decoque vique ad quartas: reliquum quod erit, id frigidum adde in musti aminei urnam. idē ex reliquis [rebus] quae superscripta sunt, facito. possunt etiam pilei aridi tres librae cum congiō musti ad tertias decoqui, & cum refrigerit liquor, exempto pileio in urnam musti adici: idque mox tussientibus per hiecem recte datur: vocaturque vini nota glechonites.

De musto tortiuo.

Mustum tortiuum est, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur. id mustum coniciēs in amphoram nouam, & implebis ad summum. tum adicies ramulos rorismarini aridi lino colligatos, & patieris vna deferuefcere per dies septem: deinde eximes ramulorum fasciculum, & purgatum diligenter vinum gypsabis: fac erit autem rorismarini sesquilibram in duas urnas musti adicere: hoc vino post duos menses possis pro remedio uti.

Vinum simile graeco facere.

Vas praecoquas quam maturissimas legito, easque per triduum in sole siccato, quarto die calcato, & mustum quod nihil habeat ex tortiuo, coniciat in seriam, diligenterque cutum purgaueris mustum, salis cocti & cribrati duos sextarios, vel, quod est minimum, adiciat vnum sextarium in sextarios multi xlii. Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos adiciunt, si existimant vini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias.

Vinum myrtiten ad tormina, & ad alui proluniem, & ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum album. Nigri generis baccae, cum sunt maturae leguntur, & semina earum eximuntur, atque ipsae sine seminibus in sole siccantur, & in fistili fistibulo, vel si id non est, ex vetustissimis vineis amineae bene maturae vnae sole calido leguntur, & ex his mustum adicitur

in seriam, & statim primo die antequam id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria quæ medicaturi sumus, & tanquam farina conspergitur, quicquid contusum & appensum est. post hæc complures ex ea massulæ fiunt, & ita per latera seriæ in mustum demittuntur, ne altera offa super alteram perueniat. cum deinde bis mustum deferbuerit, & bis curatum est, rursus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, sicut supra dixi, contunditur: nec iam ut prius massulæ fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, prædicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar iuris crassi: quod cum est permiscum, in eandem seriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitur. deinde post nonum diem quam id factum est, vinum purgatur, & scopulis aridæ myrti seria suffriatur, operculumque superimponitur, ne quid eo decadat. Hoc facto, post septimum diem rursus vinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum diffundis, liquidum & sine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, sic temperato: Mel Atticum ter inferuere facito, & toties dispumato: vel si Atticum non habueris, quamoptimum mel eligit, & quater vel quingies dispumato. nam quanto est deterius, tanto plus habet spurciæ: cum deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam maturissimas legito, & perfriato, ita ne interiora semina conteras: mox fuscillo ligneo inclusas exprimito, succumque earum qui sit sextariorum sex, cum mellis decocti sextario immisceto, & in lagunculam diffusum oblinito. sed hoc mense Decembri fieri debet, quo fere tempore matura sunt myrti semina: custodiendumque erit, ut ante quam baccæ legantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem, ne minus triduum serenum fuerit, aut certe non pluerit, & ne torulenta legantur cauendum, multi nigram, vel albam myrti baccam, cum iam maturuit, distringunt, & duabus horis eam cum paululum in vmbra expositam siccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina integra permanent. per tum per lineum fuscum, quod pertriuierant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re vlla immista. hic liquor non tam est durabilis, sed quamdiu sine noxa manet, vtilior est ad valetudinem quam alterius myrtæ notæ compositio.

Sunt qui hunc ipsum expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant. sic confectum diutius permanet: sed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, si modo munde & diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat.

PASSVM optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse feci. Vnam præcoquam bene maturam legere, acina arida aut vitiosa reicere, furcas, vel palos, qui cannas sustineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. tum insuper cannas ponere, & in sole pandere vuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in seriam conicere, eodem mustum quamoptimum, sic ut grana submersa sint, adicere. vbi combiberint vuæ, seque impleuerint, sexto die in fuscillam conferre, & prelo premere, passumque tollere. Postea vinaceos calcare adiecto recentissimo multo, quod ex aliis vuis factum fuerit, quas per triduum insolaueris: tum permiscere, & subactam brisam prelo subiicere, passumque secundarium statim vasis oblinitis includere, ne fiat austerius: deinde post viginti vel triginta dies, cum deferbuerit, in alia vasa deliquare, & confestim opercula gypfare, & pelliculare. Passum si ex vna apiana facere volueris, vuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & secetnito. postea in perticis suspendito. perticæ uti semper in sole sint facito. vbi satis corrugata erunt acina demito, & sine scipionibus in dolium conicito, pedibusque bene calcato. vbi vnum tabularum feceris, vinum vetus conspergito, postea alterum supercalcato, & item vinum conspergito. eodem modo tertium calcato, & infuso vino ita superponito, ut supernatet, & si vuas vinas premito. Quidam aquam caelestem veterem ad hunc usum preparant, & ad tertias decoquunt. deinde cum sic vuas, ut supra scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro vinum adiciunt, & cætera similiter administrant. hoc vbi lignorum copia est, vtilissime constat, & est in usu vel dulcius, quam superiores notæ passi.

Lora optima quomodo fiat.

QUANTVM vini vno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in vinacea, sed quibus vnus diei vinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, siue sapæ, & secem ex lacu

confundito, & permisceto, eamque intritam macerari vna nocte finito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam prelo subiicito: quod deinde fluxerit, aut doliis, aut amphoris condito, & cum deferbuerit obturato. Commodius aurem seruatur in amphoris. Hanc ipsam loram M. Columella ex aqua vetere faciebat, & nonnunquam plus bicanio innoxiam seruabat.

Mustum lixiuium quomodo fiat.

MUSTUM lixiuium de lacu statim tollito: hoc autem erit, quod distillauerit antequam nimum calcetur vua. Sed de arbustiuo genere, quod sicco die legeris, id facito: Coniicies in vnam musti mellis optimi pondo x, & diligenter permistum recondes in lagæna, eamque protinus gypsabis, iubebisque in tabulato reponi, si plus volueris facere pro portione qua suam pra mel adicies. post trigesium & alterum diem lagænam aperire oportebit, & in aliud vas mustum eliquatum oblinere, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoniis fit hoc modo: In cacabo figuli nouo, vel in stagneo coquitur musti arbustiuo amineci vna, & mala cydonea grandia expurgata viginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica vocantur, & sorba non permitia diuisa exemptis seminibus, quæ sinctorba sextariorum trium. Hæc ita coquuntur, vt omnia pomadeliquecant cum musto, & sit puer, qui spatha lignea, vel arundine permisceat poma, ne possint aduri: deinde cum fuerint decocta, vt non multum iuris super sit, refrigerantur, & percolantur: eaque, quæ in collo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquantur, donec crassamen in modum fecis existat. prius tamen quam de igne medicamentum tollatur, tres heminæ rotis syriaci contriti & cribrati super omnia adiciuntur, & spatha permisceantur, vt coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum, adiecitur in vas fictile nouum picatum, idque gypsatum alte suspenditur ne pallorem trahat.

De caseo condendo.

CASEI aridi ouilli proximi anni frustra ampla facito, & in picato vase componito: tū optimi generis musto adimpleto, ita vt superueniat, & sit ius aliquanto copiosius quā caseus. nam caseus cohibet, & sit vitiosus, nisi mustum semper supernaret. vas autem, cum impleueris, statim gypsabis: deinde post dies viginti licebit aperiri, & vti qua voles adhibita conditura. est autē etiam per se non iniucundus.

Vua ollares quem admodum componantur, & seruantur. 43

VVAS bumastos, vel duracinas, vel purpureas cum decueris a vite, continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile nouum impleto paleis quam siccissimis cribratis, vt sine puluere sint, & ita vuas superponito: tum labello altero adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccissimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem vua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno celo post horam quartam, cum iam insolata est, nec roris quicquam habet, viti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, vt pice ferueat, in qua pediculi vuarum statim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoratum coniicito, deinde transuersos sustes arctato, ita vt defrutum non contingant: tum superponito fictiles nouas patinas, & in his sic vuam disponito, vt altera alteram non contingat: tum opercula patinis imposito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quamdiu magnitudo patitur doli, similiter instruito, & eadem ratione vuas componito. deinde picatum operculum doli defruto large linito, & impositum cinere obturato. Nonnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas arctare, & ex his vuas ita suspendere, ne defrutum contingant: deinde operculum impositum oblinire. quidam vuas cum ita, vt supra dixi, legerunt, doliola noua sine pice in sole siccant. deinde cum ea in vmbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adiciunt, & vuas ita superponunt, vt altera alteram non comprimant: tum generis eiusdem furfures incant: idque faciunt vsque dum dolium alternis furfuribus & vuis compleant. mox opercula imposita linunt, & vuas siccissimè arida populnea vel abiegna scobe virides vuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsi obruunt vuas, quas non nimium in ea vitibus detraxerunt. alii cum legerunt vuam, si qua sunt pendunt, in quo triticum suppositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & pene tam dulcia quam est vua passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta qua fiunt amphoræ, lata vati in modum patinarum fieri iubebat: eaque intrinsecus & exterius crasse picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas vuas legi præcipiebat, pediculosque earum sine mora in seruientem

picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusque generis ita componi, ne vuæ inter se contingerent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso: tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, nequis humor transire posset: tota deinde vasa in aqua fontana vel cisternina, ponderibus impositis mergi, nec ullam partem earum pati extare. sic optime seruat vasa. Sed cum est exempta, nisi eo die consumitur, acefcit. Nihil est tamen certius, quam vasa fictilia facere, quæ singulas vuas laxè recipiant. ea debent quatuor angulis habere, quibus illigata viti dependeant: itemque opercula eorum sic formari, vt media diuisa sint, vt cum suspensa vasa singulas vuas receperint, ex vtroque latere apppositi operculi duæ partes coeant, & contegant vuas. & hæc vasa & opercula extrinsecus & intra diligenter picata esse debent: deinde cum contexerunt vuas, luto paleato multo adoperiri: sed vuæ dependentes a matre sic in pultarios condi debent, ne quæ partes vasa contingant. Tempus autem quo includi debent, id fere est, quo adhuc siccitatis, & sereno cælo crassa vasa sint acina. Illud in totum maxime præcipimus, ne in eodem loco mala & vuæ componantur, neve in vicino: vnde odor malorum possit ad eas peruenire. nam huiusmodi habitus celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro conditione locorum, & natura vuarum. aliæ aliis conueniunt. antiqui plerumque siccitulas & venuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæque maiores & duri & rari acini erant, in vasis condebant: nunc autem circa urbem maxime ad hunc usum numisianæ probantur. hæc sereno cælo cum iam sol in rorem sustulit, quarta vel quinta hora (si modo luna decreseat, & sub terris est) modice maturæ lectissimæ leguntur: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat. tum demum sub tectum referuntur, & arida vel vitiosa grana forficibus amputantur: & cum paululum sub umbra refrigerint, ternæ, aut etiam quaternæ, pro capacitate vasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obturantur, ne humorem transmittant. tum vinaceorum pes bene prelo expressus proruitur, & modice separata seipionibus, resolutaque intrita folliculorum, in dolio subditur, & deorsum versus spectantes ollæ componuntur, ita distantes, vt interculari possint vinacea: quæ cum diligenter conspissata primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo

modo componuntur, expleturque secundum tabulatum. deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spissaque vinaceis inculcantur. mox vsque ad summum labrum vinaceæ condensantur, & statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui vasa empturus est, ne bibulas aut male coctas ollas emat. nam vtraque res transmissio humore vitiatur vuam. quin etiam oportebit, cum ad usum promuntur ollæ, tota singula tabulata detrahi. nam conspissata vinacea, si semel mota sunt, celeriter acefcunt, & vuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum seruantur.

44

SEQUUNTUR vindemiam rerum autumnalium compositiones, quæ & ipsæ curam villicæ distendunt. Nec ignore plurima in hunc librum non esse collata, quæ C. Matius diligentissime persecutus est. illi enim propositum fuit urbanas mensas, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci, & cetarii, & salgamarii: nobis tamen abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere, vt sunt in primis omnium generum mala. Quidam, vt a granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuies mala rumpantur, & hiantia dispareant, eaque ad maiores ramos religant, vt immota permaneant: deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut coruis, aut cornicibus, aliisve auibus pomum laceretur. nonnulli vascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hæere patiuntur: alii sceno vel culmo singula inuoluunt, & insuper luto paleato crasse linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, vt dixi, vento commoueantur. Sed hæc omnia, vt dixi, sereno cælo administrari sine rore debent: quæ tamen aut facienda non sunt, quia læduntur arbusculæ: aut certe non continuis annis vsurpanda, præsertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. nam & sub tecto fossulæ trepidanæ siccissimo loco fiunt: eoque cum aliquantum terræ minere repositum est, insiguntur sambuci ramuli: deinde sereno cælo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco insiguntur: quoniam sambucus tam apertam & laxam medullam habet, vt facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis a terra absint, & ne inter se pomata contingant. tum factæ serobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaque humo, quæ fuerat egesta,

superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue quis velit resolutam terram vsque ad dimidium vas elicere, seu, quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteraque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam vehementer calefieri, & in ea mala granata lino spartove illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccati: postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, vna nocte, & postero die vsque in eam horam, qua fuerit vtendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinere, & cum argilla exaruit, frigido loco suspendere. mox cum exegerit vsus, in aquam demittere, & cretam resolueri. Hæc ratio tamquam recentissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in vreo nouo fictili substernere scobem populineam vel iligneam, & ita disponere, vt scobs inter se calcari possit: deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere, & similiter mala disponere, donec vreo impleatur: qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & crasso luto diligenter oblinere. Omne autem pomum quod in vetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est: sed si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in sole siccant: deinde si qua rimam creta facit, luto liniunt, & assiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, festiana, melimela, & alia genera quomodo seruentur.

MULTI eadem ratione, qua granata, in scrobibus vel dolis seruant cydonea. nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca subigunt, & ea liniunt mala: quæ cum siccata sunt, in tabulato frigido loco & sicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas sicco gypso ita obriunt, vt altera altera non contingant. nihil tamen certius aut melius experti sumus, quam vt cydonea maturissima integra sine macula, & sereno cælo decrecente luna legantur, & in lagœna noua, quæ sit patentissimi oris, deterfa lanugine quæ malis inest, componantur leuiter & laxè, ne collidi possint: deinde cum ad fauces vsque fuerint composita, vimineis fureculis sic transuersis arctentur, vt modice mala comprimantur, nec patiantur ea, cum acceperint liquorem, subleuari. tum quamoptimo & liquidissimo melle vas vsque ad summum

ita repleatur, vt pomum submersum sit. Hæc ratio non solum ipsa mala custodit, sed etiam liquorem mulsæ saporis præbet, qui sine noxa possit interdum dari febricitantibus, isque vocatur melimeli. sed cauendum est, ne, quæ in melle custodire volueris, immatura mala condantur: quoniam cruda silecta sunt, ita indurescant, vt vsui non sint. Illud vero quod multi faciunt, vt ea diuidant osseo cultro, & semina eximant, quod putent ex eis pomum vitari, superuacuum est. sed ratio quam nunc docui, adeo quidem certa est, vt etiam si vermiculus inest, non amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorem acceperint: nam ea mellis est natura, vt coëscat vitia, nec serpere ea patiatur, qua ex causa etiam exanimatum corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat. itaque possunt alia genera malorum sicuti orbiculata, festiana, melimela, matiana, hoc liquore custodiri. sed quia videtur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conseruare, arcule fagineæ vel etiam tiliagineæ, quales sunt in quibus vestimenta forensia conduntur, huic rei paulo ampliores præparari debent, eæque in tabulato frigidissimo, & siccissimo loco, quo neque fumus, neque teter perueniat odor, collocantur: deinde substrata prædicta poma sic componi vt stoliuli sursum, pediculi deorsum spectent, quemadmodum etiam in arbore nata sunt, & ne inter se alterum ab altero contingant. Ita obseruandum est, vt vnumquodque genus separatim propriis arculis reponatur. nam cum vna clausa sunt per quod etiam consensualium vinearum, non tam est firmum vinum, quam si per se sincerum amineum, vel apianum, aut etiam fecinum condideris. verum sic, vt prædixi, contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne introire spiritus possit. atque ea ipsa nonnulli sicut in aliis generibus, supra iam diximus, populnea, quidam etiam abiigna scobe sed acerbissima legi debent.

De conditura inula.

INULÆ conditura sic fiet: cum eius radicem mense Octob. quo maxime matura est) e terra erueris, aspero linteolo, vel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutissimo cultello summatim eradito, & quæ plenior radícula fuerit, pro modo crassitudinis in duas vel plures partes

digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in catabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri possint. post hæc in umbra triduo siccantur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto passio vel defruto, quod supernatet. Alia inulæ conditura: Cum radices eius raseris, taleolas ut supra facito, & in umbra triduo vel etiam quadriduo siccato: deinde siccatis in vasis sine pice, interiecta cunila coniicito: cunila imposita, sex partibus aceti vna pars sapæ misceatur cum hemina salis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quam minimum amaritudinis respiciant: postea exemptæ iterum siccantur per dies quinque in umbra: tum crassamentum vini feculentum, nec minus, si sit, mulsi, & utriusque eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam: quæ cum inferbuerit, taleolas inulæ adiecito, & statim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfecte refrigerant. Postea transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiusdem inulæ conditura: Cum radículas diligenter crassioris, minute concisas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effusa muria, forba quam optima & maturissima semine detracto contere, & cum inula misce, tum siue passum, seu quam optimum defrutum adiecito, & vas obturato. Quidam cum condiuerunt inulam, muriaque macerauerunt, exsiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto vel melle decoxerant, miscent: atque ita superfundunt passum, vel defrutum, & vas operculatum pelliculant.

Sampsæ quemadmodum fiat.

ACERBAM pauseam mense Septembri, vel Octobri, dum adhuc vindemia est, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, sceniculiq; seminibus & lentisci cum cocto sale modice permistam reconde in fideliam, & mustum quam recentissimum infunde. Tum fasciculum viridis sceniculi superpositum merge, ut oliuæ premantur, & ius supereminet. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albam pauseam, primum chitam, vel radiolum, vel regiam dum contundes, primum quanque, ne decoloretur, in frigidam muriam demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantum satis fuerit impleat: amphoræ, sceniculi aridi fasciculum subterne in imo: deinde viridis sceniculi semina, & lentisci, destincta & purgata in vaceolo habeto: tum exemptam de muria oliuam exprimito, & permistam prædictis seminibus in vas adiecito: deinde cum

ad fauces peruenit eius, sceniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & vnam duræ muria permissas adiecito. Hac conditura compositis oliuis toto anno commode vteris. Quidam oliuam non contundunt, sed acuta arundine infecant: idque operosius quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oliua, quam ea quæ ex contusione liuorem contrahit. Alii siue contuderint, siue infecerint oliuas, modico sale cocto, & prædictis seminibus immiscent: deinde sapam vel passum, vel si est facultas, mellam infundunt. Mella autem quomodo fiat, paulo ante hoc ipso libro præcepimus. Cætera omnia similiter administrant. Posias oliuas, vel regias sine macula quam candidissimas manu districte eligito: deinde substrato sceniculo arido in amphoram coniicito, intermisisti seminibus lentisci, nec minus sceniculi: & cum ad fauces vas repleueris, adiecito muriam duram: tum spissamento facto de arundinum foliis, oliuam premito, ut infra ius mersa sit: & iterum infundito muriam duram, dum ad summum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per se parum iucunda est, sed ad eas condituras, quæ lautioribus mensis adhibentur, idonea maxime est: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contusa recipit quancumque volueris apio tenero, plerique tamen scstium porrum, & rutam cum miscent: deinde exiguum aceti piperati, & plusculum mellis adapii viridis contegitur. Quidam sic lætæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscent, & adiectis seminibus lentisci, sceniculoque substrato amphoram vsque ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & deprimunt baccā, & rursus acetum vsq; ad summum labrum adiciunt. postea quadragesimo die omne ius defundunt, & sapor vel defruti tres partes cum aceti vna permiscent, & amphoram replent. Est & illa probata compositio, ut cum muria alba pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immixta duabus partibus defruti, cum aceti vna, repleatur amphora. Quidam conditura possent etiam regia componi, vel orehita. Hæc oliuas poseas colymbadas faciunt: quibus si per se quis vti velit, satis iucundas experietur, quamuis & hæc cum exeunt de muria, condituram qualemcumque recipere possunt. Oliuæ

poscæ, cum iam decolorantur, antequam mitescant, cum petiolo leguntur, & oleo quamoptimo seruantur. Hæc maxime nota etiam post annum repræsentat viridem saporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt, trito sale aspersas pro nouis apponunt. Est & illud conditura genus, quod in ciuitatibus Græcis plerumque vsurpatur, idque vocant epityrum. Oliua pausea vel orchita cum primum ex albo decoloratur, fitque luteola, sereno cælo manu diffingitur, & in vasis vno die sub umbra expanditur: & si qui adherent pediculi, foliaque, aut surculi, leguntur. postea o die cribratur, & nouo fisco inclusa prelo supponitur, vehementerque premitur, ut excludat quantulumcunque habet amurcæ. Patitur autem nonnunquam tota nocte, & postero die pondere pressam baccam velut exanari, tum resolutis corticulis eximimus eam, & in singulos modios oliuæ triti salis cocti singulos sextarios infundimus: itemque lentisci semen, rutæque, & foeniculi forilia sub umbra siccata, quæ vti satis videntur concisa minute admiscemus, patimurque horis tribus, dum aliquatenus oleum ca sale combibat. tum superfundimus boni saporis oleum, ita ut obruat oliuam, & foeniculi aridi fasciculum deprimitus, ita ut ius supernatet. Huic autem condituræ vas noua fictilia sine pice præparantur: quæ ne possint oleum forbere, tamquam oliuarum metretæ imbuuntur liquamine, tum de mum & assiccantur. Sequitur autem frigus hiemis, per quod oliuitas, sicut vindemia, curam villicæ repetit.

Nigra oliuæ conditura.

PRIVS itaque (quoniam inchoauimus) de conditis oliuarum præcipientur, ac statim conficiendi olei rationem subiiciemus. Pausea baccæ, vel orchitæ, nonnullis regionibus etiam nœuix, conuiuiorum epulis præparantur. Has igitur cum iam nigræ fuerint, nec adhuc tamen per maturæ fuerint, sereno cælo diffingere manu conuenit, lætasque cribrare, & fecore, quæcumque maculosæ, seu vitiosæ, minorisve momenti videbuntur: deinde in singulos modios oliuæ confutæ integri ternas heminas adicere, & in vimineos qualos confutæ edere superposito copioso sale, ita ut oliuas contegat, siue triginta dies pati consudescere, atque omnem amurcam extrigillare, postea in alueum diffundere, mundaque spongia litem, ne permaneat, detergere: tum in vas adicere, & sapia vel defruto amphoram replere superposito spissamento aridi foeniculi, quod oliuam deprimat. Plerique tamen tres partes

fruti, aut mellis, & vnam miscet acetum, aliqui duas partes, & vnam acetum, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cum oliuam nigram legerunt, eadem portione, qua supra, salient, & sic collocant in qualis, ut immistis seminibus lentisci alterna tandem post quadraginta dies cum oliua quicquid habuit amurcæ, excludant, in alueum defundunt, & cribratam separant ab seminibus lentisci, spongiaque detergent, nequid adhæreat salis: tum in amphoram confundunt adiecto defruto, vel sapia, vel etiam melle, si est copia, cæteraque similiter faciunt. In singulos modios oliuæ singulos sextarios maturi seminis anisi, lentiscique, & ternos cyathos seminis foeniculi: si id non est, ipsum foeniculum concisum, quantum satis videbitur, adici oportet: deinde in singulis modis oliuarum salis cocti, & non moliti ternas heminas admisceri, & ita in amphoris condi, easque fasciculis foeniculi obturari, & quotidie per teram volutari: deinde tertio quoque aut quarto die quicquid amurcæ inest, mitti. Post xl dies in alueum diffundi, & a sale tantummodo separari, sic ne spongia detergeantur oliuæ, sed ita ut erunt exemptæ, massulis salis mistis in amphoram contur. Maturam oliuam in statura factam colymbadem, de mibus tollito, spongia tergito: deinde canna viridi scindito duobus vel tribus locis, & triduo in aceto habeto: quarto die spongia extergito, in vrcum aut cacabum nouum mittito substrato apio & modica ruta. Concisis deinde pleno vase olium mitte defrutum vsque ad os. Lauri turiones in hoc vsu mittito, ut oliuas deprimant. post dies viginti vtere.

Sirapa quomodo fiat.

OLIVA nigra maturissima sereno cælo legitur, eaque sub umbra vno die in cannis porrigitur, & quæcumque est vitiosa bacca, separatur. Item si qui adhæferant pediculi, adimuntur, foliaque & surculi, quicunque sunt intermixti, eximuntur. Postero die diligenter cribratur, ut siquid inest stercoreis separetur: deinde intrita oliua nouo fisco includitur, & prelo subicitur, ut tota nocte exprimatur. postero die iniicitur quam mundissimis molis suspensis, ne nucleus frangatur. & permiscetur cum cæteris aridis condimentis hæc autem sunt, cæcum, cymini, semen foeniculi, anisum ægyptium. Sat erit

COLVMELLÆ

484

autem totidem heminas salis adicere, quot sunt modii oli-
uarum. & oleum superfundere, ne exarescat: idque fieri debe-
bit, quotiescumq; videbitur assicari. Nec dubiū est, quin opti-
mi saporis sit, quæ ex oliua posia facta est. Cæteriū supra ducta
menies sapor eius non permanet integer. Videntur autem
alia genera huic rei magis esse idonea, sicut licinia & culmi-
nea. Verum tamen habetur præcipua in hos vsus olea calabri-
ca, quam quidam propter similitudinem oleastellum vocant.

Oleum quemadmodum fiat.

MEDIA est oliuitas plerumque initium mensis Decem-
bris. nam & ante hoc tempus acerbū oleum conficitur, quod
vocalur æstiuum, & circa hunc mensem viride premitur, de-
inde postea maturum. Sed acerbum oleum facere patris fami-
lias rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, nulli
bacca tempestatibus in terram decidit, & necesse est eam sub-
legere, ne a domesticis pecudibus ferisve consumatur. Vindam
autem notæ conficere vel maxime expedit, cum & satis sunt
& pretio pene duplicat domini redditum. Sed si vasta sunt ole-
ueta, necesse est vt aliqua pars eorum maturo fructui referre-
tur. Locus autem in quo confici oleum debeat, etiam de feri-
ptus est priore volumine. pauca tamen ad rem pertinentia
commemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabularum, quæ
feratur olea, necessarium est, quamuis præceptum habeamus
vt vnus cuiusque diei fructus molis & prelo statim subiciat-
tur. Verum tamen quia interdum immodica multitudo baci-
cæ torculariorum vincit laborem, si labor est, esse oportet po-
sile horreum, quo imponantur fructus: idque tabulatum si-
mile esse debet granario, & habere lacusculos tam multos
quam postulat modus oliuæ, vt separetur, & seorsum repe-
natur vnus cuiusque diei coactura. Horum lacusculorum so-
lum lapide vel tegulis oportet consterni, & ita decliue fieri, vt
celeriter omnis humor per canales aut fistulas defluat. nam
est inimicissima oleo amurca, quæ si remansit in bacca, sapor
rem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemadmodum dixi-
mus, extruxeris, assculos inter se distantes semipedalibus
spatiis supra solum ponito, & cannas diligenter spisse textas
iniicito, ita vt ne baccam transmittere queant, & oliuæ pos-
sint sustinere, iuxta omnes autem lacusculos, ea parte
qua defluet amurca, sub ipsis fistulis in modum fossularum
concauum pauimentum, vel cauum lapidem esse oportebit
in quo consistat, & vnde exauriri possit quicquid defluerit.

Præterea lacus, vel dolia præparata sub tecto habere oportet-
bit, quæ seorsum recipiant sui cuiusque generis amurcam, si-
ue quæ sincera defluerit, siue etiam quæ salem receperit. nam
vtrique vsibus plurimis idonea est. Oleo autem conficiendo
molæ vtiliores sunt, quam trapetum: trapetum, quam cana-
lis, & solea. Molæ quam facillimam patiuntur administratio-
nem: quoniam pro magnitudine baccarum vel submitti, vel
etiam eleuari possunt, ne nucleus, qui saporem olei vitiat,
confringatur. Rursus trapetum plus operis, faciliusq; quam
solea & canalis efficit. Est & organum erectæ tribulæ simile,
quod tudicula vocatur: idque non incommode opus efficit,
nisi quod frequenter vitiat, & si bacca plusculum ingesse-
ris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum consuetu-
dine prædictæ machinæ exercentur. sed est optima molarum,
tum etiam trapeti. Hæc ante quam de oleo conficiendo disse-
terem, præfari necesse habui. Nunc ad ipsam rem veniendum
est, quamquā multa omissa sunt, quæ sicut ante vindemiam,
sic ante oliuitatem præparanda sunt, tamquam lignorum
copia, quæ multo ante apportanda est, ne cum res deliberaue-
rit, operæ auocentur. tum scalæ, corbulæ, decemmodiæ, tri-
modiæ satoriaræ, quibus districta bacca suscipitur, fisci, funes
canabini, & spartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum,
opercula, quibus vasa olearia conteguntur, spongæ maiores,
& minores, vrcei, quibus oleum progeritur, cannes tegetes,
quibus oliua excipitur, & siqua sunt alia, quæ nunc memo-
riam meam refugiunt. Hæc omnia, & multo plura esse de-
beant: quoniam in vsu depereunt, & pauciora sunt: quorum
siquid suo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iā quod
pollicitus sum exequar. Cum primum baccæ variare cœpe-
rint, & iam quædam nigra fuerint, plures tamen albæ, sereno
calo manibus distringi oliuam oportebit, & substratis tegeti-
bus aut cannis cribrari & purgari. tum diligenter mundatam
protinus in torcular deferri, & integram in fiscinis nouis in-
cludi, prelisq; subiici, vt quantum possit paulisper exprima-
tur. postea resolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis bi-
nis sextariis integri salis in singulos modios. & aut regulis, si
consuetudo erit regionis, aut certe nouis fiscinis sampse ex-
primi. quod deinde primum defluerit in rotundum labrum
(nam id melius est, quam plumbeum quadratum, vel structi-
le gemellar) protinus capulator depleat, & in fistilia labra
huic vsui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres

laborum ordines, ut unus primæ notæ, id est primæ pressuræ oleum recipiat, alter secundæ, tertius tertiæ. nam plurimum refert non miscere iterationem, multoque minus tertiationem cum prima pressura: quoniam longe melioris saporis est, quod minore vi preli, quasi lixiuum defluerit. cum deinde paululum in labiis primis constiterit oleum, eliquare id capulator in secunda labra debebit, & deinde in sequenti usque ad vltima, nam quanto sæpius translatione, ipsa ventillatur, & quasi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in singulis ordinibus tricenā componi labra, nisi vasta fuerint oliueta, & maiorem numerum desiderauerint. Quod si frigoribus oleum cum amurcā congelabitur, plusculo sale cocto utique utendum erit. ea res resoluatur, & separat ab omni vitio. neque verendum est, ne falsum fiat. nam quantumcunque adieceris salis, nihilominus saporis rem non recipit oleum. Soler autem ne sic quidem resoluatur, cum maiora frigora inceserunt: itaque nitrum torretur, & contritum inspergitur, & commiscetur. ea res eliquat amurcam. Quidam, quamuis diligentes olearii, baccam integram prelo non subiiciunt, quod existimant aliquid olei deperire. nam cum preli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo, quamdiu viride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. nam est vtraque res inimica huic rei, peritissimique olearii vix patiuntur ad vnam lucernam opus fieri. quapropter ad eum statum cæli & torcular, & cella olearia constituenda est, qui maxime a frigidis ventis auerla olearia constituenda est, qui maxime a frigidis ventis auerlus est, quoniam minime vapor ignis desideratur. Dolia autem, & seriæ, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curanda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint a mercatore vacuata, confestim villica debet adhibere curam, ut si quæ feces aut amurcæ in fundis vasorum subsederint, statim emundentur, & non calidissima lixiua, ne vasa ceram remittant, sed semel atque iterum eluantur: deinde aqua tepida leuiter manibus desfricentur, & sæpius eluantur, atque ita spongia omnis humor assicetur. Sunt qui cretam figuralem in modum liquidæ fecis aqua resoluant, & cum vasa lauerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patiuntur arefcere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua vasa perluunt, & assicant.

tum considerant numquid ceram nouam dolia desiderent. nam fere sexta quaque oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt. quod fieri posse non intelligo. nam quemadmodum noua vasa si calefiant, liquidam ceram facile recipiunt, sic vetera non crediderim propter olei succum, ceraturam pati. quam tamen & ipsam ceraturam nostrorum temporum agricolæ repudiauerunt, existimaueruntque satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataque suffumigare alba cera, ne pallorem capiant. eamque suffitionem semper faciendam iudicant quotiescunque vel noua, vel vetera vasa curantur, & oleo nouo præparantur. Multum cum semel noua dolia vel seriæ crassa gummi liuerunt, vna in perpetuum gummitione contenti sunt. & sane quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitiōem non recipit. respuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distringenda erit olea, & statim exprimenda. nam si reposita in tabulatum fuerit, celeriter concalescet: quoniam hiemalibus pluuiis amurcæ plus concipit, quæ est contraria huic rei. Cauendum est itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium. quod vno modo vitari poterit, si protinus illata de agro bacca commolita & expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut supra diximus. Plerique agricolarum crediderunt, si sub testō bacca deponatur, oleum in tabulato crescere: quod tam falsum est, quam in area frumenta crescere: idque mendacium vetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremque fieri. propter quod cum facti vnius mensuram rusticus sub testō reposuerit, & post multos dies eam molere voluerit, oblitus prioris mensuræ quam intulerat, ex alio aceruo similiter seposito quantum cuique mensuræ defuit supplet. eoque facto videtur plus olei quieti, quam recens bacca reddere, cum longe plures modios accepit. Attamen si id maxime verum esset, nihilominus ex pretio viridis olei plus quam multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis aut mensuræ oleo accedit, si portionem velis in factum adiectæ bacce computare, non prouentum, sed detrimentum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, preloque subiicere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendū. nam ubi exesa vermiculis oliua decidit, vel tempestatibus & pluuiis in lutum defluxit, ad

præsidium aquæ calidæ decurritur, ahenumque calefieri debet, ut immundæ bacca eluantur. sed id non feruentissima fieri oportet, verum modice calida, quo commodior gustus olei fiat: nam si excoctus est, etiam vermiculorum, cæterarumque immunditiarum saporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut supra præcepimus, fieri debebunt. Fisceis autem non iisdem improbum & cibarium oleum premi oportebit. nam veteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperque cum expresserint, facta statim feruentissima debent aqua bis aut ter elui: deinde si sic profluens, impositis lapidibus, ut pondere pressi detineantur, immergi vel si nec flumen est, in lacu, aut piscina quam purissimæ aquæ macerari, & postea virgis verberari, ut sordes fecesque decedant, & iterum elui, siccarique.

De oleo gleucino.

QUAMVIS non erat huius temporis olei gleucini compositio, tamen huic parti voluminis reseruata est, ne parum opportune vini conditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet: Vas olearium quam maximum, & aut nouum, aut certe bene solidum præparari oportet: deinde per vindemiam multi quam optimi generis, & quam recentissimi sextarios sexaginta cum olei pondus octoginta in id confunditur: aromata non cribrata, sed ne minute quidem contrita, verum leuiter confracta in reticulum iuncum aut lineum adici, & ita cum saxi pondusculo in olei atque musti partem demitti. sint autem iis portionibus pensata, quas infra subdemittimus, calami, schoeni, cardamomi, xyloballami, corticis de palma, sceni Græci vetere vino macerati, & postea siccati, atque etiam torrefacti, iunci radices, tum etiam iridis Græcæ, nec minus anisi Egyptii pari pondere, id est, vniuscuiusque libram, & quadrantem, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito. post septimum diem aut nonum per se metretæ siquid fecis aut spurcitia faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleum eliquato, nouisque vasis recondito. mox reticulum eximito, & aromata in pilam quam mundissime contundito, tritaque in eandem metretam reponito, & tantundem olei quantum prius infundito. & obturato, in sole ponito. Post septimum diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recondito. nam id si non exhausseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad vnguenta quemadmodum facias.

OLEVM autem secundarium non intiuais odoris quotidianam vñctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus: ante quam oliua nigrescat, cum primum decolorari ceperit, nec tamen adhuc varia fuerit, maxime liciniam, si tunc minus, regiam: si nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam prelo integram sublicito, & amuream exprimito: deinde suspensa mola oliuam frangito, eamque vel in regulas, vel in nouo fisco adiecto, subiectamque prelo sic premito, ne vasa intorqueas, sed tantum ipsius preli pondere quantulumcunque exprimi patiaris. deinde cum sic fluxerit, protinus capulato amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiusque eliquet reliquum olei. quod postea fuerit expressum, poterit ad eam vel cum alia nota mistum, vel per se approbari.

De falsura suilla carnis.

HACTENVS de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. Omne pecus, & præcipue suem pridie quam occidatur, portione prohiberi oportet, quo sit caro siccior. nam si biberit, plus humoris falsura habebit. ergo sitientem cum occideris, bene exollato: nam ea res minus vitiosa est, & magis durabilem falsuram facit. deinde cum exollaueris, cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, & maxime in eas partes quibus ossa relicta sunt, largum salem infarcito, compositisque supra tabulatum tergoribus aut frustis vasta pondera imponito, ut exsiccetur. tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter falsuram fricato, eamque cum voles reponere, minuto & trito sale aspergito, atque ita reponito: nec desieris eius quotidie falsuram fricare, donec matura sit. quod si serenitas fuerit iis diebus, quibus perficitur caro, patieris eam sale conspersam esse nouem diebus: at si nubilum, aut pluuia, vñdecima vel duodecima die ad lacum falsuram deferri oportebit, & salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi sal inhæreat, & paululum assiccatam in carnatio suspendi, quo modicus fumus perueniat, qui, siquid humoris adhuc continetur, siccare eum possit. Hæc falsura luna decrecente maxime per brumam, sed etiam mense Februario ante Idus commode fieri. Est & alia falsura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est: Cuius aqua pridie sues prohibiti sunt, postero die mactantur, & vel aqua candente, vel ex tenuibus

cui supra oleum superfundito. Caseum gallicum, vel cuius-
cunque notæ volueris, minutatim concidito & conterito, nu-
cleosque pineos, si eorum copia fuerit; si minus, nuces auella-
nas torrefactas adempta cute, vel amygdalas æque supra con-
dimenta pariter misceto, aceti que piperati exiguum adiecto,
& permisceto, compositumque oleo superfundito. Si condi-
menta viridia non erunt, puleium aridum, vel thymum, vel
origanum, aut aridam satireiam cum caseo conterito, ace-
tumque piperatum, & oleum adiecto. Possunt tamen hæc
arida, si reliquorum non sit potestas, etiam singula caseo mi-
sceri. Piperis albi, si sit; si minus, nigri vnciæ tres, apii seminis
vnciæ duæ, laferis radicis, quod *αλφι* Græci vocant, seculi-
ciam, casei sextantem. Hæc contusa & cribrata melli permisce-
to, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit vsus, quantu-
lumeunque ex eo videbitur, aceto & garo diluito. Ligustici
vnciam, passæ vuæ detractis vinaceis sextantem, piperis albi
vel nigri quadrantem, hæc, si maiorem impensam vitabis,
possunt melli admisceri, & ita seruari. at si pretiosius oxypo-
rum facere voles, hæc eadem cum superiore compositione
miscabis, & ita in vsu repones: quod si etiam cum lafer non
habueris, pro sulphio, mellis adicies pondo semunciam.

Clausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum pu-
to indicem lectoris, si modo fuerint qui dignentur ista co-
gnosceret: nihil dubitasse me pene infinita esse, quæ potuerint
huic inferi materiæ: verum ea quæ maxime videbantur ne-
cessaria, memoriæ tradenda censuisse. nec tamen canis natura
dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque
sunt habitus mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur
non omnia.

ALDV S LECTORI S.

N LVD significandum censui, amice & studiose li-
tor, ordinem librorum Columellæ alium esse in hoc
volumine, quam in aliis: idque, Iucundi nostri diligenti-
tia, qui primus cum librum, qui tertius erat, cuius
principium est, Cum de cultu agrorum abunde primo libro
præcepisse videamur, non intempestiua erit arborum virgult-
torumque cura; quæ vel maxima pars habetur rei rusticæ: ne
adnumerandum libris Columellæ ad Siluinum deprehendit tri-
bus præcipue rationibus: quarum prima est, quia hic idem est,

etiam eo qui statim sequitur, qui que incipit, Hæstennus aruorum
cultus, ut ait præstantissimus poeta: (nihil enim prohibet nos,
Publi Siluine, de iisdem rebus dicturos, celeberrimi carminis
auspicari principia) sequitur arborum cura; quæ pars rei Ru-
sticæ vel maxima est. Ecce vterque, est de arboribus: sed is, cuius
principium, Hæstennus aruorum cultus: & maior multo est, &
magis cultus. Secunda, quia in eo ipso libro, quem non annu-
tandum diximus Columellæ hæc de re Rustica libris, nusquam
nominatur P. Siluinus: ut sit in aliis omnibus. Tertia, quia si ille
liber, is qui sunt ad Siluinum, inferatur, accusandus foret author
indigentia: quis de arboribus pomiferis, de cytiso, de oliuis, & aliis
quibusdam & in hoc, & in eo qui nunc quintus est, tanquam ob-
liuiscitauerit. Præterea quia in principio eius libri, qui incipit,
Scientiam, quæque pecuariæ negotiationis exigebat ratio, se-
piè memorauimus libris: non septem, sed octo foret dicendum.
Tum aliis in locis numerus librorum, qui apud auctorem legitur,
esset falsus: quia si illum, ubi non est nomen Siluini, addideris: in
eo libro qui Villicius inscribitur, quemque undecimum esse librum
ipse dicit his verbis, Et hoc undecimum præceptum Rusticati-
onis: foret scribendum duodecimum. sed perperam. nam cum
alius alium librum semper citet, ut facile est quærenti cognoscere:
necesse est eum esse ordinem librorum qui hic habetur: & ubi au-
tor septimum dicit, septimum: ubi nonum, nonum: ubi undeci-
mum, undecimum esse oportere. Ipsum autem librum in fine toti-
us operis curauimus imprimendum: ut & illum quis, cum libue-
rit, possit legere. An autem Columellæ sit, an alterius: tum quare
potius Columellæ esse videatur, videant alii: nobis enim non erat
otium. Vale.

L. IVN. MODERATI COLVMELLÆ
LIBER DE ARBORIBVS.

De vitario faciendo.

Cap. 1

VONIAM de cultu agrorum abunde primo vo-
lumine præcepisse videmur, non intempestiua
erit arborum virgultorumque cura, quæ vel ma-
xima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti
Virgilio, nobis quoque duo esse genera fureulorum: quorum
alterum sua sponte gignitur, alterum cura mortalium pro-

cedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materia est magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus. Vnum hoc itaque præcipuum est, atque id ipsum genus tripartito diuiditur: nam ex furculo vel arbor procedit, vt olea, ficus: vel frutex, vt rosæ, arundines: vel tertium quiddam, quod neque arborem, neque fruticem proprie dixerimus, sicuti est vitis. Arborum & fruticum docebimus cultum, si prius de vitibus præceperimus. Qui vineam vel arbutum constituere volet, seminaria prius facere debet: sic enim sciet cuius generis vitem positurus sit. nam quæ pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet: quoniam dubium est, an is qui vendidit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo venit, propter quod difficilius conualescit alienum exteræ regionis. Optimum est itaque eodem agro, quo vitem dispositurus es, vel certe vicino facere seminarium: idque multum refert loci natura. nam si colles vinea vel arbutis occupaturus es, prouidendum est, vt sicciſſimo loco fiat seminarium, & iam quasi ab incunabulis vitis exiguæ assuescat humori: aliter cum transtuleris de humido in aridum locum, viduata pristino alimento deficiet. At si campeſtres & vliginosos agros possidebis, proderit quoque seminarium simili loco facere, & vitem largo consuescere humori: namque exilis, cum in aquosum agrum transfertur, vtcumque putrescit, ipsum autem agrum, quem seminario destinaueris planum & succosum, sat erit bipalio vertere: quod vocant rusticici sestertium. ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipedem, minus tamen quam duos pedes. Eiusmodi bipalio iugerum agri vertitur operis quinquaginta. Collem autem & cliuum modum iugeri continentem, si ne minus, duobus pedibus alte repastinabis operis sexaginta: vel si eodem loco quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis iugerum operis octoginta: ita tamen si neque lapis, neque tophus, aut alia materia difficilior interuenierit: quæ res quot operas absumat, parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas.

PERACTA repastinatione, mense Februario, vel prima parte Martii, semina legito. sunt autem optima, quæ de vitibus notatis leguntur. nam cui cordi est bona seminaria facere, cito ea vindemiam vites, quæ & magnum & incorruptum fructum

ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuiis abluatur) permista denotat, nec hoc vno tantummodo anno facit, sed continuis tribus vel pluribus vindemiis easdem vites inspicit, an perseuerent esse fecundæ. sic enim manifestum est generositatem vitium, non anni vbertate fructum prouenire. Si compluribus vindemiis eundem tenorem seruarint, ex eiusmodi vitibus lecta semina multum bonumque vinum præbent. namque qualiscunque generis vuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris saporis vinum faciunt, quam quæ præripiuntur æstu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu terra.

SEMINA autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis minutisque vinaceis, dulci sapore. Optima habentur a humis secunda ab humeris: tertia summa in vite lecta, quæ celerime comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quam celerime senescunt. Pampinaria sarmenta deponi non placet, quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis, præcogues vites serito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi vitium eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & maritimis, & siccis, vitem sere natura feracem & validam, crebrisque acinis. quod si pingui agro validas vites deposueris pampinis magis luxuriabuntur, & qualemcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. rursus imbecillæ exili agro celeriter deficiunt, exiguumque fructum dabunt. Vnum quodque genus vitium separatim serito: ita suo quodque tempore putabis, & vindemiabis. Semina nouella cum vetere sarmento deposita cito comprehendunt, & valenter crescunt, sed celeriter senescunt: at quæ vetere sarmento panguntur, tardius conualescunt, sed tardius deficiunt. Semina quam recentissima minis statim serantur, quæ diligentissime obrui tota oportet in loco, vnde neque pluuias, neque ventos sentire possint. Plantata facito ab exoriente, & a decima luna, & a vigesima. Hæc melior est viribus satio. Sed cum seris, frigidus ventos vitato. Malleolum sic deponito: virgam malleolarem non amplius quam sex gemmarum esse conuenit, ita tamen sunt, si breuius seris es, acutissima falce iuxta nodum, sic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatham & stercoreatam rectum sarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abscondantur

Pedale quoquouersus spatium sat erit inter semina relinquere cum comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura farmenta quam debent, enutrient. item quam sapissime fodiantur: ferro ne tangantur. Vigesimo & quarto mense resecantur: post trigessimum & sextum mensem transferantur. In agro requieto vineam ponito, nam vbi vinea fuerit, quod citius decimo anno seueris, ægrius comprehendet, nec vnaquæ roborabitur. Agrum antequam vineis obleras, explorato qualis saporis sit: talem enim etiam gustus vini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus volumine) comprehenditur, si terram aqua diluas, & cum colaueris, tum demum aquam degustes. aptissima vitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest topheus, quæ vitilis congesta & mora terra. Sabulum quoque cui subest dulcis argilla, vitibus conuenit: omnis autem qui per æstatem frigidatur ager, vitibus arboribusque inutilis. terra inferior alii videtur ager, vitibus arboribusque inutilis. terra inferior alii videtur, & arborem superior custodit. Saxa summa parte terræ, & vites & arbores lædunt, ima parte refrigerant: & mediocritudine optima est vitibus terra: sed ea quæ transmittit similes, aut rursus in summo diu retinet, vitanda est. Vtilissima est autem superior modice rara, circa radices densa. Monitus cliuique difficulter vineæ conualescunt, sed firmum probumque saporem vini præbent. Humidis & planis locis robustissimæ, sed infirmi saporis vinum, nec perenne faciunt. Et quoniam de seminibus atque habitu soli præcepimus, nunc de genere vinearum disputabimus.

De generibus vinearum.

VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquant. Hoc genus vitium arbutium vocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem fere genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia quæ est a terra subrepta, more arborum in se consistens. Id genus comparatum iugatae quadam parte deficit, quadam superat. iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilior est eius cultus, at hæc ita constituta est, vt etiam arari possit, eoque yberatorem maiorem consequitur, quod sæpius & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta est, multum, sed non bonæ notæ vinum facit. Vineæ optime repastinato agro reponitur. nonnunquam tamen vel melius quibusdam locis

falcis committitur. interdum etiam scrobibus deponitur: sed vixit, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum septuaginta, vna opera effodit. Scrobes tetraos, id est quoquouersus pedum trium, vna opera facit. vna, vel sicui cordi est laxius vites ponere, scrobes quaternarios, id est quoquouersus pedum quaternum, vna opera xii facit. vel bipedaneos quoquouersus vna opera xx effodit. Cuiusmodi autem est, vt locis aridis & cliuosis altius vites deponantur, quam si humidis & planis. Item si scrobibus aut scrobibus vel sulcos facere. Vineæ quæ angustissime conferitur, quoquouersus quinque pedum spatio interposito ponitur, laxius vero inter pedes vii, vel viii. sed quæ rarissime (vt etiam facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio vinearum, modum sine dubio agri maiorem occupat, sed vtilissima & fructuosissima est. Cum semina depones, imum scrobem vel sulcum bidentibus fodito, mollemque reddito. Vigila. In imo scrobe lapides circa pondo quinque ita ponito, ne vitem premant, sed tamen iuxta radices sint. Præterea post ponito, atque ita scrobem vel sulcum cum stercoreata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim scrobem vel sulcum vsque in summum completo, sic vites conualescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, quæ repant, lapides præbent, & hieme aquam repellunt, æstatem humorem præbent, vinacæque & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum vites ponendæ sint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum vites coli debeant.

VINEAM nouellam omneis gemmas agere finito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum repastinato, & duas materias relinquo: alteram quam vitis constituendæ causa submittas, alteram subsidio habeas, si foris illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem vocant. proximo deinde anno, cum putabis vitem, meliorem vnam vitem relinquo. tertio anno vitem, in quam formam volueris, tenera est componito. Si iugatam erimus facturi, vnam materiam submittito, ita vt duas gemmas, quæ sunt proximæ a terra, falcem acuta radas, ne possint germinare: deinde

tres sequentes reliquas, reliquam partem virgæ amputes. Sin autem vitem in se consistere voles, sicuti arbori brachia submitti patieris, & dabis operam, vt in orbem quam rectissime formetur. Nam præterquam quod speciem habet sic composita, tum etiam minus laborat, cum vndique velut æquilibrium stabilita in se requiescit. Sat erit autem cum primo brachia submittentur, singulas gemmas singulis sarmentis relinquere, ne protinus onere grauetur. Post hanc putationem leuissimum mentis, bidentibus alte & æqualiter vineam fodito: vel, si ita late disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam vitem ne colito, nisi si voles eas radices, quæ in ablaqueatione appene rebunt, persequi, tum demum optime amputabis, sed ita eodice m lædas, sed potius instar digiti vnus a matre relinquantur, & ita radicem refeces. nam quæ propius abraditur, præterquam quod vulnus viti præbet, eoque nocet, tum etiam de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum est exiguam partem relinqui, atque ita summas partes, quas æstiuas iustici appellant, refecare: quæ se refectæ inolefcunt, nec ultra vitibus obliunt. Possunt etiam soboles per brumam cædi, eo magis quod frigoris extirpat minus recitantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno mæcerati stercore, ne minus sextariis binis ad radices vitium posuisse conueniet, præterquam columbinum. quo si quid amplius quam heminam posueris, viti nocebit. Post brumam deinde ablaqueationem circumfodito. Ante æquinoctium vnum, quod est octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Post Idus Aprilis terram ad vitem aggerato. æstate deinde quam potes sæpissime occato. Iugerum vineæ quinque viris ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum lentis & iam constitutæ vineæ, quatuor operis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest apte finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iusta comprehendere. Quibusdam placet vitem proximo anno translata non putare, sequenti deinde anno purgare, & vnâ virgam, quam submittamus, ad tertiam gemmam refecare: tertio deinde si viris recte conualuerit, vna plus gemma submittere: quarto duas gemmas proximæ putationi adicere, atque ita quinto demum anno vitem iugare. Hunc eundem ordinem culturae nos quoque experti comprobauimus.

De refecanda vinea veteri, & propaganda.

VETEREM vineam si in summo radices habebit, refecare nolit: alioquin etiam nouella vinea, quæ ex refectioe enata fuerit, vim inutilem habebit, summa parte terræ natanibus radicibus. quam obrem neque fructum vberem percipies, & nihilominus celeriter consenesceat. Eiusmodi itaque vinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optime sternitur, atque ita renouellatur. Sin autem eo vique exaruit, vt curuari non possit, primo anno summatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & sterco ad radices addito, atque ita putato, vt paucas & certas materias relinquant, & fodias diligenter, & sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nutriet. Sic excolta, firmas & longas materias propagabis: ac deinde per triennium post, dum conualefcit, sæpius fodies, matremque ipsam enecabis, nihil in postero prospiciens ei quam sublaturus es. In postremum annum matrem radicitus tolles, atque ita nouellam vineam ordinaris. Sin autem vetus vinea dumtaxat generis boni radices in alto sitas habebit, ita vt ablaqueatæ non conspiciantur, tam vineam circa Calen. Martias antequam refeces ablaqueato, & protinus cum alte ablaqueaueris, refecato. quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & si fieri poterit, iuxta aliquem nodum ferrula defecato, & plagam acutissimo ferro deleuato. deinde minutam terram mediocriter stercoreatam superponito, vt ad obruto trunco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc iccirco, ne sole inarescat, & vt melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet. At quæ mali generis & infructuosa vinea est summasque partes & mucidas & excelsas habet, si radices eius satis alte positæ sunt, optime inferetur ita vt ablaqueata & nudata pars ima secundam terram sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione.

PROPAGATIONVM genera tria sunt in vsu maxime: vnum quo virga edita a matre sulco committitur: alterum, quo ipsa mater prosternitur, atque in plureis palos per suas virgas diuiditur. tertium, quo vitis scinditur in duas vel tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. hoc genus tardissime conualefcit, quia vitis diuisa medullam amittit. Et quoniam genera propofuimus, vnumquodque qualiter faciendum sit, de-

monstremus. Virgam cum a matre in terram deprimere vobis, scrobem quoque uersus quatuor pedum facito ita, ut pro pago non laedatur alterius radicibus. deinde quatuor gemmas quæ in unum scrobem perueniant, relinquo, ut ex his radicibus citentur. reliquam partem, quæ continens matri est, abradito, ne superuacua farmenta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terram extare debent, ne passus fueris plus quam duas, aut ut maxime tres gemmas habere. reliquas, quæ in terram abiciscuntur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in summo radicibus vitis citet. hoc modo propagata celeriter conualecet: & tertio anno a matre separabitur. Sin autem ipsam vitem tertio anno a matre separabis, ne ipsam laedas, curiose fodito, & nere uoles, iuxta radicem ita, ne ipsam laedas, curiose fodito, & vitem ita supplantato, ne radicem abrumpas. cum eam strueris, & uideris quousque possit pertingere, sulcum facies unum, in quem vitem integram dimittas: deinde ex eo sulco quasi ramos fossarum facies, per quos, uti quæque virga potius stulauerit, propagetur, atque ita terra adoperies. Sin autem vitis exiguum materiam habebit, & in diuersos ordines dividenda erit, neque aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quam ut distuat: curabis ut quam acutissima falce ab ea parte, qua bifurca est, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, sicubi inæqualiter findi videbitur. sic diuisa poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis est etiam ipsa propagatio, quam nos reperimus, si quando in ordinem vitis deest, neque est tam procreta virga quæ cum in unum scrobem demissa fuerit, retorqueri & erigi supra terram possit breuitatem ne reformidaueris, sed qualemcumque virgam cuius cacumen in unum scrobem peruenit, deprimito, & obuiro: deinde gemmas, quæ secundum ipsam matrem sunt, submittito, ut materias a superiore parte citent. Tum demum post triennium a matre amputato, & ad suum palum eam partem, quam a matre præcideris, reducito, & caput vitis facito. Propaginis scrobem ne minus triennio paulatim complo: summas radices præcideo: crebro fodito.

De insitionibus fructuosis, quæ vites fecundas faciunt.

Cum vitem inferere uoles, optimi generis farmenta stuarua, tum cum gemmas agere incipient, vento Austro a matre præcideo. Sarmentum, quod inferis, de summa vite sit rotundum, bonis crebrisque nodis. tres deinde nodos intergerimos relinquo infra tertiam gemmam: ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissime

scalpello acuto, ita ne medullam laedas, adradito. vitem deinde, quam insiturus es rescato, & plagam leuato, atque ita findito, & paratos surculos in fissuram demittito, eatenus quæ adras sunt, ita ut cortex surculi corticem vitis æqualiter contingat. quicquid inserueris viti, diligenter libro ligato, atque lato subacto paleato oblinito, operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua ventusve penetrare possit: deinde supra lutum muscum imponito, & ita religato: ea res præbet humore, nec inarescere sinit. infra insitionem & alligaturam falce acuta leuiter vitem vulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex insitione ipsa abudet. nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos comprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari vitem placet, atque ita leuiter adrasos surculos demitti: sed nos meliore ratione hoc idem fecimus. nam antiqua terebra scrobem facit, propter hoc vitem eam partem quam perforat: perusta autem perraro unquam comprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitioni aptauimus: ea excauat, nec vit, quod non scrobem, sed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum purgauimus, undique adrasos surculos inserimus, atque ita circumlinimus. Talis insitio facillime conualecit. Igitur secundum æquinoctium perfectam vitium insitionem habeto: humida loca, de uia alba: sicca, de nigra insitito. Infructuosas vites fecundas sic facito: Vites quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipsamque eodem cinere linito. At si quæ fructum, quem ostendant, ad maturitatem non perducunt, sed priusquam mitiones amplitudinem acini habuerint, radice tenui vitem præcideo, plagam acri aceto pariter ac lotio veteri permista terra linito, eodemque radices rigato, sæpe fodito. Hæc materias citant, uiaque succum perferunt.

Ut uia complura genera acinorum habeat.

Est etiam genus insitionis, quod uias tales creat, in quibus varii generis colorisque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor, vel quinque, siue etiam plures, virgas diuersi generis sumito, easque diligenter & æqualiter compositas colligato, deinde in tubulum fictilem vel cornu arcte inserito, ita ut aliquantum extent ab utraque parte, easque partes quæ extabunt, resoluito, in scrobem deinde imponito, & terra stercoreata obruito, & rigato, donec gem-

mas agant. Cum inter se virgæ cohaerint, post biennium aut triennium facta iam vnitate, dissolues tubulum, & circa medium fere crus, vbi maxime videbuntur coisse, vitem scia præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita vt tribus digitis alte plagam operiat: ex eo codice cum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deiicito: sic vix nascentur, quales proposuimus. Vt autē vix sine vinaceis nascentur, malleolum scindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamque omnem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atque ita terra stercorea deponito, & rigato. cum coles agere coeperit, sæpe & alte refodito. Adulta vitis tales vvas sine vinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes.

VINDEMIÆ facta statim putare incipito ferramentis quam optimis, & acutissimis: ita plagæ leues fient, neque in vite aqua consistere poterit: quæ simulatq; immorata est, corumpit vitem, vermesque & alia creat animalia, quæ materiam exedunt plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella & fructuaria, & interdum solum idoneam, si iam superficies parum valebit, submittito. brachiaque conseruato: quam celerissime poteris putationem perficito: arida, & vetera, falce quæ amputari non possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro & sicco vineam imbecillam a bruma amputato: quam partem non deputaueris circa Calend. Febr. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuariæ ferro tangi vitem & arborem non conuenit. Cum vitem putabis, inter duas gemmas secato: nam si iuxta ipsam gemmam secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem semper deorsum spectet, ita neque aqua neque sole laboret, humoremque recte capiet. In agro crasso, validaque vinea plures gemmas & palmas relinquo, in exili pauciores. Si cubi in vite brachium desiderabis, falce acuta semel aut bis eo loco alte instar digiti mucrone ferito. brachium quantum longum caue totum tollas, nisi si totū aruerit. Vincam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, vt omnes imbres libenter concipiat. Vites, arboresque, quo citius imbres possideris, erunt valentiores. Sed quæcunque in cliuis erunt coactæ, ita ablaqueandæ sunt, vt a superiore parte secundum coactam lacusculi fiant, ab inferiore autem puluiculi altiores exercentur, quo plus aquæ limique contineant. Vineæ vetus ne

que ablaqueanda est, ne radices, quas in summo habet, inareant, neque aranda, ne radices abruptantur. bidentibus sæpe, & alte fodito æqualiter, & stercore vel palea conspergito solum ante brumam, vel cum circum ipsam vitem summam ablaqueaueris, stercoreato.

De pampinatione.

VINEAM quam bene putare, tam diligenter pampinare vtile est: nam & materiam quæ fructum habet, melius conualescit, & putatio sequentis anni expeditius. tum etiam vitis minus cicatricosa fit, quoniam quod viride & tenerum decerpitur, protinus conualescit, super hæc quoque melius vix maturefcunt. ante dies decem quam vinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine aut in brachiis natum erit, decerpito, dumtaxat quæ vnam non habebunt. Cacumina virgarum, ne luxurientur, demutilato. Vvas, quæ meridiem aut occidentem spectabunt, ne perurantur, suo sibi pampino tegito.

De fossura.

SIMULATQVE vix variari coeperit, foditō tertiam fossuram: & cum iam maturefcet, ante meridiem priusquam calefcere incipiet, & cum desierit, post meridiem fodito, pulueremq; excitato: ea res & a sole, & a nebula maxime vnam defendit. Laxentem terram, neque arare neque fodere oportet, quia valde durefcit, & finditur. Bidentibus terram vertere vtilius est, quam aratro. bidens æqualiter totam terram vertit: aratrum præterquam quod scamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum virgarum, & interdum totas vites frangunt. Finis autem fodiendi vineam nullus est: nam quanto læpius foderis, tanto vberius fructum reperies.

Ne rubigo vineam vexet.

PALEARVM acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omnis acervos incendito, ita fumus nebulam & rubiginem remouebit.

Ne formica vitem ascendat.

LVPINVM terito, & cum fratribus misceto, eoque imam lineam vitem circumlinito: vel bitumen cum oleo coquito, eo quoque imas vites tangito, formicæ non excedent.

Ne sorices aut volucria vitem ladan.

VITES, quæ secundum ad ficia sunt, a soricibus aut muribus infestantur, id ne fiat plenam lunam obseruabimus,

cum erit in signo Leonis, vel Scorpionis, vel Sagittarii, vel Tauri, & noctu ad lunam putabimus. Genus est animalis, vel lucra appellatur, id fere prarodit teneros adhuc pampinos, & vitis: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaueris, peracta putatione, sanguine vsino linito: vel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione, quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito. Quoniam de vineis ab undē diximus, de arbutis præcipiamus.

De arbutis.

VITEM maxime opulus alit, deinde vlmus, deinde fraxinus. Opulus, quoniam frondem non idoneam habet, a plebisque improbat. Vlmus autem quam a tineam vocant rusticus, generosissima est, & lætissima, multamque frondem habet: eaque maxime serenda est locis pinguibus, vel etiam mediocribus: sed si aspera & siticulosa loca, arboribus obserenda erunt, neque opulus neque vlmus tam idoneæ sunt quam omnes siluestres fraxini sunt, paulo latioribus tamē foliis quam cæteræ fraxini, nec deteriore frondem, quam vlmus præstant. Capræ quidem, & oves libentius etiam hanc frondem appetunt. Igitur qui arbutum constituere volent, ante annum quam deponat arbores, scrobes faciant quatuor pedum quoquoersus. deinde circa Calen. Mart. in eandem scrobem vlmum, & opulum, vel fraxinum deponant, ut si vlmus defecerit, opulus vel fraxinus locum obtineant: si autem vtraque vixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbutum inter quadragenos pedes dispositum esse conuenit: sic enim & ipsæ arbores, & appositæ vites melius conualescent, fructumque meliorem dabunt. segetes etiam, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Arborem, quam deposueris, sæpius circum fodito, quo celerius adolescat: & citra triennium ferro ne tetigeris. Completis sex & triginta mensibus, ad recipiendam vitē formabis, & superuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens, alternisque annis, sexto anno, si iam firma videbitur, maritabis hoc modo: Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, deinde sulcum & seque quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium & semissim latum cum feceris, patere minime duobus mensibus cum tempestatibus verberari: tum demum circa Cal. Martias vitē, de seminario, ne minorem quidem decem pedum sternito, & adminiculato, arborique iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio vero ad vnam virgam redigito, par-

casque gemmas relinquito, ne antequam inualuerit, in altitudinem repat: deinde ubi amplum incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata disponito eius materias, ita tamen ne vitē oneres, sed certa & robustissima flagella submittas. Arbutiuam vitē quam putare, tam alligare diligenter oportet. nam in ea fructus maxime vis consistit, diutiusque perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata est. itaque omnibus annis conuenit subsequi putationem, ita ut tori renouentur, & vitis per idoneos ramos disponatur.

De oliuetis.

OLEA maxime collibus siccis & argillofis gaudet: at humidis campis & pinguibus lætas frondes sine fructu affert. melius autem truncis quam plantis oliuetum constituitur. Magoni autem placet siccis locis oliuam, aut mox post æquinoctium feri, aut ante brumam. Nostræ ætatis agricolæ fere verum tempus circa Calend. Maias seruant. Oportet autem scrobe oleæ quoquoersus pedes quaternos patere, in imum scrobem lapidem glareamque abicere, deinde super terram quatuor digitorum iniicere, tum arbusculam deponere ita rectam, ut quod a scrobe extiterit, in medium sit. arbusculam autem a tempestatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in scrobe reponitur, stercore immiscendo. Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumque fructus ferunt. Optima est olea liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis. sunt & regiæ, & radii, quæ neque specie neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus. Si oleam posueris eo loco unde quercus efflosa est, morietur, ideo quod vermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur & educantur, iique maxime semina oleæ consumunt. si in olea vnus ramus aliquanto cæteris lætior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbusculas prius quam transferantur, rubrica notare conuenit, ut cum serentur, easdem cæli partes aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant: alioquin frigore vel calore laborabunt ab iis partibus quas præter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

Depomario constituendo.

PRIUS QUAM pomarium constituas, quam magnum habere voles circummunito maceria, aut fossa, ita ut non solum pecori, sed ne homini quidem transitus sit, nisi per ostium,

dum adoleſcant ſemina: nam ſi prius cacumina manu perſtricta, aut a pecore præroſa fuerint, quam adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores diſponere vilius, maxime ne imbecillæ a valentioribus premantur, quæ nec viribus, nec magnitudine ſunt pares, neque pariter creſcunt. terra quæ viribus apta eſt, eadem quoque utilis eſt arboribus.

De ſerobibus faciendâs.

ANTE annum quam pomaria diſponere voles, ſerobes fodito, ita ſole pluuiæque macerabuntur, & quod poſueris cito comprehendet. Sed ſi quo anno ſerobes feceris, etiam ſemina ponere voles, minimum ante duos meſes fodito ſerobes, poſtea ſtramentis eos completo, & incendito. Quo latiores patentioresque ſerobes feceris, eo lætiores erunt vberioresque fructus. Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quam ſummus patentior, vt laxius radices euagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æſtate vaporis per anguſtum os terræ admittant: tum etiam cliuiſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuiis non abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, vt cum creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe poſueris, neque infra quicquam ſerere poteris, nec ſi ipſæ fructuoſæ erunt, niſi eas interratis. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos, relinqui verſuris.

Quomodo ſemina legas.

SEMINA lege, ne minus craſſa, quam manubrium eſt bidentis, recta, leuia, procera, ſine vlceribus, integro libro ea bene & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de iis potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bonos & vberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris, qui ſunt contra ſolem orientem, vt eosdē decerpas. ſi cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arboſiſſima fructuoſior eſt, quam quæ inſiſſima nō eſt, id eſt, quam quæ cum ramis aut plantis ponitur. Priusquam arbuſculas transferas, rubrica vel alia qualibet re ſignato, vt iisdē ventis, quibus ante ſtererunt, conſtituas eamque; adhibeto, vt ab ſuperiore, & ſicciorē, & exiliore in plantam; humidiorē, pinguiore agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent ſupra terrā tribus pedibus. In eodem ſerobe, ſi duas aut tres arbuſculas ponere voles, curato ne inter ſe contingant. nam ita vermibus interrimuntur.

Cum

Cum ſemina depones, dextra ac ſiniſtra ſingulis vſq; in imū trochem faſciculos ſarmentorum brachii humani craſſitudinis deponito, ita vt ſupra terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores aut radicata ſemina autumno ſerito circa Id. Octobris. Taleas & ramos vere, ante quā germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tineæ moleſta ſit ſeminibus ſiculneis, in imū ſerobē taleam lentilei, ita vt cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

Quando & ubi ficus ſerenda ſit.

FIGVM frigoris ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiusmodi agro cito conualeſcit, ſi ſerobes amplos & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore & habitu differunt, tamen vno modo, ſed diſpari diſſimilitudine agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumnis temporibus aquoſis, præcoques ſerito, vt ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas ſeritotinas ſerito. At ſi voles ſicū quam nō natura ſeram facere, cum groſſuli minuti erunt, fructum decutito: iterum edet fructum, & in hiemem ſeram diſſeret maturitatem. Nonnunquam etiam, cum ſtondere cœperint arbores, cacumina ſici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores & ſeraciores ſunt. ſemper proderit, ſimul ac folia agere cœperit ficus, rubricam a murca diluere, & cum ſtercore humano ad radicem inſundere: ea res efficit vberiore fructum, & ſarctum ſici ſpecioſius & plenius.

De nucē ſerenda.

NUCEM græcam ſerito Arcturi ſigno, vel circa Calend. Feb. quæ priuam neſcit. Agrum calidum, durum & ſiccum deſiderat, nam in locis diuerſis natura eiſmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Ante quam nucem deponas, in aqua muſſa, nec nimis dulci macerato, ita incundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius atq; celerius naſcetur. Ternas nucas in trigonū ſtatuito, parſq; acutius inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxque a nucē minimo palmo abſit, & anceps ad Fauonium ſpectet. Omnis nux ſolam radicem mittit, & ſimplici ſtylo prorepat. Cum ad ſerobem extenſa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo ſerobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito, ibique ſemen ſerulæ repangito.

cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem græcam vel anellanam abscondito, & ita adobruito. hoc ante Cal. Mart. facito, vel etiam inter Nonas & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, & castaneam ferere oportet.

De malo punico ferendo.

MALVM punicum vere vsque in Cal. Apriles recte feritur. Quod si acidum aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur: Stercore suillo & humano, & lotio humano veteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & priuatiuos annos fructum vinosum, postea vero etiam dulcem & apyrenum facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicum vino diluimus, & ita cacumina arboris summa obleuimus, ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si, cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. at si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cum iam matura mala fuerint, ante quam rumpantur, petiolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De pyro.

PYROS autumnno ante brumam serito, ita vt minime dies quinque & viginti ad brumam supersint. quæ vt sint feraces, cum iam adoleuerint, alte ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adiecto, & ibi relinquito. deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.

De malis ferendis.

MALA æstiuæ cydonea, sorba, pruna, post mediam hiemem vsque in Idus Febr. serito. Morum ab Idibus Febr. vsque in æquinoctium vernum recte seres. Siliquam græcam, quam quidam *νεσέριον* vocant, deinde persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum feracia erunt, per foratam arborem lapidem adigito: ita librum arboris inolefere sinito. Omnium autem generum ramos circa Calen. Mart. in hortis, vbi & subacta & stercoreata terra est, per puluinos arborum disponere conuenit: deinde cum creuerint, danda est opera, vt dum teneros ramulos habent, veluti pampiniferi, & ad vnum stylum primo anno semina redigantur: & cum autumni inceperit, ante quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita crassis arundinibus, quæ ab vna

parte nodos integros habent, quasi pileolos induere, atque ita a frigore & gelicidiis teneras adhuc virgas tueri. Post quartum & vigesimum deinde mensem, siue transferre & disponere in ordinem voles, seu inferere, satis tuto vtrumque facies.

De insitione arborum.

OMNIS surculus omni arbori inferi potest, si non est ei cui inferitur, dissimilis cortice: si vero fructum etiam eodem tempore fert, sine vilo scrupulo optime inferitur. Tria autem genera insitionum antiqui tradiderunt: Vnum, quod resecta & fissâ arbore recipit insertos surculos: alterum, quod resecta inter librum & materiam admittit semina: quæ vtraque genera verni temporis sunt: tertium, quod ipsas gemmas cum æquo cortice in partem sui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplastrationem. hoc genus æstatis est. Quarum insitionum rationem cum tradiderimus, a nobis quoque repetitam aliam docebimus. Omnes arbores simulatque gemmas agere ceperint, Luna crescente inferito, oliuam autem circa æquinoctium vernum vsque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere voles, & surculos ad insitionem sumpturus es, videto vt sit tenera & serax, nodisque crebris: & cum primum germinantur, de ramulis anniculis qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Crassitudine minimi digiti surculi sint bifidei. Arborem, quam inferere voles, serra diligenter exsecato ea parte quæ maxime nitida & sine cicatrice est, dabisque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recipis, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreos tres, sed leniter demittito, ne lædas aut rumpas corticem. Postea surculos, quos inferere voles, falce acuta ab vna parte eradito tam alte quam cuneum demissisti, sed ita ne medullam, neue alterius partis corticem lædas: vbi surculos paratos foraueris, cuneum vellito, statimque surculos demittito in ea cuncta sunt. Ea autem sine, qua adraferis, surculos demittito ita, vt flex digiti de arbore extent. in vna autem arbore duos aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro vlimi, vel vimine arborem astringito: postea paleato luto bene subacto oblinito totam plagam, & spatium quod est inter surculos vsque eo, vt duobus digitis insita ex-

tent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato. ne pluvia dilabatur. Si pusillam arborem inferere voles, iuxta terram abscindito, ita ut sesquipedem a terra extet. cum deinde abscideris, plagam diligenter levato, & medium truncum acuto scalp pro modice findito, ita ut fissura trium digitorum sit. in eam deinde cuneum, quoad patietur, inserito, & surculos ex utraque parte adrasos demittito, ita ut librum seminis libro arboris aequalem facias. cum surculos diligenter aptaueris, cuneum vellito: deinde arborem, ut supra dixi, alligato, & oblinito: dein terram circa arborem aggerato vsque ad ipsum insitum. ea res a vento & calore maxime tugebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi idoneum est: & fere ea recipiunt talem insitionem, quæ humanum succosumque, & validum sibi habent, sicuti ficus. nam & laetis plurimum remittit, & corticem robustum habet. Operi me itaq; ea inseritur tali ratione: Ex qua arbore inferere voles, in ea quaesito nouellos & nitidos ramos: in his deinde obliuato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinum habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut medio gemma sit, & ita acuto scalpello circumcidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam ladas: deinde ex qua arbore inferere voles, in ea nitidissimum ramum eligito, & eiusdem spatii corticem circumcidito, & materiam delibrato, & in eam partem quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore sumptas, aptato ita, ut emplastrum circumcise parti conveniat. ubi hæc feceris, circa gemmam bene vincito. ita ne ladas: deinde commissuras & vincula luto oblinito, spatio relicto, quod gemma libere germinet. Materia, quam insueveris, si sobolem vel superiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid sit quo possit succus euocari, aut cui magis quam insito seruiat. Post unum & vigesimum diem soluto emplastrum. Hoc genere etiam optime olea inseritur. Quartum illud genus insitionis iam docuimus, cum de vitibus disputauimus: itaq; superueniunt est hoc loco reperere iam traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum furculi, omnibus arboribus inferi possint.

SED cum antiqui negauerint posse omne genus furculorum in omnem arborem inferi, & illam quasi finitionem, qua nos paulo ante vsumus, veluti quandam legem sanxerint, eos tantum furculos posse coalescere, qui sint corrice, & bro, & fructu consimiles iis arboribus, quibus inferuntur.

existimauimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit omne genus furculi omni generi arboris inferi: quod ne longiori exordio legentes fatigemur, unum quasi exemplum subiiciemus, qua similitudine quisque quod genus volet omni arbori poterit inferere. Scrobem quoquo uersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ possint eam contingere. Scrobem deinde fici abutculam deponito, diligentiamque adhibeto, ut robusta & nitida fiat. Post triennium, aut quinquennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ qui videbitur nitidissimus, descecte, & ad eius arboris ficulnæ religa: atque ita amputatis ceteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inferere voles, relinquito: tum arborem fici detruncato, plagamque levato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhaerent, utraque parte adradito, & ita fissuræ fici aptato, cuneumque commito, & diligenter colligato, ne qua vi reuellantur. Sic insitoposito triennio coalescit ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines, ramulos oliuæ a matre relecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inferitur.

De cytiso.

28

CYTISVM, quem Græci aut $\xi\iota\alpha\varsigma$, aut $\kappa\upsilon\pi\iota\varsigma\iota\lambda\omega$, aut $\pi\epsilon\upsilon\sigma\iota\lambda\omega$ vocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoque, & omni generi pecudum utilissimum est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quod octo mensibus viridi eo pabulo uti, & postea arido possis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo, celeriter comprehendit, omnemque iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidē, si lactis inopia preta nocte permaduerit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico vino, atq; ita potandū dari: sic & ipsæ valebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio potest cytisi vel Autumno circa Idus Octob. vel Vere fieri. Cum terram bene subegeris, in modum horti areas factas, ibiq; velut ocimum semen cytisi Autumno serito: plantæ deinde Vere disponito, ut inter se quoquo uersus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cytisiua non inceslerit, rigato xv proximis diebus: simul ac novam frondem agere cœperit, sarrito. Post triennium deinde

cædito, & pecori præbeto. Equo abunde est viridis pondo xv, boui pondo xx. cæterisque pecudibus pro portione virium. Potest autem etiam circa Septembrem ramis feri. Aridum si dabis, exiguum dato, quoniam maiores vires habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. *Cytisum*, quod aridum facere voles, circa mensem Septembris, cum semen ejus grandescere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra adficcato, & ita condito.

De salice, & genista, & arundine.

SALICEM & genistam crescente luna vere circa Calendas Martias serito. *Salix* humida loca desiderat, genista etiam sicca, utraque tamen circa vineam opportune feruntur, quoniam palmitibus idonea præbent vincula. *Arundo* optime feritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant. Simul atque terram bipalio repastinaueris, radicem arundinis acuta falce præfectam impendenti pluuiæ disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis satæ arundines emittunt, sed fere hoc genus euaniam, exilemque, & humilem arundinem affert. Melior itaque satio est ea, quam prius demonstrauimus. Placet autem omnibus annis simulac arundinem cecideris, locum alte & æqualiter fodere, atque ita rigare.

De viola & rosa.

VIOLAM qui facturus est, terram stercoreatam & repastinatam minimum alte pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedalibus factis ante Calendas Mart. dispositas habeat. Semen autem violæ sicut olerum in areis duobus temporibus feritur, vere vel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut sarriantur, ut interdum etiam rigetur. Rosam fruticibus ac furculis disponi per sulcos pedales conuenit per idem tempus, quo & viola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interpretari oportet. Hoc modo

culta multis annis perennat.

PALLA

**PALLADII RVTILII TAVRI
EMILIANI VIRI ILLVSTRIS,
DE RE RVSTICA LIBER I.**

De præceptis rei rusticæ.

TIT. I.

RARS est prima prudentiæ, ipsam, cui præcepturus sis, æstimare personam. Neque enim formator agricolæ debet artibus & eloquentia rhetores æmulari, quod a plerisque factum est: qui dum dicere loquuntur rusticis, assecuti sunt ut eorum doctrina nec a disertissimis possit intelligi. Sed nos recidamus præfationis tem nobis est (si diuina fauerint) de omni agricultura, & paucis & ædificiis rusticis, secundum fabricandi magistros, eorumque inuentionibus, & omni genere eorum quæ vel facite vel nutrire oportet agricolam ratione voluptatis, & fructibus, suis tamen temporibus per vniuersa distinctis. Sane in primis hoc seruare constitui, ut eo mense quo ponenda sunt singula cum sua omni exequar disciplina.

De quatuor rebus, quibus agricultura consistit. TIT. II.
PRIMO igitur eligendi & bene colendi agri ratio, quatuor rebus constat, ære, aqua, terra, industria. Ex his tria naturalia; quartam facultatis & voluntatis. Naturæ est quod in primis spectare oportet, ut eis locis quæ colere destinabis, aer sit saluberrimus & clemens, aqua salubris & facilis, vel ibi nascens, vel adfluenta, vel imbre collecta: terra vero fecunda & situ comoda.

De aeris probatione.

TIT. III.

AERIS igitur salubritatem declarant, loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, [& si] fauces aeris approbatur. His autem contraria noxium cæli illius spirituum confitentur.

De aqua probanda.

TIT. IIII.

AQVÆ vero salubritas sic agnoscitur. Primum ne a lacu, aut a palude ducatur: ne de metallis originem sumat, sed

Kk

sit perspicui coloris, neque yllis aut sapore aut odore vitietur nullus illi limus insidat, frigus tepore suo mulceat, æstus incendia frigore moderetur. Sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis occultiorem noxam testior seruire natura ipsam quoque ex incolarum salubritate noscamus: si fauces bibentium puræ sunt, si saluo capite, in pulmonibus actio nec aut nulla est aut rara causatio. nam plerumque has noxas corporis ad inferiorem partem, quæ supra sunt corrupta demittunt; ut vitiatum capite ad pulmones, vel stomachum morbi causa decurrat: tunc culpandus aer potius inuenitur. Deinde si venter, aut viscera, vel latera, vel renes nullo dolore inflatone vexantur, si vitia nulla vesicæ sunt. Hæc, atque similia si apud incolas pro maiori parte constare videntur, nec de aere aliquid nec de fontibus suspicaris.

De qualitate terrarum.

TIT. V.

IN TERRIS vero quærenda fecunditas: ne alba & nuda sit gleba: ne macer sabulo sine admittance terreni, ne creta sola, ne arena squallentes, ne ieiuna glarea, ne aurosi pulueris lapidosa macies, ne falsa vel amara, ne viginosa terra, ne totius anni nolutus atque ieiunus, ne vallis nimis opaca & solida: sed gleba putris & fere nigra, & ad tegendam se graminis sui crate loci ciens, aut misti coloris: quæ etsi rara sit, tamen pinguis, et adiunctione glutinetur. Quæ protulerit nec scabra sunt, nec retorrida, nec succi naturalis egentia. Ferat, quod frumentis dandis vtile signum est, ebulum, iuncum, calamum, graminis trifolium non macrum, tubos pingues, pruna siluestria. Color tamen non magnopere quærendus est, sed pinguedo atque dulcedo. Pinguem sic agnosceis: Glebam paruulam dulci aqua cum spargis & subigis, si glutinosa est & adhæret, constat inesse pinguedinem. Item serobe effossa & repleta, si superuerit terra, pinguis est: si defuerit, exilis: si conuenerit aqua, mediocri. Dulcedo autem cognoscitur, si ex ea parte aqua quæ magis displicet, glebam fictili vase dulci aqua madidam iudicio saporis explores. Vineis quoque vtilem per hanc signa cognosces: Si coloris & corporis rari aliquatenus, atque resoluti est, si virgulta, quæ protulit, leuia, nitida, proceræ, feracunda sunt, ut pyros siluestres, prunos, rubos, cæteraque huiusmodi, neque intorta, neque sterilia, neque macra exiliis languentia. Situs vero terrarum neque planus, ut stagnaret, neque præruptus, ut defluat: neque obrutus, ut in imum depressa valle subsidat: neque arduus, ut tempestates immoderate

sentiat & calores: sed ex his omnibus vtilis semper est æquata mediocritas, & vel campus apertior, & humorem pluuium eliuo fallente subducens, vel collis molliter per latera inclinata deductus, vel vallis cum quadam moderatione, & aeris laxitate submissa, vel mons alterius culminis defensio obiectu, & a molestioribus ventis aliquo liber auxilio, vel sublimis, asper, sed nemorosus, & herbidus. Sed cum sint genera terrarum plurima, ut pinguis aut macra, spissa vel rara, sicca vel humida, & ex his pleraque vitiosa, tamen propter seminum differentiam sæpe necessariam maxime, sicut supra dixi, eligendus est pinguis ac resolutus ager, qui minimum laborem poscit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti est spissus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota respondet. Illud vero deterrimum genus est, quod erit siccum simul & spissum, & macrum vel frigidum: qui ager pestiferi more fugiendus est.

De industria & necessariis ad rura sententiis. TIT. VI.

SED VBI hæc, quæ naturalia sunt, neque humana ope curari possunt, diligentius æstimaueris, exsequi te conuenit partem, quæ restat industriæ: cuius hæc erit cura vel maxima, ut has, quas subieci, ex omni opere rustico in primis debeas tenere sententias. Præsentia domini prouectus est agri. Color terræ non magnopere desideretur, quia bonitatis incertus est auditor. Genera omnium surculorum vel frugum præclara, sed terris tuis experta committe. in nouo enim genere seminum, ante experimentum non est spes tota ponenda. Locis humidis semina citius quam siccis degenerant: quare subinde succurrit electio. Ferrarii, lignarii, doliorum cuparumque factorum necessario habendi sunt, ne a labore solenni rusticos causa desiderandæ urbis auertat. Locis frigidis a Meridie vinea potestesse sit, Occidente. Operarum ratio vnum modum tenere non potest in tanta diuersitate terrarum: & ideo soli & prouinciarum consuetudo facile ostendet, qui numerus vnamquam querem faciat, siue in surculis, siue in omni genere factorum. Quæ florent, constat non esse tangenda. Bene eligi serenda non possunt, nisi hoc officiū prius eligens assumat. In rebus agrisibus maxime officia iuuenum congruunt, imperia seniorum. In vitibus putandis tria considerata sunt, fructuum spes, successura materies, locus qui seruet ac reuocet. Vitem si maturius putes, plura sarmenta: si serius, fructus plurimos.

consequeris. De locis deterrimis sicut arbores, ita vites conuenit ad meliora transferre. Post bonam vindemiam stridius, post exiguum larius puta. In omni opere inferendi, putandi, ac recidendi, duris & acutis vtere ferramentis. In vite vel arbore quæ facienda sunt, perage ante apertionem floris & gemmæ. In vineis aratro prætermissa fossor emendet. Loca calidis, siccis, apricis, pampinandum non est, cum magis vitis optet operiri. Et vbi vineas Vulturius exurit, aut flatus vitis quis regionis inimicus, vitem tegamus straminibus vel aliunde quæsitis. Ramus [lætus] viridis & sterilis in media olea ablendendus est, velut totius arboris inimicus. Sterilitas & pestilentia æquo modo fugienda sunt. In pastinato solo inter nouellas vites omnino nihil est conferendum. Græci iubent exceptis caulibus, tertio anno quæ libebit, iniungere. Omnia legumina Græcis auctoribus, teri iubentur in sicca terra: faba tantummodo in humida debet spargi. Domino vel colono confinia possidenti, qui fundum vel agrum suum locat, damnis suis ac lris studet. In agro periclitantur interiora, nesciuntur extrema. Omne triticum in solo vliginoso post retentionem in genus siliginis commutatur. Tria mala aque nocent, sterilitas, morbus, vicinus. Qui terram sterilem vineis occupat, & laboribus suis & sumptibus est inimicus. Campi largius vinum, colles nobiliter ferunt. Aquilo vites sibi obiectas fecundat, Austro nobilitat. Ita in arbitrio nostro est, vtrum plus habeamus, an melius. Necessitas ferri caret. Quamuis temperatis agris serendum sit, tamen si siccitas longa est, semina occata tutius in agris, quam in horreis seruabuntur. Vix malitia æque & voluptati & vtilitati aduersa est. Qui agrum colit, grauem tributis creditorem patitur, cui sine spe absolutionis astrictus est. Qui arando cridum solum in terculos relinquit, suis fructibus derogat, terræ vbertatem infirmat. Fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta. Nigras vites omnino repudies, nisi in prouinciis, & eius generis quo acinaticium fieri consuevit. Longius administriculum vitis incrementa producit. Teneram & viridem vitem ferri acie ne recidas. Omnis incisura sarmenti auertatur a gemma, ne eam stilla, quæ fluere consuevit, extinguat. Pro macie vel soliditate vitum nutrienda sarmenta putator iniungat. Terra profunda (quod Græci asserunt) oleæ granides arbores efficit, fructus minores, & aquatos ac seros, magis

quæ amurcæ proximis. Aer oleas tepidus iuuat, & ventis medicibus sine vi & horrore perflabilis. Vitis quæ ad iugum colitur, per ætates ad hoc perducenda est, vt locis molestioribus quatuor pedibus a terra, placidioribus vero septem summis eius insurgat. Hortus qui cælo clementi subiacer, & fontano humore percurritur, prope est vt libei sit, & nullam ferendi disciplinam requirat. Subligatio acerbis vitis faciendae est, quando excutiendi aut rumpendi acini nulla formido est. Ligatura in vitibus locum debet mutare, ne vnum semper assiduas conterat vinculorum. Fossorem si apertus vitis oculis viderit, excabitur spes magna vindemiæ: & ideo, dum est clausus, fodietur. Terræ altitudinem cum fecunditate, si ad fumenta, duobus pedibus explora: quatuor vero, si ad arbuta vel vites. Vitis nouella vt facile incrementum dilecta consequatur, ita interitum celerem, si negligatur, incurrit. Modum tene assumptis facultatibus tuis in assumptione culturæ, ne superatis viribus, excedente mensura, turpiter deseras, quod arroganter assumis. Semina plusquam annigula esse non debent, ne vetustate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidē grano robustius, sed mensuræ minus refundet. Omnia quæ leruntur, crescente luna, & diebus tepidis sunt serenda, nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager est siluis inutilibus tectus, ita eum diuide, vt loca pingua puras reddas nouales, loca sterilia siluis tecta esse patiaris, quia illa naturali vbertate respondent, hæc beneficio lætantur incendii. Sed sic vrentur: vt ad incensum agrum post quinquennium reuertaris: ita efficies, vt æqualiter vel sterilis gleba cum fecunda contendat. Græci iubent oliuam, cum plantatur & legitur, a mundis pueris atque virginibus operandum: credo recordari arbori huic esse præfulem Castitatem. Nomina frumentorum superfluum est præcipere, quæ aut loco subinde, aut ætate amurantur. Hoc satis est, vt eligamus præcipua in ea regione quam colimus, vel exploremus aduecta. Lupinus & vicia padicis, si virides succidantur, & statim supra sectas eorum radices aretur, stercoreis similitudine agros fecundant: quæ si exaruerint ante quam proscindas, in his terræ succus auferatur. Ager aquosus plus stercoreis quærit; siccus, minus. Calidis, arum maturius inchoetur. frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius: quod non solum de mensibus aut diebus dixerim, sed [etiam de] horis operandi. Omne

opus rusticum, cum fieri præcipitur, neque cito est, si ante quindecim dies; neque tarde, si post quindecim fiat. Frumenta omnia maxime lætantur parenti campo & soluto, & ad solem recliui. Spissa & cretosa & humida terra, bene far & triticum nutrit: ordeum agro soluto delectatur, & sicco: nam si in luto spargatur, moritur. Trimestris satio locis frigidis & niuosis conuenit, ubi qualitas æstatis humecta est, cæteris raro respondet euentu. Semen trimestre locis tepidis melius respondet, si feratur autumnis: si necessitas cogit in falsa terra aliquid operari, extremo autumnis plantanda est vel conferenda, ut malitia eius hibernis imbris eluatur. Aliquid etiam terræ dulcis, vel arenæ fluuiialis subiiciendum est, si illi virgulta committimus. Seminarius mediocri terra instituere debemus, ut ad meliorem, quæ sata fuerint, transferantur. Lapides qui supersunt hieme rigent, æstate feruescunt: idcirco satis arbutis & vitibus nocent. Terra, quæ circa arbores mouetur, ita est vicibus permutanda, ut ei quæ in summo fuerat, ima succedat. In lætandis arboribus crates faciemus, terram prius trunco admoventes, & mox lætamen, ut sic opus naturæ beneficio alternante cumuletur. Agri præfulem non ex dilectis, [&] tenere [educatis] seruulis ponas; quia fiducia præteriti amoris impunitatem culpæ præsentis expectat.

De agri electione, vel situ.

TIT. VII.

IN eligendo agro vel emendo, considerare debebis, ne bonum naturalis fecunditatis colentium deprauauerit inertia, & in degeneres furculos vber soli feracis expenderit: quod quamuis emendari possit institutione meliorum, tamen harum rerum sine culpa melior usus est, quam cum spe corrigendi feceris euentus. In seminibus ergo frumentorum præfens emendatio poterit esse. In vineis maxime considerandum atque videndum est, quod plerique fecerunt studendo famæ tantum, & latitudini pastinorum, semina vitium statuentes, vel sterilia, vel saporis indigna: quod grandi tibi labore constabit vitia corrigas, si agrum compares vitis talibus occupatum. Possio ipsius agri, qui eligendus est, ea sit. In frigidis prouinciis Orienti, aut Meridiano lateri ager esse debet oppositus, ne alicuius magni montis obiectu, his duabus partibus exclusis algore rigescat: aut per partem septentrionis remoto, aut per Occidentis in vespertam sole dilato. In calidis vero prouinciis, potius Septentrionis optanda est, quæ & utilitati & voluptati & saluti aqua bonitate respondeat. Si vicinus est fluuius, ubi

statuimus fabricæ sedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerumque quod exhalat, inimicum est, a quo (si talis sit) conueniet refugere conditore. Palus tamen omnimodo vitanda est, præcipue quæ ab Austro est vel Occidente, & sicari consuevit æstate, propter pestilentiam, vel animalia inimica quæ generat.

De edificio.

TIT. VIII.

EDIFICIUM pro agri merito, & pro fortuna domini oportet institui: quod plerumque immodice sumptum, diffusius est sustinere quam condere. Ita igitur æstimanda est eius magnitudo, ut si aliquis casus inciderit, ex agro, in quo est, vitus anni, aut [ut] multum, biennii pensione reparetur. Ipsius autem prætorii situs sit loco aliquatenus erectiore & siccior, quam cætera [&] propter iniuriam fundamentorum, & velato situatur aspectu. Fundamenta autem hoc modo ponenda sunt, ut latiora sint ex utraque parte semipedis spatio, quam parietis [insuper struendi] corpus incresecet. Si lapis vel tosus occurrat, facilis causa est collocandi, in quo sculpi tantum fundamenti forma debeat, vnus pedis altitudine vel duorum. [Et] si solida vel constricta inuenietur argilla, quinta vel sexta pars altitudinis eius, quæ supra terram futura est, fundamentis deputetur, quod si terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruantur, donec munda sine ruderum suspitione occurrat argilla; quæ si omnino desit, quartam misisse sufficit. Studendum præterea ut hortis & pomariis cingi possit, aut pratis, sed totus fabricæ tractus vnus lateris longitudine, in quo fons erit, meridianam partem respiciat, in primo angulo excipiens ortum solis hiberni, & paululum ab occidente auertatur hiemali. Ita proueniet, ut per hiemem sole illustretur, & calores eius æstate non sentiat.

De hibernis & æstiuis mansionibus, & pauimentis.

TIT. IX.

FORMA tamen esse debet eiusmodi, ut ad habitationem breuiter collectas & æstati & hiemi præbeat mansiones. Quæ hiemi parantur ita sint constitutæ, ut possit eas hiberni solis totus propemodum cursus hilarare. In his pauimenta opportuna esse debent. Primum in fabricis planis earum obseruandum est, ut equalis & solida contignatio fiat, ne gradas ambulantium tremor fabricæ titubantis excutiat. Deinde ut axes quærnæ cum æsculeis non misceantur. Nam quercus humore concepto, cum exeperit sicari, torquebitur, & rimas in pauimento faciet: æsculus autem sine

vitio durat. Sed si quercu suppetente æsculus defuit, subtiliter quercus secetur, & transuersus atque directus duplex ponatur ordo tabularum, clauis frequentibus fixus. De cetro, aut fago, aut farno diutissime tabulata durabunt, si stratis super paleas vel silice, humor calcis nusquam ad tabulati corpus accedat. Tunc superstatuam rudus, id est saxa contusa duabus partibus & vna calcis temperante constitues. Hoc cum ad sex digitorum crassitudinem feceris, & regula exploraueris eguale, si loca hiemalia sunt, tale pauimentum debes imponere, in quo vel nudis pedibus stantes ministri hieme non rigescant. Inducto itaque rudere vel testaceo pauimento, congestos & calcatos spisse carbones cum sabulone & fauilla & calce permixces, & huius impensæ crassitudinem sex vnciis iubebis imponi: quod exæquatum nigra pauimenta formabit, & si qua fundentur ex poculis, velociter rapta defugent. Sed si æstiuæ mansiones sunt, Orientem solstitialem, & partem Septentrionis aspiciant, & vel testaceum (sicut supra diximus) accipiant pauimentum, vel marmora, vel tesseras, aut scutillas, quibus æquale reddatur angulis lateribusque coniunctis. Si hæc deerunt, supra marmor tusum cernatur, aut arena cum calce inducta leuigetur.

De calce & arena.

TIT. X.

PRÆTEREA scire est necessarium construendi, quæ calce & arene natura sit utilis. Arene ergo fossiciæ genera sunt tria, nigra, cana, rufa: omnium præcipue rufa melior: meriti frequentis est cana: tertium locum nigra possidet. Ex iis quæ compressa manu edit stridores, erit utilis fabricanti. Item si panno vel linteo candidæ vestis inspersa & excussa nihil maculæ reliquerit aut sordis, egregia est. Sed si fossilis arena non fuerit, de fluminibus aut glareis, aut littore colligitur. Marina arena tardius siccatur, & ideo non continue, sed intermissa temporibus construenda est, ne opus onerata corrumpat: cæmentarum quoque testoria falso humore dissoluit. Nam fossiles arene cementitiis parietibus & cameris celeri siccitate vitiles sunt, melioresque, si statim, cum effossæ sunt, calci miscantur, nam diutino sole, aut pruina, aut imbre vaneſcunt. Fluviales testoriis magis poterunt convenire. Sed si vti necesse sit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut vitium salis aquis suauibus clota deponatur. Calcem quoque [ex] albo saxo duro, vel Tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut spongia, aut

marmore. postremo quæ erit ex spisso & duro saxo, structuris conuenit: ex fistuloso vero aut molliori lapide testoriis adhibetur utilius. In duabus arene partibus calcis vna miscenda est. In fluuiali vero arena si tertiam partem testæ [cretæ] addideris, operum soliditas mira præstabitur.

De lateritiis parietibus.

TIT. XI.

Quod si lateritios parietes in prætorio facere volueris, illud seruare debes, ut perfectis parietibus, in summitate quæ tabulis subiacebit, structura testacea cum coronis prominentibus fiat sesquipedali altitudine, ut si corruptæ regulæ aut imbrices fuerint, parietem non possint [stillicidia] penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum est, ut siccis & asperis parietibus lateritiis inducatur testorium, quod humidis ac leuibus adherere non poterit, & ideo tertio eos prius debes obducere ut testorium sine corruptione suscipiant.

De lumine & altitudine.

TIT. XII.

In primis studendum est in agresti fabrica, ut multa luce clarescat: deinde ut partes temporibus diuisas, sicut supra dixi, congruis partibus offeramus, id est æstiuas Septentrioni, hiernas Meridiano, vernas & autumnales Orienti. Mensura vero hæc seruanda est in tricliniis atque cubiculis, ut quanta latitudo & longitudo fuerit, in vnum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.

De cameris canniciis.

TIT. XIII.

CAMERAS in agrestibus ædificiis ex ea materia utilius est formare, quæ facile inuenietur in villa. Itaque aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere: Asseres ligni Gallici vel cupressi directos & æquales constituemus in eo loco ubi camera facienda est, ita ordinatos, ut inter se sesquipedalis mensura sit vacua. Tunc eos catenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut butyro, aut cupresso factis ad contignationem suspendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Postea palustrem cannam, vel hanc crassiorem quæ in usu est, contusam, facta & strictim iuncta crate subnectemus, & per omne spatium cum ipsis asserebus & perticis alligabimus. Dehinc primo impensa pumicea induemus, & trulla æquabimus, ut inter se cannarum membra constringat. Post arena & calce coaquabimus. Tertio tusi marmoris puluerem mistum cum calce ducemus, & poliemus ad summum nitorem.

De opere albario.

TIT. XIII.

OPVS quoque albarium sæpe delectat, cui calcem debes

mus adhibere, cum multo tempore fuerit macerata. ergo ut utilem probes, ascia calcem quasi lignum dolabis. Si nusquam acies eius offenderit, & [si] quod asciae adheret, fuerit molle atque viscosum, constat albariis operibus conuenire.

De testoriis.

TIT. XV.

PARIETVM vero testura sic fiet fortis & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. cum siccati coeperit, iterum inducatur, ac tertio. post hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. quæ inductio ante tam diu subigenda est, ut rutrum, quo calx subigitur, mundum leuemus. Hæc quoque marmoris grani inductio cum siccati incipiet, aliud corium subtilius oportet imponi: sic & soliditatem custodiet & nitorem.

De vitanda valle.

TIT. XVI.

VITANDVM est autem, quod plerique fecerunt aquæ causa, villas [in] infimis vallibus mergere, & paucorum dierum voluptatem præferre habitatorum salutis: quod etiam magis metuemus, si prouincia quam colimus, de morbis constare suspecta est. Cui si fons desit, aut puteus, cisternas construere conueniet, quibus omnium conduci possit aqua testorum. Fiunt autem hoc modo.

De cisternis, & maltha frigida.

TIT. XVII.

SIGNIS parietibus magnitudo ea, cui delectaris & sufficis, construatur longior magis quam latior. Huius solum alto rudere solidatum relicto fusoris loco testacei pavimenti superfusione leuiget. Hoc pavementum omni cura terendum, est ad nitores, & lardo pingui decocto assidue perfricandum. Quod ubi deducto humore siccatum est, ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes simili corio velentur obducti, & ita post diurnam & solidam siccitatem, aquæ præbeat ut hospitium. Anguillas sane, piscesque fluuiales mitti in his piscique conueniet, sed horum natatu aqua stans agilitatem currentis imitetur. Sed si aliquando in quocunque loco pavimenti, vel parietis testura succumbat, hoc genus malthæ adhibebimus, ut humor in exitum nitens possit includi. Remas & lacunas cisternarum, & piscinas, vel puteos sarcinemus hoc genere, & si humor per saxa manabit, picis liquidæ quantum volueris, & tantundem sumes vnguinis, quod vocamus axungiam, vel seuum. Tunc in olla vtrumque miscebis & coques donec spumer, deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadem refrigerata permissio, calcem minutim superadicies, &

ad vnum corpus omnia mista reuocabis. Cumque velut strigumentum feceris, inferes locis corruptis ac manantibus, & pressum summa densitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & operis immeare cisternis. nam cælestis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut & si fluens adhiberi possit, quæ salubris non est, lauacris debeat & hortorum vacare cultura.

De cella vinaria.

TIT. XVIII.

CELLAM vinariam Septentrioni debemus habere oppositam frigidam, vel obscuram proximam, longe a balneis, stabulis, furno, sterquiliniis, cisternis, aquis, & cæteris odoris horrenda instructam necessariis, ut non vincatur a fructu: sic autem dispositam, ut basilicæ ipsius forma calcatorium loco habeat altiore constructum. Ad quod inter duos lacus, qui ad excipiendâ vinâ hinc inde depressi sint, gradibus tribus ferre aut quatuor ascendatur. Ex his lacubus canales structi, vel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & subiectis lateri suo dolis per vicinos meatus manantia vinâ defundant. Si copia maior est, medium spatium cupis deputabitur, quas ne ambulacra prohibeant, balellis altioribus impositas, vel supra [obruta] dolia possumus collocare spatio inter se longiore distantes, ut (si res exigat) curantis transitus possit admitti. Quod si cupis locum suum deputabimus, is locus ad calcatorium similitudinem podiis breuibus, & testaceo pavimento solidetur, ut etiam si ignorata se cupa diffuderit, lacu subito excipiantur [non] peritura vinâ quæ fluxerint.

De horreis.

TIT. XIX.

STRVS horreorum quamuis ipsam [Septentrionis] desideret partem, & superior, & longe ab omni humore & latamine & stabulis ponendus est, frigidus, ventosus & siccus: cui prouidendum structuræ diligentia, ne rimis possit abrumpi. Solum igitur omne bipedis sternatur, vel minoribus laterculis, quos suffuso testaceo pavimento debemus imprimere. Tunc diuisas cellas (si magnus sperabitur seminum modus) grano cuique tribuemus. & si terre pauperies minora promittit, vel craticis podiis erunt discernenda granaria, vel vimineis vasculis reditus tenues colligemus. Sed factis granariis, amurca luto mista parietes linuntur, cui aridi oleastri vel oliuæ folia pro paleis adiciuntur. quo testorio siccato, rursus amurca respargitur, quæ ubi siccata fuerit, frumenta condentur. Hæc res gurgulionibus & cæteris noxiis animalibus inimica est.

Aliqui coriandri folia frumentis miscunt ad seruandum pro futura. Nihil tamen diu custodiendis frumentis commodius erit, quam si ex areis in alterum locum vicinum transfusa refrigerentur aliquantulis diebus, atque ita horreis inferantur. Negat Columella ventilanda esse frumenta, quia magis miscuntur animalia totis acervis, quæ si non moueantur, in summitate intra mensuram palmi subsistent, & hoc velut corrupto corio cætera illæsa durabunt. Afferit idem, noxia animalia ultra prædictam mensuram non posse generari. Herba conyzæ sicca (vt Græci asserunt) substrata frumentis, addit ætati, ab horreis tamen Auster esse debet auersus.

De olei factorio.

OLEARIS cella meridianis sit obiecta partibus, & contra frigus munita, vt illi per specularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quæ hieme futuræ sunt, nullus aliorum impediet, oleum cum premetur, adiutum teporibus, frigore non valebit astringi. Traperis, & rotulis & prælo nata est forma, quam consuetudo dictauit. Receptacula olei semper munda sint, ne nouos sapes infecta veteri rancore corrumpant. At si quis maiori diligentia studet, subiectis hinc inde cuniculis paucamenta suspendat, & ignem suggerat fornace succensâ. Ita purus calor olei cellam sine summi nidore vaporabit, quo sæpe infestum, colore corrumpitur, & sapore.

De stabulis equorum, vel bouum.

STABULA equorum vel bouum, meridianas quidem plangas respiciant, non tamen egeant septentrionis luminibus, quæ per hiemem clausa nihil noceant, per æstatem patefacta refrigerent. Ipsa stabula propter ungulas animalium, ab omni humore suspensa sint. Boves nitidiores fient, si focum proxime habeant, & [ignis] lumen intendant. Octo pedes ad spatium standi singulis bouum paribus abundat, & in porrectione xv. Planæ robore supponantur stationibus equorum, cum stramine [vt] iacentibus molle sit, stantibus durum.

De corte.

CORS ad meridiem pateat, & obiecta sit soli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea quæ insunt animalia, quibus etiam ad æstatis temperandum calorem porticus furcis, asseribus, & tronde formari debent, quæ vel scindulis, vel (si copia suppetit) regulis, vel si facilius & sine impensa placuerit, tegentur caricibus aut genistis.

De auariis.

CIRCA parietes cortis extremos auaria facienda sunt, quia steruus autum maxime necessariû est agriculturæ, excepto autem lætamine, quod satis omnibus inimicum est. Sed habitacula cæterarum auium maxime necessaria sunt.

De columbariis.

COLUMBARIUM vero potest accipere sublimis vna turricula in prætorio constituta, leuigatis ac dealbatis parietibus, in quibus a quatuor partibus, sicut mos est, fenestellæ breuissimæ fient, vt columbas solas ad introitum exitumque permittant. Nidi figuerentur interius. A mustellis tutæ fient, si inter eas fructus [ex] uingofus sine foliis asper, vel] vetus sparteæ proiciatur, qua animalia calciantur, vt eam secreto non videntibus alius, vnus attulerit, [non percunt. Et neque locum deficiant, si per omnes fenestras aliquid de strangulati hominis toro, aut vinculo, aut fune suspendas.] Inducunt alias, si cumino pascantur assidue, vel [setosi] hirci alarum balsami liquore tangantur. Fœtus frequentant, si ordeum torrefactum, vel fabam, vel herbum sæpe consumant. Triginta autem columbis volantibus diurni tres sextarii tritici sufficiunt, aut octuor, ita vt herbum fœtus gratia mensibus præbeamus hibernus. Rutæ ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica suspendere.

De turturibus.

SED columbarii cellæ duo subiecta cubacula fiant. Vnum breue, & prope obscurum, quo turtures claudi possint, quos nutrire facillimum est. nam nihil expetunt, nisi vt æstate, qua solâ maxime pinguescunt, triticum vel milium multa mactatum semper accipiant. Semodius vnus diurnus centum viginti turturibus sufficit. Aqua sane eis frequenter [mundior] debet offerri.

De Turdis.

ALIUD vero cubiculum turdos nutriet, qui si alieno tempore saginentur, & voluptatem cibi, & reditum maximum præstant, paritati beneficium ministrante luxuria. Sit autem locus mundus & lucidus, & vndique leuigatus. Transuersa in hoc perticæ figuntur, quibus possint post inclusum volatilis sedere. Rami etiam virides sæpe mutantur. Caricæ tursæ pollinibus largissime præbeantur. Myrti etiam, si facultas est, lentisci, oleastri, ederæ, arbuti semina interdum ad excludenda fastidia, & maxime aqua munda præbeatur. Clau-

dantur illæsi & recenter capti, mistis aliquibus ante nutritis quorum societate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis molestitudinem consolentur.

De Gallinis.

TIT. XVII.

GALLINAS educare nulla mulier nescit, quæ modo videtur industria. Hoc de his præcepisse sufficiat, ut fimo, puluere utantur, & cinere. Sint præcipue nigræ aut flauæ coloris, (sed) albæ vitentur. Vinaceæ cibo sterilecunt. Ordeo semicocto & parere sæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordeï bene patitur vna gallina, quæ sit vaga. Supponenda sunt his semper oua numero impari, luna crescente, a decima usque in quindecimam. Pituita his nasci solet, quæ alba pellicula linguam vestit extremam. Hæc leuiter vnguibz vellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata cõspargitur. Item allii mica trita cum oleo fauibus inferatur. Staphis agria etiam prodest, si cibis misceatur assidue. Si amarum lupinum comedant, sub oculis illis grana ipsa procedunt, quæ nisi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extringunt. Oculos portulacæ succo forinsecus, & mulieris lacte curemus, vel hammoniaco sale, cui mel & cuminum æquale miscetur. Pediculos earum perimit staphisagria, & torrefactum cuminum pari pondere, & pariter tussa cum vino, & amari lupini aqua, si penetret secreta pennarum.

De Pauonibus.

TIT. XXIII.

PAVONES nutrire facillimum est, nisi fures aut animalia inimica formides; qui plerunque per agros vagantes sponte pascunt, pullosque educant, & altissimas vespere arbores petunt. Vna [vero] his cura debetur, ut incubantes per agrum seeminas, quæ hoc passim faciunt, a vulpe custodias. Ideo in insulis breuibus meliori sorte nutriuntur. Vni masculo seeminæ quinque sufficiunt. Masculi oua & pullos suos persequuntur velut alienigenas, priusquam illis cristarum nascatur insignis. Ab Idib. Februarii calere incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur, si eis quinto quoque die repetita in libidinem prouocantur, si eis quinto quoque die repetita præbeatur. Sex cyathi vni sufficiunt. Cupidinem cocculi masculus confiteretur, quoties circa se amictum caudæ gemmantis incuruat, & singularum capita occulta pennarum gallinis suis exeret cum stridore procurrens. Si oua pauonum gallinis supponantur, excusatae matres ab incubatione, tribus diebus per annum foetus edunt. Primus partus quinque ouorum, secundus quatuor, tertius trium, vel duorum esse con-

suevit.

quevit. Sed electæ (si hoc placuerit) nutrices gallinæ sunt, quæ a primo incremento lunæ nouem diebus habeant nouem oua supposita, quinq; pauonina, & cætera sui generis. Decima die [oua] omnia gallinacea subtrahantur, & alia item gallinacea eorundem recentia supponantur, quot ablata sunt, ut trigesima luna, hoc est expletis triginta diebus, possint cum pauoninis ouis aperiri. Oua autem pauonum quæ gallinæ subiecta sunt, sæpe manu conuertantur, quia hoc ipsa facere vix valebit. Vnam partem oui notabis, ut te subinde conuertisse cognoscas. Maiores tamen gallinas oportet eligere; nam minoribus pauciora suppones. Natos [autem pullos] si ad vnam transieris pluribus velis, dicit Columella vni nutrici vigintiquinque sufficere. Mihi vero, ut bene educi possint, videntur quindecim satis esse. Primis diebus far ordeï conspersum vino pulis dabitur, vel vndeunq; cocta pulicula & refrigerata. Postea ducietur porrum concisum, vel caseus recens, sed expressus; nam serum pullis nocet. Locustæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita pascendi sunt usque ad sextum mensem. Deinde oedum poteris præbere solenniter. Trigesimo quinto tamen die postquam nati sunt, etiam in agrum tuto eici possunt comitante nutrice pascendi, cuius singultu reuocantur ad villam. Pituitas vero & cruditates iis remediis submouebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum est, cum incipit crista produci: nam pariuntur languores infantum similitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperire nituntur.

De Phasianis.

TIT. XXIX.

IN phasianis nutriendis hoc seruandum est, ut nouelli ad creandos foetus parentur, id est qui anno superiore sunt editi: veteres enim secundi esse non possunt. Incunt seeminas mense Martio vel Aprili. Duabus vnus masculus sufficit, quia cæteras aues salacitate non æquat. Semel in anno secius creant. Viginti fere ouis pariendi ordo concluditur. Gallinæ his melius incubabunt, ita ut quindecim phasianina oua nutritrix vna cooperiat, & cætera sui generis supponantur. In supponendo, de luna & diebus quæ sunt in aliis dicta seruentur. Trigessimus dies maturos pullos in lumē emittet. Sed per quindecim dies discocto ac refrigerato leuiter ordeï farre patietur, cui vini imber aspergitur. Post triticum fractum præbebis, & locustas, & oua formicæ. Sane ab aquæ prohibeantur accessu, ne eos pituita cõcludat. Quod si pituitam patientur phasiani, allio cum pice liquida trito rostra eorum debebis

assiduus perficere, vel vitrum, sicut gallinis fieri consuevit, auferre. Saginandi hæc ratio est, ut vnus modii triticea farina in breuissimas offulas redacta clauso phasiano per xxx dies ministrata sufficiat; vel, si ordeaceam fatinam præbere volueris, vnus, & semissis modii farina per prædictos dies saginam replebit. Obseruandum sane est, ut offula ipse oleo leuigetur asperso, & ita inserantur faucibus, ne sub infima lingua parte mergantur: quod si euenerit, statim pereunt. Illud quoque magnopere curemus, ne præbeantur noua alimenta, nisi digestis aliis; quia eos facillime onus cibi hærentis extinguit.

De Anseribus.

TIT. xxx.

ANSER sane nec sine herba, nec sine aqua facile sustinetur. locis confitis inimicus est; quia lata & morsu lædit & stercore pullos præstat & plumas, quas & autumnno vellamus & vere. Vni masculo tres feminae sufficiant. Si desit fluuius, lacuna fouetur. Si herba non suppetit, trifolium, scenum Græcum, agrestia intyba, lactuculas seremus alimento. Albi facundiores sunt: varii vel fusci, minus, quia de agresti genere ad domesticum transierunt. Incubant a Calendis Martii vsque ad æstiuum solstitium. Plus parient, si gallinis oua supponas. Extremum partum matribus iam vacaturis educare permitimus: parituri ad haram perducantur. Cum semel hoc feceris, consuetudinem sponte retinebunt. Gallinis sicut pauonina, etiam anseris oua supponas. Sed anserina oua ne nocent suppositis, subiiciatur vitica. Parui primis decem diebus intus pascendi sunt, postea sereno eos poterimus educere, ubi vitica non fuerit, cuius aculeos formidant. Quatuor mensium bene saginantur: nam melius in ætate tenera pinguescunt. Polenta dabitur in die ter. Large vagandi licentia prohibetur. loco obscuro claudentur & calido: sic maiores etiam secundo mense pinguescunt. nam paruuli sæpe die trigesimo saginantur melius, si ad satietatem milium præbeamus infusum. Inter anserum cibaria legumen omne porrigi potest, excepto eruuo. Cauendum est etiam, ne puli eorum sentas glutiant. Græci saginandis anseribus polentæ duas partes & fursuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis voluntate sumenda. tribus per diem vicibus porta adiuuant. media quoque nocte aquam ministrant. Peractis vero xxx diebus, si ut iecur his tenerescat, optabis, tunfas caricas & aqua maceratas in offas volutabis exiguas, & per dies viginti continuos ministrabis anseribus.

De piscinis.

TIT. xxxi.

HIS ordinatis, cætera exequenda sunt. nam piscinæ duæ vel solo impressæ, vel cæso lapide circa villam esse debebunt: quas facile est, aut fonte aut imbre suppleri, ut vna ex his vsui sit pecoribus, vel auibus aquaticis: alia madefaciat virgas & coria & lupinos, & si qua rusticitas consuevit infundere.

De scenili, paleario, lignario.

TIT. xxxii.

FORNI, palearum, ligni, cannarum repositiones nil reser in qua parte [fiant], dummodo siccæ sint atque perflabiles, & longe remoueantur a villa propter casum surripientis incendii.

De sterquilinio.

TIT. xxxiii.

STERCORVM congestio locum suum tenere debet, qui abundet humore, & propter odoris horrenda a prætorii auertatur aspectu. Humor abundans hoc præstabit stercore, ut si qua insunt spinarum semina, putrescant. Stercus asinorum primum est, maxime hortis; dein ouillum, & caprinum, & iulumbinum: porcinum vero pessimum, cineres optimi. Sed co[m]positum feruidissimum, cæterarumque auium satis vtile [est]. excepto palustrium. Stercus, quod anno requieuerit, senibus vtile est, nec herbas creat: si vetustius sit, minus prode[n]t. Præter vero recentia stercore proficiunt ad vber herbarum. Et maris purgamenta, si aquis dulcibus eluantur, mista reliquis vicem stercoreis exhibebunt, & limus, quem scaturiens aqua vel fluuii incrementa respuerint.

De locis horti & pomarii, & sepibus, & serendi tempore.

TIT. xxxiiii.

HORTI & pomaria domui proxima esse debent. Hortus sit sterquilinio maxime subiectus, cuius eum succus sponte fecundet. ab area longe situs [sit]. nam puluerë palearum patitur inimicum. Felix positio est, cui leniter inclinata planities cursus aquæ fluentis per spatia discreta deriuat. Si fons desit, aut imprimendus est puteus: aut, si nequeas hoc, piscina superius construenda [est]. ut illinc aquas pluuia conferente, hortus per æstiuos rigetur ardore. Si hac omni facultate carent, semper altius tribus vel quatuor pedibus ad pastini sedem huic fodies hortulum, qui sic cultus negligat siccitates. terra conueniat, tamen hæc genera sunt in electione vitanda, quam argillam dicimus, atque rubrica. Illud quoque custodies in hortis, quos humoris natura non adiuuat, ut di-

uidas [per] partes, & hieme ad Meridiem, æstate ad Septentrionem spatia colenda conuertas. [Debent etiam horti esse clausi, sed] munitionis multa sunt genera. Alii luto inter for-
mas clauso, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus
[copia] suppetit, macerias luto & lapide excitant. Plerique si-
ne luto congesta in ordinem saxa compōhunt. Nonnulli for-
sis spatia colenda præcingunt: quod vitandum est, quia horti
subducit humores, nisi forte locus palustris colatur. Alii spi-
narum plantas & semina in munitione disponunt. Sed meli-
us erit rubi semina, & spinæ quæ rubus caninus vocatur, ma-
tura colligere, & cum farina erui ex aqua macerata miscere,
funes colligere, & cum farina erui ex aqua macerata miscere,
ducere, ut intra funes semina recepta seruantur vsque ad ver-
ni temporis initia. Tunc ubi sepes futura est, duos sulcos ter-
bus a se pedibus separatos sesquipedis altitudine facimus, &
per utrosque, funes cum seminibus obruemus leui terra. Ita
trigesima die procedunt sentes, quos teneros adminiculis
opus est adiuuare, quibus inter se sentes per spatia vacua reli-
cta iunguntur. Partes sane horti sic diuidendæ sunt, ut etia
quibus autumno seminabitur, verno tempore pastinentur:
quas seminibus vere complebimus, autumni tempore de-
bimus effodere. Ita utraque pastinatio decoquetur beneficio
algoris, aut solis. Aræ faciendæ sunt angustiores, & longæ,
est duodecim pedum longitudine, & sex latitudine, ut sit
propter spatia vtrinque purganda diuisæ. Margines vero co-
rum locis humidis vel irriguis duobus pedibus erigantur, so-
cis vno extulisse sufficiet. Inter aræas (si humor consuevit ef-
fluere) spatia altiora ipsis aræis esse debent, ut facilius ingre-
diatur arcam de superiore parte humor admissus, & ubi li-
entem saturauerit, in alias possit exclusus auerti. Serendi tem-
pora licet per menses certa signemus, tamen secundum loci &
cæli naturam vnusquisque custodiat. Frigidis locis autumno
lis satio celerior fiat, verna vero tardior. Calidis autem regio-
nibus, & autumnalis serior fieri potest, & verna maturior.
Quæcunque serenda sunt, cum luna crescit, seminantur: quæ
secunda sunt vel legenda, cum minuitur.

De remediis horti, vel agri.

CONTRA nebulas & rubiginem, paleas & purgamenta
pluribus locis per hortum disposita simul omnia, cum nebulas ve-
deris instare, combures. Contra grandinē multa dicuntur. Per
po rosco mola cooperitur. Item cruentę secures contra cælium

TIT. XXXV.

minaciter leuantur. Item omne horti spatium alba vite præ-
cingitur: vel noctua pennis patentibus, extensa suffigitur: vel fer-
rametæ, quibus operandum est, sepo vnguntur visino. Aliqui
visi adipem cum oleo tusum reseruant, & falces hoc, cum pu-
tatori sunt, vngunt. Sed hoc in occulto debet esse remedium,
ut nullus putator intelligat: cuius vis tanta esse perhibetur, ut
neq; gelu, neq; nebula, neque aliquo animali possit noceri. in-
terest etiam ut res profanata non valeat. Contra culices & li-
maces, vel amurcam recentem, vel ex cameris fuliginem spar-
gimus. Contra formicas, si in horto habent foramen, cor no-
nere, aut cretæ candore signemus. Contra erucas, semina quæ
spargenda sunt, semper uiuæ succo madefiant, vel erucarū san-
guine. Cicer intra olera propter multa portenta serendum est.
Aliqui cinerem de fico super erucas spargunt: item squillam
vel in horto serunt, vel certe suspendunt. Aliqui mulierē men-
struantē, nusquam cinctā, solutis capillis, nudis pedibus cōtra
erucas & cætera, hortū faciūt circumire. Aliqui fluuiales can-
cros pluribus locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia
quæ vitibus nocent, cantharides, quas in rosis inuenire cōsue-
rimus, hoc oleo mersas resolui patieris in tabæ: & cū putandæ sunt
erucæ, hoc oleo falces [putatorias] periges. Extinguuntur cimi-
edæ tritis ex oleo, vel incensis sanguifugis. Ut olera animalia
infecta non generent, in corio testudinis omnia semina, quæ
sparguntur es, sicca: vel mentam locis pluribus, maxime inter
culces, sere: hoc præstare fertur eruum aliquantulum satum,
præcipue ubi radices & rapa nascuntur. Vel acre acetum sue-
co iulq; iami mistum, fertur olerum pulices necare, si spar-
getur horti omne spatium comburens, nidorem locis pluribus
ho trito falces putatoriæ seruntur vnguendæ. Nasci quoque
prohibentur, si circa arborum vel vitium crura bitumen
& sulfur incendas: vel si ablatis de horto vicino campas ex-
coquas aqua, & per horti tui spatia vniuersa diffundas. Ne-
que sunt conterendæ. Democritus asserit, neque arboribus,
neque satis quibuslibet noceri posse a quibuscunque bestiis, si
fluuiales cancos plurimos, vel marinos, quos Græci *μαγνα*
nominant, non minus quàm decem fictili vasculo in aqua

missos tegas, & sub dio statuas, vt decem diebus sole vaporentur. Postea quacunque illa sa volueris esse, [ea aqua] persundas, & octonis diebus peractis hoc repetas, donec solide, quae optaueris, adoleant. Formicas abiges, si origano & sulfure tritis foramen asperges. Hoc & apibus nocet. Item cochlearum vacuas testas si vsseris, & co cinere foramen inculces. Culices galbano infuso fugantur, aut sulfure. Pulices amurea per pauimentum frequenter aspersa, vel cymino agrestis cum aqua trito, vel si cucumeris agrestis semen aqua resolutum saepe infundes, vel aquam lupinorum psilotri austeritatis infundes, vel aquam lupinorum psilotri austeritatis infundes. Mures, si amuream spissam patinae infuderis, si hellesimo nocte posueris, adhærebunt. Item necabuntur, si hellesimo nigro caseum, vel panem, vel adipem, vel polentam permisceas & offeras. Et agrestis cucumeris & colocynthis suffusa sic nocet. Aduertus mures agrestes Apuleius asserit semina bubulo selle maceranda ante quam spargas. Nonnulli rhododaphnes foliis aditus eorum claudunt, qui rosas his, dum in exitu nituntur, intereunt. Talpas Græci hoc genere persequuntur: Nucem perforari iubent, vel aliquod pomi genus soliditatis eiusdem ibi paleas & ceram cum sulfure sufficit totius includi. tunc omnes paruulos aditus, & reliqua spiramenta talparum diligenter obstrui, vnum foramen, quod amplius sit, reservari, in cuius aditu nucem intus incensam sic poni, vt ab vna parte flatus possit accipere, quos ab alia parte diffundat: sic impletis fumo cuniculis talpas vel fugere protinus, vel necari. Mures rusticos, si quereone cinere aditus eorum saturis, attactu frequenti scabies occupabit ac perimet. Serpentes prope omni austeritate fugantur, & nocentes spiritus innocenti fumum graueolentis exagitat. Vramus galbanum, vel ceruicinuam, radices lilii, caprae vngulas. Hoc genere monstrum reprobantur. Opinio Græcorum est, si nubes locustarum repente surrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus eam posse transire: quod si inobseruantes homines sub aere deprehendant, nulli fructuum noceri, si continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini vel agrestis cucumeris aqua decocta, si muræ mista fundatur. Existimant aliqui locustas vel scorpiones fugari posse, si aliqui ex eorum vrantur in medio. Campas nonnulli ficulneo cinere persequuntur: si permanserint, vrina bubula & amurea equaliter mista conferueant, & vbi refrixerint, olera omnia hoc imbre consperge. *πελαγονία* Græci vocant animalia, quæ solent

hortis nocere. ergo ventriculum veruecis statim occisi plenum sordibus suis, spatio, quo abundant, leuiter debebis operire. Post biduum reperies ibi animalia ipsa congesta. Hoc cum bis vel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare, si quis crocodili pellem vel hyanæ, vel marini vituli per spatia possessionis circumferat, & in villæ aut cortis suspendat ingressu, cum malum viderit imminere. Item si palustrem testudinem dextra manu supinam ponat in terra, & glebas dorsi eius obiciat curuaturæ, ne possit inuerti, sed supina permaneat. Hoc facto fertur spatium sic defensum nubes inimica transcurrere. Nonnulli vbi instare malum viderint, oblato speculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (seu vt sibi obiecta displiceat, seu tanquam geminata alteri cedat) auertunt. Item vituli marini tunc contra imminens malum totius vineæ membra vestisse. Omnia semina horti vel agri feruntur ab omnibus malis ac monitis tuta seruari, si agrestis cucumeris tritis radicibus antemacerentur. Item equæ caluaria, sed non virginis, intra hortum ponenda est, vel etiam asina. Creduntur enim sua præsentia secundare quæ spectant.

De area.

TIT. XXXVI.

AREA longe a villa esse non debet, & propter exportandi facilitatem, & vt fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate suspecta. Sit autem vel strata silice, vel saxo montis excisa, vel sub ipso triturae tempore vngulis pecorum, & aquæ admistione solidata: clausa deinde & robustis munita cancellis propter armenta quæ, cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta transfusa refrigerentur, & horreis inferantur: quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde vndecunque proxime imbres subitis frumenta (si necessitas coegerit) raptim in munda vel semitrita ponantur. Sit autem [area] loco sublimi & vndecunque persilabili, longe tamen ab hortis, vineis, atque pomis. nam sicut radicibus virgultorum profunt lætamen & paleæ, ita insidentes frondibus [eas] perforant, atque iterum compellunt.

De apium castris.

TIT. XXXVII.

APIEVS stationem non longe a domini ædibus in horti

parte secreta & aprica, & a ventis remota, & calidiore locare debemus: quæ in quadratam cōstituta mensuram fures & accessus hominum pecudumque submoueat. Sit abundans foribus, quos in herbis vel in fruticibus, vel in arboribus procuret industria. Herbas nutriat, organum, thymum, serpyllum, satireiam, melisphyllum, violas agrestes, asphodilum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris vel gladiolus dicitur similitudine foliorum, narcissum, crocum, cæterasque herbas suauissimi odoris & floris. In fruticibus vero sint rosæ, lilii, fabæ, rosmarinus, hederæ. In arboribus ziziphus, amygdalus, periscus, pyrus, pomiferaeque arbores, quibus nulla amaritudo responderet flore defuncto. Siluestria vero, glandifera robora, terebinthus, lentiscus, cedrus, tilia, ilex minor, & cinus, sed tibi remoucantur inimicæ. Primi saporis mella thymi succum effundit. Secundi meriti thymbra, serpyllum vel organum. Terti meriti rosmarinus & satireia. Cætera, vt arbutus & olera, saporem rustici mellis efficiunt. Sint autem arbores Septentrionali parte dispositæ. Frutices atque virgulta orientes suos sub maceris exequantur. Herbas deinde in plano post frutices conferemus. Fons vel riuus huc conueniat orientis, qui humiles transeundo formet lacunas, quas operiantur rara & transuersa virgulta, sedes tutas apibus præbitura cum sitient. Sed ab his apiū caltris longe sint omnia odoris hauriendi, balneæ, stabula, coquinae fusoria. Fugemus præterea animalia quæ sunt apibus inimica, lacertos, blattas & his similia. Aues etiam pannis & crepitaculis terreamus. Purus cistostus frequens & castus accedat, habens noua alucaria præparata, quibus excipiat examinum rudis iuuentus. Vitæ odor cœni, & cancer adustus, & locus qui ad humanam vocem falsa imitatione respondet. Absint & herbæ, tithymallus, helleborum, thapsia, absinthium, cucumis agrestis, & omnia amaritudo conficiendæ aduersa dulcedini.

De vasculis apium formandis.

TIT. XXXVII.

ALVEARIA meliora sunt, quæ cortex formabit raptum subere, quia non transmittunt vim frigoris aut caloris. potius sunt tamen & ex ferulis fieri: si hæc desint, salignis viminibus fabricentur, vel ligno cauatae arboris, aut tabulis, more cuparum. Fictilia deterrima sunt, quæ & hieme gelantur, & æstate feruescunt. Sed inter ea loca quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta reslacis, & albario opere leuigata, propter lacertorum cæterorumque

animalium noxam, quibus est moris irrepere: & supra hæc podia alucaria collocentur, ita vt non possint imbre penetrari, spatiosis inter se patentibus segregata. Angustus tamen aditus admittat examina propter frigoris & caloris iniuriam. Sane ventis frigidioribus altus paries resistat, qui locum possit defensis sedibus apricare. Aditus omnes soli opponantur hiberno, qui in vno cortice duo vel tres esse debebunt ea magnitudine quæ apis formam non possit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingressu resistitur angusto: vel si apes obsistere voluerint exeuntes, alio, vbi nō fuerint, vtentur egressu.

De apibus emendis.

TIT. XXXIX.

APES si emendæ sunt, prouideamus vt plena alucaria comparentur: quam rem vel inspectio, vel murmuris magnitudo, vel frequentia monstrat comiteantis ac remeantis examinis: [et] ex vicina potius quam [ex] longinqua regione, ne aeris nouitate tententur. Si vero longius aduehendæ sunt, nocte collo portentur: nec collocare nec aperire alucaria nisi vespere instante debemus. Speculemur deinde per triduum, ne omnes annas suas egrediantur examen. hoc enim signo fugam meditantur assumere. Contra hæc & cætera, suo vnumquodque mense reddemus. Tamen creduntur non fugere, si sterco priuogeniti vituli adlinamus oribus vasculorum.

De balneis.

TIT. XL.

NON alienum est, si aquæ copia patiat, patrem familias de structura balnei cogitare: quæ res & voluptati plurimum confert & saluti. Itaque balneum constituemus in ea parte, qua calor futurus est, loco ab humore suspensio, ne vlgo, cum fornacibus vicina, refrigeret. Lumina ei dabimus a parte Meridiana, & Occidentis hiberni, vt tota die solis iuuetur & illustretur aspectu. Suspensuras vero cellarum sic faciemus. Aream primo bipedis sternis, inclinata sit tamen stratura ad fornacem, vt si pilam miseris, intro stare non possit, sed ad fornacem recurrat. sic eueniet vt flamma altum petendo, cellam faciat plus calore. Supra hanc straturam pilæ laterculis argilla subacta & capillo constructæ fiant, distantes a se spatio pedis vnius & semissis: altæ pedibus binis semis. Super has pilæ bipedæ constituantur binæ in altum, atque his superfundantur testacea pauimenta, & tunc, si copia est, marmora collocentur. Miliarium vero plumbeum, cui area patina subacta, inter soliorum spatia forissecus statuamus fornacem sub-

iecta, ad quod miliarium fistula frigida dirigatur, & ab hoc ad folium, similis magnitudinis fistula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius, quantum fistula illi frigidi liquoris intulerit. Cellæ autem sic disponantur, ut quadræ non sint, sed (verbigratia) si xv pedibus longæ fuerint, x latæ sint: fortius enim vapor inter angusta luctabitur. Soliorum forma pro vniuscuiusque voluntate fundetur. Piscinales cellæ in æstiuæ balneis a Septentrione lumen accipiant, in hiemalibus a Meridie. Si fieri potest, ita constituantur balneæ, ut omnis earum per hortos decurrat eluuius. Cameræ in balneis [si] signinæ [siant], fortiores sunt. Quæ vero de tabulis fiunt, virgis ferreis transuersis, & ferreis arcibus sustententur. Sed si tabulas nolis imponere, super arcus ac virgas, bipedas constitues ferreis ancoris colligatas, capillo inter se atque argilla subacta coherentes, & ita impensam testaceam subter inducis: deinde albarii operis nitore decorabis. Possumus etiam, si compendio studemus, hiberna ædificia balneis imponere: hinc habitationi teporem submittimus, & fundamenta lucramur.

De malibus, calidaria, & frigida.

TIT. XLII.

SCIRE conuenit, quoniam de balneis loquimur, quæ sunt malthæ calidariæ vel frigida, ut si quando in solis scilla sunt opera, possit repente succurri. Calidariæ compositio talis est: Picem duram, ceram albam ponderibus æquis, stupam præcis liquidæ totius ponderis dimidiam partem, testam minutam, florem calcis, omnia simul mista in pila contundes, & iuncturis curabis inferere. Aliter: Ammoniacum remissum, ficum, stupam, picem liquidam tundis pilæ, & iuncturas oblinis. Aliter: Ammoniacum & sulfur vtrumque resolutum lino, vel infunde iuncturis. Item picem duram, ceram albam & ammoniacum super remissum simul iuncturis adline, & caute cuncta percurrere. Item florem calcis cum oleo mistum iuncturis illine, & caue ne mox aqua mittatur. Aliter: Sanguinem taurino & oleo florem calcis admisce, & rimas coniunctionis obducito. Item ficum & picem duram, & ostrei testas siccas simul tundes. His omnibus iuncturas diligenter adlines. Item malthæ frigida, sanguinæ bubulum, florem calcis, scoriam ferri, pilo vniuersa contundes, & ceroti instar efficies, & curabis adlinire. Item seuum liquefactum cribellato cineri admistum frigida aquæ inter rimas labenti, si adlinatur oblinet.

De pistrino.

TIT. XLIII.

Si aquæ copia est, fusura balnearum debent pistrina suscipere.

pere: ut ibi formatis aquariis molis, sine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.

De instrumentis agrestium.

TIT. XLIII.

INSTRUMENTA vero hæc, quæ ruri necessaria sunt, paremus. Aratra simplicia, vel si plana regio permittit, aurata, quibus possint contra stationes humoris hiberni, sata celsiore sulco artolli. Bidentes, dolabras, falces putatorias quibus in arbore vtamur & vite. Item messorias vel foenarias, ligones, lupos, id est ferrulas manubriatas minores maioresque ad mentis cubiti, quibus facile est, quod per ferram fieri non potest, resecando trunco arboris, aut vitis interferi: acus, per quas in pastinis farmenta merguntur: falces a tergo acutæ atque lunatas: cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus furculi aridi aut extantes facilius amputentur. Item falculas breuissimas tribulatas, quibus filicem solemus abscondere: ferrulas minores, vandas, runcones, quibus vepreta persequimur; secures simplices vel dolabratas; sarculos vel similes vel bicornes, vel ascias in auersa parte referentes rastros. Item cauteræ, castratoria ferramenta, atque tonforia, vel quæ ad animalium solent pertinere medicinam. Tunicas vero pellicias, cum cucullis, & ocreas, manicasque de pellibus, quæ vel in siluis vel in vepribus, rustico operi & venatorio possint esse communes. Expletis his quæ pertinent ad generale præceptum, nunc operas suas singulis mensibus explicabimus, & a mense Ianuario faciemus initium.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis vitibus.

TIT. I.

IANVARIO mense locis temperatis ablaqueandæ sunt vitæ, quod Itali excodicare appellant, id est circa vitis codicem dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus velut lacus efficere, in solis teporibus & imbribus prouocentur.

De pratis abstinendis, in locis macris.

TIT. II.

APRILIS, aut macris, aut aridis locis prata iam purgant, & a pecore vindicanda.

De prosciendis agris & iungendis bobus, vel arandi disciplina.

TIT. III.

PINGVES & sicci agri prosciendi & apparari iam possunt. Sed boues melius collo, quam capite iunguntur; quos, ubi ad versuram venerint, arator retineat, & iugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior, quam centum viginti pedum esse non debet. seruandum [vero] est, ne inter sulcos non mota terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris dissipandæ sunt. Sed æqualiter terram motam [esse] cognosceis, si transversam per sulcos perticam mittas. quæ res sæpius facta, bubulcos ab hac negligentia submouebit. Obseruandum [est,] ne lutosus ager aretur, aut (quod sepe fit) post longas siccitates leui imbre perfusus. Nam terra quæ lutosa tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari. Quæ autem supra leuiter infusa est, & subter sicca, si tunc aretur, asseritur per triennium sterilis fieri. Et ideo meliorem infusus ager, ut nec lutosus nec aridus sit, prosciendi debet. Si collis est, transversus per latera sulcetur. quæ forma tunc seruanda est, cum semen accipiet.

De ordeo galatrico serendo.

TIT. IIII.

Si clemens fuerit hiems, ordeum galaticum, quod graue & candidum est; circa Idus Ianuarias seramus locis temperatis. Octo modis iugerum complebitur.

De cicercula serenda.

TIT. V.

CICERCULA mense hoc seritur, loco lato, cælo humido. Tres modii iugerum complent. Sed hoc genus seminis raro respondet, quia decipitur austro, vel siccitate dum floret, quod tunc prope necesse est euenire.

De vicia serenda, cum disciplina sua.

TIT. VI.

Hoc mense ultimo colligendi seminis causa non pabuli secandi, vicia seritur. Iugerum sex modii occupant. Serenda est in terra proscissa post horam secundam vel tertiam, cum ros esse desierit, quem ferre non potest. sed statim cooperienda est ante noctem. nam si nuda manserit, noctis humor eorum rumpitur. Obseruandum est ne ante vigesimam quintam lunam seratur, quia sic satam limaces persequuntur.

De fœno græco serendo.

TIT. VII.

FOENVM græcum in Italia colligendi seminis causa, mense Ianuario ultimo, circa Februarias Calend. serimus. Sex modii iugero sufficiunt. Arandum est spisse, sed non alte. Nam si plus quam quatuor digitis obruatur, difficile nascitur. Idcirco

quidam minimis aratris proscissa prius terra seminant, & sarculis statim sata cooperiunt.

De eruo serendo.

TIT. VIII.

ERVVM feri & hoc mense nouissimo potest, loco sicco & macro. In iugero quinque modii seruntur.

De sarriendis frumentis & leguminibus.

TIT. IX.

Hoc mense serenis & siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta. Quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, & accentur frigore subsecuto. Mihi autem videtur herbosis locis tantum esse faciendum. Sed triticum & far sarritur quatuor foliorum; ordeum quinque, faba & legumina, cum supra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus vero, qui vnam radicem habet, si sarculetur, extinguitur; quod nec desiderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba autem si bis sarculetur, proficiet, & multum fructum & maximum afferet, ut ad mensuram modii complendi fresa propemodum sicut integra respondeat. Si siccas segetes sarculaueris, aliquid contra rubiginem præstitisti. maxime ordeum siccum sarrietur.

De pastinandi generibus, & serobibus vitium.

TIT. X.

PASTINVM fieri nunc tempus est: quod fit tribus generibus, aut terra in totum fossa, aut sulcis, aut serobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus est, ut siluestribus truncis & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum spatia liberentur. Vbi autem mundæ sunt nouales, serobibus pastinemus aut sulcis: sed sulcis melius erit, quia humorem in tota spatia pastinata transmittunt. Fiunt ergo sulci tanta longitudine, quantam destinaueris tabulæ; latitudine pedum duorum [&] semis, vel trium, ita ut iuncti duo fossiores designatum lineæ spatium bidentibus persequantur altitudine trium vel duorum [&] semis pedum. Deinde si per homines vinea colenda est, tantum crudi foli relinquimus, & sic alter sulcus imprimitur. Si vero arandæ sunt vineæ, quinque vel sex pedum spatia, quæ non sunt fodienda, in medio relinquimus. Quod si serobes fieri placeat; faciemus tribus pedibus altas, duobus semis latas, tribus longas. Siue fossoribus colantur vineta, seu bubus, eadem spatia, quæ inter sulcos sunt dicta, seruemus. Ultra tres vero pedes altius fodientes serobes non sunt, ne laborent frigore sarmenta quæ pangimus. Latera serobibus æqualiter incisa sint, ne obliqua

vitis faucietur alte nitentibus ferramentis cum fossor incum-
bet. Pastini vero, quod omne versabitur, trium vel duorum se-
mis pedum altitudine terra vniuersa fodietur. in quo erit di-
ligentia, ne crudum solum fraude occulta fossor includat.
Quam rem subinde custos virga, in qua prædictæ altitudinis
modus designatus est, per spatia quæ fodiuntur, exploret. Ra-
dices omnes & purgamenta, maxime rubi & filicis, in sum-
mum regeri faciat. Quæ cura in omni positionis genere & vbi
que seruanda est.

De tabula vinearum.

TABULAS autem pro domini voluntate, vel loci ratione
faciemus, siue integrum iugerum continentes, seu medium
seu quartanariam tabulam, quæ quartam iugeri partem qua-
drata conficiet.

De mensura pastini.

MENSURA vero pastini hæc est, [vt] in tabula quadrata iu-
gerali, centeni octogeni pedes per singula latera dirigantur,
qui [in se] multiplicati trecentas vigintiquatuor decempedas
quadratas per spatium omne complebunt. secundum hunc
numerum omnia quæ volueris pastinare, discuties. Decem &
octo enim decempedæ, decies & octies supputatæ, trecentas
vigintiquatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in maiore
agro vel minore mensuram.

*De solo, & calo, & loco pangendis vineis congruenti, & ea
qua illuc pertinet disciplina.*

SED solum vineis ponendis nec spissum sit nimis, nec re-
solutum; propius tamen resolutum: nec exile, nec latissimum,
tamen læto proximum: nec campestre, nec præceps, sed potius
edito campo: nec siccum, nec vliginosum, modice tamen rose-
dum: nec falsum, nec amarum, quod vitium sapore corrupto
vina contristat. Cælum mediocri qualitatis, tepidum tamen
magis quam frigidum; siccum potius quam nimis imbrui-
dum. Sed ante omnia vitis procillas ventosque formidat. Ad
pastinandum rudes agros potius eligamus, vel maxime silue-
stres. Vltima conditio est eius loci, in quo fuerunt vetustis ex-
nera. Quod si necessitas coegerit, prius multis arationibus ex-
eretur, vt abolitis radicibus prioris vineæ, & omni earum
carie & squalore depulso, nouella vitis tutius possit induci.
Tofus & alia duriora, vbi gelu relaxantur & solibus, pal-
therimas vineas ferunt, refrigeratis æstate radicibus, & hu-
more detento. Sed & soluta glareæ, & calculosus ager, & mor-
biles

biles lapides (si tamen hæc omnia glebis se pinguibus mi-
scuere) & silex, cui terra superposita est, quia frigidus est & hu-
moris tenax, radices æstate sitire non patitur. Item loca, ad
quæ de cacuminibus terra decurrit, vel valles quas fluminum
saturabit aggestio: sed hoc in iis locis, quæ gelu & nebulis in-
festa esse non possunt. Argillosa terra commoda est, argilla
autem sola grauius inimica, & cætera quæ in Generalibus di-
xi, nam locus, qui misera virgulta produxerit, vel vliginosus,
vel falsus vel amarus, vel siticulosus & aridus approbatur. Ni-
ger sabulo & rubeus utilis est, sed cui fortis terra permixta est.
Carbunculus, nisi stercoretur, macras vineas reddit. In rubrica
difficilius comprehendunt, quamuis postea nutriantur. Sed
hoc genus terræ operibus inimicum est, quia paruo vel hu-
more vel sole, nimis madescit aut dura est. At maxime vile
solum est, quod inter omnes nimietates temperamentum te-
nebit, & raro proximum, quam denso fuerit. Plagam cæli vi-
na spectare debet locis frigidis Meridianam, calidis Septen-
trionalem, tepidis Orientem; si tamen Austros vel Euros re-
gio non habeat inimicos. Quod si hoc est vitium, melius in
Aquilonem vel Fauonium vinea dirigimus. Sed locus qui
pastinandus est, prius impedimentis & omnibus elisis libere-
tur arboribus, ne post calcatu assiduo terra effossa solidetur. Si
campus est, duobus semis pedibus pastinetur: si cliuius, tribus:
collis præruptus quatuor, ne citius terra decurrat: vallis vero
duobus pedibus. Sed ager vliginosus, qui humores altius fos-
sus eructat, sicut Rauennatis soli, non amplius quam in pe-
dem semis effodiatur. Illud experimentis assiduis compre-
hendi, vites melius prouenire, si vel statim fossæ terræ, vel non
longe ante pangantur, cum tumor pastini nondum repetita
soliditate subsedit. Hæc quoque in faciendis sulcis & serobi-
bus approbaui, maxime vbi mediocri est terra.

*De hortis. De lactuca, nasturtio, eruca, caulibus, allio, &
aspicio ferendis.*

TIT. XIII.

MENSE Ianuario lactuca ferenda est, vel decembri, vt plan-
tæ Febuario transferatur. Itemque Febuario feritur, vt
possit Aprili mense transferri. Sed certum est eam toto anno
bene feri, si locus sit lætus, stercoratus, irriguus. Antequam
pangatur, radices eius refecimus æqualiter, & liquido fimo
linamus: vel quæ iam pactæ sunt, nudatæ lætamen accipiant.
Amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. In-
ter hæc herba manu euellenda est, non sarculo. Latior sit, si rara

ponatur, vel eum producere incipiet caulem, eo leuiter inciso gleba prematur aut testa. Candidæ fieri putantur, si fluminis arena vel litoris frequenter spargatur in medias, & collectis ipsæ foliis alligentur. Si vitio loci vel temporis vel seminis, cito lactuca durebit, planta eius auulsâ, & denuo posita tenetudinem consequetur. Item multis seminibus condita nascetur, si caprini stercoreis baccam subula subtiliter excaueris, & in ea semen lactucæ, nasturcii, ocimi, erucae, radicis immiseris, & tunc inuolutam fimo baccam, terra optime cultâ, breui serobe demerferis. Raphanus nititur in radicem. Cetera semina in summo, lactuca pariter mergente, prosiliunt, singulorum sapore seruato. Alii hoc ita assequuntur: Auulsæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta sunt, & in eisdem gradibus furculo punctis, præter raphanum, semina supradicta deponunt, ac fimo adlinunt. Sic obruta iterum lactuca prædictorum seminum caulibus ambietur. Lactuca dicta est, quod abundantia lactis exuberet. Hoc mense nasturcium constat & omni tempore esse ponendum, loco quali placebit, & cælo: fimum non desiderat: humorem quamuis diligat, tamen deesse non curat. Si cum lactuca seratur, nasci fertur egregie. Et nunc & mensibus quibus volueris, & locis, erucam serere nil moreris. Hoc etiam mense caules, & toto anno feri possunt, sed melius aliis quibus adscriptum est. Hoc etiam mense allium & vlpicum bene seritur: sed alio alba terra proficiet.

De pomis, sorbo, amygdalo, nuce iuglande, & ceteris pomis.

TIT. XV.

MENSE Ianuario, Februario, & Martio, locis frigidis, calidis vero Octobri & Nouembri, sorba seruntur egregie, ita vt matura in seminario ipsa poma pangantur. Ego expertus sum multas arbores ex pomis sponte progenitas, & in crescendo & in ferendo extitisse felices. Plantas etiam si quis ponere voluerit, habebit arbitrium, dummodo calidis locis mense Nouembri, temperatis Ianuario vel Februario: frigidis, Martio inclinante disponat. Amat loca humida, montana, & frigida proxima, [&] solū pinguisimū: cuius indicium certissimum facit, si frequens vbicumq; nascatur. Planta est transierenda robustior, serobem desiderat altiorē, & spatia largiora, vt (quod illi maxime prodest) a ventis frequenti bus agitata grandescat. Si vermes patietur insectos, qui in ea rufi ac pilosi solent medullæ interna sectari, aliquos ex his sine arboris iniuria

intra detractos, vicino crememus incendio. Creduntur hoc genere, vel fugere vel perire. Si minus ferre cœperit, tedeæ cuneus eius radicibus inseratur, vel circa partem vltimam fossa facta, cumulo ingesti cineris adæquetur. Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cydoneo, in spina alba, vel trunco, vel cortice. Sorba seruantur hoc genere: Lecta duriora, ac posita, vbi mitescere cœperint, fictilibus vsque ad plenum claudantur vrcolis, gypso desuper rectis, & bipedanea serobe loco siccō sub sole merguntur ore peruerso, & desuper spissius terra calcatur. Item lecta per partes siccantur in sole, & seruantur in vasculis in hibernum. Cum voluerimus yti, aqua feruenti macerata reuifescunt sapore iucundo. Aliqui cum pediculis suis viridia lecta suspendunt locis opacis, & siccis. Item ex sorbis maturis, sicut ex pyris vinum fieri traditur, & acetum. Alii sorba in sapa asserunt diu posse seruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS seritur Ianuario & Februario, item locis calidis Octobri & Nouembri, semine & plantis, quæ de maioris radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil vtilius est quam seminarium facere. Fodimus ergo altam pede vno seminis aream, in qua obruemus amygdala, non amplius quatuor digitis, ita vt acumina figamus in terra spatio inter se binorum pedum separata. Amant agrum durum, siccum, calculosum, cælum calidissimum, quia mature florere consueverunt, ita statuendæ sunt, vt arbores ad meridiem spectent. Cum in seminario adoleuerint, relictis ibi quæ spatio sufficiant plantis, alias transferemus mense Februario. Sed ipsa amygdala ad ponendum, & noua legamus & grandia, quæ antequam ponamus, pridie mulsâ aqua, ita vt ne nimis maceamus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die & nocte esse patiuntur in mulsâ, sed quæ suspicionem gladii possit habere dulcedinis. Cum in seminario amygdala disponimus, si siccitas intercesserit, ter in mense rigemus, & herbis nascentibus circumfodiendo saepe purgeta inter arbores viginti aut vigintiquinque pedum dedisse sufficiat. Putandæ sunt Nouembri mense, vt superflua & arida & densa tollamus. Seruandæ sunt a pecore; quia si roentur, amarescunt. Circumfodi non debent quoties florent,

quia inde flos eius excutitur. In vetustate plus affert. Si ferax non est, tædæ cuneum terebrata radice mergamus, vel silicem sic inferamus, vt libro tegente claudatur. Locis frigidis, vbi metus est de pruina, Martialis dicit hoc remedio subueniri. Antequam floreat, radices nudantur, & albi lapides minutissimi misti arenis congeruntur, & vbi iam tempus videbitur vt debeant germinare, effossi iterum lapides submouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (vt dicit) si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite tribus digitis a radice fiat cauerna, per quam noxium desudet humorem, vel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, vel [si] circa radices suillum stercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine cura hominis seruantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Item decoriata, si aqua marina lauemus, aut salia, & candida fiunt, & plurimum durant. Mense Decembri vel Ianuario, circa Idus amygdalus inseritur: locis vero frigidis, & Februario. Si tamen surculos condias antequam germinem, viles sunt, qui de summitate sumuntur. Inseruntur & sub cortice, & in trunco. Inseruntur in se, & in persico. Græci asserunt nasci amygdala scripta, si aperta testa nucleum sanum tollas, & in eo quodlibet scribas, & iterum luto & porcino stercore inuolutum reponas.

De nucis iuglandæ.

TIT. XVI.

NUCEM [iuglandem] seremus extremo Ianuario, vel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerumque lapidosa. potest tamen & locis temperatis iuuant humore nutriri. Serenda est nucibus suis eo more, quo & amygdala feruntur, & iisdem mensibus. Sed quas Nouembri mense disponis, aliquatenus in sole siccabis, vt exsiccet noxium virus humoris. Quas vero mense Ianuario vel Februario posueris, aqua simplici pridie macerabis. Ponemus autem transuersas, vt latus, id est carina ipsa, figatur in terra. Cacumen ipsam, cum ponimus nucem, in Aquilonis partem dirigemus. Lapis subter, vel testa ponenda est, vt radicem non simpliciter, sed repperussa respargat. Lætior fiet, si sæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (sicut in aliis arboribus solemus) in hoc genere retere care non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda est. sed me

his cinis spargetur in scrobibus, ne calore stercoris aduratur: nam cinis creditur vel corticis teneritudinem procurare, vel fructuum densitatem [asserre]. Altis scrobibus delectatur pro alboris magnitudine, & desiderat interualla maiora, quia stillicidiis foliorum suorum proximis, vel sui generis nocebit arboribus. Debet aliquando circumfodi, ne caua fiat vitio senectutis: [quæ si vitietur,] canalis longus a summo trunco ad imum debet excludi: sic beneficio solis & venti durefcunt quæ in putredinem transibant. Si dura nux erit, vel nodosa, cortex circumcidendus erit, vt vitium mali deducat humoris. Alii radicem summa præcidunt. alii terebratæ radici palum de boxo imprimunt, vel cuprinum clauum, vel ferreum. Si Tarentinam facere volueris, solam nucis carnem lana propter tem iam in hoc genus velis mutare, lixiuo per annum continuis ter rigabis in mense. Cortex in nucem dimissus, maturitatis indicium est, qualis debet & poni. Noces seruantur vel oleo obrutæ, vel arena, vel foliis suis aridis, vel arca ex ligno facta inclusæ, vel coëpis mistæ, quibus hanc vicissitudinem reddunt, vt eis acredinem tollant. Martialis [asserit, &] oleum melle demergi, & post annum virides esse, & ipsum mel in medicabile fieri, vt ex eo facta potio arterias curet, & fauibus: sed melius in trunco, vt aliqui, & in pruno, vel in se.

De aliis pomis qua maxime per alios menses feruntur.

Hoc mense tuberes inseruntur cydoneo. Nunc locis temperatis persicorum ossa ponuntur. Et inseritur eadem persicus in se, in amygdalo, in pruno: sed pruno armenia inseremus & pætoqua. Nunc etiam prunus inserenda est antequam gummet, in se & [in] persico. Et cerasus opportune inseretur vgetis.

*De signandis animalibus, & lardi & pernarum confectio-
ne, & echini, & rapis.*

TIT. XVI.

Hoc mense (sicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora atq; maiora caractere signentur. Hoc tempore lardi, echini falli, raporum condiendorum & pernarum iusta confectio est.

De oleo myrtino.

TIT. XVII.

Hoc mense ex baccis myrti oleum conficies hoc modo: faciam foliorum per olei libram vnam mittes, & per uncias

x vini veteris styptici heminam, & cum oleo bullire facies. Idcirco autem vino respargetur folia, ne frigrantur antequam decoquantur.

De vino myrtite.

TIT. XII.

ITEM eisdem baccis vinum myrtite sic facies: In vini veteris sextariis vrbicis x mittis grana myrti contracta sextarios vrbicos 111, quæ sint decem & nouem diebus infusa. Postea expressis myrti granis colabis, & in eo vino medium croci scrupulum, & folii vnum scrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino.

TIT. XIX.

ITEM [ex] lauri baccis oleum conficietur hoc modo: Lauri baccas quamplurimas & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies: & ubi diu ferbuerint, olei, quod ex se dimiserint, supernatantis vndam pennis leuiter cogentibus in vasa transtundes.

De oleo lentisco.

TIT. XX.

LENTISCINI etiam olei matura confectio est, quæ sit taliter: Grana matura lentisci quamplurima colliges, & vna die ac nocte supra se aceriata esse patieris. Deinde sportam granis eisdem plenam cuiusque vasculo superpones & calidæ adiectæ calcabis, & exprimes. Tunc ex eo humore, qui de fluxerit, supernatans oleum lentiscinum sicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore possit astringi) aquam calidam sæpe suffundere.

De gallinarum partu.

TIT. XXI.

GALLINARVM partus fecunditatem repetit hoc mense post brumalem quietem; & incipiunt ad educandos pullos oua supponi.

De cadenda materies.

TIT. XXII.

HOC etiam mense cadenda materies est ad fabricam, cum luna decreuit, & ridicæ vel pali faciendi.

De horis.

TIT. XXIII.

HIC mensis in horarum spatio cum Decembri mense conuenit, quarum sic mentura colligitur.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XVIII
Hora	III	&	IX	pedes	XV
Hora	IV	&	VIII	pedes	XII
Hora	V	&	VII	pedes	X
Hora	VI			pedes	IX

PALLA.

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis seruandis & latamine saturandis.

TIT. I.

FEBRVARIO mense locis temperatis prata incipient custodiri, quæ prius (si macra sunt) sparso latamine saturantur, quod efficiendum est luna crescente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutrimenti herbis valebit, quod a superiori parte fundatur, ut succus eius per totum possit elabi.

De proscindendis collibus.

TIT. II.

LOCIS tepidis, aut si clemens tempus & siccum fuerit, colles pingues vel hoc mense proscinde.

De satione trimestri.

TIT. III.

HOC mense ferendum omne trimestrium genus.

De ferenda lenticula, item cicercula.

TIT. IIII.

HOC etiam mense lenticulam seres solo tenui, & resoluta, vel etiam pingui; sed sicco maxime: quia luxuria & humore corrumpitur. vsque ad duodecimam lunam bene seminata, quæ ut cito exeat atque grandescat, prius cum fimi aridique miscenda est: atque ubi ita requieverit quatuor aut quinque diebus, tunc spargitur. Iugerum modii vnus semen implebit. Hoc etiam mense cicercula feritur, loco & modo quo ante descripsi.

De ferendo cannabo.

TIT. V.

HOC mense vltimo cannabum seres terra pingui, stercore, rigua, vel plana, atque humida, & altius subacta. In vno pede quadrato sex eiusdem seminis grana ponuntur.

De agris medicis parandis.

TIT. VI.

NON ERIT ager qui accepturus est medicam (de cuius natura, ut erit ferenda, dicemus) iterandus est, & purgatis lapidibus, diligenter occandus. Et circa Martias Cal. subactis sicut in bus quinquaginta, ita ut eis aqua ministretur, & facile possint in vtraque parte runcari. Tunc iniecto antiquo stercore in Aprilis mensem reseruentur paratæ.

De eruo ferendo.

TIT. VII.

HOC mense toto eruum adhuc feri potest; quia Martia ferendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat, & boues redat infanos.

De curandis vitibus & arboribus, & ardeo galatice serendo.
TIT. VIII.

Nunc pomis & vitibus vetus vrina si affundatur, & nullo modo fructuum præstat, & formæ: cui proderit ut amurcam miscamus insulsam, maxime in oleis: sed hoc frigidioribus diebus ante quam feruor incipiat. Etiam nunc ordeum galaticum, quod graue & candidum est, feretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis vineis pastino, vel scrobibus aut sulcis, & omnia quæ illuc pertinet, disciplina.
TIT. IX.

Hoc mense omnia genera pastinati soli, seu sulci, seu scrobis vitibus compleantur. Natura autem vitis cælum omne solamque sustentat, si genera conuenienter aptentur. Plano loco statues vitem, cuius genus nebulas sustinet & pruinas: collibus, quod siccitatem durat & ventos. Pingui agros graciles atque infœcundas: macro feraces & solidas: densas validas atque frondosas: frigido & nebuloso, quæ hiemem celari maturitate præueniunt, aut [quæ] duris acinis inter caliginem securius florent: ventoso stabiles & tenaces: calido graminis tenerioris & humidis: sicco eas quæ pluuias ferre non possunt. & ne multa dicamus, eligenda sunt genera quæ profectiore vitiorum suorum contraria loca diligunt iis in quibus durare non poterunt. Placida sane regio & serena tunc genus omne suscipiet. Vitium genera numerare non attinet: sed notum est maiores vvas pulchræ speciei, grani callosi & siccioris ad mensam: feracissimas vero & cutis tenerioris, & sapore nobilioris, & maxime quæ citius deflorescunt, vindemiis esse seruandas. Loca naturam plerisque vitibus mutant. Solæ amittunt ubicumque sint, vinum pulcherrimum reddunt. Calidum statum potius quam frigidum sustinebunt. De pingui ad maius transire non possunt, nisi stercus adiuerit. Harum duo genera sunt, maior & minor, sed minor melius deflorescit & citius, internodiis minoribus & grano breuiore. Si arbori applicetur, pinguem terram; si colatur in ordines, mediocrem desiderat. Imbres contemnit, & ventos: nam maior sæpe vitatur in flore. Sunt & apianæ præcipuæ. Satis est genera dixisse: industrius vir probata deligat, & terris talibus mandet, quæ imitari eas possint unde sumuntur: sic merita sua quæque seruat. Sed vitem vel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre, nam si a pingui terra ad solum exili transferint, vtilis esse non poterunt. Eligenda sunt sarmenta quæ

quæ pangimus de vite media, neque de summa neque de infima, quinque vel sex gemmarum spatia a veteri procidentia, quæ non facile degenerant quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur autem de vite fœcunda; neque putemus brachia esse sterilia, quæ vvas singulas aut binas produciunt, sed quæ multa vbertate curuantur. nam potest ferax vitis feracior in se habere materias. Erit & hoc signum fertilitatis, si de duro aliquo loco fructum citabit, si fortis impleuerit ramum ex ima parte surgentes. Sed hoc signis politis per vindemiam est notandum. Ad pangendum nouellus palmet debet eligi, duri in se nihil habens & veteris sarmenti, quia hoc putrescente sæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac sarculos qui licet bono loco nati sint, tamen feracitate caruerint. Pampinarius qui de duro nascitur, etiam si attulerit fructum, pro frugifero non est ponendus: in suo enim loco fœcundatus a matre, translatus vero tenet sterilitatis vitium, quod nascendi conditione suscepit. Caput sarmenti cum deponitur, torquendum non est, nec aliquo modo vexandum, nec deorsum penitus fœcundioris parte, quod sterili proximum est, supra terram relinquatur: deinde quoniam ipsa tortura vitatio est: & pars ea de qua radix [futura] præsumitur, iniuriæ obnoxia. Ponendæ sunt vites placidis diebus ac tepidis: curandæque ne sarmenta sole vrantur aut vento, sed vel statim torquentur, vel obruta referuntur. Hoc mense, ac deinceps totius mensis, vinea ponenda est regionibus frigidis, pruinosis, pinguis campis, & humidis prouinciis. Sit autem mensura sarmenti cubitus vnus. Vbi pinguis est natura terrarum, maiora quæque in iis vitibus quas toto solo pastinato disponunt, terrores inter singulas vites quoquoersus dimittunt. Sed in genere diuisionis in iugerali tabula panguntur tria millia vites vicena vna sarmenta. Quod si duos semis pedes inter se relinquere placuerit, in eadem tabula ponentur [inter] vindemiam quatuor millia septingentæ quinquaginta tres. Sed ad potandum vitetur hoc ordine: Lineam, seruatis iis spatiis quæ præceperit custodire, candidis signis, vel quibuscumque norabimus: tunc tenia per tabulam lineam, in eis locis sarculos vel canaliculos figemus, vbi vnaquæque vitis ventura est. Ita spatium tabulæ sarculis complebitur ad numerum vitium futurarum: atque is qui pasciturus est proiecta circa sarculos

sarmenta sine vlllo errore deponet. Præterea non est vno genere vitium omne pastinum conferendum, ne annus iniquus generi spem vindemiæ torius extinguat. Et ideo quatuor aut quinque eximii generis sarmenta pangemus: sed maxime aut pediet genera tabulatim disponi, & decimanis diuidi, nisi de terreat operis difficultas: quod si est vetus vinea, singulorum generum furculis tabulatim poterimus inferere: & facile hoc genus colendi, quod est pulchrum atque vtile, consequemur. Ita & maturitatis & floris tempora, quæ in vite diuersa sunt, suis temporibus opportunius obtinere poterimus. Nec parum constabit, si legatur maturitas cum acerbitate, dispendium cum vnus tempestiuam vindemiam sequi, sit permixta cum vitio vitiosum, [&] alterius seras maturitates expectare dimissum. Huic commodo adiecit, quod pro generum diuersitate per gradus accedente vindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim condere, ac melius puros sapes, sine luctamine alterius generis vnaquæque vinea seruare. Hoc si difficile videbitur, non alias simul conseras, quam quæ & sapore, & flore, & maturitate conueniant. Sed hæc in pastinis vel sulcis ratio erit, in serobibus vero per angulos in sarmenta deponis. Sed (vt asserit Columella) vineam stercore mistam simul sparges, & si exile solum fuerit, pinguem terram serobi inferes, vel aliunde portatam. Cum vero plantam vel malleolum disponimus, modice humido solo, sed potius arido quam luto, duabus gemmis superatam relictis, sarmenta ponemus obliqua, & sic facilius comprehendent.

De arbutiis vitibus, & plantis arborum vitiferarum.

TIT. X.

Quod si arbutum te habere delectat, plantam generosam vitis prius in seminario nutrire debebis, vt inde radicata transferatur ad serobem cui arbor iniuncta est. Seminarium vero quicquid aequæ fossam tabulam pedum duorum semis altitudinem. In hac, quam p. numero ponendarum vitium, vel quatuordecim, plantarum protendis aut contrahis, breuissimo spatio distantia inter se sarmenta depones. si vallis aut humebat in campo, trium gemmarum, exceptis minutis quas habebit inferius. & vbi conualuerint, hinc post biennium radiceas vitis vel arbutulas transferas: quas cum depones in serobe ad singulas materias rediges, puratis omnibus quæ scabra sunt, curatis etiam radicibus, si quas potueris inuenire vexatas. In serobe autem

tem ad arbutum faciendum duas radiceas vitis deponis, hoc seruans, ne se in radice contingant: sed lapides quinque prope librari medios inter vttranque constitues, & ipsas vitis ad serobis latera discreta coniunges. Mago asserit, serobem non primo anno esse complendam, sed subinde coarctandam: quæ res vitæ faciet alius fundare radices. sed hoc aridis prouinciis forte conueniet: humidis autem sara putrescent recepto humore, nisi statim terra cumuletur. Sed arbuta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, si ager suppetit abundantia, populo, vlmō, fraxino in mōranis & asperis, in quibus vlmus minus leta est. Has etiam Columella dicit seminario debere nutiri. Mihi videtur quod nulla prouincia est, quæ non ex his quacumque sponte producat. Plantas etiam maiores de locis quibuscumque translata, vel eorum generum truncos radiceas hoc tempore circa serobem vitis oportere constitui. Sed si arbutum frumentarius fuerit, vbi arbuta disponis, quadragenos pedes inter arbores relinque, vt seri possit, in exili autem vicinos. In serobe vero vitis ab arbore sua sesquipedis spatio distare debet. Nam vitis multum subiecta arbore, incremento arboris opprimetur. Caneis etiā munienda est aduersum pecoris appetentis iniurias, & arbore suæ protinus alliganda. Est & aliud de transferenda ex arbutis vite compendium: Fit ex vitæ parua corbícula, quæ mensura pedis, vel aliquanto minor, circini spatio possit amplecti. Hæc ad arborem, cui vitis iniuncta est, fertur, & in fundi media parte pertunditur, quo sarmentum viream possit admittere. Inducto itaque sarmento vitis eius, de qua transferre disponis, corbícula ipsa ex aliqua arboris parte suspenditur, & viua terra repletur, vt sarmentum terra possit includi, quod sarmentum prius intorquetur. Ita exacto annui temporis spatio, sarmentum, quod clausum est, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc sub fundo corbis incisum radicatum sarmentum cum ipsa corbe portabitur ad locum quem vitibus arbutiis destinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritandæ radices. Hoc genere quantum volueris numerum vitium transferes sine ambiguitateprehendendi.

De vitis prouincialibus.

TIT. XI.

VINEAE in prouinciis multis generibus sunt: sed optimi genus est, vbi vitis velut arbutula stat breui cruce fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec solideretur: sed altior sesquipede esse non debet: vbi robusta fuerit, sola consistet. Aliud genus est, in quo canis pluribus circa dispositis, ipsa vitis per

cannas farmētis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes. Vitimæ positionis vitis est, quæ per terram proiecta discumbit. Hæ omnes & scrobibus ponuntur, & fulcis.

De putandis vineis communibus, altis, vel humilibus.

TIT. XII.

Hoc mense locis frigidis aliquatenus & temperatis vite in iusta putatio [est]. Sed, ubi multæ sunt vineæ, diuidantur, & pars earum quæ septentrionem respiciet, verno putetur; alia pars aduersa clementioribus plagis, recidatur autumno. Sed in putatione semper nitamur, vt vitis fiat in cruce robustior, ne [ve] debili viticulæ duo duramēta seruemus. Austerioribus sunt lata, intorta, debilia, malis locis nata sarmenta. Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius nascitur, debet abradi: qui si pinguitudine sua brachium quodcumque proximū debilitauerit, illi deciso ipse succedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius sarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandæ vitis causa semper tueri, & adynam vel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere: in exilibus, aut æstuosis, aut decliuibus, aut procellosis, humilior est habenda. locis pinguibus, singulis brachiis vitium bina flagella dimitte. Sed erit sapientis altius vim vitis. nam quæ altius colitur, & fecunda est, plus quam octo palmites habere non debet, ita vt conferemus semper in inferiore parte custodem. Circa crus quicquid nascitur, amputandum est, si non desideret vinea reuocari. quod si truncus vitis sole, aut pluuiis, aut noxiis animalibus est cauat, purgamus quicquid est mortuum, plagasq; eas amurcat linimus & terra: quod proderit aduersum prædicta. Cortex etiam recisus, & pendens a vite tollatur: quæ res minorem secem reddit in vino. Muscus radatur vbicunque repertus. Sed plagæ, quas in duro vitis accipiet, obliquæ & rotundæ esse debent. Decisis, sicut supra dixi, male natis omnibus, & veteribus, nouellos & fructuarios serua. Vngues etiam custodimus siccos, & annotinos recide, & omnia quæ vetera vel scabra reperiēs. Illæ quæ altius coluntur, vt in iugo vel pergula, ubi quatuor pedibus supra terram leuata steterint, quaterna brachia habeant. Si macra vitis erit, in singulis brachiis singula flagella dimittimus: si pinguis, bina. sed prouidendum, ne prima parte sint sarmenta quæ seruas. quod cum sit, vitis, tamquam si fulgure tangatur, arescit. Relinquenda sunt sarmenta neque circa durum, neque in summo: quia hæc velut pampinaria

naia minus afferunt: illa vitem nimietate sæctus onerant, & longius ducunt. Quare in medio loco seruanda sunt, quæ tueri. Plaga non iuxta gemmam, sed aliquanto superius fiat, & auertatur a gemma propter lacrymam defluentem.

De putatione arbuti.

TIT. XIII.

Vitis quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad secundam vel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos crescere subinde patiamur, vnam materiam semper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum volunt maximum, materias plures per ramos submitunt. qui vinum melius, sarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ sunt pauciores. Putandi autem ratio talis est, vt & recidantur, & noua circumcisus capreolis & ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendum est, omnibus annis vitem rectorum vitiferarum, ne alter sub alterius linea dirigatur: sed ut ramus vltimus a terra octo pedibus, gracili vero septem fit. Ramo relinquenda est. In solo rosido & nebuloso, rami arbuti vitiferæ in orientem & occidentem putatione dirigantur, vt latera vacua solis radiis membra totius vitis ostendant. Legendum est autem, vt vitis spissa non sit in arbore, & deficientibus primis arboribus substituendæ sunt aliæ. In loco clipeoso humilior rami arborum seruandi sunt: in plano & vlipeoso, altius. Palmites ad arborem non duro vimine ligentur, ne eos vinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noueris, quæ palmes, quod extra ligaturam pendens habuerit, fructu induet: quod infra ligaturam, materiæ sequentis anni deputabit.

De prouincialibus vineis putandis.

TIT. XIII.

Vites, quas prouinciali more velut arbutulas stare dicunt, si instituere velis, ramos a quatuor partibus his relinques, in eis brachiis sarmenta pro vitis possibilitate seruabis. Vitis autem, quæ cannis in orbem coguntur, sic putentur, quæ modum ex quæ nituntur radicis, aut palis. Illæ vero quæ sine adminiculis iacent, quod pro sola indigentia faciendæ sunt, vel necessitate prouinciæ, primo anno duas gemmas, secunde plures habebunt. Sed huius generis vinea strictius est putanda.

De nouella vitis putatione.

NOVELLAM vitem Columella dicit a primo anno ad vnam materiam esse formandam, nec recidendam totam, sicut Italia consuetudo est. Anno secundo expleto, quia velintereant vites in totum recisæ, vel infœcunda sarmenta producant, quæ amputato capite velut pampinaria de duro coguntur exire; quare iuxta ipsam commissuram vereris sarmenti, vnam vel duas gemmas [censemus] relinquendas quod est merito in viticula fortiore seruandum, & sane exapiendam calamis nouellam, vel exiguis palis, vt tertio anno robustiores possit accipere. Nam quadrima nouella, vbi latum solum est, tres materias merito nutrire cogitur. Statim post putationem sarmenta decisa [a] vineis, & rubi & impedimentum fossoris omne tollatur.

De propaginibus.

Hoc etiam mense propagandæ sunt vites: sed verus & exacta vinea, cuius duramenta longe processerunt, vt Columella dicit, mergi melius reparabitur, quam si infossione totius corporis obruatur. quod agricolis certum est displicere. Mercurum dicimus, quoties velut arcus supra terram relinquunt, alia parte vitis infossa. Nam (vt ait Columella) cum totæ stratae sunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero post biennium reciduntur in ea parte quæ supra est, & in loco iustas vites relinquunt. Sed (vt agricolæ afferunt) post biennium si recidas, plerunque infirmas habent radices & repente simul pereunt.

De insitionibus.

Hoc mense calidis & apricis locis optime celebratur insitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri possunt; tertium reseruatur æstati. Sunt autem genera inferendi hæc: aut sub cortice, aut in trunco, aut emplastro. Inferemus ergo sic: Arborem vel ramum, in loco qui nitidus est & sine cicatrice, ferra recidemus non læso cortice. Post serraturam, plagam ferramentis acutis incidamus. Inde quasi cuneum tenuem ferreum, vel osseum, maxime leoninum, inter corticem & lignum tribus prope digitis consideranter deponimus, ne corticis fascia dissipetur; & in eum modum subducto cuneo, statim furculum mergimus vna parte decisum salua medulla, & cortice partis alterius, qui supra arborem sex vel octo digitis emineat. Duos, vel tres, vel plures furculos pro trunci qualitate constituimus: quaternis digitis, vel amplius inter eos

TIT. XV.

TIT. XVI.

TIT. XVII.

spatium relinquemus: tunc iunco, aut vlmo, aut vimine strin-
gemus, & super lutū musco tectum ponemus, ac ligabimus, vt quatuor digitis supra lutum possit furculus eminare. Plerumque delectat strictum primo sectæ arboris truncum vincu-
lis atque foribus, in medio findere, & ibi furculos ex vtraque par-
te ratos in modum cunei, vt integra sit medulla, demergere, præmissis ante cuneolo, quo subducto, depositus furculus re-
deunte in plagam materia, possit astringi. Sed hoc vtrumque
genus vernum est, & fit crescente luna, vbi incipit gemma ar-
borum turgescere. Sirculi autem, qui inferendi sunt, sint no-
uelli, fertiles, nodosi, de nouo nati, ab Orientali arboris parte
decissi, crassitudine digiti minoris, bifurci vel trifurci, gem-
mis pluribus vberati. Si arborem minorem desiderabis inferere,
in qua sine dubio meliora incrementa proueniunt, circa
terram secato: & quod melius est, furculos inter lignum corti-
cemque deponere, tunc stringe. Quidam rasum ex vtraque parte
furculum conuenientem soliditati arboris inferendæ sic in
medio deponunt, vt cortex sirculi vndique cortici arboris red-
datur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota vsque ad
apicem insitum colligatur; quæ eam res a vento & calore de-
fender. Mihi asseruit diligens agricola onine insitum sine du-
bio comprehendere, si depositis furculis viscum non tempe-
ramus in ipsa plaga pariter mergamus, quasi glutino quo-
dam succos materiæ vtriusque misturum. De emplastratione
hunc mense dicemus. Quartum genus Columella sic retulit.
Gallia terebra vsque ad medullam arborem perforandam,
plaga interius leuiter inclinata. ibi educto omni scobe, vi-
tem, vel ramum ad modum foraminis impressi delibratum,
succidum tamen & humentem, strictè imprimi, vna aut dua-
bus gemmis foris relictis. tunc argilla & musco locum dili-
genter operiri. ita & vites in vlmo inferi posse commissas. Hi-
panus quidam mihi hoc genus nouæ insitionis ostendit,
quod ex persico se afferebat expertum. Salicis ramum brachii
crassitudine, solidum, longum cubitis duobus aut amplius,
terebrari iussit in medio, & plantam persici in eodem loco in
quo consistit, spoliata ramis omnibus, solo capite relicto
per ipsum salicis manubrii foramen induci: tunc eundem sa-
licis ramum terræ capite vtroque demerso, in arcus similitudi-
nem debere curuari, foramen luto, musco, vinculis stringi: an-
no deinde exemplo, vbi infra medullam salicis caput plantæ
se cohaeserit, vt vnitas sit ex duobus mista corporibus, plan-

ram subter incidi atque transferri, & aggerari terram, quæ acum salicis cum perfici cacumine possit operire: hinc perfici poma sine ossibus nasci: sed hoc locis humidis conuenire vel riguis, & salices aquationibus adiuuandas, vt & natura ligni vigeat, quæ delectatur humore, & supersuientem copiam succi germinibus ministret alienis.

De instituendis oliuetis.

TIT. XVIII.

Hoc mense locis temperatis instituemus oliuera, quæ in pastinis conferenda sunt, vt extremas circa decimanum tabulas cingant, vel suum locum tenebunt. Si ponuntur in pastino, radicate plantæ decisis capitibus & brachiis, & in truncum redactæ vsque ad mensuram cubiti vnus & palmi in segmento terræ fossæ defigantur, locum palo antea deprimente ordeï grana subteriaciantur, & amputetur iis quicquid putridi inuentum fuerit, aut arentis: & tunc amputata capita luto velentur & musco, vlmis vinculis, vel tenacibus quibuscumque constricta. Sed maximum beneficium est, vt proficiat incrementum, si rubricæ partes notentur, quibus obuiscæ steterunt, & contra eas simili ratione ponantur. Sint a se distantes pedibus quindecim, vel viginti. Omnis subinde circa eas herba vellatur: & quoties se imber infuderit, breuissimis ac frequentissimis fossionibus sollicitentur. & subinde ducta a truncum terra atque permista in aliquanto altiores cumulos congregatur. Quod si oliuetum suo loco facere volueris, hæc generaterrarum sequeris: Terram cui mista sit glarea, aut cretam sabulonis coniunctione resolutam, aut pinguem sabulonem, aut terram naturæ densioris & humidæ. Creta figuli omnino repudianda est, & vliginosa, & in qua semper humor assillit, & sabulo macer, & nuda glarea: quamuis enim comprehendat non conualescit. Potest feri & vbi arbutus aut ilex steterant, nam cerrus & æsculus excisa radices noxias relinquit, quarum virus oleam necat. Locis æstuosis, Septentrionali colle: frigidis, meridiano gaudet: mediis, cliuis delectatur. Neque immundum, neque arduum patitur, magis modicos cliuos [diligite] locum, sicut est regio Sabina, vel Bætica. Baecarum genus numerosum est, & plurium vocabulorum, sicut Paulia, Orchis, Radix, Sergia, Licinia, Cominia, & cætera: quas nominare non attinet. Paulia tamen oleum quod reddit, dum viride est, optimum [est], sed cito vetustate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepisse sufficiet, maiores baccas cibo, minores olco profuturas. Si fuerint

mentarius ager est, quem conferimus oliueto, quadriagenis inter se pedibus distentis macer, vicienis quinis. Melius facimus, si ordines in Fauonium dirigamus. Cum deponentur, in serobes siccas constituantur quaternis pedibus fossas. Glarea trita, vbi lapides defuerint, misceatur, & sterus. Si clausus locus est, modice supra terram, quæ ponuntur, emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci esse debent. In siccis viciis viciis cum pluuia defunt, rigare conueniet. Si prouincia indiget oliuetis, & non est vnde planta sumatur, seminari facendum est, id est tabula effossa, sicut superius dixi, vt (sicut Columella dicit) rami ferra incisi in modum sesquipedalem deponantur. Inde post quinquennium poterit valida planta transferri, & locis frigidis hoc mense plantari. Scio plerosque, quod facilius atque vtilius est, radices olearum quæ in siluis plerumque sunt, aut in locis desertis, in cubitam mensuram recisas, aut in seminario, si placuerit, aut in oliueto solere disponere, & admistione stercoreis adiuuare. Quare proueniet vt ex vnus arboris radicibus numerosa planta nascatur.

De pomiferis & spatiis earum generale præceptum.

TIT. XIX.

ETIAM pomiferas arbores possumus in pastinis a Septentrionali regione disponere, de quibus sigillatim dicemus, quæ specialiter sunt tenenda. Nam pomis eadem conuenit terra, quæ vitibus. Scrobes autem maiores facies, vt materiæ proflis, & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas statues radicata, quod est melius: sed seruauimus, ne cacumina aut manu fracta aut erosa non crescant. Vnumquemque ordinem suo generi deputabis, ne infirmæ a robustioribus opprimantur. Plantas similiter notabimus, vt quibus steterant cardinibus opponamus. De cliuo sicco & calido, in planum, pinguem & humidum transferemus. Si pinguis ponere volueris, supra terram prope tribus pedibus erigatur. Vbi duas in vna scrobe plantas deponis, cauendum est, ne se contingant, nam vermibus interibunt. Sed (vt Columella dicit) feraciores sunt, quæ seminibus, hoc est nucibus, quam quæ plantis ponuntur, aut ramis. Vbi regio sicciore aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis vitibus, vel latandis arboribus, & plantis circumfodiendis.

TIT. XX.

IN locis maritimis & calidis fodiendæ sunt vites: vel

(si hæc prouinciæ consuetudo est) exarandæ, & in eisdem locis palandæ; aut ligandæ sunt vineæ prius quam gemmæ proce-
cedat; cuius concussione vel attritu incurritur grande dispen-
dium. Nunc oleæ cæteræque arbores lætamen accipiunt de
crescente luna. Sufficiet autem maiori arbori vehes vna; mi-
nori, media; ita vt subducta a radicibus terra, & fumo permissa,
reuocetur. Tempore hoc, si quæ sunt in seminariis plantæ, cur-
cumfodiendæ sunt, & amputandi eis rami superflui, vel radi-
culæ quas circa in superiore parte miserunt.

De rosæ, lilii, croci, violis conferendis. TIT. XXI.

Hoc mense rosas conferemus, quæ sulco breuissimo aut
serobibus ponenda sunt, vel virgultis, vel etiam semine. Semi-
na autem rosarum non putemus medios flosculos esse aut
coloris, quos rosæ ferunt, sed baccas nutriunt, quas in breuissi-
mi pyri similitudinem plenas seminibus post vindemiam
reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fusco &
mollicie poterit aestimari. Siqua etiam sunt antiqua rosarum,
hoc tempore circumfodiuntur sarculis vel dolabris, & ardi-
tas vniuersa reciditur. Nunc & quæ rara sunt possunt ducta
virgarum propagine separari. Si rosam temperius habere vo-
lueris, duobus palmis ab ea [in] gyrum sodies, & aqua calida
bis rigabis in die. Nunc & liliorum bulbos ponemus, vel lili-
ante habita sarnemus summa diligentia, ne oculos circa radi-
cem nascentes, & minores bulbos sauciemus, qui a matre
subtrahuntur, atque in alios digesti ordines, noua liliæ formæ
bunt. Item violarum plantæ, & croci bulbi ferendi sunt, vel
subtiliter (si fuerant ante) fodiendi.

De lini semine ferendo.

TIT. XXII.

Hoc mense aliqui lini semen læto solo in iugerum x mo-
dios spargunt, & lina consequuntur exilia.

*De cannetis, & asparagis, & plantis salicis, & genestæ, &
seminariis myrti & lauri.* TIT. XXIII.

TEMPORE hoc cannetæ ponenda sunt factis breuissimis
serobibus, & oculis cannarum per singulas serobes obrui,
qui semipedis spatio inter se distare debebunt. Si calidæ & sic-
cæ prouinciæ studemus, valles humidas vel irriguas opus est
deputare cannetis. Si frigida regio est, locis mediis instituam-
tur, sed succo villarum subditis. Inter hæc asparagorum etiam
semina spargere possumus, vt mista nascantur, quia & aspara-
gi coluntur, & incenduntur eo more quo canna. Sed si sunt
antiqua cannetæ, hoc tempore sarientur, recisis quæ in radice
put

paganda sunt, id est putribus male porrectis, & si qua gigen-
di oculos non habebunt. Nunc salicis plantas, & omnium ge-
nerum, quæ ar busto applicandæ sunt, vel genestæ, (vbi de-
bit) obruemus. Ex baccis etiam myrti & lauri, seminaria fa-
ciemus, vel si fuerant, excolemus.

De hortis.

TIT. XXIII.

CIRCA Idus Februarias sepes hortorum ex congesto in
sanibus spinarum semine faciendæ [sunt,] sicut dictum est,
cum de munimine loqueremur hortorum. Item Græci di-
cunt de crassa rubi virga fieri debere particulas, & palmaribus
serobibus obrui, & quotidie, donec frondeat, solitione & ri-
gatione nutriri. Hoc mense lactuca feritur, vt possit Aprili
mense transferri. Item carduus feritur, & nasturtium, & kori-
andrum, & papauer, sicut mense Nouembri, & allium & vlp-
cum. Nunc satueria feritur pingui agro, non stercoreato, sed
aprico, vel melius mari proximo, & [cum] cepullis mista se-
minatur. Hoc etiam mense cepullas seres: sed constat & vere
autumno esse seminandas. Si semen eius seueris, in caput
reficit, & minus reddit in semine. Si capitulum ponas,
capitulum macescit, & multum semen educit. Terram cepæ desi-
derant pinguem, vehementer subactam, irriguam, stercorea-
tam. Ibi areas faciemus omnibus herbis & radice purgatas.
Seremus placido & sereno die, maxime Austro vel Euro
seruimus. Si minuente luna serantur, tenues & aciores pro-
ferunt: si crescente, robustæ & saporis humecti. Rarius sunt
ponendæ; runcandæ ac sarculandæ sunt sæpius. Si capita vo-
lemus, serimus his esse maiora, folia omnia debemus auferre, [&]
succus ad inferiora cogetur. De quibus vero semina colli-
genda sunt, iuuentur amminiculis, vbi caulem coeperint exci-
pare. Cum niger color seminis fuerit, præferunt maturitatis
indicia. Vellendi sunt thalli adhuc semisseci cum semine, &
in sole siccandi. Hoc mense anetum seres locis frigidis.
Omnem cali statum patitur, sed tepidiore lætatur. Rigitur, si
ember abstineat. feratur rarius. Aliqui semen eius non ob-
stare opinantes quod a nulla aue tangatur. Nunc & sina-
ris serere possumus. Hoc etiam mense caules seremus, qui
in toto anno feri possunt. Solum pingue & satis subactum
augunt: argillam & glaream timent: sabulone & arenis
non delectantur, nisi perennis vnda succurrat. Omnem
celstarum caulis patitur, frigidum magis. Contra austrum
solati citius ferunt; contra septentrionem, serius. Sed lio

& sapore caulis vincit & robore. Cliuis delectatur, & ideo ponenda sunt plantæ per puluinos arearum. Gaudet stercore & sarculatione. Rarius positus conualefcit. Celerius coquitur virore seruat, si, dum est triū vel quatuor foliorū, nitrū tritum cribello desuper spargas, vt speciem pruinę candēis immetur. Columella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas seruandæ viriditatis causa, fimo simul adharere. Ponendæ sunt plantæ maioris incrementi, quia licet seruit comprehendant, fortiores fient. Si hiems est, tepido iam diebus æstas, cum sol in vesperam declinatur, planta pangenda est. Vastior fiet, si terra operiatur assidue. Semen brassicę verustum mutatur in rapa. Hoc mense post Idus spongas aspartagorum vel nouas formare incipiemus ex semine, vel antiquas ponemus. Mihi etiam illud vtile videtur ac diligens. Vt asparagi agrestis radices plurimas in vnum locum congeramus cultum, vel certe saxosum, quæ statim fructum dent ex loco qui aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus in scopis, vt fructus frequentior surgat, & fortior. Hoc autem genus est sapore iucundius. Nunc etiam malua seri potest. Mentam quoque sere plantis vel radicibus, loco humido, vel etiam aquas apricum solum, nec pingue, nec stercoreatum desiderat. Hoc mense fœniculum seres loco aprico, & modice saxosofecritur primo vere. Pastinaca & semine ponetur & plantis, loco pingui, soluto, altius pastinato, raram statues, vt robur accipiat. Cynela etiam nunc seritur, & colitur eo more quo allium vel cepulla. Nunc cærefolium locis frigidis post Idus seratur, desiderat agrum lætum, humidum, stercoreatum. Hoc mense beram seremus, quamuis possit & tota æstate seminari. Amat agrum putrem, humidum, lætum. Transferenda est quatuor aut quinque foliorum radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo stercore saturari. Hoc mense porrus serendus: quem si scitilem velis, post duos menses, quam saturatus est, poteris defecare manentem in areis suis: quamuis affert Columella etiam sectium diutius duraturum, melioremque, si transferatur, & quoties secabitur, aqua iuuetur & stercore. Si capitatum facere velis, quod vere seueris, Octobri mense transferre debebis. Serendus est loco læto, & maxime campeltri, area plana, pastinata alte, & diu subacta & stercoreata. Si sectium velis, spissius: si capitatum, rarius seres. Sarcocollum frequentandus est, & herbis liberandus. Cum digiti crassitudinem habuerit, a media parte præcisus foliis, & truncatus ra-

dicibus, transferatur: oblitus fimo liquido, quaternis vel quinis digitis separetur. Cum radices agit, modice comprehendendus & alleuandus est sarculo, vt suspensus a terra quod spatii vacuum subter inuenerit, capitis vastitate cogatur impleri. Item plura semina in vnum ligata si depolueris, grandis porrus nascetur ex omnibus. Item si capiti eius rapæ semen immittas sine ferro, & pangas, multū fertur incrementum: melius si frequenter hoc facias. Hoc mense inula seritur, quo caneta ponuntur. Seritur oculis sicut calami, quos abscondere & terra leuiter debemus obruere, terra fossa & subacta, excitatis ad lineam puluinis, quibus eius oculos oportet infodere. trium pedum inter se spatio separantur. Hoc mense colocasie bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maxime irriguum. Circa fontes lætantur & riuos, nec de soli qualitate curant, si perpetuo foueantur humore. Frondere prope semper possunt, si tanquam citreta tegumentis defendantur a frigore. Hoc mense cyminum & anisum seritur loco bene subacta, & cui lætamen admisceas. Quod satum est, herbis purgetur assidue.

De pomis, & primo de pyris.

TIT. xxv.

PLANTAS pyrorum mense Februario locis frigidis ponemus: calidis vero Nouembri: sed mense Nouembri pyra locis tepidis conferenda sunt, vt solum iuuentur irriguo: ita & florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi turgentis acquirunt. Nasci tamen tali solo maxime diligunt, quale vinetis diuimus conuenire: sed læto solo & validas arbores, & fructus plurimos consequemur. Lapidosi generis pyra vitium mutatis creduntur, si terris mollibus conlerantur. Sed pyrum plantis serere prope tardus euentus est: tamen quibus hoc placuit, vt semina generosa nihil sibi de agresti asperitate permisceant, plantas bimas aut trimas, eo more quo oleæ ponuntur, radicatas, magnis scrobibus ponant, supra terram tribus altas vel quatuor pedibus, quarum decisa cacumina argilla mista mulsi debet operire. Nam si quis pyrorum semen aspergat, nati quidem necesse est, originem tuam resouente natura, cuius generati nulla tarditas potest afferre fastidium: sed homini nec expectare longinquum est, cum & seio veniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc mense Nouembri bene serobibus, vt, cum prehenderint, inferantur. Hoc autem mense, quod quæ plantis suis seruntur, dulcedinem ac tene-

ritatem seruant, diu tamen seruata non durant: insita ver-
moram temporis sustinebunt. Spatia inter pyros triginta pe-
dum mensura discernat. Genus hoc arboris, vt proficiat, sie-
quenti humore, & assiduis fossionibus est colendum, vsque
adeo, vt tempore, quo florere consuevit, nihil perditura creda-
tur de flore prolato, si eam tunc fossor adiuuerit. Multum pro-
ficis, si interiecto anno quale libet lætamen adiungas: sed bu-
bulū spissā & grauiā poma generare [fertur.] Aliqui cinere
miscant, credentes hinc contrahi pomis argutos sapores. Ge-
nerum varietates exsequi superuacuum puto, cum in pona-
dis vel excolendis nulla sit distantia. Si languida arbor est py-
ri, vel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum figis
primis, vel in trunco similiter terebrato ex æda cuneum figis
vel, si hoc desit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necan-
tur, & nati prohibentur radicibus selle taurino frequent-
infusis. Item facies vini veteris recentes, si radicibus affundan-
tur per triduum, diutius [arbores] in floribus laborare non
faciunt. Si lapidosa pyrus est, ab extremis radicibus terram
priorem leuabis, & secernes omnes lapillos; quibus diligenter
remotis, alteram terram cribro cretam in loco eius infundes.
sed hoc proderit, si rigare non cesses. Mense Februario & Mar-
tio pyrus inseritur, more, quo dictum est, cum de insitione lo-
queremur, sub cortice, & in trunco. Inseritur autem pyro age-
sti, malos; vt nonnulli, amygdalo & spino; vt Virgilius, orno &
fiaxino, & cydonio; vt aliqui, & punico, sed fisso ligno. Surcu-
lus pyri, qui inseritur ante solstitium, anniculus esse debet, pri-
us quam figatur, foliis & omni tenera parte priuari; post
solstitium vero cum figis, qui summum germen inclusit. Py-
rus omni genere inseritur. Condiendi sunt pyra ita. die plac-
ido decrecente luna a vigesima secunda vsque in octauam. Et
dem poma sicca, & manu lecta ab hora secunda in quintam
vel a septima in decimam, a caducis diligenter electa integra,
vel & prope dura, & aliquanto viridia in picato vase claudun-
tur, quod operculo regitur, & deorsum os eius inclinatur, ut
que [breui scrobe] obruitur in eo loco, circa quem perennis
aqua decurrit. Item quæ dura sunt in carne & cure, prius in
aceruo posita, vbi se mollire cœperint, in vas fictile bene co-
ctum picatumque ponuntur, & operculo superueniente con-
pantur. Vas breui scrobe demergitur in eo loco, qui quo-
tidie foete tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas aut tra-
menta seruantur. alii statim lecta cum tenacibus suis picata
vicia

vrceis condiderunt, & oribus vasculorum gypso vel pice clausis, ipsa sub diuo obruta fabulone texerunt. Alii pyra, quæ se non contingerent, in melle seruarunt. Item pyra diuisa & purgata granis, in sole siccantur. Aliqui aquam salſam, cum coepit vndare calefacta, dispunt, & ei post iam frigidæ pyra seruanda demergunt. Tunc exempta post tempus exiguum condunt vrceo, & eius ore lito conseruant: vel nocte & die in frigida salſa manere patiuntur: post in aqua pura biduo macerant, deinde in sapa, vel passio, vel dulci vino mersa custodiunt.

Vinum pyri & acetum.

vinum pyris & acerum.
vinum de pyris fit, si contusa & sacco rarissimo condita ponderibus comprimantur, aut prelo. Hieme durat, sed prima acescit ætate. Acetum sic fit de pyris: Pyra siluestria, vel asperi generis matura in cumulo referuantur per triduum. Deinde mittuntur in vasculo, cui fontana aut pluuiialis aqua miscetur, & opertum vas per triginta dies relinquitur, ac subinde quantum sublatum fuerit aceti ad vsu, tantum reddituræque ad reparationem.

Liquamen ex pyris.

Liquamen ex pyris.
LIQUAMEN de pyris castimoniale sic fiet: Pyra maturissima cum sale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint re-
solute, vel in cupellis, vel in vasculis fictilibus picatis condiun-
tuntur. Post mensem tertium, suspensæ eæ carnes liquorem di-
stillant saporis iucundi, sed coloris albiduli. Circa hoc, illud
proderit, ut tempore, quo saliantur, pro aliqua parte vina ni-
gella permisceas.

De malis.

De malis.

MENSE Februario & Martio mala seramus: si calida & sic-
ciora est, Octobri & Novembri. Eorum plura sunt genera,
quae numerare superfluum est. Amant pingue ac lætum so-
lus, & cui humorem non tam rigatio, quam natura suppe-
dit. Et si in arena vel argilla sit, rigationibus adiuvetur,
montanis locis debent ad Meridie versa constitui. Et frigi-
do solo proveniunt, si cæli teporadijuerit: nec in asperis &
humectis sedem recusant. Macrum & aridum solum poma
sterculosa efficit & caduca. Seruntur omni genere, sicut py-
ramide, neque exarari neque effodi desiderant. Idcirco eis magis
pura conveniunt. Stercus [ovillum] tantum non exigunt
quidem, sed libenter assument, vel si cineris pulveres misce-
antur. Amant modestas rigationes. Putatio illis apta est, sed
maxime ut arida aut male nata tollantur. Citius senescit hæc

arbor, & in senectute degenerat. Si caduca sunt poma, fissis
dici lapis iniectus poma retinebit. Iacertæ viridis felle si tan-
gantur cacumina, non putrescit. Vermes eius suillo stercore
mistis humanæ urinae, aut felle bubulo, extinguuntur: qui
plures circa arborem sunt, æreo scalp pro semel rasi non vi-
nascuntur, si ea loca, unde rasi sunt, bubulum stercore obdu-
cant. Si spissa poma ramos onerabunt, interlegenda sunt quæ
vitiosa, ut alimentum cæteris succis æquiparet, & generatim
abundantiam ministret, quam numerosa vilitate perdat.
Malus omni generi inferi potest, quo pyrus. Mense Februa-
rio & Martio, quibus pyrus inferitur in malo, in pyro, in
pruno, forbo, persico, platano, populo, salice. Diligenter
legenda sunt mala quæ volumus custodire. ea in locis obducen-
di sunt, ubi ventus non fit, stramentis prius in crate subiectis, in
mulos secreta disponimus: qui cumuli frequenti diuisione
parentur. Aliqui diuersa dixerunt, vel singula in vasculis
libus picatis atque oblitis claudi, vel argilla inuolui, vel
pediculos creta adlini, vel in tabulis substrata palea dispo-
ni, & stramentis de superiore parte cooperiri. Mala rotunda, &
orbiculata dicuntur, sine cura toto anno seruari possunt.
in puteo, vel [in] cisterna mergunt vasa fictilia, quibus
generatim picatis & clausis mala committuntur. Alii ex arbori-
bus mala illa sumperunt, & pediculis eorum pice seruent
supra tabulatum per ordinem disponunt, nucum foliis
subter expositis. Plerique scobem populi vel abietis inter
la diffundunt. Constat mala sic ponenda, ut pediculis
partes deorsum facias, neque ante quam vsui necessaria
antur esse, contingas. Vinum & acetum fit ex malis, sicut
pyris ante præcepti. Cydoniis ferendis plerique tempora
uerba dixerunt: tamen mihi vsu compertum est in Italia
Vrbem, mense Februario, vel inchoante Martio, plantas
niorum radicata in passinato solo tenuisse adeo feliciter
fuisse sequentis anni fruge gaudere, si posita maioris
fuerint. Locis siccis & calidis, extremo Octobri, vel Nouem-
bri inchoante, ponantur. Amant cydonii locum frigidum
humectum. Si in tepido statuuntur, opus est illis rigorem
succurri. Ferunt tamen statum mediocri sitis, inter naturam
frigoris & caloris, & in planis & in decliuis proueniunt.
men magis inclinata & deuexa desiderant. Serunt aliqui
cuminibus, & talea, sed tardus est in vtroque prouentus.
ponendæ sunt largæ arbores cydonii, ne alteram quatuor

vento stillicidium tangat alterius. Dum minor est, vel quan-
do ponitur, iuuetur stercore: maior vero, cinere vel cretæ pul-
uere semel toto anno radicibus misto. Poma in his & cito ma-
tura, & maioris incrementi, assiduus humor efficit. Rigandæ
sunt, quoties cælestis negatur infusio, & circumfodiendæ lo-
cis calidis, Octobri mense, & Nouembri: frigidis [vero] Februa-
rio vel Martio. Nisi [enim] circumfodiantur assidue, aut steriles
efficiuntur, aut earum poma degenerant. Putandæ sunt, sicut
proban, & a vitiosis omnibus liberandæ. Si arbor ægra est,
amurca aquæ æqualiter mista radicibus debet affundi, aut calx
vina temperata cum creta, vel resina locularis pici liquida mi-
sta trunco arboris adlini, vel ablaqueatæ arbori circa radices
imparis numeri poma cydonia pro magnitudine eius ponen-
da & obruenda firmantur: quod annis singulis factum, custo-
dia vitis, sed arboris longe derogabit ætati. Mense Februa-
rio cydonia inferuntur, melius in trunco quam cortice. Reci-
piunt in se surculos prope omnis generis punici, sorbi, omni-
um malorum, quæ meliora producant. Inferuntur autem no-
uæ arbores, quibus succus est in cortice: si maior est, circa ra-
dicem melius inferetur, ubi cortex & lignum beneficio soli
adherentis humescit. Legenda sunt matura cydonia, quæ hoc
more seruantur, vel inter binas tegulas posita, si luto ex omni-
bus claudantur, vel si defruto incoquantur, aut passo. Alii
quæ maiora sunt, fici foliis inuoluta custodiunt. Alii tantum
lois siccis reponunt, a quibus ventus excluditur. Alii canna
vel eboze in quatuor partes diuisa, sublati omnibus quæ in
medio sunt, in vase fictili melle obruunt. Alii in melle sic inte-
gantur. in quo genere condiendi satis matura deli-
gantur. Alii milio obruunt, vel paleis separata demergunt.
Alii plenis vino optimo vasculis mittunt: vel vini & defruti
adseruanda cydonia, æquum corpus efficiunt. Alii doliis mu-
mergunt, atque ita claudunt, quod odoratū reddit & vinum.
Alii in patina noua sicco gypso obruunt separata cydonia.

Silique.

Silique. Februario mense feritur & Nouembri, & semi-
ne & plantis: amat loca maritima, calida, siccæ, campestris: ta-
men (ut ego expertus sum) in locis calidis fecundior fiet, si
admoventur humore: potest & taleis poni. Scrobem desiderat
magis. Inferi etiam possunt mense Februario credunt aliqui
in pruno, vel amygdalo. Siliquæ seruantur diutissime, si ex-
ponantur in cratibus.

Morus.

AMICA est morus & vitis. Mori nascuntur ex semine, sed & poma & virgulta degenerant. Serenda est taleis, vel cacuminibus, melius autem taleis sesquipedalibus, ex vtraque parte leuigatis, ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus, immergimus, ac tegimus cinere terris admisto. non amplius quam quatuor digitis operimus. Seremus a medio Februario & toto Martio: locis vero calidioribus, Octobri postremo, vel Nouembris initio, sed verno maxime, die nono Calendarum Aprilium. Amant loca calida, sabulosa, & plerumque maritima. In tofo vel argilla vix comprehendunt. Humor assiduus [moris] prodesse non creditur: fossilionibus latatur & stercore. Putria in his & arida post triennium sunt putanda. Plantam si robusta [est], transferes mense Octobri, vel Nouembri: si tenera, Februario & Martio. Scrobes desiderant altiores, interualla maiora, ne [altera] vmbris prematur alterius. Faciem altioremq; mori arborem fieri aliqui tradiderunt, si perforato hinc inde trunco singulos cuneos inferamus, tenebinthi hinc, inde lentisci. Circa Octobris Calendas morus ablaqueanda est, & radicibus eius vini veteris recentissimae feces infundendae. Inferitur [autem] in fico, & in se tantum sub cortice. Vtmo insita comprehendit: sed paritur magnae licitatis augmenta.

Auellana.

AVELLANAE ponendae sunt nucibus suis. non amplius supra terra ducenda est, quam crassitudine digitorum duorum. Plantis tamen & sobole, expertus sum melius provenire: Mense Februario, seu planta, seu semen exponitur. gaudet loco macro, humido, frigido, & sabuloso. Mense Iulio circa Nonas auellana matura est: [locis tamen calidis.]

Myxa.

NUNC seruntur myxa ex nucleis in aliquo vase positis: nec plantae induant firmitatem, caelo tepido, terra soluta, & calore moderato. Inferuntur mense Martio sorbis vel spinis.

De pomis aliorum mensum.

ETIAM nunc tubetes seruntur, & inferuntur, & ossa duorum, vel plantae eiusdem generis ponuntur, & transferuntur, & inferi possunt: & melpilus inferetur, & ossa [feruntur] prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc potest, & sorbus hoc etiam mense feri, & amygdali semina arboris obrui, & locis temperatis nunc inferi mense inchoant.

frigidis vero exeunte, conditis tamen surculis antequam germinant. Et pistaciae planta vel nunc statui aut inferi potest, & castanearum semina spargi. Noces quoque iuglandes etiam nunc seminariis recondi, & ipsum genus inferi, & frigidis & humectis locis nunc poterunt pineta seminari.

De educatione porcorum.

TIT. XXVI.

NUNC verres maxime foeminas inire debent. Legendi sunt vasti & ampli corporis, sed rotundi potius quam longi, ventre & clunibus magnis, rostro breui, ceruice glandulis spissa, libidinosi, anniculi, qui usque ad quadrimos inire foeminas possunt. Scrofas vero longi lateris debemus eligere, & quibus ad sustinendum foeturae onus magnus se venter effundit, cetera verribus similes. Sed in regionibus frigidis densi & nigri pili, in tepidis qualescunque prouenerint. Foemina ad necandum, usque in annos septem partus onera gestare sufficit: ad concipiendum, annicula debet incipere. Quarto exempli mense pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiunt autem, sicut dixi, mense Februario, ut solidioribus herbis nati, & stipula succedente pascantur. Vbi facultas est transigendi, venditis qui subinde nati sunt, celerior matribus foetura reparetur. Genus hoc omnibus locis haberi potest, melius tamen agris pastilibus, quam siccis, praecipue ubi arborum fructuosarum numerum mutatione succurrat. Maxime locis graminosis, & canarum vel iunci radice nutriuntur. Sed deficientibus alimentis per hiemem, non nunquam prebenda sunt pabula glandis, castaneae, vel frugum vilia excrementa ceterarum, verno magis cum lactent nouella virentia, quae porcis solent nocere. Neque gregatim claudendae sunt porcae more aliarum pecudum, sed haras sub porticibus faciemus, quibus mater vnaqueque claudatur, & alumnus gregem tutior ipsa defendat a frigore. Quae harae a superiori parte detectae sint, ut libere numerum pastor exploret, & oppressis a matre foetibus saepe subueniat subtrahendo. Curabit autem ut foetus proprios cum vnaquaque procludat. Plus vero quam octo (sicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi vero utilius probatur experto, porcam, cui pabula suppetunt, ut plurimum sex nutrire debere, quia licet plures possit educare, tamen si frequenter numero sueta deficiet. In porcis etiam illud est commodum, quod immixsi vineis necdum turgentibus, vel exacta vindemia gramine persecuto, diligentiam fossoris imitatur.

De vino myrtite aliter.

TIT. XXVII.

IN huius mensis initio aliter myrtite sic facies. Mittes vini veteris decem sextarios in lagœna, & baccarum myrti libras vi miscebis. Cum xx & duorum dierum spatium confusa transigerint, per quos vas quotidie conuenit agitari, tunc palmea sporta colabis, & prædictis decem sextariis mellis optimi fortiter triti pondo v miscebis.

De vite theriaca.

TIT. XXVIII.

THERIACAM vitem sic facies, cuius iste profectus est, vt vinum eius, vel acetum, vel vua, vel sarmentorum cinis proficiat contra morsus omnium bestiarum. Fit autem sic: Sarmentum, quod pangendum est, trium digitorum spatio in ima parte findatur, & sublata medulla ad eius vicem theriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur vinculo diligenter astrictum. Aliqui eadem sarmenta iam medicamine saturata, intra squillæ bulbum recondunt, & terris prædicta ratione committunt. Aliqui antidori eius affusione radices vitis infundunt. Sane sarmentum, si de hac vite sumatur ad transferendum, potentiam materni medicaminis non tenebit. Oportebit autem theriacæ infusione assidua, vim succi senescentis iterare.

De vua sine granis.

TIT. XXIX.

EST pulchra species vuæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, vt summa iucunditate sine impedimento sorberi possit, velut vnum omnium corpus vuarum. Fit autem: Græcis auctoribus hac ratione per artem succedente natura: Sarmentum, quod obruendum est, quantum latebit in terra, tantum findere debemus, & medulla omni sublata, ac diligenter exalpta, membra iterum diuise partis adunare, & vinculo constricta deponere. Vinculum tamen papyro asserunt esse faciendum, & sic in humida terra esse ponendum. Diligentius quidam sarmentum reuinctum quantum excisum est, intra squillæ bulbum demergunt, cuius beneficio asserunt lata omnia comprehendere posse facilius. Alii tempore quo vites putant, sarmentum fructiferum putatæ vitis in ipsa vite, quam possunt de alto sublata medulla excuant non diuisum, & calamo affixo alligant, ne possit inuerti. Tunc eandem *pluuiam*, quod Græci sic appellant, in excauata parte suffundunt, ex aqua prius ad sapæ pinguedinem resolutum, & hoc transactis octonis diebus, semper renouant, donec vitis gemina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc posse firmatur a Græcis, & in cerasis opus est experiri.

De vite nimis lacrymosa.

TIT. XXX.

VITES quæ lacrymarum nimietate tabescunt, & deploando vin roboris sui auerunt a fructu, trunco earum lacera- to Græci sinum fieri iubent. si hoc minus proderit, radicum robur pingue rescindi, vt afferat medicinam vulnus impres- sum, tunc insulsa a murca ad medietatem decocta & refrigerata plagæ excisio perlinetur, & sub hac acetum acre fundatur.

Myrtis alia confectio apud Græcos.

TIT. XXXI.

GRÆCI item myrtite sic præcipiunt temperari: Myrti baccas maturas in vmbra siccatas, & postea tulas, vncias octo tritis in linteo, & suspendis in vino, & vas cooperies ac lini- tas, & cum plurimis diebus sic fuerit, auferes & vteris. Aliqui myrti baccas sine pluuia collectas maturas & locis siccioribus calcant, vel exprimunt, & vino miscent viii cotularum men- suram per amphoram vini: quod vinum medicinæ quoque proderit, vbi stypticis est vtendum, stomachum solidare titu- lantem solet, reiectiones sanguinis inhibere, fluorem ven- tus astringere, limum dysentericæ passionis medicabiliter aperare.

Vt propinata sponte nascantur.

TIT. XXXII.

CONDITVM vel absinthiatum, vel rosatum, vel viola- tum proedere sponte fertur ex vitibus (vt natura suscipiat, quod procurare sœuit industria) si sarmenta in vas aliquod semiplenum supradictis portionibus mersa seruentur, & vi- tam terram simul resoluas ad lixiuii modum, donec oculi sarmentorum nitantur exi: tunc eadem sarmenta gemman- tia in quo volueris loco, vitium cæterarum more deponas.

Vt botryones varii nascantur.

TIT. XXXIII.

VT vitis botryones & albos afferre possit & nigros, Græci sic fieri debere iusserunt: Si vicing sunt vites nigra & alba, cū pu- tantur, sarmenta vtiusq; inter se diuisa sic iunges, vt medios vtiusq; generis oculos aquando reddere possis vnitati: tunc papyro ligabis stricto & molli, atque humida terra curabis ad- ducere, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen no- uum spropdis erumpat. Hinc exempto tempore, si libuerit, ge- nus efficies per plura sarmenta.

De horis.

TIT. XXXIIII.

Hic mensis in horarum mensura cum Nouembri mense concordat, quas hac numeri ratione colligimus:

Hora I	& XI	pedes XXVII
Hora II	& X	pedes XVI
Hora III	& IX	pedes VII
Hora IV	& VIII	pedes III
Hora V	& VII	pedes II
Hora VI		pedes I

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putandis vineis, & inserendis & pangendis vitibus. TIT. I.

MARTIO mense locis frigidis putatio vinearum celebratur, de qua abunde Februario mense locuti sumus, vsquequo incipit gemma esse suspecta. Nunc vineas oportet inserere, cum vites non aquato, sed pisso humore lacrymabunt. Seruabimus ergo vituncus, qui inseritur, solidus sit, & alimentum humoris exuberet, neque vlla vetustate aut iniuria laceratus areseat. Tunc de cistæ viti furculi, qui inserendi sunt, sint solidi, rotundi, gemmis spissis, & pluribus oculati. Tres tamen oculi in infusione sufficiunt. Radendum est ergo sarmentum ad mensuram digitorum duorum, vt ab vna parte sit cortex. Aliqui non patiuntur nudare medullam, sed leuiter radunt, vt incisura sensum possit in acumen exire, & [vt] corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus ita infigendus est, vt truncus iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aspicere vinculo salicis infuso & paleato luto desuper alligari: regimento quoque aliquo a ventis & a sole defendi, ne hi quatiunt, hic adurat. Vbi calor temporis coeperit, ligaturæ ipsi pinnicillo circa vesperam tenuis debet frequenter humor affundari, vt hoc alimentum contra vim calis torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit, & aliquod ceperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis sarmenti quasset ætatem. Vbi solidius quantumcunque processerit, vincula oportet abscindi, ne adolescentia mollisimi germinis nodo duræ constrictionis angatur. Aliqui infra terram semipedis spatio effossæ viti furculos inserunt, & beneficium congestionis accumulunt, vt hoc quoque nouis sarmentis præter nutricis alimenta subueniat. Nonnulli circa terras melius asserunt inserendum, quia in altiori difficilius

comprehendunt. Vsque ad Idus, vel æquinoctium vites locis frigidis pangendæ sunt, seu pastino, seu sulco, seu scrobibus more quo dictum est.

De pratis purgandis in locis frigidis, & profcindendis agris. TIT. II.

NUNC locis frigidis prata purganda atque seruanda sunt: locis gelidis colles pingues, & agros vliginosos profcindere, atque exarare conueniet. Veruacra etiam, quæ Ianuario mentis sunt facta, repetere.

De panico & milio serendo, cum ordine suo. TIT. III.

CALIDIS & siccis regionibus panicum seremus & milium. Leuem & solutam terram desiderant: nec in sabulone solum, sed in arena quoque proueniunt, dummodo cælo humido & solo serantur irriguo: quia siccum & argillosum agrum reformidant. Herbis liberentur assidue: quinque sextariis spatium iugeri complebitur.

De cicere serendo, cum ordine suo. TIT. IIII.

NUNC cicer vtrumque serere debemus loco latissimo & humido. macerandum est pridie, vt possit citius nasci. Iugum tribus modis conferetur. Cicer grande nasci Græci dicunt, si infundatur aqua tepida pridie: amare etiam loca manumata: temperius prouenire, si seratur autumno.

De cannabo. TIT. V.

Hoc etiam mense cannabum serimus vsque in æquinoctium vernum, hac ratione, qua in Februario disputatum est.

De cicera. TIT. VI.

NUNC cicera seritur, quæ distat a cicercula solo colore, quo sordet, & nigrior est, primo sulco, vel secundo, solo lato. Iugum quatuor vel tribus, vel etiam duobus modis implebimus.

De nouellis puluerandis, & fodiendis vitibus, palandis, ac ligandis, & veteranis vineis restituendis. TIT. VII.

Hoc mense nouella vinea incipiat puluerari, quod nunc deinceps per omnes Calendas, vsque ad Octobres faciendum est, non solum propter herbas, sed ne tenera adhuc semina, solidata terra constringat. Graminum radices, quæ plurimam vitibus nocent, extirpandæ sunt. Nunc locis frigidis vinearum fossio celebranda est: & palandæ atque ligandæ sunt vites: sed nouellam mollibus vinculis alligemus, quia tam teneram vincula duriora præcidunt. Palus maioribus [vitibus] solidus, minoribus ponatur exilis. Propter umbræ

molestiam statuatur ab Aquilone, & plaga frigida, spatio quatuor digitorum vel semipedis remotus a vite, vt possit ex omni parte circumfodi.

Vt vetus vinea reparetur.

VINEAS veteres nunc aliqui a terra altius truncant, studentes reparationi: sed vitiosum est. nam plerumque vasiores plaga sole putrescit & rotibus. quare hoc genere reparetur. Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat: dein de infra terram supra nodum recidatur, vt opera, de frigore & sole nil timeat. Hoc faciendum, si optimi generis vitis sit, & alte posita; alioquin generosis melius erit inferenda sarmentis. Omnia supra dicta locis calidis primo mense; frigidis vero, post Idus Iulius exequemur.

Agras vites refouere.

AGRAS vites, vel quibus fructus arefcit, circumfodiet, & urinam veterem suffundes. Item cinerem sarmenti vel quercu aceto mixtum subiice, aut incisas circa terram latamine refecto, & quæ germinant: fortiora dimitte.

Læsus bidente curare.

CUM vitis bidente læditur aut ferro, plagam, si terra iuncta est, ad lineæ stercore ouillo vel caprino: tunc terra mista circumfossa ligare curato. Si in radice læsa est, operiens liquidum latamen admisce.

De oleis amurca saginandis, & cætera earum cura.

TIT. VIII.

NUNC oleis laborantibus circum radices insulsa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) sex congii, mediocribus quatuor, cæteris pro æstimatione sufficiunt. Alii paleas fabæ binos per maiorem arborem quales; alii veteris urinae humanæ trunco, quantum satis videtur, aspergunt, & arbori mortarium statim faciunt, maxime locis siccis, trunco ante cooperto. Oleam sterilem terebra Gallica perforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab Australi parte ramos eiusdem magnitudinis tollis, & stricte in foramen vtrumque coniicias vel lapidem, vel pini vel quercu palos, & abscisso eo quod superabit, luto paleato curabis occulere. Sed si sine fruge luxuriant, oleastri palum radicibus eius infige. Nunc etiam quibus moris est, frumenta iterum sarrire conueniet. Nunc locis frigidis seminaria, quæ Februario mense dicta sunt, hauriantur. & seminum fiant, & rosaria in mensis initio perco-

DI

De hortis.

TIT. IX.

NUNC horti optime sumunt cultionis initia. Mense Martio carduus seritur. Terram stercoratam & solutam diligit, quamuis in pingui possit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodest, si pangatur in solido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi sunt cardui luna crescente, in area iam parata semina spatio semipedis discreta. Cavendum est ne semina inuersa ponantur. nam debiles, incurvos & duos creabunt. Non alte imprimenda sunt, sed tribus digitis comprehensa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur assidue, donec plantaria solidentur, & rigentur si æstus intertente. Si acumina seminum confringas, spinis carebunt. Item semina coru madefeceris per triduum laurino oleo, vel nardino, vel opobalsamo, vel succo rosæ, vel mastichino, & postea siccata depresseris, eiusdem saporis orientur, cuius vnguentum semina combiberunt. Singulis sane annis a codice aufertur sunt plantæ, vt nec matres fatigentur, & soboles per spacia digerantur: cum aliqua tamen radicis parte vellendæ sint. Quos reueruabis ad semina colligenda, liberatos omnes pullis testa super tegere debebis, aut cortice. nam solent semina sole vel imbris interire. Contra talpas prodest catos frequenter habere in medijs carductis. Mustelas habent plerique mansuetas. Aliqui foramina earum rubrica & succo agrestis cucumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparum pures cauernas aperiunt, vt illæ terræ fugiant solis admissu. Hæc etiam mense vlpicum bene & allium seremus, & cepulas, & cunilam locis frigidis, & anethum. Nunc & sinapis, & amorceæ optime seruntur, vel plantantur: & malua seritur & porus, & origani planta transfertur. Lactuca & beta, & hauricum, & capparis seri possunt, & colocasia, & satyria, & narycia. Intryba etiam & raphanos nunc aliqui serunt, qui semina pedibus duobus, locis subactis, vel pastinatis, maxime arenis. semina eius mulso & lacte per triduum maceranda odorati autem [sunt,] si eorum semina multis diebus inter rosæ solia sicca mergantur. Nunc & cucumeres seminantur, rosæ solis factis, altitudine sesquipedali, latitudine pedum trium. Inter sulcos vltimum pedum spatium crudum relinques,

vbi possint vagari. Herbis iuuantur, ideo sarculo & runcatione non indigent. Semina si ouillo lacte & multa maceres, dulces nascentur & candidi. Longi & teneri fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam festinando tales efficientur. Sine semine nascentur, si prius eorum semina oleo sabino perungantur, & herba ea quæ cuculex dicitur, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum viticulae suæ capite cannae inferunt, cui prius omnes nodos perforauerint: ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinem tensus. Oleum sic metui, vt si iuxta posueris, velut harminus plicetur. Quoties tonat, velut timore [perterritus] conuertitur. Si eius florem sicut in sua vite est, in forma scissile uertitur. Si eius florem sicut in sua vite est, in forma scissile claueris ac ligaueris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram præstabit. Hæc omnia Gargilius Martialis asseruit. Columella dicit, loco aprico & stercoreoso si rubos habeamus aut ferulas, post autumnæ æquinoctium, his iuxta terram recisis & excauatis ligneo stylo, inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris lætamen addamus: hinc nasci fructus qui possint & inter frigora non necari. Hoc mense asparagos seremus circa Aprilis Calpingui loco, humido, subacto, ita vt minoribus fossulis ad lineam directis bina aut terna grana semipedis spatio discreta ponantur. Dehinc stercore solum tegatur, & herbae subinde vellantur, vel per hiemem supra stramina iaciantur primo vere tollenda. hinc post triennium nascentur asparagi. Sed expectatio ratio est, si asparagorum spongas ponas, quæ cito fructum ministrent. Hæc sic fient: Semina asparagi quanta tribus digitis comprehendere possis, post Idus Febr. pingui & stercoreato solo in singulis fossis pones, & leuiter obrues. His coarctantibus, radix connexa nascetur, quæ appellatur spongia. Sed hæc moras habet, nam per biennium in seminario suo est stercore & assidua runcatione nutrienda. Deinde post æquinoctium autumnæ transferetur, & vere asparagum dabit. Hæc erit vtilius comparare, quam longa expectatione nutrire. Est tamen in sulcis disponemus, si loca sicca sunt, inter medios sulcos; si humida, in summitate sulcorum. Humor spongas asparagorum transitu suo debet tantum rigare, non sistere. Asparagum, quem primo protulerint, confringere debemus: non auellere, ne adhuc inualidam moueamus spongiam: ceteris annis auellendus est, vt oculos suæ germinationis aperiat: quia si deinceps refringas, loca quæ fecunda esse consueuerunt

uerunt, remanente asparagi radice claudentur. Ministrabunt autem vere: & autumnæ referuabis eum, de quo sumpturus es semina, postea scopas eius incendes: tunc circa hiemem spongas adicies stercore & cinerem. Hoc mense ruta seritur locis apricis, solius cineris in spersione contenta. Loca desiderat altiora, vnde humor elabatur. Si ponas semina eius adhuc clausis folliculis, singulatim manu debbis affigere. Si iam minuta sunt, sparsa iactabis, & rastro obducta cooperies. Caules eius, qui inclusis seminibus nati fuerint, fortiores erunt, sed sero nascentur. Ramuli eius cum aliqua corticis parte conuulsi verno tempore pro plantis tenebunt: tota vero translata moriantur. Nonnulli ramulos eius pertusæ fabæ inserunt vel bulbos, atque ita obruunt alieno vigore seruandos. Prosequuntur etiam maledictis, & maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est. Sed (vt asserunt) melius furtiua promouet. Sub fici arboris vmbra libentius acquiescit. Non arctum herba, sed optat auelli. Immunda mulieris formidat arctum. Ab hoc mense vsque in Octobrem totum coriandrum seritur. Amat terram pinguem, sed & macro solo nascitur. Semen melius putatur, quod vetustius fuerit: delectatur humore. Satum bene cum olere quocunque nascetur. Hoc mense cucurbita serenda est. Amat solum pingue, humidum, decoratum, solutum. Hoc in cucurbitis insigne est, quod longas pariunt & exiles semina quæ in earum ceruice nascuntur: quæ in ventre fuerant, cucurbitas faciunt crassiores: quæ in fundo, latas, si in uersis cacuminibus obruantur. Vbi adoleuerint, amminiculis adiuuentur. Quæ seruantur ad hiemem, vsque ad hiemem in sua vite dependeant, deinde sub sole ponantur, aut fumo: aliter semina putrefacta deperirent. Hoc mense blitus seritur solo qualicunque, sed culto. Hoc neque runcandum est neque sarculandum, cum seculum natum fuerit, ipsum se per multa secula seminis sui deiectione reparabit, vt etiam si velis, vix possit aboleri. Nunc etiam serpyllum seritur plantis & semine, sed vetustate melioris frondebit, si iuxta piscinam vel lacum, vel putei margines conferatur. Anisum quoque & cuminum nunc bene seritur. Locis latioribus melius prouenit, itemque ceteris humore iuuetur & stercore.

De pomis, & malo punico.

TIT. X.

Locis temperatis mense Martio vel Aprili mala punica serimus; calidis vero & siccis, Nouembri: amat hæc arbor

solum cretosum, macilentum, sed in pingui etiam prouenit. Regio illi est apta, quæ calida est. Seritur plantis de matris radice deuulsis. Sed quamuis multis generibus feratur, melius tamen ramus eius cubitalis incisus manubrii crassitudine, & capite utroque acuta falce leuigatus, serobi velut obliquus imergitur: prius tamen porcino stercore & in capite, & in parte, quæ ima est, oblinatur, vel in crudo solo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet, si ponendus ramus gemmata iam matre sumatur. Sed qui in serobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne virgula inuersa deponas. Creduntur acida fieri, si rigentur assidue: nam siccitas in his & suauitatem perstat, & copiam. cuius tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circumfodi autumnus debet, & verno. Si acida nascantur, modicum laseris cum vino tritum per summa arboris cacumina oportet infundi, vel ablaqueatis radicibus tecto clauus infigi. Alii algam marinam obruant ad radices, cui nonnulli stercore miscent asininum atque porcinum. Si florem non continet, urinam veterem compari mensura aquæ temperabis, & ter per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingesta sufficit. vel amurcam mittes infusam, vel algam radicibus iunges, & bis rigabis in menses vel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, vel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice supponis, vel squillam circa arborem seris. Et cum pendunt poma, tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione seruabis. Si vermes laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur: aut clauo æneo si vermes eosdem purges, difficile nascuntur: vel asini urina stercorei admista porcino vermibus inuiabit. Cinis cum lixiuio circa punici truncum frequenter infusus, læta & fructuosa reddit arbusta. Asserit Martialis candida in his grana fieri, si argillæ & cretæ quartam partem gypsi misceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus circumadiugas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, si olla fistilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ne resiliat ligatus ad palum. Tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incursus. Autumno patefacta suæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipse asserit poma procedere, si tithymalli & portulacæ succus æqualiter mixtus ante quam germinet, trunco arboris adlinatur. Inferi postea

mar de ramorum connexionem, ut medulla utrinque diuisa seungat. In se tantum inferi potest circa Apriles Calend. mense Martio vltimo. Sed secto trunco furculus recentissimus statim debet inferi, ne mora exiguum, qui inest, siccet humorem. Poma mala seruantur, si picatis pediculis ordinata suspendas. Aliter: Lecta integra in aqua marina vel muria seruente mergantur, ut combibant. post triduum sole siccantur, ut sub dio non maneant: post in loco frigido suspendantur. Cum volueris uti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Itē si a tactu inuicem separata paleis obparantur. Item fossa fit longa, & cortex eiusdem magnitudinis paratur, cui mala acutis furculis suis affiguntur. Tunc inuertitur cortex supra fossam ponitur, ut mala sine terræ tactu subpendentia ab humore defendat. Item si induantur argilla, ita siccata loco frigido pendeant. Item si seriola sub dio obparantur, quæ habeat arenas vsque ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis singulis, vel sambuci virgulis, & ita separata in arenis figantur, ut ipsa quatuor digitis minuant ab arena. Hoc & sub tecto in serobe [bipedanea] fieri potest, & vtilius est ad seruandum, si cum ramo longiore collantur. Aliter: In seriola cui ad medium aqua mittatur, suspenduntur mala, ne humorem tangerent, & seria clauduntur, ne se inuicem tangerent: [et] dolium desuper operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc modo: Grana matura purgata diligenter in palmea fiscella mittis, [et] in cochlea exprimis, & ante coques vsque ad medietatem: cum refruxerit, picatis & apparet vasculis claudes. Aliqui succum non excoquunt, sed singulis sextariis libras mellis singulas miscunt, & in prædictis vasculis ponunt & custodiunt.

De Citro.

Mense Martio citri arbor quatuor modis feritur, semine, ramo, talea, claua. Amat terram rarioris naturæ, cælum calidius, humoremque continuum. Si granis velis serere, ita facies: Terram in duos pedes fodies, cinerem miscebis, breues areas facies, ut utrinque per canales aqua discurrat. In his areas plurimam serobem manibus aperies, & tria grana deorsum acuminem iuncta constitues, & obruta quotidie rigabis. Cinis procedent, si beneficio aquæ tepentis utaris. Natis germinibus semper proxima herba runcetur. Potest hinc trima planta transferri. Si ramum velis ponere, non amplius sesqui-

pede debetis immergere, ne putrescat. Claua feri commoditas est, quæ sit manubrii crassitudine, longitudine cubitali, ex utraque parte leuigata, nodis & aculeis recisis, sed integra summitate gemmarum, per quas spes futuri germinis intrinsecat. Diligentiores & fimo bubulo adlinunt utrinque, quod summum est, vel marina alga vestiunt, vel argilla subacta, patetis utriusque extrema cooperiunt, atque ita in pastinato solo deponunt. Talea & gracilior & breuior esse potest, quæ similiter vt claua mergetur. Sed talea palmis duobus superius claua omnis obruitur. In spatio non desiderat interualla maiora. Aliis arboribus non debet annexi. Calidis locis, sed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed si quis hoc genus, vt in regione frigida nutriatur, extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianâ partem versus disponat hanc arborem. Sed hibernis mensibus rectum stramine velet agresti. Vbi æstas refulerit, acri arbor nuda & secunda reddatur. Talea siue claua eius calidissimis regionibus, sed per autumnum ponitur. Frigidissimis Iulio & Augusto potestas, & quotidianis rigationibus animatas, ipse vsque ad poma & magna incrementa perduxit. Citreum iuuari creditur, cucurbitæ vicinis locis ferantur: quarum vites etiam comburuntur vtilem citri arboribus cinerem præbent. Gaudet assidue fossione. hinc proueniunt poma maiora. Nisi quæ arida sunt, rarissime debemus abscidere. Inferitur mense Aprili loca calidis, Maio frigidis, non sub cortice, sed fisso trunko citius ipsas radices. Inferitur & pyro, vt quidam [volunt,] & moro, sed institi surculi qualo desuper omnino muniendi sunt, vel fistili vaseculo. Asserit Martialis apud Assyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia, & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi (quibus solum & calidum tepidum est, [&] humor exundans) per gradus quosdam assidue semper poma succedere, cum maturis se acerba substituunt, acerborum vero ætatem florentia consequantur, orbem quandam continuæ fecunditatis sibi ministrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, si per triduum aqua multa semina ponenda macerentur, vel ouillo lacte quod præstat. Aliqui mense Februario truncum oblique foramine ab imo terebrant, ita vt altera parte non exeat: ex hoc humorem fluere permittunt, donec poma formetur: tunc foramen luto replent: sic quod est medium, fieri dulce confirmant. Citreum & in arbore potest per totum annum pro-

modum custodiri. Melius si vasculis quibuscumque claudatur. Si velis legere atque seruare, nocte luna latente debetis vas singulis claudunt, vel gypso adlinunt, & opaco loco ordinata custodiunt. Plerique in cedri scobe, vel [in] straminibus minutis, vel in paleis tecta seruant.

Mespilum.

MESPILA locis calidis maxime gaudent, sed irriguis, tamen frigidis quoque proueniunt, magis sabulone pingui, atque glareosa tetra, cui arena permista est, vel argilla cum saxis. Incenda est taleis mense Martio vel Nouembri, sed solo sterco-rato & subacta, ita vt vtrumque caput taleæ sterco obducatur. Sicut eius incrementa tardissima. Amat putari atque circum-fodiri, & parco humore inter siccitates sæpe refoueri. Seritur & semine, sed in longiorem speratur ætatem. Si vermibus occurrat, stylo æreo purgandi sunt, & amurea, vel humana vetere vinâ, vel viua calce perfundendi, sed parcius propter arboris firmitatem, vel aqua decocti lupini. Si putatur hinc arbor sterilis fieri, simus & cinis vitium simul si radicibus infundantur, feraciter reddunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica cum aceto & cinis radice præcisum in media trunci parte figatur. Inferitur mense Februario in se & in pyro, & in malo. Surculus tamen citius ex arbore media debet assumi: nam de summitatibus vitiosus est. In trunko fisso inferenda est: nam corticis macies citius nil nutrit. Mespila ad seruandum leguntur necdum citius, quæ & in arbore diu durabunt, vel in vrceolis pila condita. Die serena legantur ac media, & paleis obruantur, ne ea vicissim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta sepe infundantur, vt enatent. Seruantur & melle, sed si minus matura collegeris.

De ficu.

CALIDIS locis fici planta radicata Nouembri mense, temperatis Februario, frigidis melius Martio vel Aprili ponenda est. Si taleam vel cacumen ponas, ultimo Aprili, cum se viridior succus infuderit. Plantæ in scrobe depositæ lapide substituendi sunt, ad radicem fimo terra miscenda est. Si loca frigida sunt, plantarum cacumina diuisis cannæ internodiis defendantur a frigore. Si cacumen velis ponere, trifidum

ramum bimum vel trimum ab australi parte decidas, & si
obrueris, vt diuisa cacumina terra interiacente velut tres surcu-
los reddant. Taleam sic ponemus, vt cetera, cui leuiter ab in-
tra parte diuisa lapidem mergemus in fisco. Ego mense Fe-
bruarii vltimo vel Martio in Italia plantas grandes ficorum
per pastinatum solum disposui, & eo anno poma pepererunt.
supra comprehendendi felicitatem, velut tributa reddentes.
Legendæ sunt plantæ, in quibus frequens nodus extubet.
Steriles creduntur, quæ nitidæ sunt, & oculos suos per longa
internodia distulerunt. Si plantam fici prius nutrias in seme-
nario, & maturam transferas in scrobem, poma generosiora
producet. Aliqui multum prodesse confirmant, si plantam fi-
ci diuiso squillæ bulbo inseritam strictamque vinculis colle-
cemus. Scrobes amat altas, intervalla maiora, terræ genus de-
rum, & gracile, & sicum pro vtili sapore pomorum. Provenit
& petrosus atque asperis, tamen potest locis prope omnibus
feri. Quæ in montanis & frigidis locis nascuntur, quia minus
lactis habent, ad siccitatem durare non possunt. Vfus illis
viridis est, melioris magnitudinis, & saporis arguti. Quæ
scuntur in campis & locis calidis, & pinguioribus sunt, & in
citate durabiles. Si genera numerare velimus, immensum est
sufficit, quod omnibus æqua cultura est. Illa distantia est
quod in caricis melius alba seruat. In locis nimie frigida
precoquas ficus seramus, quæ cito veniant, vt ante imbres ge-
nus hoc possit occurrere: calidis vero & æstuosis eas quæ ser-
maturant. Gaudet assidua fossione. per autumnū prodeunt.
stercus admoueas, præcipue de auariis. Recidenda sunt in ea
quæ aut putria, aut male nata repereris: & ea ratione putanda
est, vt inclinata per latera possit expandi. In locis humectis fi-
cus saporis obtuli est, cui circumcisis contra hoc radicibus ali-
quantus cinis debet affundi. Aliqui inter ficarias caprificare
borem serunt, vt non sit necesse per singulas arbores pro re-
medio eadem poma suspendi. Mense Iunio, circa solstitium
caprificandæ sunt arbores fici, id est suspendendi grossi ex ca-
prifisco, lino, velut ferra, pertusi. Si hoc desit, abrotani virga sur-
penditur, aut callum, quod in vimeis foliis inuenitur, aut
arietina cornua circa radices arboris obruuntur, vel humor es-
arboris, quo loco turget, scarificandus est, vt possit humor ef-
fluere. Ne vermes patiantur, ramum terebinthi, vel lentisci ra-
eam cum plantis fici cacumine ponemus inuerso. Vincina
ercis tollendi sunt vermes ex fico. Alii amurcam, alii veterem

vinam ablaqueatis radicibus miscent. Alii bitumen & ole-
um, aut solam calcem viuam latebris vermium liniunt. Si for-
tuncum molestæ sunt, rubrica, butyro, & pice liquida mista circa
truncum debet induci. Alii coracinum piscem contra formi-
cas in arbore suspendendum esse confirmant. Si fructus suos
velut egra prouiciet, alii rubrica, aut amurca insulsa mista aqua
arbores liniunt, vel cancerum fluuialem cum ramo rutæ su-
pendunt: vel algam marinam, vel fascem lupinorum, vel ra-
dicem terebratæ cuneum figunt, vel securi arboris corium saepe
percussunt. Cum folia incipiunt producere fici, vt fructum
multum & pinguem ferant, in principio germinis cacumina
summa decutimus, vel illud tantum cacumen, quod ex arbo-
re medietate procedit. Si maturam ficum vis serotinam face-
re, incipientes grossos decute, cum illis fabæ fuerit magnitu-
do. Vt ficus cito maturet, succo cepæ longioris cum oleo &
pice mixto unge poma, quando grossi incipiunt subrubere.
Aprilis mense ficum debemus inferere inter corticem: vel si
longellæ arbores sunt, fisco ligno, quod statim operiendum est
ligandum, ne ventus introeat. Melius comprehendunt, si
ficam terram recisa inferantur arbuta. Aliqui & Iunio mense
inferunt. Surculus legendus est anniculus: inutilis enim cre-
ditur maioris vel minoris ætatis. Inoculari ficus locis siccis
Aprilis, humidis melius Iunio mediante poterit, Octobri mense
inter tepidis. Propagari ficus ramis potest. Inferitur autem in
caprifisco, in moro, in platano, & oculis, & surculis. Ficus viri-
dis seruari possunt vel in melle ordinatæ, ne se inuicem tan-
gent, vel singulæ intra viridem cucurbitam clausæ, locis vini-
que cauatis, & item tessera, quæ secatur, inclusis, suspen-
sæ, minus maturas, in nouo vase fictili lectas cum pedicu-
lis a se separatas recludunt, & in dolio vini pleno vas natate
permittunt. Martialis dicit, caricæ per genera multa seruari,
vna ratio vna sufficiat. Ergo hoc genere, quo Campania tota
colodit, seruare debemus: in cratibus ficus expanditur vsque
ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tunc ca-
pitato furno ad panis coquendi modum suppositis tribus la-
pideis, ne ardeat qualus includitur, & clauso furno vbi dis-
posita ficus fuerit, sicut est calida, interpositis foliis suis, in vas
terre conditur bene picatum densius pressa, & operculo dili-
genter obducitur. Si pluuiis abundantibus crates non possis
expandere, sub tecto eas ita ponis, vt semipede erigantur a ter-
ra.

ra, & eas ad vicē solis, cinis [calidus] subiectus vaporet, & subinde ficus, sicut est diuisa, vertatur, vt ficorum coria siccantur, & pulpæ vero duplicatæ in cistellis seruentur, aut loculis. Alii maturas mediocriter ficus & diuisas in cratibus expandunt toto sole siccādas, & recipiunt [eas] nocte sub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruuntur vtiliter, cum tumescunt, vt plantas faciant, si earum copia non abundat. Vt etiam varios fructos vna ficus exhibeat, ramos duos nigræ & albæ arborum inter se ita vinculo stringis actorques, vt germina miscere cogantur. sic obruti & stercorati, & humoribus iuri, vbi prodire coeperint, germinantes oculos aliqua sibi annexione conglutina. Tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos vnitatem diuidat, diuisione coniungat.

De pomis aliorum mensum.

Nunc & pyrus vel malus inscri ac feri potest, & cydonia & prunus inseritur, & sorba ponuntur, & morus, nono Calendarum Aprilium die, & inseruntur pistacia, & locis frigidis pini semen aspergitur.

De comparandis bobus, tauris & vaccis.

TIT. XI.

Hoc mense comparandi sunt boues, qui tamen siue nostris capiantur armentis, siue emantur: ideirco nunc comparabuntur vtilius, quia necdum sagina temporis pleni aut celare possunt fallaciam venditoris, & vitia sua, aut repugnare do domiturae contumacem pleni roboris exercere fiduciam. Hæc tamen signa spectanda sunt in bobus, seu de nostro, seu de alieno grege fuerint comparandi, vt sint boues nouelli, quadratis & grandibus membris, & solidi corporis, musculi ac toris vbiq; surgentibus, magnis auribus, lata frontis, & crispæ, labris oculisque nigrantibus, cornibus robustis, ac line curuaturæ prauitate lunatis, patulis naribus, & resimis, ceruicē torosa atque compacta, palcaribus largis, & circa genua porrectibus, pectore grandi, armis vasis, ventre non paruo, porrectis lateribus, latis lumbis, dorso recto & plano, cruribus solidis, neruosis & breuib; ungulis magnis, caudis longis ac letolis, pilo totius corporis denso ac breui, tui maxime coloris aut fusci. Melius autem boues de vicinis locis comparabimus, qui nulla soli aut aeris varietate tententur. Aut si hoc est, de locis similibus ad similia transferamus. Illud ante omne curandum est, vt viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentioris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc consideranda sunt: Sint arguti, mansueti, timentes

horum clamoris ac verberis, cibi appetentes. Sed si regionis ratio patitur, nullus melioribus est, quam viride pabulum. Vbi vero deest, eo ordine ministretur, quo pabuli copia, & laborum coget accessio. Nunc tauros quoque (quibus cordi est armenta construere) comparabit, aut his signis a tenera ætate summittet: Vt sint alti atque ingentibus membris, ætatis medietate, & magis quæ iuuentute minor est, quæ declinet in senium. Torua facie, paruis cornibus, torosa vasaque ceruicē, ventre substricto. Vacas etiam nunc maxime parabimus. sed diligemus forma altissima, corporis longi, vteri capaci & magna fronte, oculis nigris & grandibus, pulchris cornibus, præcipue nigris, aure setosa, palcaribus & caudis maximis, ungulis breuib; & cruribus nigris & paruis, ætatis maxime trimæ, quia vsque ad decennium scetura ex his procedet vtilior. Nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed et studium diligentis, amoris senioribus, nouellas subinde conducere, & steriles aratro ac laboribus deputare. Græci assentant, si mares creare velis, sinistrum tauri in coitu ligandum esse testiculum: si fœminas, dextrum: tamen tauros diu ante adhibendos, vt cum tempus est ægius in causas dilati feruor incumbant. Sed his armentis hieme maritima & aprica loca, æstate opaca paremus ac frigida, montana maxime: quia melius si uretis, & his herba internascente saturantur, quam circa fluuios recte propter amœna loca pascantur: scetura tamen aquis tepidioribus adiunatur, vnde magis vtilius habentur, vbi pluuias aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & potest facile hibernare sub dio: quibus tamen septa fieri, propter iniuriam grauidarum, conuenit laxiora. Stabula vero vtilia sunt strata saxo, aut glaci, aut arenis, deuexa aliquatenus, vt humor possit elabi, partu meridianæ obuersa propter flatus glaciales, quibus aliquis resistere debet obiectus.

De domandis bobus.

TIT. XII.

Hoc mense ultimo domandi sunt trimi boues, quia post quinquennium bene domari non possunt, ætatis repugnante duritia. Capti ergo statim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attritione mansuebunt. Sed stabulum noui boues largioribus spatiis habere debent, vt & ante stabulum loca nullis concludantur angustis, & producti non aliqua vitentur offensa. In ipso vero stabulo assestres transuersi a terra septem pedibus alti cõfigantur.

ad quos boues ligentur indomiti. Tūc eligis absolutam tempestatibus & impedimentis omnibus diem: qua capti perducantur ad stabulum: quorū si nimia fuerit asperitas, vno die ac nocte inter vincula mitigetur atq; ieiunia: tunc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum, non a latere, neque a tergo, sed a fronte accedens bubulcus admulceat, natesque & terga pertractet, mero subinde conspergens: hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu: quod vitium, si in primordiis effectui sibi celsisse senserit, obtruncabit. Tunc mitigatis, os & palatum salibus frica, & in gulam demitte præfulsi adipis librales offas, & vini sextarios singulos cornu infundente per fauces: quæ res intra triduum totius scæuitiæ iram resoluet. Aliqui eos inter se iungunt, ac docent, onera tentare leuiora, & quod vtile est, si arationi parantur, subacto prius solo exercendi sunt, vt nouus labor tenera adhuc colla non quasset. Expeditior autem ratio est domandi, vt asperum bouem mansuetum & valido boui coniungas, quo ostendente facile ad omnia cogetur officia. Si post domitiam decumbit in sulco, non afficiatur igne, vel verberibus: sed potius, cum decumbit, pedes eius ita ligentur vinculis, vt non possit progredi aut stare, vel pasci. Quo facto, siti ac fame lassatus carebit hoc vitio.

De equis, equabus & pullis, & eorum ætate. TIT. XII.

Hoc mense saginati ac pasti ante admiffarii generosi equabus admittendi sunt, & repletis foeminis, item ad stabula colligendi. Neque tamen æqualem numerum omnibus debemus adhibere, sed æstimatis viribus vniuscuiusque admiffarii, submittenda sunt pauca vel numerosa coniugia, quæ res efficiet admiffarios non parua ætate durare. Iuueni tamen equo & viribus formaque constanti non amplius quam duodecim vel quindecim debemus admittere, cæteris pro qualitate virium suarum. Sed in admiffario quatuor spectanda sunt, forma, color, meritum, pulchritudo. In forma hoc sequemur, vastum corpus & solidum, robori conueniens altitudo, vastum corpus & solidum, robori conueniens altitudo, palatus longissimum, maximi & rotundi clunes, pectus late patens, & corpus omne musculorum densitate nodosum, pes siccus & solidus, & cornu concauo, altius calciatum. Pulchritudinis partes hæc sunt: vt sit exiguum caput, & siccum, pelle prope modum solis ossibus adhaerente. Aures breues & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma & cauda profusior, vngularum solida & fixa rotunditas. Colores hi præcipui, badius, aureus,

reus, albineus, rufus, murteus, ceruinus, gilbus, scutulatus, albus, guttatus, candidissimus, niger pressus. Sequentis meriti, varius cum pulchritudine, nigro vel albino vel badio mixtus, canus cum quouis colore, spumeus, maculosus, murinus, obscurior. Sed in admiffariis præcipue legamus, clari & varius coloris: cæteri vero despiciendi, nisi magnitudo meritum culpâ coloris excuset. Eadem in equabus consideranda sunt, maxime vt sint longi & magni ventris & corporis: sed hoc in generosis seruetur armentis. Cæteræ passim toto anno inter pascua, demissis secum maribus impleantur. Equarum natura est partū spatio duodecimi mensis absolueret. Illud in admiffariis seruandū est, vt mediis aliquibus spatiis separentur, propter noxam furoris alterni: sed his armentis pascua legamus pinguisima, hieme aprica, frigida & opaca provideamus æstate, nec adeo mollibus locis nata, vt vngularum firmitas de asperitate nil sentiat. Si equa marem pati noluerit, vitra quilla naturalia eius infecta libidinem contrahunt. Deinde grauidæ non vrgeantur, nec famem vel frigus tolerant, nec inter se loci comprimantur angustis. Generosas equas, & que masculos nutriunt, alternis annis submittere debemus, vt pulli puri & copiosi lactis robur infundant, cæteræ passim replendat. Ætas incipientis admiffarii quinti anni initio esse debet. Foemina recte bima concipiet, quia post decennium nati ex ea soboles & tarda nascetur. Pulli equarum nati matrem tangendi non sunt, quia eos tactus lædit assiduus: quantum ratio patitur, defendantur a frigore. In pullis pro ætatis merito ea sunt consideranda, quæ signum bonæ indolis monstrant, quæ in patribus vel matribus spectanda præcepi. dabit & hilaritas, alacritas, agilitasque documentum. Nunc domandi sunt pulli, vbi tempus bimæ ætatis excellerint. Consideranda sunt magna, longa, musculosa, & arguta corpora, testiculos pares [et] exigui: & cætera quæ in patribus dicta sunt. Mores, vt vel ex summa quiete facile concitentur, vel ex incitata festinatione non difficile teneantur. Ætatis consideratio talis est. Bimo, & sex mensium dentes medii superiores cadunt. Quadrimo canini mutantur. infra sextum annum molares superiores cadunt. sexto anno quos primo mutauit, exæquat. septimo anno omnes dentes eius expleantur. Latet ab hinc ætatis notæ: sed prouectioribus tempora cauari incipiunt, supercilium canescere, dentes plerumque prominere. Hoc mense omnia quæ drupedia, maxime equos, castrare debemus.

De mulis & asinis.

Siquem mulorum genus creare delectat, equam magni corporis, solidis ossibus, & forma egregia debet eligere: in qua non velocitatem, sed robur exquirat. Aetas a quadrima vsque in decennem huic admittitur iusta conueniet. Si asinus equam fastidit admissus, ostensam prius asinam (donec coeundi voluptas sollicitetur) adhibemus: qua subducta, equam libido incitata non spernet, & raptus illebris generis sui in permissionem consentiet alieni. Si morsu furens ledit obiectas, aliquatenus labore mitescat. Creantur ex equa & asino, vel onagro & equa. Sed generosius nullum est huiusmodi animal, quam quod asino creante nascetur. Vtiles tamen admiscari nascuntur ex onagro & asina: qui post in sobole secutura agilitatem fortitudinemque restituant. Admiscari tamen asinus sit huiusmodi, corpore amplo, solido, musculofo, strictis & fortibus membris, nigri vel murini maxime coloris aut rubri: qui tamen si discolors pilos in palpebris aut auribus gerat, colorem sobolis plerumque variabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli, & per montes asperos pasci, vt itineris laborem in tenera aetate solidata contemnat. Minor vero asellus maxime agro necessarius est, qui & laborem tolerat, & negligentiam prope modum non recusat.

De apibus.

Hoc mense maxime apibus solet morbus incumbere: nam post hyberna ieiunia tithymalli & vlmis amaris floribus, qui prius nascuntur, auidi appetitis solutionem ventris incurrunt & pereunt, nisi affueris velocitate remedii. Præbebis ergo mali granati cum vino amineo grana contrita, vel vicia passæ cum rore syriaco & austero vino, vel simul omnia leuigata, & incocta vino aspero. Quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item rosmarinus aqua multa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur succus huiusmodi. Quod si horridæ videntur atque contractæ torpere silentio, & mortuorum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere vel siccæ rosæ coctum debbis infundere. Illud ante omnia expediet, vt putres partes fauorum, vel vicia, quas aliquo casu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, semper recidas acutissimis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concussa deserere. Noceat apibus plerumque felicitas sua. Nam

TIT. XIII.

Grimis floribus annus exuberat, dum solam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cuius omissa reparatio ne populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grandæ & continua messe defluere, interiectis ternis diebus, clauso foramine non eas patiaris exire. Ita ad generandam sobolem conferentur. Nunc circa Calend. Apriles curandi sunt aluei, & omnia purgamenta tollantur, & sordes quas tempus contraxerit hibernum, & vermiculi, & tineæ, & araneæ, quibus contempitur vsus fauorum, & papilioes, qui vermiculos stercore suo faciunt nasci. Tunc sumus incensis, & sicci bubuli stercore adhibeatur, qui aptus est apium saluti. Quæ purgatio frequenter vsque in autumnii tempora celebretur. Hæc omnia, ceteraque efficias, castus & sobrius, & alienus a balneis, vel a cibis asubus, & odoris immundi, atque omnibus salamentis.

De horis.

TIT. XVI.

Hic mensis ad deprehendendas horas consentit Octobri.

Hora I	& XI	pedes XXV
Hora II	& X	pedes XV
Hora III	& IX	pedes XI
Hora IV	& VIII	pedes VII
Hora V	& VII	pedes VI
Hora VI		pedes V

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

De medica serenda, & disciplina eius.

TIT. I.

PRIMI mense in areis, quas ante (sicut diximus) præparasti, medica serenda est. Quæ semel fertur, decem annis permanet, ita vt quater vel sexies possit per annum recidi. Agrum stercoreat, iunctura animalia reficit, curat agrotata. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde sufficit. Singuli cyathi seminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis rastellis obruantur iacta semina, quia sole citius comburuntur. Post sationem ferro locum tangi non licet, sed rastis ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam preuat. Prima mellis eius tardius fiet, vt aliquantum semen excutiat. ceteræ vero menses quam vocis cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primi

parcius præbenda est nouitas pabuli: inflat enim, & multum sanguinem creat. Vbi secueris, sæpius riga. Post paucos dies, cum fruticare coeperit, omnes alias herbas runcato: ita & sexies per annum metis, & annis decem poterit manere continuus.

De inferenda olea.

TIT. II.

Nunc locis temperatis oliua inferatur, quæ inferitur inter corticem more pomorum, sicut supra dictum est. sed vt oleastro inferas, contra illud quod ex oliueto insito & casu incendio renascitur oleaster infelix, sic prouidendum est: Possitis prius oleastri brachiis in serobe, in qua disponemus inferere, serobes ita replebimus, vt mediæ vacuæ sint. Cum comprehenderit oleaster, inferemus in infimo, vel insitum ponemus: & insitionem prope infra terram nutriemus. Deinde sicut adolefcit, terram subinde colligimus. Ita commissura in profundo latente quisquis vrit aut cædit, oliuæ locum non aufert pullulandi: quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & oculatam valendi feracitatem de oleastri connexionem retinebit. Alii qui oleas in radicibus inferunt, & vbi comprehenderit, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Calendarum Aprilium die, vsque in tertium Nonarum Iulii inferi debere præcipiunt: ita vt locis frigidis serius, calidis maturius inferantur. Locis frigidissimis nunc vinearum fossio ante Idus peragenda est, & si qua de Martio mense restabant. Vites quoque inferimus. Seminaria quæ sunt ante facta, herbis liberentur, & leuiter circumfodiuntur. Nunc locis mediocriter siccis milium serimus, & panicum. Hoc mense pingues campi, & agri qui diu aquam retinent, proscindantur post Idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum semina nondum maturitate firmata sunt.

De hortis.

TIT. III.

Hoc etiam mense vltimo, & prope vere transacto brassicam serere possumus, quæ cauli seruiet, quia cymæ tempus amisit. Nunc apium bene seritur locis calidis & frigidis, terra quali volueris, dummodo ibi sit humor assiduus, quamuis nasci, si necesse fuerit, & in siccitate non deneget. Ex prope omnibus mensibus, a primo vere [vsq;] ad autumnum feratur extremum. Ex ipsius genere est hippofelinon, durius tamen & austerius, & heleoselinon molli folio, & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & petroselinon maxime locis asperis. Hæc omnia genera possunt habere diligentes. Apios maiores

iores facies, si semen quantum tribus digitis comprehendipotest, linteolo clauferis rariore, & breui fossa obrueris. Ita omnium seminum germen capitis vnus soliditate necetur. Crispi sunt, si semina ante tundantur, vel si super areas nascentes aliqua pondera volutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apii semina vetustiora citius nascuntur: quæ nouella sunt, serius. Hoc mense atriplicem seremus, si rigare poterimus, & Iulio, & cæteris vsque ad autumnum, mensibus. Amat assiduo humore satiari. Semen statim cum spargitur, obruendum est, herbæ ei subinde vellantur. Transferri necessarium non est, cum bene seritur, tamen potest melius adolere, si spatio rariore pangatur, & inuetur succo lataminis & humoris. Ferro tamen recidendum semper est, quia ita pullulare non cessat. Nunc ocimum seritur: cito nasci dicitur, si statim cum seueris, aqua calida perfundas. Rem mirâ de ocimio Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roseos pariat, & si ex eo semine frequenter feratur, modo in serpyllum, modo in sisymbrium mutetur. Hoc etiam mense melones & cucumeres feruntur, & porrus, & in primordio capparisi, & serpyllum, & colocasia plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum seremus, & in Iulio secunda satione, quibus vtamur æstate, & cucurbitas, & mentam radice vel planta.

De Zizipho cum disciplina sua.

TIT. IIII.

Locis calidis Aprilis mense ziziphum conseremus, frigidis vero Maio vel Iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur ossibus, & stipite, & planta. Crescit tardissime. Sed si plantam ponamus, Martio magis [in] terra molli: si ossibus seras, in serobe palmaris, ita vt terna grana per serobem cacuminibus ponantur ossibus. quibus in imo & in summo affundatur latamen, & cinis, & herbis adnascentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis soliditati similis fuerit, transferatur in locum pastinatum, vel in serobem. Terram diligit non nimis latam, sed proximam tenui, atque ieiunæ. Per hiemem prostrate debet auferri. Si arbor hæc tristis est, ferrea strigili subrassa haurior fiet, vel si fimum bubulum radicibus modice & frequenter affundas, zizipha collecta matura in longo vase fictili seruantur oblito, & loco sicciore composito: vel recenter lecta poma, si guttis vini veteris perfundas, efficitur, ne ea rugatum deformat attractio. Seruantur etiam decisa cum ramis suis, aut fronde sua inuoluta, atque suspensa.

De pomis aliorum mensium.

Hoc etiam mense locis temperatis mala granata ponuntur, ea ratione qua dictum est, & inferuntur. Nam circa Calendas Maias persicus inoculari potest, quo more emplastratur ficus, sicut diximus, cum de insitione loqueremur. Hoc mense calidis locis citri arbor inferitur, sicut supra memorauimus. Nunc locis frigidis fici plantaria disponemus. scribantes eam, quæ supradicta est, disciplinam. Nunc etiam ficum debemus inferere in ligno, vel sub cortice, sicut ante præcepimus, & eam locis siccis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem vocamus, locis apricis & calidis est ponenda. Hoc mense sorbum poterimus inferere in se, in cydonio, in spina alba.

De oleo & vino violaceo.

TOT violæ vinctas [infundas,] quot olei libras miseris, & diebus XL sub dio habere debebis. Violæ purgatæ, ut de rose nihil habeant, libras quinque vini veteris x sextariis debebis infundere, & post xxx dies x mellis ponderibus temperare.

De armentis.

Hoc mense vituli nasci solent, quorum matres abundantia pabuli inuentur, ut sufficere possint tributo laboris & lactis. Ipsis autem vitulis tostum molitumque milium cum lacte misceatur saluati more præbendum. Nunc locis calidis tondeantur oves, & serotini foetus hoc mense signentur. Nunc etiam prima est admissura, quæ excellit, arietum, ut agnos iam maturos hibernum tempus inueniat.

De apibus.

Hoc mense locis apricis apes quæremus: sed loca mellifica indicant apes, si circa fontes frequentissime pascantur: nam si rariore videbuntur, in his locis mellificari vtiliter non potest. Quod si frequentes aquantur, ubi sint examina earum hoc genere possumus inuenire. Ac primo quam longe sint, exploremus, aut proxime, rubricam liquidam breui vasculo infusam geramus, & obseruemus fontes aut aquas vicinas: tunc dorsa apum bibentium tangamus illo liquore tincta festuacula, atque ibidem moremur. Si cito reuersæ fuerint, quas tinximus, hospitium earum proxima esse noscimus: si tarde, spatium longiore summotum, quod pro mora temporis astimamus. Ad proxima facile venies, ad longinqua hoc genere perducere. Cannæ vnum internodium cum suis recidas articulis, & in lacere aperis: ibi mel exiguum vel defrutum mittes, & iuxta fontem

TIT. V.

TIT. VI.

TIT. VII.

TIT. VIII.

fontem pones: cum ad eum conuenerint apes, atque ingressæ fuerint post odorem, foramen pollice claudes apposito, & nam tantum patieris exire, cuius fugam persequere. cæ tibi partem demonstrat hospitii: cum ipsam cœperis non videre, alteram continuo dimittes, & sequeris: ita singulæ subinde dimissæ, te facient vsque ad locum examinis peruenire. Alii qui mellis breuissimum circa aquam vasculum ponunt, de quo cum apis aquando gustauerit, ad commune pabulum pergens, alias exhibebit: quarum frequentiam subinde crementem, notata reuolantium parte vsque ad examina persequeris. Quod si est examen in spelunca reconditum, sumo eitur, & cum exierit, ætis sonitu territum in frutice, vel in aliqua syluæ se parte suspendet, & ita admoto vasculo recipitur. Si vero in cauæ arboris ramo fuerit, acutissima serra idem ramus supra infraque decusus, & munda veste coopertus poterit asseri, & inter aluearia collocari. Vestigantur autem mane, ut tota dies sufficiat ad sequendum. nam vespere peracto opere ad aquam plerumque non redeunt. Vasa autem, quibus recipiuntur, perficienda sunt citreagine, vel herbis suauibus, & conspergenda imbre mellis exigui: quod si verno fiat, & circa fontes aluearia sic tincta ponantur, locis quibus apum frequentia est, multitudinem sibi sponte conducent, si tamen leuari a furibus possunt. Hoc etiam mense, sicut supra, purganda sunt aluearia sordibus, & necandi papiliones, qui maxime abundant florentibus maluis, quos hoc genere intercipimus. Vas æneum miliario simile, id est altum & angustum, vespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum. Illuc papiliones conuenient, & circa lumen volitabunt, & angustia vasculi ab igne proximo intercipi cogentur.

De horis.

TIT. IX.

Huius mensis horæ, horis mensis Septembris æquantur hoc genere.

Hora I	& XI	pedes XXIV
Hora II	& X	pedes XXI
Hora III	& IX	pedes XVIII
Hora IV	& VIII	pedes XV
Hora V	& VII	pedes XII
Hora VI		pedes IX

PALLADII DE RE RVSTICA

LIBER SEXTVS.

De panico & milio, de florentibus satis, de recidendo feno.

TIT. I.

MAIO mense locis frigidis & humectis panicum seremus & milium, more quo dixi. Nunc omnia prope, quæ fata sunt, florent, neque tangi a cultore debent. Florent autem sic: Frumenta & ordeum, & quæ sunt seminis singularis, octo diebus florebunt, & deinde per dies XI, grandescunt flore deposito vsque ad maturitatis euentum. quæ vero duplicis seminis sunt, sicut faba, pisum, cæteraque legumina, XI diebus florent, simulque grandescunt. Hoc mense in locis siccis, calidis, siue maritimis, seena reciduntur, prius tamen quam exarescant. Quod si pluuia infusa fuerint, conuerti ante non debent quam pars eorum summa siccata sit.

De nouella vitis sarmentis relinquendis, & pampinandi aliis vitibus.

TIT. II.

NUNC consideremus nouellæ vitis sarmenta, quæ prolit, & ei pauca & solida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata durecant. Non autem amplius resectæ & pullulanti viticulæ, quam duæ vel tres materie relinquuntur, & alligantur propter iniuriam venti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti, ne dissipantibus ventis nulla remaneat, si in primordio reliqueris pauciores. Hoc mense pampinari conueniet: sed tunc est opportuna pampinationum teneri rami digitis stringentibus crepabunt sine difficultate carpentis. Hæc res vvas efficit pinguiore, & maturitatem consulit solis admissu.

De prosciendendis & aperiendis nouis agris.

TIT. III.

NUNC quoque pingues agri & herbosi prosciendantur: sed si agros incultos volueris aperire, considerabis, siccus an humidus sit ager, siluis aut gramine, frutetis vestitus aut filice. Si humidus erit, fossarum ductibus ex omni parte siccetur. Sed apertæ fossæ notæ sunt, cæcæ vero hoc genere fiunt: Impiuntur sulci per agrum transversis altitudine pedum terni, postea vsque ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea, & super terra, quam egresseramus, æquatur. Sed fossarum capita vnam patentem fossam petant, ad quam decur-

decurrant: ita & humor deducetur, & agri spatia non peribunt. Si defuerint lapides, sarmentis vel stramine subiecto cooperiantur, vel quibuscunque virgultis. Sed si nemorosus est, extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidosus, per macerias saxorum a turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Luncus, & gramen, & filices frequenti aratione vincuntur. Sed filicem, si sæpe fabam conseras, vel lupinos, & si subinde nascentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus absumes.

De occandis vitibus, arboribusque, & rude cadenda, fodiendis seminariis, putandis oleis, & lupino vertendo.

TIT. IIII.

HOC mense arbores & vites quæ ablaqueatæ fuerant, occide, hoc est, operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam sylua cadatur, quando omni fronde vestita est. Cadendi autem hic modus est, vt optimus operarius in alta sylua modii spatium, mediocri vero tertia minus possit abscedere. Nunc & seminaria fodiuntur assidue, & locis prægelidis & pluuiosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur. At si quis lupinum stercorendi agri causa seminabit, aratro illum nunc debet euertere.

De hortis.

TIT. V.

HORTORVM spatia, quæ per autumnum seminibus impenda destinantur, aut plantis nunc conueniet pastinare. Hoc mense apium bene seritur, sicut iam ante dictum est, vel cichandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & vna pangentur. Porri quoque planta transfertur, vt rigationibus animetur.

De pomis.

TIT. VI.

LOCIS calidis nunc mala punica florere incipiunt. Ramus cum flore (sicut Martialis dicit) si obruto circa arborem fixo vase claudatur, & ne resiliat, ligetur ad palum, pro vasculo magnitudine pomum reddit autumnus. Hoc etiam mense locis calidis emplastrari persicus potest. Locis frigidis nunc cichandrum inseritur, & ea, quæ dicta est, disciplina seruetur. Nunc in frigidis locis ziziphum conseremus, & ficum inserimus. Hoc mense palmæ planta disponitur.

De armentis, item de castrandis bobus.

TIT. VII.

NUNC castrandis sunt vituli, sicut Mago dicit, tenera ætate, & sissa serula testiculi comprimantur, & paulatim confRACTI soluantur. Sed hoc luna decrecente verno vel autumnus fiet.

ri debere præcipit. Alii ligato ad machinam vitulo, duabus appropinquatis regulis stagnis, sicut forcipibus, ipsos nervos apprehendunt, qui Græce *επιγυγισσες* dicuntur. His comprehensos testiculos ferro refecant, & ita recidunt, ut aliquid de his capitibus nervorum suorum dimittatur hætere. quæ res & sanguinis nimietatem prohibet, & non omnino iuvenescit subducto robore virilitatis effeminat. Nec admittendum est, quod plerique faciunt, ut statim castratos coire compellant, nam certum est ab eis generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire. Vulnere vero castrationis cinere sarmentorum & spuma limentur argenti. Castratus abstineatur a potu, & cibis pascatur exiguis, & sequenti triduo præbeantur ei teneræ arborum summitates, & fructus mollia, & herbe viridis coma, dulciore sagina roris aut fluminis. Pice etiam liquida misto cinere & modico oleo post triduum vulnera diligenter vngenda sunt. Sed melius genus castrationis sequens usus invenit. Alligato enim iuvenco atque deiecto, testiculi stricta pelle clauduntur, atque ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis securis, vel dolabris, vel, quod est melius, formato ad hoc ferimento, ut gladii similitudinem teneat. Ita enim circa ipsam regulam ferri acies ardentis imprimitur, unoque ictu & moram doloris beneficio celeritatis absument, & vltis venis ac pelibus a fluxu sanguinis strictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipso vulnere nata defendit.

De tonsuris ovium.

Locis temperatis nunc ovium celebranda tonsura est. Sed tonsas oves hoc vngue medicemus: Succum decocti lupini, feces vini veteris, & amurcam pari mensura miscebis, & in vnum corpus omnia redacta curabis adlinire. Post triduum deinde, si mare vicinum est, litori mergantur extreme, si in mediis terris pascimus, aqua cælestis cum sale paululum decocta sub dio debet pecorum tonsa & vincta membra diluere. Hoc enim modo curatum pecus toto anno, nec scabrum fieri dicitur, & prolaxas lanas creare fertur, ac molles.

De caseo faciendo.

Hoc mense caseum coagulabimus sincero lacte coagulis velagni vel hædi, vel pellicula quæ solet pullorum ventribus adherere, vel agrestis cardui floribus, vel lacte ficulneo, cui ferum debet omne deduci, ut & ponderibus virgeatur. Vbi solidari coeperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & pressus subinde adiectis pro acquirenda soliditate ponderibus, trito ac re-

refacto sale debet aspergi, & iam durior vehementius premi. Post aliquot dies solidata iam formula per crates ita statuantur, ne inuicem se vnaquæque contingat. Sit autem loco claudito & a ventis remoto, ut teneritudinem seruet atque pinguedinem. Vitia casei sunt, si aut siccus sit aut fistulosus: quod aut calore solis vratur. In recenti caseo conficiendo aliqui nudi virides pineos terunt, atque ita misto lacte gelant. Alii thymum tritum & frequenter colatum congelant. Qualemcunque etiam saporem velis, efficere poteris, adiecto, quod elegeris, condimento, seu piperis, seu cuiuscunque pigmenti.

De apibus.

Hoc mense incipiunt augeri examina, & in extremis farorum partibus maiores creantur apiculæ, quas aliqui reges parant, sed Græci eos *οἰσπας* appellant, & necari iubent, quia requiem concutiunt quiescentis examinis. Nunc papiliones abundant, quos necemus, more quo dixi.

De pavimentis & solariis.

Nunc circa extremum mensem pavimenta in solariis fiunt, quæ in frigidis regionibus, & ubi pruina sunt, glacie suspenduntur & pereunt. Sed si hoc placuerit, sternemus duplices ordines tabularum transversos atque directos, & paleam vel filicem supra constituemus, & æqualiter æquabimus saxo, quod manum possit implere. Pedaneum super rudus inducimus, & assiduo veste densamus: tunc antequam rudus siccat, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeant digitorum, iungemus, ita ut calce viua ex oleo temperata, bipedum canales, qui inter se connectendi sunt, impleantur, & eorum coniunctione rudus omne cooperiatur. Nam siccata omnis materia vnum corpus efficiet, & nullum transmittet humorem. Postea sex digitorum testaceum superfundemus, & frequenter virgis verberabimus, ne rimis possit aperiri. Tunc tessillas latiores, vel tabellas qualescunque marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc constructionem res nulla vitabit.

De lateribus faciendis.

Hoc mense lateres faciendi sunt ex terra alba vel creta, vel laterica. Nam qui æstate fiunt, celeritate seroris in summa siccantur, interius humore seruato: quæ res scissuris faciet aperiri. Fiunt autem sic: Terra creta diligenter, &

omni asperitate purgata, mista cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri similem deprimetur. Tunc ad siccandum relicta, subinde versabitur ad solis aspectum. Sint vero lateres longitudine pedum duorum, latitudine vnus, altitudine quatuor vnciarum.

De rosato.

QVINQUE libras rosæ pridie purgatæ, in vini veteris sextarios merges, & post xxx dies x despumati mellis libram adicies, & vteris.

De oleo lilaceo.

PER olei libras singulas dena lilia curabis infundere, & vitreum xl diebus locare sub dio.

De oleo roseo.

IN olei libras singulas, rosæ purgatæ singulas vncias octes, & vii diebus in sole suspendes & luna.

De rhodomelli.

IN succi rosæ sextariis singulis libras singulas mellis admisces, & diebus xl sub sole suspendis.

De rosæ viridibus seruandis.

ROSAS nondum patefactas seruabis, si in canna viriditate, fissâ, recludas ita, vt fissuram coire patiaris: & eo tempore cannam recidas, quo rosas virides habere volueris. Alii qui olla rudi conditas ac bene munitas sub dio obruant, ac reseruant.

De horis.

IN horarum mensuris Maius respondet Augusto.

Hora I	& XI	pedes	xxiii
Hora II	& X	pedes	xiii
Hora III	& IX	pedes	ix
Hora IV	& VIII	pedes	vi
Hora V	& VII	pedes	iiii
Hora VI		pedes	iii

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda.

VNTIO mense area paranda est ad trituram, cuius primo terra radarui: deinde effossâ leuiter mista paleis & amurca æquatur insulsa. Quæ res a muribus & formicis frumenta defendit. Tunc pre-

menda est rotundo lapide, vel columnæ quocunq; fragmento, cuius volutatio possit eius spatia solidare. Dehinc sole siccatur. Aliqui mundatis areis aquam spargunt, & minuta ibi pecora diu spatari ac proculeare compellunt. Et cum terra vngulis stricta fuerit, spectant solidam siccitatem.

De messibus.

TIT. II.

NONO primo ordeï messis incipitur, quæ consummanda est antequam grana arefactis specieis lapsa decurrant, quia nullus, sicut triticum, folliculis vestiuntur. Quinque modios redere potest pleni agri opera vna messoris experti, mediocriter tres, vltimi etiam minus. Sed ordeï culmos iacere in agris aliquantulum sinamus, quia fertur hoc more grandescere. Hunc etiam mense postremo locis maritimis & calidioribus areis tritici messis absciditur. Quam paratam esse cognoscis, si æqualiter spicarum populus maturato robore flauescat. Pars Galliarum planior hoc compendio vtitur ad metendum, & præter hominum labores, vnius bouis opera spatium totius messis absumit. Fit itaque vehiculum, quod duabus rotis breuib; fertur. huius quadrata superficies tabulis munitur, quæ forinsecus reclines in summo reddant spatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior est altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi ac rari ad spicarum mensuram constituuntur in ordinem, ad superiorem partem recurui. A tergo vero eisdem vehiculi duo breuissimi temones figurantur, velut amites basternarum. Ibi bos capite in vehiculum verso iugo aptatur, & vinculis, mansuetus sane, qui non modum compulsiore excedat. Hic vbi vehiculum per messes cœpit impellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa cumulari abruptis, ac relictis paleis altitudinem vel humilitatem plerunque bubulco moderante, qui sequitur. & ita per paucos itus ac reditus breui horarum spatio tota messis impletur. Hoc campestribus locis vel æqualibus vtile est, & iis quibus necessaria palea non habetur.

De agris profcindendis: de vineis occandis: fodiendis: viciis, scæno græco recolligendis.

TIT. III.

NONO frigidissimis locis, quæ Maio sunt prætermittenda faciemus. Agros æque profcindemus herbosis & gelidis partibus. Vineta occabimus. Colligemus viciam. scænum græcum recabimus ad pabulum. Hoc mense locis frigidis peragenda est leguminum messis: itaque lenticulam collectam, cinerem multam, bene seruabimus, vel valis oleariis aut salamentariis

repletis, statimque gypsatis. Nunc & faba luna minuentem velletur. Ante lucem sane, & antequam luna procedat, excussa & refrigerata ponatur. ita gurguliones non patietur insectis. Hoc mense lupinus colligitur, & si placuerit, statim separetur ex area: sed longe ab humore est ponendus in horreis. Sic enim diutissime custoditur, maxime si granaria eius afflauerit fumus assiduus.

De hortis.

TIT. IIII.

Hoc mense circa solstitium brassicam seremus, quam inchoante transferemus Augusto, vel irriguo loco, vel pluuia initante madefacto. Apium quoque bene ferere poterimus betas & radices, & lactucas, & coriandrum, si rigemus.

De pomis.

TIT. V.

Hoc etiam mense ramus punici (sicut supra diximus) poterit intra fictile vasculum claudi, ut ad eius magnitudinem poma restituat. Nunc pyra vel mala, ubi ramos mala poma densabunt, interlegenda sunt quaecumque vitiosa, ut loci qui ingrate his posset impendi, ad meliora vertatur. Hoc etiam mense, locis frigidis, ziziphum ferere poterimus. Nunc caprificandae sunt arbores fici, sicut in eius narratumus disciplina. Aliqui eas & hoc mense inferunt. Locis frigidis persica inoculatur, palmae planta circumfoditur. Hoc mense vel Iulio celebratur insitio in pomis, quae emplastratio dicitur. Solis arboribus conuenit, quibus pinguis succus in cortice est, ut fici & oleis, ac similibus, ut Martialis dicit, & persico. Fit autem sic. Ex nouellis ramis & nitidis ac feracibus gemmam, quae bene apparebit sine dubio processura, duobus digitis quadratis circumsignabis, ut ipsa statuatur in medio, & ita subtiliter circumleuabis acutissimo scalpro, ne gemma laedatur. Item ex ea arbore, cui velimus inferere, similiter cum gemma tollitur emplastrum, nitido tamen atque vberi loco. Tunc ibi conuenienter astringitur, & pressum circa gemmam vinculis cogitur sine germinis laesione cohaerere, ut ea quae appositae reditur, locum gemmae prioris includat. tunc luto superlinis, & liberam gemmam relinques. Ramos superiores eius arboris secabis, ac stirpes, & ab vno & viginti diebus exactis, recluso vimine vinculorum, reperies externi seminis gemmam inueniri in arboris alienae membra transisse.

De armentis & eorum castratura: de caseo & consuetudine.

TIT. VI.

Hoc etiam mense vituli recte (ut dictum est ante) castrantur. Nunc etiam caseum iure conficimus, & oues in frigida regione tondemus.

De apibus, alueariis, & reliquis.

TIT. VII.

Hoc mense aluearia castrabuntur, quae matura esse ad mellis reditum signis quampluribus instruemur. Primum, si plena sunt, apum subtile murmur audimus. Nam vacuae sedes fauorum, velut concaua aedificia, voces, quas acceperint, in manus extollunt. Quare cum murmuris sonus magnus & rancus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos a sedibus suis, qui sunt apes maiores, grandi intentione deturbant, matura mella testantur. Castrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum torpēt apes, nec caloribus asperantur. Fumus admouetur ex galbano & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod vas ita figuratum sit, ut velut inuersi infundibuli angusto ore fumum possit emittere, atque ita cedentibus apibus, mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. Sane putres ac vitiosi faui de alueariis auferantur. Nunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum fauis, ac diligenter expellis. Sed antequam premamus, partes fauorum corruptas, vel pullos habentes recidemus: nam malo sapore mella corumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vasculis habendum est, atque in summitate purgandum, donec refrigerato calore multo more deferueat. Nobilius mel erit, quod ante expressione secundam, velut sponte profluxerit. Hoc etiam mense caseum conficimus, quae in vase aereo seruienti aqua pleno minute conctis fauorum reliquiis mollietur, & deinde in aliis vasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. Nunc si mense Iunio, noua egrediuntur examina, cultos esse debet attentus, quia nouellae apes vagantibus animis iuuentute, nisi seruentur, effugiunt. Excuntia in aditu suo morantur vno aut duobus diebus, quae statim nouis alueariis excipienda sunt. Obseruabit autem cultos assiduus usque in octauam vel nonam horam, quia post haec tempora non facile fugere aut emigrare consueuerunt, quamuis aliquae statim & procedere & abire non dubitent. Signa futurae fugae haec sunt: Ante biduum vel triduum acriter tumultuantur & murmurant. Quod ubi apposita frequenter aure explorator agnouerit, sollicitior aduersum haec esse debet. Solent haec signa & cum pugnatum sunt, facere: quarum pugnam compefcit puluis, aut mulsae aquae imber aspersus. Inest illi ad originis suae reparandam concordiam, dulcis auctoritas. Sed cum se agmina sic pacata, in ramo aut loco

quocumque suspenderit, si vnus vberis eductione pendebunt, noris aut vnum regem esse vniuersis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si vero duo vel plura vbera suspendens se populus imitatur, & discordes sunt, & tot reges esse quot velut vbera videris, constituentur. Vbi globos apium frequentiores videris, vncta manu succo melissophylli vel apii reges requiras. Sunt autem paulo maiores, & oblongi magis, quam ceterae apes, rectoribus cruribus, neque grandibus penis, pulchri coloris & nitidi, leues sine pilo, nisi forte pleniores quasi capillum gerunt in ventre, quo tamen non vtuntur ad vulnus. sunt alii fusi atque hirsuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui. qui si frequenter vagatur cum examinibus, exectis alis referuerit: hoc enim manente nulla discidet. Sed si nulla nascentur examina, duorum vel trium vasculorum multitudinem in vnum conferre possumus: dulci tamen liquore conspersas apes, atque inclusas, per triduum tenebimus, apposito cibo mellis, & exigua tantum spiracula relinquemus in cella. Quod si velis aluearium, cui per aliquam pestem multitudo subducta est, populi adiectione reparare, considerabis in aliis abundantibus, ceras fauorum & extremitates, quae pullos habent, & vbi signum nascituri regis inuenieris, cum sobole sua recides, & in id aluearium pones. Est autem hoc futuri regis signum: Inter cetera foramina, quae pullos continent, vnum maius ac longius velut vber apparet. Sed tunc transferendi sunt, quando erosus cooperculus ad nascentium maturi capita nititur exerere: nam si immaturos transuleris, interibunt. Si autem se subito leuabit examen, strepitu aeris terreatur, aut testulae tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum vas herbis consueris & melle conspersum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieverit, vespere inter alia collocetur.

De panimentis & latere.

TIT. VIII.

Hoc etiam mense pauimenta faciemus sub diuo & lateres, more quo dixi.

Qualiter fructuum venturorum experimenta sumantur.

TIT. IX.

GRAECI asserunt Aegyptios hoc more prouentum futuri cuiusque seminis experiri: Aream breuem loco subacto & humido nunc excolunt, & in ea diuisis spatiis omnia frumeti vel leguminum semina spargunt. Deinde in ortu caniculari qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Augustarum

die tenetur, explorant quae semina ortum fidus exurat, quae illa custodiat. His abstinent, illa procurant, quia indicium noxae aut beneficii, per annum futurum generi vnicuique, fidus aridum praesenti exitio vel salute praemisit.

De oleo chamameleo.

TIT. X.

PER olei libras singulas chamamelis herbae florentis autem medietatem, proiectis albis foliis, quibus flos ambitur, vnciarum singularum podus infundis, & quadraginta diebus in sole constitues.

De ananthe.

TIT. XI.

SILVESTRES vvas, cum florent, sine rore colligimus, & expandimus in sole, ne quid relictum humoris, & flos ad excutendum sicior appareatur. Tunc cribello spisso cernimus, vt garena non transeat, sed flos solus decingat. Hunc in melle feruimus infuso: & cum diebus triginta fuerit conditum, temperamus eo genere & more, quo rosatum moris est temperare.

De alica.

TIT. XII.

ORDEYM semimaturum, cui adhuc superest aliquid de virore, per manipulos ligabis, & torrebis in furno, vt facile mola possit infringi, & in modio vno salis aliquantum, dum molitur, miscere curabis ac seruabis.

De horis.

TIT. XIII.

IUNIUS ac Iulius horarum sibi aequa spatia contulerunt.

Hora I	& XI	pedes XXI
Hora II	& X	pedes XII
Hora III	& IX	pedes IIX
Hora IV	& IIX	pedes V
Hora V	& VII	pedes III
Hora VI		pedes II

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris: de messe triticea: de extirpandis vepribus & silicetis: de arboribus operiendis nouellis. TIT. I.

IN VIIO mense agri qui Aprili proficisci fuerant, circa Calendas iterantur. Nunc locis temperatis tritici messis expletur, more quo dictum est. siluestres agri vtilissime extirpabuntur arboribus, & virgultis, cum luna decrescit, defectis radicibus atque

combustis. Hoc mense arbores, quæ in messe steterant, sectis messibus obruantur aggestione terrarum propter nimios solis ardores. Opera vna xx maximas obruet. Nunc & nouella vites mane & vespere, iam calore deposito, effodi debent, & auerso gramine puluerari. Hoc mense vtiliter, vel ante caniculares dies, filices extirpabis, & caricem.

De hortis.

Hoc etiam mense cepullas serimus, irriguis ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, si rigare possumus, & ocimum, maluas, betas, lactucas, & porros rigendos. Hoc mense loco irriguo, napos feremus, & rapa, solo putri & soluto, nec ipso. Locis humidis latantur, & campis. Sed naps in secco & prope tenui, atque deuexo, & sabuloso melior nascitur. Locis prope prietas vtrumque semen in alterum mutat. Nam rapa in alio solo per biennium fata mutantur in napos, alio vero, naps transit in rapum. Subactum solum stercoreatum versatumque conquirunt, quod & ipsis & segetibus proderit, quæ ibi anno eodem seruntur. Iugero raporum quatuor sextarii, naps autem quinque sufficiunt. Si ipsa sunt, interuelles aliqua, vterque tera roborentur. Vt vero semina maiora redigantur, eruta rapa, foliis omnibus purgabis, & ad dimidii digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis, octonis digitis separata obrues, & iniicies terram, & calcabis. ita magna nascuntur.

De pomis.

Hoc etiam mense emplastratio celebrari potest, sicut ante demonstravi, & pyrus vel malus locis humidis nunc infusa me explorante processit. Hoc etiam mense in pomis serotinis quæ vbertate nimia ramos onerauerunt (sicut prædixi) interlegenda sunt, si qua vitiosa reperiis, vt arboris succum vertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nunc citi taleam loco irriguo, fridis regionibus me plantasse memini, & quotidianis animasse liquoribus, quæ & nascendo & affertendo vorum felicitatis æquauit. Hoc tempore, locis humidis inoculari ficus, & inferi citrius potest. Mense iam medio, palmarum planta circumfodi. Nunc locis temperatis, amygdala maturata sunt ad legendum.

De armentis.

Hoc tempore maxime tauris submittendæ sunt vaccae, quia decem mensium partus sic poterit maturo vere concludi, & certum est eas post vernam pinguedinem gessientes veni-

TIT. II.

TIT. III.

TIT. IIII.

zeris amare lasciuia. Vni tauro quindecim vaccas Columella asserit posse sufficere, curandumque ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli est in regione, quæ pascimus, potest annis omnibus in foeturam vacca submitti. Si vero indiget hoc genere, alternis temporibus onendæ sunt, maximeque, si eadem vaccae alicui operi seruire consueverunt. Hoc mense arietes candidissimi eligendi & admittendi sunt mollibus lanis, in quibus non solum corporis candor considerandus est, sed etiam lingua, quæ si maculis fasciatur, varietatem reddit in sobole. De albo plerumque nascitur coloris alterius. De fuscis nunquam (sicut Columella dicit) potest albus creari. Eligemus arietem altum, procerum, ventre promisso, & lanis candidis tecto, cauda longissima, vel levis densi, fronte lata, magnis testibus, ætatis trimæ, qui tamē vsque in octo annos potest vtiliter inire. Fœmina debet prima submitti, quæ vsque in quinquennium foeturæ necessaria est, anno septimo deficit. Eligenda est vasti corporis, & prolixi velleris, ac mollissimi, lanosi & magni veri. Sed promittendum est in hoc genere, vt pabuli vbertate saturetur, & longe pascatur a sentibus, qui & lanam minuunt, & corpus inficiunt. Admittendi sunt mense Iulio, vt pati ante hiemem consuescant. Aristoteles asserit, si masculos plures creari velis, admissuræ tempore siccos dies, & halitum Septentrionis eligendum, & contra eum ventum greges esse pascendos. Si fœminas generari velis, Austri captandos flatus, & in eum pascua dirigenda, ac sic ineundas matres, vt mortuarum vel vitularum numerus nouella sobole reparetur. Autumno debet quæque pretio mutentur, ne eas imbecillas hibernum frigus absumat. Aliqui duobus ante mensibus arietes a coitu reuocant, vt faciem libidinis augeat dilatio voluptatis. Quidam coire sine discretione permittunt, vt hoc eis genere per annum totum foetura non desit.

De extirpando gramine.

Hoc mense, cum sol Cancræ tenebit hospitium, luna sexta in Capricorni signo posita, gramen ablatum Græci asserunt nihil de radicibus rediturum. Item si bidentes cyprei fiant, & sanguine tingantur hircino, & post fornacis ardores nō aqua, sed eodem sanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De vino scillite.

Hoc mense vinū scillite sic facimus: Scillam de montanis

TIT. V.

TIT. VI.

aut maritimis locis sub ortu Canicularū [lectam] proclama-
le siccamus. Ex hac in vini amphoram vnus libræ mensuram
mittimus, incisus ante tamen superfluis, & abiectis foliis, qui-
bus pars extrema velatur. Quidam velamina ipsa filo inserta
suspendunt, vt vino infusa mergantur, & non admista fecibus
post xl dierum spatium sarta quæ appensa sunt auferantur.
Hoc vini genus tussi resistit, ventrem purgabit, flegma dissolu-
et, spleneticis proderit, acumen præstabit oculorum, con-
cietur digestiois auxilia.

De hydromelli.

INCHOANTIbus Canicularibus diebus aquam puram pro-
die sumis ex fonte. In tribus aquæ sextariis, vnum sextarium
non dispumati mellis admisceas, ac diligenter per cataractam
diuisum quinque horarum spatio continuo per inuestes puer-
tos curabis agitare vasa ipsa concutiens. Tunc xl diebus et
noctibus patieris esse sub celo.

De aceto scyllitico.

SQUILLÆ albæ crudæ proiectis duris, atque extrinsecus
positis omnibus, teneram medietatem ad libram & sex un-
cias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim
sextariis merges. Vas signatum quadraginta diebus patiens
esse sub sole: post abiecta squilla acetum diligentius excolabis,
& in bene picato vase transfundes. Aliud acetum digestionem &
saluti accommodū: Squillæ dragmas viii, aceti sextarios xxx
mittis in vasculo, & piperis vnciam vnam, mentæ & casie ali-
quantum, & post [aliquod] tempus vteris.

De sinapi.

SINAPIS semen ad modum sextarii vnus & semis, redi-
gere curabis in puluerem, cui mellis pondo v, olei Hispani
vnam libram, aceti acris vnum sextarium misceas, & tunc
omnibus diligenter vteris.

De horis.

IVLII & Iunii horas per mensurarum libra composuit.

Hora I	& XI	pedes	XXII
Hora II	& X	pedes	XII
Hora III	& IX	pedes	IX
Hora IV	& VIII	pedes	V
Hora V	& VII	pedes	III
Hora VI		pedes	II

PALLA-

PALLADII DE RE RVSTICA
LIBER NONVS.

*De agris exilibus arandis: de apparanda vindemia: de oc-
catione vinearum locis frigidis.*

TIT. I.

VGVSTO mense vltimo circa Calendas Septem-
bris ager planus, humidus, exilis incipiat exara-
ri. Nunc maritimis locis vindemiæ apparatus vr-
getur. Hoc etiam mense locis frigidissimis occa-
sio vinearum fit.

De exili & misera vinea rescicienda.

TIT. II.

Hoc tempore, si terra exilis in vinea est, & vinea ipsa mi-
serior, tres vel quatuor lupini modios in iugero spargis, atque
ita occabis. Quod vbi fruticauerit, euertitur, & optimum ster-
cus præbet in vineis, quia lætamen propter vini vitium non
conuenit inferre vineis.

*De pampinandis & obumbrandis vitibus, & extirpandis
careis atque filectis.*

TIT. III.

NVC locis frigidis pampinatur, locis vero seruentibus
achicis obumbratur potius vna, ne vi solis arescat, si aut vi-
neæ breuitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam
mense extirpare possumus carectæ atque filectæ.

De vrendis pascuis.

TIT. IIII.

NVC vrenda sunt pascua, vt & altorum fruticum festi-
natio reprimatur ad stirpes, & incensis aridis noua lætius suc-
cedant.

De hortis.

TIT. V.

Hoc etiam mense vltimo, siccis locis rapa & napus seren-
da sunt, hac ratione qua [ante] dictum est. Hoc mense vlti-
mo, locis siccioribus radices seruntur, quæ hieme sui vsum
ministrant. Amant terram pinguem, solutam, & diu suba-
ram, qualem rapa. Tosum & glaream reformidant. Gaudet
celi statu nebulofo. Serenda sunt spatiis grandibus & alte
fossis. Meliores proueniunt in arenis. Serantur post nouam
pluuiam, nisi possint forte rigari. Quod satum est, statim de-
bet operiri leui sarculo. Iugerum duo sextarii, vel, vt quidam
quatuor, cum seruntur, implent. Lætamen non est ingeren-
dum, sed potius paleæ: quia inde fungosæ sunt. Suauiores fi-
ent, si eas aqua salsa frequenter aspergas. Radices sceminini
generis putantur, quæ minus acres sunt, & habent folia latiora
[&] leuia, & cum iucunditate virentia. Ex his ergo semina

tolligemus. Maiores fieri creduntur, si sublatis omnibus foliis & solo tenui caule demisso, saepe terris operiantur. Si ex nimia acra dulcem fieri velis, semina die & nocte melle macerabis, aut passio. Raphanum tamen, sicut brassicam, constat esse viribus inimicam. Nam si circa se ferantur, natura discordante refugiant. Hoc etiam mense pastinacas seremus.

De pomis.

TIT. VI.

ETIAM nunc emplastrantur arbuta. Pyrum nunc plerique inferunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus.

TIT. VII.

HOC mense crabrones molesti sunt alueariis apum, quos persequi ac necare debemus. Nunc etiam quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

De aqua inuenienda.

TIT. VIII.

NUMC si deerit aqua, eam querere ac vestigare debebis, quam taliter poteris inuenire: Ante ortum solis iis locis quibus aqua querenda est, æqualiter pronus mento ad solum depresso iacens in terra spectabis Orientem, & in quo loco crispum subtili nebula aerem surgere videbis, & velut rorem spargere, signo aliquo vicina stirpis aut arboris prænotabis. Nam constat siccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere: sed terrarum genus cõsiderabis, ut possis vel de tenuitate, vel de abundantia iudicare. Creta tenues nec optimi saporis venas creabit. Sabulo solutus exiles, insuaues, limosas, & spatiosiores dilabantur. Sub radicibus montium, & in saxis, silicibus vberes, frigidae, salubres. Locis campestribus salæ, graues, tepides, insuaues: quarum sapor si optimus fuerit, noueris eas sub terris exordium de monte sumpsisse. Sed in mediis campis montanorum fontium suauitatem consequentur, si vmbraeque tegantur arbutis. Sunt & hæc signa vestigandæ aquæ, quibus tunc credimus, si neque lacuna est, neque aliquis ibi ex consuetudine humor insidet aut præterit. Iuncus tenuis, salix sili-

astica, alnus, vitex, arundo, edera cæteraque, si qua humore piguntur. Locus ergo, ubi supradicta signa reperiis, fodiat latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinque, & proxime solis occasum, mundum vas ibi æreum vel plumbeum interius vnctum inuersum ponatur in solo ipsius fossionis. Tunc supra fossæ labra crate facta de virgis ac frondibus, additaque terra, spatium omne cooperiatur. Sequenti die aperito loco, si in eodem vase sudores intrinsecus inuenientur, aut si aquas ibi esse non dubites. Item si vas figuli siccum, neque coctum eadem ratione ponatur, ac similiter operiatur, altero [vero] die, si aquarum vena est, in præsentem vas conceptum humore soluetur. Item vellus lanæ æque positum, vel cooperitum, si tantum colligit humoris, ut alia die fundat expressum, copias inesse testabitur. Item lucerna oleo plena & accensa, si ibi similiter tecta ponatur, & secuto die inueniatur extincta superantibus alimentis, aquas idem locus habebit. Item si in eo loco focum feceris, & terra vaporata humidum fumum nebulosumque ructauerit, aquas inesse cognosces. His itaque reperiis, certa signorum firmanente notitia, puteum fodies, & aquæ capere requires: vel si plura sunt, in vnum colliges. Tamen maxime sub radicibus montium in Septentrionali parte querendæ sunt aquæ, quia in his locis magis abundant, vtilioresque nascuntur.

De puteis.

TIT. IX.

SED in fodiendis puteis cauendum est fossorum periculum, quoniam plerunque terra sulfur, alumen, bitumen eductis. Quorum spiritus misti anhelitum pestis exhalant, & occupatis statim naribus extorquent animas, nisi quis fugæ sibi velocitate succurrat. Prius ergo quam descendatur ad intima, in eis locis lucernam ponis accensam, quæ si extincta non fuerit, periculum non timebis; si vero extinguetur, cauendus est locus, quem spiritus mortifer occupabit. Quod si alio loco aqua non potest inueniri, dextera læuaque puteos fodiemus, donec ad aquæ ipsius libramentum, & ab his foramina hinc patefacta, velut nares, intus agemus, qua nocens spiritus exeat: quo facto, latera puteorum structura suscipiat. Fodiendus est autem puteus, latitudine octo pedum quoque uersum, ut binos pedes structura concludat: quæ structura vetricibus linteis subinde densetur, & structa sit lapide rosario, vel sili-

Si aqua limosa fuerit, talis admixtione corrigatur. Sed dum

foditur puteus, si terra non stabit vitio generis dissoluti, aut humore laxabitur, tabulas obiiices directas yndique, & eas transuerfis vectibus sustinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda.

Aquam vero nouam sic probabis: in vase æneo nitido spargis, & si maculam non fecerit, probabilis iudicetur. Item decocta æneo vasculo, si arenam vel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Item si legumina cito valebit excoquere, vel si colore perlucido carens musco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto sunt putei, perforatis vsque ad infimam partem terris ad loca inferiora, possunt vice fontis exire, si vallis subiectæ natura permittat.

De aqua ductibus.

CVM vero ducenda est aqua, ducitur aut forma structilis, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fistilibus tubis. Si per formam ducetur, solidandus est canal, ne per rimas aqua possit elabi: cuius magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum veniet, inter sexagenos vel centenos pedes sensim reclinetur structura in sesquipedem, vt vim possit habere currendi. Siquis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput per lunecas librabimus, per quarum structuram perueniat. Sed si se vallis interferat, erectas pilas vel arcus vsque ad aquæ iusta vestigia construemus, aut plumbeis fistulis clausam deiici poterimus, & explicata valle confurgere. Sed, quod est salubrius, & utilius, fistilibus tubis cum ducitur, duobus digitis crassi, & ex vna parte reddantur angusti, vt palmi spatio vnus in alterum possit intrare: quas iuncturas viua calce oleo subacta debemus illinire. Sed antequam in iis aquæ cursus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, vt glutinare possit, si qua sunt vitia tuborum. Vltima ratio est, plumbeis fistulis ducere: quæ aquas noxias reddunt. Nam cerusâ plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis est aquarû receptacula fabricari, vt copiâ vel inops vena procuretur.

De mensuris & ponderibus fistularum.

MENSURA vero fistularum plumbo seruetur huiusmodi: Centenaria x pedum mille ducentas libras habeat. Octogeneria noningentas lx. Quinquagenaria similiter x pedum pondus sexcenta. Quadragenaria pondo quadringenta lxxx. Triagenaria pondo trecenta sexaginta. Vicenaria pondo ducenta xl. Octonaria pondo nonaginta sex.

De omphacomelli.

IN vna semiacerbæ succi sextariis sex, mellis triti fortiter duos sextarios debetis infundere, & sub solis radiis diebus xx decoquere.

De horis.

AVGVSTVM Maio par solis cursus æquauit.

Hora I	& XI	pedes	xxiiij
Hora II	& X	pedes	xiii
Hora III	& IX	pedes	ix
Hora IV	& VIII	pedes	vi
Hora V	& VII	pedes	iv
Hora VI		pedes	iii

PALLADII DE RE RVSTICA
LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertianis, vel implendis exilibus, & de stercoreando.

TIT. I.

SEPTEMBRI mense ager pinguis & qui diu tenebre cōsuevit humorem, tertia vice arabitur, quamuis humido anno possit & antea tertiarum. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo Augusto arari diximus, iteratur & feritur. Graciles cliui nunc primum arandi sunt, & ferendi statim circa æquinoctium. Agratamina disponuntur, cum luna minuitur: quæ res si seruetur, herbis officiet. Vni iugero asserit Columella xxiiii stercorei carpenta sufficere. in plano vero xviii. Sed iidem cumuli dissipandi sunt, quot ea die poterunt exarari, ne stercorea hiemis parte. Sed si tempore suo eiici aliqua ratione non poterunt, ante quam seras, more seminis per agros puluerem stercoreis sparge, vel caprinum manu proiice, & terram sarcure misce. Nec prodest nimium stercoreare vno tempore, sed frequenter & modice. Ager aquosus plus stercoreis, siccus vero minus requirit. Sed si lataminis copia non abundat, hoc proprio optime cedit, vt fabulosis locis cretam [vel] argillam spargas, cretosis ac nimium spissis sabulonem. Hoc etiam segetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit. Nam lataminis saporis vini vitare confuevit.

De serendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis.
TIT. II.

Hoc mense viginosis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis, circa æquinoctium triticum & adorem feretur, dum serenitas constat, vt radices frumenti ante hiemem conualescant.

De remedio falsi humoris: de seminum mensuris, & diuersis remedijs ad sationem pertinentibus. TIT. III.

SOLET terra humorem falsum vomere, qui segetes necat. Vbi hoc fit, columbinum sterus, aut cupressi folia oportet inspergere, & ita, vt eadem misceantur, inarare. Melius tamen omnibus remedijs erit, si aquatius sulcus noxium deducat humorem. In mediocri agri iugero v. tritici modios, & adorei totidem conferemus. nam quatuor [ager] pinguis accipiet. Si modium quo feretur, hyæne pelle veltheris, & ibi aliquamdiu quod serendum est, esse patieris, fata bene prouenire firmanantur. Item quoniam quædam animalia subterranea segetibus necant plerumque frumenta, contra hæc proderit, si herbas quæ sedum dicitur, succus aquæ mistus vna nocte mactefaciat, quæ spargenda sunt semina: vel agrestis cucumeris humor expressus, & eius radix trita, si aqua diluatur, & eodem quæ serenda sunt, macerentur humore. Aliqui vbi hæc segetes suas perferre senserint, inter initia vitiorum insulsa amittunt, vel prædicta aqua sulcos & aratra perfundunt.

De serendo ordeo canterino. TIT. IIII.

Nunc gracili solo ordeum feritur canterinum, modius per iugum. Post hoc genus agros cessare patieris, nisi forte latamen aspergas.

De lupino serendo. TIT. V.

Nunc, vel maturius aliquanto, lupinus feritur in quacunque terra, vel crudo solo: cui hoc proderit, vt seratur antequam frigus incipiat. Limoso agro non nascitur: cretam reformat: amat exilem terram, atque rubricam: x modis iugeri mensura completur.

De piso serendo. TIT. VI.

Hoc mense postremo pisum seremus, terra facili & soluta, loco tepido, celo delectatur humecto. Iugero quatuor modios vel tres sparsisse sufficit.

De sisamo serendo, & proscindendis agris ad medicam. TIT. VII.

Nunc sisamum feritur putri solo, vel pinguibus arenis

vel terra congestitia. Iugero quatuor vel sex sextarios seuius conueniet. Hoc mense postremo, prima vice agros proscindemus, qui habituri sunt medicam.

De vicia, fœno græco, & farragine serendis. TIT. VIII.

Nunc vicia prima satio est & fœni græci, cum pabuli causa feruntur. Vicia vii modii iugum, & aque & fœni græci semen implebit. Farrago etiam loco sterili stercoreato feritur: ordeo canterini iugero x modios spargimus circa æquinoctium, vt ante hiemem conualescat. Si depasci sæpius velis, vsque in Maium mensum eius pastura sufficiet. quod si ex ea semen etiam redigere, vsque ad Martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino serendo. TIT. IX.

Hoc mense, vt loca fecundentur exilia, lupinus circa Idus feritur. Et vbi creuerit, vertitur vomere, vt putrefiat excisus.

De prati nouellis formandis, vel veterib. excolendis. TIT. X.

Nunc prata, si libuerit, possumus nouella formare. Si eligendi facultas est, locum pinguem, rosidum, planum, lenitet nec latum, vel huiusmodi vallem deputabimus, vbi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diu debet inherere. Potest quidem & soluto & gracili solo prati forma, si rigerit, impedimentis omnibus, vel herbis latioribus & solidis, atque virgultis. Deinde cum frequenter exercitatus fuerit, ac multatione resolutus, submotis lapidibus, & glebis vbique conuersus, stercoretur luna crescente recenti latamine. Ab vnguis iumentorum summa intentione seruetur intactus, præcipue quoties humescit, ne inæquale solum reddant multis locis impressa vestigia. Sed si prata vetera muscus obduxerit, abominanda est, & scalptis eisdem locis fœni spargenda sunt semina, & quod ad necandum muscum prodest, cinis sæpius inharere. Quod si sterilis factus est locus carie, incuria, vetustate, exaretur, ac de nouo rursus æquetur. Nam prata sterilia plerumque arare conueniet. Sed in nouo prato rapa conferemus, quorum messe finita, cætera quæ dicta sunt, exequemur. Vicia tamen fœni seminibus mixta post hæc spargemus. Viginti vero antequam durū solū fecerit, non debet, ne eius vires minus solidam vis interflui corrumpat humoris.

De vindemia celebranda. TIT. XI.

Hoc mense locis tepidis maritimisque celebranda vindemia est, frigidis apparanda. In dolis picandis hic modus

erit: Vt dolium ducentorum congiarum XII libris picetur: deinde pro minoris æstimatione subducas. Sed maturitatem vindemiæ cognoscimus hoc genere: Si expressa vva, vinacea, quæ in acinis celantur, hoc est grana, sint fusca, & nonnulla propemodum nigra: quam rem naturalis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in decem picis libras, vnam libram miscant, quæ & odori proficit, & sapor, & picem lenitate permulcens, frigoribus eam non patitur dissilire. Picis tamen gustu exploranda dulcedo est, quia sæpe vina eius amaritudinem vitiantur.

De panico & milio metendis, & faselo ad escam ferendo & apparandis aucupis. TIT. XI.

Nunc quibusdam locis panicum metetur, & milium. Tempore hoc faselus ad escam feratur. Nunc in amiribus preparatur aucupium noctuæ, cæteraque instrumenta capturarum, ut circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis.

TIT. XII.

Nunc papauer seritur locis siccis & calidis: potest & cum aliis oleribus seminari. Fertur vtilius prouenire, ubi virgæ & sarmenta combusta sunt. Tempore hoc brassicam seres vtilius, ut plantas eius Nouembri inchoante transponas: de quibus & hieme olus, & vere possit cyma produci. Hoc mense spatia hortorum, quæ per vernum seminibus impletur, alte tribus pedibus pastinare debebis, & luna decrecente his sterces inferre. Hoc mense vltimo thymum seremus, sed melius plantis nascitur, quamuis possit & semine. Agrum diligit aprium, macrum, maritimum. Nunc circa æquinocium sereres origanum: stercoreari ac rigari, donec conualescat, appetit. Amat loca aspera atque saxosa. Hisdem diebus seritur capparis: late serpit: succo suo terris nocet. Serendum est ergo, ne procedat ulterius, circumuéniente fossato, vel luto struam parietibus, solo sicco & gracili: herbas sponte persequitur: flores ætate. Sub occasu Vergiliarum capparis arescit. Gith hoc mense vltimo bene seritur. Hoc mense nasturtium seremus & anethum locis temperatis & calidis, & radices locis siccis, & pastinacas, & cærefolium circa Octobris Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa & napos.

De pomis.

TIT. XIII.

Mense Septembri circa Calendas Octobris, vel Februario tuberes seremus sobole, vel nucleis, cuius tenera diligenter nutririi debet infantia. Sumatur cum radicibus planta di-

missa: in bulo simo linatur ac luto: statuatur pingui terra & subacta, subditis conchis, & marina alga: terris magna sui parte condatur. Alii pomis statim grana decussa & iole siccata, pingui & prope cribrata terra autumnò tria simul ponunt, quæ feruntur in vnum coire virgultum: quod assidua rigatione iuuandum est, atque fossura, quæ solum leuiter scalpens teneritudini robur inducat. Post annum deinde, vel aliquanto tardius, quæ fuerit de semine planta transfertur: & hoc genere fructus efficit dulciores. Mense Ianuario vltimo vel Februario tubercum surculus mirabiliter proficit cydonio insitus. Inferitur autem malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrie melius trunco fisso quam cortice: desuper qualo vel fistili vase munitur repletis vsque prope summitatem furculis terra subacta cum stercore. Profunt tuberibus, quæ malis prodesse memoravi. Tuberes seruabuntur, si obruantur in milio, vel vrscolis picatis & oblitis.

De pauimentis solariorum, & lateribus. TIT. XV.
Hoc etiam mense pauimenta in solariis & lateres faciemus eo more quo Maio mense descripsi.

De diamoro.

TIT. XVI.

Succum mori agrestis paululum facies deferuere. Tunc succi [ipsius] duas partes, & vnam mellis admisceas, & mista carabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De seruandis vuis.

TIT. XVII.

Vvas quas seruare volumus, legamus illas, neque acerbitate rigidas, neque maturitate defluentes, sed quibus est & granum luce penetrabili splendidum, & tactus cum molli iuanditate callosus. Siqua sunt corrupta vel vitiosa, resecemus: nec patiamur interesse, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æstiuæ caloris induruit. Tunc incisos botryonem tenaces calida pice oportet amburi, atque ita in loco sicco, frigido, & obscuro sine luminis irruptione suspendi.

De vite, cuius fructus humore putrescit. TIT. XVIII.

Vitis cuius fructus humore putrescit, per latera pampinanda est ante trigessimum vindemiæ diem, & sola frons illa seruanda est, quæ in summitate posita solem nimium defendit a vertice.

De horis.

TIT. XIX.

SEPTEMBRIS & APRILIS dies horis similibus conferuntur.

Hora	i	&	xi	pedes	xxiiii
Hora	ii	&	x	pedes	xiv
Hora	iii	&	ix	pedes	x
Hora	iv	&	vi	pedes	vii
Hora	v	&	vii	pedes	v
Hora	vi			pedes	iv

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

De adoro, tritico, ordeo, & eruo, lupino & pifo, sifamo & fafelo ferendis.

TIT. I.

 CTOBRI mense adorem feremus, ac triticum. Iusta ratio est a decimo Calendarum Nouembrium, vsque ad sextum Idus Decembris regionibus temperatis. Nunc etiam laramen effertur ac spargitur. Hoc etiam mense feremus ordeum, quod dicitur canterinum. Seritur maera & sicca terra, vel multum pingui, nam quia hoc semine macescunt arua, pingui vincitur agro: alteri non habet quod amplius nocere possit, cum propter macritatem semen aliud ferre non valeat. Læto agro non est ferendum etiam nunc eruum, lupinus, & pisum, & sifamum. Seremus (vt dixi) sifamum vsque ad Idus Octobres, & faselum, tamen terra pingui, ac restibili agro: quatuor modis iugerum complebimus.

De lini semine ferendo.

TIT. II.

Hoc mense lini semen feremus, si placet, quod pro malitia sui ferendum non est; nam terræ vber exhaurit. Sed si velis loco pinguisimo, & modice humido, seretur in iugero vili modis. Aliqui macro solo spissum ferunt: ita assequuntur vili linum subtile nascatur.

De notanda vitium fertilitate, quam prouidebimus patrii.

TIT. III.

Nunc opportuna vindemia est, cuius tempore notanda est fecunditas vitium, & notis quibuscunque signanda, vt ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. Assert autem Columella, explorari fecunditatem vno anno non posse, sed quatuor: quo numero cognoscitur vera generositas sarculorum.

De ponendis vineis, vel propagandis, reparandis, putandis:

& arbutis.

TIT. IIII.

Hoc mense postremo, vbi calidi ac sicci aeris qualitas est, vbi exilis & aridus [est] campus, vbi collis præruptus aut macer, vites vtilissime ponuntur, de quibus satis mense Februario disputaui. Nunc locis siccis, calidis, exilibus, macris, arenosis, aridis, quæcunque de pastinis, de vitibus ponendis, putandis, propagandis, reparandis, vel arbutis faciendo, ante dicta sunt, rectius fiunt, vt contra exilitatem glebæ hibernis imbribus adiuuentur. Sic & humorem sitientibus conferunt, & rescisa vel merita glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum vis & natura nescitur.

De ablaqueanda nouella.

TIT. V.

Post Idus Octobris ablaqueanda est omnis nouella vinea seu in pastino, seu in scrobibus aut sulcis, vt amputentur radices superuacua, quas produxit æstate. quæ si cõualuerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit vitis in summitate suspensa: quæ res eam frigori obnoxiam faciet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad siccum debent recidi, ne aut plures inde nascantur, aut noua plaga corpori vitis impressa, vi secuturi algoris vratur. Recidemus autem relicto digiti spatio. Et si placida ibi hiems est, apertas relinquemus vites: si violenta, ante Decembres Idus operiemus: si præfrigida, aliquantum columbini stercoreis sub ipsa hieme circa viticulationem vestigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum esse quinquennio.

De utilitate propaganda nunc vinea.

TIT. VI.

Hoc tempore idcirco locis quibus dixi, propagatio melior est, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum profecti palmites, eam cura non permouet.

De arboribus inferendis, vel vitibus.

TIT. VII.

Hoc mense aliqui vites & arbores locis calidissimis inferere consueuerunt.

De oliueis instituendis & colendis, vel remediis eorum, vel oliuis condiendis, vel fossis riuisq; purgandis.

TIT. VIII.

Nunc etiam locis calidis & apricis oliueta instituemus, more vel ordine quem Februarius mensis ostendit. Semina quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoque albas cõdicimus, sicut postea referetur. Hoc tempore ablaqueanda vinea arbores oleæ prouinciis siccioribus ac tepidis, ita vt eis a super-

rriori parte humor possit induci. Omnem sobolem conuelli Columella præcepit: mihi autem videtur paucas dimitti semper, ac solidas, ex quibus vel in vetustate, matris loco delecta succedat, vel melius nutrita, & aggestæ terræ beneficio, & iam suas habens radices, ad oliuetum faciendum sine cura seminarii transferatur arbuscula. Nunc, si suppetit, intermisso triennio stercoranda sunt oliueta locis maxime frigidis. Caprini stercoreis sex libræ vni arbori, vel cineris modii singuli sufficiunt. Muscus tamen semper radatur arboribus: & putentur (sicut Columella dicit) octo annorum ætate transacta. Videtur mihi vnoquoque anno sicca & infructuosa cum aliqua debilitate nascentia debere recidi. Quod si fructus arbor læta non afferet, terebretur Gallica terebra vsque ad medullam foramine impresso, cui oleastri informis talea vehementer ardetur, & ablaqueatæ arbori amurca insulsa, vel vetus vrina fundatur. Hoc enim velut coitu steriles arbores vberantur, quas tamen durante malitia oportebit inferere. Hoc mense fossas riuosque purgabimus.

Remedium, si vrna compluta est.

TIT. IX.

GRÆCI iubent, si vrnam nimius imber infuderit, postea quam mustum eius primo ardore feruebit, vt ad alia vascula transferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua subsidet, & translaturum vinum pure seruibitur, relicto quicquid se illi ex imbre miscuerit.

De oleo viridi faciendo & laurino.

TIT. X.

NUNC oleum viride faciemus hoc genere. Oliuam quam recentissimam, cum varia est, colligis, & si diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat. Siqua ibi putris aut sicca est, remoues. Vbi vero compleueris modum factorii, sales tritos, vel non tritos, quod est melius, in oliuam eandem mittis per decem modios, tres salis, & molis primo, & sic salitam in novis canistris esse patieris, vt pernoctet cum salibus, & ducat in se eosdem sapes. ac mane premi incipiat olei meliorem fluxum redditura, salis sapore concepto. canales sane, & omnia receptacula olei, calida aqua prius lauabis, vt nihil de anni præteriti rancore custodiant. Focos etiam non propius admoueas, ne olei saporem fumus inficiat. Nunc mense postremo locis siccis & calidis ad oleum faciendū lauri baccas legemus.

De hortis.

TIT. XI.

Mense Octobri serenda sunt intyba, quæ hieme seruiant. Amant humores, & terram solutam. Arenosis & salis locis atque

atque maritimis summa proueniunt. Area his planior apparatur, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor fororum transferantur ad locum stercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur: quas cum ponemus, radices earum summas ferro rescamus, ac fimo tingimus, ternum pedum spatio feramus incrementi causa, pedali scrobe depositas binas aut ternas. Cinerem sæpe sub hieme diebus siccis, fimumque mitebimus. Hoc mense sinapim seremus: terram diligit aratam, & si fieri potest, congestitiam, quamuis vbicunque nascatur. Sculari debet assidue vt respergatur puluere, quo fouetur. non minus gaudet humore de quo semen legere disponis: suo loco esse patieris quod ad escam parabis. robustius facies transferendo. In sinapi vetus semen inutile est, vel sationi, vel vsui: quod dentibus fractum, si intus viride videbitur, nouum est: si album fuerit, vetustatem fatetur. Hoc mense malua serenda est, quæ occurfu hiemis ab incrementi longitudine reprimetur. Loco pingui delectatur, & humido: gaudet lætamine. Transferuntur plantæ eius, cum cœperint folia quatuor habere, vel quinque. melius comprehendit eius planta quæ tenera est: maior enim translata languet. Sapor illis melior est, si non transferantur: sed ne cito erigantur in caulem, in medio earum glebularum constitues, aut lapillos. Rara ponenda est, sculo delectatur assiduo, sic liberandæ sunt herbis, ne modum sentiant in radice. Si transferendis plantis nodum facias in radice, sessiles fient. Nunc etiam locis temperatis & calidis anethum seremus. Cepullæ seruntur etiam hoc mense, vel mentha, & pastinaca, thymum & organum, & cappar mensis initio. Item betam locis siccioribus, nec non armoracem seremus, vel transferemus ad culta, vt melior fiat: nam hæc agrestis est raphanus. Nunc porrum verno satum transferre debemus, vt crescat in caput. Sane sarculis circumfodiatur assidue, & comprehensa porri planta velut tenacibus alleuetur, vt inuenias spatii, quæ radicibus suberit, incremento capitis suppleatur. Ocimum quoque etiam nunc seremus, quod citius nascitur hoc tēpore, si aceti imbre leuiter spargatur infusum.

De pomis.

TIT. XII.

CVI placet curas agere seculorum, de palmis cogitet conserendis. Hoc igitur mense dactylorum non veterum, sed novorum ac pinguium recentia ossa debebit obruere, terræ cinerem miscere. Si plantam velit, ponenda est Aprili mense, vel Maio. Locis delectatur apricis & calidis. Fouenda est, vt cre-

scat, humore. Terram solutam, vel sabulonem requirit, ita tamen, ut quando planta deponitur, circa eam, vel sub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur aut bima, Iunio mense, vel Iulio incipiente. Circumsodiatur assidue, ut rigatione continua æstatis vincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus salis iuuantur, quæ infici debent salibus, etiam si tales earum natura non præbuit. Si ægra est arbor, feces vini veteris ablatae oportet infundi, vel radicem supernacua capillamentata decidi, vel cuneum salicis inter fossis radicibus premi. Contra autem locum prope nullis vitile fructibus, in quo palmæ sponte nascuntur. Pistacia feruntur autumno, mense Octobri, & sobole & nucib. suis: sed melius ipsa pistacia iuncta ponuntur, mas ac femina. Marem dicunt, cui sub corio velut ossei longi videntur latere testiculi. Qui diligentius facere voluerit, pertusos caliculos, & stercoreata terra repletos parabit, & in his pistacia terna constituet, ut ex omnibus germen quodcumque procedat: quod, ubi conualuerit planta, hinc facilius transferatur mense Februario. Amat locum calidum, sed humectum, & rigatione gaudet, & sole. Inseritur terebintho mense Februario vel Martio: at alii amygdalo inferi posse firmant. Cerasus amat cæli statum frigidum, solum vero positionis humectæ. In tepidis regionibus parua provenit. Calidum non potest sustinere. Montana vel in collibus constituta regione lætatur. Cerasi plantam siluestrem transferre debemus mense Octobri vel Nouembri, & eam primo Ianuario, cum comprehendit, inferere. Plantaria vero creati possunt, si prædictis mensibus spargantur poma, quæ summa facilitate nascuntur. Ego sic huius arboris facilitatem probavi, ut vincta ex ceraso pro amminiculis per vineam posita in arborem prosiluisse confirmem. Et Ianuario mense feri potest. Inferitur mense Nouembri melius, vel, si necesse sit, extremo Ianuario. Alii & Octobri inferenda esse dixerunt. Martialis in trunco inferi iubet. Mihi inter corticem & lignum felicitet semper euenit. Qui in trunco inferunt, sicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quæ circa est, auferre debebunt, quam, si remanserit, insitis nocere manifestat. In cerasis hoc seruandum est, & in omnibus gummatiss, ut tunc inferantur, quando his vel non est, vel desinit gumma effluere. Cerasus inferatur in se, in pruno, in platano, ut alii, in populo. Amat serotes altas, spatia largiora, assiduas fossiones. Putari in ea putria, sicca debebunt, vel quæ densius arctata protulerit, ut rariorem

Fimum

Fimum non amat, atque inde degenerat. Cerasa ut sine osse nascuntur, fieri Martialis hoc dicit: Arborem teneram ad duos pedes recides, & eam usque ad radicem findes, medullam parvis virisque ferro curabis abradere, & statim vitasque partes in se vinculo stringis, & oblinis fimo, & summam partem, & laterum diuisuras. post annum cicatrix ducta solidatur. Hanc arborem surculis, qui adhuc fructum non attulerunt, iunges, & ut asserit, ex his sine ossibus poma nascuntur. Si cerasas concepit humore putrescit, in trunco foramen accipiat, quo possit educi. Si formicas patitur, succum portulacæ debent infundere, cum aceti media parte permistum, vel vini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si æstu Canicularum irrigatur, trium fontium singulos sextarios sumptos post solis occasum radicibus arboris iubeamus influere sic, ne remedium luna deprehendat. vel herbam symphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, vel ex ea iuxta fimum codicem cubile faciemus. Cerasa non aliter quam in sole usque ad rugas siccata seruantur. Mense Octobri aliqui mali arborem calidis & siccis regionibus ponunt, & cydonia circa Nouembres Calendas, & sorbum vel amygdala in seminario obruant, & pini semen aspergunt. Hoc mense poma condienda sunt, atque seruanda eo more quo in singulorum talis continetur, velut quæque matura processerint.

De apibus.

TIT. XIII.

Hoc etiam mense alucaria castrabuntur, more quo dictum est. quæ tamen oportet inspicere, & si abundantia est, decimere: si mediocritas, partem mediam relinquere pro hiemis inopia: si vero sterilitas apparet in cellis, nil proflus auferre. Mellis vero & ceræ superius est demonstrata confectio.

Quæ Græci vel alii super vina condienda curandaque dixerunt.

TIT. XIII.

Relecta præteream, quæ Græci sua fide media de condiendi vini genere disputarunt, demonstrare curavi: qui vini naturam tali ratione discernunt, & hanc in eo volunt esse differentiam, ut quod dulce est, grauius dicant; quod album, & aliquatenus salum, conuenire vesicæ; quod croceo colore blanditur, digestionem accommodum; quod album & stypticum, prodesse stomacho laxiori; ut asserunt, pallorē facere, & tantum sanguinem non creare. Vitis nigris fieri forte, rubris suauis, albis vero plerumque mediocre. In condiendo ergo vino aliqui Græcorum mustum decoctum ad medietatem vel

tertiam partem vino adiiciunt. Alii Græci ita iubent, aquam marinam mundam de puro & quieto mari, quam anno ante compleuerint, reservari: cuius talem esse naturam, vt & Gallicine vel amaritudine per hoc tempus careat, & odore, & dulcis fiat ætate. Ergo eius octogesimam partem musto admiscant, & gypsi quinquagesimam. Post tertiam deinde diem fortiter commouent, ac pollicentur non ætatem solum vino, sed splendorem quoque coloris asserere. Oportet autem noua quaque die vinum moueri atque curari: vel, si tardius, vnde citius. Frequens enim respectus faciet iudicare vtrum vendenda sit species, an tenenda. Quidam resina sicca trita vncias tres dolio immergunt & permouent, & vina diuretica sic fieri posse persuadent. Mustum vero, quod per pluuias frequentes leue est, sic curari debere iusserunt, quod probari gustu ipsius poterit. Omne mustum decoqui iubent, donec pars eius vigesima possit absumi. melius quoque fieri, si centesimam partem gypsi adicias. Lacedæmonii vero, eousque decoquunt, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno vsibus ministrare. Suaue vinum de duro fieri docent, si ordeacei pollinis cyathos duos simul cum vino subactos mittas in vini vasculo, & hora vna ibi esse patiaris. Aliqui feces vini dulcis admiscant. Aliqui addunt glycyrrhizæ siccæ aliquantulum, & vtuntur, cum diu vasorum commotione miscuerint. Vinum quoque inter paucos dies optimi odoris effici, si baccas myrti agrestis montanas, siccas & tuntas mittas in cadum, & decem diebus requiescere patiaris: tunc coles & vtaris. Vitis etiam flores arbutus collectos in umbra siccare curabis. Tunc diligenter tuntos & cretos habebis in vasculo nouo, & cum volueris, tribus cadis vnam floris mensuram, quam Syri chœnicā vocant, adicies, & superlines dolium, & sexta vel septima die aperies & vtaris. Vinum fieri ad potandum suaue ita dicunt: Fœniculi vel satyreæ singulorum congruum modum vino immergi atque turbare, vel fructum quem duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum & linteo ligatum mittere in vasculo, ac superliniri, & vsui esse quinque diebus exactis. Vinum autem velut vetus effici de nouello, si amygdala amara, absinthium, pini frugiferi gumen, fœnum græcum simul frangas quantum sufficere æstimaris, & pariter tundas, & ex his vnum cyathum per amphoram mittas, & magna vina conficies. Si vero senseris peccatura, huic confectiōi aloen, myrrham, crocomagmā singula modis æqualibus tunda & in puluerem redacta cum

melle miscabis, & vno cyatho vnam amphoram condire curabis. Anniculum quoque vinum vt longam simulare videatur ætatem, meliori vnciam vnam, glycyrrhizæ vncias tres, nardus, & helici tantundem, aloes epatices vncias duas tundis & certis, & in sextariis quinquaginta cochlearia sex reconde, & vas ponis in fumo. In album colorē vina fusca mutari [asserunt,] & ex faba lomentum factum vino quis adiciat, vel ouorum album lagonæ infundat alborem, diuque commoueat, sequenti die candidum reperiri: quod si ex asina pisca lomentum adiciatur, eadem die posse mutari. Vitibus quoque hanc esse naturam, vt alba vel nigra si redigantur in cinerem, vino que adiciantur, ei vnamquamque formam sui coloris imponere, vt ex nigra fulcum, candidum vero reddatur ex alba: ratione scilicet, vt combusti sarmenti cineris modū vnius mensura mittatur in dolio quod habebit amphoras x, & vnum sic relictum post operiatur ac luteretur: album vel (si ita visum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoque asserunt ex molli forte sic fieri: Altheæ, hoc est helici, folia vel radices, aut eius caulem tenerum decoctum mittere, aut gypsum, aut ciceris cotulas duas, aut cupressi pillulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apii semen, aut cinerem sarmentorum, cui vis flammæ corpus reliquit exile, omni soliditate detracta. Vinum vero eadem die ex asinero lymphidum atque optimum fieri, si grana piperis decem, pistacia viginti adiecto modico vino simul conteras, & in sex vini sextarios mittas, diu omnibus ante commotis, tunc requiescere patiaris, & coles vsui mox futurum. Item seculentum statim lymphidum reddi, si vtriusque pini nucleos in vnum vini sextarium mittas, diuque commoueas, & paululum celsius patiaris, mox fumere puritatem, colarique debere, & in vinum referri. Item (quod Cretensibus oraculum Pythii Apollinis monstrasse memoratur) fieri sic candidū, & fumere vetustatis sapore, si squinanthos vncias quatuor, aloes epaticæ vncias quatuor, mastici optimi vnciam vnam, cassiæ fistulæ vnciam vnam, piperis vnciam vnam, spicæ Indicæ senon rancidi vnciam vnam: tundis vniuersa, & in tenuissimū puluerem cribro excutiente deducis. Cum vero mustum feruerit, despumabis, & omnia vuarum grana, quæ feruor in seminum reiecit, expelles. Tunc gypsi triti atque cribrati tres calicos sextarios mittis in vini amphoras decem, prius tamen

partem quartam vini cōdiendi in alia vasa transfundes, & in gypsum adicies, & dolium viridi acradicata canna per bi-
duū fortiter agitabis. Tertia vero die, exsupra scriptis pulve-
ribus quaterna cochlearia completa modestius in denas vna-
amphoras mittes, & vini, sicut supradictum est, quartam par-
tem, quam alibi diffuderis, superadicies, & dolium replebis,
& item diu agitare curabis, vt specierum vis omne musti con-
pus inficiat. Tunc operies atq; oblinies, relicto breui forame-
ne, quo aestuantia vina suspirent. Sed exemptis quadraginta
diebus, & hoc spiraculum claudis, & deinde vt libuerit, gultas
Illud memento seruare præ cæteris, vt quoties vinum moue-
tur, inuectis puer hoc, aut aliquis satis purus efficiat. Linimen-
tum quoque dolii non gypso, sed farmentorum cinere debe-
bis inducere. Item vinum, quod salutare contra pestilentiam
sit, & stomacho proffit, fieri hoc genere fertur: In optimi musti
metreta vna ante quam ferueat, tunsī blinthii octo vncias
linteo inuolutas demittes, & exactis xl diebus curabis ante-
re. Id vinum refundis lagœnis minoribus, & vteris. Nūc con-
diunt, primo amne musti spumantis egesto, quibus mori-
est gypso vna medicari. Sed si natura lenius vinum est, & ta-
poris humecti, in congiis centum, duos gypsi sextarios misisse
sufficiet. Quod si vinum nascitur virtute solidius, medietate
abunde prædictis poterit satis esse mensuris.

Rosatum sine rosa fieri.

Nunc rosatum sine rosa facies sic. Folia citri viridia sporta
palmea missa in musti nondum feruentis vase depones, &
claudes, & exemptis quadraginta diebus melle addito, ad mo-
dum rosati, cum placebit, vteris.

De vinis pomorum.

Hoc mense, omnia quæ locis suis leguntur, ex pomis vina
conficies.

De ænomelli.

Mustum de maioribus & egregiis vitibus post xx dies
quam leuatum fuerit ex lacu, quantum volueris sumis, & ei
mellis non dispumati optimi quintam partem prius tritam
fortiter, donec albescat, admisces, & agitabis ex canna radica-
ta vehementer. Mouebis autem sic per dies xl continuos, vel
quod est melius, quinquaginta, ita vt cū moueris, mundo lin-
teo tegas, per quod facile confectio aestuabunda suspiret. Post
dies autem quinquaginta, munda manu purgas quodcumque
supernatabit, & in vasculo gypso diligenter includis, & ad ve-
tustatem reseruas. Melius tamen si in minora & picata vasecu-
la pro-

la proximo vere transfundas, & gypsata diligenter operias,
& in terrena & frigida cella recondas, vel arenis fluuiatilibus,
teleodem solo, vascula ex aliqua parte summergeas. Hoc nul-
la vitatur ætate, si tam diligenter effeceris.

De defruto, caræno, sapa.

TIT. XVIII.

Nunc defrutum, carœnum, sapa conficies. Cum omnia
in genere conficiantur ex musto, modus his & virtutē mu-
tabit, & nomina. Nam defrutum a deferuendo dictum, vbi ad
spissitudinem fortiter despumauerit, effectum est. Carœnum,
cum tertia perditā, duæ partes remanserint. Sapa, vbi ad ter-
tias redacta descenderit, quam tamen meliorem facient cydo-
nia simul cocta, & igni supposita ligna ficulnea.

De passo.

TIT. XIX.

PASSUM nunc fiet ante vindemiam, quod Africa sucuis
voluerit conficere pingue atq; iucundum, & quoad condi-
tum, si vtaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur
ergo vna passæ quamplurimæ, & in fiseellis clausæ iunco fa-
sili aliquatenus rasiore contextu, virgis primo fortiter verbe-
rantur. Deinde vbi vinarum corpus vis confusionis exoluerit,
cochleæ supposita sporta comprimitur. Hinc passum est quic-
quid effluerit, & conditum vasculo, mellis more, seruatur.

De cydonite.

TIT. XX.

ABIECTO corio mala cydonia matura in breuissimas ac
tenuissimas particulas recides, & proicies durū, quod habe-
tur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad mensuram
mediam reuertatur, & coquendo piper subtile cōsparges. Ali-
ter: Succū cydoniorum sextarios duos, aceti sextarium vnū fe-
mis, & mellis duos sextarios misceris, & decoques donec tota
permixtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti pipe-
ris atque zinziberis binas vncias miscere curabis.

De fermento musteorum seruando.

TIT. XXI.

Ex nouo tritico purgato farriculum facies, & ex musto [de]
sub pedibus raptō curabis infundere, ita vt modio farris la-
ggenam musti adicias: deinde sole siccabis, & item similiter
in fundis ac siccas. Hoc cum tertio feceris, panes ex eo breuissi-
mos admodum facies musteorum, & in sole siccatos vasculis
nouis fœtilibus recondis & gypsas. Pro fermento, quo tempo-
te anni musteos facere volueris, hoc vteris.

De vna passa.

TIT. XXII.

VNAM passam Græcam sic facies. Melioris acini &
dulcis & lucidi botryones in ipsa vite torquebis, & patieris

sponte inarescere, deinde sublato in umbra suspendis, & uam constrictam cum ponis in vasculis, subternis pampinos sicco algore frigentes, & manu comprimis, & ubi vas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac statues in loco frigido sicco, quem nullus furmus in festet.

De horis.

TIT. XXII.

OCTOBER Martium similibus umbris sibi fecit æquare

Hora I	& XI	pedes	XXV
Hora II	& X	pedes	XV
Hora III	& IX	pedes	XI
Hora IV	& VIII	pedes	IX
Hora V	& VII	pedes	VI
Hora VI		pedes	V

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS.

De satione tritici, faris, hordei, fabæ, cum disciplina, & de lenticula serenda, & de lini semine.

TIT. I.

NOVEMBERI mense triticum seremus & far, satius ne legitima, ac semine solenni. Iugerum vtriusque seminis modis quinque tenebitur. Nunc & ordeum maturum adhuc seremus. In huius principio fabam spargimus, quæ pinguisimum vel stercoreatum desiderat locum, vel vallem quam succus veniens à summitate, fecundet. Primo seritur, deinde proscinditur, & tunc sulcatur. Occanda est large, ut tegi plurimum possit. Aliqui loca frigidis dicunt in fabæ satione glebas non esse frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore possint germina obumbrata defendi. Satione eius generis, sicut opinio habet, non fecundatur terra, sed minus læditur. nam Columella dicit agrum frumentis vtiliorem probari, qui anno superiore vacuus fuerit, quam qui calamos fabaceæ mellis eduxit. Pingue iugerum sex modii occupant; mediocre, amplius. Spisso bene provenit. Macrum solum nebulosumque non patitur. Curandum est præcipue, ut luna xv feratur, si adhuc ictum solis reperculsa non sensit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis Græci asserunt fabæ semina macerata herbis aduersantibus non noceri. aqua pridie infusa citius nasci.

nasci. nitrata aqua respersa cocturam non habere difficilem. Nunc seritur prima lenticula, sicut Februario mense narratum est. Hoc etiam toto mense poterit lini semen aspergi.

De pratis novis instituendis, ponendis vitibus, & propagandis & circumfodiendis novellis.

TIT. II.

In huius maxime [mensis] principio, possumus instituere nova prata, more quo dictum est. Hoc etiam toto mense locis calidis & siccis, vel apricis, erit vitium celebranda positio. Nunc & propago iure ducetur, & locis frigidis novellas vites, & arborum plantas circumfodere atque operire conveniet, & ante idus. Nunc mergus, hoc est propaginis curvatura, post trionium, quam pressa fuerat, recidetur a vite.

De vinea veteri in iugo, vel pergula reparanda.

TIT. III.

Nunc, ac deinceps vinea vetus, quæ in iugo est vel pergula, si robusto & integro trunco sit, ablaqueata fimo satietur, & angustius putata inter quartum & tertium pedem a terra vinctissima parte corticis, acuto ferramenti mucrone feriatur, & fossa frequentius incitetur. Nam (sicut asserit Columella) in eo loco germen plerumque producit, & veniente vere sumit materiam, qua vitis reparatur antiqua.

De putandis vitibus & arboribus locis temperatis & reliquis.

TIT. IIII.

Nunc & putatio autumnalis celebratur in vitibus & arboribus, maxime ubi inuitamur tepore provinciarum, & putantur oliueta: & oliua, cum varia coeperit esse, colligitur, ex qua primum fiet oleum. Nam cum tota nigrescet, quod speciei merito posteravit, fundendi vbertate compensat. Est utilis olearum putatio, cæterarumque arborum, si loci patitur disciplina, ut siccis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur. Quod si regio insolens & incultodita contigerit, agendum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, ut initudine animalium supergressa, modus transcendatur in vitibus, & arbor iam spatio suo tuta curetur.

De oluetis ponendis, & curandis agris arboribus & reliquis.

TIT. V.

Nunc etiam locis calidis, ac siccis regionibus oliueta ponantur, sicut Februario disputatum est. Amat hæc arbor arborum locorum situ mediocriter ab humore suspendi, scalpi aspergi, lætaminis vbertate pinguescere, feracibus ventis elevari, & agitari. Hoc etiam mense oleis sterilibus quæ supra facta sunt remedia faciemus. Nunc & corbes, & pali & tidicæ.

R s

bene fieri possunt. etiam nunc locis temperatis, est laurini olei iusta confectio.

De hortis.

Hoc mense allium bene feritur, & vlpicum terra maxime alba, fossa & subacta sine stercore. Sulcos in arcis facies, & semina in locis altioribus pones 111 digitis separata, neque altius pressa. Sarcubalis frequenter, inde plus crescent. Si capitulum facere volueris, vbi coeperit caulis prodire, proculca, siue reuertetur ad spicas. Fertur, si luna sub terris posita seruantur, & item sub terris luna larente vellatur, odoris foeditate carentur. Vel paleis condita allia, vel fumo suspensa durabunt. Nunc & cepulla feri potest, & carduorum planta disponi, & amomacea feritur, & cunela.

De pomis.

Hoc mense locis calidis, cæteris vero Ianuario perfici ossa in pastinatis arcis sunt ponenda, binis a se pedibus separata, vbi cum ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed ossa ponantur acumine deorsum verso, & non amplius quam duobus aut tribus digitis obruantur. Ossa vero quæ ponenda sunt, aliqui siccata prius paucis diebus cineris missione terra soluta in qualis reseruant. Ego vero vsque ad ferendi tempus sine ulla cura sæpe seruaui. Locis quidem qualibuscumque proueniunt. Sed & pomis & frondibus, & durabilitate præcipua sunt, si cælum calidum, solum arenosum & humidum fortiantur. Frigidis vero, & maxime ventosis, nisi obiectu aliquo defendantur, intereunt. Dum tenera sunt germina, sæpe herbis circumfossa liberentur. Bimam plantam recte transferemus sero, be breui. Nec a se longe statuendæ sunt, vt inuicem se a calore solis excusent. Ablaqueandæ sunt per autumnum, & suis stercorandæ foliis. Putanda persicus in autumnum est, vt arida & putrida tantum virgulta tollantur. nam siquid viride resecemus, arefcit. Languenti arbori veteris vini feces aqua mistas oportet infundi. Affirmantibus Græcis persicus seripta nascetur, si ossa eius obruas, & post dies vii, vbi patet coeperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inferbas. Mox ligatos simul cum suis ossibus obruas diligentius adhærentes. Genera eorum sunt hæc, duracina, præcoqua, persica, armenia. Si hæc arbor ardore solis inarescit, frequenti aggestione cumuletur, vespertino iuuetur humore, obiectis defendatur vmbraculis. Iuat in ea & spoliū serpentis appendi. Nunc iam contra pruinas sterces ingerantur per-

TIT. VI.

TIT. VII.

persico, vel feces vini cum aqua permistæ, vel quod magis prodest, aqua in qua faba decocta est. Si vermes persicus patitur, tercia parte confusa. Si poma caduca sunt, nudatæ radici eius, vel trunco, lentisci aut terebinthi cuneus affigitur, vel terebra in medio, palus salicis imprimetur. Si poma rugosa creantur, aut putrida, circa imum truncum cortex recidatur, & cum inde modicus humor effluerit, argilla vel paleato luto plaga tegatur. Magna poma persicus affert, si florenti per triduum vinos sextarios caprini lactis ingesseris. Contra vitia persici proficit spartum ligatum, vel sparte suspensa de ramis. Men- & Ianuario vel Februario locis frigidis, Nouembri calidis persicus inferatur, maxime circa terram furculis plenioribus, & prope arborem natis. Nam cacumina vel non tenebunt, vel non durare non poterunt. Inferitur in se, in amygdalo, in pruno: sed armenia vel præcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhærescunt, & tempus ætatis acquirunt. Mense Aprilii vel Maio locis calidis, in Italia vero vtroque exeunte, vel Iunio persicus inoculari potest, quod emplastrari dicitur persico super trunco, & emplastratis pluribus gemmis, modo quo dictum est. Persicus rubescit, si platano inserta figantur. Duracina seruantur, condita muria & oxymelle, vel de castis ossibus ficorum more in sole siccantur ac pendunt. Item sæpe vidi, detractis ossibus duracina melle condiri, & saporis esse iucundi. Item bene seruantur, si ymbilicum pomi gutta vini calentis oppleueris, vt sic sapæ innatare cogantur vale-

De pinnis.

Pinus creditur prodesse omnibus quæ sub ea seruntur. Pinum seremus nucleis suis, calidis & siccis regionibus mense Octobri vel Nouembri: frigidis & humectis Februario vel Martio. Amat locum gracilem, sæpe maritimum: inter montes & saxa vastior & procerior inuenitur. Ventosis & humidis arborum fiunt incrementa lætiora. Sed siue montes velis conserere, seu spatia quæcunque, hæc huic generi deputabis, quæ alteri vitia esse non possunt. Exarabis ergo ea loca diligenter, atque purgabis, & frumenti more semen asperges, ac in circulo curabis operire: nec enim plusquam palmo debet conditi. Defendenda est tenera arbor a pecore, ne calcetur inuicem. Proficiet, si nucleos aqua ante triduum macerabis. Alii dicunt fructu pinum translatione miscere: sed plantæ

hoc modo procurant, vt prius multa semina in caliculis terræ & fimo repletis obruant, quæ vbi processerint, elicto eo quod solidius est, auferunt alia: vbi iustum coeperit incrementum trimam plantam cum ipsis caliculis transferunt, quibus factis in scrobe indulgent radicibus largitatem. Terræ tamen equæ sterco admiscant, facientes straturam alterno ordine subinde crescentem. Seruandum est tamen vt radix eius, quæ vna & directæ est, vsque ad summam suam possit integra & illæsa transferri. Putatio nouellas pini arbores tantum promouet (quod expertus sum) vt quæ speraueras incrementa duplicentur. Nuces pineæ & vsque in hoc tempus in arboribus esse possunt, & maturiores legentur. Prius tamen legenda sunt quam pateant. Nuclei nisi purgati durare non possunt, tamen aliqui in vasis fictilibus uouis, & terra repletis, cum re-

De pruno.

PRUNA si ossibus serantur autumnno, mense Nouembri solo putri & subacto duobus palmis obruantur. Ossâ eadem ponantur & mense Februario. Sed tunc prius lixiuio sunt maceranda per triduum, vt cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas sumemus ex codice mense Ianuario exeunt, vel Februario circa Idus, radicibus fimo oblitis. Gaudet loco læto & humido: calido tepido melius proferuntur, tamen queunt & frigidum sustinere. Locis lapidosis & glareosis si iuuantur lætamine, excusant ne poma caduca & vermiculosa nascantur. Extirpandæ sunt soboles a radice, exceptis rectoribus, quæ seruabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor est, amurca cum aqua æqualiter temperata radicibus debet infundi, vel bubulum lotum solum, vel humanum vetus cum duabus aquæ partibus mixtum, vel cineres ex furno, maxime farmentorum. Si poma decurrant, oleastri epiurum terebratim infige radici. Vermes eius atque formicæ, rubrica cum piece ligida si adlinatur, extinguet. Sed modestius propter arboris noxam, ne idem faciat remedium quod venenum. Iuuat frequenti humore, & assidua fossione. Mense Martio extrema prunus inseritur melius trunco fisso quam cortice, vel mense Ianuario, antequam incipiat gumen lacrymare. Inseritur in se, & persicum recipit, vel amygdalum vel malum, sed eam de genere reddit, & paruum. Pruna siccantur in sole per crater loco sicciorē disposita. Hæc sunt quæ damascena dicuntur. Alii in aqua marina, vel [in] muria seruente recens lecta pruna

ba demergunt, & inde sublata, aut in furno tepido faciunt vt in sole siccari.

De castanea.

CASTANEA seritur & plantis, quæ sponte nascuntur, & semine. Sed quæ plantis seritur, ita ægra est, vt biennio de eius vita sepe dubitetur. Serenda est ergo ipsis castaneis, hoc est seminibus suis, mense Nouembri & Decembri, item Februario. Ligendæ sunt castaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ: quas si Nouembri mense seramus, facilem se præsentia hostis ipsius præstat. Si vero Februario ponamus, vt vsque tunc durent, ita faciendum est: in vmbra castaneæ siccetur expansæ. Tunc in angustum & siccum locum translatae cumulum faciunt, & eas omnes fluuialis arena diligenter operant. Post dies xxx eas remota arena in aquam frigidam mittunt. Quæ sanæ sunt, merguntur: supernat quæcunque vexata est. Item quas probasti, similiter obriues, & post xxx dies æque probas. Hoc cum tertio feceris, vsque ad veris initium, serere debes quæ manserint illibata. Aliqui in vasculis seruunt, arena pariter missa. Amant solum molle & solum, non tamen arenosum. In sabulone proueniunt, sed humecto. Igna terra illis apta est, & carbunculus, & tofus diligenter intactus. In spisso agro & rubrica vix prouenit. In argilla & glaci non potest nasci. Diligit cæli statum frigidum, sed & tepidum non recusat, si humor assenserit. Delectatur cliuis & opacis regionibus, ac maxime in Septentrionem versis. Pastinari ergo locus debet, qui huic destinatur arbusculo, altitudine pedum vnius semis, vel duorum: vel totus aut sulcis in ordinem destinatis, aut certe aratris resolui hinc inde findentibus. Qui fimo satiatus, ac redactus in puluerem, castaneorum semen recipiat non amplius pedis dodrante demersum. Vnicuique semini propter notam surculus debet affigi. Ipsa semina singulis locis simul terna vel quina ponantur, & inter se quatuor pedum spatio separentur: quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debent. Locus tamen deductoria liquore accipiat, ne humor insidens limo, germen extinguat. Cui placet, potest castaneæ in propaginē ducere ima virgulta, quæ in radice nascuntur. Nouum castanetum circumfodi debet assidue. Mense Martio & Septembri, incrementum maius acquirit, si putationibus adiuetur. Castanea inseritur (sicut probaui ipse) sub cortice mense Martio vel Aprili, tamen genere utroque respondet. Potest & inoculari. Inseritur in se, &

in salice, sed ex salice tardius maturat, & fit asperior in sapore. Castaneæ seruantur vel in cratibus dispositæ, vel intra sabulonem, ne inuicem tangantur immersæ, vel in vasculis sicilibus nouis conditæ, & loco sicciore defossæ, vel inclusæ virgis ex fago receptaculis, & lutatæ, vt spiracula non relinquant, vel ordeis paleis minutissimis obrutæ, vel palustri vluua figurata densioribus sportis reclusæ.

De pomis aliis.

Hoc mense locis calidis ac siccis regionibus agrestium prorum plantas ponimus, quas postea possumus inferere, & malorum, vel mali punici, & cydonii, & citri, & mespili, sili, sorbi, siliquæ, & plantas agrestis cerasi, post inferendas, & montaleas, & amygdali semina, & nuges iuglandes, si in seminaria (quo dictum est more) pangantur.

De apibus.

TIT. VIII.

Huius mensis initio apes ex tamarisci floribus, reliquis siluestribus mella conficiunt: quæ auferenda non sunt, quia seruantur hiberno. Eodem mense sordibus liberandi sunt alnei, quia tota hieme eos mouere aut aperire non decet. Sed hæc die aprico tepidoque faciendæ sunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorem, vel aliquo simili omnino interiora mudentur, quo manus non valebit attingere. Tum rimas omnes, quæ sunt extrinsecus, luto & fumo bubulo mistis linamus: & insuper genestis vel aliis tegumentis similitudinem porticus imitemur, vt possint a frigore & tempestate defendi.

Remedium vitibus quæ sine fruge luxuriant. TIT. IX.

Locis calidis & apricis vites quæ fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem foetuum compensant vbertate foliorum, nunc putare pressius conueniet: frigidis vero mense februuario. Si permanebit hoc vitium, circumfossas arena fluuiali, vel cinere debemus aggerare. Quidam lapides inferunt inter flexuosa radicum.

Remedium sterili viti.

TIT. X.

Hisdem temporibus & locis vitem quæ sterilis fuerit Græci ita præcipiunt esse curandam. Trunco eius fisso lapidem asserunt includendum, & ibi vrinæ veteris humanæ quatuor cotulas circa truncum debere suffundi, vt ad radices instillatio ipsa descendat. Tunc adiiciendum terra latam ad mista, & circa radices solum omne vertendum.

De rosario ex paucis virgulis instituendo. TIT. XI.

Quamvis mense februario sint conferenda rosaria, tamen

men locis calidis, apricis, atque maritimis hoc etiam mense poterimus instituere rosaria. Quæ si indigus plantarum volueris ex paucis virgulis habere copiosa, quaternorum digitorum furculos gemmantibus cum geniculis suis debebis excidere, & in modum propaginis sternere, & stercore ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint, pedis spatium inter se transferre disiunctos, atque ita solum quod huic generi deputabis implere.

Vt vna usque ad vber referretur in vite.

TIT. XII.

Græcis asserentibus, vt vnam serues in vite usque ad veris initia, circa ipsam vitem quæ fructu plena est, loco vmbroso scrobem fodies, altitudine trium pedum, latitudine duorum, & mittis sabulonem, & ibi calamos figis, in quibus reorquebis assidue sarmenta fructibus plena, & illas botryonibus alligabis, vt solum non contingant, & cooperies, vt imber non penetrare non possit. Item Græcis docentibus vnam in vite, aut poma in arbore si diu seruare volueris, vasculis clausis siliis ab ima parte pertusis diligenter a summo testa suspende: quamuis poma & gypso cooperta in longam seruentur ætatem.

De gregibus ouilli generis & caprini.

TIT. XIII.

Hoc mense agnorum prima generatio est. Sed agnus statim natus vberibus maternis ad mouendus est. Manu prius tamen exiguum lactis, in quo spissior est natura, mulgendum est, quod pastores colostram vocant: namque hoc agnis, nisi auferatur, nocet. Ac primo per biduum natus cum matre claudatur. Tunc septis obscuris seruetur, & calidis: ita secluso paruulorum grege matricem mittantur in pascua. Sufficiet autem priusquam procedant matricem mane, & cum saturæ reuertuntur ad vespem, agnis vbera haurienda permittere: qui donec firmentur, intra stabulum fursuribus vel medica herba, vel (si est copia) farina ordeis pascantur ingesta, donec conceptum paulisper robur ætatis, pascuum matribus possint habere commune.

De pascendi ordine.

Pascua ouillo generi vtilia sunt, quæ vel in noualibus, vel in pratis siccioribus excitantur. Palustria vero noxia sunt, siluestria damnosa lanatis. Salis tamen crebra conspersio, vel pascuis mista, vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris leuare fastidium. Nam per hiemem, si penuria est, secum, vel palea, vel vicia, vel facilius victus vltimi seruatis frona-

diſbus præbeatur, aut fraxini. Aſtius menſibus paſcantur ſolū lucis initio, cum graminis teneri ſuauitatem roris multa commendat. Quarta hora caleſcente potus puri fluminis aut putei præbeatur, aut fontis. Medios ſolis calores vallis aut arbor vmbroſa declinet. Deinde ubi flexo iam die ardor inſurgitur, & ſolum primo imbre veſpertina roris humeſcit, gregem reuocemus ad paſcua. Sed Canicularibus & aſtius diebus ita paſcendæ ſunt oues, vt capita gregis ſemper auertantur a ſolis obiectu. Hieme autem vel vere niſi reſolutis geliſ ad paſcua prodire non debent: nam pruiſoſa herba huius generi morbos creabit, ac tunc ſemel ad aquare ſufficit. Græcas oues, ſicut Aſianas, vel Tarentinas, moris eſt potius ſtabulas nutrire, quam campo, & pertuſis tabulis ſolū, in quo clauduntur, inſternere: vt ſic tuta cubilia, propter iniuriam pretiū velleris, humor reddat elabens. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oues vngere oleo oportebit, & vino. Propter ſerpentes, qui plerumque ſub præſepibus latent, cedrum, vel galbanum, vel mulieris capillos, aut ceruina cornua frequenter vramus.

De capris.

NUNC hirci admittendi ſunt, vt ſœtum primi veris ſouere poſſit exortus. Sed caper eligendus eſt, cui ſub maxillis ducuntur pendere verruculæ, magni corporis, craſſis cruribus, breui plenaque ceruice, auribus flexis & grauibus, paruo capite, nitido, ſpiſſo & longo capillo. Ad incundas ſcæminas & ante anniculum congruus. Non autem durat ultra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis vberibus eſt eligenda. Non tamen ita multæ capræ, vt oues vna ſtatione claudantur, quam luto & ſtercore carere conueniet. Hædis ſupra lactis abundantiam, edera & arbuti & lentisſci cacumina ſunt ſæpe præbenda. Trimæ educare optime poſſunt; quod teneriores matres generant, tranſigendum eſt. Sed ultra octo annos ſeruandæ non ſunt matrices, quia genus hoc longiore ſterileſcit ætate.

De glandibus colligendis.

TIT. XIII.

Hoc tempore glandis legendæ ac ſeruandæ cura nos excitet; quod opus ſcæminis ac puerilibus operis celebrabitur facile more baccarum.

De materie cadenda.

TIT. XV.

NUNC materies ad fabricam cædenda eſt, cum luna decreſcit. Sed arbores quæ cædentur vsque ad medullam ſecuribus

reſcis aliquandiu ſtare patieris, vt per eas partes humor, ſiquis in venis continetur, excurrat. vtilis autem ſunt hæc maxime: Abies quam Gallicam vocant, niſi perluatur, levis, rigida, & in operibus ſiccis perenne durabilis. Larix vtiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, præſidium contra incendia contuliſti. neque enim ſammam recipiunt, aut carbones creare poſſunt. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. & ſculus ædificiis & ridicis apta materies. Caſtanea mira ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris inſtantiis, cuius ſolum pondus in virio eſt. Fagus in ſiccis vtilis, humore corrumpitur. Populus vtrique & Salix & Tilia, in ſcalpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria, ſi humidus locus ad accipienda fundamenta palandus eſt. Ulmus & Fraxinus ſi ſiccantur, rigefeunt, ante curuabiles, catenis vtilis habentur. Carpinus vtiliſſima. Cupreſſus egregia. Pinus niſi in ſcitate non durans, cui contra celere putredinē compari in Sardinia hoc genere prouideri, vt exciſæ traves eius, aut in piſcina qualibet anno toto merſæ laterent, poſt operi ſuturæ aut arenis obruerentur in litore, vt aggeſtionem, qua tectæ eſſent alternis aſtibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana cæduntur, vtiliores ſunt: quæ vero ex Septentrionali, proceriores, ſed facile vitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. TIT. XVI.

Hoc meſe locis ſiccis, calidis, & apricis maiores arbores transferemus truncatis ramis, illæſis radicibus, multo ſtercore & rigationibus adiuuandas.

De oleo faciendo ſecundum Græcos, & emendando. TIT. XVII.

GRÆCI in conſciendi olei præceptis iſta iuſſerunt. Tantum legendum eſſe oliuæ, quantum nocte veniente poſſimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter eſſe ſuſpenſam. Olla enim conſracta ſordedeſcunt: quare de ſolis carnibus ſit prima conſectio, [& de] ſalignis caniſtros fieri debere virgultis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit quod ſponte deſluxerit. Sales deinde ac nitrum iubent nouo oleo miſceri, vt hæc res ſpiſſitudinem eius abſoluat. Deinde cum amurca ſubfederit, oleum purum xxx diebus exactis, in vitrea vaſa transferri. Secundum, ſimili diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari.

Oleum liburnico simile.

TIT. XVIII.

OLEVM primum liburnico simile fieri asserunt Græci, si in optimo viridi [oleo] inulam siccam & lauri folia & cyperum omnia simul tusa, & subtiliter creta permisceas cum salibus torrefactis ac tritis, & diu oleo injecta perturbes, deinde tribus aut aliquanto amplius [decursis] diebus, cum quieverit, vtratis.

Vt oleum sordidum purges.

TIT. XIX.

Si sordet oleum, frictos & adhuc calentes sales inici iubent, & diligenter operiri. Ita mundum reddi post tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi.

TIT. XX.

Si fuerit odoris horrendi, virides oliuas sine ossibus tundi, & in olei metreta chcenicas duas mitti. Si bacæ defuerint, caules tenerrimos oleæ similiter esse tundendos. Nonnulli vtrique permiscunt, adiecto etiam sale. Sed omnia intra linteum clausa suspendunt, atque ita in vas olei demittunt. Postea tribus diebus exemptis auferunt, & oleum in alia vasa transfundunt. Quidam mittunt vetustum laterem torrefactum. Plerique ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos subinde permutant: vbi hoc bis aut tertio fecerint, sales mittunt, & in alia vasa transfatum per paucos dies subsidere patiuntur. Quod si aliquod animal forte deciderit, & oleum putredine ac nidore vitiauerit, iubent Græci coriandri manipulum in olei metreta suspendi, atque ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decusserit, mutandum est coriandrum, donec superetur hoc vitium. Sed maxime proderit, post senos dies in vasa munda transferre; melius si acetum ante vexerint. Quidam foeni græci semen sic cum tritumque permiscunt, vel incensos oleaginos carbonem in ipso oleo frequenter extinguunt. Si acerbus odor fuerit, vna excrementa, quæ Græci *γίγνη* vocant, præcipiunt, tusa & in massam redacta mertiari.

De oleo rancido curando.

TIT. XXI.

OLEVM rancidum Græci asserunt sic posse curari. Albam ceram mundo & optimo oleo resolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc sales frictos calentes addi, operiri atque gypsari. Sic fieri vt oleum purgetur sapore & odore mutato. Oleum tamen omne in terrenis locis esse seruandum, & eam eius esse naturam, vt sole vel igne purgetur, vel aqua seruanti, si simul misceantur in vasculo.

De condiendis oliuis.

TIT. XXII.

Hoc etiam mense oliuas condiamus. Harum genera sunt diuersa. Colymbades oliuæ fiunt sic: Alternis cratibus oliuatum pulerum spargis, & mel, & acetum, & sales modice, stratura intercedente suffundes. Item sternes oliuas supra furculos scæniculi vel anethi, siue lentis, & ramulis oliuæ subditis, aceti heminam & muriam superfundis, & has constructiones usque ad vasculi plenitudinem patieris insurgere. Aliter: Electas oliuas muria maturabis, post XL dies muriam fundis vniuersam: tunc duas defruti partes, aceti vnam, mentam minime incisam vasculo adicies, & oliuis replebis, vt iusta infusione liquor supernatet. Aliter: Oliuas manu lectas, vna nocte integra, in balnei vapore esse patieris, tabulæ vel crati superpositas: mane balneis exemptas, salibus tritis consperges & vtræ: quæ non amplius quam VIII dies poterunt custodiri. Aliter: Oliuas illæsas primo mittis in muria: post dies XL leuabis, atque intercides acuto calamo. Et si dulciores habere volueris, duas sapæ partes, & aceti vnam: si aciores, aceti duas, & sapæ vnam debes infundere. Aliter: Passi lentarium vnum, cineris bene creti quantum manus vtræque gestabit, vini veteris vnum funiculum, & aliquantum cupressi foliorum, mistis omnibus oliuas infundis, inculcas, & subinde crustam faciendo saturabis, donec ad vasculorum summam ora peruenias. Aliter: Oliuas quas iacentes repereris, rugis contrahentibus crispas colligis, & salibus tritis resperfas expandis, donec sole inarescant. Tunc substrato lauro alternas crates baccharum sæpius ordinabis. Tunc defrutum cum saturæ fasciculo duabus aut tribus vndis feruere patieris. Et postquam tepuerit, supra compositas bacças refundes admisto sale paululo, & origani fæce coniecto, supra ius omne perfundes. Aliter: Lectas bacças ex arbore statim condies, rutam & petroselinum sternes inter spatia structionis, & subinde cyminati salis aspersione cumulabis. Postremum mel & acetum superfundes. Nonissime optimi olei quantumcumque miscebis. Aliter: Legis oliuas ex arbore nigras, & compositas muria diluis: tunc ollæ adicies mellis partes duas, vini vnam, defruti dimidiam: & vbi simul defruberint, deponis, ac permoues, & acetum misces: cum refrixerit, super oliuas origani furculos sternis, & supra ius omne diffundes. Aliter: Oliuas manu lectas cum pediculis aqua spargis tribus diebus: deinde mittis in muria, & post VII dies exemptas in vase

adiicis cum musti & aceti æquis ponderibus. Et impletum vasa ita operies, vt aliqua spiramenta dimittas.

De horis.

TIT. XXII.

NOVEMBREM & Februarium ratio temporis per horarum dierum fecit æquales.

Hora I	& XI	pedes	XXVII
Hora II	& X	pedes	XVII
Hora III	& IX	pedes	XII
Hora IV	& VIII	pedes	X
Hora V	& VII	pedes	IX
Hora VI		pedes	VII

PALLADII DE RE RVSTICA LIBER DECIMVSTERTIVS.

De ferendis frumentis, faba, & lini semine. TIT. I.

DECEMBRI mense feruntur frumenta, triticum, far, ordeum: quamvis ordeï satio iam sera sit. Et faba circa septimum Idus feri potest. Nam post exactâ brumam male seminantur. Hoc etiam mense adhuc lini semen spargi poterit, vsque [ad] VII Idus Decembris.

De fodiendis pastinis, & cadenda materia. TIT. II.

NON c ad instituendas vites, sed post Idus pastina inchoamus effodere, sicut ante tractatum est. Et materiem bene hoc mense cademus. Palos quoque & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti baccas atque lentisci in olei sui confectioe quassabimus, & vinum myrtice, sicut dictum est ante, retingemus.

De hortis.

TIT. III.

Hoc tempore ferenda est lactuca, vt planta eius Februarii transferatur. Et iam nunc allium & vlpicum, & cepullæ, & sinapi, & cunela feri poterunt, disciplina & more quo ante narratum est.

De pomis.

TIT. IV.

HYPOMELIDES poma sunt (vt Martialis asserit) sorbo similia. Mediocri a bore nascuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto sapore commista est. Seritur mense Decembris nucleis in vasculis positris. Mense autem Februarii hypomelidis planta, sed pollicis magnitudine robusta transferatur

tertur brevissimo scrobe, soluta terra, plurimo stercore. Sed munienda est, quia cito arefcit, si radices eius ventus afflaueat. Terram qualemunque non respuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa. Statum rigidum reformidat. Inferi non potest, exigua durat ætate. Poma eius aut in picatis & minutis vireolis, aut scrobe populi, aut in ollis inter vas vinaceis obruta seruabuntur.

De rapis condiendis.

TIT. V.

NON c rapa in partes minutas recisa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exsiccata, nequid referuent humoris, & sinapi ex aceto (sicut moris est) temperato, mergere & condire curabimus, & repleta vasa claudemus, ac post aliquantos dies gustibus explorata, proferemus vsuri. Quam rem Ianuario quoque & Nouembri mense poterimus efficere.

De echinis & pernis & lardo saliendo, & auium laqueis disponendis.

TIT. VI.

NON c etiam quibus litus in fructu est, vbi lunæ iuuabit augmentum, quæ omnium clausorum maris animalium, atque concharum iubet incremento suo membra turgere, echini carnes salibus condire curabunt. Quod solito more conficitur. Hanc quoque rem per omnes menses bene faciemus hiernos. Pernas etiam & lardum conficimus non solum mense hoc, sed omnibus quos hiemalis algor astringit. Tempore hoc per humiles siluas & baccis fecunda virgulta ad turdos & ceteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc quoque in Martium mensem tendetur aucupium.

De horis.

TIT. VII.

DECEMBREM Ianuario in horis causa dispar adiungitur, tum linea simili ille augeatur, iste decreseat.

Hora I	& XI	pedes	XXIX
Hora II	& X	pedes	XIX
Hora III	& IX	pedes	XV
Hora IV	& VIII	pedes	XII
Hora V	& VII	pedes	X
Hora VI		pedes	IX

PALLADII RVTILII TAVRI
EMILIANI DE INSITIONE LIBER, AD
PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

HA B E S aliud indultæ fidei testimonium. Pro vsura temporis hoc opus de arte insitionis adieci. Sed quod volumina hæc ruris colendi serius quam iusseras, scripta sunt, librarii manus segnior fecit, cuius ego tarditatem nunquam maligne æstimo. Scio enim quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius quam timere. Nescio vtrum commune sit dominis: mihi difficile contigit, in seruilibus ingeniis inuenire temperiem. Itaque pessime natura hæc vitiat commodum siquod est, & miscet optanda contrariis. Velocitas procurrat in facinus, segnities figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate quantum recessit a scelere. Diu tamen apud te pudorem meum distuli, sed hoc quasi bonus famulus feci. Verum nescio, si tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande erit, & par desiderio suo, quod studii tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter sentias, ego meas opes æstimare non differo. Non est magni loci assibus intuendis oculis durasse per puluerem, quia nescio quomodo notæ sunt quædam maximarum personarum minuta compendia.

DE INSITIONIBVS
LIBER XIII.

PASIPHILE ornatus fidei, cui iure fatemur,
Siquid in arcano pectoris umbra tegit,
His septem paruos opus agricolare libellos
Quos manus hæc scripsit, parte silente pedum,
Nec strictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum rusticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & rustica dicta
Affectu socii sollicit ante colis.
Nunc ideo modicum crescens fiducia carmen
Obtulit arbitrio latificanda tuo.
Est nostra studium non condemnabile musæ,
Urbanum fari rusticitatis opus:
Sub thalami specie felices iungere siluas,
Vt soboli mistus crescat utrinque decor.

DE INSITIONE LIB. XIII.

Connexumque nemus vestire affinis umbris,
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere succos,
Et latum duplici fruge saporis ali.
Qua quibus hospitium præsent virgulta docebo,
Qua sit adoptiuus arbor onusta comis.
Ipsæ peli rector, quo lucida sidera currunt,
Quo fixa est tellus, quo fuit vnda maris,
Cum posset mistos ramis inducere flores,
Et varia grauidum pingere fronda nemus,
Dignatus nostros hoc insignire labores,
Naturam fieri sanxit ab arte nouam.
Non segne officium nostra reor esse camæna,
Aut operis parui gratia fiet inops.
In velocis equa pigro miscetur asello
Ardor, ut in sterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumque genus productus delectat heres,
Et sibi defectum copia prolis agat:
Cur non arbor inops pinguescat ab hospite gemma,
Et decus externi floris adeptæ micet?
Inspiciam, quidquid veteres scripsere coloni,
Sacraque præcorum verba labore sequar.
PRINCIPIO multas species industria solers
Protulit, & doctam iussit inire manum.
Nam quacunque virens alienis frondibus arbor
Comitur, his discit credita ferre modis.
Aut noua discreto figuntur germina libro,
Aut aliud summo robore fissa capit,
Aut virideis oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento stringitur vnda sinu.

De vite.

Primus echionii palmes se iungere Bacchi
Nouit, & externo tenditur vna mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum pascit adulta genus,
Veneris que coma vestigia mitis inumbrat,
Pampinus, & pingui curuat onusta Deo.

De oliua.

Labora Palladis decorat siluestria rami,
Nobilitat partus bacca superba feros.

Fœcundat sterilis pingues oleaster oliuæ,
Et quæ non nouit munera ferre, docet.

De pyro.

Germine cana pyrus, nuneos haud inuida flores
Commodat, & varium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirsutis horrenda sororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasque nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi miscere fructu
Instituit, duræ dat sua membra cuti.
Et steriles spinos, & inertem fœtibus ornum
Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immissi vertere cydonia rami,
Pomaque confusis blanda creauit odor.
Castanea septos aspro velamine fœtus
Exiit, & placido pondere mutat onus.
Mespilaque exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice vota premit.
Credidit in Libycis sua germina nectere ramis,
Lataque puniceo posse decore frui.

De malo punico.

Punica non alios unquam dignata sapores
Mala, nec externis associata comis,
Ipsa suas augent mutato semine gemmas,
Et sibi cognato picta rubore placent.

De pomò.

Insita proceris pergit concreescere ramis,
Et sociam mutat malus amica pyrum.
Seque feros siluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataque robora sentes
Leuigat, & pulchris vestit adulta comis.
Exiguam sorbum dulci distendere succo
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare salignis,
Et gratum Nymphis spargere flore nemus.
Robora thyrsifero platani concordia Baccho
Fœtibus instituit plena rubore noui.
Illius insolitas miratur persicus umbras,
Populeaque ferunt candida dona comis.

Mespilus huic paret, lapidosaque viscera mutans
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro sudibus fœtus, & pro pragnantibus armis
Castanea fuluum dant noua mala decus.

De persico.

Ipsa suos onerat meliori germine ramos
Persicus, & pruno scit sociare genus.
Imponitque leues in stipite Phyllidis umbras,
Et tali discit fortior esse gradu.

De malo cydonio.

Cum praestet cunctis se fulua cydonia pomis,
Alterius nullo creditur hospitio.
Roboris externi librum aspernata superbit,
Scit tantum nullo crescere posse decus.
Sed propriis pandens cognata cubilia ramis,
Stat, contenta suum nobilitare bonum.

De mespilo.

Emula dura pyri despecti mala saporis
Mespilus admissio germine tuta subit.
Et geminis sese violentior inserit armis,
Atque audas terrent robora saua manus.

De malo citrino.

Necnon & citrei patiuntur mutua rami
Pignora, qua grauidæ cortice morus alit.
Pomaque pasturi blando redolentia succo
Armatis mutant spicula nota pyris.

De prunis.

Pruna suis addunt felicia germina membris,
Donaque cognato corpore lata ferunt.
Exarmat fœtus, sed brachia roboris armata
Castanea prunus iussa tenere larem.

De siliqua.

Effuscent siliqua viridi mollescere succo,
Et gremio pascunt cetera poma suo.

De ficibus.

Insuadet moris tetrum mutare colorem
Ficus, & inuasit dat sua iura comis.
In quoque miratur pingui grandescere succo,
Et solitum gaudet vincere poma modum.
Insignes solis platanos, felicia mensis
Brachia gaudentes vitis honore comis.

*Ingressus pinguis se cortice maxima sicus
Seruat, & optatos implet adepta sinus.*

De moro.

*Mutua quin etiam moris commercia sicus
Præstat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auda confert sua membra sorori,
Et metuit sætus sparsa cruore novos.
Proceras fagos, & poma hirsuta virentis
Castaneæ, duris aspera mala comis
Inficiens, monstrat piceo nigrescere partu,
Et succo pascit turgida poma nouo.
Obsequitur moris blando terebinthus odore,
Et geminis veniunt munera mista bonis.*

De sorbis.

*Sorba suos partus merito maioris honestant
Seminis, & pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos spina duos mucronibus artus
Exiit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaque annexo miscere cydonia sætis
Gaudet, & externi dona coloris amat.*

De ceraso.

*Inseritur lauro cerasus, partuque coactio
Tinguit adoptiuus virginis ora pudor.
Umbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra suis.
Populeusque nouo distinguit munere frondes,
Sic blandus spargit brachia cana rubor.*

De amygdalo.

*Phyllis odoratos primævis floribus artus
Discessit pruni cortice fixa tegit.
Pomaque permutat velamine persica misto,
Duritatemque docet tegminis esse loco.
In modicam tornat siliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Castaneamque trucem depulsis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma sui.*

De pistaciis.

*Quin & amygdaleos subeunt pistacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.*

*Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuus nobilitanda comis.*

De castanea.

*Flumineam salicem sæcundant ardua membra
Castaneæ, & multo pasta liquore vident.*

De nuce.

*Arbutæ frondes vasta nucis occupat umbra,
Pomaque sub duplici cortice tuta refert.*

*Cætera, quæ solers processu temporis usus
Exprimet, exemplis instituere nouis.
Hæc sat erit tenui versu memorasse poetam,
Quem inuauit effossi terga mouere soli.
Carmina tu duos inter formata bidentes
Aspera, sed mihi rusticitate leges.*

IN REI RVSTICÆ LIBROS

CATONIS, VARRONIS, CO-

lumellæ, Palladii, Index rerum & ver-
borum memorabilium.

In quo ms. Palladii manuscriptum codicem: ver. ed. vete-
rem editionem Rhegiensem, anno 1482 Georgii Alexandrini angli-
cis adornatam: a, priorem; b, posteriorem cuiusque pagina
partem significat. Derivata primitiuis plerumq. apposta sunt,
nonnumquam tamen etiam separatim posita, ubi vel significatio
vel alphabeti series longiore intervallo ea dirimebat.

Abies Gallica 633. abiegna
scobe 475 b
Ablaqueare vites quid sit 537 b
ablaqueatio nudavit radi-
ces 253 b: adopertas ostendit
radiculas 250 b: ablaquea-
tionis orbem fortius exalta-
re 248 b
Abnodare palmitem 262 b:
pampinum 259 b
Abominari, deprecari 305
Aborigines solum mutarunt
167
Abrotoni virga pro caprifico
580 b
Abscidere arbores 593. abschidi-
tur messis tritici 597
Absinthiatum conditum 569
nec Absistat id facere donec-
462 b
Absoluta tempestatibus dies
584
Abstinerere pullos cibo & aqua
363 b. abstinereur hordeo
328: potione 311 b. absti-
nendus cibo bos 313, 314.

abstinendæ cibis aues 364 b
¶ Abstineantur a potu 504
abstinendus ab humore
323 b
Abstinentissimus reb. vene-
reis 433. abstinentissimus
somni & vini 283
Abunde sit, dixisse-
Acanthos imitatur pinca 409
b. acanthini caules 385 b
Accius poeta 162
Acclamationum verens bos
309
Acclivibus locis 238. acclivis
inter se crates 459. acclivis
tatis difficultas 189 b
Accommodû digestionis 604
Accurare victum & cultum
447
Aceruatim enectæ 595
si Aceat vinum 45
Acetum ut fiat 453 b: aceri-
um ut fiat 33 b: ficulneum
ut fiat 460 b. acetum e ma-
lis 364 b: de piris 563: e scor-
bis & piris 543. acetum
scor-

scylliticum vt fiat 470 b.
604
Achæi solum mutarunt 167.
Achaica myrrha 408
Acheloides Pegasidum comi-
tes 410
Achradès piri 349 b. achrados
siluæ 404. achrados vepri-
bus 410
Acina crassa 476: corrugata
473 b: rugosa 475 b: arida
& vitiosa 473: corrupta 35.
473. acinaria dolia 76.
acinatitum vinum 516 b
Acqua quid 66, 275
Acorem concipit lac 347 b.
acore vitatur lac 458
Acquiescere palo 252 b
Acrophorum 64 b
Acra radice, pro Acri 606. acre
vt fiat vinum vapidum 453
b. acriorem ignem sustinere
poterit 463
Acensioneos amores 409
Aceti mellis Hymetti 413
Acæonis fabula 121 b
Actores vestiri vt soliti 452
Actus primus villaticæ pasto-
ris 144 b. tertium actum
reddere 119. actus quartus
78. Actus agrimens. quid
275. actus quadratus quid
66
Acuere palos 422. acumina se-
minum terræ insigenda 543.
573. acumine deorsum ver-
so ponuntur ossa Persici 626
Acus grani 91. acus mergen-
dis sarmentis 537. acus se-
minum 197
Adequetur plaga trunco 269 b

Adaggerare terram circa arb.
302 b, & 32
Adamat partes suas 408 b
Adapertas vites relinq. 285
Adaruit vnctura 32 b
Adesse ad rem diuinam 30
Adfriare 93
Adindito subscudes 11 b
Adipis præfulsi 584: ms. cod.
præfulsæ, vt 307 b
Adiutoria senectutis 447
Adiutrice data 449 b
Admensum vinum 45 b
Adminiculum viti contribuere
285. adminicula fissilia
273 b. adminicula hominû
71 b. Adminiculari vinea
vt debeat 265 b
Administrare, peragere: & Ad-
ministratio, peractio 423 b.
sic Administrare sementem
212 b: administrare fornifi-
cium 71 b. administratur
vindemia & cetera eius mo-
di 429 b
Admisit ouibus arietes 335. ad-
mittitur equæ 331 b. ad-
mittendi sunt equabus 584.
Admittitur venci 331
Admissuras facere 109 b. de
admissura seu admisione
quæ obseruanda 101. ad-
missuræ idonei boues qua
ætate, & quæ eius præcepta
322. sic de equis 325 b. admissu-
ra arietum prima quando
591
de Admissariis equis quæ
tenenda 325. quæ in eis spe-
ctanda 584 b. quando &
quomodo admittantur 584
Ss 3

585. admissarius in libidinem furens vt tractandus 331. admissarius asinus qualis esse debeat 586
Admissu solis terrarum 573 b
Admonere flagello 187
Admouent caput vtero 328.
admota narib. spongia 325
Admulcere illecebris cib. 584
Adnixa pedaminib. 283 b
Adnumerare as 104. adnumeratur generosiss. piscibus 377
Adobruere arbores 428. adobruere sarculo 201
Adoleatur in igne 470
Adolescentulos vigentis sensus 415 b
Adoperiunt oua sale 365
Adoptione nouæ prolis 396
Adorei satio 610, 614. adorem semen vbi feri velit 17.
adorem quatuor generum 190 b
Adradere surculum 302. adrasu surculi 501
Adrepere ad columb. 137 b
Adserere vitem propter ridicam 78
Adsignificant statuarum 126. adsignificari 99 b
Aduenæ volucres 134. aduentitium genus 134
Adueneror itē Mineruam 54
Aduertendum si 67
Adulantur furem 353 b
Adumbrari frondibus 388 b.
adumbrantur vix tegumētis 429 b
Adunare membra diuisa 568 b
adunatum germen 582

Aduca rostra 317 b
Aduruntur aromata in fundo subsidientia 464. sic mutum 463
Adufus: vife Vti.
Æacii (seu Aiakis) flores 408
Ædificare quando licitum 3.
ædificadum quomodo 170.
ædificium in agro insitum vt debeat 519. ædificator nimius 170
Æditum veteribus qui recentiorib. Æditum 51
Ægrum pelagus vnde d. 99 b
Ægritudine affectis agnos 344 b. ægri vt tractandi 449 b
Ægyptus, feruens prouincia 234. Ægypti solum 187
bonitas 202: feracitas 256
Ægyptiæ aues 145 b
L. Ælius citatur 129 b
Æmiliani, pop. It.
Æmulari pomis recentib. 377
Æoles Boeotii citantur 127 b
145 b
Æque] nulla æque quam prædicta salt.
Æquis ponderibus 336. æquas scalas reddere 43 b. æquum soluito 45. æquare stercorea 212 b
Æquilibrium stabilita 408
Æquinoctia quando fiant 598 b. æquinoctium primum circa v 111 kal. April. 397
æquinoctii autumnalis dies 191
Æquoreus pater 408 b
Æris talubritas vt pberetur 513 b
æris mutationes an statim diebus respondeant 420

Es pecore statum, pecore notatum 99 b
Æschio de re rust. 54 b: 164
Æsculus ad quæ utilis 633.
æsculei asseres 519 b
Ætas initium quod, & quot dies habeat 79, 426. ætate quæ fiant opera 78 b: 80
Æstimare, perpendere 513, 552.
Æstimatores officiorum 416
Æstiuæ partes vitis quæ 498.
æstiuare in montibus 104 b.
ab æstiuante sole protegere 430 b. sic Æstiuosis locis 295, etiam vet. ed.
Æstus nebulosus 428 b. æstib. alternis reciprocans 633. æstuantia vina 622. æstuantis mulæ curatio 333. æstuosissimum animal fuit 351 b
Ætas vetus & nouella 369: media, villicationi aptissima 415. ætatis indicia in equis 326 b. ætatem anni compleuerint 631
Æuum pati 195 b
Æuim se replere 395
Æficiatur igne vel verberare 584
Æficta villæ septa 131 b. æficius ad villam actus 144 b
Æfari a serpente, pestilens est 364. Æfatus, aspiratio 127 b
Æficta senio aut tempestate arbor 287 b
Æfrica bonitas 202: feracitas 225. Africanæ gallinæ 356 b: fici 6 b, 299 b. Afra pila 621
Agathocles de re rust. 54: 164
Ageladæ arte 404
Agendum est vt vitis non sit spissa 553. nihil agendo ma-

le agere discimus 419.
¶ Agere citatum, & Agere currentem per m. passus 312 b. agere caudam crebrius, agitare caput 312 b
Agger bonus qui 69 b. aggerari debent arbores 427
Aggestio fluminum 541. aggestio ex æstu recipi. 633
Agilis industria 417. agilitas currentis aquæ 522 b
Agitare caput, & caudam crebrius agere 312 b. agitator aselli 334
ad Agnatos deducendus 56. sic alibi Ad gentiles deduc.
de Agnis quæ tenenda 104.
agnorum generatio prima & curatio 631 b. agni recens editi vt tractandi 338: maturi, caractere signatur 545 b: ægrotantes vt iuuentur 344 b
P. Agrasius publicanus 55
res Agrestis, res rustica 419 b.
agrestes mures vt profligantur 532. agrestes columbæ 138 b. agrestis pastinaca 585 b, & 329. agrestis herbarum radices 328 b
Ager in primis curandus 3: 175 b: emi pararique vt debeat 11 b. in agro eligendo & emendo quæ consideranda 518: & 166 b: 168 b. agri primo emendi qui, qui deinde 2. optimus qui, & optimo qui proximi 62 b: 63 b: probari qui maxime soleat 165 b: vtilissimus qui sit 60: fertilis qui 155
Ss 4

quot terræ generib. discre-
tus 65: terram qualem defi-
deret 514, 515: quibus locis
conferendus 5: trium gene-
rum, campester, collinus,
montanus 61 b: vti colen-
dus 25: quib. rebus colatur
71 b: proscindi quando pos-
sit 538: pastinari vt soleat 235:
stercorandus quib. tempo-
ribus 207: sationi faciendæ
vt expediendus 186: feri
quando incipiat 609: aquâ
per hiemem ne lædatur 47:
lustrari vt solitus 42: reme-
diis quib. curetur 530 b
Agri sapor vt exploretur
496: forma quotuplex, &
dimensiones quot 276 b.
agri quisque modus quot
operis coli possit 72 b, 203:
quot iugis coli possit 74:
agri præful qualis esse debe-
at 518
Agri pingues & herbosi
quando proscindantur 592
b: herbosi & gelidi quando
proscindantur 597 b: incul-
ti quando & quomodo ape-
riendi 592 b: siluestres quâ-
do extirpandi 601 b
Agricola perfectus qui 162.
agricolarum duces, dei 53 b.
agricolarum error 227. Agri-
colare opus 638 b. Agricola-
tionis studiosi 245. agrico-
lationis neque doctores se-
villi neque discipulos profi-
tentur 158, 416 b. agricola-
tionis præcepta quæ tenenda
162 b

Agricultura, ars est 59: lau-
datur 1, 159: vt antiquissima
ita optima 127 b: partes
quot habeat 61: summam
quam habeat 57: principi-
um & finem quem habeat
60: quatuor reb. consistit
513. agriculturæ præcepta
generalia, breuibus aphori-
smis comprehensa 515. de
Agricultura Græce qui scri-
pserint 54, 163 b: qui Latine
164

C. Agrius Socraticus 55
Ahenei orbes 7 b: 8 a. ahene-
um signum 129 b. ahenea
omnia 32 b. ¶ Aheneum
vnum; *f. vus: & mox, Ahe-*
num coculum 5
Alaternus arbor 345
Alba condita 111. Albanus ager
225 b: 226. Albanus collis
217. Albani solum muta-
runt 167
Albæ ficus 414
Albarium opus vt fiat 521 b.
albarii operis nitore deco-
rare 536
Albiceris olea 577
Albicus color 584 b
Album, Ingaunum 142: *vet.*
ed. Albumingauum.
L. Albucius citatur 131, 137
Albuelis vitis 218
Album in oculo vt curetur 319
Alxæ, nomen canis 358
Aleam vindemiatorum subire
244
Alescere, crescere 56. alescendo
roborari 111
Alexandrinæ columbæ 367 b:
cu.

cucurbitæ 444
Alexis spernat opes Corydonis
411
Alga marina vestire 578: in-
uolueret 560
Aligiana olea 294 b
Alibile, *ἄλινον* 125
Alia vt fiat 601
Alienare, vendere 102 b
Alienigenas pullos 526 b. alie-
nigeni pisces 378. alienige-
na semina 222. alienigenis
foetibus 362 b
Alimento materno destitutus
231. alimenta terrestria 447
b. Alimonium 65, 150. ali-
monii pecudum 102 b: se-
minum 87 b
Aliquantis diebus refriger. 524
Aliquot fariam 56
Alius, *i. alio remod.* 536 b: 577
his: 635 octies.
Alius ab alio separati 291 b.
aliam atq; aliâ emittit 390
b. aliusve quis ferus 383.
aliave quæ bestia 133 b, 144.
aliudve quid animal 137 b.
¶ aliud melle, *i. diuersum a*
melle 151. ¶ alii dei, *genit. ca-*
sa 58
Allectores captiuorum 369.
allectare sibilo 187 b
Allecula: visse Halec.
Alia cum cepis 411 b. alii sa-
tio & cultura 542 b: 626.
allium ne tæteat 626. Al-
lium Punicum, *ἄλινον* 439
alligator vitis 253, 256, 257 b.
alligatura insitionis 501
Allinire & Alliniatur 536 b, et.

iam msc. cod. itemque 569 b
Allobrogicæ vites 217. Allo-
broges qua pice ad conditu-
ras vtantur 466
Alluies fluminum 232 b
Alnos indomitas 410. alnus
ad quæ vilis 633
Aloe epatica 621 a b
Alphius scenerator 176
Alteræ parti 302 b. alteræ-al-
teræ 103 b. altera altera non
contingant 478 b, 479 b: &
275. de alteris quatuor 71 b,
104. alteræ partes 100 b. al-
teris valis 10 b. post trigesi-
mum & alterum diem 474
Alternis æstibus reciprocans
633. alterna tabulata oliua-
rum & salis vsque in sum-
mum componunt 483. al-
ternis sal ingeritur 490. al-
ternemus vernaculas &
Gallicas 288
Althea, ibiscus 621: e simplici
etiam msc. cod. at Gr. *ἄλθεα*.
Alriles boues 102
Altinæ vaccæ 322 b. Altinates
oues 334 b
Alta nouem pedum 373 b. al-
ta pede vno 543: ternis pe-
dibus 534 b: trib. pedibus
539 b
in Alueo salire herbas 456. al-
uei collocandi vt sint 388
Aluearium, *ἄλυνον* 149:
populi adiectione vt repare-
tur 600. quæ probentur
387: quando matura sint, &
quando ac quomodo ca-
strentur 599. aluearium ca-
stratio vltima 619: pur-

gatio 591
Alumen scissum, tritum 316
Aluus vt deiciatur 47 *b*, 51:
 quali vino moueatur 36:
 non consistens & cruda quo
 vino curetur 38. *Alui apum*
 vnde distæ 150: aperiendæ
 sunt 398. *alui castratæ* 402,
 427 *b*
Amāracus odoratus 411
Amaranti immortales 408.
 amarantini flores 386
Amat frequenter effodi 560 *b*.
 amat putari & circumfodi
 579
M. Ambuius citatur 453
ἀμβούκιος ἀνός 419 *b*
Ambrosios succos 414
Ambulare compositæ 307
 ambulator ne sit 4177. am-
 bulatrix ne fiet 43. am-
 bulationes villaticæ 172. am-
 bulacra in cella vin. 523
Amelli frutices 385 *b*: radix
 395 *b*
Amerina mala 301: *salix* 271.
Amerinæ corbulæ 8
ἀμείβοις vitis 218
Amiciores iugo quam arbori-
bios vites 217 *b*. *amiciflimi*
 apib. flores 385 *b*
Aminæum minusculum &
maiusculum 5 *b*, 6, 78.
Aminæ vites quales, &
 quot generum 216 *b*, 548 *b*
 de Amineis inueterata opi-
 nio quæ 224 *b*. *Aminæ*
 feraces vt fiant 225 *b*. *Ami-*
næ maiores 6
Aminternis aruis 414
Amices basternarum 597 *b*

in amittib. apparatur noctu
 aucupium 61
 Amminiculis iuuare 359 b
 575 b
 Ammoniacus fal 319
 Amor verno tempore per
 tum mundū exardescit 409
 1433
 ἀμφίβιος
 Amphiloachus de re rust. 54
 164
 Amphitrite dea 408 b
 Amphrysi nemus 410 b
 Amplexum genus, pass. signifi.
 639 b
 Ampullaceum corium 318 b
 Amputare scabiem 359
 Amulum (seu Amylum) vt
 fiat 30 b
 Amurca vt condatur 94:
 seruetur & promatur 95:
 quando & qua mensura
 leis infundenda 424 b: va-
 riis vsibus seruit 33: decocta,
 vnguendis coriis, axibus, li-
 gnez & aheneæ supellectili
 32 b. amurcæ veteris vsus
 206. amurcæ vtilitas pleis-
 que incognita est 92 b. a-
 murca sincera, & amurca
 falsa 485. Palladii m. cod.
 passim Amurga, vt Græce
 ἀμύργα.
 Amurcaria dolia 7
 Amygdali satio & cultura 543:
 566 b: insitio 642. Amy-
 gdalæ arbores 385 b: quan-
 do inlerantur 435: paraf-
 races vt medicandæ 301. a-
 mygdalum, nucem fm. 401
 amygdala qualia serenda,
 quomodo 543 b: seracia vt
 fiat

fiant 508 *b.* Amygdaleos
 ramos 642 *b*
 Amythaonius Chiron 412 *b*
 de Anabibus 144. vt alantur
 375 *b.* conspectu suo equi-
 num genus fanant 313. ana-
 tum stabula 135 *b*
 Anaxagoras citatur 84 *b*
 Anaxipolis de re rust. 54, 164
 Anceps euentus 224
 Andrachne humida 413
 Androtio de re rust. 54 *b.*, 164
 Anellum anisum, *ms* cod. 361
 Anethi satio & cultus 443, 559
 b. anetho papauer iungitur
 411 *b*
 Angentem exterminet herbā
 407 *b*
 Anguifer, *φειοδ* 427 *b*
 Anguina pellis 27 *b*
 Anguineus cucumis 193 *b*
 Angulares ordines, i. extremi
 281
 Anguste deputare 259. angu-
 stissime præcisus 263 *b.* an-
 gustius aut laxius aliqua de
 re constituere 124 *b*
 Anhelitum pestis exhalantia
 metalla 607 *b*
 Aniana pira 300 *b*
 Animi ingenium variat etiam
 in bobus 306. Anima sui
 pro fale 110. animam effla-
 re 96. Animalia generandi
 principium an habuerint 98
 Animare plantam liquore
 quotidiano 602 *b.* animā-
 tur oua & in volucrum spe-
 ciem conformantur 362 *b.*
 Animans machina 229
 Anisi sauo & cultura 561, 575 *b.*

anifum *Aegypt.* 483 *b.* 488 *b.*
Annius *Capra* 100
Annoraie quid cui & quando
 datum 451 *b.*
Annumerauimus sua cuique
 451 *b.*
Ann^o partib. quib. cōstet 78 *b.*
 anni tēpora quib. e foliis co-
 gno/ci possint 88 *b.* anni tē-
 pore quo quæq; fieri oportet
 79. anni *Romani* princeps
 mēfis Ianuarius 420 *b.*
Annale tempus 78 *b.* anna-
 lis cursus solis 78 *b.* ab *An-
 nicula* ætate 348 *b.* annicu-
 lus furculus 381. anniculi ra-
 muli 301 *b.* pulli 118 *b.* an-
 nicula mula 332 *b.* 386. *an^a*
 niculæ nuces 10 *b.* annicu-
 lum vinum 95. *Annosa* ma-
 ter 326. *Annona* macelli
 130 *b.* si *annona* lactis per-
 mittit 380 *b.*
Ansatum vas 401
de Anseribus 143, 328. vt alen-
 tur 373 *a b.* vti faciantur
 31. anserculis excusis 374 *b.*
Antelucanis temporibus 68
 428 *b.* antelucana lucubra-
 tio 422
Antepagmenta 9
Antes sitientes protegit 413
Antigonus de re rustica 54,
 164
Antiphili opus 129
Antiquæ apes, & *Veteres*, pro
 eodē 393 *b.* antiqua vitis
 625. antiqua rosaria 423,
 538. antiqua canneta 538 *b.*
Antiquissimū sit, considera-
 re ne. ante omnia conside-

retur 224. sic, Antiquissimum ei esse debet rectam conseruare stirpem 257 b: antiquissimum est explorari parentem 330
 Antistat olerib. omnibus 47 b.
 Antistites artium, i. magistri 416. antistites singulis dare, qui obseruent & præcipiant 244
 Apennini boues 306
 ἀφροσκόγγος, allium Punicum, vlpicum 439
 Apiacos brassicæ species 49.
vet. ed. Apia.
 de Apibus 147 b, 586 b. ortum vnde traxerint 383 b: iuuenco perempto quando & quomodo progengerentur 397 b: comparari vt debeant, & tractari 389: emendare vt probentur 335: quæ probentur 384 b: sedes quales desiderant 386: passionem quales desiderant 385: plantis quibus delectentur 334: quibus delectentur & quibus offendantur 334: quid quoque tempore faciant 397: mellifica loca vt indicent 590 b: vt delentantur & tractentur 384 b: fumigari vt debeant 398: morbo quando tentari & quomodo curari debeant 586 b: aduersus hiemem vt muniendæ 630: hieme vt sustentandæ 400
 Apum genera quot, & quod ex iis optimum 384: vernacula vt retineantur 391: siluestres inuestigari & capi vt

possint 390, 590 b
 Apum curator quid facere debeat 397. apum statio seu caltra vbi & quomodo ponenda 333 b: vascula vt formanda 334 b: alui quando & quomodo castrari debeant 400 b: numerus vt augeatur 393: seditio pænoscitur & compesci vt possit 392, 599 b: fuga cognosci & inhiberi vt possit 394, 599 b: examen subitam fugam parans vt retineatur 600 b.
 Apum scetus 397 b: reges qua forma sint 392 b: quibus notis a plebe dignoscantur 600: qui meliores 600: senior an submouendus 393 b
 regis futuri quod signum 600: regia proles a populari vt discernatur 394. apum morbi & remedia 394 b
 Apium antiquarum rex: & mox. paucitas apium 393 b: & tamen ibidem, numero apum destruitur. sic, Apium causa 149 b: apium cura 161 b: 394 b: apium natura 391 b: apium consuetudo 396: apium ventex 395: apium globi 600: apium rixa 401: apium reges 396. *Nom. sing.* apis grandior 384 b: apis euadit 394
 Apianæ vites vnde dictæ 217: præcipuæ notæ 548 b: tritum generum 217. apiana vna 473. apianum vinum 479 b
 Apiarium, apum grex, apum examen 384 b. Apiana apum

apum cubilia, μελισσώνες 386: 386 bis: 388 a b. in apiariis vacua domicilia esse oportet ad excipiendas apes 394 b
 Apiastrum, μελισσοφυλάκιον, μελισσοφυλάκιον 149
 Apicæ oues 103 b
 Apicæ vna 14, 93. Apicium vinum 5 b: & 6, 14, 78
 Apii statio & cultura 441, 588 b: genera tria 588 b. apios maiores & crispes vt facias 589.
 apio falcem cingere 413
 ἀπιδυτή 96 b
 ἀπιδυτή 224
 ἀπιδυτή 196 b
 Apollodorus de re rust. 34
 Apollonius de re rust. 34, 164
 Apothecæ villaticæ 173, 174 b
 Apparent Virgilicæ totæ, & Apparet Centaurus totus 426.
 apparitor Appii 137
 Appellatione blanda mulcere 384
 Appendix adicitur 140
 Appius parcus in adolescentia 147 b
 Applicatur huic officio 228.
 applicatus ad eam ramus 289 b. applicato adminiculo 249 b. applicata trunco 291 b. ¶ Applicatus truncato palus 259. si applicueris vitem 290 b
 Appositus, aptus 63
 Apri 146. apri, sues feri 28 b
 Apriorib. locis 440. apriciflumo die 399. apricitas diei 440 b, 376. ad aplicationem

exire 367
 Aprilis mensis descriptio & opera 425, 587: horæ 591 b
 Appuliæ maritima 438 b: agri 61 b: segetes 79 b
 Appulæ oues 334 b
 Apuleius citatur 532
 Apyrenus fructus 300 b. apyrenum Punicum 508
 de Aqua villæ 170. aqua vestigari vt possit, & quo loco qualis emergat 606: duci quot modis soleat 608: de agro per hiemem depellenda 47. aqua noua vt probetur 608: salubris vt probetur 513 b: limosa vt corrigatur 607 b. aqua cælestis seu pluuiialis 454, & 383. aquæ calidæ potus in nausea 351 b. aqua marina vinis condendis quando prepararetur 430: falsa quomodo vinis adhibeatur 465, 467 a b: marina vt concinetur 34: mulsa vt fiat 457 b
 Aquarii sulci 191 b, 432 b. 610. aquantur apes frequentes 590 b. aquationibus, adiuvandæ salices 556. aquationes mutare 342. Aquatus humor, aqua dilutus 570. Aquaticæ aues 529.
 Aquatile genus 131 b. aquatilis silua 349 b
 Aquifolii vestes 15 b
 Aquilonius piscis 423 b, 429 b
 Arabia pretiosis odorib. illustris 225
 Araneus mus, μυζαλῆ 318
 Arare quando & quomodo

conueniat 188, 538. arationis iteratio 429 b. Arator qualis esse d. 180. Aratra simplicia & aurita 537: minora 186 b. aratris minimis proficiunt 201
 Arbitratu boni viri 43. arbitrium habebit, i. parbitrio poterit 542 b
 Arborea terram quam ament 298 b: feri vt debeant 299, 306 a b: coli vt debeant 318. arborum cultus, rei rustice pars non minima 213: cultura perpetua quæ 290
 Arborum plantæ circumfodiendæ & operiendæ quando 625: species variæ 213 b: e pomis sponte progenitæ 542 b: maiores quando trāsfertantur, & quomodo 633 b: transplantandæ quomodo ponendæ sint 290 b: fructum non ferentes vt curandæ 298: feraces meliores vt fiant 31 b: frugiferæ, trium generum 213 b: vitiferæ vt plantandæ & colendæ 550, 553. arbores maritæ 425. arbores cadendæ quando 422
 Arboris ficulneæ 303 b. arboribus ficulneis 428 b. arbores fici 580 b, & 303 b. arbores ficorum 429. arbor citri 590. arbor pruni 628 b
 Arborei foetus 413 b. Arborariæ falces 78. Arborator bonus 416 b
 Arbusculæ ficorum 432, & 303

arbusculæ transferendæ vt sint 299
 Arbustum in fundo suburbano 6. arbustum fieri quando incipiat 615: vt constitutum 494: disponi vt debeat 504 b: coli vt debeat 504 b. frequens paribusq. spatii dispositum & fructuosum vt fiat 287 b. arbusti Gallici ratio 293 b
 Arbustiui aut siluestri loco 235. arbustiui aminæ viti na 474. arbustiui vites quæ 496 b: vt ferantur 246: vt colendæ 505, 550 b: putari vt debeant 513
 Arbuteas frondes 643
 Arcam domini exhaurit caver 220 b
 Arcades solum mutantur 167
 Arcelaca maior, viti 218 b bis
 arcellæ vites 245
 Arcessere boues ex longinquo 308. arcessita humus 207 b
 Archelaus citatur 107, 144 a b
 145. Archelaus in epigrammate 148
 Archetypon inuentoris 134 b
 Architecti professio 274 b
 Archytas de re rust. 54, 163 b
 Acturi sub sidere 414
 Aciuat pecoti remedium 344 b
 Arculæ fagineæ 479
 Arcus dimensio 279 b. arcus sidereo fulget 411
 Ardeatius ager 226
 Arduus cliuis 77
 Area villæ 175. areæ modus 176 b
 omnis comprehendit vt 176 b

fit 275. area granis terendis vt fiat 316, 38 b, 210 b, 596 b: qualis esse debeat 90, 333. areæ hortorum vt informandæ 438, 530 b. areolas horti 412 b. in areolas disseminare semina 424 b
 Asacere pro Aref. 27
 Asiacæ viti 224
 Asiacæ genera quæ 520 b. arenato calce 11. arenariæ, s. fodinæ 58 b
 Arentes culmi 211
 Arepennis quid 275
 Argilla seu creta 529 b. argilla, creta figul. 232 b.
 argillota terra commodior quam argilla sola 541
 Argitis viti 217 b, 218 b
 Argonautis, sid. cæl. 423 b, 430.
 Argonautæ 99
 Argos πολυ πνευ 56
 Arguræ valles, 387. arguto gramine fontes 410 b.
 arguti sapores 562, 580. Arguta corpora 585 b. argutia famulorum 638
 Asicia porri mater 407
 Arietibus quæ tenenda 103
 b. 105. qui probentur 335: qui cuius coloris agnoscerent 331 b: quando & quales admittendi 603.
 arietum admissura prima quæ 590. aries petulcus & pugnax vt mitigetur 336.
 arietes siluestres ac feri 335.
 aries aureus 99. arietina cornua circa fici radices obruta 580 b. arietinum cicer 598 b

Arista quid, & vnde dicta 89
 Aristæus Thessalus agricola 384
 Aristander de re rustica 54, 164
 Aristomachus citatur 39, b
 Aristomenes de re rustica 54 b, 164
 Aristophanes de re rust. 54
 Aristoteles citatur 98, 114, 337, 603. Aristoteles in lib. de Animalibus 384: de re rust. 54, 163 b
 Armamentis instructa nauigia 247
 Armarium promptuarium 8
 Armatus cornibus aries 336
 Armeniaca mala 301. Armeniacæ inferi quando possint 435. Armeniis stipantur calathi 413 b. Armenium pigmentum 129
 Armenta alibi alia statura 225: emenda qualia 113 b
 armenta bouum tractari vt debeant 583. Armentarius, s. past. 115 b. Armenticium pecus 115
 Armillæ cuparum 13
 Armoracea, agrestis est raphanus 617 b. armoracæ factio & tralatio 617 b. armoraciorum cyma vt condiantur 456 b. Faminio genere Armoracia est & apud Plinium l. 19. c. 5: & 20. c. 4. Neutro genere, in Glossariis, Armoracia, παρυσιας, e vero pro i habet & Palladis ms. cod.
 Armo conuulso remediump 318

Artes in Gracia quando re-
pertæ 127 b. artes Tuscæ &
Dardaniæ 412. artium ma-
gister vltus 252
in articulum it seges 203. arti-
cularius morbus 49 b
Artito librum 19 b
Artus fœcudos compleat 409
Aruehant ligna 41 b: i. adue-
hant. sic Aruectum 41
Arundinis satio 21 b, 512. arun-
dine infecant oliuas 481.
Arundinei cuneoli 269 b.
arundineis canalibus 395 b
Arundineti satio & cultura
5 b, 78, 272 b. arundineti
iugerum 271
Arundulatio in ficis 64
Aruspices notati 4 b: 177 b:
418 b
Aruum quid 79 b
Asiuger quid 276
Ascaloniæ cepæ 445 b, 456 b
Ascia dolare 522. ascia rastiis
similes 537
Asceræum carmē Romana per
oppida cecinit Maro 414 b
de Asello seu vulgari asino 333 b
Asianæ oues 632. Asiatia ma-
la pigro fœtu 414
de Asinis quæ tenenda 115 b:
de vulgaribus 333 b. Arcadi-
ci & Reatini 100 b: plostra-
rii & molarii 7 b: feri 98 b:
admissarii quales esse debe-
ant 586: mulino generi se-
minando quales destinandi
331 b: ab equabus vt admit-
tantur 332. asini caput nu-
dum cute, in limite ruris si-

gitur 412. asinæ caluaria
hortis 533
Asinarius, agaso 7 a b, 72 b
asinaria molæ 410
Asparagi spinosa herba 410
asparagi satio & cultus 52
443, 558 b, 560, 574. aspara-
gi corruda simillima filo
413
Asperari parietes 521. asperan-
tur gradibus 359 b
Aspergito sale minuto 489 b.
asperfas sale oleas 482.
asperfa sale rapa 490. Asper-
go ne noceat 33 b
ἀσφάδνον, trifolii sp. 318 b
Asphodii? seu Asphodelus 534
Aspro velamina 640
Assaria daps 39
Asseres querni cum ascules
non congruunt 519 b. asse-
culis modicis 359 b. asse-
cula quinque 8 b
Asserit non posse generari 524
Assuerare non experit 391
non audeo 391
Assiccare in sole 195, 459 b. as-
siccatos in cratibus caules
456. Assiccescere in cratib.
456
Assiduus perfricabis 528
Assignatum suo loco 410
Assiliens admissarius 352
Assyria radix 406 b: eadem
Syriaca 438 b
Astrologi cælum descripserunt
99. aduersus astrologos 4
Columella compositi libri
420
Athenagoras de re rust. 54 b
164

Athletæ pecuarii 98. athlete
comitiorum 136
Atinia vltimus 287 b: vt seratur
289. eadem Attinea 504
Atque pro Vt, Sicut: simili ra-
tione atque in arbusto Ita-
lico 294
ἀτράφαξ, atriplex 442
Atrienses serui 452 b
Atriplex, ἀτράφαξ 442 b.
atropicis satio & cultura
442 b, 589. attriplici grauis
phaselus 413
Atrum vinum 50. atrum olus,
ἄτρωστίλιον & σμύρνιον 441
b. atræ ficus 6 b
Atralus de re rust. 54: 163 b
Attenuare vepres 421
Atticus interlocutor 102 b.
Atticus antē T. Pomponi-
us, nunc Q. Cæcilius 103
Atticus Iulius de re rust. 164 b.
vise Iulius.
Attilius Hispaniensis cit. 110
M. Attilius Regulus 169
Attrectatione manus frequen-
ti 583 b
Auctio vti facienda 3
Aucupari 77. aucupari apum
examina 390. Aucupium
noctua 612. aucupium la-
queis tendi quando & quā-
diu soleat 637 b
Auidus imbecillitas vt leue-
tur 51
Auellana satio, maturitas 566
b. auellana Tarentina vt
fiat 300
Auena satio 200 b
Auertere se admissario 332.
auersus contubernio vxoris

449: ver. ed. aduers.
auersum a sole locum 453 b
auersus a ventis 486 b
Aues duum generū 134. aues
fœcundissimæ, gallinæ 357
b. aues Rhodiæ, i. gallinæ
Rhodiæ 371 b. auium ster-
cus 205 b
M. Aufidius Lurco 136. P. Au-
fidius Pontianus Amiterni-
nus 121
Augmentum lunæ 637
Augures ad auspicia parant
pulos 132: citantur a con-
sule 137. augurali adiciali
cœna 137
Augustalis Claudius 414 b,
415
Augusto augurio 127
Augusti mensis descriptio &
opera 428 b, 603: horæ 609
Aua herba 316 b, 317 a. ver. ed.
priorē in loco Habia.
Auiarius, custos auium 359,
363, 372. auiaria, ἀρνιθῶν
132, 133. auiaria turdorum
84. auiaria cohortalium a-
uium, ἀρνιθῶν 356. auiaria
nantium volucrum, χελυ-
νῶν 356. auiaria vete-
rum 132. auiarium Luculli
133. auiaria vt fiant 525
Auitus color 332, 335
Aula noua, olla 30
Aulia succidia 110
Aurata, pisces 377. aurata Pu-
nica & indigenæ Vmbræve
378
Aurea mala Hesp. 99. aureæ
pelles vnde d. 99. aureolus
color 384 b
Tt

Auriga, sidus caeleste 431
 Austeriorem gustum efficere 411
 458. austeritas nimia in
 vuis quibus 430 b
 Austrinus dies 425 b. austri-
 nus piscis 429 b
 Autolycus fur 167
 Autumnus initium quod &
 quot dies habeat 79. autu-
 mmo quæ fiant opera 78 b:
 82. Autumnitate prima
 47 b
 Axes & axiculi 320. axibus
 roboreis constrata stabula
 327. *vet. ed. assibus: rectius*
asseribus. axes quernæ 519
 b: *ms. cod. asseres quernæ.*
 Q. Axius 128 b
 Axungia, vnguen 522 b.
 B
 Bacæ cum virgis vt seruentur
 33. bacca stercoris caprini
 542
 Bacchius dere rust. 54: 164
 Bacchus pater 414 b. Bacchus
 condit odores 411. Bacchea
 voce frementem 409. bac-
 chatur Veneri 408 b
 Badius color 584 b
 Bætica prouincia modice eli-
 uosa 295. Bætice ora mari-
 tima 234. Bæticum vocab.
 275
 in Bagiennis areæ quales 90
 Baianus fundus 155
 Balani pisces 378
 Balatrones 112
 Balauisti steriles comas 411
 de Balneis 535 b. balnearum
 colluies 175. balnearia vil-
 latica 172

Balsama cum casia neccens
 411
 Bambata detem 475 b
 Barba magna in antiquorum
 statuis 126 b
 Barbarica silua 433
 Basculus natione 123 b
 Basilica vitis 217, 218 b, 224 b
 243. basilica villatica 523
 Basis supposita 236 b. basellus
 impositæ cupe 523
 Basternarum amites 597 b
 Batillum ligneum 90, 137
 Battis flos 454. battis satium,
 cordum olus 458 b
 Bec, βῆ, vox ouium 99
 Belare, balare 462 b
 Bellissimi vini pars 13 b
 Bennæ emantur 276
 Bes iugeri quid 243
 Beta litteræ nomen apud Græ-
 cos, & herbæ apud Latinos
 410. betæ pallentia robora
 412. betæ satio & cultura
 439, 442 b, 560 b. betacei
 pedes 59
 vt Bibas quantum voles 47 b
 bibulæ ollæ 477
 Bidentes cyprei 603 b
 Biferæ arbores 63. biferæ ficus
 413 b
 Bifidæ radicæ 273 b
 Bigemmes refeces 283 b
 Bigeneræ pecudes 119
 Bilis vt eiiciatur 48: iumento
 si molesta est 328: in ouibus
 vt curetur 344 b
 Bimæ plantæ 561 b. ante bi-
 matum 115. post bimæ
 tum 336. bimæ expleto
 340 b
 Bio

Bio dere rust. 54
 Bipalio non alto 437 b
 Bipalmes tabulæ 138
 Bipartitur ver 425 b. *an* bipar-
 titum, vt hiems bipartita
 421
 Bipedanea serobe 245. bipeda-
 neis spatii 271 b. bipedanea
 latitudine 424. ¶ Bipeda-
 na humus 186, etiam vet.
 editi
 Bipedæ in altum constituan-
 tur 535 b. bipedis stratum
 solum 523 b. bipedis sterni-
 tur area 535 b. bipedarum
 canales 595 b. bipedæ fer-
 reis ancoris colligatæ 536
 Biturica vitis 217, 218, 224, 225
 b. bituricæ fructib. opimæ
 243
 Buium ad culturam 73 b
 blanditur igneam sæuitiam
 344. blandimentis man-
 fescunt 307 b. blandimen-
 ta æstiu caloris 613 b
 Buius quando seratur, & quo-
 modo colatur 575 b
 Bombum faciunt 152 b
 Bonus euentus inuocatur 54.
 bona salute, ἀγαθὴ τύχη 4.
 bonum est, *prodest* 49 b.
 bonum fecunditatis 518 b
 Bonua nubifugo 411
 Boscides vt alantur 375 b
 vitati Boscades.
 Bospori duo vnde d. 99 b
 Botryones varii vt nascantur
 569 b. botryonib. illæsis 631
 botryonum tenaces 613 b
 te Bobus quæ tenenda 113. bo-
 ues honore cæteras pecudes

cruditate si laborent 312: fe-
bricitantes vt curandi 314:
armum si conuulserint aut
cornu præregerint 317 b:
tulum aut vngulam si læse-
rint 317 b: si claudicent 315
Boues feri 98 b
Bubus cibaria 23 b: 25 a: me-
dicamentum 27 a b
Brachia vitis vt tractanda 262.
brachia fertilia quæ 549.
brachiatæ vineæ 285 a b
Brassica quot generum, & quæ
quæque naturam habeat
48 b: vires quas habeat
47 b: vitibus inimica 606:
vt libentius edatur 49 b.
brassicæ satio & tralatio 598,
612: quando & quomodo
transferatur 439 b. brassicæ
semen vetustum in rapam
mutatur 560
Breuissimum vasculum, i. par-
uulum 591
Brisam subactam prelo subii-
cere 473
Brocchi dentes 117, 121
Brutia tellus 407. in Brutis
pecuariæ nobiles 98
Bryonias, seu Bryonia 410
Bubilia vt ædificanda 3. bubi-
lia duplicia 172 b. Bubulum
pecus 100. Bubuleus, arator
203: qualis esse debeat 180.
bubulci officium in arando
187. bubulci cella 173
Bucina, Bucinare 112. bucina
inflata 146. ad buccinæ so-
num 321 b
Bucolicon poema citatur 352
Buculi, iuuenti 307

Bugonia 113. Bugonia 113.
Clor 113: Archelaus.
Bulbi Megarici 406 b
Bullabit vinum 113
Bumasti vites 34
Bunias, rapi species 215
Bura fracta 113
Byzyges Athen. 113, 309 b
Byzacium Africæ 87 b
C
Cacabus nouus 483 b. cacabo
æneo coquito 480
Cachinno plena 410 b
Cacuminibus & talea feruntur
cydonea 564. sic mora 566.
cacumen fici vt ponatur
579 b. cacumina ficulnea
obiui quando soleant 582
cacumen nucis quo dirigen-
dum in nucis positione 544
b. cacuminibus inuersis po-
nuntur ziziphi grana 589 b
etiam ms. cod. 167
Cacus latro 273
Cadetum aratoribus q. 488
Caduca olea 488
Cæca resectio 272 b. cæcat
oculum humor defluens
251, 263 b
Cæcilia lactuca 408 a b. cæ-
dem Cæciliana 440
Cæcilius morsus 318 a b
Cæcilius Hypobolimæ 126 b
Q. Cæcilius Atticus 103
Cæcubus ager 225 b
Cædendæ siluæ modus qui 593
cædua silua 63 b, 219 b. cæ-
so lapide structæ Cælan-

Cælantur, & Cælant se, i. occi-
dunt 425 a b
Cæli status seu qualitas an mu-
tetur 163. cæli varietas &
mutatio vt obseruanda ru-
stico 420. cæli partes eas-
dem spectare in seminariis
transferendis interest 291.
cælum bonum habere 1 b.
cælitibus rosa præbet hono-
res 410
Cementitii parietes 520 b
Cerefolii satio 560, 612 b. ms.
cod. cerefol. absq. diphth.
Cæsar Vopiscus 63 b
Cæsim petere 265
Cæsis frondium 273
Cæspitis herbam viuacem 406
Cæsposo litore Cumæ 407
Cætonianum præceptum 168 b
Cælabræ oues 334 b. Calabrica
olina 484. Calabro in se-
ritur tuber 613. Calabrig
maritima 438 b
Calamo applicare vitem 248.
calamus aromaticus 488 b.
calamitis librare vineas 266
Calamitate afficere 102
Calathis infusum lac 413 b.
calathos similis pinea 409 b
Calcare manibus 37. si calca-
uit surculum 317 b. Calcatu
assiduo solidetur 541 b.
Calcatorium 523
Calcaria gallinarum 357 b
Calciantur solea 525. calcia-
menta vtrique sexui conue-
nientia 451
Calcibus proturbare 332. Cal-
citosus bos 187
Calculeo posito, videt conduc-

re 221. Calculosus ager 232.
calculosa loca 299
Caldus ager 5. caldo sole 128 b.
Caldorem & frigus 142. sic
86, 92
ad Kal. octobr. primas 45. ante
Kal. Ian. primas 45 b
in caliculis obruta semina 628
Calidaria maltha vt fiat 536
Caligo æstuosa 428
Callidissimus rerum naturæ
337. callidissimi rei rusticæ
183
Calliope mea 409
Callisto, sidus 422
Callistruthie fici 299 b. calli-
struthis fici 414
Callum in vlmeis foliis 580 b
Calor incipit Id. Iun. 427 b
Caltha flammeola 411 b
Calua a vite vinea 16 b. caluæ
nucis 6 b. caluaria equæ &
asine 533. caluescunt colla
317: castaneta 273 b. calui-
tium loci 269 b
Calx partiario coquenda vti
detur 10: melior quæ 520 b.
calce arenato 11. Calcarii,
artif. 10. calcaria fornax vti
facienda 18
Camaræ marmorato factæ 93
b. cameræ in balneis 536: in
agrestibus edificio vt fiant 521 b
camerarum testoria 520 b.
camera testus locus 137 b.
cameræ more iuncti pam-
pini 256
Cammari pise. 144, 381
Campaniæ solum facile 283 b.
Campaniæ boues 306. Cā-
panæ columbæ 367 b. Cam-

panica fiscina 40 b. 47.
 Campanica aratra 40 b. ser-
 ta 34
ελευση, eruca 446 b. campe-
 hirsuta 411 b. distorto cor-
 pore 412 b. vt profligetur
 531 b. 532 b.
 Campi qui probentur 183.
 campester locus qui melior
 62. item Campestris situs
 334 b. campestris locus 235.
 campestris ager 237. & 61 b.
 campestris sationes 439.
 campestris vinee 464 b.
 Canalis oleo conficiendo 485.
 canalis longus 545. canali-
 culus perpetuus 576 b. ca-
 naliculi digitales 595 b.
 ¶ Canales angustas 133. ca-
 nalicula 135 b.
 Cancelli scenici 133 b. ænei
 379 b. cancellauit solū 247
 Canei Lernæi brachia 411 b.
 canci marini, *κατακατα* 531
 b. caneres & atrii & albi vt
 sanentur 49
 Candens seuum 343 b.
 Candetum Gallis quid 275
 Candidato suo gratulari 133 b.
 Cadosocci Gallis quid 286 b.
 de Canibus quæ tenenda 120,
 352 b. canes trium gene-
 rum sunt 352 b. idonei rei
 rustici qui 75: vt noctu acio-
 res & vigilantiores sint 38:
 vt medicandi sint 355. ca-
 nini dentes 117, 326 b. ca-
 nicula signum 79: ortus
 600 b. canicularum ortu
 604: *ms. cod.* canicularium,
 vt 632

Canistris sacris aptata Tellu-
 ris comæ 410 b. canistros
 e salignis virgultis 635
 Canna rusticis degener aru-
 do dicitur 349 b. duum
 generum 521 b. cannae di-
 ca vites dispositæ 551 b.
 cannarum repositio 529.
 cannas spisse textas 484 b.
 canne tegetes 485 b. can-
 nicæ cameræ 521 b. canne-
 ta quando & quomodo po-
 ni colique debeant 558 b.
 Cannabum quando seratur &
 quomodo 547 b. 571. can-
 nabis satio 198 b. cannabi-
 næ tegeticulæ 139. cannabi-
 ni funes 307, 485
 Cantare, incantare 51 b. 59 b.
 cantio, incantatio 51 b.
 cantibus magicis sopitum
 anguem 413. cantrices aues
 135 b.
 Canterius mons 99 b. can-
 terii equi 119. canterius
 quid in vineis 252 b. quam
 alte alleuandus 253. can-
 therii arundinib. facti 446
 b. canteriolis interpositis
 445 b. canteriatæ vites 283
 b. cantherinum hordeum
 194. canterini hordei satio
 614
 Cantharides in rosis 531: ne
 vitib. noceant 531 b.
 Canusinus ager 64
 Caper qui probetur 345, 632
 Capella quæ probetur 345 b.
 632 b.
 Capillum & barbam magnam
 habent antiquorum statua
 126

126 b. capillus plenior apum
 regibus in ventre 393, 600.
 capillamenta seminum 252
 Capisterio expurgare 193 b.
 capistro constringitur vitis
 257 b. capistrantur ad iu-
 gum 320
 Capitoli occupatio anserum
 clangore impedita 373
 Cappadoca gens, & Cappado-
 cia lactuca 408 b. Cappado-
 cia lactuca 440. Cappado-
 cus sal 319
 Cappas seritur 617 b. *ms. cod.*
 capparis. capparis satio &
 cultus 443, 612 b.
 Capra cognomen 100. de ca-
 pris quæ tenenda 106 b. 632.
 capræ unde dictæ 58, 107 b.
 capræ pilus 126 b. capræ fe-
 ræ 98 b.
 de Caprino pecore 345. ca-
 prinus grex 106 b. capri-
 num genus cur aliis diis im-
 molatum, aliis non 58. ca-
 prini pecoris medicina 346 b.
 Caprasia inf. 107
 Caprea & Capreolus in vite
 quid 80 b. capreolus, ferra-
 mentum bicornis ad terram
 commouendam 443 b.
 Capreida planta 37 b.
 Capricornus caelest. 99
 Caprificus ficulis arboribus
 quando & cur suspendatur
 428 b. caprificari arbores fi-
 ci quando soleant 580 b.
 Caprilia, capr. stab. 107 b. ca-
 prile quale probetur 346
 Caprili unde d. 99 b.
 Captans acquirere volupt. 370

Captiui apri 146
 Capulatoris officia 26, 48, b
 Capus seu capo 119. capi semi-
 mares 140, 356 b. caponis
 sanguine macerata faba
 624 b.
 Caput equo si doleat 327 b.
 caput vlpici 27 b. caput vi-
 tis quod 227. caputaquæ
 607. sic Fossarum capita
 592 b. ¶ xxv capitum grex
 372. xxx capitum grex 362.
 capita ducenta sub vno pa-
 store 357. ¶ capitula cepæ
 438 b. capitatus porrus
 560 b. & 441. capitati cla-
 ui 122. capitata vineæ
 285 a b.
 Carbones falsi 63 b. carbuncu-
 lus terræ species 63, 41. car-
 bunculosus ager 232 b.
 a Carcerib. ad metas 60
 Carcharus piscis 380 b.
 Carcinoma vt sanetur 49
 Cardo cæli 55 b. cardines cæli
 obseru. 557 b.
 Cardui satio & cultura 573, 617
 in carduetis cati & mulleæ
 573
 Carenum, semen condit. 483 b.
ver. ed. carpum.
 Caricis exstirpacio 429 b. ca-
 recta quando exstirpatur 605
 Carica creta 93
 Carminis legib. implicare ma-
 teriam hortensis rei 414 b.
 Carnes pitorum resolutæ 503.
 in Carnario suspendi 489 b.
καρπικη, cytilus 511: an quia
καρπικη (i. pecudibus)
 gratiss.

Cardenum quid 623. perca-
renarias diuisum 604: *msf*
cod. cauernas.
Carpinus arbor 293 b. carpi-
nea manubria 434 b
Carfcolanus ager 226
Caryote Syriace 103
Calei quando fieri soleant 125:
vt conficiantur & feruentur
347, 394 b: domesticis vt
præparentur 438: vt musto
condiantur 474 b: vt disse-
rant 125. caleus recens &
falsus 491 b: Gallicus 492.
calei vitia quæ 395. ¶ Cale-
um omne 28 b: *vet. ed. o-*
mnem. Caseale & culina
206 b
cum Cassia nectens balsama
411
Casinate agro 41 b. Casinati
agro 108. Cassinum opp.
377
Cassiope, sidus cæl. 432
Cassius Dionysius Vticensis,
Magonis libros de re rustica
e Punico in Græcum sermo-
nem conuertit 54 b: 164: ci-
tatur 71 b, 84, 130
Castaliis guttis rorantia 410 b
Castaneæ natura, satio, cultura
273, 300, 367, 629: insitio
643. castaneæ insita pirus
640: malus 641. castaneæ
ad ponendum vt eligantur
629: vt feruentur 630. ca-
staneæ materies ad quæ vti-
lis 633. Castaneta nouella
273 b, 629 b. castaneti iu-
gerum 271
Castigatores sæculorum sup.
377 b

Castimoniale liquamen 363.
Castitas præles oliuæ 317 b
Castrationis genera & præce-
pta 323, 393 b: duplex ratio
in suis 352. castratio agno-
rum 106: vitulorum 323:
quando fieri debeat 383 b.
castratio arundineti quid
272 b. castrare vites 16 b.
castratoria ferramenta 337
Cataclysmos 107
Catene lignæ 321 b. Catellæ,
catenule 40 b
Catinum fictile 30. in catillo
composita mistura 491 b
Cato Luculli tutor 377 b.
M. Cato de agricultura La-
tine scripsit primus 164: ci-
tatur 62 b, 72 b, 75 b, 77 bis
93, 94, 110, 165 b, 166 b, 167
a b, 168 b, 170, 177 b, 183 b,
208, 213, 219 a b, 226, 232:
examinatur 73, 74: de Ca-
tonis libro censura Varro-
nis 59 M. Cato in Originum
libro 36, 107. Catonis di-
ctum 415 b, 419: responsum
305
Catuli ædes 135
Catuli canū vt tractandi 354 b
Cati in hortis 573
Caudæ catulorum vt castrandæ
355
Caudinis faucibus horti 407
Caucis emuniri arbores 29 b.
caueis circummunire plan-
tas 297
Caueto scabiem pecori 5. hac
cautione ne- 584
cum Caulem fecit cepa 445 b.
sic 490 b. in caulem cito
erigi

erigi 617. caules acanthini
385 b. ¶ Caules quando
ferantur, & quomodo 559 b:
vt condiantur 455, & 454 b.
caules prototomi 413
Caulis ficus 414
Causatio, morbi sc. 514
Cauteres, instr. rust. 537
Cautus terebra factus obtura-
tur, i. foramen 455 b. caui
laxiores 147. caua ne fa-
ciant mures 38 b
Cea insula 384
Cedit pro stercore, i. succedit
609 b. sic, cedit pro pul-
mentario 458 b. cessit pro-
ficere 325 b, & 185
Cedrus durabilis 633
Celer se vespere 425 b
Celebris via 1 b. celeberrimi
auctores 240. celebrari po-
test emplastratio 602. cele-
bratur insitio 554 b: vinea-
rum putatio 570: putatio
autumnalis 625. celebra-
da est ouium tonsura 594:
vitiū positio 625: vinea-
rum fossio 571 b: vindemia
611 b
Celer, nomen canis 355. Cele-
ritudo 145 b
Celia Sardinie 70
Cella vt præparanda 461: vt
curanda 3. cellæ vinariæ
descriptio 523. cellæ villati-
cæ 172, 173. cellæ in horreis
diuisæ 523 b. cellæ balnei 536
cellæ familiæ 9: columba-
rum 366 b: anserum 375.
cellæ quæ quas fenestras po-
stulent 69. Cellares colum-

bi 366. Cellarii, s. curatores
418, 452 de Cellarii diligen-
tia qui scripsi. 453
Celsi agri 166. Celsus de re
rust. 164 b. quare Corn.
Censeri numerus potest 321 b.
vet. ed. constare. Censores
censu admittunt populum
129. censorium opus susci-
pere 448 b
Centenarii greges 112, 137
Centones pueris 7 b. centones
e veteribus vestimentis 25
Centum pondium incertum 9
Centumvirale iudicium 102 b
Centuria rust. q. 66, 275 b
Cepa Alcalonia, Marfca, Pom-
peiana vt condiantur 456 b
Cephalo, palmæ planta 590
Cepheus exoritur 428
Cepinæ cultura 445. cepullæ
satio & cultura 559, 617 b
Cerarum in alueis figura 401
b. cera quando & quomo-
do fiat 599 b, & 402 b. cera-
ri dolum sexta quaque oli-
uitate 487: & mox, Ceratu-
ram pati,
Cerasi satio & cultura 618: in-
sitio 642. cerasi agrestis sa-
tio 630: insitio 545 b. cerasa
vt sine ossibus nascantur 568
b, 619: vt feruentur 619
xigotior, siliqua Græca 301,
508 b
Ceraunia vites 215
Cercitis olea 294 b: radius.
Cereale papauer 411
Ceresolium: visc Cæresolium.
Cereolæ ficus 414. cereolis
prunis 413 b

Ceres & Liber inuocati 33 b.
 Cereri ante messlem sacra
 quæ facta 40. Cereris mini-
 ster bos 113, 305 b. Cereris
 proles, Proserpina 410 b
 Ceretani pop. 220
 Cerialis pompa 57
 Cernere per cribrum quam mi-
 nutissime 34. vise Cretus.
 Ceroti instar 336 b
 Cerrus excisa 356 b. decerio
 tabulata 320. cerrea glans
 382 b
 Certaminū sacrorum studiosi
 226 b. ad certamina labo-
 rum patientissimi 326 b
 Certum habeo desideraturos
 213. sic 196 b
 Cerua, nomen canis 355. cerui-
 nus color eq. 585
 Cerussa vnde nascatur 608 b
 Cestus quid 64 b
 Cetero vino 36
 Ceti vngue linitur 329. ce-
 tiorum officina 380 b.
 Cetarius, liber Matii 477
 Ceux vacca, seu Altinæ 322 b
 Chareas de re rust. 54, 164
 Chærephyllum 438. chære-
 phylli satio & cultura 442 b
 Chærophylum (seu Chære-
 philum) breue 406 b. idem
 Cærefolium.
 Chæresteus † de re rust. 54:
 idem Chrestus 164
 Chalcis Euboica 170. Chalci-
 dica creta 93. Chalcidici
 galli 140. Chalcidice galli-
 na 357, 358. Chalcidice fici
 299 b, 414. chalcis salibus
 exesa 380 b

Chaldaei solstitium brumale
 statuunt ix kal. Ian. 435:
 polliceri quæ soleant impro-
 bisime 420: non consulen-
 di 46
 Characatæ vites 283 b: 286 b
 Character, stilus 131. characte-
 re signare pecus 422, 545 b
 Chelidoneæ purpureæ 414
 Chelydri more dependens cu-
 cumis 415
 Chelidoneæ 143. chenobosia
 vt constituantur 373 b. 28.
 Chelidoneæ, nantium volu-
 crum auaria 316
 Chiæ ficus 414
 Chiron Amythaonius 412 b
 Chœnix, mens. sp. 620, 634
 Chœnix porcus 111: in virgine q.
 110
 Chordi fœtus, & agni chordi
 qui 101 b
 Choreis intenta virgo 410 b
 Chœris, voluæ intimæ 101 b
 Chorus canentium 450 b
 Chrysomeliana mala 304
 Cibi contrectari a quibus de-
 beant 433. cibi appetentia
 quæ restituant pectori 314,
 329 b. cibarium oleum
 487 a b. cibaria rusticorum
 adiuuat, i. in cibos assu-
 mitur 438 b. cibariis legu-
 minum sustineri 195. ci-
 baria condere 148. cibaria
 diurna 361: familia 24:
 gallinacei generis 360: bu-
 bus 25. Cibandis pullis vi-
 les locustæ 372. cibarii
 quod sit 139. cibarii potius
 offas 134. cibatu largiore
 ius

tentare 111
 Cicatrices oculorum vt san-
 329. cicatricola putatio
 266 b
 Cicoris genera, eorumque sa-
 tio 198 b: satio & cultura
 571. Cicer Panicum aut ver-
 naculum 383
 Cicera pabuli genus 199: quan-
 do & quomodo seratur,
 quid a cicercula differat 571
 b. cicere satio 201
 Cicerculæ satio 198, 538 b, 547 b
 Ciceronis eloq. 162. Cicero
 Xenophontis Oeconomii
 cum Latinæ consuetudini
 tradidit 415, 448, 451: cita-
 tur 447. vise Tullius.
 Ciconia rustica 236
 Cilicia vnde d. 126 b
 Cimices vt interficiantur 593
 531 b
 Ciminus lacus 377
 Cinara hispida 409 b. cinaræ
 satio 438, 440 b
 Cinis pro stercore 206. cinere
 in modum gyphi temperato
 linitur dolium 477. cinere
 sarmentorum oblita dolia
 622
 Cinus, arbor apib. grata 334
 Cinyreia virgo 408
 Circitis olea 294 b. rectius 215
 215, radius.
 Circum orbem indere 13
 Circumaggerare terram 304
 Circumcalcere codicem 291
 circumculcare 288 b
 Circumcisis quæ huc non per-
 tinent 54 b. circumcissum
 mustum 91 b. circumcida-

neum mustum 14
 Circumdant fissuram libro
 269 b. circumdatur murus
 382
 Circumsodere plantam 290,
 558. circumfodi amat me-
 spilus 579
 Circumire cubilia 361 b: aluea-
 ria 391 b. circumire equis
 168 b. circumitus solis 61
 Circumliniendus oleo 319 b
 Circummunire sæpe, maceria,
 fossa 298 b. circummunire
 arundinib. 283 b
 Circumplectito laminis 12 b
 Circumplumbato modio-
 los 13
 Circumscribere subulā 312
 Circumsecare vngulas 312 b:
 radices 36
 Circumsignare arborem 302 b
 circumsignare gemmam 598
 Circumtinnire ære 152
 Circumuallare fuleis 436 b
 Circumuersum focum 43
 Circus maximus 146. circen-
 sibus ludis ouo sublato ces-
 sabant quadrigæ 57
 Cista viminea quadrata 490
 Cisternæ in villis 67: vt fiant
 & vt fiantur 522 a b. ci-
 sternina aqua 476
 Citare per nomina 418 b. citat
 materiam planta 502 b. ci-
 tat vitis radices 500. citatus
 in summo radices 284 b.
 citat materiam ex arcu 254.
 citat fructum e duro 549.
 Citatum agere per m. pas-
 sus 312 b. citatus bos agitur
 313. idem Concitare.

Citharædi non sunt omnes
qui habent citharas 98
Citra satietatem vesci 395 citra
matris perniciem 338
Citri satio & cultura 577 b: in-
silio 641 b. citrius quando
inferatur 602 b: *ms. cod.* ci-
treum. citreū vt iunetur &
vt seruetur 578. citreagine
perfricantur apum vasa 591:
etiam ms. cod. citraginem,
amaracum 534: *ms. cod.* ci-
triaginē. citrera tegumen-
tis defenduntur a frig. 361
in Ciuitatibus Græcis 482
Clare occidere incipit 428
Classes operarum 181
Clatri marginibus insiguntur
qui super aquam emineant
380. clatrare seris 382
Claua torcularii 8 b. claua &
talea serere 578
Claudicanti boui remedi. 315,
317 b
Ap. Claudius augur 128 b
Claudius Augustalis 414 b
Clauculæ vitium 249
Clauicercicem infestantes vt
eurentur 317: in ouibus vt
eurentur 343. clauuli capi-
tati 122
Clauula animalia, ostrea 637 b.
claustra patitur mugil 379 b
clausulam imponere dispu-
tationi 241 b. clausula per-
acti operis 492
Clemens, cicur 137 b. clemen-
tia diei suadet 395
Cleobulus: visē Eubul.
Clibano torrefactæ ficus 459 b
clibano similis serobis 298 b
306

Climageometr. quid 275
Clitellarii asini 7: muli 212 b
Cliui graciles 189 b. cliuulo
aduerso 332. cliuosus locus
207
Cloacarum cœnum 206
Clostra Romanica 40 b
Clusinum far 190 b
Coacescit vinum 95
Coactura cuiusque diei 484 b
Coaddere cretam 19 b. sic. Co-
adiicitur semuncia salis 465
Coæqualium grex 373
Coæquare aream 31 b: passi-
natum 239: coæquare are-
na & calce 321 b: cylindro
38 b
Coaggerare faba fresa 365
Coagmenta Punicana 11 b. co-
agmentare fissuram 269
Coaguli genera 125 b. coaguli
vicem quæ suppleant 594 b
Coalescit gramen 209 b
Coartare in struem 210 b. co-
artatæ in angustis caueis
365 b
de Cochleis 146. cochlea in
cauea 133 b. Cochlearium,
locus cochleis alendis 146 b
Cochlear, mensuræ species
465
Cocubus vitis 217
Coculum ahenum 8
Cocus, liber Matii 477: & 455
Coda, cauda 117
Codex seminis circumcalean-
dus 291. codicilli oleaginei
2439
Coeliacas fieri 151. coeliacis
vile vinum 38
Cœnum cloacarum 206
Co-

Cogere oleam, i. colligere 25,
26
Cohortes duæ in magno fun-
do 68. cohors clauula mace-
rie 336 b. cohortes ouium
104 b. cohors gallinaria vt
adornata esse debeat 360.
¶ Cohortales aues 161, 324.
cohortalis auis quæ 356 b.
cohortalium auium stabula
356. Cohortalis officina,
epi. 358 b, 360. cohorta-
lis ratio, epi. 357. 357.
vise Cors.
Coinquinat totum gregem
342 b. coinquinati stercore
364, 365 b
Coitus appetentia pecori vt
moueat 322, 325
Cola iuncea & spartea 462 b
Colere terram, quid 183 b. in
colendo duo imprimis spe-
ctantur 36
Coles agit planta 502. coles
samentii 80. coles vinearii
293 b. ¶ Coliculus agit
arbor 297 b: radix 491. co-
liculus facit brassica 440.
sic, Coliculus brassicæ 51.
colicul⁹ viteus 80 b. colicu-
li vt cœdiantur 454 b. idem
Caulis.
Collaria canum 122 b
Collegiorum cœnæ 130 b: 131
Colles qui probentur 183: aran-
di quando & quomodo 189:
proleindi quando possint
147. Collini agri 61 b. col-
lina vineæ 464 b. collina
vina 465
Collibuisse 415

Collibrato ad mediam 12
Colliquæ in aruis 191 b
Collucare arborem 212 b, 41 b
Colluuius cortis & ædificii
207
Collyrium viinam ducens 327
b: ventrem mouens 328
Colminiana olea 5: & Colmi-
nia 77. eadem Culminia:
rectius f. Cominia.
Colocaliæ satio & cultura 561
de Colonis quæ tenenda 175,
176. coloni ratio ac scien-
tia quæ 97. colonus bonus
156
Colonias mittere 148 b. in
coloniam suos crebro emi-
serunt Sabini 152. Colonicae
leges 58
Color in sobolem propagatur
331 b: 335. coloratæ vuæ
430
Colostrum quid 338, 631 b
de Columbibus 137, 525. colum-
bæ vnde d. 137: quæ proben-
tur, & tractari vt debeant
367 b. columbi saginari vt
soleant 366. Columbinos
pultos 138 b. columbinum
saxum 520 b. Columbarius,
& Pastor columbarius 138.
Columbaria vt constituan-
tur 366. columbarii ædifi-
catio 525
Columella ferrea 12
M. Columella laudatur 207 b,
286, 335, 465, 474, 475 b
L. Columella de furculorum
generibus scripsit 199: ad-
uersus Astrologos scripsit
420: alium librum compo-

nere cogitat 213: cit. 524,
 327, 545 b, 550, 551, 554 ter:
 555 b: 337 a b: 560 a b: 567 b,
 572 b, 574, 603 bis: 609 b,
 614 b, 615, 616 bis: 624 b, 625
 Columellares dentes 117
 Columina villę 137
 Colymbades oliuę vt fiant 481
 b, 635
 Coma ouium varia 336. comæ
 Telluris 410 b
 Combibat bacca salem 482.
 combibit oleum testa 487.
 conabibere ius 456 b.
 ¶ Combibit caseus 474 b.
 combiberunt vnae 473
 Comestæ sunt oleæ 24 b. co-
 mesa coena venimus 57.
 Comesto, comedito 47 b
 Cominia olea 356 b: *ms. cod.*
 Comminia. vife Colmi-
 nia.
 Comitas adhibenda 179
 Comititis ædiliis 128 b
 Commadebit bene 48
 Commecans & remecans examē
 535. commeatus vocis 513 b
 Commendabile fructu arbu-
 stum 293 b
 commenta, *ὑπομνήματα* 344.
 commentarii antiquorum
 sedulo scrutandi 163
 Commetiri agros 274 b
 Commixti vna 31 b
 Committere, delinq. 101
 Commode facere, apte 415. ex
 commodo ferueat, i. com-
 mode 462 b. commodare
 trapetum, pro Accom-
 41
 Commolere oliuam 487 b.

commolere grana minutif-
 sine 468 b
 Commundanda vasa 461
 Commutatio ventorum 435
 Compacti boues Hetrusci 306.
 sic, cōpacta & torosa ceruice
 582 b: compactis ac rectis
 crurib. 306 b, 331 b
 Compediti serui 24
 Compendia minuta etiam in
 maximis personis 638 b
 Compitalibus sacris 4, 24 b.
 Compluuium interius 68.
 compluuii iugorum vinea-
 ticorum 263. compluuiaria
 iugatio 64
 Componi & Condiri, pro co-
 dem 456 b: 458 b. componi
 cā conditurā potest etiam
 regia oliua 481 b: compo-
 sitis hac conditura oliuis 481:
 compositas muria oliuas
 635 b. sic Compositio, con-
 ditura 464. compositiones
 rerum autumnalium 477.
 cōpositio gleucini olei 488.
 ¶ Composite ambulare 307
 cum Comprehenderit oleaster
 588. comprehendit stirps in
 valido solo celerius 222 b:
 in rubrica difficilius 541.
 comprehendit melius mal-
 uæ planta tenera 617
 Computant rationem operis
 275. computatio dierū 204 b
 Concalefieri 141. concalefice-
 scenum 210
 Concauatis nidis 563
 Conventus chori 450 b
 Concessio vt peculiare
 habeant 72 b
 Con-

Concessatio in itinere 417
 Conche maiores & minores in
 cellis 9. conchæ ferreę 485
 Conchyliis apta stagna quæ
 380
 Conciliator suillæ carnis po-
 pulo datus lanius 109 b
 Concinnanda fabris tradere
 quæ refectionem desiderant
 452 b. concinnare trapetum
 41: vinum ad aluum mo-
 uendam 36. concinnatores
 capillorum 158
 Concipere amaritudinem 463
 teporem solis 524 b. ¶ Con-
 ciunt macræ melius 101.
 conceptio e vento 101 b, 324
 Concitare in cursum 311. con-
 citare agitur pecus eousque
 dum anhelet 313. idē Citare.
 Conclauib. septe aues 356. con-
 clauē excelissimum 450
 Concolor lanæ lingua 335
 Condat in acetum 37
 Condeliquescere 14
 Condemnabile studium 638 b
 Condepserē 19 b, 28 a
 Conditi herbæ quæ quo anni
 tempore debeant, & quo
 modo 454 b: 458 b: vt po-
 ma 456 b. condimenta vi-
 tidia 455 b
 Conditiu regionis si permittit
 252 b. prout conditio con-
 dituræ exegerit 453 b
 Conditiua mala, & Conditiua
 pira 6, 93 b. conditiua olea
 3. conditiuis cibis sustine-
 re pecus 350. conditiua ci-
 baria 366 b
 Conditiui oliuas legere 212 b.

hac conditura compositis
 oliuis 481. eadem conditura
 potest etiam regia componi
 481 b. condituram qualem-
 cumq; recipere possunt 481
 b. condituris quib. mustum
 & vina adiuuari soleat 462,
 464. in conditura oliua-
 rum, mella pro defruto 457
 b. conditura inulæ sic fiet
 479 b. Conditus sapor vini,
 emptores fugat 464
 Conductor ædificii 9 b: agri
 237: pecoris 46. conducti-
 tiis operis 71 b
 Conducere cibum 111
 Conferuescat vinum 466 b
 Confibulæ lignæ 8 b
 Confiat panis 178 b. confecisse
 sementem 434. confectura
 mellis 597 b
 Configurare ad similitudinem 257 b
 Confines fundi 70. confinium
 quoq; spectandum in fundi
 emptione 71. in confinio
 boni & mali 223
 Confodere vineta 249
 Confragosus ager 73, 75
 Confricari os sale 351. confri-
 cata sale 94
 Congelabitur frigorib. oleum
 486. congelatæ radices 233.
 cōgelationes brumales 250 b
 Congenerati porculi 111. con-
 generatū parentis seniū 338
 Congestio stercoreum 529. co-
 gestitia humus 198: terra
 611, 617: materia 207 b
 Coni cupressini 313
 Coniecturā videre 62 b
 Coniux mox facta tyranni

410 b. coniux arbor 290 b.
 Coniugium marital a natura vti comparatum 447.
 Coniugalem gregem protegent galli 358. Coniugulum myrtum 6 b: 39 b
 Conciliare tegulae 9 b
 Conlinita cum melle 319 b
 Conlucare lucum 41 b, 212 b
 Conniuentes oculos 410
 Conopea muliebria 124
 Conquadratae pertice 359 b
 Conquassare calicem 23
 Consanare cicatricem 268.
 consanescunt vlcera 356 b.
 consanescit celeriter 266 b
 Confarire portas 22. consarrendi sulci omnes 443 b
 Conseminales vineae 479 b.
 consemineae vineae 244. cōseminea silua 433
 Consentes dei 53 b
 Consentire ager 63
 Conseptia bob. qualia facienda 321 b. conseptia diffusiora 169 b. consepti pars ima 379
 Consequi opera superioribus diebus praeterita, i. persequi & exsequi 434
 Conseri vineam malloco 285
 Conseruare 72
 Conseruare stirpem rectam 237 b
 Consilium malum, consultori pessimum 128 b
 Consiligo 312, 343 b, 352
 in Consortium operum comparantur iumenta 305 b
 Conspargito vinum vetus 473 b. conspersam sale car-

nem 489 b
 Conspirare in commune 448
 Conspissata vinacea 477
 dum Constat serenitas 610. lig. constans viribus & forma equus 584 b. ¶ Constant vilissime 382 b. constabit paruo si-
 ad Constitutum venit serius 112. ex Constitutione domini, ita vt consti. d. 179 b
 Constrata culmis stabula 336 b
 Constructiones alternatae 635
 Constant herbæ condire 434 b. confudascere in qualis 482 b
 Consuescat pro Consuefaciat 418. sic, consuecimus iuuenicum aratro 308. consuevere libero victu 376 b.
 consuetus otio, alegg 177.
 consuetæ vnâ pecudes 107.
 Consuetudo ab antiquitate deflexit 240
 Consulere frustui 264
 Consummat xxiiii m. i. in vnam summam computatus facit 223. quæ consummata, efficiunt iim. 280. sic Consummatio, in vnam summam collectio 204.
 Metaphor. quæ consummatae ruris colendi scientiam 335 b: consummata scientia 416 b: consummantur partibus suis pulli 363: consummata operibus cereis 396: consummato partu, incubare incipiunt gallinæ 362
 Contagio in pecore 342 b, 344 b
 Contexta crasso vimine 490. con-

contextus vimine sacculus 402
 Contignationis ratio 519 b
 Continere sub testeo pecudem 351. continere testeo prægnans pecus 325. continendi sunt cauea cum matre 363 b
 Contingere penora & contredare 453. contingunt nobis gratuita 389: & b, quæ dono vel aucupio contingunt.
 Contra hoc auarium, est aliud minus 134. contra septemtrionem pascere 603 b. contra ventum pascere 337 b
 Contribuitur nunc Piceno agro 220
 Contristari caloribus 217 b.
 contristatæ graui seruitio 367: iniuria 398 b
 Contrudere in dolium 91 b
 Contrubernalis eius 452
 Contueri pecus, i. tueri 115
 Contumax ad concubitus 357 b. contumacia perucax 308 b
 Conualescunt semina facilius 254 b. vbi cōualuerit plantata 550
 Conuallis caua 67
 Conueniat in columellā 12 b
 Conuerrere stabulum 346.
 conuerri & emundari debet locus 367. cōuersa & munda villa 43
 Conuictum externum vitet 417
 Conuiuia lætis pratis virent 410 b
 Conuoluulus in vinea ne fiet 32

Conyza herba 524: m. conyza sed ὀνύζα etiam Hefychii lexicon.
 Cooperit se multa fronde 293
 Coracinus piscis in arb. susp. 581
 Coramle oculis inimica 408
 Corbis pabulatoria 310. corbicularia 551. corbulæ Americanæ 8, 485
 Cordubenses lanæ 335
 Cordum autumnale scœnum 339. cordum olus 458 b
 Coria tria in parietis testura, & quartum subtilius 522. corio simili obducti parietes 522 b
 Coriago quid, & vt cur. 316
 Coriandra famosa 410. coriandri satio & cultura 575. & 440 b
 Cornelius Celsus de re rustica 164 b: cit. 177, 185, 186 b, 193 b, 202 b, 214 b, 218 bis, 219, 240, 245, 250, 251 b, 267 b, 291, 312, 315 b, 317, 334 b, 337, 341 b, 344, 373, 383 b, 387 b, 388 bis: 394, 398, 400
 Cornelius Merula 128 b
 Cornua in ariete & capro qualia probentur 336. cornib. præfactis remedium 318. per cornu infundere 307 b, 328. per corniculum infundere faucibus 344 a b
 Corna vt condiantur 456 b. cornei clauis 11 b
 Coronæ in modum contorticolles 291. in coronam religantur palmites 286. coronæ vngularum 326 b: &

317 b. Coronæ in parietib.
prominentes 521. Coronæ
caelestis ortus 431 b
Coronamenta omne genus
6 b

Corporis figura & habitus 229
corporis habitus pro regio-
nis calique statu variat 306
corporis parti suum cuique
attributum officium 229
corpus hominis per annos
plurimos innoxium cōser-
uat mel 479

Corporatio & statura bouis
308. Corporatura pecoris
operarii, humilis & modica
esse debet 309. corpulen-
tum pecus 310

Correperunt intra murum 97

Corrigere perperam facta 416

Corripi morte 329 b

Corruda simillima filo aspara-
gi 413: vbi & quomodo se-
renda 56, 78, 443

Corrugatur oliua 487 b

Corrumpit re dominorū 415 b

Cors vbi & quomodo aedifica-
ta esse debeat 524 b. cors ex-
terior 68. cortis purgamen-
ta 206: colluies 207. vife
Cohors.

Corriculus baccae resolutis 482
485 b. corticæ pilæ 85. cor-
ticata pars sarmenti 570 b.
corticata pix quæ 466

Cortina plumbea 26. cortina-
le defruti 174 b

Corus seu Caurus vent. 429 b,
430, 434 b

Corydonis opes 411

Corymbos croceos 411. co-

ymbo purpureo glomer-
ta 409 b

Cossini² interlocutor 97 b, 123

Costatus bene 113 b

Costum seu Costus 464

Cotonea mala 93 b. vife Cyp.

Coturnices aduenæ 134 b

Crabrones apes infestant 606

Crassescunt turtures milio 568

b. crassamen in imo aquæ

requiet 467 b. donec cras-

famen in modum facis ex-

sistat 474 b. crassamentum

in imo simile faci reperitur

458

Crater, sidus cæl. 439

Crates de re rusti 54 b, 164

Crates pastores 459: sterco-

rarie 7, 8, 75. in crate sic-

cantur vna 460. cratem

facit vitis 247. cratitia po-

dia 523 b

Creare, generare, parere 567

crepusculi opes nerui 323, 394

Crementia qualia ligna 462 b

Crepant poma 576 b

Crepidinis obiectu 580

Crepitacula aerea 394

Crepusculo, peractis operibus

449 b

Cretæ Prometheæ genitrix

405. Cretensib. vini coditur-

ra oraculo monstrata 621 b

Creta seu argilla 529 b. cretæ

pulvere radicibus misso 566

cretæ Chalcidica & Carica 93

cretæ fossilia stercoreari agri

63 b. cretæ figulorū, argilla

232 b. cretæ figuli 556 b

in Cretano tuo 226 b. vet. ed.

Cretano.

tundere 197

Culex ne tenera folia consu-
mat 446: ne hortos infe-
stet 531, 532

Culigna vini 39

Culina locus 68

Cullear labrum 47

Culminia olea 294 b, 484. cul-

minia bacca 489. eadē Colm.

Culpæ fuit non cepisse 274 b

Culter falcis q. 265. culter of-

seus 479. cultell² offensus 458 b

Culturam sarritionis exigit

442. culturarum officia ab

Idib. Ian. auspicanda 420 b.

cultura partis accuratior,

tantundem præstat quan-

tum vniuersi fundi cultura

minus accurata 248. cultu-

ra duab. viis vititur 73 b. cultu-

rae forma 62 b: præcepta

515, 516, 517

Cultus agrorum 182: vinea-

rum 427: horticorum 404,

414 b. cultus arundinetis

idem est, id est eodem modo

coluntur 272 b

Cumino grata melanthia 410

Cummim, gūmi 27: Gr. *κμμιν*.

Cuminum: vife Cym.

Cuncta, i. omnia in vnam sum-

mam computata 203 b

Cunctantur parere in seruitute

376 b. cunctans ad opera 417

Cunela herba 314, 344 b, 560 b:

per etiam m. codex 636 b.

visitatus Cunila.

Cuneus ferreus vel offensus in

infitione 302, 509 b, 554 b.

cuneata forma 276 b. cu-

neati agri dimensio 277 b

Cuniculi, leporis species, unde d. & quot generum sint 145
b. cuniculus riuiperducatur 379
Cunila bubula, h. 316, 328: transmarina 442: nostras, rusticis satureia 385, 386. eadem Cunela: Grægorum 129.
Cupa fieri vt debeat 12 b. cupæ in cella vinaria 523. in cupellis condiuntur pira 563. cupulæ minuscule 12 b
Cupidine peruersa 448 b
Cupressi vineæ pro ridicis 78: vt serantur 15. cupressi semen legi, seri, propagarique, quādo & quomodo debeat 46, & 22 cupressini coni 313. cupressera vt serantur 46
Cuprinus clauus 545
Curæ fuit aquam inueterare 458. curabis interficere duces seditionum 392 b. sic, curabis allinire 569 b. agitare 622: miscere 601. Curator apum 391 b, 397: auararii 334: pauonini gregis 370: curator gallinarius 140 b. Curatiores erunt corpore 33
Curculio ne frumento noceat 31 b: 173 b: 174: vt necetur 94 b. idem Gurgulio 523
Curiatia familia 225
Curiosi pastores 107 b. curiose factum ius 491
Curius Dentatus 159, 168
Currere cogitur 313
Cuspides, palorum genus 64
Custodes muti qui 352 b. custos palmes quid 258 b: 497 b: 552: vt submittendus 263,

& 261. custodum vngues 262
Custodiæ tradere captas aues 376 b. custodiam pastoris decipit volatile pecus 360 b. custodia nequissimi hominis amplissima quæ 419
Custodire poma in melle 479. vt custodiatur ordo 453: sic, custoditur ea ratio 269 b: custodire ne 262 b: custodiendū est vt ne 444
Cybelles Dindyma castra 409
Cydoniæ satio & insitio 582: pirum insitione admittit 640. cydonii amant locum frigidum 564 b: *ms. cod. cydonea*. Cydonii insitio 641: satio & cultura 564 b. cydonia mala trium generum 301: grandia 474: vt seruentur 478 b, 565. ex cydoniis conditura musti vt fiat 474 cydonite vinum vt fiat 623. cydoniæ vites 215
Cyllenes iuga 410 b
Cylindro superuoluto 441 b. grauibz densare cylindris 411 b
Cymam faciunt 490 b. in cymam profilit brassica, & Cymam facit 440. cymæ conditura 454 b. Cymata, cymas 407. cymosa stirpe 407
Cynereia virgo 408: rectius Cinyreia, seu Cinareia. *κυνιστάρων*, sentē canis 436 b
Cymini satio & cultura 575 b, & 561. cyminati salis aspersione 635 b
Cype-

Cyperum seu Cyperus 464
Cyprica laurus 6 b. Cypria laetua 408 b. Cyprii generis brassica 440. cyprei bidentates 603 b. visc. Cupr.
Cytisum 106 b: vt seratur 87: vbi serendum 76 b. cytisi utilitas, satio, cultus 303 b, 511: genera duo 385. cytisus agrestis 345.

D

Din L. versum vulgi imperitia

142 b, 357

Dactyli seu *δρόσ* 125 b

Dactyli vites 215. dactylorum

ossa quando & quomodo

ponantur 617 b

Dadis de re rust. 54 b, 164

Damaſci pruna 413 b. Dama-

ſcena pruna quæ 628 b

Damni dati lex 46. damnifica

res 550

Daps profanata comestaq; vbi

fuerit, quid fiat 22 b: pro

bubus quando fiat 39: quo-

modo fiat 39. dapsilis lupi-

ter 39. dapsilis prouentus

267. dapsilis musto vitis

218 b

Dardanix boues 98 b. Darda-

nix artes 412 b

Dato bibere 31, 33 b

De muria exeunt, i. ex 481 b. sic

ibid. a, facto de arundinum

folijs.

Decinata dolia 14 b

Dealbatis parietibus 525

Decacuminare 250, 289 b

Decembris descriptio & opera

434 b, 636: horæ 637 b

Decemmodiæ 485

Decempedæ xviii 540

Decenni maior asinus 586

Decider musti pars decima, i.

absumentur in coctura 464 b

Decies & octies supputatæ 540

Decimanis diuisæ vites 550. ex-

tremæ circa decimanum ta-

bulæ 556

Decimodiæ & trimodiæ 461

Declinationes cæli 261. decli-

natio mundi, *κλίμα* 213 b

Decollat, desit 56

Decoloratur ex albo, fitque lu-

teola, i. colorem mutans ex

alba fit luteola 482. cum de-

colorari cœperit olea, nec ta-

men adhuc varia fuerit 489

decolorantur aheno infer-

uescentes vineæ 460: mala

in seruidam demissa 478

Decoquere ad tertias & ad

quartas 471. decoctum ad

tertias 463 b. decoquunt

usque in quartam partem

458. decoctum ad tertiam

partem 463 b. ¶ Decoxir,

absumpta est 178 b, 419 b

Decorata amygdala 544

Decuma pars 278, 280. decu-

mana pira 457. decuma-

num & semitæ 258. in de-

cumano proximo ignis fiat

475

Decumbere in herba 410 b

Decuræ operarum 181

Decurrunt poma, i. defluunt

628 b

Decussa pluit arbore nimbus

412 b

Decussare in speciem Græcæ

litteræ X 236 b. decussare

Vv 3

jugum in stellam 256. decus-
 satim incidere rapa 490
 Dedita opera fieri 453 b
 Dedolare pedamenta 265 b
 Deducet omnia de capite 49 b
 deducere de salario 43 b. de-
 ductoria liquoris 629 b
 Deerrasse visu 185. sic 169 b
 Defertur ex arbore in terram 85
 Defertur mustum 472. de-
 feruere in plumbeo 37 b
 deferuere facito bene 50
 Defici segetibus 225. sterco-
 re 206. lacte 354 b. rebus
 omnibus 207 b. si deficitur
 memoria 350. defecta senio
 arbor 293 b
 Desingere panes 28. 37 b
 Desinire urbis ambitum 99 b
 Deslatur summum 95
 Deformare areas 52. deforma-
 tus ad tabulæ speciem 135
 Desfricare radicem 491. defri-
 care aqua frigida 317. defri-
 ganda quotidie corpora, vt
 hominum, sic pecudum
 327. defricata dolia 430 b
 Desfrigescit costura 464
 Desfrudare vinum 14. f. defru-
 tare, vt 212 b. defrutum
 quid sit, & vnde dictum 623
 vino indendum quomodo
 decoquatur 464 b. defruti
 costura & vsus 463. defru-
 taria vasa 462 b. defrutaria
 cella 173
 Defundat in labra 485 b
 Degenerant semina etiam le-
 tissima 230. degenerat ani-
 mos, id est, degeneres reddi-
 354 b

Degere sarmenta de vineis 18
 Degrauari mole 309
 Delacrymare 251
 Delapidare agrum 218
 Delectus militum 129
 Deleuato plagam ferro 499 b
 idem leuato 501 A: 509 B
 Deliaci pop. Gr. & Deliacæ gal-
 linæ 357, & 139 B
 Delibrare arborem 302 B. de-
 librata stirps 301 B. delibra-
 tus ramus 555 B. cortex 491
 Delie Pæan 409
 Delici porculi. deliculæ o-
 ues 5
 Deliquare vinum in alia vasa
 473. deliquescunt cum mu-
 sto poma 474
 Delphica laurus 6 B. 409
 Delutare habitationem 38 B
 Demergere, Depangere, Depo-
 nere, pro eodem 240, 241
 sic, demergere fureulos 555
 demersus terræ ramus 555
 Demeritis flores 411 B. demer-
 si faui 402
 Democritus de re rust. 54, 169
 B: citatur 234: 326: 367:
 397 B: 446: 531 B. Demo-
 critus in libro quem Geo-
 gicon appellauit 436: in li-
 bro *αὐτῶν περὶ γεωργίας* seu *γεω-
 νικῶν* 446 B. sub Demo-
 criti nomine falso prodita
 Doli Mendelii commenta-
 ria 344
 Dempseris odorem 31
 Demutilare cacumina 503
 Denicalibus feriis 213
 Denigrare terram 92 B
 Denotet quales sint nati Den-

Densetur ligneis vestibus 607
B. ms. cod. densetur.
 Dentes ætatis indices 117, 326
 B, 585 B. denticuli recurui
 597 B. denticulæ falces
 211 B. Denticipes pisces 378
 Deorsum facias, i. deorsum
 veras 564 B, vt, deorsum
 verso acumine 626. deot-
 sum versus ibit 48. deor-
 sum versus spectantes ollæ
 476 B
 Depangere malleolum 239
 Depauperint herbas roscidas
 345
 Dependitur multum in- 418
 Depereunt in vsu 485 B
 Depleat & defundat in labra
 485 B. sic 26, 488 B. depletur
 oleum 485
 Depressius pastinetur solum
 437 B
 Depsere coria 40 B. vbi de-
 psueris 28. depsta coria 40
 B. depsto luto oblinere 19 B:
 20 A. depsticius panis vti
 fiat 27 B
 Depulsi a matrib. agni 106
 Depurgare fordes 399. depur-
 gatos caules 456
 Deputare vineam 22 B. depu-
 tandi falce palmites 250. sic
 deputatum, decisum 230 B
 Deridiculum est 73 B
 Desecare segetes & prata 416.
 desecare a vite 475. desecta
 herba 209 B
 Desideriis naturalibus angi
 324 B
 Desidiosus, ignaui 96 B
 Desitis seminibus 77

Despernat opes Alexis 411
 Despondere sapientiam 416 B
 Desultor equus 119
 Desuper calcato 460 B
 Detergeri spongiâ 314, 483
 Detrita frumenta 211 B
 Detruncari superiora 289 B
 Deucalionæ cautes 40, B
 Deunx iugeri q. 276
 Dei a rusticis inuocari & coli
 qui soliti 53 B. Dei facientes
 adiuvant 53 B
 Deusti cimicis nidor 319 B
 Dextans iugeri 276
Διέκρησις, lipho 227 B
 Diametros areæ 278 B
 Diamoron vt fiat 613
 Dicæarchus citatur 98. Dicæ-
 archus de Græcia 57 B
 Dictator ab aratro 159
 Dicto audiens sit domino suo
 - 43
 Dies brumales, horarum 183
 noctes, horarum xv 434.
 dies ciuiles 79. dies pecu-
 niarum 175 B. diebus no-
 nis modo res urbanae vsur-
 patæ 96 B. diem meridie
 diuidere 130 B
 Differre in locum apicum
 442 A B
 Difficile nascitur 538 B
 Digitis quinis gallinæ 357 B.
 digitalibus munita manus
 92. Digitelli flos 454 B
 Dignoscere suos & alienos non
 potest 362. dignoscitur sa-
 pore 186
 Diungere, disiung. 58 B: 59 B
 Dilapidans grandine labores
 hominum 412

Dilatio nocet 178 b
 Diligentia inimicissima somnus & vinum 417
 Dimidio maturius peruenit 417
 Dindyma castra Cybelles 409
 Dio dere rust. 54:164
 Diodorus dere rust. 54:164
 Dionæis redimitur floribus 411
 Dionysius dere rust. 54 b:164
 Dionysius Cassius citatur 130. & 103, 331
 Diophanes dere rust. 54 b bis: 164. Diophanes Bithynius citatur 66
 Dipondii senes 126 b
 Dipondii semissis 422 b. dipondio semisse 424. dipondiaris orbiculus 271 b
 Diradiare vitem 293 b: *vet. ed.* dirarare.
 Diribere 136. & 128 b
 Dirigere ad metam 60
 Discendum quod ignoras 178 b. 419. discipuli persona considerata 513. in disciplinis peccando discitur 165
 disciplinis liberos excolere 247. disciplinis illustribus eruditus 286. disciplina mores facit, non naturam 353 b. Disciplina ruris 160 b. disciplina villaticæ pastionis 131
 Discocto farre 527 b. discocta in furno ficus 581 b
 Discolor lanæ lingua 335 b
 Discrepant cum piscis 163 b. discrepant nominib. vitium etiam vicinæ nationes 219

Discrimen quo diuisa est bouis vngula 317 b. 343. discriminatim 63
 Disiectio stramenti 309
 Dishiascentes arbores 8 b
 Disiungitur ab opere bos 317. disiuncti opere boues 317 b
 Dispariles qualitate vites 217
 Dispendiosa cunctatio 211
 Dispersim scripserunt 54. 130
 Dispositus furculo, segetibus aut prato fundus 206 b. dispositio & ordo, res pulcherr. 450
 Dispumare pro Desp. 472 bis. sic 563 & 604 etiam m. cod.
 Disrarari & intercidi 272 b
 Dissipare stercoreis cumulos 609 b
 Distabescit cum musto sal 14
 Distendunt curam villicæ 477
 Disterere caseum in mortario 28
 Distichum hordeum 194 b
 Distringenda est olea 433. sic
 Distincta bacca, i. destr. 485
 Disturbata restituere 425 b: & ponere.
 Ditem Ioui præposuit 410 b
 Diuariantes vngulæ 113 b. diuaticæ taleæ 21
 Diuersoriarum tabernæ 58 b
 Diuina fauerint, s. numina 513
 Diuini non consulendi 4 b
 177 b. 418 b
 Diuitiæ veteribus & adhuc quibusdam gentib. sunt pecudes 305
 Diuortium veris & hiemis 266 b

sub Dio esse 447
 Diuretica vina 620
 Diutino sole vaneunt 520 b.
 ad diuturnitatem stirpis confert 215 b
 Docenti & discenti opus est exemplo 415. docta & erudita palata 377. Dociles ad agricult. 72. Documenta, indicia 326
 Dodranis iugeri 276. dodrantalis altitudo 443: stirps 289 b
 Dolatur in quadru perticæ 359 b. Dolabris circumfodiuntur rosaria 558. dolabratæ secures 537. Dolabella terram dimouere 261. dolabella expurgare si quid emortuum est 261 b. Dolabelliana pira 300 b
 Dolia amurcaria, vinaria, frumentaria 7: musto spumantia 414 b: noua imbui vt debeant 27: picari vt soleant 462, 611 b, 612: odorata vt fiant 34: picata, defricata, lora, siccata 430 b: vindemiæ vt parentur 19, 461 b: oliuitati vt præparentur 486 b. in dolii vtero 453 b. doliorum in modum formata vasa 453 b. dolium patentissimi oris 454
 Dolitantes partes 49 b
 Dolus Mendisus citatur 344, 444 b
 Domesticus labor, matronalis fuit 448. domesticum factum e fero 374. sic, domesticæ pecudes 403: aucs 375 b
 in Domicilium suum reuolant apes 392 b
 Dominus obseruare quæ debeat officia 2, 175 b. domini oculi & vestigia, res agro saluberrima 256 b: & 243 b. cum domino quem villicus docet, male agitur 415 b
 Dominicæ habitationes 381 b
 Domitura bouum 306 b. domandi expeditior tutiorque ratio quæ 308
 Domo mee 40
 Donicum, donec 45: 46
 Dossuaria iumenta 124. dossuarii aselli 116 b
 Dracæ seu dracæ in canibus, vestigiorum articuli & vngues 353 b
 Dracontios vitis 218 b
 Dragmas 1111 604 b, etiam m. cod. pro Drachmas.
 Dryadum choros 410
 Duce, duc 131. ductu falcis facta putatio, non ictu 265
 Duceni quadragenari pedes 281
 Duo villicos 73. duo libros 128
 Duodecima vna, s. pars 276
 Duodequingenta 397, 459 b. duodequingagesimo die 397 b
 Duplicat pretio redditum 484
 Durabilis liquor 472 b: salisura 489: ficus 580. durabilitas frumenti 533 b
 Duracina persica vt seruentur 627. duracinarum satio & insitio 566 b

Duramenta in vineis q. 258.
 Duramenta & Duramina 259
 Dux, duxisse 99
 Dysenteriaci passio 569
 Dyspepsia quo vino curetur 38
 E
 Eabus scopis 47
 Eapropter, idcirco 375 b
 Eatenus qua- 456
 Eblandiri solitudines ruris 370
 Ebrioso cura officii cum memoria subtrahitur 417
 Echini falsi 545 b. echini marini quando condiantur 637
 echini castaneæ 642 b
 Echionii Bacchi palme 639 b
 720 b. argutæ valles 387
 Edaces multi cibi 309
 in Editori fronde 390 b. editissima ædificia 366
 Edolata lingule 370 b
 Edomita pastinaca, id est fatiua 385 b
 Educandus rusticis operibus 415 b. educatrix pullorum gallina 372
 Educi, educari 527
 Effectui sibi cessisse sensit 584.
 efficaciss. remedia 209
 cum Effectus fuerit pullorum grex 363 b, pro effectus, fortu exclusus.
 Efforatur truncus 382
 Egelidum ver 410 b
 Eggermant oculi 267, 273
 Egressus liber permittitur columbis 366
 Etuncidum farmentum 80 b
 Elaborare vt- 449
 Elacata (seu Fusus) piscis 380 b
 Elephantinæ arbores 63
 Elices facere 432 b. elices quid 191 b
 Eligere manu herbas 249
 Eliquare mel 457 b. eliquare in secunda labra 486. eliquatum omni face multum careat 462 b. eliquatū a fecibus vinum 468 b. eliquamina falsamentorum 397
 Ellopes Rhodii 116. helops Pamphylus 378
 Eloquentiæ parens Hom. 162
 Elora oliua 488
 Eluantur bacæ immunde 488
 eluta vinacia 310. Eluacrum labrum 7 b, 8 a. Eluuius balnearum 536
 Eluenacæ vites: v. Heluenacæ.
 Em quin adsum 92 b
 Emacem esse non oportet 3.
 emacitas in armentis 247
 Emaciatum armentum 199.
 emaciatis vineis 195 b
 Emarcus vitis 218
 Embammata sinapi condita 491
 Emblema 129
 ἐμῶν ἀνδρῶν, seu ἐμῶν ἀνδρῶν 274.
 partum educere 338
 Emendare perperam factum 419 b: bouem cubitorem 308 b
 Emerfus Canienlæ, id est ortus 339 b
 Eminula genua 113 b. eminula spina 121
 Emoliri pituita per nares 364
 Emplastrum aptare in nudatā arboris partem 302 b. empla-

plastrare arborem 302 b.
 Emplastrari, & Emplastrationis genere inferi 425 b.
 emplastrari, inoculari 627.
 emplastratio seu inoculatio, genus infitionis 429. emplastratio arborum quid 301 b, 509: in pomis quando & quomodo fiat 598. emplastrationem faciunt etiam aliarum arborum 429
 Emporium Heracleæ 121
 Empturiens 97 b. emptio equina 117 b. emptionis pretium, ouerat vitis rationem 271. emptionis formula 104, 109: lex 104. in emptionibus sex res dominum legitimum perficiunt 123 b. in emendo quæ consideranda 100 b. emiquæ quibus in locis debeant 40 b
 Emundant pennas gallinæ 360 b. emundare segetes 421: vinum 466 b. emundetur humus 327. emundentur faeces 486 b. emundata torcularia 431: pastinatio 237 b
 Emuscantur arbores 426 b: vt. ed. muscantur.
 emunire arborem cauea 291.
 emunita retib. cauea 367
 Encytum vt fiat 29: f. enchyttum.
 Ennæi æquoris lilia 410 b
 Ennius citatur 60, 127. Ennius in Euhemeri libris versis 89
 Enodari virgas falce 289 b.
 enodata vitis 16
 Eo plumbum infundito 11. & mox, Eo indito. sic, Eo addito oleum 48 b. eodem infundito 34 b
 Eousque dum- 271 b
 Eoo Lucifer ortu 411
 Ephippium 119
 Epicharmus de re rust. 163: citatur 336
 Epidromus torcularii 9
 Epigenes de re rust. 54 b, 164.
 Epiphora oculi 319 b
 Epiroticæ pecuariæ 97 b. Epirotici boues peculiarem formam habent 306
 Epistata vilicæ 24
 Epistylum 135
 Epitomis sex circumscripta multa volumina 164
 Epitonia 136
 Epityrum ex oliuis 37, 48 a
 Epiurus, paxillus 628 b
 Epulari circa larem domini focumque familiarem 418.
 epulum quotidianum 131
 de Equis & equabus quæ tenenda 116 b, 323 b. de equi indole ac forma 326: cura & medicina 327. equi qui probentur 584 b. equi feri 98 b
 Equæ quæ probentur 585: vt tractentur 585. asinum vt admittant 332: si rabiant 330
 Equariæ grandes 97 b. equini generis educatio 323 b
 equinum pecus tripartitum est 323 b
 Equuli domitura 118 b
 Equiculus seu Æq. 116 b
 Equitii vnde d. 99 b
 Eratosthenes orbem terræ vt

diuiferit	55 b	Eudoxus citatur	399
Ergastuli mancipia	179, 418 b	Eumerus poeta citatur	383
Erigones canis	413 b	b. Eumeri libri ab Ennio	
Erineum	148 b: 151	versi	89
Erineum vti fiat 29 b. vet. ed.		Euenit serius, i. exit e terra	272
Herneum.		b. euentus rei	414 b
Erratica brassica 50 b. errone		Euerruntur officinis, s. ex	
ducem retinere 393. erronei		380 b	
canes	353 b	Eugeniae vites 217. Eugeneum	
Eruca salax 413: Priapo vicina		geminum	5 b: 78
406 b: vt colatur	440 b	Euius, Bacchus 424. euic euic	
Eruca, <i>μυρμη</i> 446 b: perhor-		Pæan	409
tos serpit 412: vt profligetur		Eumæus subuleus	108 b
446 b, 531		Euphito † de rerust. 54 b. idem	
Eruderatum solum	104	Euphyio	164
Eruditum omni opere rustico		Euphorio de rerust. 54 b: 164	
446 b		Euphranii duo de rerust. 54 b	
Eruptione facta profugere	393	Euphron de rerust. 164	
Eruisatio 201, 421 b, 339: quan-		Eurus, Vulturinus 286 b, 430	
do feratur	547 b	eurinus ventus 422. Eurio-	
Eruila	21 b	notus flat	426 b
Erythræo ariete 335: & b. cry-		Euthronius citatur	384
thraeis arietibus. Ibidem a,		Ex albo decoloratur 482. ex	
vet. editio, quos vocant <i>ἑρυθ-</i>		aureolo varias 384 b. exru-	
<i>ῥαῖς</i> , erythræos.		tulo albicantes; &, ex auro	
ad Escam vites serere 215. escu-		flauæ 357 b. ¶ Ex kal. Mart.	
lentæ merces	444	249. ex a. d. vii Id. Febr. 79.	
Esc, edere 50. esitare brassicam		¶ Ex facili, facile 273 b. sic.	
50. esui condere oleas	94	Ex commodo 462 b. ¶ Ex	
Et etiam Græci 110. sic 89. & is		subaudita; vt, plenos sinus	
non, neque is	207	vrbe reportet	411 b
Etesia kal. Aug. 428 b: flare		Exacescere & Exacuiffe	460 b
desinunt 111 kal. Sept. 429		Exactor operis 237. exactor	
Etiamnunc	127 b: 129	vigilans	235 b
Etymon habet a glub.	89	Exacueridicas	422
Euadere limen	350 b	Exaggerandum stramentis	
Euagon de rerust. 54 b: 164		auarium	371
Euauit pruina	109 b	Exaltare sulcum 235 b. exaltant	
Euannare foras	91	in tres pedes	234 b
Eubulus de rerust. 54 b. idem		Examina siluestria indagari &	
Cleobulus	164	capi vt possint 391. vñc Apes.	

Excecant oculos asparagi	443	Exhibeat domino fidem acbe-	
Excandescere in exteros 353 b.		neuolentiam	413 b
excandescere annonā 130 b:		Exhorreat aestus siccos	407 b
idem Incendere 131. excan-		Exigere pastum	109 b
desecerunt me cupiditate 133		Exiguitas acinorum 218: cibi	
Exclusi pulli 362, 375. ad ex-		342	
cludendum quæ apta oua		Exit herba, e terra sc. 202. sic,	
361 b. idem Excud.		exeat & grandescat lens sata	
Excodicare vites quid	337 b	547. excunte mense 567.	
Excreti a farina fufures 360.		628. Exitus naturales	328
Excreta tritici, dantur galli-		Exordio longiore legem fa-	
nis	360	tigare	303
Excubandis ouis vtiliores gal-		Exorientem versus 140 b. ex-	
linæ nouellæ 362: <i>restitus</i> ex-		ortus æquinoctialis	67
cludendis, <i>vet. ed. vel incu-</i>		Exossare carnem suis	489
bandis.		Expandunt in sole	459
Excubitor vigilans	352 b	Expedita discentib.	416
Excudit mihi vt componerem		Experientia rerum varia 412.	
cultus hort. 414 b: pro Ex-		experientia exercenda 73 b.	
tudit. excutos pullos 136		Experimentis multis inspi-	
b, 141 b. excusis anserculis		ciendus est futurus villicus	
374 b. & mox, Pullis for-		415 b. experimentū muria	
mandis excudendis que. Iti-		maturæ 454. Expertum	
dem Gr. <i>ἐκχυλίσματα</i> .		medicamentum	50
Excusent se inuicem a calore		Experrectiores sunt apes 388 b	
626 b		Expers frumētī natio, i. carens	
Exemplo sine, nec docetur re-		334	
cte, nec discitur	415	Expianitur gallinæ incubaturæ	
Exemptis xl diebus, i. exactis		363	
622 b. sic, exemptis tribus		Explantari ventis	253
dieb. 634. Exemptio fauo-		Explorare gustu 186, 430 b. si	
rum 398 b. exemptionem		regula exploraueris equale,	
difficilem præbet 241 b.		si esse	520
Exemptiles peritæ 370 b		Expolita frumenta	212
Exercere cursu & opere	325	Expopulatio fructuum	217
Exesa vinea 554. exesa vermi-		Expromisit nummos	104
culis oliua	487 b	Exputare plantas 423: vitem	
Exgruminantes cochleæ 146 b		238: falices 271 b. exputatos	
Exhalationes noxiæ	519	palos acucere	422
Exherbatur plāta nouella 272.		Exsaniare sinapi 491: baccam	
exherbādus erit locus 437 b		pressam 482. exsanctur ca-	

ro salita 489 *b.* ¶ Exaniet
amaritudinem 491
Exfecare terra 302
Exferito radicē, i. euellito 491
Exsistere, emergere 82
Exstirpatur ager siluestris 428.
exstirpatur virgultis ager
601 *b.*
Exsudavit amurcam omnem
433
Exsugero succum 48. exsuctio-
res segetes 118
Exultatio puerilis 338
Exteris gentibus 392. externa-
rum gentium agricolæ 283
b. extranea exercitatio, extra
urbem sc. 447 *b.*
Extraordinariæ species 103
Exuberant maiore fructu 294
b. exuberant fauorum ce-
ras, i. vberes reddunt 385 *b.*
sic, exuberandis vindemiis
apta materia 207 *b.*
F
Fabæ satio 17, 87 *b.* 196, 624 *b.*
farrienda sit, nec ne 202:
quando & quomodo vellē-
da 398. fabæ collectio 197.
Fabacea messis 624 *b.* Fa-
baginum acus 23 *b.* Fabalia
17 *b.* fabalia matura 196 *b.*
pro stercore inarantur 76 *b.*
Fabuli albi 27
Faber piscis Atlanticus 378. an
Phager.
Fabricæ villaticæ sedes 319 *a. b.*
fabricæ planæ 319 *b.*
Fabricate iugum 308: nauigia
247. fabricatis in hunc
vsum vasis 360
C. Fabricius 159

Fabriliis libella 236 *b.*
Fabuli: quære Fabæ.
Face pro Fac 13 *b.* 14 *b.* facito
inferuere 472. facient te
peruenire ad 591. faciet vi-
no quod volet 45. Facere
catulo, s. rem diuinam 212 *b.*
bis.
Facies litteræ 237
ex Facili, facile 306, 477
Factores doliorem cuparumq;
315 *b.* factores olei 25 *b.* 26 *b.*
iuratur 44. factorii modus
completus 616 *b.*
Factus olei 26 *b.* quid 77.
facti vnius mensura 487 *b.*
cum expresserint facta 488.
vet. ed. At recentiores, cum
expresserint, facta statim
elui: vt signif. vasa in quibus
expressum est oleum.
¶ Facultas sit alendis farmen-
tis 268. ne vagandi facultas
detur 375 *b.* si facultas non
est rescis, i. copia 263 *b.* 270.
si facultas eius sit copiosior,
i. si maior eius copia suppe-
tat 473
Facariæ sportæ 8. Faciniæ vi-
tes q. 216 *b.* facinum vi-
num 479 *b.*
Fagus ad quæ utilis 633. fagi-
nea materia 13479
Falces sex generum 76: foena-
riæ, stramentariæ, arborariæ
7: vineaticæ, siluaticæ 8: pu-
tatoriar, messoriar, foenariæ
337: verriculatæ, rostratæ,
denticulatæ 211 *b.* lunatæ
337: vinitoriæ figura 264 *b.*
falciculæ breues tribulatæ
337

337. falcule vineaticæ & ru-
scaræ 8: vindemiatoricæ 461
Falcere ornithonis 135 *b.* 136
Falerno completa multo 414
b. Falerna annosa, fructuo-
siora 95
Faliscus ager 149. Faliscæ præ-
sepes æstiuæ 9
Fames, teterrima mortis co-
mes 184. famis impatien-
tissimæ sues 352 *b.*
Familia vt curanda 4, 178: ci-
baria & vestimenta quæ re-
quirat 24, 25, 418. familiæ
numerus 73 *b.*
Familiares bubulco fiant
boues 307 *b.* familiaribus
aque viridibus 376. fami-
liaricæ sellæ 68 *b.*
Famulatu miserorum 158 *b.*
Far promendum vt sit 94 *b.*
95 *b.* quot generum 190 *b.*
Campanum 36: vernacu-
lum 421 *b.* farre hordei 527
b. & farre hordeaceo 372.
farracia seges 81. farraria
fistula 7. farrearium pilū 7
Farciariaues vt debeant 365, 366:
vt gallinæ, anseres, palumbi
31, 142. fartus semine cucu-
mis 413 *b.* fartus fici 299 *b.*
fartura auium 366. sic, far-
turæ destinatur turtur 368.
fartoris officium 365 *b.*
Farinarium cribrum 28 *b.*
de Farno tabulata 520
Farrago vnde d. 81, 191. far-
raginis satio 200 *b.* 611.
farrago hordeacea 199.
farraginata quando fiant
431

Farriculum e nouo tritico
623 *b.*
Fasces apio & secto porro cin-
gere 413. fasciculi legumi-
num 197. fasciculi fœnicu-
li fustib. illigati 462 *b.*
Faseli satio 612, 614 *b.* faselus
longa, atriplici grauis 413
Fastus antiquorum astrologo-
rum, i. fasti 399
Fatisit segetibus solum 205
Fauentinus ager 56, 220
Fauilla nigra satiare 412 *b.* fa-
uilla pro stercore 206
Fauonii exortus 79
Fauoniana pira 300 *b.*
Fauorabiliter sentire 638
Fauultus pastor 99 *b.*
Fautores competitorum 136
Fauus apum q. 151. fauorum
exemptio 152 *b.* duo gene-
ra, xbi duo examina 401
Febriens mula 332 *b.* febrici-
tans pecus vt curetur 314,
343
Februarii descriptio & opera
422, 547: horæ 569 *b.*
Fecinum vinum: quære Fac.
Fælis & mælis 145, 375 *a. b.*
Felicula seu Filicula 51
Fenestre qua parte faciendæ 68
b. fenestellis illuminari 359
fenestellæ breuissimæ 525:
ms. fenestrellæ.
Ferarum pecudum genera 98 *b.*
feræ pecudes ab hominibus
mansuetæ 103. feri per
mansuetos consuefiunt 369
sic, feri arietes 335: feræ ar-
bores 213 *b.*
Ferina caro 403

Feraces seminum 330 b
 Ferialia carmina flere 412 b
 Fertum Ioui 40. fertum ad-
 fiet 42 b
 Fereola vitis 218 b: nescio an
 Fereola.
 Feriæ publicæ aut familiares
 42. feriæ bubus & bubulcis
 39. feriæ quibus iumentis
 nullæ 41 b. per ferias facere
 quæ liceat; quæ non 2 b, 212
 418. feriis boues iungere vti
 licitum 41 b. feriis caret ne-
 cessitas 316
 Fermentantur in amphora fi-
 cus 460 b. fermentare ter-
 ram 84. fermentatum so-
 lum 245 b: *cf. seq. pag.* velut
 fermento quodam intume-
 scit. sic 438
 Ferox, nomen canis 355
 Ferri massæ ignitæ 454. Fer-
 ræ, instr. rust. 7, 75 b. ferra-
 mentorū varietas 76. ferra-
 mento quali facienda insi-
 tio 270: quali putatio 264 b
 Ferrugineis hyacinthis 411 b
 Fertilitatis signa in vite 349
 Fertum: quære Fertum.
 Ferbuerint diu 346. feruores
 æstiu 261
 Festi dies vt agendi villico 418.
 festis exercere diebus quæ
 licitum 212. qu. Feriæ.
 Festinabimus emundare 266.
 festinantius demetere 194
 Festucis vectibusque calcato
 15. festucata fundamenta 11.
 al. Fift.
 Fibræ porri 27. fibræ rapi
 mediam gustato 499

Fibulæ iligneæ, vimeæ, nucem
 15 b
 Fici vt serantur 15, 87: quando,
 ubi, & quomodo serendæ
 306: & 299 b: coli & curari
 vt soleant 381: inseri vt ve-
 lint 20 b, 302 b: firmiores
 feracioresque vt fiant 307:
 grossos vt teneant 32: varios
 fructus vt exhibeant 382: se-
 ræ vt sint 307
 Fici arbor 303 b. fici planta
 380: cacumina 299 b: gene-
 ra in Italiam quæ translata
 87: genera quæ præcipue
 feri debeant 299 b: quæ quo-
 loco serenda 6 b. fici satio
 & cultura 366 b, 379 b: insi-
 tio 390, 641 b: emplastratio
 390. fici vt promendæ 95 b:
 vt feruentur 381 b: vt siccen-
 tur 458 b: aridæ vt fiant 458
 b. fici aridis conficiendis
 429 b. ficorum coria siccen-
 tur 382. fici conculeatæ mas-
 sa in offas diuisa siccatur
 459. fici aridæ vt integræ
 maneant 33. *¶* Ficus ma-
 turissimas 461: & fici aridæ
 pondo 453 b
 Ficariæ crates 22. inter fi-
 carias caprifici arbor seritur
 380 b. ficetum 86. ficulneæ
 arboris 303. ficulnea cacu-
 mina 382: folia 310 b
 Fide bona soluere 9 b
 Fidelia fictilis aut vitrea 471 b,
 491
 Fidis, sid. cæleste 422, 426 a b,
 428 b, 429, 433 b, 435. Fidi-
 cula, sid. cæleste 425 b
 Figu-

Figularis creta 319. figlina cre-
 ta 140. figlinam exercere
 58 b
 Figuræ inæqualitas in dolis
 453 b. fingendi & figuran-
 di ceras 401 b. figurati e la-
 teribus parietes 330. figu-
 rare in speciem cunei 289.
 figuratur simile angustæ ol-
 iæ 401. *¶* Figurantes sibi
 ipsæ vicerem 324
 Filix vt extirpetur 185, 429 b,
 393. filicula trita 325 b. fi-
 lecta quando extirpentur
 605
 Filo gracili connectere carni-
 na 409 b
 Fingitur proles mulini generis
 330
 Fini qua in modiolos erit 12 b.
 fines tuendi cur & quomo-
 do 69 b. finitio ab antiquis
 lege sancita 303
 Fircellius Pauo 128 b, 136. Fir-
 cellini pauones 133
 Firmandæ largo pascuo 325.
 firmarunt posse inseri 618.
 sic Firmantur, asseuerantur
 610
 Fiscis nouis premi oleum 488.
 in fisco nouo premere 489.
 fisco inclusa, prelo supponi-
 tur 482. *Dimin.* fisco li-
 gneo inclusa baccas expri-
 mito 472 b. fiscellæ texen-
 dæ & picandæ 461. (Fiscellus
 mons 98 b: & Fiscello Sau-
 tacti 107) Item, in fisci-
 nis nouis includi 485 b: in
 fiscina noua vuas premito
 473 b. fiscinæ sportæque ex

palma & sparto 434. sic 9,
 411 b
 Fissile adminiculum 273 b
 Fistuca: quære Festuca.
 Fistula farraria 7. fistula frigi-
 daria 336. fistulæ plumbeæ
 in aquæ ductibus qua men-
 sura quod pondus efficiant
 608 b. fistulosi lapides 325
 Flabellum 80 b
 Flaccidæ aures 327 b, 345 b. fla-
 cuit simus 68
 Flagellum in vite q. 80 b, 227.
 flagellum primi anni 251 b.
 flagellis prolixis incitare vi-
 tem 244
 Flammata cupidine Tellus
 409. flammeus halit⁹ 286.
 flammeola caltha 411 b
 Flata pecore pecuniæ 99 b
 Flatus aquilonis 423 b
 Flauebit messis aristis 411 b
 flauentes segetes 211. flauen-
 tia poma 243 b
 Flexus pali 253. flexuosa radi-
 cum 630 b
 Flocci substrati 94
 Flora & Ferialia 33 b. floralia
 horti spec. 77
 Florere sata quando soleant, &
 in fisco nouo premere 489.
 quomodo 392. flores vt
 condiantur 455. flosculi po-
 morum, i. vmblicati ver-
 tices 479. flos marmoris
 vel gypsi 464 b, 465 a. flo-
 rem calcis 336
 Fluido contrarium terrenum
 377
 Flumentana porta 129 b
 Flumineæ salices 648
 Flutæ muranæ 116, 340
 X x

Fluuijales atēnæ 320 b. in fluuiatili negotio 379 b. fluuiaticis animalibus insidiari 376

Focaneus palmes qui 262, 293, 352

circa Focum familiarem epulari 418. in focum corona indita 43. focus circumuersus noctu 43. foculi duo 7 & 8.

Fodiri possunt seminaria 425 b sic Circumfodiri 297 b

Fœcunda fruticis regio 385. fœcunditatis parem legem Natura dixit plantis & animalibus 224 b. fœcundatur terra 624 b

Fœminæ pauones, i. fœminei sexus pauones 371 b. fœminis multa sunt & esse debent cum maribus communia 449. fœmininum nomen 134

Fœniculi satio 360

Fœnum quando & quomodo secandum 89 b. succisum tractari & condi ut debeat 210, & 92 b. melius quod 208. fœni sector 416 b. fœni sectio 392. fœni repositio seu fœnile 529. fœni semina 209 b. quando spargantur 611

Fœnariz falces 7, 537. fœnilia 173. fœnifeca, fœni sector 209 b. fœnifeces 89 b. fœnificia æ 89 a b. fœnificie instituendæ 426: vet. ed. fœnificie instituendi sunt. fœnificie vt condantur 92 b.

fœnificium 23 b, 71 b, 126, 129. sic. post fœnificia 210 a b

Fœnigræci satio 200 b, 558 b. 611. fœnum græcum rusticis filiqua dicitur 200 b, 431 in defruti condituram adhibetur 463, 465, 468 b. in gleucini olei condituram 488 b

in Fœnus dare 134 b. fœnertor fure peior 1, 138

Fœrant in paludib. anates 376 b. fœrant rarius 367 b. non fœrant 373. fœtura quid 101. de fœtura quæ obseruanda 101. fœtura humana 124. Fœtum edant, i. oua pariant 374 b. fœtibus terrenis & arboreis abundantes saltus 382 b. secundi fœtus pecudes signantur 426

Folia vnde arboribus quibusdam maneant etiam hieme 63: quæ indicent anni tempora 88 b. foliatis ramis 579

Folliculus fici 89

Fomenta frigori adhibentur 327 b

Fontes arguti 410 b. fontium vires quando maxime expleantur 437. fonticulorum amœnitas 417

Fora & torcularia diligenter emundata 431, 461

Foramina naturæ 145 b. foratiparietes 359 b. foratis cornibus 336: peticis 370 b

Forda bos 322. ne forda vteri grauetur onere 322 b

Forensia vestimenta 479

arenæ genera 320 b

Fossionibus concitare vineas 267 b. fossuræ regula 517. fossura vitium quando & quomodo fiat 503: quoties requiratur 267 b. fossura plana 253 b. hiberna, in Hispania 253 b

Fouenda calido aceto 315 b

Fraces olei 26 b. fracescit oleum 174. fracescit calore 92. vbi bene fracterit 38 b

Fragmina fauorum 402 b. fractura vt sanetur 51 b

Fraudare, priuare 225 b

Fraxini satio 288. fraxinus duum generum 504: ad quæ utilis 633. fraxinea fronde 310

Fregellana nigra vitis 218 b

Fremitus canis 353

Frendere, frangere 111: vnde

Fresa faba 202 b

Frequens piscib. viuarium 377 b. frequenter prole noua mundum 409. frequentant fœtus columba 525. frequentant piscinas 377. frequentare vineam 254. frequentatur inductio, i. calx frequenter inducitur 522

Fresus: vise Frendere.

Fricatio assidua 313

Frigito salem 34. fricti sales 634 b. frictum triticum 112: cuminum 43

Frigidaria fistula 536. frigidaria maltha vt fiat 536 b

Frit, quid 89 b

Frondes superuacuas decerpentes 267. frondes bubus

& pecori 15 b. frondens
multa materie 214. in fron-
datione quid cauendum
290

Frons occipitio prior est 4

Fructus aridi & liquidi 67 b.

fructus omnis quinto gra-
du ad perfectum peruenit 83

fructuum venturorum expe-
rimenta vt sumantur 600 b

fructus auariorum, oua &
pulli 132. fructus ouium

qua lege venire solitus 46.

¶ Fructi plus capies 4. fru-
ctus venenum 58

Fructifera arbores 427. fru-
ctifera materie 258 b. fru-
ctiferum sarmentum 568 b

Fructuaria villa 172. 173. fru-
ctuaria sarmenta 262, 500

b, 502: flagella 286 b. fru-
ctuarii rami 298: oculi 240

b. fructuarius palmes quid
292 b. fructuaria pecus 111

Frugalitas antiqua 132. fruga-
litas exemplum domesti-
cis sit villicus 418

Frugibus idonea pars materie
inferior in vite. i. fructib. 239

fruges roburneæ 382 b

Frui pabulum 456

Frumentum quid 89: frumen-
ta quale solum expectant 192

318: florere & grandescere
quot diebus soleant 592:

quot gradibus ad maturita-
tem veniant 81 b. terenda,

expurganda, & condenda
quomodo 211 b. vt custo-
diantur 523 b: vbi melius

seruentur 173: contra cur-

culiones & mures vt seruentur
31 b: vt promantur

94 b: ne degenerent 194:

frumenta matura quando
serantur 431 b: quæ vbi

seri velint 17. frumen-
tis largis quæ regiones ab-
undent 225. frumentarium

solum 296 b. frumentarius
ager qualis esse debeat 185 b

514 b

Frustratio cupiditatis 417

Fruticibus buxeis aut myrtis
376. frutices olorum con-
cuti 446 b. nec frutex nec

arbor est vitis 494. ¶ Fru-
ticat seges ante hiemem 201

b. cum fruticauerit lupinū
429. ¶ Frutecta siluestria

398 b. frutectis obsessus ager
231 b. frutectosus tractus

184 b

Fuci quale apum genus, & an
in totum exterminandi 400

b: & 150, 599

Fugitiuarius 146 b

Fulta cibus bos. i. roborata 322 b

Fuligo supra focos testis inhæ-
rens 446

Fullonica pila 7. 9

Fulmina vt prohibuerit Tar-
chon 412

Fulmenta 9

Q Fuluius Lippinus 145

in Fumo suspensa perna 52 b.

fumus apibus aptus qui 397

fumarium 174 b. fumigare

apes 150: aluos 398: galli-
naria 364. fumigantur pul-
li furculis puleii 363 b

Fundamenta rustici edificii 319

C. Fune

C. Fundanius Varronis focer

35. Fundania Varronis vxor 53

L. Fundilius 57

Fundus probari qui soleat 165

b. de fundi solo quot vi-

denda 61 b. fundi oram ste-

rilem quæ faciant 71. extra

fundum commoda quæ &

incommoda 70. Fundus

suburbanus vt instruendus

6. fundi locatio frequens,

res mala 176

Funis quam longus esse debeat

25 b. funes qui quales 40 b.

funex arena texere 403 b

in Funus prodire defuncto 96

Fur, fucus 150

Fureillis contundere 197. fur-

cillæ bipedales 64 b

Furfures hordeacei 475 b

Furtis libidinis extimulatur

324

in Furno siccantur ficus 581 b.

furno torrefactæ fici 459 b

Furtiva ruta melius puenit 575

Furunculus verrucæ similis 261

b: vt submittendus 263 b

Fusci anseres 528. fusca lanæ

334 b

Fusilis sal 329. an fossilis?

Fusoria coquina 534 b: bal-

nearum 536 b

Fusticulus allii 531 b

Futurus villicus, i. qui villicus

esse volet 415 b: 416 a b.

G

Gaberius eques R. 108

Gades & Gaditana lactuca 408

b. Gadium municipium

378. Gaditanum municipi-

pium 335. Gaditani muni-

cipii brassica 440

Galatium hordeum 194 b

Galbuli 85

Galli appositissimi ad iumenta

123 b: messem quo compen-

dio faciant 597. Gallicus

ager 56: nunc Piceno con-

tribuitur 220. Gallicus ca-

seus 492. Gallicæ oues 334

b: vites 218: vuae 476 b.

Gallica salix quæ 271. Gal-

lica vlmus, seu Atinia 287 b.

Gallici arbuti ratio 293 b:

cultus 274. Gallici lignia

feres 521 b. Gallia maxima

donat mala 414. Gallica-

num vocab. 81 b, 275, 286 b

Galli, mares gallinacei generis

140, 356 b. galli rixosi pro-

cacitas vt impediatur 338 b

de Gallinis 139 b, 526. gallinæ,

scemina gallinacei generis

140, 356 b: quot generum

139 b, 356 b: quales emen-

da, & quomodo tractandæ

357: cibaria quæ desiderant

360: parere & incubare quā-

do incipiant 546 b: ne vuae

& ficus tangant 364 b: vt

farciantur 31, 365 b

Gallinacea oua 527, & 27 b.

311. gallinacei pulli 141, 372.

gallinaceum genus 362 b.

gallinaceus grex vt supplen-

du 364 b. ¶ Gallinacei

quales probentur, & quo-

modo tractandi 357 b. gal-

linaceus pyctes 357

Gallinaria vasa 367, 369 b.

gallinaria vbi & quomodo

Xx 3

constituenda 358 b. gallina-
rius curator 140 b. Galli-
naria insula 142, 336 b
Gallioni nostro 402 b
Gangetica aues 368
Garada Syriae 87 b
Gargilius Martialis citatur 574
Gelum, pro gelu 88: & Gelus
20. Gelantur hiemis frigo-
ribus 387. gelatus caseus
348 b. gelato lacte mollior
413 b. Gelicidia si erunt 26.
gelicidia nocturna 421. ge-
licidiis peruri 446 b. geli-
cidiis mitescunt acini du-
riores 214 b
Gemellae vites quales, & vnde
d. 216. Gemellar structile
485 b
Gemino astro, Geminis 411 b.
Gemini in caelo qui 99
Gemmare incipit planta 85.
gemmantis pinnæ 371.
gemmantia sarmenta 569 b:
lumina 410
Genendi principium 84 b. sic
Genuntur, gignuntur 116.
Genitalia tempora mundi
408 b. genitalia semina
bulbi 406 b. genitali loco
nata 229 b. genitalia loca
330: membra 229. genita-
les partes 323. ne genitales
sint vuluæ 349
Generositas furculorum 614 b.
generositas in natis exhibi-
ta 330 b
Generatim condere vina, i. per
genera 550. generatim ar-
bores disponere 298 b. Ge-
neratim & Specialiter, op-

pos. 227. ¶ Hortum omne
genus, coronamenta omne
genus 6 b. sic, seminaria o-
mne genus 79. omne genus
auius opuletæ 135. quod
genus pastores habendi 123.
hoc genus reb. nil proficitur
102
Genistæ satio 272, 512. genesta
quando ponatur 559
Gentes solum nonnumquam
mutant 167. gens vniuersa
totius alui consumitur
384 b. sic, gentis totius exi-
tio; de apibus 587. ad Gen-
tiles deducendus 56
Genibus rectis 113 b: 306 b. ge-
nicula in rosarū fureulis 631
Geometrarum opus 275
Georgicum carmen citatur 343.
Georgici carminis omittæ
partes, a Columella expletæ
403, 404. Georgica Demo-
criti 436, vet. ed.
Germanæ vites duum gene-
rum 216
Germania fecunda proceri
milite 225
Gerulus, baiulus 411 b
Gestiant aues apricitate diei
376
Getae *καὶ ἀκρόπαι* 334 b
Gibberi spina 113 b. gibberæ
gallinæ 142
γίγαρις, vna excrementa 634 b
Gilbus color eq. 585
Git, semen 329 b. gith quan-
do seratur 612 b: *ms. cod.*
Giddi.
Glabra fiunt colla 317. glabra
cutis vt fiat 59. glabratur
sua

fues 490. glabrescit area 211
glabrentia loca 193. glabre-
ta 193
Glacialis regio 213 b. glaciale
caelum 215. glaciatus caseus,
i. coagulatus 347 b
Gladiolus, iris 334. gladiolus
narcissi 385 b
Glandes quando colligendæ
632 b: ne scabiosos reddant
boues 310, 433
Glendaria silua 63 b. glandi-
fera robora 385 b
Glareosa loca 199
Glauea succo salubri 406
Glæbe probatio 185 b
Gluecinum oleum 488
de Gliribus & glirario 147
Gliscit difficulter, i. pinguescit
368 b
Globosi corporis 413. globuli
vt fiant 29
Glocientes gallinæ 361 b
Glomerata corymbo 409 b.
glomerosæ apes 384
Glubit ramos 92. glubere sa-
licum 16 b. glubens mate-
ria 10, 16
Gluma quid, & vnde d. 89
Glutinosa terra 233
Glutus fiet locus 21
Gnarus vinitor 265
Gneti semen 347 b. f. gneti seu
cneti.
Gobio exiguus 381
Gongylis rapa 414
Gortynia platanus 63
Græcæ oues 340 a b, 632.
Græculæ vites 218. Græca
salix quæ 271. Græci scri-
ptores citantur 103, 516 a b.

517 b, 524, 528 b, 532 a b, 544.
559, 568 b bis, 569 ter, 571.
583, 588, 603 b, 616, 619.
624 b, 626, 630 b, 631, 633 b.
634 ter. Græca vocabula
in villæ partibus vsurpata
96 b. Græcum prouerbium
403 b
Græcinus Iulius: vise Iulius.
Gramina extirpanda e vineis
nouellis 249: vt extirpantur
184 b: 571 b: ne renascā-
tur 603 b. graminosus a-
ger 349 b. graminosum fo-
lum 304 b
Grandescunt frumenta 211.
grandire, grandescere 42
Grandinosa cæli qualitas 214.
grando vt auerruncetur 330
b: 333
Granum quid, & vnde d. 89.
granum rutilum & albidum
quid signif. 194. Grana-
ria vbi & quomodo ædif.
173 a b: vt distinguenda 523
b. granaria sublimia 92 b,
93: sub terris 93. ¶ Gra-
nata mala, quæ Punica vo-
cantur 474: vt feruentur
477. Granea triticea vt fiat
30
Gratuita contingunt examina
389
Gravis ære 411 b
Grex reparandus quotannis
337 b. greges pavonum 136
137. gregatim laborant pe-
cora 312. gregarii pastores
304 b
Grossi subrubere incipiunt 581:
vt ne cadant 32. grossi ex
X x 4

caprifico 580 b. grossulos
decutito 299 b
Grumos in pratis dissipare
209 b
Gruminantes cochleæ 146 b
Gulæ subtilitas 377
Gumen lacrymare incipiat 628
b: *ms. cod.* gummine. gum-
ma effluit 618 b: *ms. cod.*
gummen. gummi liquida
perluere 487: & mox, crassa
gummi liuerunt. gumma-
tæ arbores 618 b. gummi-
nat prunus 545 b. gummi-
tione vna contenti 487.
gummitiorem alteram nõ
recipit 487
Gurgulio longior 107. qu.
Curculio.
Gurgures montes 101
Gustus cuiusque generis vt
merus, non mistus conda-
tur 244 b
Guttatus color eq. 585
Gymnasia vrba 96 b.
Gypso crasso oblini opercula
476. gypso medicata vina
621 b, 622. gypsi flore sicco
vvas obruunt 475 b. Gy-
psare vinum 471: opercula
473: lagœnam 474. gy-
psata lagœna 438. gypsa-
tum vas 474 b, 577 b
Cyro paruo decurrere 409 b.
H

Habeo] vineam nouellam an-
te brumam ablaqueatam
habeto, i. ablaqueata tibi
esto 502 b. sic, Pampinatam
habeto 503. habebit vitan-
dum, vitare debebit 419. sic,

habebit hoc in perpetuum
custodiendum 452: illud
præcipiendum habeo 486.
¶ Habebis in sole optatam
muriarum, i. continebis 454.
457 b. sic, clausos haberi
cum matre 364. ¶ Habe-
antur tepide 364. si minus
pure habita est apis 386 b: &
mox, si tractetur fraudulen-
ter.

Habia: vise Auia.
Habilis arbori & iugo 216
Habitationis mansiones vt
constituendæ 519 b. habi-
tatio vt delutetur 38 b. ha-
bitacula autum 525
de Hædis quæ tenenda 108: vt
alendi 632 b. hædi cælestes
99, 107 b
Hæredium quid 66
Halcyonii dies 423 b
Halec & acetum 24 b. halec-
tæ tabentes 380 b. halleculla
tunsa 314. allecula riualis
376 b
Halefi Sicani flores 410 b
Halicastrum far 190 b: 193.
Halitus septemtrionis eligen-
dus 603. halitu caloris vi-
uido 395. halitu malorum
corrumpuntur acina 476
Hamilear citatur 453
Hamulam lymphis habilem
413
Hara suum 110 b, 350: anserum
374 b, 375. haris satio 410:
f. aris, i. aro & arisato.
Hegesias de re rust. 54 b, 164
Heleoselinon, apii genus 588 b
Heliotropia 58 b
Helles

Helles portitor 407 b
Helops: vise Ellops.
Heluo colore 113 b, 217 b. hel-
uenaciæ vites 218. heluena-
ci generis palmites 286 b.
Heluolæ vites 217 b: vnde
dictæ 217 b: Bituricis fru-
ctuum opimitate respon-
dent 243. Helueolum vi-
num vt fiat 14. helueo-
lum minusculum 5 b: 78
Hemisphærium 136
¶ *ms. cod.* 83
Heraclæa emporium 121
Heraclæus Eph. citatur 360 b
Herba satis noxia est 202 b.
herbarum conditura 454 b:
458 b. herbidi campi 101,
324. herbidiæ segetes 175
Herbum, eruum, 629 b: 525
Hercules aurea mala ex Hesp-
ria in Græciam exportauit
99. Herculanæ ficus 6 b
Heliodus de re rust. 54 b: 163 b:
citatur 419 b
Hesperus ore corusco 411. vise
Lucifer. Hesperidum mala
99
Hetrurix ager 65 b: boues 306
¶ *ms. cod.* 148, 280
Hexastichum hordeum 194
Hiat rimis 391. Hiascentes nu-
ces 10 b. sic Dishiascentes
arbores 8 b
Hibernæ fici 6 b, 299 b
Hiems initium quod, & quot
dies habeat 79, 433. hiems
bipertita 421. hieme quæ
facienda 18, 78 b, 82. hie-
males dies 418. hiemalia
loca 520. Hiemat, f. celum

420 b: hiemat vehementer
423: hiemat cum frigore &
gelicidiis 432. hiematio 153
Hiero de re rust. 54: 163 b
Hilaritas diei 400
Hinnus quid 119, 120, 331 b
Hipparchus citatur 163, 398 b.
399, 434 b
¶ *ms. cod.* 119
¶ *ms. cod.* 99 b
Hippocrates multa oppida in
peste seruauit 60 b
¶ *ms. cod.* 324
Hippoclinon, apii genus 588
b: atrum olus 441
de Hircis tenenda quæ 107.
hirci Libero immolati 58:
admittendi quando, & qua-
les 632
Hirnea fistilis 29 b
Hirrus prætor 113, 154
Hirsuta rusco 413. hirsutum
pecus 335. Hirta plumis fe-
mora 358. hirtæ oues 126.
hirtum pecus 161. Hirtiolas
vise Irtiola.
Hirudini haustæ remedium
319 b
Hirundinis aduentus 423 b
Hisdem, iisdem 612 b, 630 b
Hispania vltior, & Attilius
Hispaniensis 110. Hispani-
enses molæ 7 b. Hispanica
vitis 217 b. Hispani olet li-
bram 604 b
Histones textorii 58
¶ *ms. cod.* 148
Homericus Melanthius 106 b
Homo bulla 53. in homines
singulos, i. operas 24 b. sic,
homines xvi 7 b: homines,
serui

ferui aut liberi 71b
 Horda seu Forda 113b
 Hordeum vbi serendum 17:
 solum quod requirat, &
 mensura qua seratur 192b.
 hordei genera & satio 194:
 maturi satio 624: canterini
 satio 610b, 611, 614. Galatici
 satio 538, 548. hordeacea
 pira 300b. hordeacea far-
 rago 432
 Hordicalia fest. 113b
 Hornotinae nuce 10b: virgæ
 293
 Horologium Athen. 136
 Horrendi odoris 523, 634
 Horreum vt ædif. 173, 523b.
 horreum pensile 484b
 Hortamen clamoris ac verbe-
 ris timentes 583
 Hortus vbi faciendus 404,
 437: vbi & quomodo insti-
 tuti debeat 529b: muniti
 vt debeat 436: vt diuiden-
 dus 438, 530: quibus plan-
 tis conferendus in fundo
 suburbano 66c: coli quā-
 do incipiat, & quomodo
 573, & 404b: pastinari
 quando debeat 612. in hor-
 to quid quoque tempore se-
 rendum & colendum 438.
 horti in collibus vt colendi
 407b. in hortos distinctæ
 vineæ 256b. hortus medi-
 cinis quibus curetur 412,
 330b. hortorum cultus olim
 neglectus 403
 Hortensius 137, 146. Hor-
 tensii piscinæ 154
 Hospire gemma 639. hospita-

les aues 129. hospitium
 apium 590b
 Hostus nequam 5b. hostius
 quid 77
 Humerosi loci 228
 Humescit solum 611b. humor
 falsus in agris vt corrigatur
 610
 Humi natura, i. terræ 157
 Hyacinthus celestis numinis
 herba 385b. hyacinthos cæ-
 ruleos & niueos 406: feru-
 rugineos 411b
 Hyænae pellis 193b, 533, 610
 Hybla Siciliæ opp. 400, 408
 Hydromellis confectio 604
 ὕδρωψ 347
 Hyginus Iulius de re rust. 164
 b: citatur 232b, 383b, 394,
 395a, b, 397, 400, 433. Hy-
 ginus in libro quem de Ap-
 bus scripsit 395b
 Hymettus mons Atticæ 384
 Hyoscyami semen 333
 ὕωψ 101b
 Hyperionis estu flagrans 413b
 Hypomelidum descriptio, sa-
 tio, cultura 636b
 ὕψος, commenta 344
 ὕψος, sus 109b

I

Iacche duleis 414. Iaccho po-
 tanti grata 409b. Iaccho
 multo madefactus 411b
 Iacturam restituere 419b
 Iaculatur Iupiter imbres 412
 Iana luna 83
 Ianitor catenatus 158
 Iano strues commoueri vt so-
 lita 40
 Ianuarii mensis descriptio &
 opera

opera 420b, 421, 435: opera
 537: horæ 546b
 Iberi solum mutarunt 167.
 Ibericum mare 378b. Ibero
 gurgite mersat 411
 Ibis, althea 621
 ἰβήκη, aquatiliū ani-
 malium receptacula 356
 Iecur anserib. vt tenerescat 528b
 Ieiunio laborans terra 233b
 Ignis sacer in ouib. 344. igne-
 scit menti amor 409
 Ilex spinosa 310b. ilex minor
 385. ilignei frutices 345.
 iligneæ frondes 310. iligneæ
 folia 310b
 Illebatum robur 449
 Illici causa 138, 151
 Illigata sparto mala 478. illi-
 gata viti vasa 476. illigatus
 fusti fasciculus 462b
 Illinitre creta figulari 478. sic
 Illinitis, illitis 388b
 Illuminari fenestellis 359
 Illustis agricola 335
 Illutos vinaceos 45
 Illyricæ mulieres 124
 Imaginem suam in aqua vidē-
 tes equæ, inani amore capi-
 untur 330. imago aurea 57.
 imago, echo 149
 Imbrifer cæli status 284b.
 345b
 Imitatio aliorum, noua quo-
 que tentare debet experi-
 menta 73b
 Immergere terræ 292b
 Immedius Casinās 132b: vet.
 ed. Minidius.
 Immolare, ἱεῖν 109b. im-
 molandi initium a fuillo

pecore 110
 Impalci prato 209. sic 311
 Impatientissimū frigoris 336b
 Impedanda statuminibus vi-
 tis est 254b
 Impensam vitare 492. impen-
 sam fere nullam poscit olea
 294b. impensas amplissi-
 mas poscunt vineæ 221. im-
 pensam reficere 56. Im-
 pensam testaceam subter in-
 ducis 336. vife Punicea.
 Imperata cuiusque rei 72. im-
 peritandi parum prudentes
 415b
 Impetiginis remedia 328b
 Impicare amphoram 469b.
 impicare dura pice 473
 Implendis foeminis idoneus
 345b
 Imponitur equæ admistrarius
 330b. impositi ouibus arie-
 tes 335
 Improspere cessit 165
 Imprudens antiquitatis, i. im-
 peritus 240
 Imputruit oleo mus 319
 In Turrani, si ædes 126b: vt
 Græci εἰς διδασκαλίας φοιτῶν.
 Inædificare parietes 332
 Inæquabiles greges 112
 Inania plaustra 74b
 Inarescentes fici 459. inaru-
 erunt radices 203
 Incanæ barbæ 337b
 Incassum recidere 248
 Incendi & vii quæ velint, &
 quomodo 517, 605b
 Incentiui moduli 57b
 Incernere terram cribro 288b
 Incessit crepusculum 417b. vbi

tempestas incessit 450 b.
cum incesserunt frigora 486:
siccitates 297. incesserunt
regionibus noxia animalia
446 b
Inchoante mense 566 b. & 564
b. inchoantibus canicula-
ribus diebus 604. inchoa-
mus fodere pastina 636. in-
choatur prima pampinatio
425 b. ab inchoato domos
extruunt 247. i. de nouo.
Inciles fossæ 47. incilia aperi-
re 47 b
Incomitata vagantur 124 b
Incomprehensibilis paruitas
403 b
Inconditum fructum velut
promum vendere 215
Incontaminata facie 142
Incoquantur defruto 565. in-
cocta vino aspero 586 b
Inerescens vitis 253. incremen-
tum ouorum maius facit
361. incrementi maioris po-
ma 565. incrementi parui
animalia 376 b. incremēti
minuti pisces 381. sic 383, 387
Incisura raporum 490. inci-
sura farmenti 570
Inclutiss. dux 169
Incubant in cellis 375. incu-
bare foetibus 362 b. incu-
bandi præcepta 362. incu-
bandis ouis gallinæ legun-
tur maiores 527, 528 b
Inculcatis lapidib. 376: pannis
maderibus 315
Incultus locus vt consideran-
dus 184
Indaganter capere feras 274 b.

indagator apum 391
India molibus, ferarum mira-
bilis 225
Indices libros scribere 53 b. in-
dicem operis lecturi 492
Indidem lauto 14. i. ex eodem.
Indigenæ coloni 176. indige-
na bos 308 b
si Indigeant pabuli 352 b. sic
450. & si indiget hoc ge-
nere 603. indigus planta-
rum 631
Indignantissimus seruitutis
379 b
Indita cophinis terra 444 b
Indomitus iuuenus, i. non-
dum domitus 308
Inducitur testorium iterum &
tertio 522. inducta testaceo
534 b. inductio calcis & te-
ctorii marmorati 523
Induit se vitis maiore fructu
267. induunt se vuis 263
Indutis vomis 40 b
Industriæ rusticantis quæ te-
nenda 515
Inertes ad incubandum 358:
Inerticula vitis qualis, &
vnded. 218
Inexputabilis numerus 385 b
Inferre salem in carnes 489
Infer vicinus 45 b. inferno po-
tetur regno 410 b
Inferuere facere 37 b. inferuere
cta fictili vale 395 b
Infestare regio 70
Inflare aquam in os palumbi
31. inflato in alucos spiritu
389 b. inflationem stom-
achi facit 457 b
Infecunditas agri 357
Insolli

Insolli nemore lacus 382. in-
solli totius corporis 554
Instræno cursu volitare 409
Infrequens alueus 393 b. in-
frequentes paucitate plebis
aluos 399
Infricare papauer 29. 30. infria-
tur vulneribus sal 364 b. sic
343 b
Infricare (seu infriare) muste-
os vino 470
Infringitur ardor solis 632. in-
fractæ digitis nuces 380 b.
infracto mola sale 489. in-
fractum modice sal 490
Infructuosa cultura 425
Infundito sinapi & aceto, i. per-
fundito 490 b bis. sic, in-
fuderit vnam nimius imber
616
Infundibulum 9. 241. insun-
dibili angusto ore 599: ms.
cod. infudibil. sic, Infudi-
bulum 7 & 8
Infusci coloris apes 384 b, 393.
infusca vinea 430 b
Ingaunum: vife Albium.
Ingenium animi, pro regionis
cæliq; statui variat 306. in-
genia siluestria deponunt
pulli 376 b
Ingerunt cibum 528 b. ingere-
re vitibus sterens 207 b
Ingluuias vacua cibum conco-
ctum esse significat 363 b
Ingrandescunt sata 197 b: aci-
ni 224. ingrandiunt porrum
418 b
Inhabiles labori 306
Inibi, in eo 10 b: n a
Inigere in arcem 38. sic, inacto

grege, i. inducto 91
Inimicissima diligentia vitia
417
Inire mensuras agrorum 280
Initia, potiss. ea quæ Cerei fi-
unt sacra 127 b. initis Cere-
ris porci immolantur 110
Iniungitur pondus 307 b. qua-
lis iniungendus cuique la-
bor 416
Innare fluuiis 413. innatantes
radices summo solo desti-
tuit 246. i. ἐπιπλάζουσες.
Innexa compedibus 418 b
Innoxia custodire poma 477 b
innoxium durat biennio
473
Inobseruantes deprehensi 332 b
Innocare semen 191 b, 432 b.
inocatur lupinum 429
Inoculari, emplastrari 627. in-
oculatio arb quid 301 b, 429
inoculatio fici 381: perfici
599
Inoffensum lumen oculorum
513 b
Inopacant auaria 376
Inopia leguminum est 310:
inopia lactis premi 304
Inordinandi soli tempora 437
b: vet. ed. ordinandi.
Inquantum, quantum 230 b
Inquietari ab aliis 363
Inradito silphium 49 b. inra-
sum laserpitium 50
Infalubris fundus 169
Infanabile vulnus 343 b
Infani piabantur Epidamni 111
Inscendat supra pilam 38 b
Inscius pastor, i. imperitus 303
Insecare, incidere 254, 408 b.

infecant oliuas arundine
 481. sic Insecti napi, incisi
 490 b
 Inseruiunt operib. fortiter 397
 Insigne cristarum payonibus
 326 b
 Inspere in aulam nouam 30
 Initus, insitio 302 b. insitio
 quid, & quo modo facienda
 85 b, 639: vt fiat, & quando
 19 b, 20 a: quando & quot
 modis fiat 554 b: quot mo-
 dis fiat 20, 86, 301 b, 509:
 locis calidissimis sit octobri
 mense 615 b. insitiones fi-
 culnæ e verno in æstiuum
 collatæ 73 b. insitio vitium
 facienda & tuenda quomo-
 do 268. insitionib. ad maxi-
 mum numerum perducitur
 vitis 226 b. inferi omnium
 generum surculi omnibus
 arboribus possunt 310 b
 Insitius somnus 55 b. insi-
 titiæ pecudes 119
 Insolare vuas 473. insolata va-
 sa 461 b: vuæ 267
 Informiosus vt sanetur 50
 Inspiratus oculo puluis 319
 Instar iuris crassi 472
 Instipato 36: *vet. ed.* in sapa.
 Instituat bouem in arando 308
 instituantur ad aratru 308
 Instrata, asinis 7 & 8. Instra-
 gula 7 b: 8 a
 Instrumentum rusticum 68:
 trum generum 71 b. in-
 strumenti rustici catalogus
 7, 337: numerus seu modus
 73 b: discrimina & multitu-
 do 75 b: distributio 451. in-

strumenti cura villico quæ
 esse debeat 177 b, 418. in-
 strumenti magni ne fiet
 prædium 1 b
 Insuccanda oleo lana 340 b
 344 b. insuccata vino vuæ
 395
 Insuevit partui 332. insuevit
 ea pecus, pro insuefacias 311
 Insula Cea 384. sic, insula Coa
 & Chia 97. insulæ breues
 526 b
 Insulsa amurca 548
 Insuper iactato ferrum 51 b
 Integer permanet sapor 484:
 ex integro, de nouo 396. si
 de integro refodere 272 b
 integritatem seruant illiba-
 tam 378
 Intemelum 142: *vet. ed.* Vine-
 timilium.
 Imperantia cæli, & Intem-
 peries cæli 157. intemperias
 prohibessis 42
 Intenditur scarificationi, ma-
 lagmatis more 318 b. in-
 tentione summa, i. atten-
 tione ac studio 611 b
 ne Inter se poma contingant
 477 b. visse Alter, Inuicem.
 Interamnates 129
 Intercidi & disrarari 272 b
 Interculantur vinacea 476 b
 Interdius votum facito 29 b
 Interfringit ventus furculos 21
 Interiectus, interiectio 243 b
 Interlegenda sunt quæque vi-
 tiola 564, 598, 602 b
 Intermestri luna 18
 Internascentes herbæ 202. in-
 ternatus palmes 261 b
 ad

ad Internicionem perducere
 vineta 260
 Internodium cannae vñ cum
 suis articulis 590 b. inter-
 nodia vitis 216, 548 b. in-
 ternodia longa 580
 Interordinium v pedum 234
 b. interordinia laxiora 284
 interordiniorum spatia 237 b
 Interputare ficos 22 b
 Interrupit nos medici aduen-
 tus 98
 Interlerunt se valles 608. in-
 terstitis fruticibus 376
 Intertrigini remedium 51 b,
 329, 343 b
 Interuallum faciunt a bruma
 ad æquinoctium 138 b
 Interualluntur rapa 602
 Interuenia & rimæ 606 b
 Interueniente lanugine 270 b.
 interuentu domini 386 b, &
 270 b
 Interuolando allestant 369
 Intrinsecus & extrinsecus 13,
 359 b
 Intrita folliculorum resoluta
 476 b. intritam macerari
 finito 474. intritam toram
 ad medium mortarium co-
 trahito 490 b
 Intro, intus 49 b, 535 b
 Introire aqua possit 469 b. in-
 trocatur in cellam 26. in-
 troitum & exitum præbeant
 auiibus 359, 388 b. introitum
 facit in Geminos 426 b. in-
 troitum in Cancro facit 427 b
 Intyba 406 b. intyborum sa-
 tio & cultura 616 b: secunda
 satio 589. intyba agrestia 528

Inuesti opportuni 70
 Inuestes pueros 604, 622
 Inueterare aquam caelestem
 458
 ne Inuicem tangantur 630
 Inuisos, non vitos 42
 Inulæ tristes 406 b. inulæ sa-
 tio & cultus 441 b, 561: con-
 ditura 479 b
 Inuncata hamis pecus 337
 Inunctio succi 329 b
 Iocis plena omnia 410 b
 Iogalis tela 7 b, 9 a
 Iolcos oppidum 418
 Ipsus pro Ipse 27
 Ire in semen 52
 Iris seu gladiolus 534. iris ari-
 da; & cum iri 34. irim pin-
 sitam 468 b. iris Græca
 488 b
 Irreparabilis fuga rēporis 419 b
 Irrorant oleo viridi 481 b. ir-
 rorari noctu 467, 473. irro-
 ratio pestifera 412
 Irriola vitis 218 b: *vet. ed.* Hir-
 tiola. est & Sirticula.
 Ischiacis vinum 57 b
 Ischomachus Atheniensis 415
 b, 417, 451
 Istuc, istoc seu istud 58
 Italia vnde dicta 99 b, 112 b,
 305 b: temperatissima 55 b:
 obsequentissima in feren-
 dis omne genus plantis 225.
 Italiæ sumen 63 b. *itico*
 201, vituli, tauri 112 b,
 305 b
 Iter digestis cibis præbetur, i.
 via, meatus 364. itineri
 porta longissima est 55
 Iterati agri 188, 189. cultus

vinearum iteratus esse debet 427. iteratio arationis peracta esse debet 429 b. iterationibus compluribus 188. iterationem miscere cum prima pressura, i. secundam pressuram 486. vife Opera.

Ithyphallus in hortis 404 b

Itus ac creditus paucos 597 b

Iubare exorto 411

Iudæa pretiosis odoribus illustris 225. in Iudæa caryotæ

103. Iudæis Germano procerior 225

Iugerum quid 66: quid, & unde d. 275 a b. iugeri modus non semper quadrat 276. iugeri forma quæ quâ dimensionem habeat 276 b

iugerum agri, cuius grani quot modios recipiat 431 b.

iugera forensia 56 b. iugera quingentis plura possidere non licitum olim ciui R. 56 b.

Iugeralis tabula conscribi ut possit 549 b. Iugera tim, per singula iug. 220

Iuglandis satio & cultura 300

Iugum cornibus an ceruicibus inferendum 186. iugum quo tres iungantur boues 308.

Iugum agri quid 66. Iuga vineæ, Iugata vineæ, & Iugorum genera quatuor 64. iugum vineaticum fieri ut debeat 255. iugi vineatici positio, quatenus a terra leuandum sit 257.

¶ sex Iugis vallis opus erit 44. vet. ed. ex virgis.

Iugare furcas peticis 478.

Iugata vinea 496 b. Iugari vinea ut debeat 265 b. Iugationis species duæ 64. Iugatori boues 114

Iugumenta seu Iugamenta 9 a b

Iulii descriptio, & opera 427 b. 601 b: horæ 604 b

Iulius Atticus de re rust. 164 b: citatur 221 b, 232 b bis, 239 b, 240 bis, 245, 246 a b, 250 b, 251 b, 253, 267 b, 268 ter, 271 bis, 273 b

Iulius Græcinus citatur 219, 220 b bis, 221 b, 233, 247, 267 b. Iulius Græcinus de vineis 164 b, 248

Iulius Hyginus de re rust. 164 b. vife Hyginus.

Iumenta unde d. 305. iumentis curandis machina 320

Iunci contorti stamina 411 b. Iunceæ sporta 454. Iuncetum 64

Iunctura bouum 186

Iunii mensis descriptio & opera 427, 596 b: horæ 601 b

Iunonis lucus 136

Iupiter pater 53 b. Iupiter dapalis 39

Iurant factores olei 44

Iure submersa salgama 453 b. Iusculum frigidum 48 b

Iurisdictione assidua 452 b. Ius summum summa crux 176

Iusti roboris vites 258. Iustam maturitatem ceperint 260 b. Iusta lanificio perscrutari atque exigere 451 b. Iusta reddere

reddere 419. iusta percepit omnia 247 b: & 179. quorum iusta certa esse non possunt 422 b

Iuuenens & Iuuenca 113. Iuueni ut domentur 306 b

Iuxta fundum olla terebrata 455. iuxta satæ fruges 373.

L

L pro D 142 b: 357

Labea trapeti 12

Labrum lupinarium, eluacrum, aquarium 7 & 8. labra fictilia vel lapidea 459, 485 b. labrum rotundum 485 b. labrorum ordines tres in cella olearia 486. Labellum fictile nouum 475

Lacertus apibus insidiatur 389

Lacon, nomen canis 355. Laconicis excoquere 159. Laconica vini decoctio 620

Lacte addat, i. lac 30. sic 98 b. lactis discrimina 125. lactis abundantiam facit cythifus 304, 511 b

Lactariae boues 101. lactentes foetus 125 b: porculi 111, 112: catuli 412

Lactuca unde dicta 542: quando seratur & transferatur, quomodo item colatur 541 b, 559: ut condiatur 456. lactuce genera plura, & quâdo quæque transferendæ, ac quomodo 408, 440. lactuca marina, *νηδυμνα* 317 b. lactucula teneris fibris 406 b. lactuculae 528

Laculi seu Laquuli 307

Lacus in villa 67. lacus positio

qualis quibus cōueniat 380. lacus marinis seminibus repleti 377. ¶ Lacubus distincta granaria 173. lacus vinarius 14. lacus vinarii & torcularii 461. lacus duo in cella vinaria 523. lacus salis 489 b. ¶ Lacusculi 250 b. lacusculi oliui exprimendis 484 b

Lacuna formetur an scrib. educandis 528. lacunæ cisternarum ut sarciantur 522 b. lacunam explere 105

M. Lænius Strabo 134 b

Lætandis arboribus, i. stercoreandis; & Lætamen, stercore 518. lætamine saturantur prata 547. lætamine quando & quomodo excitandæ arbores 558. lætamen in vineis saporem vini vitiat 605

609 b. lætamen anserum 525. vife Sterc.

Læua manu legenda radix 312

Lagœnam Baccho habilem 413. lagœna patentissimi oris 478 b. lagœnæ gypsatæ 458, 474: picatæ 457 b. Pall. ms. passim Laguna, vñ Gr. *λαγυνή*: unde lagunculæ picatæ 472 b, 473

λαγυνή *οφία*, pecudum siluestrium viuaria 356

Lampades ferreæ ardentes 461 b. lampada tibi trado 149

Lanæ quæ laudatioris 334 b: Atticæ & Tarentinæ 106. lanare pecus 120. lanaria radix 425 b. lanata vitis unde d. 216: duum generū 217

Y

Langorem simulantes in va-
 lectudinarium deducuntur
 452. **langoris** remedium
 333
Lanitium si curæ sit 337. lani-
 ficii cura 448 b. lanigeræ
 pecudes 345 b
Laniarium, macellum 109
Lanistæ rixosarum auum 357
Lapathos lubrica 413
Lapides calci coquendæ qui
 apti sint 520 b. lapides iu-
 xta vitium radices ponun-
 tur 497, 541. de lapide no-
 xium comparare 221. lapis
 a R. XVIII 130 b
Lapidinæ 58 b
Lapfæ vulgares 385 b. lapsa-
 næ flos 454 b
 circa Larem epulari 418
Lardum quando fiat 637 b
Large bibendi potestas 375 b
Largitionibus prosequi 418
Larix utilis fabricæ 633
Lasciuia lususque causa emit-
 tuntur catuli 354 b
Lafer, *σιλφιον* 455, 492. lafer
 Cyrenaicum 508. laferpiti-
 um, *σιλφιον* 319
Lassæ mulæ curatio 333. lassit-
 tudinis remedia 327
Lateres quando & quomodo
 fiant 595 b: 600 b. lateri-
 tii parietes ut fiant 521: la-
 teritio opere structa 388.
 Lateritiana pira 300 b, 457
Lateris dolori aptum vinum
 38
Latina consuetudini tradidit,
 i. in Latin. serm. conuertit
 448

Latonia Phœbe 411
Latus pedum duorum 290 b:
 & duob. pedibus 539 b, 547 b
Laudes dicite Fortunæ 411 b
Lauito, lauato 14 b, 26, 32
Lauinienfes Albam cond. 111
Laurenti agro 146
Laurus ut propagetur 39 b:
 trium generum 6 b, 39 b.
 Lauri seminaria 559. lauri
 bacæ oleo faciendo quan-
 do legantur 616 b. Laureæ
 pira 457
Laxa rura, non consista furculis
 354
Lecti loris subteni 7 b: retibus
 (seu restib.) subrenti 14
Legaria, Gall. legumina 81 b
Legum custodes, *τομὸς φύλακας*
 452 b
Leguli olearum 25 b
Legumina unde dicta 76 b, 81:
 ubi serenda 76 b: quæ arui-
 noceant, quæ profint 204 b:
 florere & grandescere quot
 diebus soleant 592: diu ser-
 uari ut possint 93. legumi-
 num genera quæ, & qualia
 190 b: satio 195
Lenæus pater 414
Lenas seu Lænas 126 b
Lentis satio 197 b. Lentim
 17 & 36 b, etiam vet. ed.
 Lenticula ut feruetur 597 b:
 lenticulæ satio & cultura
 547
Lentescit in aqua 201. len-
 tescit salix obruta 434 b.
 lentore misso, facilius resolu-
 uitur 466 b
Leoninus cuneus 554
 Le-

Lepidii satio & cultura 442 b.
 lepidii siluestris herba 455 b
Lepinus mons 407
λεπιδος, lepus 145 b. de lepo-
 ribus 144 b. lepus unde
 d. 145 b: trium generum
 145 b. Leporaria quid 131 b,
 145. leporariorum fructus
 97 b
Lernæi brachia Cancræ 411 b
Lethæi tyranni, Plutonis
 410 b
Letum saluti præposuit 410 b.
 letifer morbus huic generi
 355
Leuat se apis sublimius 394
Leuigat sentes insitio 640 b.
 leuigata albario opere 534 b
 leuigatis parietibus 525
Leucoia candida 406 & 385 b
Lexium: visæ Lixium.
Libero fauente 243. Libero
 Liberæque sacrificia in vin-
 demiis facta 461 b
Liberi disciplinis excolendi 247
Libido veniat nausæ 48. li-
 bidinosæ dapes 403
Libra pari est cum æquore ma-
 ris 379. libella fabrilis 236
 b. librales offæ 307 b, 584.
 foramen librarium ferre-
 um 12 b. sic, in libraria fru-
 sta conciditur 490. Libra-
 uerit orbem paribus horis
 405. libratum pari momen-
 to temperamentum 233 b.
 libramentum aquæ 607 b
Librum remittit arbor 425 b,
 426 b
Librum vxori feci de agricul-
 tura 97 b. libris argumenta

præponi solita, & cur 447.
 liber falso nomine proditus
 344. librarius scriba 130 b.
 librarii manus segnior 638
Libum uti fiat 28. liba absolu-
 ta, & res diuina parata 119
 in Liburnia mulieres quales
 124
Libya frumenti ferax 225. Li-
 bycis ramis, Punicis 640.
 Libycæ vites 215: fici 299 b.
 Libysæ (seu Libysæ) ficus
 414
Licina olea 295, 484, 489, 556
 b. eadem Liciniana 56, 294
 b, 505 b. Liciniana iugera
 168
C. Licinius trib. pl. 56 b: sua le-
 ge damnatus 168
Licinius Menas citatur 458
Licinius Nerua 108 b
Ligamine papyri inhibetur 318
 ligamina vitium 434 b.
 Ligamina herbarum, & Fa-
 sciculi herbarum, pro eo-
 dem 455 b. ligatura in vi-
 tibus locum mutare debet
 517
Ligna domino 24: ne fumo-
 sa sint, & bene ut ardeant
 39: picata 431. lignorum
 repositio 529
Ligula, mensuræ species 465
Liguria armenta 225
 Liguriunt ut muscæ 145
Ligustici radix 492
Ligustro nigro permista 411
Liliorum satio 558. lilieta no-
 na formare 558 b
Limax implicitus conchæ 411
 b: ne hortos infestet 535
 Yy 2

Limbus xii signorum 107 b
 Limitare quaestionem 103
 Limosa regio 378
 Linamentis pice imbutis 314 b
 Lingua se deterget bos 312. lingua color in arietibus spectatur 103 b. lingua vitiosa incrementa in pecore ut curanda 313 b
 Lingula torcularii 10 b: uti faciendi 12. lingula edolantae 370 b
 Lini satio 198, 558 b, 614 b
 Linibis vas, i. lines 569. sic, linire pice 323 b: liniunt pomum creta figulari 478 b: liniuntur adipe 327 b. linimentum dolii 622
 Lippinus Fulvius 145
 Liqueantur & colantur faui 402 b. liquatur mel & vinum qualo 402. liquamen epiris 563. liquidum & sine face vinum 472
 Lira in agro quid 189: in hortis quid & quale 439. Lirare, quid 79 b. Liratim feri 439
 Lis pro mercede reddita 176
 Lithostrota 128, 129
 Liuerunt crassa gummi 487, etiam vet. ed.
 Liuia ficus 414: & Liuianae fici 299 b
 Lixiua cineris sarmenti, & Lixiua e fabae culmis exustis 460. lixiua eluantur vasa 486 b: vet. ed. lixiua: quasi lixiuum defluens oleum 486: vet. ed. lixiuum. lixiuio maceranda semina 628:

ms. cod. lixiuio. lixiuum mustum ut fiat 474: vet. ed. lixiuum, ut 13 b, & tortiuum 471. sic lixiuio rigare 545
 Loca naturalia 365 b: genitalia 338, 347. loca foeminae 325
 Locularis resina 565
 Loculamenta nidis faciendis 366 b, 368 b. loculamentum nouum apibus praeparare 394. locularae piscinae 154
 Locupletari celeriter ut possis 305
 Locustae cibandis pullis 372, 527 a b: ut propulsentur 532 b
 Loliacea farina 142. loliarium cribrum 363 b
 Longius meare, ex longiore intervallo 390. longus pedum sex 290 b: &, longas tribus pedibus 539 b. sic 536, 547 b
 Longinqui fundi 176 b. longinqua rura 165 b. longinqua regionis pascua 337 b. in longinqua pascua ablegare 325
 Longuriis per foramina palorum traiectis 69
 Lora quid & unde d. 91 b: optima ut fiat 473 b
 Lora quae qualia 41. lorei funes 3 b, 8 b, 41
 Loti Phrygiae 410
 Lotium ex brassicae esitatione quas vires acquirat 50. lotium facere 38. difficilium si transeat, quo vino ciendum 17

37 b: si xgre eat & substilum sit 48 b. vise Vrina.
 Lucanum vin. 5 b, 78
 Q. Lucienus interloc. 112, 116 b
 Lucifer interdiu, noctu Hesperus 136: eoo remeat ortu 411
 Lucifugee blattae 389
 C. Lucilius Hiprus 98
 Luciliano charactere libelli 131
 Lucrifecerunt hoc nomen 133
 sine Luctamine seruare 550
 Lucubratione per hiemem quae faciendi 18, 434. ad lucubrationem vespertinae, & per antelucanam lucubrationem quae fiant ruri 422
 Luculli tutor 377 b: villa 57, 169 b: auarium 132: piscinae 131, 155
 Lucus ut conlucatus 41 b
 Ludinorum insulae 154
 Lumbrici vino quo pellantur 38: pecus si vexent 328
 Luna quadripartita 83. luna quartadecima, adhuc crescente lumine 196 b. luna quintadecima 196 b: xxv 200. luna trigesima, quae est fere noua 371 b. luna dimidiata 18: extrema & prima 83: silenti 22 b, 197. Lunares dies ut diuisi 83. lunatis cornibus 582 b. lunatum ferramentum 490
 Lupa, nomen canis 355
 Lupini ratio quae 195: satio 610 b, 611: ad stercoreandum euerfio 593: agros ut foecundat & ut steriles reddat 517 b: feri ubi velit 17: stercoris vicem supplet 207 b: quando colligatur, & quomodo seruetur 598. Lupinarium labrum 7 & 8
 Lupus piscis rapax 379 b: varius, & sine macula 380. lupus fluuiialis fastiditus 132 b, 377. Lupi, i. serrae manubriatae 537
 Lurco Aufidius 136
 Lurida rana 59
 Lustri faciendi ergo 42 b. lustrauit gradiens 412 b. lustrari ager ut solitus 42. lustratio pop. Rom. 99 b
 Lusus causa emittuntur catuli 354 b
 Luteolae violae 385 b: oliuae 482
 Lutum paleatum 465, 475
 Punicum 388 b, 445. Lutare granaria 31 b. lutamenta ne se scindant 38 b
 Luxa ut sanentur 49, 51 b
 Luxuria notatur 131, 132, 368, 369 b, 377 b. luxuriantes fronde vites 630 b. luxuriosa vitis 258
 Lyaeus pater 414 b
 Lycae opaci rura 410 b
 Lydiae fici 299 b, 414
 Lympha inuocatur 54
 Lyra caeleste sidus 114
 Lysimachus de re rustica 54 b, 164.
 M
 Macellarius, lanus 130
 Macerescat bene 31 b
 Maceriae ut edificentur 9 b:
 Yy 3

quatuor generum 69 b
 Macerit olea 92. macerimis
 vineis 356. macritas soli
 614. maciei remedium 333.
 macies subita in pecore vt
 curetur 329 b
 Machina rustica 236. machina
 equabus ad coitū adigendis
 332: iumentis curandis 320
 Macratio pecoris 489
 Macre fercto esto 40
 Maculosus color eq. 331 b, 385
 Maendri more intercisā 380
 Malis & falis 145
 Melium quid 122 b
 Mana arida 30 b
 Maenalius pater 414 b. Maena-
 lium Dryadum chori 410
 Maenius deus 162
 Maotidis stagna 368
 Magicis sopitum cantibus 413
 Magistri rerum rusticarum
 267 b: operum 179: singu-
 lorum officiorum 178, 180,
 419: operariorum 415: pe-
 coris 106 b. Magisterio præ-
 ceptoris egere 160 b. in ma-
 gisterio villici quid potiss.
 416
 Magnere quantulumcumque
 adeptum esse, non minima
 est gloria 416 b
 Mago de re rust. 54 b, 164: cita-
 tur 103, 115 b, 130, 234, 238
 a b, 251 b, 284 b, 306, 323,
 331, 397 b, 400 b, 453, 473,
 478 bis, 505, 551, 593 b: pri-
 mordio quo vsus 165. Ma-
 gonis interpret 54 b, 164:
 interpretatio Latina ex S.C.
 164 b

Maiales 112, 119
 Maestas boum 113, 305 b
 Maii mensis descriptio & ope-
 ra 426, 592: horę 596 b
 Maiorem trima ouem 336 b
 maiores quam xii annorum
 322
 Malache, malua 410
 Malagmatis more 318 b. mala-
 gmatitis lentorem habeat 319
 Male nata, & malis locis nata
 552. vife Nasci.
 Maledi pastores 103
 Maledicta in rutæ satione 575
 Maleficum animal 137 b, 148 b
 maleficiis ne operam detra-
 milia 419
 Malini ligni fumo 348 b
 Malleato sparto 462 b
 Malleolus nouellus qui, & vni-
 de dictus 223 b: qualis &
 quibus e partibus legendus
 223 b: quam longus esse de-
 beat 241: ressecari vt debea-
 252: demergi vt debeat 240,
 241 b, 495 b: pangi olim vt
 solitus 239 b: transferri
 quando debeat 254: pampi-
 nandus vt sit 249. malleo-
 li satio an viuiradicis præ-
 stet 237
 Maltha frigidaria vt fiat 522 b:
 calidaria & frigidaria vt fiat
 336
 Maluę satio & cultura 560, 617
 Malus bifera 63: vt inferenda
 85 b, 640 b. mala quando
 & quomodo ferantur, quo-
 modo item colantur 563 b:
 semine vt ferantur 22: feri
 quando & quomodo coli
 debeant 508 b: vt propa-
 gentur 39 b: vt innoxia ser-
 uentur 478, 564: in sole
 vt siccentur 458 b: vt con-
 dianur 456 b, 479: vuas
 halitu suo corrumpunt 476
 Malorum genera celebra
 479: quæ in primis exqui-
 rendā 301: quæ quomo-
 do feruentur 6, 478 b. ma-
 la aurea Hesperidum 99.
 mala granata vt feruentur
 477: vt sine granis nascan-
 tur 568 b: mali punici sa-
 tio & cultura 300, 508, 575 b.
 mala punica quando flore-
 ant, & magna vt fiant 593
 b, 598 b: vt feruentur 577
 Mamilius citatur 107. Mami-
 lii actiones 114, 117 b
 Mammula penfiles 107
 Mancipia ergastuli 179: qualia,
 quales item quæ eis præfunt,
 esse debeant 72. mancipio-
 rum modus 73 b
 Madragora semihominis 404
 Manducato pane farcire 138 b
 Mane obscuro 353. a primo
 mane 417
 Mani mandatur 42
 Manicæ de pellibus 537 b. ma-
 nicatæ pelles 178, 418
 Manipulos obligare 426. ne-
 xos deferre manipulos 411 b
 L. Manlii arbitratu 43 b
 Mansiones æstiuę 520: hiber-
 nę 519 b, 520: hibernę, æsti-
 uę, vernę, autumnales 521
 Mansueti erunt 74 b. man-
 suetastri arietes feri 335
 Manubria ferramentorum 434

b: bidentum 299. manu-
 brii foramen 555 b. manu-
 brii crassitudine 576, 578.
 manubriatæ ferrulę 537
 Manupressus caseus 348 b
 Marcenia vino brachia 414:
 marcescit lāguorē capra 346 b
 L. Marcius præfectus fabrū 56
 Marcotica vites 318
 Marina vinis quomodo adhi-
 ciatur 103, 465, 467 a b
 Mariscæ ficus 61 b, 281 mariscæ
 pingues 414
 Maritum oliuetum 231 b. ma-
 ritale coniugium 447. ma-
 ritari debet foemina 336.
 maritantur singulis ternæ
 gallinæ 358. Metaphor. ma-
 ritare starumina 259 b. ma-
 ritari arbores vt debeant
 290 b. maritantur vitibus
 vlmī 432. maritari palum
 flagello seminis 246 b
 Marmor multo inditum 14.
 marmoreo grano cooperi-
 tur tectura 522. marmora-
 tum testorium 93
 Maro sidereus vates 414 b: ci-
 tatur 339, 384, 385, 389
 Marrubii amarus latices 412 b
 Marrucini, pop. Ital. 407
 Mars pater 42. Mars Siluanus
 29 b
 Marisca cepa 456 b
 Marsupium exinanunt 154
 Martialis citatur 544, 545, 576
 b, 578, 581 b, 589, 593 b, 598,
 618 b, 619, 636 b. Martialis
 Gargilius citatur 574
 Martii descriptio & opera 424,
 570: hora 587

Mas cum foemina cur coniun-
ctus 447. masculus vnus
duabus foeminis sufficit
527 b. masculo vni tres foe-
minae sufficient 528
Mastic optimi vnciam 621 b.
pro, mastiches optimae.
mastichino oleo imbuta 573.
Massae ferri ignitae 454. massa
fici comminutae 459. mas-
sulae e farina conspersa 472.
massulis salis admistis 483
Massicus ager 225 b
Matella 7, 8. matellio 8
Mateola adigere 21 bis
Materies quid anni tempestiua
sit 10: effodienda quando
15 b: effodi & praecidi quan-
do debeat 18: caedenda
quando 422, 546 b: ad fa-
bricam quando caedenda, &
quae 632 b: 636 b. ¶ Mate-
ria in vite quid 293. de ma-
teriae submittendae longitu-
dine quae tenenda 264. ma-
terii compluribus e singu-
lis gemmis germinans vitis
223 b. materias plures an
pauciores in vite submittas
244. materiarum modus
in vite qui esse debeat 261.
materiarum vbi magna fa-
cultas est, quid putatori cu-
stodiendum 262 b. mate-
riae quot relinquendae in vi-
te nouella 497 b: quot re-
linquantur pullulanti viti-
culae 592. ¶ Materies ge-
nerosa in equino pecore
quae 323 b
Materina 17: vet. ed. Atterina.

Matiana mala 301, 479
C. Matius citatur 453, 477
Matrices gallinae 357 a b
Matronalis labor 448: sedu-
litas 448 b
Maturi agni 422. maturissi-
mas ficus 461. maturissima
semina 436 b. Maturitatem
capere 260 b. maturitatem
suam habet muria 454. ma-
turitates seras expectare
550. maturitas naturalis
quae 430 b
Matutinum eligito a tempe-
statibus liberum 307
Maxillae equo si dolent 327 b
Maxime pessima est 384 b
Mazonomum 133
Mechanicum vocab. 227 b
Mediastinus status 180
Medici generis galli 358. Medi-
cae gallinae 142, 357, 358
Medicae satio & laus 199, 587 b:
quando seratur, & quomo-
do 547 b, & 87
Medicare thymum vt soleant
442 b. medicare semina se-
di succo 446. medicemus
oues tonsas hoc vngue
594 b: ms. cod. medicemus
vt medicentur galbani odo-
re apes, pass. signif. 395 b. sic
medicatur aqua exigua a-
murcae portione 311. sic me-
dicatis feminibus 446 b.
medicatus eibus 395. Medi-
cabilis succus 352. melita
medicabile fieri 545 b. me-
dicabiliter asperat 569. Me-
dicaminis sapor in aereo va-
se vitatur 463
Medi-

Medicina pecoris, scientiam re-
quirat 416. medicinae pecu-
dum ab Epicharmo conscri-
ptae 336. medendi partes
quae 102
Mediolanensium mos in vitib.
& arboribus 64
Mediponti, s. funes 8 b
Media sua fide, i. interposita
619 b. medius occidit, &
Totus apparet 426, 428. sic,
medium cibum demunt
138 b: & medium croci seru-
pulum 546, i. dimidium: sic-
ut & Ad medietatem co-
quere 577 b
Mec, μῆξ, vox capr. 99
Megarici bulbi 6 b, 406 b
Meiere, mingere 344
μεῖλα, oues & caprae 99
Melanippae filii 113
Melanthia grata cumino 410
Melanuri pisces 378
Melas colpos Thraciae 114
μελας γίδης gallinae 142, 356 b
Melicae gallinae, pro Medicae
142 b, 357
Melimela, mustea (seu mulsea)
mala 93 b, 301, 479. Me-
limeli quid 479
μελίον & μελίφλλον, apiastrum
149. meliphylla 391
Melisphyllum 534. ms. cod. me-
lissillum: fortasse melisso-
philon.
Melissa in apem versa 383 b
μελισσῶν, apiaria, apum cu-
bilis 356
μελισσῶν seu μελισσῶφι-
λον, apiastrum 149, 392 b
μελισσοφῶα, alucaria 149: re-

ctius f. μελισσοφῶα.
μελισσῶν, alucarium 149
Melitturgi seu Melitturgi 148
Meliusculi coloris apes 384 b
Mellis discrimina 149 b: 151 b.
nobilius quod 599 b: opti-
mae notae qd' 386: quando
& quomodo fiat 400, 599:
in condituris quas vires ha-
beat 479: rosatum vt fiat
596 bis. Mellarii 150. Mel-
larium, alucarium 149.
Mellatio differenda 427 b,
429
Mella vt fiat 457 b. mella con-
diuntur etiam oliuae 481
Mellifica loca 590 b. mellifici
saltus 390 bis. mellificum
opus 396 b. mellificium
149 b. mellificiis studere
apes 396 b
Melonum satio & cultura 573 b
Membratim enumerare 75 b
Memoriae traduntur maxime
necessaria 492 b. memori-
am meam refugiant 485 b
Menandri duo de re rust. 54 b:
164
Menam Ticinium 126. rectius
Licinium, vt Menas Lici-
nius citatur 453: Menas ci-
tatur 108. Menates seu Me-
nas 97 b. Menatis libertus
119
Menecrates de re rust. 54 b: ci-
tatur 150
Mendacitatus de re rust. 54 b: 164
Mensae suae adhibeat fortiss.
quemque 418. de mensis
instruendis scripsit C. Ma-
tius 477

Mense quo quid faciendum
420. menstruum tempus
78 b. menstruus sumptus
449. menstrui officii mo-
nitio 419 b. menstrua mul-
plantis quib. exitialia 444 b
menstruans mulier areas
horti circuit 531, & 412 b,
446 b
Mesores agrorum 274 b. mē-
suras agrorum inire 280.
metiendorum agrorū quæ
ratio 274. metiri rura alii
aliis modis solent 66. men-
surarum præcepta 275.
mensura quadrata 534
Meteo fatio & cultura 442, 560.
mentastrum siluestre 442
Mentigo, morb. ouium 344 b
Mercari oues 336. ad merca-
tum proficisci 97 b. Mercu-
bus exactis Fortunæ dicte
laudes 411 b
Mercenarii 71 b
Meretricandi potestas 417
Mergere sarmenta pascuis 337.
mergis pice feruenti 564
Mergis spicam legere 211 b.
mergus in vinea quid 554.
625: in prouincialibus vi-
neis q. 286 b: quando re-
cidatura vite 625. mergis
propagare veteres vineas
246 b. mergis propagata
vineas 259. mergis propaga-
re salices 271 b. mergis genus
peculiare 254
Merica vitis 218 b
Meridiem hibernum spectantia
tabulata 366 b. meridiano
tempore 90 b. meridianis

obiecta partib. 524, & 518 b.
meridiana orbis pars minus
salubrior quam septentrio-
nalis 55 b
Merita sua vt vitis quæque fer-
uet 548 b. secundi meriti
ager 515. secundi & tertii
meriti mella 534
Merula pisces 380
Merula Cornelius 128 b. L. Me-
rula 129 b
Merum, non mistum 244 b.
mero Bacchi spargere 411
Mespili fatio & cultura 579: in-
fitio 566 b: 641. mespilo in-
fita pirus 640. mespila vt
feruntur 579 b
Messis vnde dicta, & quot mo-
dis fiat 90 bis: quando &
quomodo facienda 211, 597
metendi genera cōplura 211
b. messis genera tria 90.
messi sacra quæ præmitti so-
lita 40. Messiorie falces 537
in Metas exstructum fœnum
210 b
Metalla in agro 58 b
Metapontini saltus 121
Metellus Cæcilius 408
Metiri: qu. Menfores.
Metonis prouidentia 162 b.
Meto astrologus citatur 399
Metreta olearia 482, 488 b.
metreta noua ne oleum bi-
bat, & firmior vt fiat 35
Metris, vt 167. metris, ver-
sibus 230 b
Menantæ armenta 225
Micat ac profilit sagitta emissā
239 b
Mile captarum, i. mille capras
108 b

108. sic, intra mille annorum
127 b
Miliæ oues 334 b
Miliarius cliuus 127 b
Miliarium plumbeum 535 b.
miliario simile vas 591 b
Miliariæ aues 133
Mili fatio & cultura 195, 571.
milium ad cannos vt daret
93
Miliæ belli aptior rustica plebs
quam vrbana 160. milita-
ria signa mouentes 392
Miluini pedis flos 454 b
Mina ouis quæ 104
Minerua rusticis coli solita 54.
Minerua dare 131
Minores quadrimis 322. mi-
noris, minori pretio 166 b.
minus dimidio 75 b. minus
xxv parte 280. minus dena
milia 131
Minusculæ cupæ 8 b
Minucius Pica 123 b
Minuente luna, i. decresc. 559 b,
598. minutæ aues, i. paruæ
362 b. minuti napi 490 b.
minute concidere 466, 481.
minute tritus sal 319. mi-
nute molita lens 314 b, 328
b. minutissime commolere
468 b. q. Minutim concide-
re 37 b: & Minutatim con-
cidere 492. minutatim cō-
sectum 375 b. minutatim
adiungere 118 b
Mirabilissima soboles 330 b
Miscellum genus columbarum
137 b. miscellæ vites 5 b, 78:
vux 91
Miserior vinea, macrior 605

Mitigatum pecus ferum 374.
mitigata feritate 335
Mittuntur in vasculo, pro, in
vasculum 563. sic, mittis in
luteo 569
Mnasas de re rust. 54 b, 164:
citatur 453
Q. Modius Equiculus 116 b
Modus & mensura reb. adhi-
benda 167 b. modus in af-
sumenda cultura tenendus
517. modū iugeri continēs
cliuus 494 b. q. Modō no-
minatis prouinciis 429 b.
modo vt. p. dūmodo 292 b
Moliam viciam 106. molæ
asinariæ, trufatiles, Hispani-
nienses 7 b, 8 a: aquariæ
537: & submitti & cleuari
possunt 485. mola suspen-
sa infractus sal 489. sic
633. Molarius asinus 7 b, 74.
molares dentes 326 b. Mo-
lile rusticum 7 b, 8 a
Molibus ferarum India mira-
bilis 225
Moliri terram, i. mouere 423.
molitionem terræ differre
435 b. ibid. a, terram ferro
commoueri. sic 162 b
Mollioris generis bos 308
Monitio cuiusque officii 419 b
monumenta scriptorum a
me prius edita 403 b
Montes qui probentur 183.
Mons Sacer in Hispan. 324.
montani agri 61 b
Morborum causæ, signa, cura-
tio 102. morbosum pec. 102
Moretum oxyporum 401 b
Mori sanguineo cruore 413 b

mori satio & cultura 301,
366: insitio 642. Diamorœn
613
Morsui venenato remedia 318.
morsui rabiosæ canis aut lu-
pi 315 b
Morticinæ oues 122: volucres
131
Mortifer spiritus 607 b: ictus
318. mortifera quadrupedi
scabies est 329
Mouent segemmæ 424
si Mueat vinum 45. muco-
rem situ contrahunt peno-
ra 453: mucosa proluuies
313
Mucro falsis 265
Mugil iners 379 b
Mulstra vt tractanda 347 b.
mulstra, forbilis eibus 380 b
de Mulis & mulabus quæ te-
nenda 330, 586. muli lu-
pum occidunt 120. muli
piscēs 379 b. mula peperit
103. mularis materies 323
b. mulinum genus vt crec-
tur 586. mulini pecoris me-
dicinæ 332 b
Mulieris natura 448: officium
447 b. mulier a re diuina
excluditur 30. mulieres fir-
mæ 124
Mulum in conuiuio datum
147 b. mulsa dulcior auste-
riorve vt fiat 458. mulsa
pira 301. mulsea aqua 366.
mulsei saporis liquor 479
Multicautus fauus 151
Multiformes nuces 349 b
Multiplicat subinde fructum
294 b, & 202 b. multipli-

catio frugum 215 b. ¶ Mul-
tiplicabis latitudinis pedes
cum longitudinis pedibus
277. multiplicatur in se
duo latera 276 b. multipli-
catæ inter se summæ 275 b.
multiplicata octies 275 b.
ex multiplicatione effecta
summa 276 b
Mundata bacca 485 b
Munia sua exsequuntur 419
Munimen ad imbres 238. de
munimine hortorum 559.
munitionis genera plura
330
Murænx Siculæ 116. murænx
rabiei obnoxia 378 b. Mu-
ræna cognomen vnde 132 b.
377 b
Mures ex hortis vt profligen-
tur 532. ne vineam lædant
503 b. mures rustici vt ne-
centur 532 b. mus araneus,
μυζαλῆ 318. muris aranei
morsus, & remed. 319. mu-
rinus color eq. 331 b, 585
Murgentina vitis 218 b. Mur-
gentinum vin. 5 b, 78
Muri, aggerum species 69 b
Muria mustum condiri vt de-
beat 467 b. muria dura vt
fiat 454
Murrius interlocutor 97 b, 119:
citatur 108
Murta nigra 38. murteus co-
lor 585. murtea olea 294 b.
murteum vinum 38. vife
Myrt.
Musæ a poetis inuocantur 53 b.
Musæ modulante 409 b.
Musis amica silentia 409
Mur-

Museum 134 b
Musæ ne vulnera infestent 319
b, 329: nec animum aures 355
Muscipula in vineis 64 b
Musculosa pectora 358
Musco obducta prata 209: e
pratis vt tollatur 611 b: era-
dendus 262, 552: superponi-
tur taleq; depactæ 426 b: insi-
tis 269: amputatis 556. mu-
scus ruber 5 b, 77. muscosa
prata 65 b. muscantur arbo-
res: vife E musc.
Mustellæ vt arceantur 525. mu-
stellæ mansuetæ in hortis
573. mustellæ auidæ pisces
380
Mustum toto anno vt duret
37: vt semper dulce tam-
quam recens permaneat
469 b: condituris quibus
adiungetur 462, 464: aqua
marina seu muria condiri
vt soleat 467 b: vt curetur
si vua nimio imbre com-
pluta est 616, 620: ne ani-
malis immortui odore vi-
tiatur 470. mustum lixiui-
um vt fiat 474. mustum
tortium quod 471
Mustarii vrcei 8. mustacei
vt fiant 37 b. iidem mustei
470, 623 b. mustea mala
93 b, 301
Murentur ære, vendantur 361
b, 383
Mutica spica 89 b
Mutilus aries 335 b. mutilus
caper, mutila capra 345 b
Mutuli per parietem defixi 368
b: columnis impositi 335 b

Mutum instrumentum agri
71 b
μυζαλῆ, mus araneus 318
Myrappia pira 457
Myrrha Achaica 408
Myrti seminaria 559: genera
duo 471 b: species tres 39 b.
& 6 b. in myrti baccis legen-
dis quid obseruandum 472
b. myrteolo crine virena
409 b. myrtinum oleum
vt fiat 545 b. myrtites vi-
num 471 b. idem myrtite
546
Myria frugifera 225
μύρτος de Aëtzone 121 b
Myxa feri & inferi quando so-
leant 566 b.
N
Næuia olea 294 b, 482 b. Næ-
uiana pira 300 b, 457
Næuius Pollio 225
Nais formosa 411
Nandi velocitas 376. nantes
volucres 34, 205 b
Napæc Nymphæ 410
Napi satio & cultus 199, 445 b,
602: vt condiatur 490 b:
in rapum vertitur 199, 602.
napinæ quando & vbi fiant
431
Narcissi comæ 411
Nardi folium 464. nardum
Gallicum 464
Naryciæ picis 418
Nascituri regis signum 600.
alius ager bene natus, alius
male 61 b. male nata sar-
menta 262
Nasturtia dira 409 b. nastur-
cii satio & cultus 542

Nundinæ vt frequentandæ
418 b
Nursia op. Ital. 414
Nutrices bonæ 365. nutricius
pastor 99 b. nutricio sinu
recipere 235. nutrire fœ-
tum 110 b: 111 b. nutrican-
tur sole 77. nutritio sem-
inum 87 b. nutritus
herbæ 89. de nutritu pe-
coris quæ obseruanda 101 b
Nymphis insidiæ nullæ hec
410 b
Nysæa per iuga Bacchi 409
Nysie, Bacche 410.
O
O litteræ orbiculus 312
Obærat qui 71 b
Obæcatus cupidine 330 b. ob-
cæcata luce veritatis 224 b.
obcæcantur fossæ 184
Obealluere mores 377 b
Obesus adipibus bos 309. ob-
esant auem, i. pingues. 366
Obibit hoc opus 260 b
Obiectu montis 515, 518 b
Oblaqueato oleam 15: *vet. ed.*
ablaqueato, *rectius: itemque*
206
Oblinire vasa 459. oblinire,
luto 478. oblinitis vas in-
cludere 473
Oblita nocendi 414
Obluctari herbis pertinaciter
375
Obrigit frigore 273
Obsequia fœminæ sollicitat
332
Obserui virgultis 69
Obsidio curatoris excipiuntur
protinus 391 b. ne obsidiis

hominū aut insidioforum
animalium diripiuntur 357.
obsidiantur prodeuntibus
apibus, i. insid. 398 b
Obsoletior color 201
Obstipæ sutes transuersa capita
ferunt 351
Obstrigillare 59
Occare quid 80, & 79 b. occa-
tio rusticis pulueratio 429.
occator 203
Occidionem gregis prohibens
344. ad occidionem perdu-
ci 255 b. ad occidionem in-
terimere 400 b
Occipit feruere 48
Occipitū videre 64 b
Occulare 22 b, 68
Ocima vt serantur 411 b: quā-
do 441 b. ocimi satio &
cultura 440 b, 589, 617 b
Ocimum pabulum bubus 14 b:
vet. ed. ocimum: itidemq;
23, 24. ocimum pabulum,
& ocimum hortense ynde
d. 80 b
Ocingenarii greges 124 b: pro
octogenarii.
Octobris descriptio & opera
431, 614: horæ 624
Octoginta modios 433 b: pon-
do 488. octogenæ oues 124
b. octogena iugera 74. o-
ctogenaria fistula 608 b.
octogesimus annus 53. o-
ctogesima pars 620
Octonos porcos 111: culleos
220. octonaria fistula 608 b
sub Oculis domini esse 386.
oculorum vitia in bobus vt
curentur 319: cicatrices vt
san.

san. 329. ¶ Oculi proce-
pentes digito in prima pam-
pinatione decutiuntur 425
b. oculis inula feritur vt ca-
lamus 361. oculi arundi-
num 273
Odoribus quibus condiri de-
frutum soleat 464. odorat
& colorat mella crocus, i. o-
dorata reddit 385 b. odora-
menta condiendis vinis 431
Oenanthe vt fiat 601
Oenomeli vt fiat 622 b
Offæ sordidi panis 381. offæ ex
massa fici proculcatæ 459.
in offas volutantur exiguas
caricæ tunfæ 528 b. offas li-
brales adipis 584. Offula
carnis 110, 490. in offulas
breuissimas redacta farina
528
Offensa, offensio 583 b
Officina cohortalis, *op. 192* 358
b, 360. officinæ vitiorum
158
Officium istarum rerum su-
scipit 453. officiis singulis
sui præpositi magistri 176 b,
178, 180, 419
Offigere furcas circumquaque
22
Offringere, quid 79 b, 81
Ogyges seu Ogygus rex 127
Ogyges apum 397 b, 395
Olea situm & cultum qualem
desideret 625 b: agro quali
serenda 77: terram qualem
amet 295: vbi & quomodo
feri, quomodo item coli ve-
lit 305: vt seratur 15, 87:
quando feri debeat 25 b:

quercus viciniam ferre ne-
quit 71, 505 b: cito vt crescat
21: ablaqueari quando so-
leat 615 b: inseri vt velit 20
b, 302, 588, 639 b: vt pu-
tetur 625 b: fructum si non
ferat, vti curanda 31 b, 298:
laborans vt tractanda 424
b, 572 b, 616. olea pendens
venire qua lege solita 44 b:
legi quo pacto solita 43 b:
cogendæ quæ paranda 15 b:
cogi quando & tractari vt
debeat 25 b: legenda quo-
modo 92: fieri qua lege so-
lita 44. olea esui vt conda-
tur 94: promenda vt sit 95.
ex olea fructus duplex 92
Olearum seminaria quando
fiant 615 b. oleæ genera viii
5, 6: genera x, earumq; cul-
tus 294 b: optima quæ, &
quæ proximæ 305 b: escæ
quæ, quæ oleo vtilior 295.
oleæ tempestiuæ & caducæ
conduntur 24 b: albæ vti
condiantur 36, 37
Oleaginea semina 85 b. o-
leagineum seminarium vti
fiat 22. oleaginæ taleæ vt
tractandæ 21. oleagina vi-
tis 218 b
Olearis cellæ descriptio 524.
olearis taleæ nouissima po-
silio 426 b. Olearii diligen-
tes 486. olearii peritissimi
486 b. Olearii rei quæ pro-
spicienda 3. oleariæ cellæ
174, 486 b. oleariæ cellæ
quæ opus sint 9. olearia vasa
485. olearius modius 44 b
Z z

Olecastellus, Calabrica oliua
484

Oleitas vbi facta est 266

Oletum agro quali conferendum: vt instructum esse
debeat 367, 726, 736. olei
mixtio 25

Oleum in tabulato an crescat
256, 487 b: vt fiat 484, 633
b: ametretra noua ne bibatur
33: seruari vt debeat 26:

vbi seruetur melius 634 b:
vt purgetur 634 b: sordidum
vt purgetur 634 b: rancidum
vt curetur 634 b: ne animalis
immortui odore vitietur 634:

odori horrendi vt emendetur 634.
oleum primum quando fiat
625: acerbum seu aestiuum
quando fiat, quando viride,
quando maturum 484:

viride vt fiat 26, 616 b. viride
optimum quando & vnde fiat
433: viride maioris pretii est
487 b. oleum cibarium 487 ab:
ad vnguenta vt fiat 489: Liburnico
simile 634: Venastrum prae-
stantiss. 56: chamæmeleum
601: gleucinum 488: laurinum
546, 626: lentiscinum 546: liliaceum
596: myrtinum 545 b:

e lauro, lentisco, myrto
quando fiat 636 b: rosaceum
596: violaceum 590
bene Olida vasa 460 b. bene
olidas amphoras 472

Oliua plantari & legi a quibus
yelut 517 b: condiri quando

& quomodo soleat 655, &
480 b: nigra vt condiatur
482 b: 483 b. oliuariae me-
treta 482

Oliueta quando & quomodo
instituantur 556, 615 b: pu-
tanda quando 21: stercora-
ri quando soleant 616: qui-
bus instructa esse debeant
75 b. oliueto seminarium vt
paretur 295 b

Oliuitatibus largissimis exuberare
163. ante oliuitatē pre-
paranda 485. oliuitas media
initium Decembris 484

Ollae bibulae aut male coctae
477
Olus atriplicis 442 b. olus pul-
lum seu olusatrum 407. o-
lera ne a bestioliis infestentur
531 b. olitor viridantibus
hortis 409 b. olitoris cura
415

Olympionicae equae 226 b
Olympus deorum 148 b
Olynthia regio 87 b
Olyssippo op. Hisp. 101 b

Omnia praestari si nequeunt,
maximam partem praestitisse
sufficit 274 b
Omphacomellis coestio 609
Onager, ferus asinus 331, & 116.
ex onagro & asina muli 586
Onychina pruna 456 b

Operam iustam redditia iu-
menta 309 b. operarū ratio
alibi alia 315 b: vt diuidendae
181. opera vna, duae, decem,
pro operario 203. sic, opera
plures cōducere 244 b. pro-
scinditur operis tribus, iteratur

tur duabus, tertiatum vna 427
opera vna messoris experti, i.
vnus messor expertus 597. v-
na opera puerilis, pro. vnus
puer operarius 427. opera
quot pro agri cuiusq; modo
designentur 203

Opera noua pleriq; fortius au-
spiciantur quam tumentur per-
fecta 247. opera rustica ac-
commodanda sunt ad sta-
tum cæli 420. operib. terre-
nis quibus diebus abstineant
religiosiores agricolae 435 ab
opus vbi maturius & vbi se-
rius inchoandū 517 b. ope-
ra omnia mature conficien-
da 5

Operariorū numerus 72 b, 73.
operarii vt excitandi 417 b
Operosius, laboriosius 481
Operatus rebus venereis 453
Opercula doliis & seriis 7. o-
perculare dolia 469 b: vasa
459. operculati faui 427 b

Operimenta decem 7 b, 8 a
Opifex rerū æternus 229. opi-
fices nobiles 162. apes silue-
stres magis opifices 150 b
Opilio diligens 417 b
Opimare aues 366, 368 b
Opinionis eius est Celsus 202
Oporothecae 57, 93 b

Opus Kypria 568 b. opus
pro coagulo 125 b
Opperriri, expectare 211 b
Oppicare corticem 37
Optimates ciuitatis 452 b
Opulentant mensam dapibus
256

Opulus arbor 64, 504: corno
similis 293 b: Glossario 110-
111. opuli arboris sa-
tio 288

Opus sunt 9 b bis: quae
opus sunt pecori 124

Oraculum Cretensibus datum
621 b
Orata Sergius vnde cognomi-
natus 132 b, 377 b

Oratores primarii 162
Orbes qui quales 41. orbem
ahenei 7 b, 8. olearii 11 b. or-
biculata mala, rotunda 564 b
& 301. orbile acutum 135 b

Orca picata 459: multi seruo-
re ruptae 68 b
Orchita vt condiatur 480 b,
481 b, 482 ab. eadem
Orchitis 5. orchites oleae vt
condantur 6. orchites ni-
grae 94. eadem Orchis oleae
505 b, 556 b. orchis olea qua-
lis 295

Ordo, res pulcherrima 450.
in ordines colitur, id est, or-
dinatim depacta colitur
548 b. ordinariae vites 239.
ordinaria semina 235. or-
dinarium oleum 488. Or-
dinandi soli hortensis tem-
pora 437 b. ordinare lo-
cum vitibus 283. ordinare
vineam paribus interuallis
235. ordinata vineta 266.
ordinatio instituta, conser-
uanda est 452 b

Organum compositum 236 b
Orgia naturae 409
Orientali arboris parte 558
Origani satio 612 b, origanum
22 a

nitis vini 38
Ornare focum 28 b. cupa ornata 13 b. ornamenta bubus, asinis 7, 8. ornatus trapei 13 b. ornatus publici 142
Orni quales arbores 504
Ornithiæ venti 423
Ὀρνιθίων villæ 97. ornithones quid 131 b, 132. Ὀρνιθίων 135, auiaria 132: cohortalium auium stabula 356: cohortales officinæ 358 b, 360. ornithonis cellæ tres 358 b: genera duo 133, 134 b: fructus 97 b. ornithon auguris 128 b. Ὀρνιθονομία 139 b, 140, 141 b. Ὀρνιθονομία 134 b. Ὀρνιθονομία, cohortalis ratio 357
Orpheus Hortensii 146
Orthocissi satio 424 b
Oryges, feræ 381 b: 383
Oscensis ager 93
Oscilla lupinorum 195 b
Osteus culter 479: cuneus 302, 354. ossibus & planta feritur ziziphus 589 b: pruna 628. ossa persici quando & quomodo ponantur 626
Ostentus soli ager, i. expositus 5 b, 77, 78
Ostia in litore 129 b. in Ostiensi agro 129 b
Ostigo, morbus ouini pec. 345
Ostiolis munitos aditus 373 b
Ostrei testæ siccæ tulsæ 336 b
Otii pariter & negotii reddenda ratio 212
de Ouibus quæ tenenda 103, 105: laudantur 98 b: emen-

dæ quæ 334: emendæ & tuendæ vt sint 334: submitte de quando & quales 603: tonderi quando soleant, & tonsæ vt curentur 341, 394 b: tuende vt sint 336 b: ne a scabie ricinisve infestentur 32: medicandæ quomodo 341 b. oues feræ 98 b
Ouarium pecus 345. ouiarie grandes 97 b. Ouillum pecus 104. ouillum genus pasqua quæ desideret 631 b: diuum generum 335. ouium fructus qua lege venire solitus 46
Ouini vnde d. 99 b
Ouum in ludis circensibus & ceriali pompa 57. ouum crudum deuoratum 311: oua vt feruentur 365: vt feruentur & probentur 141: seruari & supponi vt debent 361: gallinis yti supponantur 526 a b
Oxygala vt fiat 455
Oxygarum vt fiat 491 b
Oxymelli superfunde 491 b. 50
Oxyporum moretum vt fiat 491 b. oxyporum pretiosius 492.

P

Pabulum bubus quomodo parari darique debeat 23 b: 25: in pabulum conferitur vicia 431. pabulorum genera 191: genera & satio 199: quo loco quodque ferendum 76 b: quo tempore quodque ferendum 80 b. pabula viridia

dia 350. pabulum aridum 15 b: hibernum pecori quod 5: hibernum qua lege venire solitum 45 b. pabularis vicia 205, 517 b. pabulatoria corbis 310, 435 b
Pacuius citatur 55 b
Pæan Delie, & enie enie Pæan 409
Pædagogi agriculturæ 164 b
Pæminosa grana 90 b
Paginæ pauimentis impressæ 595 b
παγκρατια, cancri marini 531 b
παλαισπον 96 b
Palare & ligare vineas 422. palare & ligatæ vineæ 421 b
Palata docta & crudita 377
Paleæ a frumento vt separantur 211 b. palearum repositio 529. Paleæ velut incanæ barbæ dependentes gallinaceis 357 b. Palearia villatica 173. palearia bouum 113 b. Paleato luto contegi 289 b. sic 465, 475
Palilibus asses soluo 112 b
Palladii rami, oleæ 639 b
Palladius fundos vbi habuerit 578 b, 580, 633
Palmarum plantatio 590: satio & cultura 617 b. palma vnguentariorum 35 b. palma in vite q. 80 b. palmare vineas, i. materias alligare 435
Palmeæ regetes 286. Pal-mula vt promenda 95 b
Palmaria inf. 134 b
Palmitum duo genera 292: ad pangendum qualis eligendus 549: fecundus qui 229 b: vltimus plurimum fructum affert; proximus, nimium 292
ad Palmum decoquere, i. ad quartas 470. palmare spatium 360, 439. palmares serbes 559, 577 b. palmipedalis malleolus 241 b
Palumbus vt farciatur 31, 366
Palustris ager 374. palustres vineæ 465
Pampinis vitem spoliant 429 b. pampinus qua parte ferax 239 b. pampini racemarii 240 b. pampinacea crapa 464. pampinarius palmes quid 292 b: pro frugifero ponendus non est 549. pampinaria materię 262 b. pampinaria virga 228 b. pampinaria sarmenta 554. pampinaria sæpe fructu carent 252. Pampinosa vitis 286. Pampinare quid 80. pampinadi modus 286: regula 503. pampinatione frequenti detrahenda superuacua 249. pampinationis tempestiuitas quæ 249 267 b, 592 b. pampinatio prima quando inchoetur 425 b. pampinator si nepotes in superiori parte omisit 251 b, 286
Panas bifformes 414
Panax vt feratur & colatur 440 b. panacem medicâ lacrimâ 406, 438 b
Pandataria inf. 64 b, 134 b
Pandere ficos & poma 212 b: vuas in sole 473

Pane candido 138 b. panes hor-
deacei breuiter figurati 634
panis depstitius vti fiat 27
b. panes mustei e face vini
ad curandum vinum 470,
623 b
Pangere & Depangere furcul-
um 241. pangitur littera in
cera mucrone calami, & her-
ba in terra cuspidē furculi
410. ad pangendum qui
eligendi palmites 549. pan-
guntur vetere farmento 495
b. pangēda malleolis quam
recentissimis 423. *vet. ed.*
malleolus quam recentissi-
mus pangendus. ¶ cum
panxeris taleam 426 b. pan-
cturus furculos 549 b
Panici satio & cultura 195,
571
Pantuleius Parra 136
Papaueris satio & cultus 443,
612. papauer anetho iun-
gitur 411 b
Paphie lactuca 408 b. Paphios
thyrsos 413
Papiliones vt enecentur in al-
uearibus 397, 398, 391 b
Papulæ in pecore vt curentur
328 b
Pari pondere 488 b. parilibra
cum æquore maris 379. pa-
ria facere cum rationibus
domini 418 b
Pariunt non omnia 103. par-
tus gemini familiares Afris
& Aegyptiis 225. partus
pecoris custodiri & adiuua-
ri vt debeat 338. partioni
aptæ gallinæ 140. partura,

partus 183
Paridius Viterensis 248
Parietum testura fortis & niti-
da vt fiat 522
Parilia, fest. 99 b
Parra Pantuleius 136
Parti, pro Parte 132. ad partes
alium vocare 123. parti-
culatim mercari gregē 346.
particulatim vocare loca
96 b
Partiarii 10. partiario vti de-
tur vinea & ager 41 b
Parum bonæ nutrices sunt
365
Pascendi ratio triplex 100 b.
pascua vti quando soleant
605 b
Passer piscis 378
Passer Petronius 128 b
Passio dysenteriacæ, Gr. 569
Passæ vna vt fiant 473 b. pas-
sum vt fiat 473, 623
Passus, pedes quinque 275
Pastinum quid 240. pastinum
vineaticum vt consere-
dum 550: quando & quomodo
generibus fiat 539: effodi
quando incipiat 636. pas-
tini mensura quæ 540. pas-
tinandi soli hortensis duo
tempora 437 b. pastinan-
di soli mensura quæ suffi-
ciat vineis 238 b. pastinan-
dus locus quomodo præpa-
randus 541. pastinatum
suspensissimum 235. pas-
tinacionis ratio quæ 234:
modus & mensura quæ
422 b
Pastinacæ satio & cultus 441 b,
569

560 b: genera duo 385 b
Pastio duum generum, villati-
ca & agrestis 128, 130. pa-
stiones villaticæ pariter ac
pecuariæ colonis fructuo-
sæ 356. pastiones laxæ 67.
pastiones mutantur 105
Pastores quot & quod genus
habendi 123. pastor pa-
uonum 137. pastor colum-
barius 138. pastor dili-
gens 417 b. pastorum cellæ
173
Pastoralis res cum agricul-
tura quid affinitatis habe-
at 97. pastoralis scientiæ
partes nouem 100. pa-
storalis vita 98 b. pasto-
ralis canis qualis probetur
353, 354. Pastoriciæ rei o-
rigo, dignitas, ars 97 b. pa-
storicia vita 57 b
Paterfamilias in villa obser-
uare quæ debeat 2 & se-
quentib. & 176. paternæ
notæ plerumque natis in-
herent 335 b
Patibula in torculari 14, 27
Patiens veneris 332. patiens
eius sit, id est, pati cum pos-
sit 462. patientiæ præstan-
tes vites 217 b
Patinas fictiles 475: *vet. ed.* pa-
tenas, *per o.* patina ærea 535
b, etiam m.
Pauescere ad tactum 307 b
Pauiculis verberare 31 b
Pauimenta ædificii 519 b: 520
a: vt fiant 11 b: in so-
lariis quando & quomo-
do fiant 595, 600 b, 613.

pauimenta testacea, mar-
morea, tessellata, scutulata,
nigra 520
Paulum filiculæ 51. paulum
triti salis 364 b. Paullula
pila 9. paululo sale 635 b
de Pauonibus 136, 526 b: vt
alantur 370. pauonina oua
141. pauonini pulli 372
Pauo Fircellius 128 b
Paupertas certissima quæ 450.
pauperies terræ 523 b. pau-
peries fœtum, vbertate fo-
liorum compensata 630 b
Pausæ oleæ 94: vt condian-
tur 480 b: 482. pausæ
baccæ vt epulis præparen-
tur 482 b. pausca alba vt
condiatur 480 b: 481 b.
¶ Pausia baccæ 556 b. pausia
oliua qualis 294 b, 505 b. ca-
dem Posia.
Pausias pictor 154
Paxamus citatur 453
Pectitæ lanæ 451 b. pectita tel-
lus 406
Pectinibus spicam legere
211 b
Pectunculi pisces 378
Pectorosæ aues 357 b
Pecua & homines 98. pecua
salua 42 b. pecuarii athletæ
98. pecuarii Appuli 155.
pecuarius canis 354. pecu-
aria res cum re rustica quid
affinitatis habeat 97. pec-
uaria quæstio 103: nego-
tiatio 355 b: pastio 128,
130, 356. pecuarii greges
115. ¶ Pecuariæ grandes
97 b: nobiles 98
Zz +

Pecudes pro regionis calique
statu variant 306: quadam
culturis inimicæ 58. pecu-
dum ferarum genera 98 b
Peculium vnde d. 305
Pecunia vnde d. 305
Pecorum atque agrorum cul-
tus æque pernoscendus rei
rusticæ studio 305. in pe-
core parando & pascendo
quæ obseruanda 100. pecus
vt curandum villico 4 b:
charactere signatur 545 b:
annuo delectu reparatur 321:
magistros quales desideret
180. in pecore mastando
quæ obseruanda 489. Peco-
ris maioris & minoris spe-
cies trina 100. pecus vola-
tile, volucres 360 b. pecus
malum, pecus mediocres; de
apibus 390
Pedes dolentes vt sanentur 59 b.
pedes quadrati 275 b, 276 b.
pes geometricus q. 275. pe-
de circumciso tortiuū mu-
stum exprimitur 471. pes
vinaceorum bene prelo ex-
pressus prouit 476 b, &
462 b. Pes milui, seu milui-
nus pes, herba 454 b, 455 a
Pedali spatio 354 b. pedalis
longitudo 250
Pedandæ vineæ cura 252 b. pe-
datio vitis 252 b. pedamen-
ta vineæ 64: quatuor gene-
rum 64. in pedamentis fru-
ctus claudicat 246 b. ¶ Pe-
daminibus adnixæ vites 283
b. pedamen teres 265 b. pe-
daminum prospiciendorum

ratio quæ 271
Pedaneum rudus 395 b
Pedicino, & pedicinis duobus
11
Pediculi vuarum impicantur
475. pediculis malorum
pice feruenti meris 564.
pediculos punicorum tor-
quent 477. iidem Petioli.
Pedicularis herba 328
Pedissequorum turba 159
Pegasisdum comites 410
Pelagii pisces 132 b, 378. pel-
gici pisces 381: greges 379 b
Pelasgi solum mutarunt 167:
e Græcia in Sabinos vene-
runt 127 b
Pellis corpori adhærescens, no-
xius armentis morbus 187 b
pellibus vestitæ nationes
126 b. pelles aureæ vnde d.
99. pellicia tunice 537 b.
pelliculare opercula 473.
pelliculæ vas operculatum
480 b. pelliculetur vas con-
tectum 480, 491 b
Pelusiana mala 301
Pendulus arbutis 409 b
Penetrabit ad medullam 250 b
penetrabili luce splendida
grana 613
Penicillo detergitur 461 b
Pennæ rigentes mundationi
aptæ 630
Pensilia promi vt debeant 95 b
pensile horreum 174, 484 b
Pensiones vt exigendæ 175 b.
pensuicula scenoris reliqua
403
Pensum operis sui pagere 228
b. pensum absolutum 103
Peno-

Penoribus loca & vasa quæ ac-
qualia comparanda 453. pe-
nora vt tractanda 450: ne
situ mucorem contrahant
453 b: vt conseruentur in-
noxia 453 b
Vbi Penuria est arborum 349
b: pabuli 322 b: aceti 460 b
penuriâ operarum 249
Perædificatæ domus 247
Peræquare culleos vii 220: de-
nas amphoras 226
Peragitare vasa 463 b, 467.
peragitare lignea rudicula
480
Perannare posse 436. & Perēn.
Peraruit solis afflatu 261 b.
peraridum solum 232 b
M? Percennius Nolanus alle-
gatur 46
Percinxit sedes suas 412
Percruda pruna 457
Percuderint oua rostellis 363, i.
pertuderint. sic Excud.
Percurabitur morbus 315
Perdensa humus 233
Peream ni- 132 b, 377
Peregrine plebis reges 396
Perennitatem longissimam
stirpi acquirere 261. peren-
nare diu 195. si non peren-
nat in totum, certe vsque in
alteram vindemiam vini sa-
porem seruat 464 b. idem
Perann.
Perexilis vitis 429 b
Perfecte mustum deferbuit
465. perfectio in nulla sci-
entia inuenitur 416 b
Pérferi boues 98 b
Perferuefieri 65. perferuida

æstas 284. perferuidus celi
status 295
Perflabilis locus 533 b
Perfriato baccas 472 b
Pergamidis pastores 103
Pergriscit auis saginari cœpta
366
Pergula figuram obtinens vi-
nea 258 b. pergulana vitis
218 b
Perhiemare 436 b
Perichitari exiguo numero 268
Perimbecillum caput 143
Perinungunt oleo 126
περιπαρρημιται 136
περιπαρρημιται villæ 97, 137 b. πε-
ριπαρρημιται 356: δε περιπαρρημι-
ται 138 b. περιπαρρημιται 137
περιπαρρημιται villæ 97, 133
Perlibrata planicies 183. perli-
bratum opus 237
Perlucida vix 430
Perluere aqua marina 463 b:
aqua pura 486 b. perlui
aqua dulci 489 b. perluti
fauis 402 b
Perlustrant oua sulfure 363
Permauit imbribus 289
Permatuæ bacce 482 b
Permeant extra lacum 376
Permensum opus 237
Permitia poma 474
Permodice sindito 302
Pernæ saliri vt soleant 52 b:
quando condiantur 545 b,
637 b. pernæ Tomacing &
Taniacæ 110
Pernoscere mores auium 362
Peroriga qui 118, 120
ad Perpendicularum dirigere
248. ad perpendicularum fa-

bricata 236 b, & 12
 Perperam fecisse 96. perperam
 facta corrigere 416: emen-
 dare 419 b
 Perpetuam fossam ducere 235
 b. perpetuus canaliculus
 humi construatur 376 b
 Perpurpare corpus 125
 Perrepere ad præsepia 311 b
 Persecuto gramine, pass. sign.
 567 b
 Perseūt resticulas per ficos 87
 Persica poma patrium vene-
 num translatione depolue-
 runt 413 b. persici genera
 414, 626 b: sine ossibus vt
 nascantur 556. persici satio
 & cultura 301, 626: satio &
 insitio 545 b: insitio 555 b,
 641: emplastratio 593 b: in-
 oculatio 590. persico infe-
 ritur malus 640 b
 Persis regio barbara 413 b
 Persis de re rust. 54 b: 164 b
 Personata herba 318
 Perspergere amurca 39
 Pertædescere 48 b
 Pertêrere baccas 472 b bis
 Pertergere vasa spongiis 456
 Perticulis salix 272
 Pertractet terga naresque 584
 Pessimo publico ædificata 69
 Pessum ire & Innatare, oppos.
 454
 Pesti rosaria 404 b
 Pestis, de pituita gallin. 364: de
 scabie 355 b: de serpentibus
 364: de papilionib. & tinea
 397. pestiferæ labis in peco-
 re curatio 329 b. pestilens
 aer arte correctus 60 b. pe-

stilens fundus vendendus
 aut deferendus 67. pestilen-
 tiam facientia, & pestilentia
 propulsantia 311 b
 Peta fessus 98
 Petasiones, pernae sp. 110
 Petigo vt sanetur 51
 Petronius passer 128 b
 Petroselinon, apii genus 588 b
 Petulcus aries aut caper vt re-
 pellatur 336
Πατάριον in alueatib. 396
 Phalerides aues 144 b, 375 b
 Phaseli satio 196
 Phasis Ponticus 368
 de Phasianis 527 b. phasianina
 oua 527 b
 Phidiaca Minerua 162
 M. Philippi factum 132 b, 377
 Philogræci 143
 Phœbe Latonia 411
 Phradmonis arte 404
 Phrygia lotus 410. Phrygia
ἡμετέριον 56
 Phryxi nubigenæ 407 b. Phry-
 xeo vellere 413
 Phryxonides nymphæ 383 b
 Phyllis, amyg. 640, 641, 642 b
 Physicam addiscere 149. Phy-
 sici, rerum causas & sacra
 mouentes Orgia naturæ, se-
 cretaque fœdera cæli 409
 Piatur insanus 111. piaculo por-
 co facere 41 b
 Pica Minucius 128 b
 Picentium ager 56. Piceno
 agro contributus ager Gal-
 licus 220
 Picis liquidæ alterum medica-
 men ad mustum condiens
 dum 465 b. picis odor &
 sapor

sapor vt temperari soleat in
 doliorum picatura 612. pix
 corticata 466: Nemeturica
 467: vetustior, melior 464,
 466. picari dolia vt soleant
 462. picaturam ne referat
 vinum 620 b: seu, picati vi-
 ni gustus ne possit intelligi
 466 b
 Pierii nemoris silentia 409
 Pigneri sunt 46
 Pigra remedia 209
 Pilulæ cupressi 621
 Pilæ fullonicae, lignæ 7 b. pilæ
 ex lapide angulari 9
 Pilum fabarium, farrearium,
 seminarium 7 b
 Pili color pro regionis cælique
 statu variat 306
 Pinacothecæ 57, 93 b
 Pinguiorum rusticorum litte-
 ris, i. crassiori disciplinæ 399.
 sic Pingui Minerua 162 b,
 420. pinguitudo olei 487.
 pinguitudo mira 110 b
 Pinicillo humorem affundere
 570 b, etiam ms. cod. pro pe-
 nicillo.
 Pinnæ prominentes in cauda
 358. pinnula per nares tra-
 iecta 362
 Q. Pinnius 127
 Pini satio 15, 582: satio & cul-
 tura 627 b: ad quæ utilis
 633. Pineæ vertice pungit
 409 b. pineæ satio & cultu-
 ra 300. pineæ nubes vt se-
 rendæ 22: quando legantur,
 & vt feruentur 628. Pineti
 satio 567
 Pinferunt sicum 152. pinsita

iris 468 b: lens 328 b. pin-
 situm allium 313, 314: hor-
 deum 360: panicum 195
 Piperatum acetum 481, 491 b
 Pipiunt pulli 363
 Piri satio & cultura 300 b, 508
 b, 561 b: insitio 85 b, 582, 640.
 pira vt condantur 94: vt
 feruentur 562 b: in sole vt
 siccantur 458 b: vt condian-
 tur 456 b, 457 a, 562 b. piro-
 rum generosiores species
 quæ 300 b: quæ quomodo
 feruntur 6. pitorum se-
 men vt ferendum 22. piri
 siluestres 232. piri agrestis
 satio 630
 Pista Afra 621. pisti satio 196,
 610 b
 Pistare far 94 b
 Piscem esse putauit 132 b, 377.
 pisces escam alii aliam desi-
 derant 380 b. pisces marini
 dulcibus aquis clausi 377. Pi-
 scis austrinus, & Piscis aqui-
 lonius, sid. cæl. 429 b. Pesca-
 torum forum 381
 de Piscinis 133 b. piscinæ
 quid 131 b. piscinæ villaticæ
 duæ 174 b, 529. piscinæ
 positio qualis esse debeat
 378 b. piscinæ dulces 132:
 ad mare prolatae 132 b. pi-
 scinæ nobiles 132 b. pi-
 scinæ pecorum 170 b. pi-
 scinalis cellæ in balneis 336.
 piscinarum rimæ vt sarcian-
 tur 52
 Piso Pupius 146
 Piso hist. citatur 99 b
 Pistaciæ satio 567. pistacio-

rum satio, cultura, sexus 618
 insitio 582, 642 b
 Pistillis conerito 490 b
 de Pistoris diligentia liber 453
 Pistirini constitutio 536 b
 Pituita vt eiiciatur 48: vt du-
 catur 329 b: si qui molesta
 est 344 b: in auiibus quid,
 & quomodo curetur 526,
 527 a b
 Placenta vti fiat 28
 Placiditas ouium 98 b
 Planasia insula 136
 Plancæ roborec 524 b
 in Plano, τῆς ἐν πλάνῳ 132
 Plantæ cum animalibus quid
 similitudinis habeant 229:
 ne a diris animalibus car-
 pantur 412 b. Plantaria
 quando facienda 495 b.
 plantaria cerasi 618. Plan-
 tantur vel feruntur caules
 573 b
 Platanus folia hieme quoque
 retinens 63. platano inse-
 ritur malus 640 b. plata-
 ninis foliis contegunt 460
 Plato phil. citatur 242 b
 Plautus citatur 101 b. Plautus
 in Menæchmis 111
 Plebeii seminis pulli 394
 Plena sætu bos 322 b
 Pleusiphanes de re rust. 54 b:
 164
 Plostra quot requirantur 25 b.
 plostra maiora 7, 75. plo-
 stellum Pœnicum 91. plo-
 strarii asini 7 b
 Plumbo vincire dolia 19. plu-
 beum, s. vas 463: & mox,
 plumbea bene fricari. sic,

plumbeum quadratum 485
 b. plumbet modiolos 13.
 circūplumbati modioli 12
 Plurima xv, paucissima vii
 supponuntur oua 374 b
 Plus quattuor milibus 239.
 plus annos centum 93. non
 plus triennium viuunt 101
 b. non plus quater in anno
 pariunt 143
 Plusculum mellis aut mulsi
 481 b. plusculo sale 486,
 490
 Pluuuis diebus quæ fieri que-
 ant 2, 206 b, 451. pluuiialis
 dies 204 b. pluuiatilis aqua
 382
 Pocillum fictile 48. pocula
 contrectari a quibus debe-
 ant 453
 Podia cratitia 523 b
 Pœnitendus ager 184
 Pœnus auctor, Mago 238 b.
 Pœni scriptores 163. Pœ-
 nicum plostellum 91: di-
 ctum 168. Pœnice scripse-
 runt 57
 Poetæ primarii 162. poetæ ve-
 teres citantur 99
 Politores granorum 41 b: vñ.
 ed. pollintor.
 Pollentia: vellera 334 b
 in Pollicem tonderi 258 b: 263
 Pollucere dapem 39 b
 Polulum labellum 7. pollulæ
 laming 12 b. vñ Paul.
 πολυάριες & πολυβοῦται 99
 Polycletea arte 404
 πολυγγορ, sanguinalis h. 315
 πολυμελεις 99
 Polypus in naso vt sanetur 51
 Pomi

Pomi vt propagentur 23, 39 b:
 vt inferantur 640 b. poma
 mæla 6: vñd dicta 81: vt
 ferantur 15: in qua vineæ
 parte feri possint 245: inter-
 legi quando soleant 598,
 602 b, & 564: vt condantur
 93 b: vt feruantur innoxia
 478: in arbore vt feruantur
 631: vt condiantur 457: cõ-
 diri & feruari quando ac-
 quomodo debeant 619. po-
 ma quæ quomodo feruen-
 tur 6. poma per gradus
 quosdam sibi succedentia
 578 b
 Pomaria, horti 77. poma-
 rium constitui vt debeat 505
 b: vt constitui & curari 529
 b, & 298 b. pomarium se-
 minarium vti fiat 22. po-
 miferæ arbores disponi &
 coli vt debeant 557, 630. po-
 mosi Tiburis arua 407
 Pompeia palus 407: an Pom-
 ptina seu Pontina? Pom-
 peiana vitis 218 b: cepa
 456 b
 T. Pomponius Atticus 103
 Pomponius Vitulus 100
 Ponderibus æquis 536. pon-
 dusculo saxi 488 b
 Pontia: insula 134 b
 Pontifices citati 212 a b: 213
 Popinales deliciae 377 b
 Populi duo coniunguntur; de
 apibus 396 b. sic 587. po-
 pulus spicarum, i. spicae 597.
 Popularis notæ pulli 394.
 populationes volucrum
 243 b

Populus arb. ad quæ utilis 633.
 populo inferitur malus 640
 b. populnea fronde 310
 Porci educari vt debeant 567.
 porco piaculo fieri vt soli-
 tum 41 b. porco foemina
 facere 40. Porcus, Græcum
 nomen antiquum 111. Por-
 cus, ὄρεγς, in virginib. quid
 110
 Porcæ vt tractandæ 567 b.
 porca præcidanea vti fiat 40
 porca in agro quid 79 b, 275.
 porcæ sulcatur latiores 427
 Porculus in fucula 12. por-
 culatio quid 110 b. porcu-
 latoris officiū 350 a b. por-
 culatoris & subulci diuersa
 professio 161
 Porcii vñd d. 99 b. M Porcius
 Cato citatur 166 b, 167 b,
 208, 213, 487 b bis. vñ
 Cato.
 Porricere exta 79 b
 Porriguntur per humum 283 b
 porriguntur in tabulas vñ
 sicandæ 459 b
 Porri satio & cultura 560: trās-
 latio & cultura 617 b. por-
 rum Tarentinum 372: se-
 ctium feri & coli vt debeat
 440 b: vt capitatum 441:
 ¶ Porrus sectilis seu secti-
 nus, & Porrus capitatus 560
 b. porrus grandis vt nascat-
 ur 561. sic 589. porro secto
 fasces cingere 413. Porri-
 nam inferere 22
 Porta, itineri longissima 35
 Porutor Helles 407 b
 Portunus abundet mercibus

411 b
Polca olea 5, 77. poscæ oliuæ
colymbades vt fiant 481 b.
¶ Posia olea 5, 6, 484: vt
condatur 6: vt condiatur
481. vife Paul.
Posiueris, posueris 3 b. posue-
runt pauca oua 358. positio
sirculi 239. positio agri, i. si-
tus 518 b. sic 161, 166, 170,
174, 219 b. pro situ & posi-
tione locorum 244
Possis transferre dū rego ad 440
441. pro possibilitate vitis
553 b
Posterata compensare 625 b
Potis sunt 103
Potestas fiat large bibendi 375
b: vagandi 364. si potestas
reliquorum non sit 492. vi-
se Facultas.
Pōtitur regno inferno 410 b
Potniades equæ 324
Potui data staphisagria 364 b.
dabitur potatū pecori 488 b:
pro potatu, aut potandum,
vt 313 b
Præcuere surculum 19 b
Præbent potandum medica-
men 313 b. Præbita, *απὸ πρὸς*
179
Præcidanea porca vt fiat 40
Præcipitata palmitis pars 292.
præcipitari palmes quando
debeat 293. præcípites pal-
mites quid dicantur 293
Præcocem vitem 218 b: præ-
cocia pira 301
Præcoques vites 214, 215: præ-
coqua Persica 627. Præ-
coquam yuam 473: *vet. ed.*

præcoquem. præcoqua
vuas 471 b: *vet. ed. præ-*
coces.
Prædium emi pararique vt de-
beat 16: suburbanum, cō-
modiss. 106
Præductoria lora 41
Præfatio lunoni fruges 40. præ-
fatio famino vino 42
Præfecti operarum quales esse
& quomodo tractari debe-
ant 72. præfecturæ voluptas
vt excitetur 72
Præferrati modii 8
Præferuida regio 213
Præfigantur foraminibus ænci-
cancelli 379 b
Præfurnium fornacis 18
Prægelida frigora 251: loca 193
233
Pregnantes fiunt 105 b. præ-
gnationis fines 101: mod. 88
Pregrauantibus auribus 345 b.
pregrauat capite 313 b
Præiaciuntur moles 380
Præliganeum vinum 13 b
Præparare frumentis arua 207
Præsciscere fugam 391 b
Præsecare cultello 153
in Præsentiarum 44
Præsepes bubus 9. præsepis
laxæ 68 b. præsepia ouium
106
Præsidio futura pecori 431. ad
præsidium aque calidæ de-
curritur 488. præsidium
malleoli 254. præsidium
palmes q. 258 b
Præstat ex se pullos atque plu-
mam 373, 528. sic Præstari
præberi 435 b
Præ-

Præfulagri 518
Præfulsæ adipis 307 b, 584
Prætentis retibus 368 b
Prætorium villaticum 519
521
Prætorio capite 240
Prætorio vides bestiole 532 b
Pratum vnde dictū 63 b, 208:
ex aruo vt fiat 208: fa-
ctum vt colatur 208 b, &
6 b: purgandum quando
537 b, 571: custodiri & ster-
corari quando incipiat 547:
stercorari vt debeat 22 b.
Prata duum generum 208:
irrigua & sicca 6 b bis: ve-
tera vt excolantur septem-
bri 611 b: nouella quando
& quomodo formentur 611
pratense scenum 309 b
Precor bonas preces 40
Prello premere 473. pressu-
ra vinaceorum prima 471.
primæ pressuræ oleum, item
secundæ ac terciæ 486.
pressoria vasa 461 b. pressus
color 585. pressius putare
vitem 630 b
Pretia vites 218
Priapus in hortis 404 b. Pri-
apo vicina eruca 406 b
Primâ vindemiâ, id est, in-
itio vindemiæ 465 b. Pri-
migenia semina 85: pecu-
aria 103. primorem sur-
culum duos primores digi-
tos præcuto 19 b. primo-
res tres digitos 12 b. pri-
mores ciuitatis 452 b. in
Primordiis, initio 584
Principalia cap. 166 b
Pristinum nomen possident
275 b. pristinale album pe-
cus suum 349
Priua opercula doliis, seriis 7 b.
sic priua tectoria, ibid. i. sin-
gulis apta.
Priuignas proles 408
Probatio quadrupedum 74 b.
probatissimi artifices 415 b.
probabilis gustus 218. pro-
babiles mores 309. proba-
biles animis æquæ ac corpo-
ribus boues Vmbriæ 306
Procacitas galli rixosi 358 b
si Processit medicina 312 b
Procerum seditione plebs in
partes diducitur 392
Proceris cornibus 306
Procliuum solum 104
απὸ πρὸς 96 b
Procul a tumultu 386. pro-
cul igne constituenda mul-
ctra 347 b
Proculcantur ficus in modum
farinæ 459. proculcatis vuis
462 b
Procuratio templi 55. procu-
rator auiarii 136 b. a procu-
ratore assignata sedes 391 b.
ib. curator & custos apum.
procuratoris villatici habi-
tatio 173
Procyon exoritur 428
Prodigialiter accidit 220
Prodromi flare incipiunt 428
Producere cunctantem 308.
productissimum flagellum
227
Præliantur cum exteris 392

Profanare dapem 39 b
Profestis diebus 71
Profrigeri ad publicanum 101
Profluus recessus 380. proflu-
uio sanguinis interit 323 b
Progemmantib. palmis 266 b
Progenerare marem 337, & 326
progenerari apes iuuenco
perempto 397 b. progenies
rustica Romuli 377. pro-
genies suilli pecoris 348 b
Progeritur oleum vrcis 483 b
Progerminare 254
Prohibeßis intemperias 42.
phibetur large vagadi licen-
tia, i. negatur 528 b. prohi-
bendus erit portione 313
Proiectum iacet 450. proiecte
in terram vites, & humi
proiectæ 496 b
Proinde æstimarent, siue dul-
cis esset sapor vuar, siue aci-
dus 430 b
Prolixa statura 180. proluxæ
arbores 65 b. proluxæ caude
& breues 103 b
ad Proluxiam alui 471 b
Promercales res 178 b, 418 b
Promethea Creta 405
Promisso ventre sus 348 b. p-
missis ad genua palaribus
306 b
Promptus ac strenuus canis
354
Promptuarium armarium 8
Promus fructus 215. promi &
cellarii 452. pueri promi 453
Promouere onera & portare
416
Prona aquiloni, seu in aq. 215 b
Propagatio pomorū aliarum-

que arborum 23, 39 b. pro-
pagationū tria genera ma-
xime visitata 499 b. ppaga-
tio diligentior vt fiat 251
propagari ficus ramis potest
581. propagines vitium 249
Propius stirpem recisæ taleæ
273 b
Propolis apum 151
Propomata sponte vt nascan-
tur 369
Propter amnes feri 6 b, 46 b
Propulsare radicibus aquas
hiemis 238
Prorepentes pampini 256
Proritat pretium 198
Prosa oratione componere
414 b
Proscissione terre 308. proscin-
dere terram, quid 79 b
Proserpina rapta 410 b
Protestæ porticus 381 b
Protinus illata de agro bacca
487
Prototomos decidere caules
413
Prouerbium Græcum 403 b
Prouident futuro tēpori 220 b
Prouincialis ager 221 b. pro-
uincialis agri & provincia-
lium vinearū cultura 283 b
Prouocantur in libidine 526 b
Prout cuique mos est 234 b.
prout rei conditio exegerit
453 b
Prudens medicinx, i. peritus
338. sic, prudens vniuersæ
naturæ 185. prudentiores
rerum rusticarum 246 b.
prudentia rei 162 b. pru-
dentia cunctarū rerū 492 b
Pruni

Pruni satio & cultura 566 b.
628. insitio 545 b, 641 b.
pruno insita malus 640 b.
pruna vt feruentur 628 b.
pruna Damasci 413 b. pru-
na Damascena quæ 628 b.
pruna onychina & siluestria
vt condiantur 456 b
Psthis vites 218
in Publico Ardeæ scriptum ex-
stat 126
Puerilis vna opera, i. vnus puer
operarius 427
Pugillus lentis 51
Pugnaxaries 336
Pulchritudo rei trahit 242 b
Puleium viride 491 b. aridum
471, 492. pullei flos 454 b.
puleium (vno I, absque g)
635 etiam mscod.
Pulex irrepens dente laceßat
ocima 411 b. pulicibus in-
festantur etiam gallinæ 361
b. pulices vt profligentur
532. pulicosæ cani remedia
355
de Pullis equinis quæ tenenda
326: vt tractentur & proben-
tur 585 b. pullus asinus
119 b. ¶ Pulli gallinæ &
pauonini vt alantur 527, &
362, 363. pulli apum 396.
Pullities tenerrima, pulli te-
nerr. 375 b. pullities in al-
uæri nata 393. Pullatio, pul-
lorum educatio 362. Pulla-
stræ 141. Pullulascit vitis
258 b
Pullum solum Campanis q.
198, 232. pulla, nigra 161.
pullælanæ 334 b

Pulmentaria condiantur sa-
tureiā 445 b. pulmentari-
um familiæ 24 b
Pulmonis exulcerationi vt oc-
curratur 316. pulmonariæ
ne fiant sues 351 b. pulmo-
naria ouis & sus vt curentur
343 b
Puls Punica vt fiat 30. Pulti-
cula cocta 527. pulticulæ e
frumento 372. Pultarium
insudibuli inuersi figura fa-
ctum 599. in pultarios
condi vuas 476
Puluerationes vitium 267 b.
pulueratio nouellæ vineæ
571 b. puluerationem faci-
unt; quam vocat rustici oc-
cationem 429
Puluini ad lineam excitati 561
Punica impensa induemus
521 b: vet. cod. duplici scriptu-
ra, pumica & Punica.
Pumiliones aues 358 b
Punica depexa coma 408 b.
Punicum lutum 388 b, 445.
Punicana coagmenta 11 b.
punicanæ fenestæ 137 b.
Punicæ rosæ 385 b. Punicum
cicer 383. Punica arbor 409
b. Punica mala, eadem gra-
nata 474. punici satio &
cultura 300. punicæ insitio
640. punica vt feruentur
94, 477: ne in arbore rum-
pantur 300 b. acidiora vt
emenduntur 300
M. Pupius Piso 146
Pupinia regio 65 b, 169
Purganda sunt sordibus 591.
purgata granis pira 563.
Aaa

purgamenta & palcae 330 b.
 purgamenta cortis 206:
 falfamentorum 380 b
 Puriter componere 28
 Purpurea pira 300 b. Purpurea
 pruna 437. purpureo radi-
 at vultu 411. purpurat fiō-
 des auro 406
 Pusillos pueros 50. pusilla ar-
 bor 302
 Pusulosa pecus 344
 Putabuntur p binis 9 b, i. nu-
 merab. Putatio arborum
 vtilis est 623 b, 628: quan-
 do & quomodo facienda
 16, 251, 502, 552, 553. putatio
 autumnalis quando cele-
 bretur 625. putatio ferra-
 mentis qualibus peragenda
 264 b. putator pendulus ar-
 bustis 409 b. putatoris offi-
 cium 256, 262 b. putatoriae
 falces 537
 Putei palus 64. putescit su-
 pellex lignea 32 b. putescit
 olea longiore situ 3. putida
 vlcera 49. putore adimere
 49. putrescere imbric. 429 b
 Putei vbi & quomodo fodien-
 di 607 b. perennitatis fidem
 vt habeant 437. puteis con-
 dita grana 93. puteorum ri-
 ma vt fariantur 522 b. pu-
 teali fonte irrigari 437
 Pyetes gallinaceus 357
 Pyrois rutulus 411
 Pythagoras citatur 98
 Pythio de re rust. 54 b.

Quadrages octonos sextari-
 os 464. quadragenē & sin-

gulæ vrnae 45. quadragenā-
 rium dolium 34
 Quadrans iugeri q. 276. qua-
 drans medicaminis 464, &
 328
 Quadraria vasa 10 b: 11 a
 Quadrati agri mensura 276 b.
 quadrati boues 306
 Quadrifidas ridicas 273 b
 Quadrigarius equus 119
 Quadrimi boues 74 b. qua-
 drima vitis 254 b, 554. ad
 quadrimos vsque, i. ad qua-
 drimatū 367. quadrimatū
 agētes sues 348 b. vltra qua-
 drimatū senescere 353
 Quadrupes a serpente mor-
 ta vt curetur 33. quadru-
 pedum genera duo 305 b.
 quadrupedia maiora 422.
 sic 425, 585 b
 Qualitas cuiusque rei confide-
 randa est 416. qualitas ce-
 li 214: aeris 268 b: terrae 234
 qualitates agrorum 185 b
 Qualiter edificanda villa
 169 b. qualitercumque ob-
 ruatur 193 b
 Qualus vino liquando 402:
 quala mundissima 336 b.
 quala sataria
 Quamdiu oleum conficitur, i.
 tantisper dum 486 b
 Quamoptime poteris 35
 Quantalibet scuitia 380
 Quanto sepius - tanto liqui-
 dius 486
 Quartæ tres 276. quartarius
 sulfuris 32: mellis 453 b
 Quartanaria tabula 540
 Quartadecima pars 280. quar-
 todecimo kal. Dec. 434

quintodecimo kal. Dec. 434
 Quassari mola, i. frangi 633.
 636
 Quaternarum librarum singu-
 li 426. quaternarii serobes
 424
 Quercus satio & cæsis 274.
 quercus inuisa oleæ 505 b:
 ad quæ vtilis 633. quercus
 semperfoliata 63. quernei
 frutices 345: asseres 519 b.
 quernē frondes 310. quer-
 nea folia 310 b
 Querquedule aues 144 b, 375 b
 Qui pro Quo 7 b, 8 a b: pro
 Quo aduerb. 14 b
 Quid aliud, & 146. ami-
 cum quiddam & dulce
 450 b
 Quicquid putridi aut arentis
 inuentum fuerit 556
 Quidvis anni matura est, id est
 quovis anni tempore 10
 Quina pariunt oua 374. quin-
 num pedum 271 b
 Quincunx iugeri q. 276. quin-
 cunx schœni 469. in quin-
 cuncem disposita 234 b
 Quinquagenarius grex 124 b.
 quinquagenaria vrna 7.
 quinquagenarium dolium
 2735 b
 Quinquatrus, fest. 424, 445
 Quinq; & quinquaginta 466
 b. quinquies & vicies duce-
 ni 281
 Quinquelibræ pondus 238
 Quinquemestres pulli 118
 Quinquennis aries 336: caper
 345 b: vinea 258
 Quintadecima luna 362 b.

quintodecimo kal. Dec. 434
 quinto & xxx die 372
 Quintius Cincinnatus 159
 Quiriniana mala 6
 Quisque] tertio quoque au-
 quarto die 483. sexta quaq;
 oliuitate 487
 Quo, pro, in quæ 7. quoad cli-
 ciatur sanguis 328 b. quoad-
 eius poteris 16
 Quous rei ergo 42. sic Quoi-
 um, cuium 41 b
 Quoquo versus vii pedum 359.
 424. quoquo versus p. x.
 10.

R

Rabies ex inani amore 530
 Racemari licebit 139 b. race-
 marii pampini 240 b
 Radices aliter ab aliis diffun-
 duntur 83: in arboribus
 vt cito capiant 39 b: ne
 implicentur in vitibus 238.
 Radicum (raphanorum
 sc.) satio, cultura, sexus
 605 b. sic, radices semen
 542
 Radicantur facile 246 b. ra-
 dicata planta 550 b, 556, 557.
 radicata vites 550 b
 Radii, oleæ species 505 b, 556:
 qualis 295. radius maior,
 oleæ species 5. radiolus vt
 conditur 480 b. eadem
 Cercitis Gr.
 Radiata rota 135 b
 Radula ferrea curuata 461 b
 Rami teneri seri & coli vt de-
 beant 301, 508 b: cum foliis
 vt feruentur 35
 Ramices in viuariis 382

Rana lurida 59. ranæ veterina-
riis quid 313 b
Rancore veteri 524
Raphani satio & cultura 443 b
446: satio, cultura, sexus
605 b. raphanus vitibus ex-
osus 606
Rapæ napique semina 438 b:
satio & cultus 445 b, 602, &
198 b. rapum in napum
transit 199, 602. rapa vt fer-
uentur 94: vt condiantur
490, 637. rapis condiendis
ius vt fiat 491
Rapicii coles 17. rapicium se-
men 40
Rapinæ vbi ferendæ 17: quan-
do & vbi fiant 431
Rapistri olus 385 b
Raptor ferus 354
Rare sata 192 b. rarenter dare
33 b. rapipulum 161
Rasis, genus crudæ picis 464
Rastri quadridentes 7 & 8. ra-
stellis lignicis 204, 587 b
Rationes patrifamilias quæ
quomodo ineundæ putan-
dæque 2 bis. rationem cum
orco ponere 166 b. vbi ra-
tio cum orco habetur 60.
ratio accipitur pecoris nati
aut amissi 427. rationem
parem facere cum for. ne-
gotiis 448 b
Ratiocinator diligens 220 b
ratiocinium iugeri expedi-
tissimum effecti 276 b. ra-
tiocinium aliter ordinabi-
tur 278
Rauennatæ agro 235 b. Rauen-
natis soli ager 541 b

Rauis oculis 103 b, 120
Rauidi oculi 357 b
Recentere vestem & instru-
mentum 418
Recentissimi rigoris aqua 398
Recipere dena milia ex melle
149. recipit condituram
qualemcumque 481 b. Re-
cipere se quiete 67 b
Receptui canitur 321 b. Re-
ceptacula olei 524, 616 b:
auium 376. receptacula
aquatiliū animalium,
ἰχθυορροφῆα 356
Reciprocans alternis æstibus
633
Recognoscere numerum gre-
gis 370: numerum capi-
tum 360 b: mancipia & ve-
stem eorum 179: instru-
mentum rusticum 418. re-
cognoscitur grex, numerus
que censetur 321 b. reco-
gnitio frequens 418
Recondere cado picato 488 b
Rectrix membrorum 228 b
Recuruato capite 240
Redigere semen e farragine, i.
recolligere 611. sic, redigan-
tur semina maiora 602
Redimitur floribus hortus 411
Redulcerare cutem 343
Refert quæstum vberem 367 b
Reficere impensam 56. refe-
ctionem desiderantia ferra-
menta 452 b
Refossæ radices 232
Refouere pabulo 205
Refrigescit ager 207 b
Refringitur gleba in vineis
429

Reful-

Refulserit æstas 578
Regelare sinuntur vites 421.
regelari ortu solis 171
Regeitus, regessio 235 b
Regia pira 300 b. regia olea
qualis 294 b: vt condiantur
480 b, 481 b
Regionibus Ciliciæ Syriæque
198. regionis cuiusque na-
tura & vires considerandæ
285. regionum sua sunt, p-
pria munera 202. regio-
num qualitas mutatur 163
Regnator aquarum 408 b
Regulæ lignæ 323. regula me-
chanica 236. regula explo-
raueris æquale 520
Reiicula pecudes 102 b
Religiones pontificum 212 b.
a religionibus liber dies 307
qui religiosius rem rusticam
colunt, ieu, qui religiosiores
sunt in terræ cultura 435
ab. sic, religiosiores agrico-
læ 446 b. religiose admini-
strare 228
Remeans & commeans exa-
men 535. remeant trans
mare 134 b
Remedium ne idem faciat qd
venenum 628
Remissio operis 72 b
Remissarii vestes 12
Remoliri æqualiter 203
Remuneremini nos 98
Renunciati ædiles 153 b
Repangere semen ferulæ 300
Repastinatum quid veteribus,
& quid recentioribus 240
Repertor vitis 58
Replicare ad vitis caput 20
Repolire frumenta 212
Reponere suo quidque loco
451 b
Repræsentare faciem veri ma-
ris 379 b. repræsentat vi-
ridem saporem oliuarum
482
Reprehendisse peccantem non
satis est, si non & recti viam
doceas 416
Repullescens soboles 261 b. re-
pullefcere nouellis frondi-
bus 259 b
Requies forensium exercitati-
onum, i. a for. exerc. 448. re-
quiescit lac 347 b. requie-
ta oua 361 b
Rei Rusticæ libro primo 415
Resectio vitis 268 b. resectio
cæca 272 b. Resex palmes
q. 258 b. in resecem submit-
ti 229 b
Reseruetur maturo fructui
484
Resina musto indita 14. resi-
nosa medicamina 463 b
Resoluere damnum 43 b, 46
Respondet terra colono 182
Restagnans vnda 376
Restibilis vinca 231 b. restibile
vinetum 240. restibiles fe-
getes 66, 152 b. restibilis
terra quæ 87 b
Resticula ligare 35
Rete obiecto 134 b. a rete in
auiaria 369. intra retem, &
sub retem 135 b
Retica (seu Rhætica) vitis
218 b
Retinacula lora 41. retinacula
lorea 25 b. retinaculis con-
Aaa 3

tinere 307
 Reringitur myrtite vinū 636 b
 Retorrescere 240. retorridæ
 plantæ 233
 Retractanda sunt pedamenta
 post putationem 265 b. re-
 tractans bos 187
 Retrimentum oleæ 95
 Reuerentia discendi, i. timor
 416 b
 Reuifere sua negotia 448 b
 Reuifescunt herbæ 249
 Rhætica vitis 218 b
 Rhamni sponte virefcunt 413
 Rhedariæ mulæ 154
 Rheni accolæ 63 b
 Rhinto comicus 152 b, 377
 Rhipæa bruma 405 b
 Rhodii galli 358. Rhodiæ gal-
 linæ 357, 358, 371 b. Rhodie
 fici 299 b
 Rhodomeli vt fiat 596
 Rhombus piscis 378, 380
 Ricini vt decidant a canibus
 355: ne oues infestent 32 b
 Ridica quid 64: quo vineæ lo-
 co figenda 78
 Rigoris quam recentissimi a-
 qua 398. rigorem vt habe-
 ant perticæ 255. rigorem
 habens pinna 398
 Rimari stagna & paludes 375 b
 Riualis allecula 376 b. riualem
 ferre nequit aries 336
 Rixosæ aues 357
 Robigus & Robigalia 53 b
 Roburnæ fruges 382 b. ro-
 boreæ materies 422. robo-
 reæ plantæ 524 b. roborei
 axes 320, 327. roborare lar-
 go cibo 325

Robus seu Rubus 10
 Roma parilibus condita 99 b.
 Romæ muri & portæ vt de-
 finita 99 b. Romanus po-
 pulus a pastoribus ortum
 duxit 99 b. Romanus se-
 dendo vincit; prouerb. 55
 Romanica aratra 40 b: iuga
 40 b. Romanicæ fiscinæ 40
 b. Romanienfis falis 52 b
Poiun, nomen canis 355
 Romulus & Remus a pastore
 educati 99 b
 Rosmarinus & marinus 103
 385, 386: roris marini sesqui-
 libra 471. Ros Syriacus 395
 474 b, 586 b. roris Syriaci
 tres hemine 474 b. ¶ Ro-
 rat, scælum 427, 432. Ro-
 rulentæ stirpes 290 b: bac-
 cæ 472 b. Rosidum so-
 lum 289, 553. rosida herba
 104 b. rosidus cum c. *Palla-*
dii ms. passim.
 Rosa feri quando & quomodo
 soleat 82. rosarū semina quæ
 558. rosæ virides vt seruentur
 596. rosæ Punicæ 385 b.
 ¶ Rosaria quando & quo-
 modo conferantur 558: c
 paucis virgulis vt instituan-
 tur 630 b: vt colantur 572 b.
 rosarium serotinū 424. Ro-
 setū, rosarium 631. Rosariū
 conditum 569: vt fiat 596:
 sine rosa vt fiat 622 b
 Rosea campestris 101. Roseæ
 campi 63 b. Roseani equi
 117 b
 Rostrum arietis 103 b. rostrum
 falcis q. 265. rostellis percus-
 de

derint oua 363
 Rora radiata 135 b. rotæ, capre
 feræ 98 b. rotare pauo quā-
 do dicatur 371. rotulæ vasis
 subiectæ 444 b. rotundi
 agri forma 279
 Rubei coloris boues 582 b. ru-
 bei coloris asinus 586
 Rubellianæ vites 216 b
 Rubicundæ plumæ 357 b
 Rubigo ne torreat herbas 412,
 & 202, 503 b, 530 b
 Rubri boues 306
 Rubricosus ager 17
 Rubus caninus, spinæ gen^o 530
 Ructor aues 129
 Rudecta 17: *vet. ed. rudeta.*
 Rudecta 39: *vet. ed. rudeta.*
 Rudis cædi quando soleat, &
 quo modo 593. rudis agri-
 culturæ ad te nunc est. Scro-
 fa 57. rudicula agitare cre-
 bro 32. rudicula lignea per-
 agitare 480
 Rudis ager 231
 Rudus statuminatum 520: pa-
 uimento inductum 595 b
 Ruma & Rumis, mamma o-
 lim 125 b, & 101 b. Rumicæ
 sacellum 125 b
 Rumpi, traducum species 64
 b. rumpotinum arbutum
 293 b. rumpotinetum vt
 constituatur 294
 Runcare segetes 80. runcatio
 frugibus utilis 202 b: sarri-
 tioni subiungenda 203.
 runcationis præceptum ge-
 nerale 439. Runcator 203.
 Runcones vepretis perle-
 quendis 537

Ruricolæ, agricolæ 412
 Rusco hirsuta sepes 413. Ru-
 scariæ falcule 8
 Rusticus color 585
 Rustariæ falces 76: *vet. ed. ru-*
sticariæ: f. melius ruscariæ 8
 Rusticarum rerum magistri
 267 b. rei rusticæ libro pri-
 mo 415. rustica res an sordi-
 dum & vulgare opus 160.
 rustica plebes virbanæ præ-
 stat 160, & 96 b. rusticæ
 gallinæ quæ 356 b, 373.
 ¶ Rusticitas, i. rustici 529.
 ¶ Rusticari foris, i. rusticas
 res administrare 452. rusti-
 cationis scientia 415 b: præ-
 cepta 163. rusticationis præ-
 cepta ex vno auctore colligi
 non possunt 416 b. rustica-
 tionis magna & diffusa ma-
 teria est 416: caput qd^o 419
 Rutæ satio & cultura 442, 575
 Rutabulo ligneo agitare 464:
 permiscere 466 b, 470
 Rutilis cristis 357 b. rutili, *spu-*
960 335
 Rutrum calci subigendæ 522.
 S
 Sabæum miscet odorem 410
 Sabanum mundum 599
 Sabatinus lacus 377
 Sabelli duri, pop. Ital. 407
 Sabini colonias crebro emise-
 rūt 152. Sabina regio qualis
 295. Sabina salix 371. Sabin-
 o oleo peruncta semina
 574: *ms. cod. sapino.*
 Sabulo albus, subalbus, rubi-
 cundus 65 b: niger & rutilus
 232 b: masculus 606 b. saba-
 Aaa 4

744
 Iosa loca 207 b: arua 199
 Sacci spartei 461
 Sacer mons in Hisp. 324. sacer
 ignis seu pusula in ouibus
 344. sacris diebus accubantes
 coenabant operarii 418.
 sacris iam rite solutis Tardi-
 pedi 414. sacra vbi facienda
 4
 Sacrificari, act. signif. 119, 125
 b. sacrificiis publicis aptati
 fasti 399. sacrificia in vin-
 demia 461 b
 Sacres porci 101 b, 111
 Sagæ fallaces 177 b, 418 b
 Sagacissimus rerum naturæ
 160 b
 Sagati cuculli 418
 Sagina anserum facilis est, i. sa-
 ginatio 375 b, & 143. sagine
 hilaris admissarius 325. ad
 saginam idonea 369. sagi-
 nandi aues ratio 328. sagi-
 nandus hordeo & eruo 325.
 saginati ad sacrif. 102
 Sagitta in vire quid 231, 239 b.
 sagittam e secundo malle-
 olo decisam 230 b
 Saguntinæ ficus 6 b
 Sal maritimus & fossitius 63 b:
 montanus, Hispanus, Am-
 moniacus, Cappadocus 319:
 mola infractus 489: ean-
 didus vt fiat 30 b. sal co-
 ctum 490. salis sparsio sa-
 lutaris ouillo pecori 631
 Salaciss. mares 348 b, 357 b
 Salentina olea 5, 77. Sallenti-
 nis agris 108
 Salsamini condiendis quæ vasa
 comparanda 453. salsama

fitire non debent 456. Sal-
 gamarius, liber Marii 477
 Salinis Herculeis 407. an Sa-
 binis?
 Salientes riuu 170 b. saliri, ini-
 ri 105. ¶ Sallire pernas 39:
 falliantur oleæ 13 b. item,
 salita oliua 616 b: salitus
 thynnus 329
 Salius fluidum os 314. sali-
 uandus erit admissarius 332
 saliuandum eo medicamine
 pecus 311 b. saliuati more in
 fauces demissum 314 b, 323:
 saliuatum farinæ hordeaceæ
 314 b
 Salicis satio 312: quando po-
 natur 359: pomum infiduo-
 ne admittit 640 b: ad liga-
 mina vt præparetur 434 b.
 salicis viminalis vsus, satio
 genera 271. salicis perticæ
 satio 272. salix Græca 5 b,
 78. ¶ Salicta vbi ferenda
 6 b: vt colenda 271 a b:
 quando cædenda 16 b. sali-
 listis glaucis infestæ volu-
 cres 412. Salictarius, securi-
 tor 7 b. ¶ Saligna mate-
 ries ad quæ utilis 633. sali-
 gna vimina 534 b. saligneus
 qualus 402. saligneo palo
 441. saligneæ claua 307.
 saligneæ perticæ 255: & sa-
 lignæ perticæ 333 b
 Salsa vinis quomodo adhibea-
 tur 465, 467 a b. salus ca-
 scus 491 b. ¶ Salsamen-
 tum in muria sua permanet
 490. Salsamentaria vasa
 197 b. Salsura carnis vt
 fiat

fiat 489
 Salsus in agris quid 66
 Salubre corpori vinum 468 b.
 salubritas cæli 166 b. salu-
 britatis cura potissima 60,
 169. salubritas vnde 60 b,
 salubritatem faciunt hæc re-
 media 311. ¶ Salutaris ha-
 betur amurca, si- 311. salu-
 taris huic noxæ adeps 329
 Saluator mercenarius 158 b
 Samera, vlmī fructus 287 b: vt
 feratur 288
 Samius lucus 136 b
 in Samnio æstiuant oues 101
 Sampsa vt fiat 480 b. in sam-
 psam redacta oliua 483 b.
 sampsa expressio 485 b. vet.
 ed. vtroque sanam habet.
 Sampluca Canopo nata 408.
 σάμψυκος Græce, Amara-
 cus sc.
 Sanguis ex auricula detrahatur
 316 b: dimittitur e capite
 102: sub cauda emittitur
 313, 314. sanguinis proflu-
 uium per nares vt reprimatur
 329 b. Sanguineis flori-
 bus 409 b. sanguineæ cri-
 stæ 357 b. Sanguinalis her-
 ba, σαλὺ 39101 315. sanguina-
 riæ herbæ pastu si ouis mor-
 bum contraxerit 344 b
 Sanguisugæ vstæ 531 b
 Santonica herba 323
 Sanus fiet ex eo morbo 50. sa-
 na faciet vlcera omnia 49.
 Sanescunt vulnera 313 b. de
 sanitate quæ videnda 102
 Sapa quid 623, & 463
 Sapientissimi quique multa
 scisse dicuntur, non omnia
 492 b
 Sapineæ nuces 454
 Saporis arguti 562, 580
 Sarcire damna 400 b
 Sarcinas colligere 53
 Sarculi simplices & bicornes
 537. sarculari frumenta &
 legumina an debeant, &
 quando 539
 Sardinia, pisces 380 b
 Sarmenta vt tractanda 262,
 286 b: pangenda, eligi vt
 debeant 548 b: quanto spa-
 tio inter pangendum sepa-
 randa 549 b. sarmentica-
 put an torquendum cum
 deponitur 549. Sarmentitio
 cinere 323 b
 Sarranæ violæ 385 b. Sarrano
 clarior ostro 411
 Sarire iterum & tertio 73 b.
 saruisse asparagos 52. Sari-
 tores 79 b. Sartura noua
 266. ¶ Sarritor 203. sar-
 ritio an proffit, & quomodo
 201 b: tempestiua quando
 421 b. sarritura frumentorū
 424
 Safernæ, pater & filius, de re
 rust. scripserunt 58 b, 59 b,
 164: laudantur 162 b: ci-
 tantur 240. Safernæ liber
 citatur 71, 72 b, 73 b, 74, 121
 b, 163, 176, 204 a b, 219 b,
 233 b, 252
 Saterit pondo xl dari 310
 Sata quo die quæque de terra
 prodeant 88: vt tuenda sint
 88 b. Sataria quala 8
 Sationis genera 193: præcepta

315, 316, 317. *satio* matura
 saepe decipit; sera numquam
 quin mala sit 432 *b.* *satio*-
 nis iustæ terminus qui 614.
satio legitima nouembri
 mense 624. *sationis* gradus
 secundus 84. *satio* tertia
 439. *satio* vitis, duum ge-
 nerum est 237
Satisdare domino 45
Sator vitis 238. *satoris* trimo-
 di 193 *b.* 485
Saturis semen dare 4
Satureia rusticis quæ 385, 386.
satureia thymi referens
 thymbræque saporem 409
b. *satureia* *satio* 445 *b.* 559
Saturnalibus portio dabatur
 liberalius 24 *b.* *Saturnia*
terra 160
Satyros lasciuos 414
Sauillum vti fiat 30
Sauracti Fiscello 107
Saxo naturali 346. *saxatiles*
 columbæ 137. *saxatiles* pi-
 sces qui 378
Scabilla & *Scamna* 7 *b.*
Scabrata vitis 264 *b.* *scabrum*
 fit pecus, i. *scabidum* 594 *b.*
scabræ quadrupedes vt cu-
 rentur 32 *b.* *scabriciem* tol-
 lere 342 *b.* *Scabies* pecori
 vnde 5: vt sanetur 315 *b.* 328
b. 329: in ouibus vt curetur
 342: vt in canib. 355 *b.*
Q. Scætiolæ villa 169 *b.*
Scalprum falcis q. 265. *scal-*
pro arreo rasi vermes 564.
scalpratum ferramentum
 401 *b.*
Scamnum in agro quid 187.

scamna omittre in arando
 236. *scamina* latentia 188.
Scamna in vineis 234
Scamoneum, medic. 50 *b.*
Scandulæ fenestellis iniungan-
 tur 359 *b.* *scandulis* tecta
 cors 324 *b.* *ms. cod. scin-*
dulis.
Scantiana poma 6, 301. *Scan-*
tianæ vuae 6
Scapus lupini 81: *asphodeli*
 385 *b.*
Scarificatur truncus arboris
 580 *b.* *scarificatione* demi-
 tur sanguis 315. *scarificatio*
 ferro facta 318
Scaturiens aqua 529. *scaturigo*
palustris 235 *b.* *scaturiginola*
terra 295
Scaurus piscis 378, 380 *b.* *vet.*
ed. priore in loco habet *scarus*.
Schœnum seu *Schœnus*, odo-
 rata radix 463, 464, 488 *b.*
Scientiam eligendi habere 228
scientia adminiculis quibus
 opus habeat 162 *b.* *scien-*
tia genera & a summis &
 ab inferioribus tractata 162:
 nulla perfectionem con-
 summata adeptæ est 416
b. *scire* omnia nemo po-
 test 98. *scisse* multa, non
 omnia, dicuntur etiam sa-
 pientissimi 492 *b.*
Scilliticum acetum 470 *b.* *vi-*
num *scillites* seu *scillire* 470
b. 603 *b.*
Scindulæ: vise *Scandulæ*.
Scipiones vitis 501 *b.*
Scipio Metellus 130 *b.* 143
Scirpiculæ 8
Scir-

Scirpula vitis 218 *b.*
Scissuris aperiri 595 *b.*
Scobem populneam vel ili-
 gneam substernere 478.
Scobis eburnea 351
Scopæ virgæ 47. *scopulæ* do-
 luis 14 *b.* *scopulis* aridæ
 myrti 472
Scopi vuarum 91 *b.* 111
Scopium 35 *b.*
Scriba librarius 130 *b.*
Scribita vti fiat 29
Scrobes pomariis quales con-
 ueniant 506. *scrobibus* vi-
 neta vt ponantur 234.
Q. Scrobe effossa 514 *b.* *scro-*
bi factæ 477 *b.* *sic*, *Scro-*
be bipedanea 245, 246,
 543. *Q. Scrobe* eodem con-
 stituere 299. *scrobe* vltimo
 291. in imum *scrobem* 299.
sic, *Scrobes* profundi 245:
bipedanei 246: quaternari-
 i, ternarii 424, 497.
Q. Scrobs totus 284 *b.* *sic*,
scrobs tripedaneus 284: al-
 ueo similis 248: *clibano*
 similis 506. *Q. Scrobs* *cli-*
bano similis fiat 298 *b.* *scro-*
bis fieri debet latus pedum
 duorum 290 *b.* *Q. Scrobi-*
culo facto 254. *scrobiculos*
 non maximos 288 *b.* *scro-*
biculis pedalibus 512 *b.*
de *scrosis* quæ tenenda 109:
 quæ probentur 348 *b.* 567:
 cur fœtus tuos quandoque
 mandant 352 *b.*
Scrofa Tremellius vnde co-
 gnominatus 108 *b.* *lauda-*
 tur a peritiis 98, 100: *elo-*

quentem agriculturam red-
 didit 164 *b.*
Scrupulositas 420. *sine* *scru-*
pulo, id est, absque vilo du-
 bio 301. *Q. Sex* *scrupula*
pici 466 *b.* *scrupula* *gy-*
psi octo 469. *scrupulum* iu-
 geri q. 66, 275 *b.* 278 *b.*
Sculponæ alternis annis datæ
 25
Scutra, *scutella* 50. *Scutiscum*
 7, 8. *Q. Scutula* in pau-
 mentis 520. *scutulatus* co-
 lor eq. 585
Σκυλαξ, nomen canis 355
Scythica stagna 368
Sebetide rosida *lympa* 407
Sebum: quære *Seuum*.
Secaturus es 295 *b.*
Secluforium 134
Secretus ab aliis 104 *b.* *secreti-*
us, distinctus 424
Seclilis porrus, & *seclitius* por-
 rus 560 *b.* *seclitium* porrum
 455 *b.*
in *Secunda* labra, i. *secundi* or-
 dinis 486. *Q. Secundum*
flumen ædificare 67. *sic*, *se-*
cundum vias & amnes 69 *b.*
secundum auriculas foratis
 cornibus 336. *Secundum*
 panicum, i. post 24. *sic*,
secundum vindemiam 36.
Q. Secundarium passum 473:
oleum 489: *mel* 457 *b.*
Secures simplices vel dola-
 bratæ 557. *securis* falcis q.
 265
Sedendo vincit Romanus 55.
sedentaria eius opera est 452
sedilia auium 135 *b.*

Sedulus irrorans olitor 407 b.
Sedula cura exercere 356. **se-**
dula circumire alucaria 391
 b. **sedulitatem** summam
desiderat equinum pecus
 323 b

Sedi succo medicata semina
 193 b, 412 b, 446, 610

Segetes frumentariae 77. **seges**
 quid 79. in segete quæ ma-
 la sint 17 b, 18 a. **segetis** mor-
 bus quibus remediis leue-
 tur 193. **segetes** nouæ ne a
 diris animalibus carpantur
 412 b. **segeti** stercorendæ
 apta quæ 17 b

Segnitia immunda 386 b. **se-**
gnities, figuram benignita-
 tis imitatur 638

Spelunca condendis sub
 terra granis 93, 94 b, 174

M. Scius 129 b, 143. **Scianas**
 ædes 129 b. **Scianas** pasto-
 nes 130

Sella pertusa 50. **sellæ** familia-
 ricæ 68 b

Semen duum generum 84 b:
 190: **sementi** qualia legen-
 da, & quomodo 193 b, & 91
 a: **degenerant** etiam lectissi-
 ma 230: qua mensura quo-
 que loco spargenda 192, 610:
 remediis quibus iuuentur
 193, 610: ne a diris anima-
 libus carpantur 412 b, 446:
 ut aduersus omnem noxam
 tuta permaneant 532, 533. **se-**
mine duplici quæ, & quæ
 simplici 203. **proventus**
 cuiusque prænosci ut possit
 600 b. ¶ **Semina** quatuor

generum; qualia esse debe-
 ant, quo loco & quo tempo-
 re, quo item modo serenda
 84 b: **pomariis** qualia le-
 genda 506 b: qualia & quā-
 do legenda instituendo vi-
 tiario 494 b, 495: qualia &
 vnde legenda vinitori 227:
 vernacula peregrinis apto-
 ra 222: e foecunda matre
 petenda 223 b. **seminum**
 æternitati ut consularur 255.
 ¶ **Semina** quadrigarum 226
 b. **boni** seminis pecus 103 b.
boni seminis columbæ 138 b
semine meliore quæ capræ
 107. **feminibus** marinis re-
 pletilacus 377
Seminalis vicia 431 b. **se-**
minarium pilum 7. **semi-**
naria omne genus 79. **Se-**
minarium quid sit, & quo-
 modo instituatur 550 b, 557,
 & 21 b: vbi & quomodo fa-
 ciendum 494, 518. **femina-**
riorum folio 593. **bonum**
 ut fiat 494 b. **feminaria** e
 baccis 572 b. **feminarii** plan-
 tæ quando circumfodiendæ
 558

Seminare quo tēpore quæq;
 conueniat 191. **feminando**
 mularum generi 331 b. **se-**
minasse marem censetur
 322. **feminatio** pecoris 116.
 ¶ **Seminium** pecoris 100 b,
 107
Sementis præparatur 428:
 quando facienda, & vbi 17:
 ut fiat 14 b: strenue facien-
 da est 432. **sementi** media
 & se-

& **sementi** vltima 196 b. vbi
sementim facturus eris 15 b.
sementi facta 432 b. sic, an-
 te aliam **sementim** 432 b.
 per **sementim**, i. **sementis**
 tempore 10 b. sic 15 a. ¶ **Se-**
mentem autumnio facere
 207: & **sementem** confe-
 cisse 434
Sementiuis feriis 55. **Semen-**
tium pira 6, 94
Semestrium hoc, pro **Semi-**
menstruum, id est, dimidia
 mensis pars 421
Semiacerbæ vix 609
Semicirculus ager 279
Semicostū hordeum 361, 526
Semicrudum lupinum 323
Semiformis lunæ species 265.
semiformes pulli 363
Semifunium 41
Semihominis mandragoræ
 404
Semiugerum 256 b, 275
Semimadidus 188
Semimares capi 140, 356 b
Semimaturus 579 b, 601
Semipedali spatio 439, 484 b
Semipedanea terra 245
Semipiscina 68
Semiplenus 284 b, 401, 569 b
Semis iugeri q. 276. **pede** vno
semis 543. **pedum** duorum
semis 539 b, 550 b. & **duo-**
rum **semis** **pedū** 540. **duo-**
bus **semis** **pedibus** 541 b, &
 539 b. **duos** **semis** **pedes**
 549 b

Semisicci thalli 559 b
Semissem supra **duos** **pedes**
 272. **dipondio** **semisse** 424.

vnus & **semis** **modii**, i.
modii **vnus** & **semis** 528.
Semis **vsurarum** 221: &
semis **vsurarum** 221 a b
Semitrita frumenta 175
Semivictæ vix 460
Semiuocale instrumentum 71
 b: 74
Semodius fabæ 510. **semodia-**
lis **placenta** 28 b
Semuncia mellis 492. **semun-**
cia iugeri q. 276, 277 b
Sena & **terna** oua 372
Senecæ **elogium** 220
Senem **seruum** 3. **seniorum**
imperia, **iunenum** **officia**
 515 b
Sentes & **vepres** 410. **sentem**
canis, *κυνὸς* 436 b
Seorsum in noua labra trans-
 ferre 489
Separata generibus **vineta** 243
 b. **separatim** scripta 130
Sepelire mortuum feriis pu-
 blicis non licitum 212 b
Sepes hortorum quando &
 quomodo fiant 559: quot
 generum 69. **sepes** horrida
 rusco 413. **sepem** **virgcam**
interponere 437. **sepes** **viua**
struētili **melior**, & quomo-
 do fiat 436, 530. ¶ **Sepi-**
mentum **naturale** 69: fa-
brile & **militare** 69 b. ¶ **Se-**
pta **repetit** **pecus** 321 b. **septa**
fundi **tutandi** **causa**, quat-
 tuor generum 69
Sepiæ **testa** **trita** 319
Septembris **descriptio** & **opera**
 429 b, 609: **horæ** 613 b
Septemtrionales **venti** 423.

Septemtrionalis terræ pars
salubrior q̄ meridiana 35 b
Septenium amphorarum 469
Septingenarii greges 124 b: pro
septuagenarii. septuagies
septuageni 278 b
Septunx iugeri q. 276
Serere ne dubites 416 b. serere
incipiendum quando 82.
serere quo quidque loco ex-
pediat 76 b. feri diligentius
quæ voles vti ferenda 39 b.
seri ante brumam quæ pos-
sint 636
Sergia olea s. eadem Sergia
295
Seriæ oleariæ 129 b: vt præpa-
randæ 486 b. seriæ vinde-
miis vt parentur 461 b
Seriis, intubi species 374
Serotina ficus 381. serotini pul-
li 365
Serpentes vt abigantur 341, 364
332 b. serpentis ictui reme-
dium 33, 318. serpentis pel-
lis medic. 311
Serpullum 27 b: vnde dictum
82. serpylli satio & cultura
442, 375 b
Serram ducere 136. ferrula de-
secare 499 b. ferrulæ manu-
briatæ 337. post ferraturam
354 b
Serta Campanica 34
Seruat ne- i. obseruat 363
Serui qui cui officio præponē-
di 176 b, 178 b, 180: vt tra-
ctandi 179. seruorum cellæ
172. Seruæ vt tractandæ 179
b. Seruitio liberatæ 370.
Seruitia, serui 415

Sesami satio 198, 614 b. plur. m.
sesama feruntur 428 a b: se-
sama torrefacta 439, 491 b.
Sesami satio 610 b, 614
b, etiam ms. cod. vt apud He-
sychium quog. *σπαραγίς*. sed et
σπαραγίς v. *σπαραγίς*.
Sescuncia laferis 492: & Sex-
cuncia iugeri 279
Sesquicullearia dolia 462
Sesquimenses 78 b
Sesquimodius 204
Sesquiopera 203 b
Sesquipedali mēsurā 401. ses-
quipedali altitudine 444, &
422 b. & Sexquipedales ta-
leæ 295 b
Sessiles maluæ vt fiant 617
Sestarius, sextarius 328 a b
Sestertis sexcentis nummis
222. sestertium rusticis quid
494 b
Sestiana mala 479. eadem Se-
xtiana 301
Seta q̄ probetur in suis. 349
Seueritatem verentur subiecti
seueritiam detestantur 419
Seuum liquefactum 336 b, et.
iam ms. cod. Sed & Sebare
candelas 212 b: & sepo vr-
sino vnguntur terramenta
331. Glossar. Sebum, *λίπος*.
Sexcenteni malleoli 223. sex-
centenæ urnæ 226: & sex-
centas urnas 219 b
Sexcuncia: qu. Sescuncia.
Sextans picis 466 b. sextans
iugeri q. 276
Sextiana mala: quære Sest.
Sextula iugeri 276 a b
Sextodecimo kal. Ian. 434 b
Sexus

Sexus qui quo artificio procre-
etur in sobole 326, 337 b, 583.
603
Siminus, i. si non 179 b, 288,
291, 433 a b, 466 bis, 492
bis. q̄ gusta si receperit sa-
lem 490, i. an. sic 383
Sibylla cecinit etiam posteris 53
Sicanis montibus 408. Sicani
Halesi flores 410 b
ad Siccum recidere 615. sicce
stulari 315. siccania loca
183, 271 b. siccanium pratū
208. siccare in sole quæ sole-
ant & quomodo 458 b
Siclicus iugeri q. 276, 278
Sicilire pratū 89 b, 212 b. si-
cilimenta e prato 5
Siculi solum mutarunt 167
Sidere] cum siderit pix 467: &
sublidentur in colo 474 b:
vet. ed. fedit, & sublede-
runt: vt, subfederint in fun-
dis 486 b
de Siderum vi quæ tenēda sint
agricolis 420. sidereo arcu
fulget 411
Signia monte Lepino 407. Si-
gnina pira 300 b. Signini
parietes 522. Signinæ ca-
meræ 336. Signino constrati
lacus 382: *plenius*, Signi-
no opere 376: & 173
ad Signum habeat an- i. eo si-
no cognoscat an- 372. signo
pastorali quasi receptui ca-
nitur 321 b. signa mouentes
milites 392. Signa xii, Zo-
diaci nempe 99
Siler aura 212. silentib. ventis
468. silentis spiritus diem

241 b. ¶ dum Silent virgæ
271 b. sic, silentes furculi
424: ferulæ 454 b. silens
flos 454 b. silenti luna 22 b.
silentia oua, in quibus pulli
silent 363 b
Siler amnis 407
Silex vineis amicus 232 b. sili-
ces lapides 11
Siliqua seu Siliquula 76 b
Siligo vbi ferenda 17: solum
quod desideret, & mensura
qua seratur 192 b. Siliginia
conditio 190. siligo etritico
194. siliginea farina 28
Siliquam rustici vocant sce-
num græcum 200 b, 431. si-
liqua Græca, *κισσός*, arbor
301, 508 b. siliquæ Græcæ fa-
tio 301: satio, insitio, asser-
uatio 565 b. insitio 641 b.
siliquæ vt melius ferant 197
σιλίσιον, laferpitium 319: lafer
455, 492
Silua barbarica seu conseminca
433. siluæ aquatilis radices
349 b. siluulæ tamaricum
376. Siluatica pirus 85 b:
laurus 6 b: salix 606 b. sil-
uatica mala 43 b. siluaticæ
falces 8, 76. Siluestris regio
in aruorum formam vt re-
digenda 184. siluestris ager
extirpatur 428. siluestris &
montosus situs 334 b. silue-
stres arbores 213 b. siluestres
ac feri arietes 335. silue-
stria ingenia deponunt aues
376 b. siluescere frondibus
252
Siluanus Mars 29 b

P. Siluinus testis citatur 226 b.
compellatur 157, & in ceteris
Columellæ præfationibus.
Simonianum trifolium 318 b
Sin autem, i. si non 472 b
Sinapis satio & cultura 359 b,
617. sinape vt colatur 440
b. sinapi vt condiatur 604
b, & 490 b. fletum factura
sinapis 407
Sincerum Aminæum 479 b
Singultientem matrem se-
quantur pulli 372 b. sin-
gultu pullos conuocat nu-
trix 527. singultus nutricis
sequuntur pulli 372 b. sin-
gultibus crebris interiecta
voce acuta, gallinæ se par-
turire significant 361 b
Sinitur ibi fermentari 460 b.
sinuntur regere 421
Sinus falcis qui 265
Sipho mechanicus 227 b
Siri frumentorum: q. 429 f.
Sirius ardor 411
Sirpeæ stercorearæ 7, 8, 77. sir-
picule 76. sirpiculi iugorum
104 b. sirpiculum vimine
textum 411 b
Sirticulæ vuæ 476 b. sunt &
Hirtiolaræ & Sticule.
Sisamum: quære Sesamum.
Siferis satio & cultus 406 b,
438 b, 441 b. siferis radix vt
condiatur 491 b
Sitienti aqua tepida datur 102.
sticulosum solum 232 b,
341
Situlus aquarius 7 & 8
Sita sicut aqua plus horâ vnam,
i. steterit 31. Situ mucorem

contrahunt penora 453 b.
situ dilabi 451 b. situm auc-
mucorem contrahit 461
Smyrneum seu Smyrnion 33.
σμύρνη, atrum olus 441
Soboles generet varias 409. ex
sobolibus 287 b
Sol & luna inuocati 53 b. sol
vnam particulam biduo te-
net 426. solem pronò ver-
tice sequitur malache 410.
solis cursus annalis vti de-
scriptus 78 b. in sole sicari
quæ soleant, & quomodo
458 b
Solea sparteæ pes induitur 315.
solea oleo conficiendo 485.
solea, piscis 378, 380
Solennia festorum 213. solen-
nium dierum ornatus 451.
solenni semente satum tri-
ticum, i. solita 624. sic, so-
lennis huius pecoris labor
conficiendi frumenti 334.
solennis est agricolæ galli-
narum cura 356. solenne est
fœminæ omnibus annis pã-
rere 325 b. sic 179, 225
Solide contexta cista 490. so-
lidare stomachum tituban-
tem 569. solidatum rudere
solum 522
Soliorum forma 336
Solitaria natura 148
Sollicitior esse debet 599 b
Solstitii dies 79, 188, 397 b. sol-
stitia quando fiant 398 b.
solstitium brumale xvi kal.
Ian. 434 b: ix kal. Ian. 435
Soluere nummos bona fide 9
b. solutio nummorum 100 b.
solu-

solutori terra 284
Solum præstantiss. quod, quod
proximum 183 b
Somnus insititius 55 b. somni-
culoso plurima effugiunt
417
Sophortia vites 218
Sorbi satio & cultus 301, 342 b,
366 b: insitio 590, 642. sor-
bo insita malus 640 b. sor-
ba vt condantur 6: vt ser-
uentur 94, 543: vt promen-
da 95 b: vt condiantur 460
Sorbiles cibi 380 b. sorbitio li-
quida 50
Sorices ne vitem lædant 503 b
Sortitio sit tribuum 153 b
Spadones furculi qui 229 b
Sparteæ funes 485. sparteæ vr-
næ & amphoræ 7 b: soleæ
315. sparteâ munitur pes 315:
sparteâ calceatâ bos curatur
317 b. sparteæ suspensa de ra-
mis 627. sparteæ vetus 525
Spatha lignea pmiscere 474 b
Specæ, spica 89
Spectaculum formosum 146
Speculata deformitatem suam
330. speculatur accipiter fa-
cillime albas columbas 367
b. speculari parientes galli-
nas 361 b: fœtus auum 359.
speculari quæ turba sit a-
quantium 390. speculari an-
se profundant apes 389 b.
speculari si iam effectæ sint
383
Specularibus intacta vasa 444
b. per specularia lumen ad-
mitti 524
Sphærita seu sphærites vti fiat

29 b. vet. ed. sphaerica.
Sphondyli pisces 378
Spice in frumentis emissio 203
Spicæ mellis vt exterantur
& expurgentur 211 b. spica
partes quot habeat 89. spi-
cæ allii & vlpici 27, 439. spi-
cilegium post messem 91
Spinæ solstitiales 209. spina-
rum genera 232. spiniferas
prunos 640 b. spini steriles
640
Spionia vitis 218 b, 224, 243.
spionicus gustus 244 b
Spira vti fiat 29
Spiracula claudere 622. spira-
menta vasi relinquuntur
636. Spiritus introire possit
479 b. sic, spiritus silentis,
i. flatus, venti 241 b. spiritus
mortifer 607 b. ¶ Spi-
ritus longior & cum quodam
impedimento tractus 314.
spiritu resumpto 395. spiri-
tus orbis seu mundi 408 b
Spisse contexta cista 490. spif-
se calcatos carbones 520. ad
spissitudinem decocta 623.
spissamento facto de arun-
dinum foliis, oliuam pre-
mito 481. sceniculi spissa-
mento deprimunt baccam
481 b. spissamento scenicu-
li aridi contegitur conditu-
ra 455, 460 b
Splenis dolor si porcos infestet
352. splenetis prodest scil-
lite vinum 604: ms. cod. sple-
nitis.
Spolium serpentis appensum
arb. 626 b
Bbb

Spongiæ maiores & minores 485 b. Ipongia, lapidis genus 20 b. Ipongia asparagorum 560: ut fiant 574 b. Ipongia in asparagis quid 443, 574 b. Spongiolæ in asparagis 443
 Spontis suæ cythus, i. sponte proveniens 385
 Sporta tuncea vel sparteæ 454
 Σπυρδῆ, nomen canis 355
 Spumeus color eq. 585
 Spureitiam eximere omnem 461
 Squalos pisces 132 b. f. Squatos: *ver. ed. scaros.*
 Squamosi greges 378 b
 Squillæ albæ, pro Scillæ 604, etiam *ms. cod.* sic Squinu pro *χολύρον* 621 b. item Quia-
 thos pro cyathos *ms. ali-*
 quoties.
 Stabiz fontibus celebres 407
 Stabilissimus quæstus i. stabili-
 endis vineis habilis 273
 Stabula pecudum 172 b. sta-
 bula equorum & boum
 qualia esse deb. 324 b. boum
 qualia 321 b, 583 b: qualia
 ouium 106, 336 b: qualia
 suum 350. stabulare in fun-
 do 75. stabulatio hiberna
 309
 Stacta, f. vnguenta 408
 Stagnum optimum quod 378
 b. stagnum, pro stanneum
 vas 474. sic, stagnis regulis
 594. *ut & in Gloss.* Stagnū
κασιπερον, & λίμνη, ὑδρο-
στασιον.
 Stamina contorti iunci 411 b

Stantes rectæ vineæ 287
 Staphis agria 526: *σταφυλῖς ἀ-*
γρία 364 b. *σταφυλῖς, πα-*
σινάκας species 385 b
 Statilius Taurus 100
 Stationes equorum 524 b
 Statonensi agro 145
 Statuæ antiquorum capillo &
 barba magna 126 b
 Statuet in loco frigido 624
 statutis palis facta sepes 69
 statumina vitis 246 b. sta-
 tuminatum rudus 520
 Statuæ humilis 322 b. statuæ
 proceritas quib. gentib. 225
 Status cæli humidus 194: in-
 certus 435 b. status altior in
 gallinacis quaritur 357 b.
 status canis longior ac pro-
 ductior 354. status longissi-
 mi scrofæ 348 b
 Stephanitzæ vites 215
 Stercoris genera quot, & quæ
 vires 84, 205 b, 529: opti-
 mum hortis quod 438: qua-
 rum auum utile ad agro-
 rum & arb. cultus 369: ut
 diuidendum 15. stercoreis
 vicem quæ suppleant 206.
 Stercoranda quæ & quo-
 modo 84. agri quando &
 quomodo stercoreari soleant
 609 b, & 207. segeti stercor-
 andæ apta quæ 17 b. ster-
 coratissimo loco 433 b.
 ¶ Stercoratio vilico ut cu-
 randa 5: ut facienda 190.
 stercoreationi quæ legumi-
 na inseruiant 205. stercorea-
 tio neglecta ut pēsetur 207.
 visc Latamen. 46

de Sterquilinio 529. ster-
 quilini situs & cura 84.
 Sterquilinia duo 68, 175
 Sterilitas quid 182
 Sticula vitis 218 b. est & Sirti-
 cula.
 Stillicidia ex hib. imbr. 606 b
 Stilus asparagi 443 b. stilorum
 rigor in cepinis ut conser-
 uetur 445 b. ad stilum re-
 diguntur semina 301, 508 b.
 sic arbusculæ in seminariis
 432. stilo æreo purgare
 579
 Stipantur calathi prunis 413 b
 Stipem colono conferunt non
 minimam 356. stipendia
 studio nostro contulerunt,
 id est, suppetias 164. sti-
 pendii plurimis emeritis
 224
 Stipulanti sponendi tibi 403.
 stipulatio in emptione 100
 b. stipulationis formula
 107, 114: prisca formula
 104
 Stipis probatissimum genus
 deponendum 223
 Stolo quid, & Licinius Stolo
 vnde cognominatus 56 b.
 Stolonis lex 36. Stolo lau-
 datur 162 b: citatur 252
 Strabo Lænius 134 b
 Stramenta vnde d. 90: stabu-
 lationi boum ut præparen-
 tur 309. stramentorum vi-
 cem quæ suppleant 5. Stra-
 mentariæ falces 7
 Stranguria ut leuetur 38
 Stratæ vites 283 b. stratura
 arcæ in balneo 335 b. stra-
 tura alterno ordine facta
 628. Stratus seu stratura 90
 Striam facere 79 b
 Strictiores oleæ 44
 Strigile raditur pecus 328 b.
 strigili ferrea subradi 589 b
 Strigmentum 529
 Strigosus canis 354
 Structile gemellar 485 b. stru-
 ctili sepe munire 436. stru-
 ctionis spatia 635 b. de stru-
 ctura balnei cogitare 535 b.
 structura testacea 524
 Struem commouere 40
 Strumosis suis. medela 358
 Struthia mala 308
 Studio cuique consultissimus
 adhibendus rector 157 b.
 studiosiores ad opus fune
 72 b. studiosius pullos enu-
 triunt 370
 Stupro matrem superuenit
 345 b
 Stylobates 135. stylobatæ 68.
 stylobatis interior pars 135
 Stypticis uti 569. stypticum
 vinum 619 b
 Subacidum vinum 34 b
 Subacta sulco semina 385 b.
 male subactus ager qui 188
 Subadmouere scemina 330 b
 Subdere sub textum 30. sub-
 dere ignem fornaci 18 b
 Subduxe, surripuisse 99. Sub-
 ductarii funes 8 b, 40 b
 Suber, roboris species 265 b
 Subgrundæ 132
 Subiacens terra 245 b
 Subiicere foetum sub mamma
 101 b: manum sub femina
 307 b. cū subiectis agendum
 Bbb 2

IN REI RVST. AVCT.

remissius 419
Subire tectum 417 b
Subiugia lora 25 b, 41
Subiungendi plostro 307 b.
subiungenda sarritioni run-
catio est 203
Sublaminæ minutæ 12 b
Sublegere oliuas 484
Subligatio vuarum 517
Sublime armentum, i. eminē-
tis staturæ 225. sublimes vi-
ri 110. sublimiter stare 27
Subluitur aqua calidâ 329.
subluies in ouibus vt cur.
343 b
Submittere vitis progeniem
223 b: prolem pecudi 338.
submittuntur prata in fœ-
num 422
Subrecta a terra vites 496 b
Subrubere incipiunt 581
Subrumi fœtus qui 101 b, 125 b
subrumare fœtus ouium
452 b. subrumatur agni 340
Subscudes ilignæ 11 b
Subsecare herbam 89 b. sub-
sectis radicibus 193 b. Sub-
ficium 66
Subsecatur madefactus 317
Subsiderunt: quare Sidere.
Subsidiarius seu custos palmes
263: vt rondendus 263 b
Substillum lotium 48 b
Substituunt se acerba maturis
578 b. substituere demortu-
is & deficientibus alia 255 b,
553 b. substituere in locum
demortuarum 384 b. sub-
stituitur in meum locum
415 b
Substramen pullorum 137.

substramentis operire 52
substramen e palea 143
Substringere boues 187 b. sub-
strictiori ventre 320 b, 583
Subtentos loris lectos 7. sub-
tenti retibus lecti 14
Subterito cæpam 491. subtri-
ti pedes vt eurentur 317 b
Subteriaciantur ordeï grana
556
Subterpendentia mala 577
Subterranea animalia 610
Subtexere, subiungere 415
Subtrus ambulare 22
Subulci officium 112
Suburbana regione Italiæ
429 b
Succentiui moduli 57 b
Succernere nucleos 7 b: vina-
ceos 14. Succreta cribro calx
11
Succidere arborem in ædificia
422. succidia 109, 110
Succinit pastoralis 57 b
Succollant fœsum 148 b
Succumbere maribus 124 b
Sacula exoritur 426: & b, fucu-
læ exoriuntur: fuculæ occi-
dunt totæ 434: itemque
425 a b
Sucus exsugitur 68. succosi li-
bri stirpes 268
de Suibus quæ tenenda 108 b,
348 b: qui probentur 348 b:
castrandi quando & quo-
modo 352: vt medicandi 351:
mactari vt debeant 489 a b.
sus famis impatientissima
352 b: ægra quod egerit, pe-
silentiam facere valet 311 b.
sues feri 98 b. Suillum pec-
cus

I N D E X.

757
eius 108 b. suillæ carnis sal-
sura 489. Suile conuerrere
350 b
Sufferre ventos & imbres 217
Suffire dolia & Suffumigare,
idem 487. suffitio doli-
orum quando facienda
487. suffiendi bonis odori-
bus 461 b. suffitæ apes vt
refrigerentur 398
Suffragatorum studia 136
Suffragines cruris 317 b. suffra-
go in vite quid 261 b. suf-
fraginosa mulæ curatio 333
Suffriatur seria 472. an suffri-
catur, vt, sufficere vasa nu-
cibus pincis 468, 470
Suffumigare vasa myrto 468.
suffumigata tabulata 458.
idem, Suffire.
Sugere mammam 101 b
Suggestum 136. suggestus in-
ter dolia 47
ad Sui similitudinem 257 b.
partem sui delibratam 301 b
Sulcæ fici 299 b
Sulcus quid 79 b. sulci vt faci-
endi 20 b. sulci longiores
187 b. sulcus in aratione
c x x pedum 538. sulcare fos-
sas 79 b
Sumen Italiæ 63 b
Summam vtramque compo-
nito: sunt pedes x x x i x x
278. summa sortis & vltima-
rum, fit. 221. summa fit
operarum octo 203 b. sum-
ma operarum x 203.
¶ Summam cutem decer-
pere 490. summatim per-
currere 97 b. summatim

757
attingere 384
Sumpsum quotidiani victus
leuare 436. sumpti summa,
pro sumptis 13
Suniculum vini veteris vnum
635: mscod. cimiciculum:
f. semisilicium.
Suouitautilia circumagere 42.
suouitautilibus circuma-
guntur verres, aries, taurus
99 b
Supellex rustica 76. supellesti-
lis distributio 451
Super inferque vicinus 45 b
Super aquam eminent 380
Superadiicies calcem 522 b
Superaggeratur humo 478
Superba pira 300 b
Supercalcato alterum tabula-
tum 473 b
Supercubat grex 341
Superfluens copia succi 556
Superfundes radicibus 251.
superfusione testacei pau-
menti 522 b
Supergredi limen 350 b
Superiectu corporis 330 b
Superinstructi ordines 388 b
Superlacrymare 263 b
Supermuniri porticibus 388 b
Superposita iugo 262, 286
Superfiliens volucris 359 b, 360
Super sit veneri, sufficiat 325
Superstatuminabis rudus 520:
mfc. super testacium mina-
bis rudus.
a Superstitionibus aliena esse
debet villica 449
Supertegere frondium conge-
stu 399
Superuacua frondes 287. su-
Bbb 3

IN REI RVST. AVCT.

peruacius cultus 202
Superuagata duramenti pars 239 b
Superuenit matrem stupro 345 b. superueniat lunam xxv, id est, transcendat, excedat 366
Superuoluto cylindro 441 b
Supplet quod defuit 487 b. supplementis iuuenturis frequentatæ apes 396 b. in supplementum gregis referuntur 346
Supponere oua 141: falcem matris 412. supponitur prelo oliua 482
si Suppurauit sanguis 315. sup-
purationis remedia 314 b. 329 b
Supputare nouellas plantas 273 b
Supra stet amurca 33. oleum supra fiet 37. supra perticas imponendi 372 b. supra terram stantia vasa 461 b. supra c milia 131
Supraiaciuntur 446 b
Supra scripta brassicæ species 49
Surculo calcato remedium 317 b. surculi duum generum 493 b. qui probentur 515 b. poni ut debeant 239: transferendi quando 86: inferi qui quando debeant 421 b. quicumque quicumque arbori possunt inferi 510 b. Surcularis terra 232. surcularius ager 58. surcularis stirpem 297: f. surcularis. Surrecturus in altum frutex

321 b. surrecta cornua 335 b
Surrentinus ager 225 b. Surrentini colles 216
Sursum vortum ducere 16 bis. sursum vortum serpit 81
Suscipit Stolo; *ὑπολαβών* 194
59
Suspecta de morbis 522
Suspendere in summa terra vitem 235 b. suspensa stabula 524 b. suspensissimum pastinatum 235. suspensuræ cellarum ut fiant 535 b
Suspiriosæ oues ut curentur 344 b. ut mulæ suspiriosæ 332 b
Sustinere porculos hordeo 350 b. sustinere cibo 102: passio 395 b. sustinebam negare, audeb. 415
Suo sibi pampino tegito 503. suo sibi iure ablui 454 b. in suo sibi iure decoquuntur 474 b. suo quidque vase conditur 455
Sybaris, nunc Thurii 63
Symphoniaca herba 619
συμφωνική 112
Syria pira 300 b. Syriaca mala 301. Syriaca radix 446 b. quæ & Assyria 406 b. Syriacus ros 395, 586 b
συζυγία ἐνωποτίων, comparationes discordantium 183.

T

Tabani boues infestant 115
Tabernæ diuersoriae 58 b
Tabula litteraria 135. tabula iugeralis 549 b. tabula vincarum 549. Tabulatium

INDEX.

738

tum simile granario 484 b.
in tabulata componere fecerunt 212 b. tabulata gal-
linarii 359. tabulata tria
in vuar passæ insolatione
473 b. tabulata in oliua-
rum conditura 483. ta-
bulatis ollarum comple-
tur dolium 477. tabula-
ta in arboribus quid, &
quomodo instituantur 289
tabulatam primum, & ta-
bulatum superius in vmo
291 b. tabulata ima 291
b. ¶ Tabulatim disponi
550
Taniolis algæ inuoluta 439 b
Tages Tyrrenus vates 412
Tagio monte Hisp. 101 b
Taleæ propius stirpem recisæ
273 b. taleis conferitur sa-
lix 272, & 271 b. taleæ
oleaginæ ut adornandæ &
ferendæ 295 b. ut tractan-
dæ 21. taleolæ vitis 239.
taleolas scillæ sectas 470 b
Talo læso remedia 317 b
Talpa ne hortum infestent
573: ut capiantur 573
Tamdium quamdiu 465
Tamquam, sicut 276 b
Tanagrici galli 140. Tana-
gricæ gallinæ 357, 358
Taniacæ pernae 110
in Tantum deprimere donec
235 b. tantidem emitur
13 b
Tarchon vates 412
Tardipedi sacris iam rite solu-
tis 414: Vulcanalia scilicet
439
Tarentinæ oues 334 b. 335, 340
425 b. 632. Tarentina pira
300 b. Tarentina nux 545
msc. Terentina.
Tarquenna citatur 59
Tarlense pelagus 378 b
Tartara celo præposuit 410 b
Tartesi litore Gades 408 b.
Tartesida lactucam 408 b.
Tartesiacos thyrsos 413
Tauræ, vacæ steriles 113: ab-
legandæ 326
Tauri olim *ταυροί* 305 b: quan-
do comparandi, & quibus
signis probandi 583, & 320.
Taurus cognomen 99 b.
Taurus mons vnde d. 99 b
Tebæ, colles 127 b
Tectoria vasis 7 b. tectorium
parietibus ut inducendum
521. tectorii expolita cubi-
lia 376. tectorius calx quæ
aptior 521. tectura parie-
tum fortis & nitida ut fiat
522
Tegetes canneæ 485 b. tegeti-
culis subiectis 126. tegeticu-
læ cannabinæ 139, 368 b
Tegmina pedum 179 b. te-
gmine grani 409 b. tegmi-
nibus opacare vites 286. sic
229. ¶ Tegumen ouis 340
b. tegumentis defendi a frig.
561. tegumentis adumbra-
tur vuar 429 b
Telæ iogales 7 b. 9 a
Telanæ ficus 66
Tellus terra mater 53 b. Tel-
luris ædes 35
Tempe Thesala 411 b
Temperare armillis ferreia
Bbb 4

13. sic temperata prela 8.
Temperat se ad salutē bras-
sica 48 b. temperatus annus
242. temperamentum vt
in corporibus, sic in terra
desideratur 233 b

Temperius: vise Tempus.

Tempestas varia 435: ventosa
427 b, 435. tempestates
minus idoneæ 82: male-
cum sunt, quid fieri possit
19. tempestatem facit, &
tempestatem significat siede-
rum occasus 421. tempesta-
tem Tuscis auertere sacris
412

Tempestiuum gregem iniri
patitur 336. tempestiuum
pabulum, i. maturum 24.
sic, tempestiuum esse vinde-
miam, & maturam esse, pro
eodem 430. tempestiua
materies quando 16. ¶ Tē-
pestiuitas transferendi mal-
leoli differtur in prox. ver
254 b. tempestiuitas pam-
pinationis quæ 249 b. tem-
pestiuitas rei prætermis-
sa, reuocari nequit 248

Templi procuratio, ædilis est
55

Tempora Telluris cincta ver-
ficoloribus anni scetibus
410. ¶ Tempora tacito
diffugiunt gressu 407 b.
temporis iactura inrepara-
bilis 419 b. hoc tempus est
aridis vuis ficisque confi-
ciendis 429 b. ¶ Tempo-
ri facies, i. tempestiue 3 b.
Temperius, maturius 558

Tenax iuris sui 175 b. ¶ Ten-
aces botryonum, i. pediculi
quibus tenentur 613 b. cō-
prehensa porri planta velut
tenacibus alleuetur 617 b

Tenebricosus locus 142 b
Teneritatem seruant 561 b. te-
neritudo corticis 545. sic
82 b

Tentare onera leuiora 584.
tentare obsequium 325. tē-
tauerunt gustu explorare
maturitatem 430 b. ¶ Ten-
tanda sunt digitis loca scē-
minarum, i. tactu exploran-
da 371. sic, tentandi sunt ne
quid hesterni habeant in
guttore 363 b. si tentato
guttore apparuerit nihil ve-
teris escæ remansisse 365 b

corpore Tenus delibrandus
261 b. capite tenus alligetur
vitis 435. Sicilia tenus 378

Terebra pertundere 20. tere-
bra antiqua, & terebra Gal-
lica 270 b. terebra Gallica
melior antiqua 501. sic 555 b
572 b, 616. per terebratio-
nem facta insitio 270

M. Terentius agriculturam ex-
poliuit 164 b. Terentius
Varro citatur 226, 369 b,
377

Terentius in Heautontimoru-
meno 126 b

Tergere fossas 212 b

Terminatum suis finib. opus
403 b

Terna pariunt oua 374. ternas
partes 100. ternarii serobes
424

Terra

Terra mater 53 b, 127 b. terra
Italia 65. Terra trib. modis
dicitur 65: species plures ha-
bet 65: genera multa 515:
alia alibi melior 161: qua-
lis culturæ apta sit 514: exi-
lis vt stercoreanda 190: se-
nescatne longoq; vsu effœ-
ta fiat 181 b. terræ sapor vt
exploretur 496, 514 b. ter-
ram ferro commoueri quā-
do religiosiores vetent 435
Terrenum pabulum conse-
ctari 349 b. terreni genera
tria 183: species infinitæ 233.
Territorio Neapolitano
578 b

Tertia duæ 276. ad tertias
decoctum 463 b: ¶ *Ex mox*,
cum ad tertias subsederit
coctura: ¶ *Ex paulo ante*, infra
tertiā partem consedit.

Tertiarius bituminis 32

Tertiari, & tertia vice arari,
pro eodem 609. sic, tertiati
agri 188, 189. tertiationem
miscere cum prima pressu-
ra, i. tertiam pressuram 486.
vise Opera.

Tertiodecimo mense 330 b

Tessera in pauimentis 520

Testa soleam si pertudit, reme-
dium 317 b. Testaceum pa-
uimentum 520, 522 b
in Testabilem 136 b: *ver. ed. in*
tectum.

Testiculi ossei pistaciis mascu-
lis 618

sub Testu coquere 28

Testudo marina supina 533.
testudo magna in ornitho-

ne 133, 137 b. testudineato
testo 459

Tetartæum genus 242

Tethys æquorea 408 b

Tetrica mons 98 b

Texto operire catinum 30. te-
xto caldo operire 28 b. sub
textum subdere 30

Thales citatur 98

ne Thalli ceparum a ventis, p-
sternantur 445 b. sic 559 b

Thamni seu thamni flos 454 b

Thasie vites 218

Thaumantias, Iris sc. 411

Θεοφύλακτος auium 135 b

Thēbe Bœotie, antiquiss. opp. 170.

127: vnde dictæ 127 b

Theca grani 89

Thelis pro Thetis 142

Theophilus de re rustica 54 b,
164 b

Theophrasti de re rust. 54, 163 b:

cit. 63 bis, 83, 85 bis. Theo-
phrasti complures libri 61

Theriaca vitis vt fiat 568

Θεοφύλακτος 146

Tholus rotundus 135

Thurii, Sybaris 63

Θύειν, immolare 109 b

Thyestes fur 99

Thymbra thymo proxima 386

thymbrae saporem referens

satueia 409 b

Thymum viride 491 b. thymi

latio & cultura 442, 612 b.

thyminum mel 329 b

Thyrigero Baccho 640 b

Thysus seu Θύς olim ὁ Θύς 109 b

Tibiæ dextræ & sinistræ 57 b.

tibicen Græcus 154

Tiburis arua 407. Tiburti-

onus ager 66. Tiburtinum
saxum 520 b
Ticinii Menas: vise Menas.
Tigris, nomen canis 355
Tilia in scalpturis necessaria
633. tiliagineæ arculæ 479
vet. ed. at vulg. tiliaceæ.
Timæus hist. citatur 112 b
Timor est ne peruratur, i. ti-
metur 446 b
Tineæ ne vestimenta tangerent
32 b. tineæ aluorum 398,
& 397. tineosi faui 400
Tinunculus accipiter 367
Tinunculus contemnitur 415.
tiruncula canis 354 b
†††††, lactuca marina
317 b
Titubante gradu 411 b
Tofus duriss. 232: arenosus
514. tofacio lapide structa
607 b
Tomacinae pernae 110
Tomicebus alligatae perticae
521 b. tomice palmea aut
iuncea ligare 470
Tondere in pollicem 258 b.
tonsores olim non fuerunt
126. de tonsura ouium
125 b. tonsura quando fieri
debeat 83
Topia fieri 299 b
Torculos funes 26 b, 40 b,
41 a. torcula vasa 7 b, 9,
129 b. torcula olearia 92 b.
Torcular olei 174. Torcu-
larii, scuratores 484 b. Tor-
cularium vti ædificandum
10 b. torculario quæ opus
sint 8 b. Torcularia cella
173. torcularia vasa 76. tor-

cularii lacus 461
Toris tribus nouella vitis ad
arborem religatur 291 b. to-
rosa ceruix 320 b
Tortinum signum & reme-
dium in pecore 313: vti sa-
nentur 48, 50: vino quo
mitigentur 38
Torridus sal 461. torrefactas
nucis 492
Tortium mustum 14, 471
Toti partibus suis consum-
mantur 363. in totum, sum-
ma operarum x 203. sicut
totum præcipere, i. in vni-
uersum, in genere 219, 432
b. in totum domi morari
449 b. in totum extermin-
nare 400 b. ex toto indure-
scere 211. ex toto repudian-
da est 295
Trabeculae & Trabes 11
Tracta facere 28
Traduces vitium 64. tradux
inhærens matri 270. tra-
ducibus dispergere vitem
293 b. traduces in proxi-
mam quamque arborem
mittendæ 292 b. noui tra-
duces inter se ex arboribus
proximis connectantur 294
††††† fieri 146
Traha tritoria 211 b
in Transferendis seminibus &
& plantis quæ spectanda
226 b, 494, 506 b, 505 b
translatio in meliorem lo-
cum fieri debet, non contra
223, 516, 548 b
Transitum facit in pisces 423:
in Taurum 425 b
Trans-

Transluceat cortex 269 b
ne Transmittant baccam 484
b. transmissio humore 477
Transserere per qualum 39 b
Transuere subulâ 312
Transuersa spatia 284
Trapetes 10 b. trapetas 129 b.
trapetus vti ædificetur 13.
sic, trapetos quinque 8 b:
trapeti qui quales 41: tra-
peti veteres 13 b. Trapetum
oleo conficiendo 48. tra-
peti columella vti concin-
nanda 12
Trauchere flumen 117 b
M. Trebellius 274 b
Treblæ seu Tribulæ 40 b
Tremebundior vberere porcæ
413 b
Cn. Tremellius Scrofa 56 b.
idem Tremellius 162 b.
Tremellius Scrofa eloquen-
tem agriculturam reddidit
164 b: citatur 162 b, 163 b,
181 b, 191 b, 196 b, 205, 219 b,
232 b, 233 b, 287 b
†††††, xxx luna 83
Triangulus ager 278
Tribula excutiendis granis 211
b. tribularum pulsibus 175.
tribulæ erectæ simile orga-
num 485. Tribulum vti
fiat 91. Tribulatae falces
337. tribulato quotidie 14
Tribus vnde dictæ 275 b. se-
cundæ tribus vinum 218
Tributum victui humano cõ-
ferre 453. tributa reddentes
arbores 380
Tricenos pedes aut quadra-
genos 299. tricena labra

486. Tricenaria fistula
608 b: tricenariæ vites 56.
Tricentorum pedum 278
Trichili more dependens cu-
cumis 413: vet. ed. ricini-
sub trichila repens cucumis
413 b
Tricies triceni 280
Tricliniorum mensura 521.
trichinaria aestiua & hiberna
69
Triens medicaminis 464. tri-
ens iugeri quid 276 a b,
278
Trifolium acutum 318 b. tri-
folium Simonianum 318 b
Trifurci furculi 302. trifurca
stirps 299. trifurca semina
506 b
Trigemino partu 230
Trigemmis malleolus qui
241 b
in Trigonum statuere 507 b
Trimæ plantæ 561 b. trima-
tum exceßerunt 364 b. tri-
matu expleto 370 b
Trimestris fructus 196 b. tri-
mestris satio 193, 518. tri-
mestrium satio 423, 547
Trimodiae satoriae 193 b, 485.
trimodiis aptanda lora
461
Trina vasa 76. trinis radici-
bus 55
Tripartito diuisi 275 b, 494
Tripedali fenestra 140 b. tri-
pedaneæ vites 215. tri-
pedaneus sero 284.
tripedaneæ fossulæ 477 b.
tripedanea altitudo 184.
tripedaneum spatium 223.

IN REI RVST. AVCT.

272 b, 436 b
 Triptolemi minister l. 305 b
 Triquetra forma 276 b, 278
 Trifolcus ramus 579 b
 Tritani nostri 131 b
 Tritici satio 610, 614: vbi ferendum 17: solum quod requirat, & mensura qua feratur 192 b: vt condatur 92 b: in siliginem degenerat 194: quot generum 190. triticum Appulum 36. triticea palea 23 b
 Tritura tempore 533 b. tritura preparatur area 427. tritura messis vti fiat 211 b
 Triumphale epulum 130 b: 134 b
 Trochlea Græcanice 3 b
 Trulla & Trullium 7, 8. trullis frequentetur inductio 522. trulla æquabimus impensam 521 b
 Trufatiles molæ 7 b
 τρυφή, vindemiator 423 b
 τρυφή, cytisus 511: an quia pectori est in deliciis? vet. ed. trifarina.
 Tuberculum cui subest vermiculus 343 b
 Tuberes quando serantur & inserantur 566 b: & 545 b, 612 b: vt feruentur 613
 Tubi fistiles 523 bis, 608 b. tubulus fistilis 501 b
 Tudicula oleo conficiendo 485. vet. ed. Rudicula.
 Tuebantur a rusticis, pass. sign. 127 b
 Tuguria veterum 127. tuguriorum more 459

M. Tullius citatur 161 b, 225
 Tunica carica 525 b, 528 b. tunica grana 395. tunso alio 314
 de Turdis 133, 525 b: vt alantur 369. turdi pisces 380
 Turdulus natione 123 b
 Turea planta 225
 Turgescit valido caule 411 b
 Turiones lauri 483 b
 Turni lacus 407
 Turranius Niger 97 b, 126 b, 128. Turraniiana pira 300 b
 de Turturibus 139, 525 b. turtures aduenæ 134 b. turtures vt alantur 368
 Turunda e farina 31
 Tuscis sacris tempestates auersæ 412. Tusculanus fundus 132 b
 Tussi pecus si laboret 314 b, 328 b. ad tussim veterem 470 b
 Tute facere, i. tutò 301
 Tutela pecudum 381 b. tutelam accepit Luculli 131. tutelarum genera quatuor 69
 Tympanum aquarium 135 b
 τυμπανία, V
 Vacant a foetu 574. vacatio ab opere datur 316 b
 Vacca quando comparari & quibus signis probari solent 583: quales probentur 320: tauris submitteudæ quando 322, 602 b
 Vaccius interlocutor 103
 Vacerræ 320: quid 382. vacerris circumdatum viuarium 383
 Vacua tempora 453. vacuum arbo-

IN D E X.

arboribus aruum 231 b. vacua fructu 217 b. vacua foetu 228
 Vagina grani 89
 Valebit nutriendis herbis, i. ad n. 547. valentissima vineti pars 260 b. valetudinarium pecus 100 b. in valetudinarium deducere 417 b, 452. vet. ed. priore in loco habet, Alterum languidiorum aut valetudinarium confestim deducat. valetudinaria vt curanda 452
 Valles fluminum alluie & inundationibus concretæ 232 b. valles infimæ villis non congruunt 522
 Valuulæ fabarum 202 b: erui 311. a valuulis separata lens 328 b. valuulis exemptæ lentes 314 b
 Vanescunt sole diutino 520 b
 Vangæ, instrum. rust. 537: mss. cod. bancas.
 Vannis expurgantur grana 211 b
 Vapidum vinum acre vt fiat 453 b
 Varam feceris 295 b: vet. ed. varia feceris.
 Variæ seu heluolæ vites 217 b. variare coeperint bacca 485 b. variantibus adhuc viuis 258
 Variis cruribus 121
 Varro copiis præfuit 60 b, 63 b: Græciæ classibus præfuit 97 b. M. Varro citatur 159, 219 b, 226, 275 a b, 305 b, 331, 367 b. Varro Re-

rum rusticarum libro primo 220
 Vasa fictilia & vitrea in penuario, ea que vel picata vel putra 453 b: ærea, æruginem in coctura remittunt 463
 Vastitas scientiæ rusticæ 274. vastitudo 42
 Vates sidereus 414 b: venerandus 403 b: optimus, Virgilius sc. 420
 Vatis cruribus 121
 Vberi solo disponantur 289. vberantur arbores steriles 616
 Vea, via 57 b
 Vectarius equus 119
 Vectes e qua materie 15 b
 Vectura fœni, pabulorum, stercoreum 204 b: duum generum 71
 Vegetior aspectus 320 b
 Vegrandes oues 105
 Vehementiora statumina, i. validiora 254 b
 Vehis, quæ mensura 422. vehes stercoreis habet modios LXXX 433 b. vehes stercoreis denæ 206 b
 Veianii fratres 149
 Velamina corpori 334
 Velinus lacus 129, 377
 Vella, villa 57 b
 Vellaturam facere 57 b
 Vellera vnde dicta 126
 Velox animus 180 b. velocitas, prona in facinus 638
 Velumina, vellera 126
 Vena verberatur antequam ad sanguinis emissionem soluat 316 b, 351: rescinditur

IN REI RVST. AVCT.

sub oculo 327 b: feritur sub
cauda 351
Venaticus canis 120
Vendacem esse, non emacem 3
Venibit, vendetur 44 b
Ventilabra & Ventilatores granorum 197
Ventorum orbis 136. ventos sedare furentes 412
Ventris dolor vt sedetur in bubulo pecore 313
Vennuculum far 190 b. venticula vites 215, 218 b: vuæ 476 b
Venus rusticis coli solita 54. venus verno tempore ad generationem acceditur 409. in venerem excitari admiscari vt soleant 322, 325. Veneri amoris animum ab officio auocant 417. veneris operati, perenni aqua se abluunt antequam penora contingant 453. Veneria pira 301: seu Veneria 457
Vepres confitis spinis vt efficiantur 436. veprem hunc interimi non posse 437
Ver, genitale mundi tempus 408 b: initium quod, & dies quot habeat 79. veris principium rustico vt obseruandum 420 b. vere faciendâ quæ 19, 22 b, 78 b, 79. vernantia lilia 410 b
Veratrum, rustic. vocabulum 333
Vno Verbo, Omnia sana faciet 49 b: vt Gr. *ἑνὶ λόγῳ*.
Vergiliarum exortus 397 a b:

occafus 191
Vermes si iumenta infestent 328: ex arboribus vt profligentur 542 b, 562, 564, 576 b, 579, 580 b, 627.
vermiculosa poma 628
Vernaculum, nostratè 287 b.
vernacula aues 134: gallinæ 357. vernaculum pecus peregrino vtilius 337 b
de Verre quæ tenenda 109.
veres qui probentur 567.
verrium castratio 112
Verrere] Circumuersum locum: Conuersa & munda villa 43
Verniculatæ falces 211 b
Versari, versare se 361 b
Versicoloribus pomis 243 b.
versicoloribus anni scetibus 410
Verificationis nostræ gustum præbere 415
Versura foliorum 88 b: soli 187. ad versuram venire in arando 538
Versus agri quid 66. ¶ ab sepremitiione versus 78. ad exorientem versus 140 b
Veruactum crudum 188. veruacti subactio 188 b: repetitio 571: iteratio 425, 428
Vespæ 150
Vespere exoritur 427, 428.
vespere occidit 435. vespere se celat 425 b
Vestigator apum 391
Vestierint se vites frondibus & vuis 266 b. Vestiarie arce 8. Vestitaria, vestes 179
Vestimenta familiæ 25: ne ath.

I N D E X.

767

a tineis infestentur 32 b. vestitissimum pecus oues 336 b
Vesuuii solum 61 b: colles 216.
Vesuiura 407
Veterinæ pecudes 84. veterinarii, s. medici 313 b, 343 b
417. veterinaria medicina 338
Veterno pressum pecus 351
Vetus ætas turturum minus ad saginam idonea quam nouella 369. ex vetere arbusto 471 b. ex vetere materia 338. veteri rancore 524, etiam m. cod. veteres Romani 305. Veterani boues 74 b. veteranæ gallinæ 362: vineæ 243, 259, 260: vites 238. Veterensis Paridius 248. Veterum 203 b
Vetulas columbas 138 b.
vetulo vino 414. ¶ Vetustior apum turba 393 b. ne vetustiora sint quam decem dierum oua 361 b. vetustior pix melior 464, 466
vetustiores faui, deteriores 402. ex vetustissimis vineis 471 b. ¶ in Vetustatem reponere 457 b, 478. in vetustatem seruare 469.
vetustare corruptis apibus 396. ¶ Vetustescere 174 b
Via salaria 69 b, 130 b
Viatores vnded. 160
Vice defruti mustum sapa conditur 462. temonis vice trahitur 307 b. in vicem viuiradicis conscribitur maliculus 237 b. in vicem, no-

uellam sobolem substituat 287 b. ¶ annua vice distendit vbera, id est, singulis annis 243. prima vice agros proscindemus 611. tertia vice arabitur 609. tribus vicibus per annum scetus edunt 526 b. Vicarius meæ diligentia succedit 415 b
Vicina quina pondo 462. vicenos & centenos turtures 368. Vicinaria fistula 608 b
Vicia vnde dicta 81: vbi serenda 17. viciæ satio 200, 538 b: satio prima 611. viciæ pabularis natura 517 b. Vicarium cribrum 363 b
Vicies & semel ducentos 281
Vicini anniuersarii 70. vicinitatis prædia 73 b. vicinitatis quæ nobis cura esse debeat 4166 b, 167
Viduum ramum maritare 292 b. viduata corpore materia 403 b. viduatarem prohibessis 42
Vieta poma 93 b
Vigena iugera, i. xx 271
Vigilaces canes 353 b: galli 358
Vigintiuna pars 283
Vilissime constant 382 b. si vilitatem prouentus facit 310
Villa quæ dicitur 129 b. villa rustica vt ædificata & instructa esse debeat 3, 450: & 171, 172: vbi ponenda 67, 170, 171: ædificanda si locetur, quæ fieri oporteat 9: vt edificata & disponenda 169 b

edificia & cellas quas possidet 67 b: in quas partes diuidenda 172: modum habere quem debeat 66 b: in villa & circum eam ali paſſiue quæ possint 131: circa villam esse quæ debeant 174 b. ¶ Villa laudari olim a quibus rebus solita 68 b. villa perpolita 129. villa rusticæ olim maioris erant quam urbanae 68 b: urbana vt ædificanda 3 b: urbanae quales nunc commenduntur 69
Villaticum pecus 131. villatici greges 123. villaticus canis 353. villaticæ gallinæ 140, 356 b. villaticum mel 386. villatica pastio 97, 128, 130. de villaticis pastionibus 355 b
Villicus qui, & vnde dictus 57 b: quibus ex causis exstiterit 448 b: fundo familiæque qualis præponi debeat 415: qualis esse debeat 177, 449: officia quæ obseruare debeat 4, 42 b: in officio vt contineatur 165 b: perfectus vt fiat 416 b. villici officia 4, 42 b: habitatio 173: cella 67 b. in villici magisterio quid potissimum 416
Villicus, Columellæ liber xi 461
Villicæ officia 43, 449. villicæ quibus ex causis exstiterint 448 b. villicationis officium 417, 419
Vimine textum sirpiculum

411 b. viminum satio 77: qualia ferenda 271. Viminales falices 271. vimineos qualos 359 b, 482 b
Vinaceos calcare 473. vinaceos recentes 14: illutos 45.
¶ Vinacæ condensantur 477: vitium seminibus, dum panguntur, apponuntur 497 b: stercore mistæ, sarmentis, dum deponuntur, adsparguntur 550. vinacæ cibus 526, & 106 b.
¶ Vinacea, quæ acinis celantur, hoc est, grana 430 b, 612
vinacea conspissata 477: eluta 310: gallinis quando dentur 360 b, 365
Vincire scenum 212 b. vinculis quibus & quomodo religanda semina 253. vinculi genus ad infitionem diuersum 269 b. vincula ex rubo 272
Vindemiæ quæ opus sunt videntur 13 b, 461. vindemia quando apparetur, & quando celebretur 611 b: quando & quomodo facienda 91, 429 b, 430: matura esse vnde cognoscatur 430, 612. vindemia facta quæ facienda 14 b. vindemias condimus e longinquis regionibus 160, & 97. vindemia mellis 400 b. vindemiator, *τρυγητής* 423 b. vindemiatorum aleam subire 244. Vindemiatoria vasa 129 b
Vindicandum a sole sterquilinum

niun 68
Vineæ viles an sint 63 b: quo agro ferendæ 5 b, 78: quale solum postulent 224 b, 231, 233: solum & cælum quale requirant 540: cæli regionem quam spectare debeant 233 b: constitui & institui vt debeant 222, 494: in hortulos vt diuidendæ 236 b: in constitutis quæ vitanda & sequenda bono vinitori 260 b, 266: curari vt debeant 16: quibus instructæ esse debeant 7 b, 72 b: operarios quales requirant 180 b: cito vt crescant 21: putari quando & quomodo soleant 552: putari, inferi, pangi, quando & quomodo possint 570: putare pedari vt debeant 252 b: adminiculari & iugari vt debeant 265 b: fodiendæ in æstu quib. horis 428 b: occari quando soleant 605: vt pampinari & quot fossuris excoli debeant 267 b
Vinearum dos 221: tabulæ 540: species multæ 64: genera tria 496 b: laxius & angustius consistæ 497: miscior vt recreetur 605: nouella vt frequentanda 253 b: noua, nisi assidua cura iuuetur, cito interit 247: nouella putari vt debeat 258: puluerari quando soleat 571 b: veteranæ vt restituantur 259, 572: vetus quando & quomodo reparetur 625: vti

transferatur 22 b: vt propaganda 246 b: vt rescanda & propaganda 499 a b: vt putetur 260: prouinciales vt fiant & vt colantur 551 b: vt putentur 553 b: prouincialium genera, satio, cultura 283
Vinealis terra qualis describatur a Iulio Græcino 233.
Vinearii coles 293 b. Vineaticos cultus 274. vineaticæ falcuæ 8. vineaticus fructus 337. vineatica semina bipedaneis altiores scrobes desiderant 245: suum quodque adminiculum possunt 246 b
Vineta varii generis 242: scrobibus vt ponantur 234: nouella trigesimo quoque die fodienda 249
Vinitor qualis esse debeat 221.
vinitoria falx 264 b
Vinius fluuius 134 b
Vinum quod quo loco gaudeat 5 b: curari vt debeat 469 b: duraturum sit nec ne quomodo experiaris 34 b: condituris quibus adiungetur 462, 468 b: condiri a Græcis vt solitum 619 b: conditum vt tractandum 469: vt promendum 95: in doliis qua lege venire solitum 45: pendens qua lege venire solitum 45: admitti emptoribus vt solitum 47: degustari solitum 45 b.
¶ Vini nota optima quæ 462: natura colore discreta
Ccc

IN REI RVST. AVCT.

619 b. vinum atrum 50:
candidum vt fiat 621 b: al-
bum e fusco vt fiat 621: fæ-
culentum vt limpidum fiat
621 b: fæcatum vt fiat 47:
velut vetus e nouello vt fiat
620 b, 621: vetustatis fapo-
rem vt sumat 621 b: picatu-
ram ne referat 620 b: ace-
scens vt curetur 468: auster-
um vt lene ac suaue fiat 34
b: austerum vt optimum
fiat 621 b: dulce vt fiat 468
b: suaue vt fiat e duro 620
a b: odoratum vt fiat 35 b,
620: odore malo vt libere-
tur 35: forte vt fiat e molli
621. Vinum Falernum præ-
stantiss. 36: Græcum vt fiat
34, 33 b: Græco simile vt fiat
471: Coum vt fiat 35 & 34.
¶ Vinum marina seu falsa
e conditum 620. vina e po-
mis 622 b: e malis 564 b: e
malis granatis 577 b: de pi-
ris 563: e sorbis & piris 543.
¶ Vinum marrubii 470.
vinum abrotonites, absin-
thites, glechonites, hyssopi-
tes, marathites, thymites vt
fiat 471: cydonite vt fiat
623: myrtites vt fiat 471 b.
idem Myrtite 546, 568, 569:
myrtite quando retigatur
636. idem Murteum 38.
scillite vt fiat 603 b. idem
Scillites 470 b. vinum vio-
laceum 590. ¶ Vinum vt
aluum bonam faciat 36: ad
lotium vt concinnetur 37
b: pestilentie & stomacho

conferens 622: scchiacis vt
le 37 b. ¶ Vinum familiæ
per hiemem 33 b: familiæ
quod detur, & quantum 24
b. vinum præligancum ope-
rariis 13 b
Vinalia rustica 54. vinaria
cellæ 173. vinarii lacus 461.
vinariis vasis quæ opus 11 b
Violæ fatio & cultura 512 b,
558 b. violaceum oleum &
vinum 590. violatum con-
ditum 569. violaria solu-
unt oculos 410: in fundo
nocent 82
Viperæ morsui remed. 318
Viri munia 447 b. virilitate
adempta 323
Virgæ cum bacis vt seruentur
33. virgæ sepes 437. virgæ
crates 175
Virgilius carmine rem rusti-
cam tractauit 164 b: citatur
167 b, 169, 183 b, 185 b, 191
bis, 194, 197, 205, 212, 214 b,
219, 230, 233 b, 238 b, 243 b,
252, 283 b, 324, 334 a b, 335 b,
337, 339, 341, 342, 343 bis,
345 b, 379 b, 383 b, 384 ter,
385, 386 b, 387, 389, 391, 392
bis, 393 ter, 397 b, 400 b,
419 b, 420 bis, 436, 493 b,
562. Virgilius Bucolicis
226: in Bucolico poema-
te 352. Virgilii Georgica ex-
pleta 403 b, 404
Virgines promæ 453. virgines
Illyricæ 124
Viride edere 24. sic, viride
pabulum 350: rosæ virides
596

Viscum

INDEX.

771

Viscum infitioni adhibitum
555 b. visci solia 312
Visula vitis 217 b
Vita rust. antiquior vrbana 127
Vites feri & coli an debeant
219 b: loca qualia desiderant
227: terram qualem desi-
derent 495, 496, 514: sul-
cos & propagines quales de-
siderent 20 b: ponuntur pa-
stinato solo melius quam
nouali 237 b: arbores quas
ament 504: olus ferre ne-
queunt 71: poni quando
debeant, & quomodo 549:
poni, putari, propagari ac re-
parari quando incipiât 615:
quomodo & quo tempore
serantur 15, 239: poni quot
modis soleât aut in prouin-
ciis, aut in Italia 237: satio-
nis duo habent genera 237:
coli vt debeant 497 b: abla-
queari quando debeant 250
537 b: ablaqueatę putari vt
debeant 251: putandę quan-
do & quomodo 16, 251, 502,
515 b: fodi quando & quo-
modo velint 503: fodi, pa-
lari ac ligari quando sole-
ant 557 b, 571 b: pastinari vt
soleant 234: pampinari vt
debeant 503: pedari vt de-
beant 252 b: alligari vt de-
beant 253, 257: iugari vt so-
leant 255: vt propagentur
59 b: propagari quando &
quomodo debeant 554, 615
b. Vites ex arbusco vt trans-
ferantur 551: inferi quando
& quomodo debeant 500 b

inferi vt debeant, & infirio
vt tuenda 20, 268, 639 b: ne
a bestiis infestetur 531 a b:
ne sine fruge luxuriet 630 b:
vt fructum ad maturitatem
perducant 501 b: vt botryo-
nes & albos & nigros ferant
569 b. ¶ De vitium situ quę
obseruanda 261. vitium se-
minarium vbi & quomodo
faciendum 494, 495: semi-
na optima q 495: qualia &
e qua parte legenda 227: de-
poni vt debeant 497: mal-
leolus qualis legendus 223 b:
radices ne implicentur 238:
caput quod 227: cinis, vini
colorem mutat 621
Vitis capitata & brachiata
vt colatur 285: iugo super-
posita, aut arundinū statu-
minib. per orbem connexa,
vt colatur 286 b: sine admi-
niculo consistens, quomo-
do colatur 284: prostrata vt
colatur 287: in serobem, p-
strata, qua sui parte erigen-
da, & quomodo fulcienda
248: ferax quæ 223 b: fœ-
cundæ seu feraces vt explo-
rentur 224, 495, 614 b: pro-
digaliter feraces 220: steri-
les vt curentur 630 b: infru-
ctuosæ fœcundæ vt fiant 501:
lacrymarū nimietate tabe-
scences vt curandæ 569: qua-
rum fructus humore putre-
scit, vt iuuandę 613 b: macre
vt curandæ 18: ægræ vt re-
foucantur 572: lasæ vt cu-
rentur 572

Ccc 4

IN REI RVST. AVCT.

Vitium species plures 215:
species innumerae 219: vni-
usne an diuerforum gene-
rum ponendæ 242: vnus
an plurium generum in pa-
stino conferendæ 330: quæ
quibus locis gaudeant 3 b:
quæ quo loco statui debe-
ant, & quando 348: quæ cui
solo & calo conueniant 213:
quæ qua de causâ ferantur
348: quæ in primis conse-
rendæ 219: per species dige-
rendæ in proprios hortos
242 b: in hortis per genera
separandis quid obseruan-
dum 244: suburbanis re-
gionibus ad escam feri quæ
debeant 215: vites tricena-
riæ 36
Vites nouellæ coli vt debe-
ant 497 b: ablaqueari quâ-
do debeant 615: vt puten-
tur 354: ligari vt debeant
371 b: quando puluerentur
602: arbusciæ vt ferantur
& colantur 290, 291, 350 b:
biferæ 63: theriacæ 368: ni-
græ 316 b: vitis albæ vires
412: viti alba præcinctus
hortus 331
Vireus coliculus 80 b: vi-
tariarum 80 b, 222: vitaria
facienda 423: viti facienda
& ferenda 21 b: quali solo &
quomodo facienda 222 b,
494
Vitiferarum arborum rami
vt formandæ 353: vitigineis
foliis contegunt 460
Vitacula debilis roboranda

352: pullulanti quot relin-
quantur materiæ 392: viti-
cula cucumeris 374
Vitiles alui 150: vitilia cola 8
Vitia in primordiis retunden-
da 384: eximenda mature
308: vitia corporis fortuita
415: vitiosum pecus 102:
vitiat oua crebriore initu
370 b
Vitulus & Vitula 113: vituli
quando nasci & quomodo
ali soleant 390: castrari
quando & quomodo sole-
ant 393 b, 398 b: & 323: vi-
tuli marini pellis 333 bis:
adeps 329: Vitulus cognom-
en 100
Viucere præsci quibus rebus so-
liti 98
ad Viuum vsque refecare 329:
viuâ terrâ repletur 351
Viuaria siluestrium pecudum,
λαγῶν & φειῶν 356: viuaria fe-
rarum vt fiant 382: viuaria
ab mari delata 377 b: viua-
rium frequens piscib. 377 b
Viuiradices vt faciendæ 249:
vt comparandæ 222: vt de-
ponendæ 238: transferri
quando debeant 254: in
prouincialibus vineis vt
tractandæ 285: plurimis
dotibus præstant malleolo
237
Vlceribus remedium 49, 50 b,
316
Vlmi vt ferantur 15: nouellæ
vt formandæ 290: vlmo-
rum genera, satio, cultura,
287 b: quæ vitibus gratæ
504:

INDEX.

773

504: ad quæ viles 633: vti-
les in finibus 70: vlmei fo-
lii callum 380 b
Vlpica late olentia 406 b: vl-
picum, Allium Punicum,
Αφροσκόργον 439: vlpici
satio & cultura 626: quan-
do ferendum & quomodo
439
Vlua palustri figuratæ sportæ
630
Vlbrantes platanos 642 b:
vlbrantibus arbutis testa
606 b: vlbratilis homo
165 b
Vlbrae boues 306: Vlbrae
auratæ 378
Vncia iugeri q. 276, 278: vn-
ciarum vites 215
Vnco digito educere 352: vn-
cus infixus solo 240: vn-
ci ferri 8 b: vn-
cinis arcibus tol-
luntur vermes e fico 380 b
Vnctio quotidiana oleum
secundarium 489
Vndare cœpit aqua calefacta
363
Vnde uigesimo die 363
Vnguere indere 29: vngue
cetilinatur 329
ad Vnguere quadrare 422: in
vnguere caldum fundito
29: vet. ed. vnguere. vngues
ferrei 461: vngues custo-
dum 262, 352
Vngulis similis refectio 263:
vngulæ læsæ remedia 317 b
Vnæ quadrigæ 100 b: vn-
um & vigesimum diem 363 b,
310 b: Vnitas coloris ap-
paret 335 b: vnitatem faci-

unt 443: dum vnitas fiat
466
Vnicolores pecudes 109
Vniuersitas tergoris 335 b:
vniuersitas inchoati operis
383 b
Vnio, cepa simplex 456 b
Vocabula sua cum locis quæ-
dam mutauerunt 219
Vocale instrumentum 71 b
Volatile pecus 360 b
Volatura coturnicum 134 b
Volema pira 300 b
Voluæ intimæ, ἄγριον 101 b
Volucra ne vites lædat 504
Volucres duum generum 134:
volucres infestæ baccho 412
L. Volumnius 110
Voluptas, delectationem quæ-
rit 60
L. Volusius 176
Volutari per terram vasa 483:
volutari lacu gaudet sus
351 b
Vomis indutilis 40 b
Vortere & Vorsum 21 b
Vorsare rudibus 29 b
Votum pro bobus 29 b
Vrbis terminum taurus &
vacca signarunt aratro 99 b,
305 b
Vrceis progeritur oleum 485
b: vrceo fictili 478: vire
Orca.
Vredinis patiens 242
Vrina si agrefluat, aut genita-
lia deurat 327 b: quo vino
moueatur 37 b: vrinae hu-
manæ vires 205 b: vrina
vetus pomis & vitib. quan-
do & cur affundatur 348.

IN REI RVST. AVCT.

Vise Lotium.
Vinales in cellis 9
Vrpicis rustici 7
Vrruncum 89 b
Vrsini adipis vires 504, 531
Vrsioni suæ quod satis sit 44 b.
Vrsioni quæ supererunt 19:
vet. ed. vrsioni.
Vsq̃ue adeo quo præacueris
19 b. vsque adeo donec cras-
sus erit 30. sic 31. vsque ad-
eo dum fiat crassum 32. vs-
que eo dum colliquefiant
466. vsque eo raduntur
quoad eliciatur sanguis
328 b. vsque quo incipit ef-
fe 370. vsque donec com-
madebit 48. vsq; dum ha-
bebis dato 15 b. vsque in
nostra temp. 448. vsque in
1 x annum 415. vsque in
annos septem 367. vsque
in kal. Octobr. 249
Vsurarum semisses 221
Vsurpatur hæc insitio æstiuo
tempore 301 b. non vsur-
panda continuis annis 477
b. vsurpare res vrbanas, age-
re 96 b
Vsus magister 412, & 252. vsus
& experientia dominantur
in artibus 165. ¶ in Vsu
est post annum, i. in vsum
adhibetur 464 b. siquid
vsus venerit 4
Vtensilibus collectis reuolant
apes 386
In Vtero dolii 453 b
Vtito pro Vtitor 34 b. sic 38.
donec omne caseum adu-
sus eris 28 b. vet. ed. omnem

caseum abusus.
quod Vtrumq; vsurpatur 237.
quæ vtræque genera, i. am-
bo 301 b. sic 176, 177 b, 245.
quæ vtræque summæ 275 b.
his vtrisque summis 281. ca-
res vtræque 180. Vtrumne
conseruit 415 b. Vtrim-
que secus 12 b
Vux bis mille in vna vite 220:
obumbrari quando soleant
605: vt varij generis & varij
coloris acinos ferant 501 b:
sine granis vt nascantur 568
b: seu, vt sine vinaceis na-
scantur 502: si nimio im-
bre complutæ sint, mu-
stum vt curetur 616: ma-
turæ an sint vti cognosca-
tur 430: vt seruentur 93,
613: seruari sine noxa vt
possint 475: in vite ad veris
initia vt seruentur 631: vt
siccentur 459 b: coctæ vti
seruentur 14: bumasti, du-
racinæ, & purpureæ vt com-
ponantur & seruentur 475:
ollares vt componantur &
seruentur 475: passæ vt
fiant 473 b: passæ Græcæ
vt fiant 623 b
Vulcanalia 439, 443 b, &
414
Vulgares equi 324
Vulneribus medentia 329
Vulsinensis lacus 377
Vulsura pecorum 126
Vulturnus, Eurus 286 b, 430.
X
X decussis 236 b
Xenophon de re rust. 54, 163 b.
Xeno-

INDEX.

973

Xenophōtis OEconomicus,
a Cicerone Latino sermoni
traditus 415 b, 448, 451:
cit. 415 b, 417, 447, 448, 451
Xyloballamum arom. 488 b.
Z
Zeno Cittius citatur 98
Zeus piscis 378

Zinziberis triti 623 b: ms. cod.
gingiberis.
Ziziphus arbor 534. ziziphus
rutila & alba 385 b. ziziphi
satio & cultura 589 b. zizi-
pha vt seruentur 589 b: ms.
zizyfa, & 534 zzyphus.
Zythi Pelusiaci pocula 406 b.

CORRIGENDA.

Pag. 5, versu 8, infudibula. 12, 13, aptius f. affundere, vel of-
fundere 18, 18, componito, vet. ed. & analogia. 33, 17, aceta-
bulum, & quod med. vet. ed. 50, sexto a fine, Et si quis- 75, 19,
linea ista, Si prata sunt in fundo, & pecus non est, quid sit facien-
dum, vel delenda est cum vet. ed. vel 16 v. collocanda post facien-
dum. v. penult. sarcula. ex 7 b. 77, 11, f. qualos, crates. 102,
18, f. lædat. 120, 3, f. per perorigas. 124, 20, f. ciuncidas. 125,
v. 9 a fine, commation istud, a rumi, haud scio an expungendum sit
velut exegema sequentis aduerbi, inde. 128, 1, Tebæ, absq; asbir.
V. penult. fort. leg. Axius subridens, Appi, Recipis nos, inq. 143,
6, Scipio Metellus, vt 130 b. libid. 16, vet. ed. merguntur in flumen.
253, 20, lugentur. 266, 25, vet. ed. liberare. 290, 30, ead. lon-
gus. 307, 9, rectius laculi seu laquuli: vet. ed. laquei. 308, 10,
iuuenci. 338, 3, quadrima, abl. casu. 358, 4, femina, prima corre-
pta. 371, 6 a fine, maximæ. 377, 19, Marcii Philippi. 390, 13, vet.
ed. præparandaq; & 396, 4, consumantur. 411, 2, redimitur:
& 6, Pyrois: & 27, vet. ed. maturis. 412, 19, Arcadici. 413, 27,
Liuidus at cuc. vet. ed. 449, 13, f. scemine, gen. casu. 452, 1, f.
in honore, i. viliter, & πλως. 453, 9, vet. ed. defuisse Pœnis.
469, quarto a fine, aptius, At si- 474, 8 a fine, condiendo. 485,
1 a fine, lampsa, nom. casu. 502, 13, Post vindemiam q. 522, 25,
fuforiis: ms. cod. furariis. 525, 12, eas [frutex- 527, 8 a fine, sui
generis. 578, 13 a fine, ms. cod. in Sardinia territorio Neapol. id
est, in Neapolitano Sardinia territorio: vti & Ptolemaus Sardinia
Neapolim agnoscit, Geogr. lib. 3. sic & infra 633, 18. 602, 10 a fine,
frigidis. 616, 19, si vua compl. 628, 14, nouis. De ceteris ple-
nus e criticorum & exppositorum annotationib. cognosces. Sed & In-
dex noster in nonnullis aliquid lucis tibi præbebit.

INDICI INSERENDA.

ne Desrudet segetem 4 b: an defru-
get i. frugib. spoliæ, quod etiam ex-
cantare fruges Plin. lib. 28. c. 2: &
Virg. Ecl. 1, statas alio traducere.
Faculas vineaticas & ruscarias 84
rectius Faculas.
Initu crebriore vitiat oua 370 b.

~~832~~

850.

